

GÜNEY AZƏRBAYCAN NƏSRİ

Başlanğıcdan bu günə qədər

Antologiya

Vaqif Sultanlı və İrəc İsmayılın
təqdimində

Bakı – 2017

Tərtib edəni, n shr  hazırlayanı,
redaktoru v   n s z n müəllifi:
Vaqif Sultanlı v  İrac İsmayıl

Güney Azərbaycan nəsri:
Başlanğıcdan bu g n  qədər (Antologiya)
Bakı: “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2017, 576 s.

Antologiyaya başlanğıcdan bu g n  qədər Azərbaycanın Güneyində yaranmış zəngin bədii nəsr örnəklərindən seçmələr daxil edilmişdir. Burada ədəbiyyatın tanınmış, görkəmli simaları ilə yanaşı, gənc yazıçıların yaradıcılığı da yer almışdır.

Kitabın nəşri parçalanmış Vətənin diqqətdən kənarda qalan zəngin ədəbi irsinin sistemli şəkildə tanıtılması, Bütöv Azərbaycan bədii nəsrinin canlı mənzərəsinin yaradılması məramına söykənir.

ISBN: 978-9952-507-16-4

  Vaqif Sultanlı. İrac İsmayıl, 2017
  “Nurlar” NPM, 2017

KİTABIN SƏHİFƏLƏRİNDƏ

Güney Azərbaycan nəsrri: Başlangıçdan günümüzədək 7

Zeynalabdin Marağayi

İbrahimbəyin səyahətnaməsi (romandan parça) 16

Mirzə Əbdürrəhim Talbov

Kitab yüklü eşşək (romandan parça)..... 38

Seyid Cəfər Pişəvəri

Nadirə (romandan parça) 65

Həmzə Fəthi Xoşginabi

Bir gecənin son saatlarında 81

Məhəbbət və nifrət 99

Pənahi Makulu

İntiqam dəstəsi 118

Həbib Sahir

Gülüstan dərsi 156

Leyla 159

Gəncəli Səbahi

Gül dəstəsi..... 163

Ovçu..... 167

Səməd Behrəngi

Balaca Qara balıq 177

Adət..... 193

Qulamhüseyn Səidi

Fəqir 200

Sonsuz səfər 202

Tağı Fazili

Alovdan tonqala (romandan parça)..... 209

Qulamrza Səbri Təbrizi

Məsum sevgi 230

Rza Bərahəni

Mamaça 237

Mərziyə Üskuyi

İlk ölüm təcrübəsi 265

Həbib Fərşbaf

Dörd qardaş 272

Göy atlı Balaxan 273

Nasir Mənzuri

Qaraçuxa (romandan parça) 280

Əziz Səlami

Keçmişin gələcəyi 296

Göy üzünə yazdığım ad 297

Dar ağacı 299

Bir günə açılan gecə 300

Qonşu qadın 302

Zöhrə Vəfai

Qızım, məni bağışla 307

Məktuba cavab 308

Əlirza Zihəqq

Simurq əfsanəsi 312

İtkin ulduz 320

Akvarium 323

Əli Daşqın

Bayraq kölgəsi 329

Qolsuz adam 337

Telefon 339

Bıçaq öz tutağımı kəsməz 343

Ruqiyyə Kəbiri

İçimdəki qız	349
Ürəyim ağrıyır.....	355
Gəlinbacı.....	359

Eyvaz Taha

Boş tabut	369
Diri meyit.....	374

Aqşin Ağkəmərli

Dondurmaçı.....	380
Qışla gələn ilk bahar	381
Quru göl	393

Məhəmməd Ərgəvan

Üç nöqtə	396
Qara tabut.....	399

Güntay Gəncalp

Ala inək.....	409
Somaliyə yardım	413

Səməd Niknam

Polis rəisi.....	418
Ədəbil zindanı.....	424
Qoşaçay zindanı	428
İntihar	433

Vali Gözətən

Qarabasma.....	440

Təbrizli Məmmədrza

Nənəmin xatirələri	448

Fəranək Fərid

Bənzəriş.....	462

Küyülü Səid Nəccari

Yığva.....	468
Babəkdən sonra.....	479

Toğrul Atabay

Manqurd.....	486

Həmid Arğış

Sümsük it	496
Cəhənnəm iliyi	498
Tikanlı məftillər	502

Valeh Şiri

Ata.....	505
Salam, xanım.....	507

Məlihə Əzizpur

Söyüd ağacı.....	518
Miniatürlər	520

Ruqiyyə Səfəri

Yazıçı	529
Deyişmə	530
Dəlixana	532

Ulduz Sadiq

Görüş.....	538

Saleh Ətəyi

Ozan, mən paradoksal olmuşam	555
Xəlvət caddə.....	557

İlqar Müəzzinzadə

Güllə.....	561

GÜNEY AZƏRBAYCAN NƏSRİ: BAŞLANGICDAN GÜNÜMÜZƏDƏK

Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan ədəbiyyatı özünəməxsus mürəkkəb, keşməkeşli bir inkişaf yolu keçmişdir. Bu özünəməxsusluq zaman-zaman yalnız ədəbiyyatın məzmun və mündəricəsində deyil, həmçinin forma-janr özəlliklərində qəlibləşərək bədii məziyyətə çevrilmişdir.

Ortaq türk mədəniyyətinin ayrılmaz bir parçası olması, ilk yazılı nəsr örnəklərinin VIII yüzilə məxsus Orhun-Yenisey daş kitabələrində gerçəkləşməsi hələ islam öncəsi bu coğrafiyada gəlişmiş bir ədəbi dilin mövcudluğunu şərtləndirir.

Həmçinin, zəngin folklor qaynaqlarına malik olan Azərbaycan xalqının yaratmış olduğu epos mədəniyyəti özünəməxsusluğu ilə diqqəti çəkməkdədir. Xüsusilə, 1300 illik tarixə malik olan “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu Oğuz türklərinin qiymətli söz xəzinəsi kimi mühüm dəyər daşımaqdadır.

Klassik ədəbi irsin belə zəngin bir ənənə üzərində formalaşması onun sonrakı taleyinə təsirsiz qalmamışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının tarixən üç dildə – ərəb, fars və ana dili olan türkcədə yaranması ona müəyyən fərqli keyfiyyətlər aşılamışdır. Bu proses bir tərəfdən milli ədəbiyyatın Şərq kontekstini formalaşdırmış, qarşı tərəfdən yaradıcı təsirlənmələr fonunda onun zənginləşməsinə təmin etmiş və nəticədə ortaq bir mədəniyyətin yaranmasına səbəb olmuşdur. Lakin Azərbaycan ədəbiyyatının üçdillilik sferasında inkişafının uzun əsrlər davam etməsi mədəniyyətin inkişafına və ədəbi dilin milliləşməsinə müəyyən qədər maneələr yaratmışdır. (Nə yazıqlar ki, bu gün də bəzi yazıçılar Azərbaycanın Güneyində farsca, Quzeydə isə sovet müstəmləkəçiliyinin mirası olaraq rus dilində də yazıb yarırlar).

Tarixən Azərbaycan ədəbiyyatı vahid bir ədəbi məkanda yaranmış, inkişaf edib zənginləşmişdir. Bu ədəbiyyata məxsus

yaradıcı ədəbi simalar içərisində Qətran Təbrizi, Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli, Saib Təbrizi, Qövsü Təbrizi, Molla Pənah Vaqif və başqa qüdrətli qələm sahibləri zəngin yaradıcılıq irsi ilə diqqəti çəkməkdədir.

1813 və 1828-ci illərdə Rusiya və İran arasında bağlanan sülh müqaviləsinə görə, Azərbaycanın parçalanması onun siyasi həyatında olduğu kimi ədəbi-mədəni taleyində də dərin izlər qoymuşdur. Belə ki, həmin tarixdən başlayaraq vahid bir ölkənin ədəbiyyatı fərqli rejimlərin basqısı altında inkişaf etmişdir. Bu isə təbii olaraq bədii düşüncəyə təsir göstərmiş bir xalqın ədəbiyyatı, fərqli ədəbi mühitdə formalaşmışdır. Zaman-zaman bu fərqlilik dərinləşməkdə davam etmişdir. Xüsusilə, sovet siyasi rejiminin dəmir pərdə siyasəti əlaqə və ünsiyyəti büsbütün məhdudlaşdırdığından daha kədərli mənzərə yaranmışdır.

Görkəmli yazıçı Zeynalabdin Mərağayinin (1838-1910) XIX yüzilin sonlarında fars dilində qələmə aldığı “Səyahətnəməyi İbrahimbəy” romanı Azərbaycanın Günəyində bədii nəsrin inkişafında mühüm mərhələ kimi dəyər daşımaqdadır. Dərin məzmunu və ideya istiqaməti ilə seçilən bu roman Azərbaycan bədii düşüncəsinə ciddi təsir göstərmiş, bir sıra yeni mövzu və süjetlərin yaranmasını şərtləndirmişdir. Qeyd edək ki, yalnız bədii məziyyətləri ilə deyil, həmçinin ideya-estetik aspekti ilə seçilən bu roman ictimai düşüncədə dərin izlər buraxmışdır.

XX yüzilin əvvəllərində Səttarxanın başçılığı ilə Təbrizdə başlanan Məşrutə hərəkatı (1905-1911) bütün İrana yayılmış və ölkədə demokratik düşüncənin inkişafına təkan vermişdir. Bu inqilab Günəy Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi və milli düşüncəsinin formalaşmasında ciddi rol oynamışdır. Məşrutə hərəkatı nisbi şəkildə olsa da azad söz və mətbuatın inkişafına və bu müstəvidə ədəbiyyatın yeni məcraya qədəm qoymasına səbəb olmuşdur. Bu dövrün ədəbiyyatında sosial motivlər güclənmiş, maarifçilik və azadlıq ideyaları geniş rəvac tapmışdır.

Azərbaycanın Güneyində 1917-1920-ci illəri əhatə edən azadlıq hərəkatı Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin rəhbərliyi ilə Azadistan dövlətinin yaranmasına gətirib çıxarmış, lakin çox keçmədən Tehran hökuməti imperialist güclərlə əlbir olaraq xalqın azadlıq hərəkatını məhv etmişdir.

1945-1946-cı illərdə Seyid Cəfər Pişəvərinin başçılığı ilə yaranan Azərbaycan Milli Hökuməti ictimai-siyasi həyatda olduğu kimi, ədəbi-mədəni sferada da böyük dəyişikliklərin təməlini qoymuşdur. Bu illərdə Təbrizdə universitetin təsis olunması, orta məktəblərdə tədrisin ana dilində aparılması, milli mətbuatın geniş şəkildə yayın həyatına başlaması ədəbiyyatın inkişafını şərtləndirmişdir. Məhz həmin dövrdə ana dilində yazmaq yasaqlığı müvəqqəti də olsa aradan qaldırılmış, bu işə milli ədəbiyyatın tərəqqisinə təsirsiz qalmamışdır.

Azərbaycan Milli Hökumətinin süqutundan sonra ədəbiyyatın inkişafında ciddi böhran yaranmışdır. Bir çox tanınmış yazıçı və şairlər ölkəni tərk etməyə məcbur olmuşlar. Onların mühüm bir qismi Sovet Azərbaycanına pənah aparmış, kommunist rejiminin basqıları altında yaşamağa məcbur olmuşlar. Məhz bu sürgünlük Azərbaycanın Quzeyində ədəbiyyatın ideya, məzmun və formasına təsirsiz qalmamışdır. Bunların içərisində Məhəmməd Biriya, Həmzə Fəthi Xoşginabi, Balas Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Hökümə Bülluri, Firuz Sadıqzadə və başqaları yaradıcılıqlarını Azərbaycanın Quzeyində, sovet siyasi rejiminin basqısı altında davam etdirməyə məcbur olduqlarından təqib və təzyiqlərdən yaxa qurtara bilməmişlər. Belə ki, Məhəmməd Biriya müxtəlif fasilələrlə iyirmi iki ildən artıq sovet həbs düşərgələrində məhbəs həyatı yaşamağa məcbur olmuşdur. İran İslam rejimi bərqərar olandan sonra Təbrizə dönməyə şair çox keçmədən burada müəmmalı şəkildə dünyasını dəyişmişdir.

Azərbaycanın Güneyində milli ədəbi prosesin canlanmasında Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar, Həbir Sahir, Bulud Qaraçorlu Səhənd kimi qüdrətli şairlərin ana dilində yazdığı poetik nümunələr mühüm rol oynamışdır. Uzun illər farsca yazıb-

yaradan Şəhriyarın ana dilində qələmə aldığı “Heydərbabaya salam” poeması milli düşüncədə inqilab oyatmışdır.

Təqib və sürgünlərə məruz qalan bir çox yazıçılar ağır, məşəqqətli həyat sürməyə məcbur edilmiş, yaxud özünə çəkilərək “pıçıltı ədəbiyyatı” yaratmış, bir qismi isə susmaq yolunu tutmuşlar. İstedadlı yazıçı Səməd Behrəngi (1939-1967) müəmmalı şəkildə Araz çayında boğularaq həlak olmuş, şair Əlirza Nabdil Oktay (1944-1972) edam cəzasına məhkum edilmişdir.

Səməd Behrənginin “Balaca Qara balıq” hekayəsi İtaliyanın Bolonya şəhərində keçirilən Uşaq Kitabları Müsabiqəsində qızıl medala layiq görülmüş, italyan, fransız, ingilis, türk dillərində nəşr edilmişdir. Sonralar onun kitabları dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunaraq nəşr edilmişdir.

Lakin bütün təzyiq, təqib və sürgünlərə baxmayaraq Azərbaycanın Güneyində ədəbiyyat öz inkişafını davam etdirmişdir.

Bu dövr ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Qulamhüseyn Səidi (1936-1985) gənc yaşlarında siyasi baxışlarına görə həbs edilmiş, ağır işgəncələrə məruz qalmışdır. İran İslam inqilabının qələbəsindən sonra müxalif mövqe tutan yazıçı 1982-ci ildə ölkəni tərk edərək Fransaya mühacirət etmiş, yaşadığı Paris şəhərində ağır depressiya içərisində dünyasını dəyişmişdir.

Yaradıcılığa hekayə ilə başlamış, sonralar povest və romanlar, dram əsərləri və ssenarilər yazmış, xüsusilə, dramaturgiya sahəsində şöhrət qazanmış, pyesləri müxtəlif teatrlarda tamaşaya qoyulmuş, bədii əsərləri əsasında bir neçə film çəkilmiş Qulamhüseyn Səidin ədəbi irsi olduqca zəngindir. Onun “Şəhərdə bir qərib”, “Top”, “Gülər üzlü tatar”, “Vərəzil əliçomaqlıları” və başqa roman və pyesləri müəllifə ciddi yaradıcılıq uğurları gətirmişdir. Bəlli səbəblərdən əsərlərini fars dilində yazmağa məcbur olmuş (Yalnız “Qurdlar” pyesi ana dilində qələmə alınmışdır) Qulamhüseyn Səidi Güney Azərbaycan ədəbiyyatında magik realizm üslubunda yazan nasir və dramaturq kimi tanınmaqdadır.

Güney Azərbaycanın görkəmli nasirlərindən biri olan Rza Bərahəni (1935) yalnız bədii yaradıcılıqla məşğul olmamış, həmçinin İranda demokratiya və insan hüquqları uğrunda mübarizənin fəal iştirakçılarından biri olmuşdur. O, siyasi baxışlarına görə çalışdığı Tehran universitetindən xaric edilmiş, dövlət idarələrində işləməsinə yasaq qoyulmuşdur. Rza Bərahəni İranda şah və islam rejimləri dövründə məhbus həyatı yaşamış, 1996-cı ildə ölkəni tərk etməyə məcbur olmuş, Kanadaya mühacirət etmişdir.

Hazırda Kanadanın Toronto və York Universitetlərində Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq bölümündə professor kimi fəaliyyət göstərən, 2001-2003-cü illərdə Kanada PEN klubunun prezidenti olmuş Rza Bərahəni şair, nasir, ədəbiyyatşünas, publisist və siyasi icmalçı kimi dünya mətbuatında davamlı olaraq yazıları ilə çıxış etməkdədir. Müəllifin əsərlərində azadlıq ideyaları qabarıq şəkildə ifadəsini tapmışdır.

Rza Bərahəninin yaradıcılığında “Ayaz bəyin cəhənnəm günləri”, “Öldürülənlərin türküsü”, “Ana yurdumun sirləri”, “Toydan sonra nə oldu”, “Quyudan quyuya” romanları, “Orman və şəhər”, “Günəş altında çilə”, “Ay üzərində çiçək”, “Zindan şeirləri”, “Pəncərəyə gəl”, “Kelebeklərə” və başqa şeir kitabları, bir çox elmi və publisistik tədqiqatları daha çox diqqəti cəlb edir.

İran İslam inqilabının qələbəsindən sonra ölkədə yaranmış nisbi azadlıq nəticəsində müvəqqəti olsa da, anadilli mətbuatın və ədəbiyyatın inkişafına imkanlar yaranmışdır. Lakin bu proses o qədər də uzun sürməmiş, nəşrinə icazə verilmiş mətbuat orqanlarının böyük əksəriyyəti çox keçmədən qapadılmışdır. Bu dövrdə Cavad Heyətın redaktorluğu ilə Tehrandə türk və fars dillərində yayınlanmağa başlayan, indi də nəşrini davam etdirən “Varlıq” dərgisi ana dilli ədəbiyyatın inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bəlli səbəblərdən Azərbaycanın Güneyində ədəbiyyatın digər janrları kimi bədii nəsr ör-

nəkləri də ana dili olan türkcə ilə yanaşı, eyni zamanda fars dilində yaranmışdır. Bunu nəzərə alaraq antologiyada hər iki dildə yaranan bədii örnəklərdən bəhrələnilmişdir. Lakin seçim prosesində mümkün qədər ana dilli örnəklərə üstünlük verilmişdir.

Onu da xatırladaq ki, Azərbaycanın Güneyində ana dilində təhsil yasaqlığı milli dilin inkişaf və işləklik arealını məhdudlaşdırmışdır. Burada ədəbi dil tam şəkildə formalaşmadığı üçün ana dilində yaranan bədii örnəklərdə, o cümlədən nəsr nümunələrində fərqli ləhcə, yazı tərzı, üslub çalarları özünü büruzə verməkdədir. Belə ki, yazıçıların bir qismi Türkiyə türkcəsinə, digər qismi Quzey Azərbaycanda mövcud olan ədəbi dilə, üçüncü bir qismi ortağ türkcəyə önəm verməkdədirlər. Bununla yanaşı, Güney Azərbaycanda yaranan mövcud bədii nümunələrdə danışıq dilinin örnək tutulduğu, hətta ləhcə və şivə xüsusiyyətlərinin qorunduğı əsərlərə də təsadüf olunur.

Bir məsələyə də diqqət yetirilməlidir ki, Azərbaycanın Güneyində ənənəyə söykənildiyindən aparıcı ədəbi növ poeziya olmuşdur. Poeziya ilə müqayisədə bədii nəsrin tarixi xeyli cavandır. Hətta bədii nəsr təşəkkül etdikdən sonra da poeziya öncüllüyünü qoruyub saxlamaqdadır.

1991-ci ildə Sovetlər Birliyinin dağılmasından sonra Azərbaycanın Quzeyinin yenidən istiqlaliyyətinə qovuşması Güneydə cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında olduğu kimi, ədəbi-mədəni sferada da müəyyən canlanma yaratdı. Parçalanmış xalqın Quzeyi ilə Güneyi arasında əlaqələrin güclənməsi sayəsində anadilli ədəbiyyatın, o cümlədən bədii nəsrin inkişafında yeni səhifə açılmış oldu. Son dövrlərdə Nasir Mənzuri, Ruqiyyə Kəbiri, Həbib Fərşbaf, Əli Daşqın, Ruqiyyə Səfəri, Eyvaz Taha, Səməd Nıknam, Təbrizli Məmməd-rza, Saleh Ətayı, Valeh Şiri, Güntay Gəncalp, Fəranək Fərid, Həmid Arğış, Məhəmməd Ərgəvan, Toğrul Atabay, Məlihə Əzizpur, İlqar Müəzzinzadə və başqa yazıçıların yaradıcılıq axtarışları bu mənada səciyyəvidir. Adı çəkilən yazıçıların

yaratıcılığı həm ideya-məzmun, həm də forma-sənətkarlıq baxımından yeni bədii çalarlarla diqqəti çəkir.

Azərbaycanın Güneyində yaranan çağdaş bədii nəsrin özünəməxsus cəhətlərindən biri mifoloji düşüncəyə, folklor qaynaqlarına söykənməsi, xalq təfəkküründən süzülüb gəlməsidir.

Həmçinin çağdaş Güney nəsrində diqqəti çəkən məqamlardan biri dünya ədəbi prosesi ilə əlaqə və bağlılığın yaradılmasına cəhd edilməsidir. Burada dünya ədəbiyyatında özünü göstərən əksər ədəbi meyillərin bu və ya digər şəkildə təzahürünü müşahidə etmək mümkündür. Belə ki, ənənəvi realist nəsrə yanaşı, modernist, postmodernist yazı tərzində ədəbiyyatın, o cümlədən bədii nəsrin üslub axtarışlarında çevik şəkildə yer tutmaqdadır.

Çağdaş Güney Azərbaycan bədii nəsrində intensiv janr axtarışları müşahidə olunmaqdadır. Burada roman, povest, hekayə, miniatür, memuar ədəbiyyatı, sənədli nəsr və başqa janrlarda yazılmış bədii örnəklər mövcuddur.

Şübhəsiz ki, bir antologiyada bütövlükdə Güney Azərbaycan nəsrinin əhatəli şəkildə təqdim olunması mümkün deyildir. Ona görə də burada ciddi seçim aparılmış, mümkün qədər ən önəmli şəxsiyyətlərə və bədii örnəklərə yer verilmişdir. Həmçinin imkan daxilində seçilən ədəbi örnəklərin dünya oxucularının zövq və marağına uyğunluğuna çalışılmışdır.

Antologiya nəşrə hazırlanarkən materialların əldə olunmasında bizə köməyini əsirgəməmiş prof. Paşa Əlioğlu, dr. Ənvər Uzun, Ruqiyə Kəbiri, Yadulla Kənanı, Böyük Mollayı, Hadi Qaraçay və Ruqiyə Səfəriyə öz dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

Oxucuların mühakiməsinə verilən bu antologiya Güney Azərbaycan nəsrinin yarandığı dövrdən bu günədək keçib gəldiyi inkişaf yolunu əhatə edir. Kitabın geniş oxucu auditoriyasının diqqət və marağını cəlb edəcəyi şübhə doğurmur.

**Prof.dr.Vaqif Sultanlı,
Dr.İrəc İsmayıl**

ZEYNALABDİN MARAĞAYI

14

Zeynalabdin Marağayi (1838-1910) Güney Azərbaycanın Marağa şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini mollaxanada almış, daha sonra mədrəsədə oxumuşdur. İyirmi yaşınadək Marağa və Ərdəbil şəhərlərində yaşamış, daha sonra öz vətənini tərk edərək Gürcüstanın paytaxtı Tiflisdə məskunlaşmışdır.

Gürcüstanda yaşadığı dövrdə bir müddət İran səfirliyində yardımçı konsul vəzifəsində çalışmışdır.

Daha sonra Yaltaya gedərək ticarətlə məşğul olmuşdur. Burada yaşadığı dövrdə Rusiya təbəəliyinə sığınmış, ancaq 1904-cü ildə bu təbəəlikdən imtina edərək təkrar İran vətəndaşlığını qəbul etmişdir. Daha sonra ailəsi ilə İstanbula gələrək burada məskunlaşmışdır.

İstanbulda yaşadığı dövrdə “Şəms” qəzeti və Kəlkütədə nəşr olunan “Həblül-mətin” dərgisi ilə əməkdaşlıq etmişdir.

Hələ gənclik illərindən ana dili ilə yanaşı ərəb, fars və rus dillərinə yiyələnən yazıçı Şərq və Qərb mədəniyyətinə dərinlən bələd olmuşdur.

Zeynalabdin Marağayinin yaradıcılığının əsasını üç cildlə çap olunmuş “Səyahətnameyi İbrahimbəy” (İbrahimbəyin səyahətnameyi) romanı təşkil edir. Fars dilində yazılmış bu əsər güzgü kimi İranın ictimai-siyasi vəziyyətini aydın surətdə əks etdirir. Əsərin ilk cildi 1903-cü ildə Qahirədə nəşr olunmuşdur. Həmin dövrdən başlayaraq roman geniş oxucu kütləsinin marağına səbəb olmuş, bir çox dillərə çevrilmiş, onun təsiri ilə xeyli sayda əsər yarandıdır.

Zeynalabdin Marağayı İstanbulda vəfat etmişdir.

İBRAHİMBƏYİN SƏYAHƏTNAMƏSİ

(romandan parça)

İbrahim bəyin səyahətnaməsini qələmə almadan əvvəl onun tərcümeyi-halı haqqında müxtəsər də olsa məlumat vermək lazımdır ki, oxucular onun səyahəti səbəbləri ilə layiqincə tanış olsunlar.

İbrahim bəy Azərbaycanın böyük tacirlərindən birinin oğludur. Atası əlli il bundan əvvəl ticarət məqsədi ilə Misirə gedib, ticarətində baş verən rəvnəqə görə, bir çox müsəlman ölkələrinin qibtəsinə səbəb olan bu böyük şəhəri özünə məskən seçərək, orada qalır.

Həmin möhtərəm tacir yaxşı ad qazanmağın, ticarət tərəqqisinin ilk şərti olan əminliyinə və dəyanətinə görə az bir müddət içərisində çoxlu sərvət toplayıb, xoşniyyətliliyi və millətə xeyirxah olduğuna görə hamının hörmətini qazanır.

Bu sədaqətli və təmiz vicdanlı tacir Misirdə sakin olduğu uzun illər boyu öz gözəl milli adət-ənənələrini zərrəcə də olsun dəyişməmiş, yemək-içməkdə, geyimində, adamlarla rəftarında, bir sözlə, məişətində öz babalarının yolu ilə getmişdir. Daim vətən tərənsini zümrümə edərdi. Hər kəsi görsəydi, vətəninin və həmvətənlərinin əhvalını soruşardı. Özü Misirdə olsa da, ürəyi həmişə İranda idi. Qış gecələrində tanınmış həmvətənlərindən bir neçəsini qonaq çağırırdı. Qonaqlıq məclislərində isə onların məşğələsi İranın tarix kitablarını və keçmiş şahların əhvalatını oxumaqdan ibarət olardı. Uzun illərdən bəri onun oğlunun tərbiyəçisi və müəllimi olan Mirzə Yusif adlı bir şəxs “Nasixüt-təvarix” kitabından Keyxosrov, Cəmşid, Bəhmən, Şapur, Ənuşirəvan və bunlar kimi böyük padşahların dastanlarını oxuyar, o isə qulaq asdıqca fərəhlənər, ürəyi qürur hissi ilə dolardı.

Onun “Tarixi-Nadiri”ni oxumağa qəribə bir meyli və həvəsi var idi. Həmin kitabı o qədər oxumuşdu ki, əvvəldən axıradək əzbərləmişdi.

Bu vətənpərvər və qeyrətli şəxs vəfat edəndən sonra onun İbrahim adlı bir oğlu qaldı. Həmin səyahətnamə də onun adı nadır. Mən atanın vəfatından sonra onun oğlu ilə də tanış olmuşdum. Günlərin bir günündə Misirə güzarım düşdü. Köhnə dostluq münasibətlərinə görə birbaşa İbrahim bəyin evinə gedib, orada qaldım. Bir gün onun kitabxanasına baxırdım. Müxtəlif xətlərdə və çaplarda olan altı-yeddi cild “Tarixi-Nadiri” gördüm. Çox təəccübləndim. Öz-özümə düşündüm: “Bir kitabxanada eyni kitabdan Tehran, Təbriz, Bombay və başqa yerlərdə çap olunmuş müxtəlif nüsxələrin toplanmasının nə mənası var?” Nəhayət, bunun səbəbini İbrahim bəyin özündən soruşmaq qərarına gəldim və dedim:

“Bu qədər “Tarixi-Nadiri”ni nə üçün buraya toplamısınız?”

O dedi:

“Atamdan yadigardır. O rəhmətlik bu kitabı hədsiz dərəcədə sevirdi. Bunu hamı bilirdi. Ona görə də həmin kitabdan harada əlyazması və ya yaxşı çap olunmuş nüsxə tapsaydılar, mərhum atamın yanına gətirər və yaxşı qiymətə satardılar. Hələ atam bu kitabın bir neçə cildini vəqf etdiyi üçün vəfatından sonra gəlib apardılar.”

Xülasə, onun iranlılıq təəssübü o dərəcədə idi ki, qələm onu şərh etməkdə acizdir. Misal üçün, əgər bir nəfər bilə-bilə və ya bilmədən onun yanında İrani pisləsəydi, İbrahim bəy onu dinsiz və qeyrətsiz adlandırıb, ömrünün axırınadək onunla danışmazdı. Misirdə bir neçə nəfər də İranın mötəbər taciri vardı. Hər birinin sərvəti əlli min tümənə çatardı. Hamısının dövləti aşib-daşırdı. Ancaq İranın dövlət məmurlarının özbaşınalığı, zülm və təcavüzündən cana gəlib, təbəəliyini tərk etmiş, hər birisi özünü İngiltərə, Fransa, Rusiya və bu kimi bö-

yük dövlətlərdən birinə bağlamışdır ki, məmurların şərindən asudə olsun. Bu tacirlər həmin qeyrətli şəxsə də xeyirxahlıq üzündən dəfələri nəsihət edib deyirdilər ki, sən də İran təbəəliyini tərk etməsən öz vərəsələrinə və övladına açıq zülm və xəyanət etmiş olarsan. Çünki Osmanlı ölkəsində və Qafqazda olan İran səfirləri və məmurları özlərini ölmüş iranlıların həqiqi varisi və hamisi, dirilərinin isə qəyyumu hesab edirdilər. Bunun üçün də sən öləndən sonra irsindən övladlarına bir şey verməyəcəklər. Məgər hər gün buna oxşar hadisələri görmür və ya eşitmirsən? Ancaq bu qeyrətli şəxs onların nəsihətinə qulaq asmır, hətta sözlərini belə eşitmək istəmədi. Konsullar neçə dəfə bəhanə tapıb onu həbs və cərimə etdirmişdilsə də, o yenə də təmkinini pozmayıb, təbəəliyini dəyişdirməyi qeyrətinə sığışdırmamışdı. Öz zülmü və alçaq bidətləri ilə indi də İstanbulda və sair Osmanlı vilayətlərində iranlıların var-yoxuna od vuran və hamının nifrətini və lənətini qazanan Hacı Mirzə Nəcəfəli xan bu xoşxasiyyətli insanın vəfatından sonra, onun mötəbər şəri vəsiyyətnamə qoyub getməsinə baxmayaraq, vərəsəsindən min ingilis lirəsi almayınca onların yaxasından əl çəkmədi. Əgər vəsiyyətnamədə kiçik bir barmaq yeri tapsaydı, onda allaha pənah, bütün var-dövləti içəri salmayanadək yaxalarından əl çəkən deyildi.

Sözün qıtası, İbrahim təzəcə iyirmi yaşına qədəm qoymuşdu ki, atası vəfat etdi. Son nəfəsində atası öz oğlunu yanına çağırtdı. Belə bir ataya layiq olan tərzdə vəsiyyətini eləyib dedi:

“Mənim gözümün işığı! Mən atalıq vəzifəsini sənin haqqında yerinə yetirdim, ana dili və milli dilindən əlavə, sən kimilərin dadına çatan və kişi üçün bir hünər sayılan xarici dillərdən və fənlərdən də sənə öyrətdim. Sən bunların hamısını öz fərasətinlə, fitri zəkanla gözəlcə qavradın. Allaha şükür, sən pak əxlaqına, abrina və dəyanətinə söz ola bilməz. Bu cəhətdən mən səndən razıyam. Lakin indi mənim həyatımın

şamı sönərkən sənə bir neçə vəsiyyətim var. Yaxşı qulaq as, hər iki dünyada xoşbəxt olmaq üçün onları yadından çıxarma!

Birincisi budur ki, ananı sənə tapşırıram. Sən özün bundan sonra biləcəksən ki, o və mən sənə boybaşa çatmağın və tərbiyənin üçün nə kimi zəhmətlərə qatlaşmışıq.

İkincisi, sənə mürəbbin və müəllimin olan Mirzə Yusif əmidən muğayat ol; ona görə ki, ata-anadan sonra müəllimin hörməti hər bir kəsin borcudur. Ələlxüsus ki, Yusif əminin hörməti. O, sədaqətli, dəyanətli, vəfalı bir adamdır; ömrünün əvvəlindən bizimlə bir yerdə olub. İndi onu ailəmizin bir üzvü hesab etmək lazımdır.

Üçüncüsü, heç vaxt gözəl milli adət-ənənəni tərək eləmə. Bəzi biqeyrət nanəciblər İrani pisləyirlər, sən onlara uyma; yalan deyirlər. Hətta, misal üçün, onların sözləri düz olsa da, sən onlara qoşulma, vətəni pisləməkdə onlarla həməvaz olma.

Dördüncüsü, öz sirrini hər bir adamdan gizli saxla. Yalnız sınaqdan çıxmış təmiz vicdanlı dostuna ürəyini aç. Ancaq, heyhat, belə dost az tapılır; o, kimya hökmündəndir.

Beşincisi, yaltaq adamlardan bacardıqca kənar gəz. Səni üzdə tərifiyəndən mümkün qədər uzaqlaş. O, səni tərifiyənlə öz istədiyini ələ keçirməkdən əlavə, səni insan üçün ən pis sifət sayılan lovğalığa və xudbinliyə düçar edər. Bu isə hər bir dərdədən bətərdir.

Altıncısı, az qonaq get, qoy sənənin yanına çox qonaq gəlsinlər. Yəni qonaq getməyə yox, qonaq çağırmağa daha artıq rəğbətə olsun. Əliaçıqlıqda ifrata varma. Nə o qədər bağışla ki, məşhurlaşasan, nə də o qədər sıx ki, ad çıxarasan. Yəni əgər məşhursansa, hər tərəfdən dilənçilər sənə üstünə töküləcəklər; xəsislik göstərsən – sənənlə düşmən olurlar. Bu, əlbəttə, ehtiyacı olan yoxsullar haqqında deyil, yaltaq borc istəyənlər xüsusundadır.

Adamların sənə dediyi sözə inanmadıqda onlarla mübahisəyə və münaqişəyə girişmə, sakit əyləş, heç bir söz demə.

Sənə bərk-bərk tapşırıram ki, altı-yeddi ilədək ticarətlə məşğul olma. Allaha şükür, dolanmaq üçün hər cür imkanın var. Otuz yaşına çatanadək otur ye. Bu müddət ərzində dünyanın harasına könlün istəyirsə, səyahətə çıx. Bu səyahət üçün min lirə ayrıca sənin adına yazmışam, onun başqa vərəsələrə heç bir dəxli yoxdur. Lakin səyahətini yalnız şəhərlərin abadlığı və ya xarabalığını seyr etməyə həsr etmə. Hər yerdə bir neçə gün qal. O yerin bütün sakinlərinin məişət tərzini və yaşayışını diqqətlə öyrən, o ölkənin illik ticarət statistikasını dərinləndirən mütaliə elə, bununla sən başqa xarici ölkələrdən oraya hansı malların və məhsulların idxal edildiyini öyrənərsən, həm də bilərsən ki, ildə müəyyən şeydən orada nə qədər satıla bilər. Bununla birlikdə o ölkədən hər il hansı maldan nə miqdarda ixrac edildiyini də bilməlisən. Çatdığın hər bir şəhərdə özün üçün oranın mötəbər adamlarından bir neçə nəfər dost tap, onlarla məktublaş.

Bu səyahətində, Yusif əmi diri olarsa, onu da özünlə apar, qoy ağır vaxtlarında sən qayğına qalan bir adam olsun.

Sən bu şəhərdə mənim dostlarımı tanıyırsan, onların hörmətini mənədən daha artıq saxla. Mənimlə dost olmayanlardan uzaq gəz; çünki mən dost seçməkdə çoxlu əziyyətlərə qatlaşmışam. Adamları tanımaq, onları sınamaq çox zəhmət tələb edir. Bu iş üçün bacarıq və hünər lazımdır.

Səyahət zamanı hansı şəhərə çatdın, oraya daxil olduğun və çıxdığın günün tarixini və bütün müşahidələrini qeyd dəftərində yaz, bir gün çatar ki, sənə karına gələr.

Qalan şəri vəsiyyətlərimi bircə-bircə vəsiyyətnamədə yazmışam...”

Atasının vəfatından sonra, gözəl əxlaqı, doğru-düzgünlüyü, xeyrixahlığı və təmiz dolanmasına görə İbrahim bəyi dost-düşmən barmaqla nişan verirdi. Bütün işləri ölçülüb-biçilmiş, adamlarla rəftarı olduqca mülayim və gözəl idi. Milli təəssübdə də İbrahim bəy atasını ötüb keçdi. Belə ki, bir para zarafatçı

həmvətənləri onu pərt etmək istəyəndə İranın bəzi eyiblərindən onun yanında danışmağa başladılar. Məsələn, deyərdilər: İrandan nizam-intizam, qanun yoxdur, əsgərlər ayaqyalındır, dövlət müəyyən məbləğ rüşvət alıb vilayətləri hakimlərə satır; hakim, bəylərbəyi, kəndxuda, darğa, fərraşbaşı – hərəsi bir badalaq qurub, günahsız adamlara işgəncə verir, həbs və cərimə edirlər. Bir şəhərdə on beş yerdə kündəzəncirli həbsxana var. Bir şəhərdə on-on iki bəst yeri var. Üləmanın evləri, hakim və ya filan sərətibin sərətovləsi müqəssirlərin bəsti hesab olunur. Şəhərlər çirklidir, məscidlər rəvnəqsizdir. Onlar ilin on bir ayı bağlı qalır. Payızda bir para anlaşıq adamlar məscidləri qovun-qarpız anbarı eləyirlər. Hamamların vəziyyəti bərbaddır, xəznələrdə su qoxuyur, hər cür yoluxucu xəstəliyə tutulmuş adamlar bu xəznələrdə çimir, minlərlə insanı xəstələndirirlər. Xəznənin murdar suyunu o qədər dəyişdirmirlər ki, onun rəngi bataqlıqda qalan suyun rənginə oxşayır. Ruhanilər bir-biri ilə düşmənlik edib rəqabət aparırlar. Onların hər biri seyid adı ilə on-on beş nəfər lotu saxlayır, lazım olan vaxtlarda onların vasitəsilə əhalini hakimlərin evlərini talamağa və qarət etməyə yönəldirlər. Özləri isə suyu bulandırdıqdan sonra məqsədlərinə nail olurlar.

Bəzən də bu zarafatçı adamlar hakimlərin qəddarlığından, əhalini istədikləri zülmə, işgəncəyə və talana məruz qoymalarından, onların hədsiz-hüduzsuz zülmündən xalqın baş götürüb cəlayi-vətən etməsindən söhbət açır, özü də bütün bu ürəyədəyən sözləri İbrahim bəyə eşitdirirdilər. Biçarə İbrahim bəy bu sözləri eşitdikcə hirsələnir, onların bəzisini dinsiz, bir parasını qeyrətsiz adlandırır. Elə vaxtlar da olurdu ki, iş yaman-yovuzdan yumruğa, çomaq davasına, hətta bir-birinin saqqalını yolmağa və əlbəyaxa olmağa da çəkirdi. Dostları İbrahim bəyin xasiyyətinə bələd olduqları üçün onun söyüşlərinə, ağır sözlərinə dözürdülər.

Bəzən də əksinə olurdu, İbrahim bəyin dostları onu sevin-dirmək istəyirdilər. Çayxanada oturub, yolunu gözləyirdilər.

İbrahim bəyi uzaqdan görən kimi İranın əzəmətindən, şövkətindən söhbət açırdılar. Yazıq İbrahim bəy ürəyinə yatan sözləri eşidib, könül xoşluğu ilə əyləşir, vəcdlə onlara qulaq asırdı. Onun sevincinin birinci əlaməti bu idi ki, papiros qutusunu cibindən çıxarıb mizin üstünə qoyar, bütün çayxanada oturanlara müraciət edib deyirdi: “Bismillah, buyurun papiros çəkin!”

İrandan söhbət açanlar da şahın əmrlərindən danışar – hər bir şəhərdə bir neçə rüşdiyyə məktəblərinin açılması haqqında şahın qəti əmr verməsini, vilayət hakimlərinə xalqla ədalətlə rəftar etmələri xüsusunda ciddi tapşırıq verməsini və bunun üçün nazirlər Darüşşurasında “hakimlərin iş üsulu” adlı bir kitabça tənzim olunub göndərilməsini söyləyirdilər. Bir başqası deyirdi ki, Zilli-Sultan yüz min atlı və piyada qoşunu bütün yeni silah, hərbi ləvazimat və sursatla hazır vəziyyətdə saxlayıbdır.

Bu kimi söhbətləri eşitdikdə yazıq İbrahim bəy elə sevinirdi ki, bilmirdi nə eləsin. Hey çayçıya deyirdi ki: “Ağalara çay, qəlyan ver!” Özü isə yanında oturanlara tez-tez papiros təklif edirdi. Söhbət getdikcə qızışırdı. Bir başqası deyirdi: “Mən arxayın bilirəm ki, şahın bircə işarəsi və hökmü ilə iki həftə ərzində Şahsevən və Talış ellərindən əlli min atlı qoşun hərbə hazır vəziyyətdə toplanar, hamısı da bütün xərcləri öz öhdəsinə götürər”. O birisi deyirdi: “Hələ sənin Bəxtiyari atlılarından xəbər yoxdur. Onlar iki həftə ərzində yüz min atlı qoşun hərbə tam hazır vəziyyətdə çıxara bilərlər”. Üçüncüsü onun sözünü yarımçıq qoyub, Marağa və Əfşar qoşunlarının rəşadətindən və qəhrəmanlığından söz açırdı. Bu kimi məclislərin söhbəti sona çatdıqda İbrahim bəy könül açıqlığı və məmnuniyyətlə bütün çayxanada oturanların çay, qəlyan pulunu verər, hətta bəzi vaxt onları nahara və faytonla gəzməyə də qonaq edirdi.

Bu haqda Misirdə sakin olan Hacı Kərim adlı bir isfahanlı qəribə bir əhvalat nəql edirdi. Hacı deyirdi ki: “Bir vaxt Misir-

də vəziyyətim lap ağırlaşmışdı, taleyim əsla üzümə gülmürdü. Bütün dost-aşnadən borc almışdım, daha bir adama gümanım getmirdi ki, hətta bircə şahı ilə əlimdən tutsun. Əlim hər yerdən üzülüb, gecənin yavan çörəyinə möhtac qalmışdım. Hamıdan betəri bu idi ki, altı ay idi mənzil kirəsini verməmişdim. Evin sahibi olan ərəb mənim boş vədlərimdən, bu gün-sabaha salmağımdan təngə gəlib məhkəməyə şikayət eləmişdi. Məhkəmə onun əlinə hökm vermişdi ki, mənzil kirəsinə on iki lirə alandan sonra məni evdən qovsun. Mən xahiş-iltimasla ondan on gün möhlət almışdım. Öz-özümə deyirdim: “Xudaya, nə eləyim?” Elə bil mənim ürəyimə damdı ki, bu işin çarəsi İbrahim bəydədir. Oturub düşündüm, ölçüb-biçdim, bu müşkül üçün tədbir aradım, bir məktub yazıb hazırladım. Guya mənim qohumlarımdan biri bu məktubu Tehrandan göndərmişdir. Sonra isfahanlı tacir Hacı Mirzə Rəfinin yanına gedib, ondan İran poçtu markası olan köhnə bir zərf aldım. Yazdığım məktubu zərfin içinə qoyub İbrahim bəyin yolu üstündə dayandım. Bilirdim ki, o hər gün bu yolla get-gəl edir. Uzaqdan İbrahim bəyi görəndə kimi məktubu cibimdən çıxarıb oxumağa başladım. Özümü görməməzliyə vurmuşdum. İbrahim bəy yanıma çatan kimi başımı qaldırıb salam verdim. O, ucadan “əleykəssəlam” deyib, soruşdu:

“Hacı Kərim ağa, haradan təşrif gətirirsiniz?”

“Poçtdan gəlirəm, – dedim. Tehrandan məktub almışam.”

Dedi:

“Tehrandan?”

Dedim:

“Bəli, Tehrandan.”

“Çox gözəl, təzə nə xəbər var?”

Dedim:

“Hələ məktubu axıra qədər oxumamışam, amma şahın və başqalarının adı görünür.”

İbrahim bəy əl-ayağa düşüb hövlnak dedi:

“Gedək bu çayxanada bir stəkan çay içək, siz də məktubu arxayın oxuyun görək nə yazıblar.”

Cavabında dedim:

“Hərçənd ki, başım yaman qarışıqdır, ancaq bilirəm ki, sizin Tehran xəbərlərini eşitməyə böyük həvəsiniz var, müzayiqə etmirəm, buyurun gedək.”

Çayxanaya getdik. Oturan kimi çay, qəlyan sifariş elədi. Sonra dedi:

“İndi oxu görək nə xəbər var.”

Mən də məktubun əvvəlindən oxumağa başladım.

Məktubun məzmunu:

“Mənim əziz qardaşım! Məktubunuzu aldım, salamatlığınızdan xəbərdar olub, çox-çox sevindim. Üsgülü tacir Hacı Əbdürrəzaq ağa vasitəsilə həvalə etdiyiniz iyirmi beş lirə çatdı. Sizin, tapşırduğunuz kimi, həmin məbləği İsfahana Məşədi Məmmədrzananın üstünə göndərdim ki, o, on lirəsini sizin evinizə versin, qalan on beş lirəsini də borcunuz hesabına Ağa Həsənə çatdırsın. Əlbəttə, özləri də bu haqda sizə yazacaqlar. Yazılmalı başqa mühüm mətləb yoxdur. Ancaq neçə gün bundan qabaq böyük bir hadisə üz verdi. Az qalmışdı ki, şəni yüksək İran dövləti İngiltərə hökumətinə müharibə elan etsin. Ola bilsin ki, eləyibdir də. Lakin neçə gündür ki, münafişlər ortalıqdan qaldırılmış, ara bir qədər sakitləşmişdir. Deyildiyinə görə, münafişlərin səbəbi bundan ibarət idi ki, İngiltərənin səlahiyyətli naziri bizə məlum olmayan bir siyasi məsələ üstündə Sədr-əzəm cənablarına hörmətsizliklə cavab qaytarmışdı. O cənab da mətləbi şah əlahəzrətlərinin nəzərinə çatdırmış, şah hamam saat qəti hökm vermiş ki, xarici işlər naziri teleqrafla Londona xəbər versin ki, İngiltərə hökuməti öz səfirini bir həftədən gec olmayaraq Tehrandan geri çağırınsın və cəzalandırınsın. Əks təqdirdə İran qoşunu iki həftəyədək

Herata doğru yürüş aparmaq və bütün Hindistanı işğal etmək əzmində olacaqdır. Haman gün əlahəzrət Zilli-Sultan cənablarına teleqrafla hökm olundu ki, dördüncü ordu iki həftəyə-dək bütün sursatla Əbişəhr bəndələrinə doğru hərəkət etməyə hazır olsun.

Bunlardan başqa, rəbiül-əvvəl¹ ayının iyirmi dördündə paytaxtda qoşunun ümumi sanı təşkil edildi.

Bu san olduqca tamaşalı idi. Məşq meydanında şahın xüsusi ordusu və paytaxtda olan əlli minə yaxın atlı, piyada və topçu qoşunları manevr vaxtı elə bir cəldlik və çeviklik göstərdilər ki, dost-düşməni heyran qoydular. Qibleyi-aləmin özü qoşuna şəxsən başçılıq edib fərman verirdi. Sözü qıyası, böyük mərəkə var idi. Naibüssəltənə hərbi nazir olduğu halda bir sərhəng kimi o tərəf-bu tərəfə qaçırdı. O qədər üz-gözünə toz qonmuşdu ki, heç kəs onu tanıya bilmirdi. Nəhəng topların tüstüsündən hava elə tutulmuşdu ki, günəşin şüası yerə düşmürdü. Bəli, haman gün teleqramın cavabı Londondan gəlib çatdı. Məzmunundan xəbərim yoxdur. Ancaq bu qədər bilirəm ki, Almaniyanın səlahiyyətli naziri vasitəçi oldu. Almaniya imperatorundan da qibleyi-aləmə xüsusi teleqram çatdı. Orada yazılmışdı ki, aramızda olan dostluq və səmimiyyət naminə xahiş edirəm o zati-ali sülhü qorumaq və ümumi məsləhət naminə şahənə mərhəmətini əsirgəməsin. Ona görə ki, o zati-aliyə məlumdür ki, bu gün dünyanın hər hansı tərəfində bir top səsi eşidilsə, ümumi hər bütüm aləmi bürüyəcəkdir. Çünki dövlətlərin siyasəti bir-birinə bağlıdır. Belə olduqda, böyük bir hərc-mərclik yaranacaq, allah bəndələrinin məişətinə səbəb olan ticarət işi ölkələr arasında pozulacaq. Mən o müdrik padşahla aramızda olan şəxsi dostluq naminə istəmirəm ki, şəni yüksək İran dövləti belə bir müharibənin başlanmasına səbəb olsun. Təvəqqe edirəm o ağılsız səfirin təqsirindən keçəsiniz.

¹ Ərəb ilinin üçüncü ayı.

Bu minvalla məlum olur ki, müharibə olmayacaqdır. Amma qərar olub ki, İngiltərənin səlahiyyətli naziri üzr istəməklə bərabər cənab Sədr-əzəmin evinə getsin və açıq şəkilə onun könlünü ələ almağa çalışsın, öz dediklərindən peşman olduğunu bildirsin. Deyirlər, həmin səlahiyyətli nazir bir aydan sonra işdən çıxarılıb Tehrandan geri çağırılacaq. İran dövləti daha heç vaxt onun səfirliyini qəbul etməyəcək, başqa birisi onun yerinə gələcəkdir”.

Yazıq İbrahim bəy bu xəbərdən elə fərəhlənib sevinəcəyə qər q olmuşdu ki, onu vəsf etmək mümkün deyil. İsfahanlı Hacı Kərim məktubu əvvəldən axıradək oxuduqdan sonra deyir:

“Daha məni bağışlayın, işim var, gərək mürəxxəs buyurasınız.”

İbrahim bəy tam könül açıqlığı ilə deyir:

“Hacı Kərim ağa, hara gedirsiniz, nahar vaxtıdır, gedək çörək yeyək, acmışıq”.

Hacı Kərim deyir:

“Xeyr, iltifatınız artıq olsun, gərək gedəm, işim çoxdur, inşallah başqa bir vaxt. Xudahafiz, allah amanında!”

Hacı Kərim gedir. İbrahim bəy çay pulunu verib çayxanadan çıxır. Lakin sevincindən bilmir haraya getsin, nə eləsin. İxtiyarsız fayton çağırır. Fayton gələn kimi oturub, haraya getməli olduğunu bildirmədən faytonçuya deyir: “Sür!” O, özündə deyil. Faytonçu o qədər sürür ki, şəhərdən kənara çıxır. Yalnız bu vaxt dönüb İbrahim bəyə deyir: “Bəy əfəndim, haraya təşrif buyuracaqsınız?” İbrahim bəy cavab verir: “Gəzmək, gəzmək istəyirəm”.

İbrahim bəy xeyli gəzdikdən sonra gün batana yaxın, nahar yeməmiş, ac-susuz, haman nəşə ilə evə qayıdır və birbaşa kitabxanaya gedir, “Tarixi-Nadiri”-ni götürüb, Nadirin Hindistan səfəri əhvalatını oxuyur. Bu mütaliədən onun sevincinə yeni bir nəşə də əlavə olunur.

Bu vaxt İbrahim bəyin anası gəlib deyir:

“Oğlum, bu gün harada nahar elədin? Bizi lap nigaran qoydun”.

“Anacan, heç yerdə bir şey yeməmişəm, ancaq könlüm elə toxdur ki, on gün də bir şey yeməsəm, acmaram”, – deyə İbrahim bəy cavab verir.

Sözün qıyası, o gecə İbrahim bəyin sevincinin dərəcə-sini ancaq özü bilirdi. Sabahı günü dostlarından bir-ikisinə rast gəlmək ümidi ilə evdən bir qədər də tez çıxdı. O istəyirdi Hacı Kərimin dünənki məktubu haqqında onlara söhbət elə-sin. Şənliyin təsviri fərəh gətirər, – demişlər. İbrahim bəy istə-yirdi dünənki şad xəbəri dostlarına söyləməklə bir daha zövq alsın. Fəqət o, dostlarından heç birinə rast gəlmədi. Yenə də İsfahanlı Hacı Kərimin sorağını tutmaq üçün o çayxanadan bu çayxanaya getdi. Qəzadan onu da tapa bilmədi.

Hacı Kərim isə kələyinin baş tutduğunu və İbrahim bəyin onun dalınca gələcəyini bilirdi. Ancaq məqsədə tez çatmaq üçün o günü evdən çıxmıdı. Yazıq İbrahim bəy öz hədsiz se-vincini bölüşdürmək məqsədilə o gün bir adam tapa bilmir, axşamadək gəzdikdən sonra evə qayıdır. Namazını qılıb, şam yedikdən sonra kitab oxumaqla vaxtını keçirir. Sabahı günü yenə də həmişəkindən daha tez evdən çıxır. Birbaşa Məhəm-mədəli Paşa meydanında olan böyük çayxanaya gedir. Fürsət dalınca gəzən Hacı Kərim nahara yaxın gəlib çıxır. İbrahim bəyin tək oturduğunu gördükdə saymazıyana ötüb keçmək istəyir. Lakin İbrahim bəy Hacı Kərimin görcək tələsik halda ucadan onu səsəyir. Belə bir fürsəti axtaran Hacı Kərim geri dönüb, İbrahim bəyi ilk dəfə görürmüş kimi, ona salam verir. İbrahim bəy salamın cavabını verəndən sonra deyir:

“Ay Hacı, qurbanın olum, hara belə tələsirsən?”

“Bu tərəfdə bir az işim var,” – deyə Hacı cavab verir.

“Hacı, sən allah, əyləş bir stəkan çay iç”.

“Çox sağ ol, otura bilmərəm, getməliyəm”.

“Canım, niyə belə tələsirsən, əyləş görək”.

“Üzr istəyirəm, əyləşə bilməyəcəyəm.” – İbrahim bəy bir daha təkid edir:

“Ay Hacı, qurbanın olum, mən bilirəm ki, sənın mağazan yoxdur, bir yerdə qulluq da ki eləmirsən, daha bu qədər naz nəyə gərəkdir?”

Hacı Kərim yenə də yumşalmır:

“Doğru buyurursunuz, heç bir tələsik işim yoxdur, amma elə bir üzrüm vardır ki, sizin saydıqlarınızın hamısından üstündür”.

İbrahim bəy Hacınn ətəyindən tutub deyir:

“Di otur görüm üzürün nədir.”

Hacı deyir:

“Doğrusu budur ki, bir nanəcib Misir ərəbinə azca borcum var. Onun müqabilində mənım də birindən tələbim var. Vədə verib ki, gələn ayın əvvəlində ödəsin. Amma mən ərəbə gərək bu gün pul verəm, ancaq yoxumdur. Bura da ki, çayxananın qabağıdır, qorxuram o köpək oğlu mənı burada görüb yaxalasin, tələbini istəsin, hay-küy qaldırsın, həm siz xəcalət çəkəsiniz, həm də mən rüsvay olam. Əgər çayxananın içərisində əyləşsəydiniz, bəlkə də camaat arasında gözündən yayına bilərdik. Amma burada otura bilmərəm; çünki yolu bu tərəfdən düşsə, uzaqdan görən kimi tanıyacaq”.

Onda da eşşək gətir, mərəkə yüklə.

İbrahim bəy soruşur:

“Məgər neçə borcun var?”

“Elə bir şey deyil, cəmi on beş lirə.”

İbrahim bəy təmkinlə deyir:

“Bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur, allah kərimdir, əyləş görək.”

Hacı naz-qəmzə ilə oturur. İbrahim bəy qəhvəçini çağırıb ondan qələm-davat istəyir. Çek dəftərini cibindən çıxarıb bir şey yazır, sonra Hacıya tərəf uzadıb deyir:

“Buyur, Hacı, bu sənin on beş lirənin həvaləsi. Nə vaxt könlün istəsə gedib bankdan ala bilərsən. İndi arxayınlıqla qəhvə iç. Ancaq tələbini alan kimi mənim pulumu gətir qaytar.”

Hacı deyir:

“Sizə artıq dərəcədə təşəkkür edirəm. Doğrudan da mənim yaxamı bu mürvətsiz ərəbin əlindən qurtardınız. Onda mən də sizə bir sənəd yazıb verim. İnşallah iyirmi günün ərzində sizin pulunuzu qaytararam. Əgər bir yerdə verə bilməsəm də üç vədədə beş lirə-beş lirə borcumu üzərəm.”

“Sənəd-zad lazım deyil. Sizin sözlünüz mənim üçün sənəddir.”

Bir qədər söhbətdən sonra İbrahim bəy soruşur:

“Hacı, srağagüncü məktub yanınızdadırımı?”

“Bəli, necə bəyəm?”

“Mümkünsə onu ver mənə, istəyirəm özüm oxuyam. Nə yaxşı məktubdur! Biqeyrət köpək uşaqları hey yalandı ki, özlərindən toxuyurlar. Həya eləməyib deyirlər ki, İranda xarici səfirlər, konsullar, hətta xarici təbəələr istədiklərini eləyirlər; bir adam onlara deyə bilmir ki, gözünün üstündə qaşın var. İndi, gəlin Tehrandan bir müsəlmanın başqa bir müsəlmana yazdığı bu məktubu öz kor gözlərinizlə görün.

Bu vaxt Hacı məktubu qoltuq cibindən çıxarıb İbrahim bəyə verir. İbrahim bəy məktubu açmaq istərkən Hacıdan soruşur:

“Hacı əmi, başqa bir mətləb yoxdur ki?”

“Xeyr, başqa mətləb olarsa da sizdən gizlin ola bilməz,” – deyərək Hacı Kərim cavab verir.

İbrahim bəy məktubu oxumağa başlayır. Oxuduqca bir ucdan “qurbanın olum”, “canım sənə fəda”, “allah qılıncını daha da kəskin eləsin” deyir və hədsiz sevinclə məktubu bir neçə dəfə başdan-ayağa oxuyur. Ancaq oxumaqdan doymur, üzünü Hacı Kərimə tutub deyir:

“Hacı Kərim ağa, qoy bu məktub bir neçə gün mənim yanınızda əmanət qalsın.”

Hacı kələyinin üstünün açılmasından ehtiyat edib deyir:

“Vallah, əgər məktubda arvad-uşağın adı olmasaydı, heç bir müzayiqəm yox idi, məktubun sizin yanınızda qalmasına etiraz etməzdim. Amma özünüz yaxşı bilirsiniz ki, belə bir məktubun sizin yanınızda qalması münasib deyil.”

Hacı məktubu alıb tələsik cibinə qoyur, İbrahim bəylə vidalaşır gedir, evin kirəsini ərəbə verib rahatlaşır.

İbrahim bəyin milli təəssübünün dərəcəsinə bu hadisədən ölçmək çətin deyildir. Bu qeyrətli cavan özünü tanıyan gündən etibarən İskəndərin İrana qoşun yeridib, oranın bir çox şəhərlərini xaraba qoyması və qədim İranın paytaxtı olan İstəxr şəhərinə od vurmağı, Daranın öldürülməsi üzündən İskəndər adını dilinə gətirmək istəməzdi. Əgər İskəndəriyyə şəhərindən ad çəkmək məcburiyyətində qalsaydı da, onu “Misir torpağının limanı” adlandırardı.

Bütün bunlar İbrahim bəyin tükənməz qeyrət və təəssübündən və onun şərhi-halından qısaca bir nümunədir. Lakin ola bilsin ki, bir para dar düşüncəli adamlar onun bu qeyrətini və təəssübünü yersiz cəhalət və fanatizmə yozsunlar. Ancaq həqiqətdə belə deyil. Bu əziz həmvətənimiz cavan olsa da, öz dövrünün yetişdirməsi olan təcrübəli, ağıllı, fərasətli, kamil adamlardan biridir. Ancaq burası var ki, İran adını eşidən kimi ixtiyarı əlindən gedirdi. Vətən eşqi onun bütün varlığına hakim kəsilmişdi. Öz məşuqəsi haqqında heç kəsdən pis bir söz eşitmək istəməzdi. Bu da o cavanın gözəl xasiyyətlərindən biri sayılmalıdır.

Bir dəfə mən İstanbuldan xaricə getmişdim. İki aydan sonra qayıtdıqda oğlum dedi ki: “Ata, Misirdən bizə iki nəfər qonaq gəlib, üç gün qaldıqdan sonra İrana getdilər”. Dedim: “Adları nə idi?” Dedi: “Sizə bir məktub yazıb kitabxanada mizin üstünə qoyublar”. Məktubu tez götürüb oxudum. Məzmunu budur:

“Qurbanın olum, müqəddəs Məşhədi ziyarət etmək niyyəti ilə Yusif əmi ilə birlikdə Misirdən İstanbula gəlib, mənə

ümidgahım olan evinizdə qaldıq. Çox təəssüf ki, sizi görmək şərəfi bizə qismət olmadı. Ancaq üç gün sizin ev adamlarına zəhmət verib, dördüncü gün Batum yolu ilə Xorasana tərəf hərəkət etdik. Sağ-salamat məqsədə çatsaq, sizin əvəzinizdən də ziyarət edəcəyik. İşdir, ölüm-itim olsa, onda gərək boynumda olan dostluq borcunu halal edəsiniz. Sizin kitabların arasında bir cild “Kitabi-Əhməd” görüb, götürdüm, yolda onu oxumaqla vaxtımı keçirmək istədim. Hərçənd ki, onun müəllifi bir sıra mühüm mətləblərə toxunub, həm də alim və kamil adama oxşayır, amma İrənin vəziyyəti barəsində eyham və işarə ilə bir para şeylər yazıbdır. Görünür, ya İrandan xəbərsizdir, ya da yanılıbdır. Əgər belə deyilsə, onda bizlərdən deyil. Mənim haqqımda sizin xeyir-duanızı arzulayıram. Yusif əminin də sizə salam-duası var. İmza: İbrahim”.

Məlum oldu ki, məktubu yazan mənim dostum İbrahim bəy imiş. Çox heyifsiləndim ki, onun gəldiyi vaxt mən İstanbulda olmamışam. Onu görsəydim, bütün İrəni səyahət etmək fikrini başından çıxarar, nəsihət edib tapşırırdım ki, yalnız Məşhədi ziyarət etməklə kifayətlənsin, Batum və Aşqabad yolu ilə getsin və ziyarətdən sonra həmin yolla da qayıtsın. Çünki bilirdim, İrənin daxilinə səfər etsə, vətənin pərişan vəziyyətini görüb qüssə-kədərdən xəstələnəcəkdir. Bundan əlavə, qorxurdum ki, o xoşagəlməyən vəziyyəti görəndən sonra bir para başçılar haqqında artıq-əksik danışsın və başına bir bəla gəlsin. Mən onun əhvali-ruhiyyəsinə yaxşı bələdəm. Axı, o özü mənə qərribə bir hadisə nəql etmişdi. Deyirdi ki: “Bir gün Misirdə şəhər parkında üç-dörd nəfər iranlıya rast gəldim. Gəzməyə çıxmışdılar. Onların arasında altmış yaşlı bir kişi də vüqarla addımlayırdı. Saqqalına qoyduğu basmanın rəngi getmiş, paltarları cırım-cındır, ayaqqabıları köhnə qartmaqlı, çatdaq dabani, yırtıq, rəngbərəng corabı ayaqqabısından bayıra çıxmışdı. Hər neçə addımdan bir də ayaqqabısının bir tayı özündən təxminən üç addım qabağa tullanırdı.

Başında köhnəlikdən qara rəngi yaşıla çalan mahud papağı var idi. Gördüm, bir şir-xurşid nişanını da papağına vurub, hələ üstəlik yüz yerdən cırılmış olan geyməsinin yaxasından da üçüncü dərəcəli şir-xurşid nişanı ilə üç-dörd gümüş medal asıbdır. Məlum oldu ki, bunlar səyahət üçün Misirə gəlmiş İran hacılarındandırlar. Yaxınlaşıb salam verdim və dedim:

“Allah ziyarətinizi qəbul eləsin, deyəsən allahın evinin ziyarətindən gəlersiniz.”

Dedi:

“Bəli, allah sizə də qismət eləsin.” – Sonra soruşdu:

“Siz fars dilini harada öyrənmişiniz?”

Dedim:

“Mən də iranlıyam.”

Dedi:

“Harasındansınız?”

Dedim:

“Azərbaycandanam.”

Soruşdum:

“Bəs siz haralısınız?”

Dedi:

“Xəmsə əhliyəm.”

Adını soruşdum. Dedi:

“Adım Hacı Yavərdir.”

Dedim:

“Siz təzə Hacı olubsunuz, “yavərlik” də ki, rütbədir, bəs əsl adınız nədir?”

Dedi:

“Rüstəm Yavər.”

Dedim:

“Çox pakizə, böyük adınız vardır. Mənim sizdən birçə təvəqqəm var.”

Dedi:

“Buyur görək.”

Dedim:

“Bura Misirdir, hər millətdən burada vardır, hər addım-başı neçə nəfər əsgər, sərhəng və yavər görmək olar. Baxın görün nə gözəl, müntəzəm və qaydası ilə tər-təmiz geyiniblər. Siz də gərək heç olmasa papağımızın üstünə taxdığınız şir-xurşid əlamətinin hörmətini saxlamaq, dövlət və millətin heysiyyətini qorumaq xatirinə hərbi dərəcəninizin şəninə uyğun bir paltar geyəsiniz ki, biz də onu görəndə fəxr edək. Sizin pərişan görkəminizdən adam xəcalət çəkir.”

Dedi:

“Biz ziyarətçiyik, paltarımız vilayətimizdə qalıbdır.”

Dedim:

“İndi ki, paltarımı orada qoyub gəlmisən, onda gərək papağına vurduğun əlaməti, döşündə gətirdiyin nişan və medal-ları da orada qoyaydın, özünlə gəzdirməyəydin. Gətirmisən də, eybi yoxdur, aç qoy cibinə, vilayətinə çatandan sonra yenə də işlədərsən.”

Dedi:

“Füzulun biri! Sənə nə, məgər bu vilayətin hakimisən?”

“Yox, nə füzulam, nə də vilayət hakimiyəm; milli təəssüb məni vadar edir ki, sizə bu yaramaz əməlin qəbahətini başa salım.”

Birdən gördüm Hacı Yavərin halı dəyişdi. Dedi:

“Köpək oğlu, qələt eləyirsən məni başa salmaq istəyirsən. İranda olsaydın ... verərdim ... ağac...”

Bu söyüşləri eşitdikdə başım gicəldi. Heç nədən çəkinmədən iki-üç karlı şillə qulağının dibinə yamadım, yaxasından tutub silkələdim. Papağı başından düşdü. Bu vaxt bir neçə nəfər gəlib bizi araladı. Yoldaşlarından biri irəli gəlib dedi:

“Həmyerli, bilirsən kimə əl qaldırırsan? Bu Hacı Yavərdir ha! Vilayətdə onun yeddi para şeşdank kəndi var. Hələ bağ-bağatı, dəyirmanlarını demirəm, bir alay sərbazı var ... və sairə və sairə...”

Xülasə, hirsimdən əsirdim. Şeytana lənət oxuyub evə getdim”.

İndi təsəvvür etmək çətin deyil ki, İranda belə bir adamın başına öz dili ucundan nə kimi oyunlar gələ bilərdi. Bu mülahizələrə görə mən onun İrani səyahət etməsini məsləhət görməzdim. Həqiqəti gizlədə bilmərəm, İbrahim bəy sarıdan nigaran qalmışdım. Nəhayət, səkkiz aydan sonra günlərin birində evin nökrəri xəbər gətirdi ki, İrana gedən o iki qonaq qayıdıb gəlmişdir. Qaç-a-qaç qarıya tərəf getdim. İbrahim bəy və Yusif əmi ilə görüşüb öpüşdükdən və xoş-beş elədikdən sonra otağa gəldik.

Dedim:

“Qardaşım, sizdən çox nigaran idim. Qaldığınız yerin ünvanını bilsəydim, teleqram vasitəsilə əhvalınızı soruşardım. Allaha şükür, sağ-salamat qayıdıbsınız. Ümid edirəm yollarda və gəmidə əziyyətə düşməmisiniz?”

Dedi:

“Xeyr, Trabzon yaxınlığında bir az külək qalxıb dənizi təlatümə gətirdi, ancaq tez qurtardı.”

“Hansı gəmi ilə gəldiniz,” – deyə soruşdum.

“Rus gəmisi ilə.”

“Yaxşı, indi kefin necədir?”

“Sizin duanızın xeyir-bərəkətindən yaxşıdır.”

“Bəs bu uzun səfəri atnan, qatırnan necə başa vurduunuz?”

“Bir təhər başa vurduq.”

“Səfərə çıxmaqdan qabaq öz niyyətini nə üçün mənə bildirmədin?”

“Vallah, əslinə baxsan, əvvəl heç belə bir səfərin əzmində deyildim. Yola çıxmaqdan iki-üç gün əvvəl belə bir səyahət fikrinə düşdüm. Buna da səbəbkar şirazlı Ağa Əhməd oldu. Görək ki, siz də Ağa Əhmədi tanıyasınız. Siz Misirə təşrif gətirən vaxt hərdənbir bizim evə gələrdi.

“Bəli, bəli, yadımdadır,” – dedim.

İbrahim bəy sözünü davam etdirdi:

“Haman şəxs atasının illik sədaqətli xidmətləri müqabilində ildə Tehrandan yüz iyirmi tımən təqaüd alardı. Lakin on ilə yaxın idi ki, əlinə bir şey çatmırdı. Yazıq kişi məsələni ayırd etmək üçün Tehrana getməli olur. Orada məlum olur ki, təqaüd hər il öz qaydası ilə göndərilir. Ancaq özünü iranlıların ölüsü və dirisinin qəyyumu hesab edən İstanbul səfiri onu bütünlüklə içəri salır. Özü də nə sorğu-sualdan qorxur, nə də bir adamdan xəcalət çəkir. Həmin səfir yalnız onu deyil, İstanbulda və onun ətrafında olan bütün iranlıların malını hər gün ələ keçirib, heç nədən vahimə etmədən yiyələnir. Əlqərəz, o biçərə uzun-uzadı yolun zəhmət-əziyyətini, səfər məşəqqətini çəkdikdən sonra təzədən Misirə qayıdır. Siz ki, mənim xasiyyətimə bələdsiniz. Bu kişinin İrandan gəlməsini eşidən kimi görüşünə getdim. Tehranın və İranın vəziyyətini soruşdum. Nə kimi xoş xəbərlər varındır?” – dedim.

“Heç nə yoxdur,” – dedi.

Dedim:

“Padşahlığın vəziyyətini, nazirlərin ölkəni necə idarə etdiklərini soruşuram.”

“Heç nə yoxdur,” – deyə yenə də cavab verdi.

Ölkənin idarə olunması vəziyyətini, qoşunun nizam-intizamını soruşdum. Yenə də əvvəlki kimi dedi:

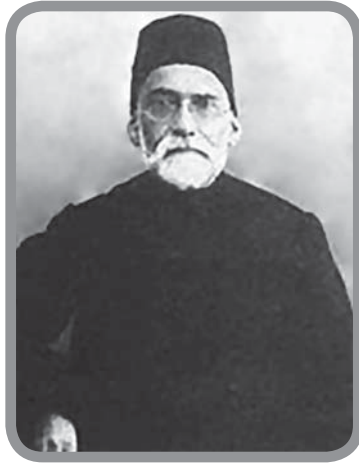
“Ərz elədim ki, heç bir şey yoxdur.”

“Qəribə adamsan,” – dedim. – “Məgər bu ölkədə hərbi nazir, daxili işlər nazirliyi, xarici işlər nazirliyi, maarif, maliyyə, milli gəlir, kənd təsərrüfatı, ticarət nazirlikləri yoxdur?”

“Bunların hamısının adı var,” – dedi. – “Qulluqçuları və kətibləri də vardır. Hətta suda çürümüş iki hərbi gəmisi üçün hərbi dəniz donanması naziri və nazirliyi də düzəldiblər! Elə yalnız bununla ölçə bilərsən ki, başqa nazirliklərin vəziyyəti necədir”.

Fars dilindən tərcümə edəni:

H.Məmmədzadə

MİRZƏ ƏBDÜRRƏHİM TALİBOV

36

Mirzə Əbdürrəhim Talibov (1837-1911) Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərinin Sürxab məhəlləsində dülgər ailəsində anadan olmuşdur. Əvvəlcə mollaxanada, sonra mədrəsədə oxumuş, daha sonra Tiflisdə təhsilini davam etdirmişdir. Ərəb, fars, rus, ingilis və fransız dillərinə bələd olmuşdur. Bir müddət yolçəkmə idarəsində çalışmışdır. Sonra müstəqil yol tikintisi kontoru açmış, Qafqaz-Stavropol şose yolunun çəkilişində iştirak etmişdir.

İrənin birinci Milli Məclisinə deputat seçilsə də, imtina etmişdir.

İlk orijinal bədii əsəri “Kitab yüklü eşşək” (1888) allegorik romanında maarifçiliyi təbliğ etmişdir. “Səfi-neyi-Talibi, ya Kitabı Əhməd” (“Talibin gəməsi, yaxud Əhmədin kitabı”, iki cildə, 1894-1895) əsəri uşaqların həyatından bəhs edir. Əsərlərini fars dilində yazmışdır. “Məsəlül-məhsinin” (“Xeyirxahların yolu”, 1905), “Məsəlül-həyat” (“Həyat məsələləri”, 1906), “İzahat

dər xüsusi azadi” (“Azadlıq haqqında izahat”, 1906), “Siyasəti-Talibi” (“Talibin siyasəti”, 1911) ədəbi-elmi və publisistik əsərlərin müəllifidir. Bu kitablarda Şərqi ictimai-siyasi problemlərinə toxunulmuş, qabaqcıl ideyalar, xeyirxah əməllər təbliğ olunmuşdur. Onun əsərləri İranda 1905-1911-ci illər inqilabı ideyalarının güclənməsinə təsir göstərmişdir

Mirzə Əbdürrəhim Talibov Şimali Qafqazda, Teymurxanşurada (indiki Buynaksk şəhərində) vəfat etmişdir.

KİTAB YÜKLÜ EŞŞƏK

(Romandan parça)

Mehriban ağam

Mirzə Cəfərin hüzuruna

Ey mənim əziz sahibim! Bu səbirli yükdaşıyan və sədaqətli xidmətçiyə olan mərhəmət və qayğıkeşliyinizdən razıyam. Lakin bizim həmnövümüz olan eşşəklərə təhqiramiz gözlə baxır, bizi şüursuz heyvan, tərbiyə və təhsildən xəbərsiz təsəvvür edirsiniz. Eşşəklərin yaşayış aləmindən cənab alinizin düzgün xəbərdar olması üçün bu kiçik kitabı yazıb Sizin hüzurunuza təqdim etməyi lazım bildim. Kitabın mövzusu – bu sədaqətli yükdaşıyanın sərgüzəşti və həyatında baş verən hadisələrdir. Bunlarla tanış olandan sonra, biz erkək eşşəklərin, dişi eşşəklərin və qoduqların bəşər övladından, cənab alinin həmcinslərindən çəkdikləri əzab və əziyyətlər Sizə bəlli olacaqdır. Hələ biləcəksiniz ki, biz uzunqulaqların şəkil və məzmununda necə bəhrəmiz, zövq və idrakda nə kimi rütbəmiz vardır. Eyni zamanda, cənab aliyə məlum olacaqdır ki, gənclik dövründə mən yazıq necə ehtiras aludəsi və diribaş olub, nəfs və ehtiras üzündən nə kimi əziyyətlər çəkmişəm. Nəhayət, tarixin qulaqburmalarını qəbul edərək düzgün yola istiqamət almışam.

Bəli, ağacan! Cəhalət və nadanlıqla qarışıq olan gənclik ehtirası istər bəşər cinsində, istərsə eşşəkdə o qədər davam edər ki, qocalıq tozu başa qonar, bədəndə ahıllıq süstlüyü başlayar. Bu vaxt gəncliyə heyifsilənmək və acizlik dövrü yetişdikdə, təbii olaraq, bizim rəftar və əməllərimizdə bir düzgünlük əmələ gəlir. Çarəsizlikdən və pərişanlıqdan kədər-lənərik. Bu vaxt çalışırıq ki, canımız salamat, adımız şöhrətli olsun və keçmiş günlərin səhvlərini düzəldək. Mən sədaqətli yükdaşıyan da belə nəticə çıxartdım.

Bundan sonra nə Siz cənabları və nə də başıma gələn əhvalatları mütalibə edən şəxslər daha “Axmaq eşşək kimi”, “Qanmaz eşşək kimi”, “Nadinc eşşək kimi”, “Tənbəl eşşək kimi” sözlərini buyurmayacaqlar. Əksinə, nəğmələr qoşacaqlar ki, “Mütəfəkkir eşşək kimi”, “Alim eşşək kimi”, “Sakit eşşək kimi”, “İş görən eşşək kimi”, ia... ia... ia...

Əziz ağam, arzum budur ki, öz gənclik baharınızın çiçəklənməsindən bəhrələnib mənfəət aparasınız və bu tərəvətli vaxtınızda mənim piranə əxlaqımı və təcrübələrimi yadigar kimi qəbul edəsiniz.

İmza: Vəfalı ürək dostunuz və həyalı Çoşşa

Müqəddimə

Mən körpəlik və uşaqlıq dövrümdən heç nəyi yadda saxlamamışam. Yəqin ki, Siz də, cənab ali, uşaqlıq aləmini yadda saxlamayıb unutmusunuz. Mən və Siz, hər ikimiz uşaqlıqda valideynin sevimlisi idik. Amma bizim fərqimiz bu idi ki, Sizi valideyn, dayə və müəllimlər tərbiyə etdilər, məni isə həyat və təbiət. Hər ikimiz gözəl və zərif idik. Mən uşaqlıqda şüurlu idim. Elə indi, qocalığımda da şüurum vardır. İndi Sizin şüurlu olub-olmadığınızdan xəbərim yoxdur. Uşaqlıq hissi, gənclik ehtirası məni öz sahiblərimi incitməyə və maliklərimə bir zərər vurmağa təhrik edirdi. Onlar nə qədər məni vurmağa, bağlamağa, yükümü və işimi ağırlaşdırmağa çalışırdılarsa, əvəzində daha artıq acı çıxırdım. Bunu mənim sərgüzəştimdə oxuyacaqsınız.

Biz biçarələrə, ümumiyyətlə, aşağı təbəqəyə bəla yetirən adamların özləri bizdən beşbetər eşşəkdirlər. Başqaları ilə təkəbbürlə, lovğalıqla və xudpəsəndcəsinə rəftar edən müstəbidlərə, onların məzlum təsəvvür etdikləri adamlardan daha artıq mənəvi zərər yetişər. Mənim sərgüzəştim olan aşağıdakı fəsillər bu müddəalar üçün sübutdur.

Birinci fəsil

İnsan güman edir ki, əşrəfi-məxluqatdır¹, onun bildiyini başqaları bilmirlər. Ey lovğa insan, bil və agah ol ki, sən bil-diklərinə biz də bilirik, bizim bildiklərimizi isə sən bilmirsən!

Şərifabadın Cümə bazarı məşhurdur. Həmin günlər ətraf kəndlilər və əkinçilər buraya göyərti, meyvə, hər cürə dənli bitkilər, ağartı, əti yeyilən quşlar, mal-davar və sair heyvanlar gətirib satırlar. Hər cümə günlərinin səhəri, mənim üçün uşaqların şənbə günü səhərinə oxşayırdı. Çünki həmin gün Musaabaddan Şərifabada qədər olan bir ağac² yolu şallaq və dəyənək zərbələri ilə ağır yük altında yortaraq getməli və qayıtmalıydım. Sizin abırlı və dindar, hörmətli nənəniz məni satın almayınca, mən bu zəhmətə mübtəla idim. Çünki həmin vaxt mənim sahibim ərinə və övladlarına göz verib işıq verməyən, abır-həyanın nə olduğunu bilməyən bir qadın idi.

Əziz ağa, arvadın nanəcibliyi o dərəcədə idi ki, həftə ərzində, yəni o cümədən bu cüməyədək toyuqların yumurtalarını, inək-qoyundan sağdığı südün ağartısını, bağçasında yetişən meyvə-tərəvəzi özünün çirkli səbətlərinə dolduraraq, mənim incə belimə yükləyirdi. Bu ağır yükü belimə çatandan sonra hərəkət etməyə halım olmadığı halda, yekəpər həyasız arvadın özü də səbətlərin üstündə oturaraq, ucu mıxlı ağaclarla boynumu və yanımı döyəcəliyirdi. Məni Şərifabadın bazarına qədər yortdururdu. Ondan lap xirdəyə yığmışdım, lakin ucu biz ağacın qorxusundan itaət etməməyə cəsarətim yox idi. İllah da ki, qamçı zərbəsi. Sizin canınızdan iraq, qamçını başı üstündə yellədirən kimi zəncirinin halqaları həyatımın tellərini qırırdı. Elə ki, mismarı bədənimə batırırdı, gözümdən

¹ *Əşrəfi-məxluqat* – yaranmışların ən şərəflisi deməkdir. Burada kinayə üzündən yuxarı təbəqəyə, varlılara işarədir.

² *Ağac* – keçmişdə Azərbaycanda yeddi kilometrə yaxın məsafə vahidi.

od çıxırdı. Bizin və qamçının ağrısından uzun müddət bihal olurdu, qışqırırdım, nalə edirdim, nəyə çəkib imdad istəyirdim. O ifritənin mənə yazığı gəlmirdi. Əksinə, mənim acizliyim və yalvarışlarım onu daha da cəsərtləndirirdi. Yükümü daha da artırırdı. Bəli, müstəbidlərin və zalımların işi belədir. Qarşı tərəfi aciz gördükdə ona daha artıq hücumu keçirlər.

Xülasə, bəzən yolda gedərkən fikirləşirdim ki, üzünə qarbarım, bir neçə şıllaqla ağır yükü belimdən yerə atım, yükün üstündəki ehtiramsız sahibəm də yerə aşsın. Təəssüf, min təəssüf ki, yükün ağırlığı bu gizli məqsədi həyata keçirməyə mane olurdu.

Nəhayət bir gün yenə Şərifabad bazarına varid olduq. Həmin ifritə üstümdən yerə tullandı, noxtamın ipini bir mıxa bağladı, ağır səbətləri bir-bir yerə düşürüb başqa bir iş üçün harayasa getdi. Mən yorğun və ac idim, çox əziyyət və xəstəlik çəkmişdim, fürsət bilib ağzımı uzadaraq kahı və köklə dolu səbəti ehtiramla yaxına çəkdim. Səbətdəkinin hamısını gözəl iştahla yavaş-yavaş yedim.

Sizin əziz canınız üçün, həyatımda o vaxta qədər belə ləzzətli yemək dadmamışdım. Yorğunluq və əziyyət tamam canımdan çıxdı. Dal ayaqlarımı yerə möhkəmcə dirəyərək, qabaq ayaqlarımı mümkün qədər irəli uzadıb iki-üç dəfə gərnəşdim. Üstümə qonaraq, mənə sancan mozalanları başımla qovdum. Hədsiz bir şadlıq içərisində idim... Birdən yaramaz ifritə uzaqdan göründü. Mən bu ifritəni lap yandımaq, təhqir və biabır etmək üçün, ona heç məhəl də qoymadım. Əksinə, dilimlə dodaqlarımı yalayaraq, mat-mat ona baxdım. Cənab alinin yanında ədəbsizlik etməmək üçün onun mənə yağdırdığı söyüşləri dilimə gətirmirəm. Bu həyasız arvad gəda xasiyyətli və ağzi yava idi. Acıqlanarkən batinində nə var idisə hamısını dilinə gətirərdi. Elə sözlər deyərdi ki, eşşək olmağıma baxmayaraq, onları eşidərkən, xəcalət və əziyyət çəkərdim.

Mən yenə dodaqlarımı yalayırdım. Ona qətiyyənlə etina etmədim. Məşhur “Axmaqların cavabı susmaqdır” məsələsinə riayət edirdim. Sonra üzümü döndərərək dalımı ona tərəf çevirdim.

Həyasız ifritə şallağını əlinə alaraq mənə o qədər kötək vurdu ki, səbr kasam daşdı, hövsələdən çıxdım. Ona üç şıllaq atdım. Birinci şıllaqda burnunu əzib dişlərini sındırdım, ikinci təpiklə əlini əzdim, qaçmağa üz qoyarkən atdığım üçüncü şıllaq qarnına dəydi. İfritə huşunu itirib yerə sərildi.

İyirmi nəfərə yaxın kəndli əl ağacları və kəməndə oxşar qamçılarla mənə hücum çəkdi. Məni o ki var döydülər. Nəhayət, yorulub getdilər. Həyasız ifritəni də əl-qolundan yapışıb başqa bir tərəfə apardılar, müalicəsi ilə məşğul oldular.

Mürvətsiz kötək vuranlar məndən uzaqlaşaraq öz alverləri və başqa işləri ilə məşğul olarkən mən yenə də fürsəti ötürməyib başqa səbətdəki təzə göyərtiləri bütünlüklə yedim. Bu şirinlik bədənimdəki ağrıyı və azarı apardı.

Camaat üstümə tökülüb məni insafsızcasına döydüyü zaman mənim bağlandığım paya çəkiş-bəkiş nəticəsində laxlamışdı. Elə ki, göyərtiləri yeyə-yeyə ikinci səbəti də boşaltdım, rahat olub özümü bənddən qurtarmış və bəla torunu qırmış gördüm. Üzümü kənd yoluna döndərdim. Sakitcə və nazlan-nazlan gedirdim. Yolda mənə rast gələn adamlar palansız, yüksüz, sahibsiz və özbaşına getməyimə təəccüb edirdilər. Deyirdilər ki, bu eşşək noxtasını qıraraq tövlədən qaçmışdır.

– Yazıq dustaqlıqdan qaçıb, – deyər birisi söylədi.

– Yox, sonuqlayıb yükünü atıb, – deyər digəri bildirdi. – Nə işə, xətakarlıq edib.

– Bu özbaşınaya tənbeh etmək, belinə qoşa minib getmək lazımdır.

Mən öz fərasətimi və həlimliyimi sübut etmək üçün həmin sözü söyləyən kəndliyə yanaşdım. Kəndli əli ilə başımı tumarlayıb yoldaşlarına dedi:

– Əcəb xoşxasiyyət, ziyansız heyvandır!

Onun bu sözlərinə mən dodaqaltı güldüm. Ey əziz ağa, fikirləşdim ki, sizin həmcinsləriniz biz dördayaqlılar cinsindən də çox avamlıq girdabına cummuşlar. Açıq və aydındır ki, hər bir zülmkar və qəsbkar şəxs özünün əli altındakıları yola versə, onlardan yumşaq və xidmət görər; əgər pislik və kobudluq etsə, əvəzində ziyan və əziyyət çəkər.

“Vəqte-zərurət ço nəmanəd qoriz

Dəst bekirəd sərə-şəmşire-tiz”¹

Biz eşşəklər cinsi yalnız özümüə yetirilən bəla üçün qısa almaq istəyən vaxt dikbaş və inadçı oluruq. Deməli, yaranmışların ən şərəfli ilə bizim fərqu budur ki, nemət və məhəbbət müqabilində ziyankarlıq etmirik.

Xülasə, həmin kəndli belimə minib öz evinə getdi. Onun arvadı və uşaqları məni dövrəyə alıb nəvaziş göstərdilər. Məni saxlamaq istədilər. Mərdlik eşşəklərə məxsus olduğu halda onlar bunu özlərinə aid etmişdilər, bunun üçün də sahibimə vəfasızlığı şənimə sığışdırmayıb həmin kəndlinin evində qalması lazım bilmədim. İnsan cinsi deyiləm ki, öz intiqamımda bir hüdud qoymayım. O həyasız qadından gördüyüm ziyankarlığa əvəz olaraq, onun ağız-burnunu əzib yerə sərməyimi kifayət hesab etdim. Kəndlinin həyatından özümü bayıra ataraq, yüyürməcə yola düşdüm. Öz sahibimin evinə çatdıqda onun balaca qızı məni görcək qışqırdı:

– Baba, Çoşşa nənəmsiz gəlib, bəs nənəmi neyləyib?

Sahibim otaqdan eşiyə çıxdı. Məni palansız və qırıq noxta ilə gördü. Yaxına gəlib, mənə bir neçə təpik vurdu və dedi:

– Ey axmaq eşşək, bəs arvadımı neylədin, necə qaçdın? Əvvəlcə sənə yüz qamçı vuracağam! Didilmiş noxtamı başımdan çıxartdı; iki təpik ilişdirib məni otlağa qovdu.

¹ İran şairi Sədi Şirazinin (1184-1291) “Gülüstan” kitabından bir beytdir.

Tərcüməsi:

“Kim bəd ayaqda qaça bilməz, yəqin
Xəncərin ağzına verər öz əlin.”

Tək-tənha otlığa girən kimi hay-küy və qışqırıq səsləri eşitdim. Yavaşca otlığın ətrafındakı çəpərin yanına gəldim. Başımı çevirərək yola tərəf baxdım. Gördüm ki, həyasız sahibəmi bir taxtanın üstündə gətirirlər.

Evdəkilər qarşılamağa qaçdılar, ağlaşma başlandı. Mən ahəstə başımı geri çəkib, arxayınca otlamağa başladım.

Sahibəmi evə gətirən adamlar təfsilatı onun ərinə danışdılar. Ev sahibi böyük oğlunu çağıraraq, ona uzun bir şallaq verib dedi:

– Bu həyasız dördayaqlıya yüz qamçı vur. Ancaq gözlə ki, ölməsin, qiyməti kisəməzdən gedər.

Mənim ağam, əgər Siz mənim yerimə olsaydınız, yəqin ki, məndən də artıq qorxardınız, amma bu işin çarəsi üçün şüurunuz əsla məndəki qədər olmazdı. Canı qorumaq vacib olduğu üçün və mən özümdə yüz qamçı yeməyə halət görmədiyimdən abırımı və mülkiyyət qanununa riayət etməyi bir kənara atıb, otlaqdan kənara çıxdım. Üzü səhraya doğru qaçır, heç yerdə dayanmır və dala da baxmırdım. O qədər qaçdım ki, yorulub əldən düşdüm. Qulaq asıb bir ayaq səsi eşitdim. Yaxınlıqdakı tərənin üstünə çıxıb ətrafa göz gəzdirdim, heç nə görmədim. Asudəcə nəfəsimi dərib Allaha şükür etdim ki, zülmkar sahiblərimin əlindən yaxa qurtarmışam.

“İndi nə etmək lazımdır? – deyə düşündüm. – Əgər bu ətrafda qalsam, mütləq məni görüb tanıyacaq və darta-darta Musaabad kəndinə aparacaqlar. Sahibimin evində məni gözləyən əziyyət və cəzadan pənah Allaha!”

Bir qədər də ətrafa baxdım. Özümdən başqa heç kəs yox idi. Yazıqlığıma və yalqızlığıma ağladım. Yenə yoluma davam etdim... Nəhayət, bir meşənin kənarına çatdım.

Meşədə axar bir çay, otlaq bir çəmən tapdım. “Allah təala məzlumların əlindən tutan və çarəsizlərin dadına çatandır, – deyə öz-özümə söylədim. – Bir neçə gün burada qalıb, bir qədər ətə-cana gələndən sonra daha uzaqlara səfər edəcəyəm”.

Ot yeyib, büllur kimi saf və sərin sudan nuşcanlıqla içdikdən sonra gün batdı, hava qaranlıqlaşdı. Özümü bir ağacın altına verib sübhəcən rahatca yatdım.

İkinci fəsil

Şirin yuxudan və dincəldikdən sonra həqiqi mənada firavan yaşamağın minnətdarlığı üçün səmimi-qəlbədən anırdım. Səhərin açılmasından böyük bir ləzzət aldım.

Yerin-göyün ən şərəfəlisi olmaq iddiası ilə bütün varlığı özünün alçaq məqamı hesab edən Sizin tayfanızdan hər kim səhər tezdən durub sübh vaxtı bir avaz çəksə, cümlə cahana nə minnət qoyduğunuzu və özünüzü necə öydüyünüzü, cənab ali, bilərdiniz. Guya, gecə yarısı yuxudan durub alınlarını torpağa qoymaqla aləmi torpaqdan qaldırmışlar!.. Biz uzunqulaqlar zümrəsi isə dan yeri sökülməmiş ayılıb, lovğalanmadan, heç kəsə minnət qoymadan ruzimizə şükür edirdik. Bu məziyyətlə və üstünlüklərlə fazillərin əşrəfi¹ olmağa ləyaqətimiz vardır.

Xülasə, səhərin açılması ilə təpələr və düzənliklər, otlaqlar və çəmənliklər bir-birindən seçilməyə başladı. Yaxınlıqdakı, bir heyvan ayağı belə dəyməyən otlağa və büllur bulağın kənarına gedib, yem və su ilə özümü doydurdum. Toxluq mənim təxəyyülümü hərəkətə gətirdi. İşin aqibəti və gələcəyi haqqında düşünmək, fikirləşmək lazım idi. Nəhayət, öz-özümə: “Mən ki bütün heyvanlardan ağıllıyam, – dedim. – Nə üçün mütəfəkkirlərin yolu ilə getməyim? Əldə edilmiş nemətin qədir-qiyməti aqıl adamdan gizli deyil. Ariflər ömrün hər anını qənimət bilirlər... Həqdən behiştə xatırladan bu yerdə bir istirahət edim, kefə baxım, keçən günlərim unudulsun. Fərsət düşmüşkən daha qorxusuz və daha salamat bir yer axtararam”... Təəssüflər

---

¹ *Fazillərin əşrəfi* – gözəl əxlaqa malik insanların ən şərəflisi deməkdir. Burada ruhanilərin riyakarlıqlarına işarə edilmişdir.

olsun ki, təqdir etdiyimlə tədbir uyğun gəlmədi. Biz uzunqulaqlar tayfasına təcrübədən bəllidir ki, bizim təsəvvür və fərziyyələrimizlə gizli qanunlar və daxili uyğunluqlar arasında fərq az deyildir. Çoxlu tədbirlər, gözlədiyimizin tamamilə əksinə olaraq, qətiyyənlə məqsədəuyğun təsir bağışlamamışdır. Bilmirəm, bu hal insanlara da aiddirmi, məqsədə çatmaq uğrunda mübarizədə sizin tədbirləriniz güclüdülmü və yaxud siz də müqəddəratın ardınca sürünür və taleyin əsirisiniz? Əgər taleyi dəyişmək, tədbirlərdən istifadə etmək qüdrətinə malik olsanız, çox məmnuniyyətlə sizin eşşəyiniz olaram, yükünüzü mənzilə çatdıraram. Yox, əgər siz də işin aqibətini bilməyib, kələfin ucunu taleyin öhdəsinə buraxsanız, bizdən üstünlük iddiası etməyiniz, cinayət və zülmü bizə rəva görməyiniz, insafsızlıq olar...

Xülasə, köçmək fikrindən vaz keçib orada qalma qərarına gəldim. Nemətin bolluğundan şadlıq etdim; quyruğum və qulaqlarım nikbincəsinə yelləndi. Zalımların şərəfinə bir neçə şıllaq həsr olundu. Ağnadım, cani haqqında fikirləşmədən bir qədər otladım, sevincimdən hönkürtü ilə ağladım. Qəflətən uzaqdan bir it hürüşü qulağıma çatdı. Çox keçmədən başqa itlər də onunla ağız-ağıza verdilər. Mən əl-ayağımı yığışdırıb, boynumu şək tutdum, qulaqlarımı dala qısaraq, iztirablı və sarsılmış halda dayandım. Ürəyimdən keçdi ki, səhər su içdiyim çay öz dərinliyi və xəlvətliyi ilə məni xilas edə bilər.

Çaya tərəf yönəldim. Qabaq ayaqlarım çaya girən kimi sahibimin böyük oğlu Səfərqulunun kobud səsini eşitdim:

– Hay canım, hey babam hey, tap hey! Budur, eşşək ləpəri buradan keçib. Orada yatağı məlumdur. Hay axtar, tap hay, odur ha!¹ – deyə o, itləri məni axtarmağa qızıışdırırdı.

¹ Bu dialoq əsərin orijinalında da azərbaycancadır. Bundan sonrakı bəzi dialoqlar, xüsusilə ləhcə xüsusiyyəti ilə fərqlənən dialoqlar əsərin orijinalında olduğu kimi (azərbaycanca) saxlanılmışdır.

...İşin nə yerdə olduğunu dərhal başa düşdüm. Canıma elə qorxu düşdü ki, ölmək istəyirdim. Lakin səbr və vüqar dairəsindən kənara ayaq basmadım. Burada demişlər ki, ilahi rəhm və mərhəmət darda qalmışların nicatı, biçarələrin köməkçisi olar. Elə bil, mən yazığa qeybdən dedilər ki, itlərin iyibilmə hissi onlara ancaq quruda rəhbərlik edir, suyun axını iyi və izi itirib apardığı üçün itlər axtarıqlarını daha izləyə bilmirlər. Odur ki, dörd ayaq da borc alıb, suya girərək, nəfəsim gəlin-cəyə qədər axının əksinə qaçdım.

İki saat keçəndən sonra dayandım. Nə it dəstəsinin hürüşünü eşitdim, nə də imansız Səfərqulunun qışqırmasını. Yorğun-argın, tövşüyərək, tər tökərək, bir qədər dayandım, su içdim, çayın qırağındakı otlardan bir az qırıp içəri ötürdüm. Soyuqdan əl-ayağım keyimişdi, lakin qorxudan sudan çıxmağa cəsarətim yox idi.

Bir qədər dincəldikdən sonra təzədən qaçmağa başladım, kənara yayınmadan çayın məcrası ilə qaçırdım. Bir vaxt meşədən uzaqlaşıb, səfalı bir göy çəmənə çatdım. Əllidən artıq öküz həmin çəməndə otlayırdı.

Mənim əziz ağam cənab aliyə məlumdur ki, eşşək ilə öküz arasında istər zahiri cəhətdən və istərsə xasiyyət etibarilə çox fərq vardır. Lakin bir sıra gözəl sifətlərdə hər iki cins bir-birinə oxşarsız da deyildir, o cümlədən xeyirxahlıqda: bir otlaqda çoxlu uzunqulaq ilə qaramal bir-birinə o qədər də əzab-əziyyət yetirmədən otlayır. Cənab ali, insafla deyiniz ki, bir stulda iki nazirin əyləşməsi və yaxud bir məmləkətdə iki əmirin¹ hökmranlıq etməsi mümkündürmü? Nəfsin əsiri, ehtiras və tamahkarlığın düşkünü olan yaranmışların ən şərəflisi sizlər öz ləyaqətsizliyinizlə bərabər lovğalığın şiddəti üzündən dünyəvi məsələlərdə həmişə mücərrədlik və tənhalıq axtarırsınız.

¹ *Əmir* – ərəbcə əmr verən mənasını daşıyır. Şərqdə “hökmdar”, “padşah” mənalarında da işlədilir.

...Nə isə, çəməndəki öküzlər mənim gəlişimi o qədər də zərərli görmədilər, mən də onların qonaqpərvərliyini yüksək dərəcədə kafi hesab etdim. İşıqlı günəş altında bir saata yaxın din-cəlib, canımı qızdırdıqdan sonra ayağa qalxaraq otlamağa başladım; bir eşşəyin iştahı qədər o çəmənlikdən bəhrə apardım.

Biz eşşək tayfasının sizlərdən üstünlüyümüzdən biri budur ki, öz iştahımız qədər yeyib doyduqdan sonra sabahın azuqəsi və ehtiyatı fikrinə düşmərik. Çünki Allahı ruzi verən hesab edirik. Sizlər isə ilahi nemətlərdən faydalandığınız zaman ləzzət aparmaq, şükür etmək əvəzinə, azuqə və ehtiyat toplamaq xəyalı ilə öz hisslərinizi korlayır, nə yediyyəyinizi belə bilmirsiniz.

*Çünke va kəştəm zi neykare-berun,
Ruy avardəm be peykare-dərun.
Aləmira loqmə körde dər kəşid,
Mədəəm nərazanan həl mün məzid.¹*

Günəş batdı. Uzaqdan iki kəndli göründü. Onlar gəlib mənim yanımdan keçdilər. Bir-biri ilə söhbət edirdilər. Nisbətən böyüyü özündən kiçiyə dedi:

– Qardaş, deyillər bu cəngələ təzədə qurd gəlibdir.

O birisi:

– Qurd? – deyə soruşdu. – Kim sənə dedi?

– Musaabadlılar deyirdilər ki, bizim bir eşşəyimizi qurd yeyibdir.

– Bah, nə deyirsən. Musaabadlıları tanımırsan? Özləri bu biçərə heyvanı öldürüblər, qurdun boynuna qoyublar.

Əziz ağam, bu sözləri eşitdim, amma yerimdən əsla tər-pənmədim. Bu çəməndə bitən otlar o qədər sıx və uca idi ki, kəndlilər məni görmürdülər.

¹ Cəlaləddin Ruminin “Məsnəvi” kitabından iki beytdir. Tərcüməsi:
Xarici çarpışmadan qurtaracağın,
Daxili hər bə girişmişdim, bir baxın.
Aləmi bir loğmatək uddum, yenə
Mədəm isə qışqırır: Azdır mənə!

İnəkləri kəndlilərə məxsus bir avazla çağırıb, bir yerə toplayaraq, kəndə tərəf qovdular.

Mən haqqında danışılan qurddan qorxmurdum. Bu o demək deyildir ki, biz eşşəklər siz aslan kişilərdən daha igid və cəsarətliyik. Biz də qorxuruq. Qorxmamış və qorxmayan ancaq ağılsızdır. Musaabadlıların qurd tərəfindən öldürülmüş hesab etdikləri, haqqında danışdıqları eşşək, cənab alinin nökrəri olan mən idim, özümü diri və sağlam gördüyüm üçün qurd məsələsinin yalan olduğunu bilirdim.

Gecəni fikirsiz və arxayınlıqla yatdım. Səhər tezdən yuxudan ayılıb duracaq, sizin dediyiniz kimi, qəlyanaltı etməyə başladım. Bu vaxt mal-qaranın yavaş-yavaş uzaqdan çəmənə gəldiyini gördüm. Lakin bədləkdən, iki zırpı it də onlarla gəlirdi. Uzaqdan iy duyan kimi, hürməyə başlayıb, mənə tərəf cumdular.

Haşiyyə

“Mənim hörmətli ağam olan cənab aliyə gizli qalması ki, iy dedikdə, bu nə burnu qıcıqlandıran üfunət, nə də xoş bir ətirdir... Biz eşşək tayfası siz əşrəfi-məxluqatdan daha təmiz və ətirliyik. Bu müddəanı o sübut edir ki, əgər sizlərdən on nəfər kiçik bir otaqda gecəni səhərə qədər qalsa, bədəninizin xaricindən və daxilindən gələn iydən həm özünüz narahat olarsınız, həm də sizlərdən başqa birisi oraya daxil olarsa, üfunətdən boğular. Buna görə, müxtəlif hiylələr işlətməyə – bədəni yumağa, cürbəcür ətirilər sərf etməyə məcbur olursunuz ki, birgə yaşayış zamanı biri-birinizdən iyrenməyəsini. Biz isə əksinə, əgər on baş bizim həmcinsimizdən gecəni səhərədək, gündüzü axşamədək, bəlkə də bir neçə gün dalbadal kiçik bir tövlədə bağlanıb qalsa, nə özümüz bir-birimizdən çimçəşər, nə də sizlər mənzilimizə daxil olduqda burnunuzu tutarsınız. İfrazatımız ayağımızın altında olmasına baxmayaraq, əşrə-

fi-məxluqat olan sizlərin bir çoxunuz bizim həmin ifrazatımızdan faydalanırsınız”.

Nə isə, itlər mənim iyimi duyub üstümə cumdular. Mən çəmənlikdən baş götürüb yaxınlıqdakı meşəyə qaçdım. Hey qaçıb-qaçıb, nəhayət, başqa bir çəmənə çatdım.

Biz sizlər kimi, öz saat və dəqiqələrimizi müəyyən etmək üçün bir cihaz ixtira etməmişik. O cihazı deyirəm ki, sizləri ölümə və məhvə doğru yaxınlaşdırır. Özünüz başa düşmədən, həyatınızın dəqiqələrini sayırsınız. Bizlər belə bir cihaz ixtira etməmişik və yoxumuzdur. Allah bizə elə bir şüur vermişdir ki, günün vaxtını cihazsız da bilirik.

Mən meşədəki çəmənliyə çatdıqda məlum oldu ki, əvvəlki çəməndən neçə ağac uzaqlaşmışam. Musaabaddan, mənim əziyyət və yorğunluq məkanım olan o yerdən on ağac uzaqda olduğum üçün daha bir adam məni tanımır, tutub zor ilə zülmkar sahibimin yanına aparmaq qorxusu yoxdur. Bundan sonra gizlənmək lazım deyil. Artıq özümü aşkara çıxarmalı və heç kəsdən qorxmamalıyam.

Üçüncü fəsil

Bir ay tam asudəliklə bu meşə və çəmənlikdə yaşadım. Bu müddət ərzində bəzən tənhalıq üzündən ürək sıxıntısı baş verirdi. Keçmiş sahibimin evini və öz dostlarımı xatırlayırdım. Lakin bir cəmiyyətin içərisində bədbəxt yaşamaqdansa, tənha yaşamaq mənə daha xoş idi. Mütəfəkkir kimi fərdlər və cəmiyyət haqqında tədqiqat aparır, ünsiyyət və guşənişinliyi öyrənirdim.

Nəhayət, belə nəticəyə gəldim ki, əgər bir kəs tək və yalnız olub, xoşbəxt həyat sürərsə, bu öz tayfasında, öz qəbiləsində, öz vətəninə və yaxud hər hansı bir cəmiyyətdə bədbəxtliklə yaşamaqdan yaxşıdır.

*Sədiya, hübbi-vətən gərçə hədisist cəhik,
Nətavan mord be səxti ke mən inci zadəm.¹*

Haşiyyə

“Təfərrüd və ictimai² məsələsi dünyanın mühüm, dəqiq və çətin inkişaf edən məsələlərindən biridir. Ey əziz cavan ağam, qərara gəlmişəm ki, öz həyat sərgüzəştimi danışmaqla bərabər, mənim eşşəkvari ağılım çatdığı qədər Sizi bəzi mətləblərdən xəbərdar edirəm. Bunu başa düşmək lazımdır ki, aya siz bəşər övladı dünya xilqətinin başlanğıcından təcrid olunmuş idiniz və yaxud icma halında yaşayırdınız? İnsan övladının növləri və onların təbiətlərini öyrənən alimlərdən bəzisi (avropalılar bunları “antropolojist” adlandırırlar) yolunu azaraq deyir ki, insanlar xilqətin başlanğıcında vəhşi halda və tənha yaşayırdılar, öz həmnövləri ilə ünsiyyət və yaxınlıqları yox idi. Daş baltalarla və ucu çaxmaq daşından olan oxlarla ovu vurub güzəranlarını keçirirdilər.

Mən bunun əksini düşünürəm. Doğrudur, ilk insanlarda elm və sənət ibtidai şəkildə idi, tərəqqi yox idi. Lakin icma halında yaşamağa meyil, habelə tək-tənha hərəkət etməmək, elliklə qəbilə və ailə şəklində yaşamaq hər növ canlının, sizin həmcinsiniz olan nitqli heyvanların, bizim həmcinsimiz kimi zahirən dilsiz olan başqa heyvanların təbii zərurətidir. Son dərəcə lovğalıqla özünü əşrəfi-məxluqat hesab edən insan özünün heyvan cinsindən, həm də başqa heyvanlardan daha

---

¹ Sədi Şirazinin Vətən məhəbbəti haqqında dediyi məşhur bir beytdir. Tərcüməsi:

Vətənin eşqi müqəddəs bir hədisdir, Sədi,
Ölmək olmaz ki, bu yerdə məni doğmuşdur anam.

² *Təfərrüd və ictimai* – “təfərrüd” ərəbcə “tək olma”, “yalnız qalma”, “ictimai” isə “bir yerə toplanmış”, “yığılma” deməkdir. Burada söhbət ilk insanların tənha və ya icma halında yaşamalarından gedir.

aciz və zəif olduğunu inkar edə bilməz. Deməli, yeriyan və uçanlardan tutmuş bütün heyvanlar sürü halında yaşamağa meyilli olduqları kimi ilk insan da məcburən icma şəklində yaşamağa meyilli idi. Nəhayət, siz nitqli varlıqla biz dilsiz heyvanın bir fərqi vardır. O da bundan ibarətdir ki, biz icma halında yaşadığımızda aramızda bərabərlik olur: siz isə lovğalıq və xudpəsəndliyin şiddəti üzündən bir fayda, bir mənfəət duyan kimi bərabərliyə, qarşılıqlı köməkliliyə riayət etməyirsiniz; o faydanı inhisara almağa və təkcə özünüzmə məxsus etməyə səy göstərirsiniz. Hamısını təklikdə mənimsəyib, başqasına zülmkarcasına təcavüz etməkdə üstünlük qazanmağa, qonşunu və öz həmcinsini məhrum etməyə çalışırsınız”.

Bu fikirlərə dalmış halda xoşbəxtcəsinə gəzib otlayırdım. Birdən başa düşdüm ki, çəməndə ot azalmışdır, qışın yaxınlaşması ilə vəziyyət bir az da çətinləşə bilər. Yavaş-yavaş meşə ağaclarının yarpaqları töküldü. Sular günəş çıxandan bir müddət sonraya qədər buzlu, gecələr yatmalı olduğum yer rütubətli idi. “Necə görəcək günlərim varmı? – deyə özüm-özümə fikirləşirdim. – Əgər bir müddət də bu vəziyyətdə qalsam, acılıqdan, susuzluqdan öləcəyəm. Bəs haraya gedim və nə edim? Görəsən, elə bir adam tapılsın ki, mən qəribi saxlasın?”

Neçə gün fikir-xəyaldən sonra bir çarə tapdım. Meşədən kənara çıxıb yaxındakı kiçik bir kəndə getdim. Kəndin kənarında balaca bir daxma tapdım. Daxmanın qabağında bir qarının oturduğunu gördüm. O, günəşin hərərətindən isinir, yun əyirirdi. Yavaşca arxa tərəfdən gəlib, qarı hiss etmədən başımı onun alınına qoydum, qarı bərk diksindi və qorxmış halda mənə baxdı.

Mən qulaqlarımı aşağı salladım, gözlərimi yerə dikərək yerimdən tərpənmədim. Qarı özünə gələndən sonra mənə yaxınlaşdı, əlini başıma, boynuma çəkdi:

– Yazıq, dilsiz heyvan! Deyəsən, acı günlər ona yamanlığı unutturub. Sakitdir, nadinc deyil. Sahibi çıxmasaydı, yaxşı

olardı. Qəfil ölümü ilə sinəmə dağ çəkən öz qoduğumun əvəzinə tumarlayardım. O da mənim yükümü mənzilə, malımı bazara aparardı. Əfsus ki, bu ölkədə xərtəbiət adamlar çoxdur. Və sahibsiz eşşək heç yoxdur.

Qarının bu söhbəti əsnasında mən mülayimliyi və məhzunluğumu artırır, gözaltı baxır və dodağımı tərpədənək, özümü istədirdim. Bu vaxt evdən bir uşaq səsi eşidildi.

– Nənəcan, kiminlə danışırsan?

– Gözüm-canım, mən başını alnıma qoyan bir eşşəklə söhbət edirəm, – deyə nənə cavab verdi. – Çox mehribancasına mənə baxır. Mən elə daşürəklə deyiləm ki, onu incidib evdən qovum.

Uşaqcığaz evdən eşiyə tullanıb, yüyürək bizə tərəf gəldi. O, yeddi yaşında bir uşaqdı. Paltarı köhnə olmasına baxmayaraq, təmiz idi. Nənəsinə dedi:

– Olarmı, mən də onun baş-qulağına əl çəkim?

– Olar, ancaq gözlə ki, səni dişləməsin, təpiylə vurmasın.

Uşaqcığaz mənə yanaşdı, yavaş-yavaş boyun-qulağına əl çəkdi. Qorxub qaçmasın deyə mən yerimdən tərpənmədim. Yalnız dilimi ağızımdan çıxardaraq uşağın əlini yaladım. Tarıverdi adlı bu uşaq mənə aşıq olmuşdu, hey nənəsinə deyirdi:

– Nənəcan, bu çöşşə qoy mənim olsun!

Qarı ona belə söylədi:

– Əvvəlcə, kənd içindəki karvansaraya get. Ətrafdan gələn kəndlilər orada əylənirlər. Soruş gör, dünən gecə, yaxud bu gün ulağını itirən bir yolçu buradan keçibdimi?

Uşaq kənd içinə getdi. Mən də həyətdən eşiyə çıxıb onu izlədim. O, harada dayanırdısa, mən də dayanırdım; nə cürə hərəkət edirdisə, mən də o cürə hərəkət edirdim. Tarıverdini öz rəftarımın vurğunu etmişdim.

Nəhayət, karvansaraya çatdıq. Karvansaraçı Tarıverdidən soruşdu:

– Tarıverdi, nə istəyirsən?

– Bilmək istəyirəm, – deyə Tarıverdi söylədi, – mənim yanımdakı ulaq kimindir?

Karvansaraçı dedi:

– Biz çox eşşək görmüşük, hər gün, hər saat, hər dəqiqə də görürük. Amma sənin yanındakı eşşək nə mənimdir, nə də onu görmüşəm.

Tarıverdi bu cavabdan çox sevincək oldu. Arxayınlıqla belimə atıldı, evə tərəf qayıtdıq. Dörd nala və yortma qaçaraq, Tarıverdini tələsik evə çatdırdım. Nənəsini görə kimi uzaqdan qışqırdı:

– Bu heyvan heç kimin deyil! Yəqin ki, göydən yerə bizim üçün düşübdür!

Nənə uşağın sözündən şad oldu. O gecə məni tövləyə salıb əvvəlki eşşəkdən miras qalan yonca-samanı qabağıma tökdülər. Gecəni isti və yumşaq yerdə rahatlıqla səhər etdim. Sübh tezdən məni tövlədən çıxarıb su verdilər. Başıma noxta saldılar, belimə bir palan qoydular. Yəni, yük daşımaqdan ötrü mənə rəsmi paltar geyindirdilər. O qədər də ağır olmayan iki səbət göyərtini belimə yüklədilər. Tarıverdi də belimə mindi. Məni o yerin mərkəzi və şənbə bazarı olan Qəssan qəsəbəsinə sürdülər. Tarıverdinin əmisi o qəsəbənin sakini və orada dükançı idi. O, göyərtiləri yaxşı qiymətə sataraq, pulunu Tarıverdiyə verdi. Axşamüstü sağ-salamat və çoxlu pulla evə qayıtdıq. Mən bu səmimi və mehriban təzə sahiblərim üçün şad idim; digər tərəfdən, onlar üçün gözlənilməz nemət olduğuma görə, nənə və nəvə məndən çox xoşhal idilər.

Əziz və böyük ağa, dörd il tamam bu evdə yaşadım. Öz vəzifəmi layiqincə yerinə yetirdim. Bir adamı da zəhmətə salmır, incitmirdim. Tarıverdini və nənəsini bəyənidim. Məni nə yorurdular, nə də kötləkləyirdilər. Mənə kifayət qədər yem verirdilər. Bir də ki, biz eşşəklər siz insan tayfası kimi qarınculu və müxtəlif xörək aludəsi deyilik: yayda qovun-qarpız qabığı, at-öküzə verilən təzə otların tör-töküntüsü bizim üçün

kifayətdir. Qışda saman və quru yonca, bəzən arpa bizim ən yaxşı yemimizdir.

Bu dörd il müddətində yalnız bir şeydən incikliyim vardı. O da bundan ibarət idi ki, yaz-yay fəsillərində bəzən məni kirayəyə verirdilər. Özlərininki olmadığı və icarəyə götürdükləri üçün üstümə minən adamlar hər gün məni həddindən artıq yorub incidirdilər. Məsələn, belə vaxtlardan birində baş verən bir hadisəni Sizə nağıl edim.

Dördüncü fəsil

Qəssan qəsəbəsində bağ-bağat sahibi olan Toğanbəy adlı bir varlı yaşayırdı.

Qəsəbədən bir ağac məsafədə bir ziyarətqah vardı. Cümə axşamları arvadlı-kişili oraya gedərdilər. Bir cümə axşamı Toğanbəyin nökrəri iyirmi ədəd qara pul götürərək Tarıverdinin nənəsinə verib, məni bir günlüyə kirayəyə götürdü. Belimə mindi və biz Toğanbəyin evinə gəldik. Dal həyətin bağçasında sıra ilə bağlanmış altı baş öz həmcinsimdən gördüm. Onları təkəbbürlə süzüb özümə də bir nəzər saldım. Gördüm ki, köklükdə və qüvvətdə, bəlkə də gözəllikdə və məlahətdə onların altısından da başam. Özümü öydüm. Məndə lovğalıq və qürur əmələ gəldi. Öz gözəl səsimi ucaldıb bir neçə dəfə anırdım. Həmcinslərim də məni təqlid edərək, avazlarını ucaldılar. Bu hay-küydən az qalırdı ki, Toğanbəyin evi uçulsun.

Bu vaxt ev sahibinin üç balaca uşağı yanımıza gəldi. Əllərindəki qovun-qarpız qabıqlarını bölüb bizə verdilər. Mən yeməklə məşğul olduğum vaxt, böyük oğlanın mənə işarə edərək dediyi sözləri eşitdim:

– Bu eşşəyə mən minəcəyəm.

O biri iki uşaq ona belə cavab verdilər:

– Sən yaşca bizdən böyük olduğun üçün bizə haqsızlıq etmək istəyirsən? Yox, yaxışısı budur ki, babanın yanına gedək, qoy bizim hər birimizin miniyimizi o özü müəyyən etsin.

Hər üçü evə qayıtdı. Çox keçmədən, Toğanbəy öz arvadı, böyük oğlu, gəlini, həmin üç uşaqla birlikdə yanımıza gəldilər. Gah zarafatla və gah da ciddi şəkildə miniklərin bölüşdürülməsi barədə söhbət etdilər. Ərköyün tələblər və uşaqların hər birinin təkidi, valideynlərin öz övladlarına olan məhəbbəti işi çətinləşdirdi. Toğanbəyin böyük oğlu dedi:

– Püşk atmaq.

Anası hirsələnərək dedi:

– Ay axmaq, bu yeddi heyvanı bir kisəyə qoyub, bir-bir bayıra çıxartmaq mümkündürmü? Püşk atmaq nədir? Nə üçün çətin iş görək?

Toğanbəy arvadının hirsələnməsinə gülərək dedi:

– Oğlum düz deyir. Eşşəkləri bir kisəyə doldurub bir-bir çıxarmadan da püşk atmaq olar. Kömürlə hər eşşəyə müəyyən bir əlamət yazırıq; sonra onların oxşarını kağız parçalarına yazıb, kisəyə tökərik. Bizim hər birimiz əlimizi kisəyə uzadıb birini götürərik. Hansı əlamət kimin əlinə gəlsə, həmin eşşək onundur.

Toğanbəyin bu tədbiri bəyənilirdi. Onun oğlu kömürlə bizim bədənimizə müxtəlif naxışlar çəkməyə başladı. İlk əvvəl məndən başladı. Naxışı birinci olaraq mənim böyrümə çəkdiyi üçün azacıq hərəkət etməklə divara sürtünüb onu sildim. İkinci eşşək də məni təqlid edərək bir balaca tərpendi və ikinci əlamət də pozuldu. Sonrakılar da belə etdilər. Toğanbəyin oğlu əlamətləri pozduğumuzu başa düşən kimi belindəki qamçını çəkərək birinci növbədə mənim üstümə cumdu və mənə bir neçə şallaq vurdu. O biri həmcinslərim də paylarını aldılar. İkinci dəfə əlamətləri təzələməyə başladılar. Bu dəfə şallağın qorxusundan sakit dayanmışdıq.

Nəhayət, püşk atıldı. Bizim hər birimiz onların birinin payına düşdük. Toğanbəyin böyük oğlu mənə qismət oldu. Mən ürəyimdə ona kin bəslədiyim üçün, şallaqların əvəzini çıxmağı səbirsizliklə gözləyirdim.

Ailə üzvləri ilə ziyarətgaha yola düşdük. Toğanbəyin oğlu öz adəti üzrə mənə bir biz batırdı, hər iki tərəfdən ləngər kimi salladığı ayaqlarını böyürlərimə döydü. Mən onun üzünə qabarmadan, heç nəyi vecimə almadan qaçırdım.

Yolumuzun üstündə dərin, sulu bir çala vardı. Onun üzərində taxtadan salınmış körpücük çox köhnəlmişdi. Belimdəki adamdan fərqli olaraq, mən körpücüyün çürük və davamsız olduğunu uzaqdan duymuşdum. Ehtiyatlı hərəkət etmək və yavaşca keçmək lazım idi. O vicdansızın şallaqları və şiltaqlığı üzündən məndə doğan kin insafımı və aqlımı əlimdən almışdı. “Xudaya, gərgəş kon, mən həm be cəhənnəm”¹ – deyə sürətlə körpüyə çapıb qərribə bir qiyamət qopardım. Körpünün bir tərəfi sındı. Hər ikimiz yıxılıb qolboyun halda suya düşdük.

Yeri gəlmişkən, əziz ağama məzəmmətlə yox, zərurət üzündən ərz edim ki, bu məsələyə siz necə baxırsınız; bizi qabiliyyətsizlikdə, dərrakəsizlikdə məşhuri-cahan və zərbi-məsəl etmişsiniz. Biz isə oxumadan, təlim görmədən üzməyi bilirik və öz çulumuzu sudan çıxarıyıq. Bizlərdən yaxşı tayfa olan siz əşrəfi-məxluqat və şan-şöhrət sahibləri isə suya düşdükdə, əgər üzmək öyrənməmişsinizsə, gilə batmış eşşək kimi suyun altında məhv olursunuz.

Toğanbəyin oğlu özünü suda bir az saxlaya bilmədi ki, ağzımla onun əlindən yapışam. Mən üzərək bir tərəfdən quruya tullandım. O isə çapalaya-çapalaya suya batdı. Ata-anası

¹ Dini bir hekayət ilə əlaqədar zərbi-məsəldir. Bir qrup pis adamın başına gələn bəlanın içərisində olan bir yaxşı adam bu zərbi-məsəli deyib, özünün də bəlaya düşməsinə istəyir. Tərcüməsi: “Ey Allahım! Qərç et bizi, mən də cəhənnəm!”

miniklərindən düşüb çox çətinliklə öz oğullarını boğulmaqdan xilas etdilər. Sonra artıq dərəcədə ehtiyatla körpüdən keçdilər.

Mən çalanın qırağında əl-ayağımı yerə möhkəm dirəyərək, özümü silkələdim. Su damlaları bədənimdən ətrafa çiləndi. Bir dövrə vurub nərə çəkməyə başladım. Bu anqırmaqla o cavan oğlana anlatmaq istəyirdim ki, belə acizlikdə elə xudpəsəndlik nə deməkdir?

Toğanbəyin böyük oğlu daha mənə minməyə cəsarət etmədi. Məni onun on iki yaşlı xoşxasiyyət və xoşsifət kiçik qardaşının ixtiyarına verdilər. Karvan ahəstə yola düşdü.

Yolda söhbət edirdilər. Toğanbəyin arvadı belə deyirdi:

– Mən bu pirə gələrkən halım dəyişir. Çünki qəbiristanlıqdır, burada ölümlər basdırılıb.

– Sənin qorxun nədəndir? – Toğanbəy soruşdu. – Burada basdırılmış ölümlərdən qorxursan?

– Yox, – deyə arvadı cavab verdi. – Ölümlərdən qorxmuram. Ürəyimə gəlir ki, bir gün məni də bu qəbiristanlıqda basdıracaqsınız. Sən də dərhal qonşumuzun qızı Bibini alacaqsan.

Toğanbəy arvadına gülüb, onunla zarafatlaşırdı.

Nəhayət, pirə çatıb həyətin qapısından içəri girdik. Girəcəkdən pir məzarına qədər olan yer qəbiristan idi. Elə o cürə – eşşəklərin üstündə qəbiristana daxil oldular. Mənim üstümdəki oğlan qəflətən:

– Bu yazıq uşaq qəbrin üstündə nə edir? – deyə qışqırıb üstümdən yerə atıldı.

Görünüşündən təzəliyi bilinən qəbrin üstündə üç yaşlı uşağın uzanıb ağladığını gördüm.

– Burada nə edirsən? – deyə ondan soruşdular.

O belə cavab verdi:

– Mənim nənəm dünən öldü. Onu buraya gətirdilər. Mən də onunla gəldim. Diri olduğum üçün, məni onunla qəbirə qoymadılar. Mənim başqa saxlayanım yoxdur. Yalnız nənəm

məni saxlayırdı. Buna görə, məni onun qəbrinin yanında qoyub getdilər. Dünəndən indiyə kimi ac-susuz qalmışam.

Toğanbəy, arvadı, böyük oğlu və digərləri uşağı dövrəyə aldılar. Onun halına təəssüfləndilər. Özlərinin gətirdikləri azacıq yeməkdən bir qədər uşağa verdilər. Uşaq özünə gəldikdən sonra ondan soruşdular:

– Necə olub ki, ata-ananı itirib yetim qalıbsan?

Hələ çox şeyi bilməyən üç yaşlı uşaqçıqaz bacardığı bir tərzdə məlumat verdi. Aydın oldu ki, ata-anası bir az əvvəl ölmüş, bu yazığı qoca nənəsi saxlayırmış; qoca arvad yoxsulluq və çətinliklə qoyun-keçi südünü alaraq, axırıncı nəfəsinə qədər həmin uşağı saxlamışdır. Uşağı dinləyənlər çox kədərləndilər, ona rəhmləri gəldi.

Toğanbəy uşağı saxlamağı öhdəsinə götürdü.

O müqəddəs yeri ziyarət etdikdən sonra, yetim uşağı Toğanbəyin belimə minən kiçik oğlunun tərkinə qoyub evə aparıldı.

Mən Toğanbəyin bu kişiliyindən və qəlbi yumşaqlığından nəhayət dərəcədə şadlandım. O vaxta qədər insan haqqında təsəvvürlərimin əksinə olaraq, insanlıq mənasına bir xüsusi fəsil də əlavə etdim. Hərçənd ki, əvvəlki əqidədəyəm, Toğanbəyin bu mərhəmətini qeyri-adi iş və nadir hadisələrdən biri bilirəm. “Əln-nadir kəlmədim”¹ Çünki siz insan övladı xüsusi xasiyyətinizlə başqa heyvanlardan alçaq və ləyaqətsizsiniz. Əvvəla, alçaq təbiətiniz və ziddiyyətli xasiyyətinizlə, törəndiyiniz, ana vətəniniz olan dünyanı izzət və həyəcan ocağı bilərək, onun sərvətlərini, müxtəlif nemətlərini özünü bənd və tələ, bəlkə də eynən cəhənnəm və cəhənnəm odu etmişsiniz. Dünya siz bəşər övladı üçün böyük bir xəstəxanaya bənzəyir, hər biriniz müxtəlif, ağır və ya yüngül xəstəliyə mübtəlasınız. Əgər inanmırsınızsa, bir şəhərdən başqa şəhərə gedin, o şəhərdə məhəllə və

¹ Ərəbcə atalar sözüdür. Tərcüməsi: “Nadir yox kimidir”. Yəni, böyük şəxsiyyətlər, dahilər çox az olur.

küçələrdən keçin. O küçələrdə hər hansı bir evə girsəniz, evdəki hər bir adamdan ayrı-ayrılıqda soruşun: “Bu evdə səadət və rifah varmı? Rahat və xoşbəxtsinizmi?” Hamıdan eynən bu sözləri eşidəcəksiniz: “Sizin dedikləriniz bizdə yoxdur”.

İkincisi, sizin təbiətinizə zəruri olan, özünü eys-ışrət üçün əsas şərt bildiyiniz yalan dolu həyatınız öz təbii tərəvə-tindən kənara çıxaraq, nəhayət dərəcədə natəmiz və üfunətli olmuşdur. Bu üfunətli mühitdən qurtarmağınız qeyri-mümkündür. Siz yalanla doğuldunuz, yalan mühit içərisində böyüdünüz, yalan içərisində də həyat sürdünüz. Adətinizi necə tərkdə bilərsiniz? Danışqlarınız başdan-ayağa yalandır, dedikləriniz düşüdüklərinizin əksinədir. Buna görə də yalan sizin üçün ikinci təbiət olmuşdur. Pis xasiyyət bir adamın təbiətinə ki oturdu...

Nicat yolunuzu, mahiyyətinizi hiylə və riyakarlıqda görürsünüz. Əgər sizlərin arasında bir nəfər düzgün hərəkət etsə, ikinci təbiətinin ziddinə getsə – təhlükələrə doğru getmiş olar. Nə üçün? Onun üçün ki, o, düzgünlüyün qarşısında yalandan başqa bir şey görməz. Yolu yalandan gedirsiniz, məclislərə yalandan daxil olursunuz, ibadəti yalandan edirsiniz. Salamdan məqsəd nədir? Heç də onun salamatlığını və rahatlığını arzu eləmək deyildir. Evinizə bir adam gələndə şad olduğunuzu bildirirsiniz, hələ getmək fikrinə düşməmiş, dönə-dönə yenə də qalmasını istəyirsiniz. Gedən vaxt təkidlə: “Bu bir gəlmək olmadı, sizin yenə də gəlməyinizi gözləyirik” deyirsiniz. Qonaqlıq edirsiniz, kef üçün hər cür şərait yaradırsınız; bir adama hədiyyə və bəxş verirsiniz; bir nəfərə qüssə və kədərli bir hadisə üz verəndə təsəlli verməyə onun hüüz yerinə gedirsiniz; bir adama fərəh və şadlıq qismət olsa, onu təbrik etməyə cumursunuz; bir tanışını azca görmədikdə, onu görmək və görüşü təzələmək üçün evinə gedirsiniz; bir dostdan bir müddət xəbər tutmadıqda halını soruşur, xəstə və ya sağlam olduğunu, yaxud sizin köməyinə ehtiyacı olub-olmadığını

öyrənirsiniz; bir ibadətgaha daxil olduqda ağlayırsınız; bütün bunlar təmiz yalan və yalan təmizlikdir! Salam verdiyiniz adamın əgər bir müddət sonra ölüm xəbərini sizə çatdırsalar, kədərlənmirsiniz. Əgər bir adamla görüşmək üçün dönə-dönə təkid edir və onu təkrar gəlişə dəvət edirsinizsə, o adam aldanıb təzədən sizin evə gəlsə, elə bil ki, sizi ilan sancır. Bir neçə adamı evinizə dəvət edib onlar üçün yaxşı süfrə açdığınız vaxt, ürəkdə onları lənətləyir, onlara pislik istəyirsiniz. Qonaqlığa, çağırılan bir yerə getdiyiniz vaxt ev sahibinə öz razılığınızı bildirmək əvəzinə, orada oturduğunuz müddətdə sifətinizi süni surətdə şad göstərirsiniz, batində ev sahibinə lənət edir, söyüş yağdırır, ürəyinizdə deyirsiniz ki, kaş özümün xarabamda rahat oturmuş olaydım. Gülürsünüz, halbuki, qəlbinizdə ağlayırsınız. Rast gəldiyiniz adama özünüzü hədsiz səmimi göstərirsiniz, lakin qəlbinizdə onu söyürsünüz. Qonaq sahibinə mehribanlıq edib, onun məhəbbətindən xəcalətli olduğunuzu bildirirsiniz. Amma batində: “Nə üçün bizim belə qonaqlıq etməyə şərait və imkanımız yoxdur?” deyə həsəd aparırsınız.

Əgər həmin qonaqlıq gecəsinin səhəri o ev sahibi sizi görməyə gəlsə, mənzilinizin qapısını onun üzünə açmaz, dalınca min söyüş yağdırarsınız. Qətiyyən görüşmək istəmədiyiniz adamın evinə gedərsiniz. Bayram günlərində bayramlıq verər, lakin bu bayramın banisi olan Cəmşid¹ haqqında donquldanırsınız. Daldada pislədiyiniz adamla rastlaşdıqda, üzünə yaltaqlanarsınız. Bir-birinizlə görüşdükdə, qarşınızdakının pis günə qalmağını, zəlil olmasını istəyərsiniz. Məhz ehtiras və şəhvani hisslər üçün belə yaşayışı keçirirsiniz. Öz həmcinslərinizin hər hansı birindən şəxsi fayda ummadıqda onunla əsla ülfət etməzsiniz. Rast gəldiyiniz adama ya ona görə yaltaqlanırsınız ki, haminiz olsun, ya da ona görə ki, x-

¹ Cəmşid – rəvayətə görə qədim İranda Pişdadilər sülaləsinin dördüncü padşahı.

yir görməkdən naümid olub heç olmazsa, şərindən uzaq olmaq istəyərsiniz. Əgər bir qonaqlığa, ziyafətə, yaxud hədiyyə və bəxşiş verməyə malınızı və vaxtınızı sərf edirsinizsə, bu öz həmcinslərinizdən birinə pislik etmək, onun hörmətini əlindən alıb vəzifəsinə sahib olmaq üçündür. Ya da bu imtiyazı əldə etməkdə bir dəstə həmcinsinizi qüssəyə, həsədə salmaq fikrindəsiniz. Zəhmət çəkir, rahatlıq bilməyib mal-dövlət əldə edirsiniz, bütün bunlar isə ali qəsrələr tikmək, bəzəkli xalılar döşəmək, qızıl-gümüş qablar düzəltmək, şan-şöhrətin bütün vasitələrinə yiyələnmək və bununla da öz həmcinslərinizdən üstün olmaq istəyirsiniz. İlahi nemət üçün əziyyət çəkib ibadət edir, göz yaşı töküb ağlayır, yalvar-yaxar edirsinizsə – şəxsi xeyriniz üçündür. Gözlərinizi yaşardır, həmcinslərinizi öldürmək üçün barıtınızı qurudursunuz. Siz bəşər övladını həmişə xəstə, əlil və bədbəxt edən də məhz bu lovğalıq və xudpəsəndlikdir. Bundan xəbəriniz yoxdur ki, bizdən fərqli olaraq, siz öz həmcinslərinizə daha çox möhtacsınız, mədəniyyət və bərabərlik aləminə qədəm qoymayınca yırtıcıların ən zəlili və ən bədbəxtisiniz. Bir-birinə ehtiyacınız, zəruri tələbatınız və asılılığınız olduğu halda düşmənçilik etməyiniz, hər yerdə və hər cəhətdən xəyanətə əl atmağınız necə böyük bir xəbislik, necə böyük bir pozğunluqdur!

SEYİD CƏFƏR PİŞƏVƏRİ

Seyid Səfər Pişəvəri (1892-1947) Güney Azərbaycanın Xalxal mahalının Zeyvə kəndində yoxsul kəndli ailəsində anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğulduğu kənddə almışdır. 1905-ci ildə Bakı şəhərinə mühacirət etmiş, öz təhsilini burada davam etdirmişdir. 1913-1917-ci illərdə Xırdalan qəsəbəsində müəllimlik etmişdir. Dərin mütaliəsi sayəsində ictimai elmləri öyrənmiş və siyasi fəaliyyətə başlamışdır. Həmin illərdə Bakıda nəşr olunan "Açıq söz" qəzetində məqalələrlə çıxış etmiş, İran xalqlarının ağır vəziyyətini əks etdirən siyasi yazılar yazmışdır.

1919-1920-ci illərdə "Hürriyyət" qəzetinin redaktoru olmuş, həmçinin İran Ədalət Firqəsi Mərkəzi Komitəsinin xarici bölməsinin katibi kimi fəaliyyət göstərmişdir.

1920-ci ilin may ayında İrana dönmüş, inqilabi qüvvələri birləşdirmək üçün siyasi fəaliyyətini canlandırmışdır. 1921-1922-ci illərdə İran Həmkarlar İttifaqının orqanı olan "Həqiqət" qəzetinin redaktoru olmuşdur.

1930-cu ildə siyasi fəaliyyətinə görə həbs olunmuş və 11 il Qəsri-Qacar zindanında məhbus həyatı yaşamışdır. Həbsdən azad olduqdan sonra, 1941-ci ildə İran Xalq Partiyasının yaranmasında fəal iştirak etmiş, "Acer" qəzetini (1943) təsis etmişdir.

1944-cü ildə Pişəvəri Azərbaycandan İran parlamentinə seçilsə də, İran irticası onun deputatlığını rədd etmişdir.

Onun rəhbərliyi altında yaranan Azərbaycan Demokrat Firqəsi 1945-ci il dekabr ayının 12-də (21 Azər) Azərbaycan Milli Hökumətini yaratmışdır. O, hökumətə mövcud olduğu bir il ərzində baş nazir kimi rəhbərlik etmişdir.

Azərbaycan Milli Hökumətinin süqutundan sonra, 1946-cı ilin dekabr ayında Quzey Azərbaycana mühacirət etmişdir. 1947-ci il iyul ayının 11-də Yevlax şəhəri yaxınlığında müəmmalı şəkildə maşın qəzasında həlak olmuşdur. Məzarı Bakı şəhərində Fəxri Xiyabandadır.

S.C.Pişəvəri daha çox publisist kimi fəaliyyət göstərmiş, həmçinin bir sıra nəsr əsərləri yazmışdır. O, sənədli üslubda qələmə alınmış "Zindan xatirələri dəftərindən" memuarının, "Nadirə" və "Məhinbanu" romanlarının müəllifidir. Müəllifin bədii əsərləri onun sağlığında nəşr olunmamışdır.

NADİRƏ

(romandan parça)

Ata, oğul, Mirzə

Hacı Qasım adəti üzrə bir neçə dəfə öskürdükdən sonra otağa daxil oldu. Mirzə Ələmdar onu görən kimi ayağa qalxıb hörmətlə təzim etdi və təzədən masanın arxasında oturub həmişəki kimi idarə işləri ilə məşğul olmağa başladı. Bir neçə dəqiqə keçəndən sonra ucaboynu, gözəl və yaraşqlı bir oğlan içəri girib gətirdiyi büllur qəlyanı masanın üstünə – Hacınin qabağına qoydu. Sonra iki-üç addım geri çəkilərək əlini əlinin üstünə qoyaraq, onun əmrini gözlədi.

Hacı qəlyanı götürdü və dedi:

– Sağ ol, Həsənağa, bu işin xoşuma gəldi. Fikrimcə, artıq səhv və yanlış işləri buraxıb ticarətlə məşğul olmaq istəyirsən. Sənin üçün münasib bir iş nəzərdə tutmuşam. Qardaşın kimi sənin də həyatında geniş meydan açılacağını istəyirəm.

Həsənağanın fikri tamamilə başqa yerdə idi. O, Hacı Qasımın gözlənilməz lütf və təbəssümünə məhəl qoymayıb, gözaltı qozbel Hacıya və Mirzə Ələmdarın bədheybət heykəlinə baxırdı. Özünü elə göstərirdi ki, guya atasının sözlərinə diqqətlə qulaq asır. Halbuki o ancaq Hacınin əlindən qurtarmaq barədə düşünürdü. Çünki başqa yerdə onu səbirsizliklə gözləyən zərif və incə bir məxluq var idi. Həsənağa da onun görüşünə tələsirdi. Lakin Hacı Qasımın sözlərinin müqabilində onun sükut etməkdən başqa çarəsi yox idi. Hacı Qasım isə oğlunun sükutunu onun üçün nəzərdə tutduğu işə razılıq verməsi kimi başa düşürdü. Belə güman edirdi ki, onu istədiyi işə sövq etdirəcək. Bu səbəbdən də sözüne davam etdi:

– Oğul, idxal və ixrac üçün sənə bir ticarət mərkəzi açmağı nəzərdə tutmuşam. Bu işin öhdəsindən gələ biləcəyinə əminəm. Bilirəm ki, belə bir iş sənin zövqünə uyğun olacaq. Əvvəla, öyrəndiyin xarici dili unutmazsan, ikincisi, sənin işinə kimsə müdaxilə etməz. Sərbəst və azad bir insan olarsan.

Həsənağa atasının sözünü cavabsız qoymasın deyə, ədəb və nəzakətlə əyilib təzim etdi və dedi:

– Siz necə buyurursunuz, elə də olacaq. Əmin olun ki, keçmiş xasiyyətlərimin hamısını tərk etməyə və onları unumağa çalışıram. O əlçatmaz arzular və xəyallardan birdəfəlik daşınmışam. Mən indi bir tacir oğlu kimi düşünürəm. Bütün fikir və düşüncələrim ancaq bu mövzu ətrafında dolaşır. Siz təklif etdiyiniz işin yaxşı bir iş olduğunu deyirsiniz. Əmin olun ki, göstərişinizə əməl edəcəyəm.

Oğlunun ikibaşlı danışığını başa düşməyən Hacı xoş əhval-ruhiyyə ilə onu ruhlandırmaq üçün dedi:

– Əlbəttə, bunu səndən gözləyirdim. Məni ümidvar etdin. Əvvəlki uşaq hərəkətlərin üçün nigarançılığımıza səbəb qalmadı. Afərin! Oğul, gedə bilərsən. Bu gecəni istirahət elə, sabahdan yeni işinə başla.

Həsənağa bir də təzim edib otaqdan çıxdı. Amma Hacı'nın tapşırığına əməl etmək əvəzinə, tələsik görüş yerinə tərəf yürüdü.

Hacı da qəlyanın müştüyünü dərindən sümürərək Mirzə Ələmdarın arıq barmaqlarına baxa-baxa öz-özünə dedi:

– Deməli, Həsən də yola gəldi. Böyük oğlum Heydərali öz işlərində gözüaçıq və diqqətli olsa da, etiraf etməliyəm ki, işin bütün ağırlığı bu eynəkli qocanın çiyindədir. Əgər bu kişi olmasa, bütün işlərim bir-birinə qarışar. Camaat nə qədər boşboğazlıq edir-etsin, mən keçmiş ata-baba adət-ənənələrindən əl çəkməyəcəyəm. Mirzə Ələmdarın bu rəngli qələmi, mürəkkəbqabısı və soğan rəngli cildli dəftəri mənə xeyir-bərəkət gətirir. Mən bu arıq əba-qəba geymiş adamın bir

tükünü minlərlə qərbpərəst qalstuklu cavanlara dəyişməyəm. Qoy onlar gəlinciklər kimi bəzənib saçlarını tumarlasınlar. Qoy bu qərbpərəstlər boş başlarını üç, yaxud altı aylıq və ya illik intizamsız hesabat dəftərlərinin içərisində itirsinlər. Mən Mirzə Ələmdarın işini bəyənib və onun hesabat dəftərlərini müqəddəs sayıram. İndi deyin görüm, onların müxtəlif dəftərlərindəki yazılarından baş açmaq olar? Halbuki tez bir zamanda Mirzə Ələmdarın dəftərindən hər cür hesabatı öyrənmək olar. İşlərinin ləng olmasına baxmayaraq, onların maaşları yüksək olur. Amma Mirzə Ələmdar on beş tümən maaşla həm katiblik, həm hesabat işlərini görür və həm də idarənin xidmətkarıdır. Deməli, mən gərək o qədər ağılsız olum ki, onun qızıldan qiymətli barmaqlarının qədrini bilməyim.

Camaat deyir ki, Ələmdar ağılsızdır. Amma mən ondan ağıllı işçi tapa bilmirəm. On beş il sərəsər bu peşədə işləməsi və mənim kimi adamın etibarını qazanması onun ağıllı olmasına dəlalət edir.

Mirzə Ələmdar dərin savadlı və mütəfəkkir bir şəxs olmasa da, barmaqlarının sürətli hərəkəti Hacını özünə cəlb etmişdi. Bu əsnada əgər Mirzə Ələmdar başını qaşımaq üçün qələmini yerə qoymasaydı, bu xüsusda Hacının düşüncələri saatlarla davam edəcəkdə.

Amma Mirzə Ələmdar, nəhayət ki, işini qurtarıb başını qaşımaq üçün qələmi yerə qoydu və Hacıya müraciət edərək dedi:

– Hacı ağa, məni bağışlayın! Əhmədağanın işləri ilə məşğul idim. Sizə məlumdur ki, bu işin tez bir zamanda bitməsi vacib olduğu üçün gecikdirmək olmazdı. Hacı müştüyü ağzından çıxarıb mülayim səslə cavab verdi:

– Hə! Yadıma saldığın üçün sağ ol. Əvvəla, de görüm onun işləri nə vəziyyətdədir? İkincisi, bu gün onu görüb mövzu barədə söhbət edə bildinmi? Mirzə Ələmdar hesab məkinası kimi hər bir suala cavabı hazır olduğu üçün dərhal dedi:

– Bəli, Hacı ağa! 10 min manatdan əlavə bu gün hər bir manat üçün 3 qran aldım. Yəni 10000 түmən bir, 2500 түмən bir, iki dəfə 4000 түмən və qənd tələbindən 4000 çıxmaqla yenə də ondan 11000 түмən tələbimiz var. O, cari ayın içində bu borcun çox hissəsini ödəməlidir. Borcu ödəmək üçün bu ayın sonunadək vaxt istəyirdi, amma icazəm olmadığı üçün söz vermədim. İş elə də ürəkaçan deyil, qorxuram getdikcə vəziyyəti daha da pisləşə. Hətta bir neçə nəfər tələbkarı da əliboş qaytarıb. Yalnız israrla rus pullarını ala bildim.

O gecə Hacı Qasım söhbətəcil və səmimi adam təsiri bağışlayırdı. Mirzə Ələmdarın cavabında belə dedi:

– Ələmdar, pulları almağın çox yaxşı oldu. Axmaq qərb-pərəst kişi sonda mütləq müflisləşəcək və öz intizamsızlığının cəzasını çəkəcək. Axmaq elə bilir ki, İran da Avropa kimidir. Zavod və müxtəlif müəssisələr, o cümlədən avtomobil parkı və ofis açır. Cürbəcür xidmətçilər işə götürür. Doğrudan da, axmaqın biridir. Mirzə, de görüm daha nə xəbər var?

Mirzə Ələmdar:

– Bu gün teleqram almışam. Mirzə Mehdi İsfahandan çıxıb. Teleqramda yazır ki, bacısı oğlu Əhmədağa üçün möhlət istəyir. Sabah yox o birisi gün gəlib çatar.

Hacı Qasım:

– Bu hiyləgər və soysuz adam haradan tapıldı?! Mirzə, onun barəsində nə fikirləşirsən?

Ələmdar:

– İndiyədək haqq-hesabı düz olmuşdur. Amma bildiyiniz kimi, camaat arasında xətir-hörməti yoxdur. Əlbəttə, Siz onu hamıdan yaxşı tanıyırsınız.

Hacı Qasım:

– Ələmdar, mən Mirzə Mehdini yaxşı tanıyıram. Çox bic və hiyləgər adamdır. Baxmayaraq ki, bu günlər işləri yaxşı gedir, lakin qardaşlarının hamısı şarlatan və natəmiz adamlardır. İndiyədək onlardan doğru-düzgün bir söz eşidilməmişdir.

Hər gün bir cildə girib çörəyi gün hesabına yeyən adamlardır. Onlar günəbaxan cinsidirlər. Neçə il bundan əvvəl Ərəb və Ənsar (peyğəmbərin köməkçiləri) tayfasından olduqlarını iddia edirdilər. Amma bir müddətdən sonra özlərini ərdəbilli və ya isfahanlı kimi göstərirdilər. İndi eşitmişəm ki, özlərini rus vətəndaşı, qafqazlı hesab edirlər. Hər halda kim olduqlarını görəcəyik. Biz də uşaq və cahil adam deyilik. Mirzə, daha, nə eşidibsən? Mən də bu gün hücrəyə (ticarət mərkəzi) gedə bilmədim.

Ələmdar:

– Günortaya yaxın bir gövdəli adam gəlib sizi soruşaraq dedi ki, Hacı ilə işim var. Fikrimcə, adı da Hacı Əbdülsəməd Rəşti idi.

Hacı Qasım:

– Aha! Tanıdım, kök və gövdəli adam... Yəqin ki, siqaret də çəkir, yaxud bir şey yeyirdi. Gülmürdü ki?

Ələmdar:

– Təsədüfən hər üç işi də görürdü. Oturan kimi siqaret çəkdi. Hər sözdən sonra gülürdü. Gedəndə də ağzı işləyirdi, elə bil, nəşə yeyirdi.

Hacı Qasım:

– Rəşt əhalisinin bəziləri axmaq adamlardı. Xüsusilə, yaşlı, qərpbərəst hacıları nəzərdə tuturam. Yaşlarının bu vaxtlarında qalstuk taxmaqdan və ətir vurmaqdan xoşları gəlir. Yaxşı, nə deyirdi?

Ələmdar:

– Sizinlə vacib işi olduğunu dedi. Xarici İşlər Nazirliyinin işçisi Cəmsid xanın evində qaldığını söylədi. Dedi ki, nə vaxt istəsəniz ona telefon açə bilərsiniz. Telefon nömrəsi...

Hacı Qasım:

– Çox yaxşı, sabah səhər tezdən ona zəng vurub deyərsən ki, gəlib məni görsün. Axmaq olduğuna baxmayaraq, pis adam deyil. İşləri də yaxşı gedir. Daha nə xəbər?

Ələmdar:

– Hacı ağa! Manatın qiyməti on şahı aşağı düşüb, camaat qorxu içindədir. Deyirlər ki, Rusiyanın vəziyyəti düzələn deyil. Bütün manatlar bazara çıxarılıb.

Hacı:

– Ay Mirzə, sən ki, bu qədər sadələvh adam deyildin? O böyüklükdə dövlət heç vaxt pulunun etibardan düşməsinə icazə verməz. Bunların hamısı almanların uydurmalarıdır. Sabah nə qədər manat ala bilsən, al.

Ələmdar:

– Almağına alaram. Amma bu işin axırını yaxşı görmürəm. Ərzaq mövzusu da mühüm mövzulardandır. Təbriz, Xorasan və Şirazdan yazırlar ki, ərzaq qıtlığı yaranıb və qiymətlər gündən-günə bahalaşır. Nə təklif edirsiniz?

Hacı:

– Bunu bilirdim. Bu gecə yubanmağımın səbəbi də budur. Onlara söylə ki, nə qiymətə olursa-olsun ərzaq almaqdan çəkinməsinlər. Amma bizdən xəbərsiz bir qram da satmasınlar. Əhmədağada olan tələbdən də nə qədər ala bilsən, al. Amma elə etmə ki, özünü yerə vurub müflisləşdiyini söyləsin. Hələlik sənənlə işim yoxdur, ola bilsin ki, sabah günortadan sonraya qədər hücrəyə gələ bilməyim. Ərzaq və əsginas işini yaddan çıxarma.

Hacıdan tapşırıq alan Mirzə Ələmdar bir qədər rahat nəfəs aldı. Çünki söz-söhbət bitmədən heç vaxt Hacıdan sonuncu göstərişlərini verməyəcəyini o, yaxşı bilirdi. Elə belə də oldu. Hacı bu tapşırıqdan sonra yerindən qalxıb getməyə hazırlaşdı. Beləliklə, Mirzə Ələmdar da getmək üçün tədarükə başladı. Hacı qapı ağzında yenidən qayıdıb təbəssümlə dedi:

– Doğrudan, Ağa Mirzə! Eşitmişəm Allah sənə daha bir qız uşağı da bəxş etmişdir. Qədəmləri xeyir-bərəkətli olsun, inşallah.

Mirzə Ələmdar utancaq halda cavab verdi:

– Bəli, kənizlərinin sayının biri də artdı. Allah sizi uzun ömürlü eləsin.

Hacı:

– Eybi yoxdur! Nigaran olma. “Diş verən, çörəyin də verər”, – demişlər. Mən qızının qədəmlərini bərəkətli görürəm. Onun gəlişi üçün bu aydan sənin maaşına iki tümən artırırım. Allah böyükdür.

Ələmdar:

– Allaha şükür edirəm ki, Hacı kimi sahibkarım və böyüyüm var. Allah sizin kölgənizi üstümdən əskik eləməsin. Beləliklə, sahibkar və mirzənin söhbətləri başa çatdı. Hacı, Ələmdarın səmimi-qəlbədən təşəkkürü müqabilində səxavətə gəldi və ikinci dəfə qalın və qara dodaqlarında təbəssüm gördü. Bu isə Ələmdar üçün çox qiymətli bir töhfə idi. Ələmdar bu gözlənilməz nemətdən çox sevinərək yenidən hacıya təşəkkürünü bildirdi və onunla vidalaşaraq evinə tərəf yola düşdü. Həmçinin o, maaşının artırılmasını nəzərə alaraq qardaşından da yaxın olan Mirzə Nəsru llanın mağazasından uşaqları üçün bir qədər şirniyyat və çərəz alıb evə apardı.

Ziyafət gecəsi

Qiymətli kaşılar, əlvən şüşəli pəncərələr, antik çini güldan və qab-qacaqlar, İranın qədim əl xalçaları, çox nadir və qiymətli əşyalar sayılırlar. Bunlar münasib şəraitdə mühitin gözəlliyini daha da artırır və ev sahibinin cah-cəlalını nümayiş etdirir. Hacı Qasımın evində bu əsərlərin yoxluğu onun evini bir xarabazarlığa, yaxud bir əski məbədə və ya ən yaxşı halda köhnə bir məqbərəyə çevirmişdi ki, bu da insanların zehnində o məkanlardakı xatirələrini canlandırmağa səbəb olurdu. Ev sahibinin, yəni Hacı Qasımın geri qalmış fikir və səliqəsinin ruhu bu əşyaların içinə hoparaq onların tərəvət və zərifliyini aradan aparırdı. Beləliklə, ordibehişt ayının (yazın ikinci ayı)

ruhoxşayan mülayim küləyi başqa yerlərə əsən kimi, Hacı Qasımın evinin səliqəsiz həyətinə də əsirdi. Bu nəsim ancaq qadınların asdıqları yuyulmuş paltarların və səliqəsiz əkilmiş qızıl gül kollarının üzərindən əsərək onların mülayim və xoş ətrini ətraf mühitə yayırdı. Lakin təəssüflər olsun ki, rütubətli otaqların, qaranlıq zirzəmilərin və səliqəsiz həyətin üfunətli qoxusu insanları o ürəkaçan tərəvətli ətirələrin qoxularından bəhrələnməyə mane olurdu. Əlbəttə, bunlar əsla Hacı Qasımı narahat etmirdi. Çünki o, belə şəraitə adət etmişdi. Ümumiyyətlə, belə bir mühitdə o çəkinmədən öz qonaqlarını qarşılayıb ziyafət də verirdi.

O gecə isfahanlı Mirzə Mehdi, rəştli Hacı Əbdülsəməd və tehranlı Əhmədəğa ziyafət gecəsi adı ilə Hacı Qasımın evində qonaq idilər. Əslində, onlar ticarət işlərini qaydasına salmaq üçün dəvət olunmuşdular.

Yazın qısa gecələri qonaqlıq üçün elə də münasib deyil. Xüsusilə, gün çıxmamış səhər tezdən işə gedən insanlar üçün bu iş daha da ağır və üzüntülü olur. Lakin buna baxmayaraq, yuxarıda adı çəkilən şəxslərin hər biri müəyyən səbəblərə görə o gecə ziyafətində iştirak etdilər.

Hacı Qasım tələbini və Mirzə Mehdi də məsələsini həll edib tez İsfahana qayıtmaq istəyirdi. Əhmədəğa isə mümkün qədər müflisləşməsinin qarşısını almağa çalışırdı. Bu arada rəştli Hacı Əbdülsəməd vacib bir işi olmadığı üçün oturmaqdan narahat deyildi. Çünki sabah günortaya qədər yata biləcəkdə.

Hər halda təbiət öz istəyindən əl çəkmir. İnsan zəhmət-siz əski adətini bir dəfəlik tərک edə bilməz. Bu üzəndə adi halda müəyyən vaxtadək yatmağa adət etmiş adam bir vaxt məcburiyyət qarşısında köhnə adətinin əksinə gedərsə, o vaxt bu iş onun üçün çətin olar. Necə ki, o gecə yarından keçdikdə bütün məclis iştirakçılarını yorğunluq hissi bürüdü. Buna baxmayaraq, onların hamısı yaxşı bilirdilər ki, bu vəziyyətə dözməkdən başqa çarələri yoxdur. Doğrudur, adət-ənənəni

qorumaq lazımdır, lakin onlar hələ öz əsas məqsədlərinə nail olmamış və heç bir nəticə əldə etməmişdilər. Elə bu üzdən də Mirzə Mehdi: “Belə bir şəraitdə nə etmək lazımdır?” – sualı qarşısında düşünürdü. Bu səbəbdən də axırda özü-özünə dedi: “Belə olmaz! Nəhayətdə bu işə son verib bir nəticəyə gəlmək lazımdır”. O, sözünə sahib çıxan adam olduğu üçün dərhal məclis iştirakçılarının müvəqqəti sükutundan istifadə edib dedi:

– Ağalar! Güman edirəm ki, mövzu hamıya aydındır. Artıq qəti qərar verməyin vaxtı çatıbdir. Hətta düşünürəm ki, bir az da gecikmişik. Bu qədər söhbətlərdən sonra bir qərara gəlməliyik.

Hacı Qasım qonaqlığın uzun sürməsindən və qeyri-adi yuxusuzluqdan yorulduğu üçün sevinclə Mirzə Mehдинin təklifini alqışlayaraq dedi:

– Əlbəttə, Mirzə düz buyurur. Mövzu lazımı qədər araşdırılıb. Ağaların hər biri də öz fikirlərini mükəmməl şəkildə bəyan etdilər.

Mirzə Mehdi fürsəti əldən verməyib sözünə davam edərək dedi:

– Mənim fikrimcə, cənabların buyurduqlarına əsasən, Hacı Qasımın tələbinin yarısı ödənildiyi üçün borcun qalan hissəsinin ödənilməsinə bir il möhlət verməlidir ki, bacı oğlu Əhmədağa da əl-ayağını yığışdırıb bəzi lazımsız müəssisələrini satsın və o borcu ödəsin. Əlbəttə, bunun əvəzinə Əhmədağa Əhmədabad qəsəbəsinin və Əhmədiyyə sarayının sənədlərini Hacı Qasımın yanında girov qoymalıdır. Bu mülklərin qiyməti 15000 tümən dəyərində hesablanır. Hacı isə tələbinin yarısını silmək şərti ilə iki həftə ərzində qalan məbləği sahibinə qaytarmalıdır.

Bu zaman Hacı Qasım Mirzə Mehдинin sözünü kəsərək dedi:

– Sizin buyurduğunuz doğrudur, amma iki həftə ərzində 7500 tüməni toplamaq çox çətinidir.

Hacı Əbdülsəməd Hacı Qasımın dediklərinə güldü və istehza ilə yekə başını tərpədənək dedi:

– Afərin Hacı ağa! Afərin!

Əhmədağa isə bu gözlənilməz hadisədən çox narahat oldu və nə edəcəyini bilmədiyi üçün susmaq məcburiyyətində qaldı. Mirzə Mehdi yenə də sözünə davam edərək dedi:

– Bu ağaların hüsurunda həmin məbləğ sahibinə qaytarılmalı, qalanı isə Əhmədağanın borcundan silinməlidir. Bundan əlavə, ölkənin bugünkü vəziyyətini nəzərə alaraq ərzaq toplamaq məqsədilə dördümüz birgə şirkət yaratmalıyıq. Bu işin (ərzağın alınması) başlanması, yəni şirkətin nizamnamə kapitalı üçün Mazandarandan 200 xarvar (çəki vahidi – 300 kq) və Gilandan isə 100 ton düyünün alınıb şirkətin ixtiyarına verilməsi Hacı Əbdülsəmədin öhdəsində olmalıdır. İki ay müddətində Hacı Qasım 300 xarvar buğdanı Tehranda təhvil verməlidir. Mən də İsfahanda 400 xarvar buğda və arpa toplamalıyam. Əhmədağa da sabahdan var-dövlətini şirkətin ixtiyarında qoymalıdır. Nizamnamə kapitalı 80.000 tümən olmaqla təsisçilər heyətinin hər birisin payı 20.000 tümən nəzərdə tutulur. Şirkətin bütün idarə işləri bu dörd nəfərin razılığı ilə yerinə yetirilməlidir.

Əhmədağa bu sözləri eşitdikdən sonra dərhal bir neçə addım irəli atdı və dedi:

– Ağalar, mənim deyiləsi çox sözüm var. Bu böyük və ağır işi belə sadəliklə həll etmək olmaz. Şirkət üçün nizamnamə, qayda-qanun, həmçinin rəis, müdir, ofis və s. lazımdır.

Mirzə Mehdi gənc tacirin sözünü kəsdi və əsəbi halda dedi:

–Xahiş edirəm, siz danışmayın, çünki bütün işlərinizi hissiyyat üzərində qürursunuz. Mən sənin böyüyünəm, məsləhətimə qulaq asmalı və heç bir bəhanə gətirmədən onu icra etməlisən. Burada Hacı Qasım yenidən sözə müdaxilə edib dedi:

– Bəli, Mirzə haqlıdır, siz təcrübəsiz bir gəncsiniz. Mirzə Mehдинin tapşırıqlarına əməl etməyiniz daha yaxşı olar. Ona tabeçiliyiniz olmalıdır.

Mirzə Mehdi yenidən sözünə davam edib dedi:

– Bəli! Əsas mövzuya qayıdaq. Təkliflərimdən biri Əhmədağanın ehtiyatsız işlərinin qarşısını almaqdır və görürəm ki, siz də bu təkliflə razısınız. Əhmədağa bundan belə bir az ehtiyatlı olmalıdır. Allah göstərməsin, iflasa uğraya bilər. Çünki onun işlərinin sahəsi genişdir. Biz hamımız yaxşı bilirik ki, onun iflasa uğraması hamımızın ziyanına ola bilər. Biz onun işlərini nəzərdə saxlamaqla, onu himayə etməliyik. Günü sabahdan onun xaricdə və daxildə olan bütün müəssisələrinin bölmələri ləğv olmalıdır. Onun ancaq baş ofisindən başqa bir idarəsi qalmamalıdır. Lazım gəldikdə o, bizim şöbələrə müraciət edə bilər. Xüsusilə, onun sənaye müəssisələri tezliklə satılmalıdır.

Hacı Qasım Mirzə Mehдинin bu təklifindən çox razı qaldı. Qapı ağzında heykəl kimi donub qalmış Mirzə Ələmdar və Həsənağaya işarə ilə çay, qəlyan gətirməyi tapşırırdı. Sonra üzünü qonaqlara tutub dedi:

– Mirzə, həqiqətən Əhmədağanı bu ağır vəziyyətdən qurtarıb bizə də böyük kömək oldunuz. Sizin bu qədər tədbirli olmağınızdan məmnun oldum.

Burada Mirzə Mehdi Hacı Qasımın sözünü kəsərək dedi:

– Düşünürəm ki, bütün ticarət problemlərimiz öz həllini tapdı. Əgər icazə versəniz bir neçə söz də qohumluq münasibətləri barədə demək istərdim. Çünki bu hər iki məsələ bir-biri ilə bağlıdır. Qohumluq və ailə münasibətlərinin olması bu birliyin əsas təməli sayılır.

Bu xüsusda bütün qonaqlar bir-birləri ilə söhbət etməyə başladılar. Hacı Qasım Mirzənin sözlərini təsdiqləyib dedi:

– Doğru deyirsiniz, mən də dəfələrlə demişəm ki, dostluğumuzun möhkəmlənməsi üçün hər şeydən əvvəl bir-birimizlə ailəvi münasibətlər qurmalıyıq.

Hacı Əbdülsəməd də dedi:

– Bəli, pis fikir deyil, mən də razıyam, amma necə?

Əhmədağa etiraz edib dedi:

– Mirzə dayı, siz mövzudan çox uzaqlaşdınız. Hələ ticarət işləri barədə bir qərara gəlməmişiniz. O ki qaldı başqa şeylərə... Qohumluq münasibətləri nə deməkdir? İşimizdə minlərlə maneələr və çətinliklər mövcuddur. Mirzə Mehdi cavab verib dedi:

– Əgər çətinlikləri həll edə bilməsək, onda tacirlikdən və kişilikdən danışmaq boş şeydir. İnsan bütün çətinliklərlə mübarizə etməlidir. Hal-hazırda iflasa uğramaq təhlükəsi ilə üzləşdiyiniz çətinliklər bizi də mal-dövlət itirmək qorxusu ilə qarşı-qarşıya qoyub. Bundan böyük təhlükə nə ola bilər? Sizin də başqa qərbyönlü adamlar kimi məmləkətin düşdüyü ağır vəziyyətdən xəbəriniz belə yoxdur. Sizin ölçünüz ancaq Qərb ölkələri üçün münasib ola bilər. Atalar demişkən: Rüsvey olmaq istəmirsənsə, camaata uyğunlaşmalısən.

Hacı Qasım dedi:

– Həqiqətən, doğru deyirsiniz. Biz gərək ata-babalarımızın adət-ənənəsini müqəddəs bilib onların əksinə əməl etməyək. Buyurub çayınızı için.

Mirzə Mehdi:

– Bəli, mənim məqsədim qohum olmaq barədə idi və bu da o qədər çətin iş deyil. Hacı Qasımın mənim oğlumu nökrəliyə qəbul edib qızlarının birini ona verməsini xahiş edirəm. Həmçinin eşitmişəm ki, Hacı Əbdülsəmədin də gözəl bir qızı var. Fikrimcə, Əhmədağa üçün yaxşı və vəfalı həyat yoldaşı ola bilər. İnanıram ki, Hacı ağa bu xahişimi yerə salmayacaq.

Bu zaman Hacı Əbdülsəməd təzə yuxudan oyananlar kimi heyrətlə ətrafa nəzər salıb dili tutula-tutula dedi:

– Bəndə! Mən! Mənim heç sözüüm yoxdur. Amma ola bilsin ki, qızım razılıq verməsin. Düşünürəm ki, dostumuz Əhmədağa da öz fransalı həyat yoldaşına çox vəfalı qaldığı üçün belə bir iş

cəsarət etməz. Əhmədağa, siz bu işə nə deyirsiniz? Mən deyən kimi deyil? Halbuki, mən fəxrlə bu evliliyə razılıq verərdim.

Mirzə Mehdi dedi:

– Siz qızınızı razılaşdıracaqsınız. Doğrudur, qərbpərəst qızları razılaşdırmaq bir az çətin olsa da, məcburiyyət qarşısında quzu kimi sakit olurlar. Əhmədağanın fransalı həyat yoldaşı isə iki ildir ki, ölübdür. Necə olub ki, sizin bu hadisədən xəbəriniz olmayıb?

Hacı Əbdülsəməd dedi:

– Mən! Bəndə! Mən İranda olmamışam. Dörd il olar ki, Tehrana yolum düşməyib. Allah rəhmət eləsin. Çox yaxşı qadın idi. İndiyədək əziz dostum Əhmədağaya başsağlığı vermədiyim üçün üzr istəyirəm.

Əhmədağa dedi:

– Çox sağ olun. Dediğiniz kimi, mən daha evlənmək barədə düşünürəm. Hər halda bu xüsusi bir iş olduğu üçün, kimsə ona müdaxilə etməməlidir. Artıq bu haqda söhbətə son verməyinizi xahiş edirəm.

Mirzə Mehdi dedi:

– Bir sözü neçə dəfə təkrar edirsiniz. Qoyun işimizi görək. Vaxt keçir. Məsələn, bu qohumluqlardan ən vacibi Əhmədağanın qızı ilə Hacı Qasımın oğlunun izdivacıdır.

Hacı Qasım dedi:

– Həqiqətən, çox yaxşı deyirsiniz! Mənim üçün bu qohumluq başucalıqıdır. Ümid edirəm ki, Əhmədağa da bu qohumluqdan məmnun olacaq.

Əhmədağa dedi: – Çox təəssüflə deməliyəm ki, bu haqda heç bir nəzər sahibi deyiləm. Mənim fikrimcə, qız və oğlan hər ikisi müştərək yaşayışları barədə özləri qərar verməlidir.

Mirzə Mehdi dedi:

– Əhmədağa! Mənim əzizim! Təkrar edirəm, bundan artıq utandırıcı hərəkətlər lazım deyil. Sən qərbpərəstliyi Avropa üçün saxla, qoy biz dədə-babalarımızın adət-ənənələrinə

əməl edib o prinsiplərlə yaşayaq. Bundan əlavə, mən sənin böyüyünəm, ata əvəziyəm və bütün tapşırıqlarımı yerinə yetirməlisən.

Əhmədağa sükut etməyə məcbur oldu və etiraz əlaməti olaraq başını fırladaraq özü-özünə dedi:

– Burada susmaqdan başqa çarə yoxdur. Sabah Allah kərimdir. Onlar nə deyirlər desinlər, biz də öz bildiyimizi edə-cəyik.

Mirzə Mehdi dedi:

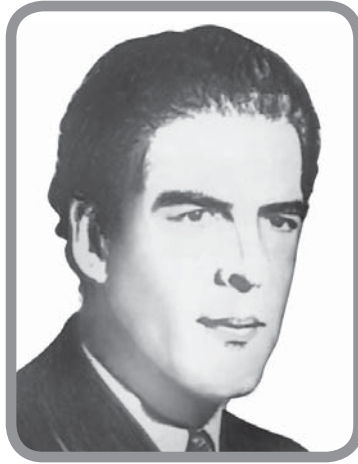
– Bəli, ümid edirəm ki, bütün işlərimiz bu gecənin mövzusu kimi müvəffəqiyyətlə öz həllini tapsın. Hələlik bu məsələ həll oldu. Əvvəlcədən şirkətin təşkili münasibəti ilə hamınızı təbrik edirəm.

Sonra cibindən bir nişan üzüyünü çıxarıb Əhmədağaya verdi və üzüyü Əbdülsəmədə təqdim etməyi israrla ondan tələb etdi. Həmçinin bir üzük də Hacı Qasımdan alaraq Əhmədağaya verdi və onların hər üçünü təbrik etdi.

Əhmədağa üzüyü aldıqdan sonra narazı halda üzünü məclis iştirakçılara tutub dedi:

– Ağalar! Mən bu üzüyü bir şərt ilə qəbul edirəm. Əgər qızım razılıq verməzsə, onu geri qaytaracağam. Lakin həmin an qonaqlar bir-birləri ilə xoş-beş etdikləri üçün özlərini eşitməzliyə vuraraq onun sözlərinin müqabilində heç bir reaksiya göstərmədilər. Çox keçmədən Mirzə Ələmdar da bir böyük sini şirniyyatla otağa daxil olub qonaqlara təqdim etdi. Beləliklə, şirniyyat yeyildikdən sonra Hacı Qasımın ziyafət gecəsi qurtardı. Qonaqlar getmək məqsədilə ayağa qalxdılar. Hacı Qasım da onları qapıya qədər müşayiət etdi.

*Fars dilindən tərcümə edəni:
Yədulla Kənanı (Nəminli)*

HƏMZƏ FƏTHİ XOŞGINABI

Həmzə Fəthi Xoşginabi (1922-1989) Güney Azərbaycanın Təbriz şəhəri yaxınlığında yerləşən Xoşginab kəndində doğulmuşdur. İlk təhsilini doğulduğu kənddə almışdır. Lakin ehtiyac üzündən təhsilini yarımçıq buraxıb İranın müxtəlif şəhərlərində fəhləlik etmişdir.

Azərbaycan Milli Hökumətu dövründə dövlətin rəsmi mətbuat orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin məsul redaktoru işləmişdir.

1946-cı ilin dekabrında Sovet Azərbaycanına mühacirət etmişdir. Burada "Azərbaycan" qəzeti redaksiyasında müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır (1946-1956).

Moskvada ali ədəbiyyat kurslarında təhsil almış (1956-1958), bir müddət Bolqarıstanın Sofiya şəhərində ideoloji işdə çalışmışdır (1961-1964).

Mosvkada İctimai Elmlər Akademiyasının aspiranturasını bitirmiş (1964-1967), Tacikistan Maarif Nazirliyində işləmişdir (1967-1969). Daha sonra Moskvada SSRİ

Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutunda baş elmi işçi vəzifəsində çalışmışdır.

İran İslam inqilabından sonra Təbrizə getmiş, burada Azərbaycan şairlər və yazıçılar cəmiyyətini yaratmış, onun sədri kimi fəaliyyət göstərmişdir (1979-1980). Həmin cəmiyyətin orqanı kimi “Ülkər” dərgisini təsis etmişdir. Bir il sonra təkrar Moskvaya dönərək ömrünün sonuna qədər burada yaşamışdır.

1989-cu ildə Moskvada vəfat etmiş, Bakıda dəfn olunmuşdur.

Yaradıcılığa orta məktəb illərində fars dilində yazdığı şeirlərlə başlamışdır. 1945-ci ildən sonra doğma Azərbaycan türkcəsində yazıb yaratmağa başlamışdır. O, eyni zamanda, tərcümə fəaliyyəti ilə də məşğul olmuşdur.

“İki dost” (1951), “Son bayraqdar” (1956), “Hekayələr” (1956), “Məhəbbət və nifrət” (1965) adlı hekayələrdən ibarət kitabların nəşr etdirmişdir. Yazıçının 1959-cu ildə nəşr etdirdiyi “İki qardaş” və “Ata” romanları ona şöhrət gətirmişdir.

BİR GECƏNİN SON SAATLARINDA

Zöhrənin səbirsizliklə gözlədiyi adam hələ gəlib çıxmamışdı. Yarım saatdan çox idi ki, o, qaranlıq dalanın daş döşməsində durub, qulaqlarını küçə qapısına yatırmışdı. İçəri tərəfdən qarıya tutulan tənəkə qışın şaxtasını özünə çəkdiyi üçün qız bədənində bir üşütmə hiss edirdi.

Birdən uzaqdan atəş səsi eşidildi. Zöhrə diksindi. Onun ürəyi aramsızlıqla döyündü. Bu atəş, fəlakət üz verdiyini göstərirdi. Şəhərdə nizami hökumət elan olunmuş və saat doqquzdan sonra gəl-get qadağan edilmişdi. Qız bir ayağını pilləkənin üstünə qoydu və sağ əlini dizinə dayayıb ikiqat oldu, qulağını yenə də qarıya dayadı. Onun sarsıdıcı intizarına yenə də donmuş dəniz sükutunu andıran bir sükudan başqa cavab verən olmadı.

“İşlər yaman olacaq! Görəsən, kimə atəş açdılar? – deyər Zöhrə düşündü. – Bircə bu dəqiqələr qurtarsaydı!..” O, şaxtadan ayaqlarının odun parçası kimi hissiz olduğunu duydu. Dişləri bir-birinə dəyirdi. Dizləri əsirdi.

Bir qədər də gözlədikdən sonra Zöhrə dalanda dayanmağın mümkün olmadığını görüb evə qayıtdı. Başmaqlarını çıxarıb təmizlədikdən sonra otağın ortasında qurulmuş kürsünün altına girdi. Yorganı başına çəkdi ki, tez qızıxsın. Ancaq o, bu zaman da iztirablı düşüncələrdən ayrılı bilmədi. Onun nəzərində qarlı küçələr, bu gecə buraya gəlməli olan Səid, hər dəqiqə edam təhlükəsi altında olan məhbus demokratlar canlandı. Bir neçə dəqiqə keçmədən Zöhrə yenə də ayağa qalxdı, yenə də dalana gəldi, yenə də küçəyə qulaq asmağa başladı.

Sükut!.. Zülmət!.. Bir yerdə mıxlanıb qalan dəhşətli anlar!.. Birdən bir inilti səsi, yenə də amansız bir sakitlik!..

Həyəcan qızın vücudunu bürüdü. O, bir anlığa tərəddüd içində dayandı. Sonra küçə qapısını ehtiyatla açdı. Küçəyə

çıxdı. Qapıdan bir neçə addım o tərəfdə bir qaraltı gözə çarpırdı. Zöhrə özünü qaraltıya çatdırdı. O əyildi, üzüqoylu yıxılmış adamın çiyinlərindən yapışdıqda sağ əlinin barmaqlarında bir istilik duydu. Həmin adamın çiyindən qan axırdı...

– Səid! Səid! – deyə Zöhrə diz çökdü, onun başını yuxarı qaldırdı. – Canım sənə qurban!

Zöhrə qalxdı və baş tərəfdən qollarını yaralının qoltuqları altına keçirdi. Onu qaldırmaq çətin olsa da, qız özündə çətinlik anlarına məxsus bir güc duyurdu. Yaralını sürüdükcə o, dalı-dalı çəkilib, bəzən nəfəsini oğurlayır, bəzən də tövşüyürdü. Yaralını sürüyürdü. Cəsəd qar üstündə qeyri-müntəzəm bir cığır açmışdı. Nəhayət, Zöhrə yaralını lap həyət qapısının ağzına qədər çəkib gətirdi. Qız bərk tərləmişdi. Ayaqları başmaqların içində üşüyürdü.

Bir dəqiqəliyə olsa da, dincini alması qızın bir az qüvvə yığmasına səbəb oldu. İndi yaralını içəri gətirə bilərdi. Lakin indi daha da ehtiyatlı olmalı, çalışmalı idi ki, onun başı pil-lələlərə və dalanın daş döşəməsinə toxunmasın...

...Səidi otağa gətirib kürsünün başında uzatdıqda qız büt-bütün taqətdən düşdüyünü hiss etdi. Yaralının sifəti ağappaq idi. Gözləri qapanmışdı. Onun bu vəziyyətini gördükdə Zöhrə daha artıq təşvişə düşdü. Oturdu. Yaralının qara güzəmdən toxunan paltosunun, sürməyi pencəyinin yaxasını açdı. Onun sağ çiyindən və kürəyindən iki güllə dəymişdi. Zöhrə qanaxmanın qarşısını alsın deyə, yorğan-döşəyin içində olan mələfəni götürdü və onu parçalayaraq yandırdı. Parçanın külünü yaraların üstünə basdı. Mələfənin o biri parçası ilə yaraları bağladı.

– Səid, gözlərini aç, danış, qardaşım! – deyə qız sızıltı və təşviş dolu bir səslə dilləndisə də, cavab ala bilmədi. Yaralı huşunu itirmişdi. Onu bu vəziyyətdə qoymaq olmazdı. Həkim gətirmək lazım idi. Yubanmaq olmazdı. Zöhrə neyləsin? Bu gecəyarısı haraya getsin? Kimdən yardım dilənsin? Firqəçilər

buraya ancaq səhər gəlməli idilər. O vaxta qədər oturub gözləmək olmazdı.

Zöhrə yatağa uzadılmış və palto-pencəyi çıxarılmış Səidə baxırdı. Onun iri, qara gözlərindən axan yaş ağ, yumru sifətinə yuvarlanırdı. Qız getdikcə daha artıq başa düşürdü ki, fürsəti fövtə vermək olmaz. Lakin nə qədər fikirləşdisə də nə edəcəyini bilmədi.

Gəlib pəncərənin dalında dayandı. Həyəət baxmağa başladı. Lakin buzlu naxışlarla örtülmüş şüşələrin ardından həyəti görmək mümkün deyildi. “Bəlkə Mehdinəjadgilə gedim” – deyə öz-özünə düşündü. Mehdinəjad onun tanıdığı yeganə firqəçi bir həkim idi. Ancaq o, uzaqda yaşayırdı. Yaxında olan həkimlərə isə müraciət etməkdən qorxurdu.

Səid özünə gəlməsəydi, bütün işlər korlanacaq, demokratların çoxdan bəri çəkdikləri nəqşə puça çıxacaqdı. Çünki hər şey indi bu bir neçə saatdan, bu bir neçə saat içərisində tutulan son təsmimdən asılı idi. Səid dilə gəlməlidir. Səid danışmasa, demokratların əli bağlanacaq və bu həlledici dəqiqələrdə hər bir fəaliyyət imkanından məhrum olacaqlar.

Bütün bunları xatırlayan Zöhrə birdən hönkürtü ilə ağlamağa başladı. O, beləliklə sanki özünə təsəlli verməyə, ağırlığı ilə onu əzən müsibəti yüngülləşdirməyə can atırdı. Lakin o ağlayarkən özünün əlacsızlığını daha dərindən başa düşərək, daha artıq mütəəssir oldu.

Yaralının zəif iniltisi eşidildi. Zöhrə özünü ona yetirdi.

– Səid, Səid! Başına dönüm, dilinə qurban, danış! Bizə rəhmin gəlsin, danış! Danış! Allah xatirinə susma! De görüm, zindana hücum olsun, ya yox? Axı, yoldaşlar sənə verəcəyin xəbəri gözləyirlər...

Yaralı nə dindi, nə də gözlərini açdı, Zöhrənin inilti və yalvarışla dolu səsini də eşitmədi.

– Zindana hücum olacaq?

Yenə də sükut! Axı, Zöhrənin firqə yoldaşları indi səbirsizliklə bu xəbəri gözləyirdilər. Məhbusların da yeganə ümidi onlardır. Bu dəhşətli intizar nə ilə sona çatacaq? İyirmi yeddi nəfər məhbüs zabitin xilas edilməsi, yoxsa səhər erkən onların güllələnməsi ilə?

Yaralının susduğunu gören qız məhbuslar barəsində fikirləşir, eyni zamanda baxışını Səidin saralmış sifətindən, qurumuş və ağarmış dodaqlarından ayırmırdı.

Çoxlu fikir, həyəcan və tərəddüddən sonra Zöhrə qonşulardan kömək istəmək qərarına gəldi.

* * *

Elə bu gün şahın Təbrizə gəlməsi şəhər əhalisini böyük təşvişə salmışdı. Onun gəlməsindən sonra şəhərin xeyrixah ağsaqqalları, tacirləri Hacı Məmməd ağanın evinə toplandılar. Onların içərisində heç bir zaman heç bir işə qarışmayan, hər bir hadisəyə xüsusi bir sakitliklə baxan adamlar az deyildi. Lakin iyirmi yeddi nəfərin və zabitin edam ediləcəyi xəbəri hamını həyəcana gətirmişdi. Elə buna görə idi ki, tacirlərdən bir dəstəsi buraya toplanıb, şahın yanına iltimasa getmək məsələsini müzakirə etmək qərarına gəlmişdi. Bunların arasında ortabab tacirlərlə bərabər varlılardan da vardı. Onlardan heç birinin demokratlarla əlaqəsi yox idi. Demokratları sevməyən, onlara ancaq vaxtilə hüsn-rəğbət bəsləyən, onlarla tamamilə qeyri-müəyyən bir münasibətdə olan bu müxtəlif adamlar indi sakit oturmağı vicdansızlıq hesab edirdilər. Bunlar o qəbil adamlardan idilər ki, vətənə böyük bir müsi-bət üz verəndə özlərinin, məşrutə dövründəki ata-babalarının vətənpərvərliyini unuda bilmir, həmvətənlik hissləri cuşa gəlir, vicdan hökmündən boyun qaçıra bilmirlər. Onlar şəhərdə hökm sürən həyəcan və təşvişdən kənar qalmağa qadir deyildilər.

Bir çox evlərdə qadınlar yasa batmışdı. Çünki onların ən yaxın adamlarının həyatı təhlükəyə düşmüşdü; iztirab çəkirdilər. Tacirlərdən bir hissəsinin iltimasa getmək əzmində olması xəbəri necə olmuşdusa bütün şəhərə yayılmışdı. Qadınlar dillərdə gəzən və qapı-qapı dolanan bu xəbərləri ürək döyüntüsü ilə dinləyir və məhbuslara xeyir-dua göndərirdilər. Özlərini inandırmağa çalışırdılar ki, ağsaqqalların və tacirlərin iltimasına qələm çəkib, məhkumları əfv etməmək olmaz.

Əslində, ümumi əfv barəsində yayılan şayiələrin mənası hamıya aydın idi. Əfv şayiəsinin məqsədi bu idi ki, əfv istəyənlərin hamısı üzə çıxsın, onlar “xəyanətlərindən peşman adamlar kimi” qələmə verilsin və müqəddəs ideallar yolunda mübarizə aparanlar ləkələnsin.

İndi bu məclisdə toplananlar necə olursa olsun, məhkumları xilas etməyə çalışırdılar. Bu cinayəti bağışlamaq olmazdı. Ümumi qırğınlardan sonra xalqın ən fədakar oğullarından bir dəstəsinin bu cür açıqca ölümə məhkum edilməsi xalqın qəlbində sonsuz bir kin yaranmasına səbəb olmuşdu.

Hacı Məmməd ağa otaqdakılara müraciətlə dedi:

– Əlahəzrəti hümayununin bizi sərəfraz buyurub, Təbrizə təşrif gətirməsindən hörmətli ağaların xəbəri vardır. Onun hüzuruna şərəfyab olub, öz bəndəliyimizi izhar eləməli və iltimas etməliyik ki, məhkumların əfvini buyursun.

Hacı Məmməd ağa ilə üz bəüz oturan Hacı ağa dedi:

– Öz aramızdan bir neçə nümayəndə seçək, danışıq üçün əlahəzrəti hümayununin hüzuruna göndərək.

Başını təpədən qırxdırmış olan, əlindəki təsbəhi çevirməkdə davam edən Kərbəlayi Qulam cır səslə dedi:

– Ağalar azərbaycanlılardan kifayət qədər öldürdülər. İndi heç yol vermək olmaz ki, fars qardaşlarımızın da qanını Təbriz torpağında axıtsınlar. Azərbaycanlıların qeyrəti bunu qəbul eləməz...

Kərbəlayi Qulamın səsi əsəbilikdən titrəyirdi. Başqa mülayim bir səs eşidildi:

– Doğrudur, doğrudur! Əlahəzrət çox rəhmkəndür. Yəqin ki, bizim ərzimizə qulaq asar.

Oturənlər çay içirdilər, cürbəcür şirniyyat yeyərək, bir saatə qədər götür-qoy etdilər. Nəhayət, tacirlər və ağsaqqallar arasından beş nəfər nümayəndə seçildi ki, görüşə icazə almaq üçün əvvəlcə valinin yanına getsin.

Hacı Məmməd ağa öz qonaqlarını həyət qapısına qədər yola saldı və fikirli halda evə qayıtdı.

* * *

Gecənin bu vaxtında qapının döyülməsindən təəccüblənən Hacı Məmməd ağa hərasən yuxudan qalxdı. Paltosunu çiyinə saldı. O, evdə nökr saxlamazdı və arvad-uşaq ayılmasın deyərək özü qapıya getdi.

Gələn Zöhrə idi. Tacirlərin iclas etdiklərini, iltimasa gedəcəklərini o da eşitmişdi. Ancaq Zöhrə iclasın Hacı Məmməd ağagildə keçirilməsindən tamamilə xəbərsiz idi. Zöhrə ələcsizlik üzündən buraya gəlmişdi. Başqa qonşulara getməyə cəsərət etməmişdi. Hacı Məmməd ağanın azarsız bir adam olduğunu bilirdi.

– Bacı, qızım, kimsən, nə istəyirsən? – deyərək Hacı Məmməd ağa küçənin qaranlığında durmuş çadralı qıza müraciətlə dilləndi. – Gecənin bu vaxtında xeyir ola?

– Mən sizin qonşunuzam, Hacı ağa. Sizi deyib qapınıza gəlmişəm.

Hacı Məmməd ağa qızın nə istədiyini başa düşmədi və təəccüblə ona baxdı. Sonra dalanın elektrik çırağını keçirdi.

– Qızım, gəl içəri, – dedi.

Evdə Zöhrə əhvalatı söylədi və dedi ki, onun dayı oğlusu evə gələrkən nizami hökumət məmurları ilə rastlaşmış, nahaq

yerə dəjbana aparılmaqdan qorxduğundan onların əlindən qaçmaq istəyəndə yaralanmışdır.

– Hacı ağa, onu xilas etmək lazımdır, – deyərək Zöhrə ümid dolu gözlərini ona dikdi. – Həkim olmazsa, yazıq tələf olar.

– Gecənin bu vaxtı kimi tapmaq olar, qızım! Bir də özün deyirsən ki, nizami hökumət məmurları küçələri gəzirlər. Bəs onlar deməzlər ki, haraya gedirsən?

Doğrudan da, gəl-get qadağan edildiyi bu şəraitdə haraya getmək olardı? Bunu indicə başa düşürmüş kimi Zöhrə çaşıb qaldı, qeyri-ixtiyari olaraq onun göz yaşları yanaqlarına axdı. Hacı Məmməd ağa dedi:

– Tutaq ki, dedim gedirəm həkim dalınca, birdən onlar mənə inanmadılar və gəldilər sizə. Yaralını da gördülər. Bəs onda necə olsun? Bərk yaralanıb?

– Bərk yaralanıb. Çox qan itirib. Huşsuz halda evdə uzatmışam.

Zöhrə yenə də ağlayırdı. O özünü saxlaya bilmədi:

– Hacı ağa, qiyamət günü ətəyindən tutaram, – dedi. – Mən bilirəm ki, siz də nəhaq qan tökülməsinə razı olmazsınız. Hər şey ondan, bu yaralıdan asılıdır. O, dilə gəlməsə, danışmasa, yersiz qanlar tökülə bilər.

Zöhrə dediyinə peşman olmuş adam kimi birdən susdu. Əslində isə o doğru deyirdi, – Səiddən bir xəbər çıxmasaydı, zindana hücum ola bilərdi. Bəlkə də hücum etmək lazım deyildi. Onda bu biri firqəçilərin də həyatı təhlükəyə düşərdi. Bəlkə də hücum olunmalıdır. Onda firqəçilər hər şeydən xəbərsiz olduqları üçün hücum etməyə də bilərlər. Yenə işlər korlanır və məhbuslar həlak olurlar. Bütün bunları düşünən Zöhrə sarsıldı. O, yerə oturdu. Hacı Məmməd ağa otaqda gəzinir və fikirləşirdi.

– Bir də ki, qızım, indi hansı həkimə inanmaq olar?

– Siz Mehdinəjadı tanıyırsınız? Ona müraciət etmək olar.

– Tanıyıram, yaxşı həkimdir. Ancaq qorxuram ki, sizin yaralını...

– Yox, yox, ona xəbər vermək mümkün olsaydı...

Hacı Məmməd ağa bir qədər də otaqda var-gəl etdikdən sonra dedi:

– Sakit ol, qızım! Allaha təvəkkül, mən gedirəm. Olmaz ki, bir adam bizim gözümüzə baxa-baxa ölsün. Ancaq sən bizdə qal. Birdən məmurlar mənə inanmasalar, bizə gələrlər. Sən özünü naxoşluğa vura bilərsən? Mən deyəcəyəm ki, sənin ürəyin keçmişdi. Yaxşı, Mehdiəjadla açıq danışmaq olar?

– Olar! Deyin ki, Səid yaralanıb. O özü hər şeyi başa düşər.

Hacı ağa o biri otağa keçdi. Arvadını oyatdı. Dedi ki, “naxoşa” yataq düzəltsinlər.

* * *

Səidin yaralanmasından heç kəsin xəbəri yox idi. Dalda küçələrdən birində olan bu evdəki adamlar çoxdan idi ki, onu gözləyirdilər.

– Bəs bu Səidin başına nə gəldi? – Otağın yuxarı başında oturan adam dilləndi. Bu ortaboylu, ariq və üzünü çoxdan qırxdırmamış olan adamla üz-üzə oturan Kürd Həsən, əllərini qızdırmaq istəyirmiş kimi, manqalın üstündə tutduğu halda dedi:

– İbrahim, vaxtı fəvətə vermək olmaz. Səhər yaxınlaşır. Hücüm eləyək!

– Sən də kürdlüyünə salma, – deyə başqa bir cavan oğlan zarafatla sözə qarışdı. – Nə olursa olsun, fəqət kürd dava-döyüşə çıxsın.

– Kürd Həsən düz deyir, – arxasını divara söykəyib siqar çəkən ucaboylu, sağlam bədənli Mənuçöhr də İbrahimə müraciət etdi. – Oturub gözləməkdən bir şey çıxmaz. Biz onsuz da vəziyyətlə tanışıq. Məhbusların ümidi ancaq bizədir.

İbrahim sakit səsle tələsmədən dedi:

– Düzdür, gecənin bu son saatlarında hər bir dəqiqə bizim üçün qiymətlidir. Ancaq təşkilatın icazəsi olmadan heç bir iş görə bilmərik. Hücüm bu gecə zindandakı vəziyyətdən asılıdır, yoldaşlar. Bunu da təşkilat öyrənməlidir. Axı, bəlkə heç hücüm etmək lazım olmadı.

– Bəs oturub baxaq?

– Hücüm etməsək, məhkumları güllələyəcəklər. Lüzumsuz hücüm eləsək, həm özümüz, həm də zindandakı başqa yoldaşlarımız təhlükəyə düşəcəklər.

– Canım sizə ərz eləsin ki, bizim qanımız heç də zindandakı yoldaşlarımızın qanından qırmızı deyildir, – bayaqdan bəri sakit oturan Məşədi Qulamhüseyn əsəbi bir səsle dilləndi və daha danışa bilmirmiş kimi bir neçə dəfə udqundu.

– Zindanda iki yüz məhbus var, – deyib Kürd Həsən sinəsini irəli verdi və əlini ağ saçlarına çəkdi. – Hamısı hücüm gözləyir.

– Onlar silahsız bir iş görə bilməzlər.

– Yoldaşlar, hücüm vaxtına hələ saat yarım qalıb, səbr eləyək! – İbrahim qəti bir səsle dilləndi. Əsəbi halda siqar alışdırdı.

Mübahisə bəlkə də qızışacaqdı. Lakin elə bu zaman küçə qapısına tanış zərbələr vuruldu. Aşağı başda oturan Məşədi Qulamhüseyn ayağa qalxdı.

– Gəldi! Səid gəldi! – Eyni zamanda bir neçə səs birdən eşidildi. Hamı vəcdə gəlib, həyəcanlandı və bütün baxışlar otağın girəcəyinə yönəldi.

Bir az sonra doktor Mehdiəjad otağa girdi. O, qardan ağappaq ağarmış paltosunu çıxarmadan, ayaqqabılarının qarını təmizləmədən otağa girmişdi.

– Bəd xəbər gətirmişəm, yoldaşlar! – Mehdiəjad qısaca dilləndi. Ürəklər şiddətlə döyünür və hamı təşviş içərisində Mehdiəjada baxırdı.

- Səid bərk yaralanıb.
  - Bəs biz...
  - Dayanın! Onsuz da hücum olunmayacaq.
- Mehdinəjad əhvalatı söylədi.

Səid huşa gəldikdən sonra demişdi ki: “Hücum olunmasın. Fırqənin üzvü olan növbətçini axşam harasa çağırmış və başqa növbətçi göndərmişdilər. Zindanın mühafizə qüvvələri bir neçə qat artırılmışdı. Hücum büsbütün faydasız olacaqdı...”

Hamının qolu yanına düşdü. Hamının nitqi kəsildi. Adamlar sanki biri-biri ilə danışmaqdan belə qorxurdular. İbrahim isə dodaqlarını ovcunun içində sıxırdı...

* * *

Zindana getməzdən əvvəl sərhəng Darabi bu gecəki məmuriyyəti barəsində fikirləşirdi. Şəhər əhalisinin bir çox təbəqələrinin, o cümlədən əsnaf və tacirlərin nümayəndələri iltimas üçün şahın hüzuruna getməyi xahiş etmişdilsə də, bu mümkün olmamışdı. Ancaq Azərbaycan valisi bu xahişləri şaha çatdırdığını və şahın məhkumları əfv etmək əzmində olduğunu təntənə ilə bildirmişdi.

Əhalinin tələbinə görə, yoxsa başqa mülahizələr üzündənmi şah bir neçə nəfər zabitin əfv edilməsilə razılaşdı. Ancaq bu şərtlə ki, bağışlanmaq istəyən hər hansı bir zabit əfv edilməsi barəsində ərizə və demokrat fırqəsinə qarşı nifrətnamə yazmış olsun. Belə bir məmuriyyəti yerinə yetirmək işi isə məhbus zabitlərin bir çoxu ilə keçmişdə tanış olan sərhəng Darabiyə tapşırılmışdı.

Məhbus zabitlərdən bir neçəsi ilə onun keçmişdə tanışlığı, dostluğu olmuşdu. Bir neçəsi ilə birlikdə hərbi məktəbi və zabitlik danəşgəhdəsini qurtarmışdı. General Əzimi vaxtilə onun müəllimi olmuşdu. Mürtəzəvi onun olduğu dəstənin fərmandehi idi və bir müddət qoşunda qardaş kimi olmuşdular.

Qasimi ilə də o, çağdan tanış idi. Daha sonralar isə Darabi ilə bütün bu kimi tanış zabitlər arasında bir uçurum yaranmışdı. Məfkurə uçurumu! Onun bu dostları başqa yolla getmiş, Darabi isə köhnə əqidələrindən əl çəkməmişdi. Buna baxmayaraq o bəziləri ilə şəxsi dostluğunu uzaqdan-uzağa olsa da, bir müddət davam etdirmişdi.

Şah ordusu Azərbaycana basqın elədikdən sonra Darabi də Təbrizə göndərildi. O, şahın etimad bəslədiyi və arxalandığı zabitlərdən biri idi.

Darabi belə qərara gəldi ki, məhbus zabitlərlə bir dost kimi görüşsün, onlara nəsihət versin, yola gətirsin və eyni zamanda, özünü onların xilaskarı kimi cüvələndirsin. Hər necə olursa olsun, o bir neçə zabitə Demokrat firqəsinə qarşı nifrətnamə yazdırmağa nail olmalıdır. Onun məmuriyyətinin əsas məqsəd və məzmunu da elə bundan ibarət idi.

* * *

Məhbuslar çıxarılan qərarın nə demək olduğunu bildilər: Ölüm! Güllələnmə!

Ölümdən də dəhşətli olan hal isə – ölümqabağı həyəcanlara dözmək, keçmiş həyatın bütün lövhələrini göz qabağında canlandırmaq, sarsıdıcı, ümidli, kədərli düşüncələrə dalmaqdır. Bunun üçün hələ vaxt vardır. Vaxt dözülməz dərəcədə ağır keçirdi. Vaxt sanki dayanıb durmuşdu. Vaxt özünün bütün dəhşətini hiss etdirirdi. Vaxt insan ürəyində nələr yaratmağa qadir olduğunu sübut etmək qərarına gəlmişdi. Vaxt məhbuslardan sanki intiqam almaq fikrində idi. Bütün bunlarla bərabər o, eyni zamanda, özünün nə qədər qiymətli olduğunu da hiss elətdirirdi. Məhkumlar ilk dəfə idi ki, keçən, lakin onların nəzərində durğunluqdan, hərəkətsizlikdən və əbədi bir yeknəsəqlikdən ibarət olan vaxtın sarsıdıcı ağırlığına qarşı müqavimət göstərmək üçün öz iradələrini, son güclərini, qürur və mənliliklərini səfərbərliyə almışdılar.

Zabitlərlə bir yerdə iki gündən bəri zindana salınmış və ölümə məhkum edilmiş bir fə dai birdən bağırtı ilə:

– Durun qapını sındıra q! – dedi. – Biz toyuq-zad deyilik ki, gözlərimiz baxa-baxa başımızı kəssinlər. Onsuz da öləcəyik. Qoy bu itlərdən də bir neçəsini öldürək!

Divara söykənmiş və dirsəyini dizinə dayamış olan ağsaçlı general Əzimi qışqıran adama baxaraq dodağını dişlədi. Onun sifətində öz həyəcanını gizlətməyə çalışan bir adamın sifətindəki ifadə vardı. Əzimi bu ağır anların adamlarda buraxdığı təsiri çox yaxşı dərk edirdi. O, üzünü fə daiyə tutub:

– Əzizim, sakit ol! – dedi. – Qapını sındıra q, bəs sonra neyləyək?

– Nə qədər gücümüz var, nə qədər ki, nəfəsimiz gəlir, vuruşarıq, tutub onları boğarıq!

– Biz bu sakit dəqiqələrdə məgər vuruşmuruq? Bizi buradakı zindanbanlar ölümə məhkum eləməmişlər ki, biz də onları öldürək. Sakit ol, oğlum!

– Biz ölümü mərdliklə qarşılmalıyıq, – Cövdət sakit bir səslə dilləndi. – Bu, bizim son silahımızdır. Ədalət və azadlıq yolunda həlak olmaqdan daha böyük bir iftixar ola bilməz!

Bu danışmaları eşitmirmiş kimi Qasimi atasına məktub yazırdı. Onun cavan sifətində mənəli bir görkəm vardı. Sanki o bu zindanın divarları arasından qoca atasını görür və hər bir atanın belə bir oğul boya-başa çatdırmaqla iftixar edəcəyini duyurdu.

Şahın gəlməsindən heç kəsin xəbəri yox idi. Ancaq zindanda ümumi əfv barəsində qəsdən şayiələr yaymışdılar.

– Qəribədir! – deyə Mürtəzəvi Əzimiyyə müraciət etdi. – Bu cəlladlar hələ də ümid edirlər ki, biz onlardan əfv istəyəcəyik. Zindan rəisini gördün? Necə də yağlı-yağlı danışır, deyirdi ki, əlahəzrət hamının mehriban atasıdır, bəlkə də bizi əfv elədi.

Kamerada yenə də sakitlik hökm sürməyə başladı.

Ürəklərə hakim kəsilən həyəcanları, bu kimi anlara məxsus düşüncələri necə təsvir etmək olar? İyirmi yeddi mübariz insan özlərinin bütün keçmişlərini xatırlayır, gələcəyi nəzərlərində canlandırır, həyatın ən kiçik təfərrüatı dəfələrlə onların gözləri qarşısından bir kino pərdəsi kimi keçir və düşüncələr müəyyən bir nöqtədə dayanıb qala bilmirdi. Bu fikirlərlə birlikdə hamı gecənin son saatlarının sona çatmaqda olduğunu bilir, vaxtın isə sanki dayanıb durduğunu bir daha hiss edir və elə bil ki, bir çoxları səhərin açılmasına tələsirdi.

* * *

Kameranın qıfılı səsləndi. Zindanban qapıda göründü. O dinmədən, kimi isə axtarırmış kimi məhbuslara baxdı, sonra:

– Ağayi Mürtəzəvi! – dedi. – Buyurun, zindan rəisinin otağına, sizinlə görüşməyə gəlmişlər.

Mürtəzəvi təəccüb andıran bir baxışla zindanbanı süzdü və yoldaşlarına baxdı. Zindanban müntəzir halda dayanmışdı.

Kameradan çıxdıqda Mürtəzəvi iki silahlının koridorunda dayandığını gördü. Onların müşayiəti ilə zindanın ümumi həyətinə çıxdı. Həyətin ətrafı kameralardan, bir tərəfi isə uca divardan ibarət idi. Bu həyətdən balaca və möhkəm bir qapı vasitəsi ilə o biri həyəətə, keşikçilərin, zindan işçilərinin, mətbəxin və zindan rəisinin otağının yerləşdiyi həyəətə gəldilər.

Zindan rəisinin otağına aparılması Mürtəzəvi üçün o qədər də qeyri-adi və gözlənilməz bir iş deyildi. Bu məhbuslardan bir çoxunu dəfələrlə oraya aparmışdılar. Təklif etmişdilər ki, Amerika, ingilis müxbirlərilə müsahibə etsinlər. Lakin zindan rəislərinin ümidi hər dəfə puça çıxmış, məhbuslar zərrə qədər də çəkinmədən amerikalıların İranda apardıqları siyasəti ifşa etmiş və öz ürək sözlərini söyləmişdilər.

Zindan rəisinin otağına girdikdə, enli kürəyi qapıya sarı olan zabiti gördükdə Mürtəzəvi bu adamın kim olması barə-

sində fikirləşdi. Otaqdakı zabitin bir neçə dəfə böyük görünən kölgəsi bütün bir divarı tutmuşdu. Az sonra isə Mürtəzəvi həmin zabiti tanıdı. Ürəyi döyündüyü halda yerindəcə dayandı. Zindan rəisi qalxıb:

– Ağayi Mürtəzəvi, buyurun əyləşin, – deyəndə, arxası qapıya tərəf olan zabit də yeni adamın gəlməsini indicə bilirmiş kimi geri döndü. Onun dodaqlarında süni bir təbəssüm vardı. Bir an içərisində Mürtəzəviyə yaxınlaşdı, onu qucaqlayıb öpdü. Sonra kənara çəkilib yenə də gülümsədiyi halda Mürtəzəvinin iri gözlərinə, saqqallı sifətinə, uca boy-buxununa baxmağa başladı və bütün bu vəziyyətdən son dərəcə mütəəssirmiş kimi kədərli bir görkəm aldı.

Mürtəzəvi soyuqqanlılıqla:

– Ağayi Darabi, bu qarda-küləkdə nə əcəb məni görmək fikrinə düşmüşünüz? – dedi.

Bu zaman Darabi zindan rəisinin otaqdan çıxmasına işarə etdi. Darabi Mürtəzəvinin qolundan tutub mizin başına gətirdi.

Onlar oturdular. Vaxtilə hərbi məktəbdə, daha sonra hərbi dənəşgədədə bir yerdə təhsil alan, bir yataqxanada yatan və illərlə bir skamyada oturan bu adamlar bir-birlərinə nə qədər də yad görünürdülər. Sonra onların həyat yolları bir-birindən ayrılmışdı. Mürtəzəvi həyatını vətəninin səadətinə, xalqın azadlığına həsr etmişdi. Darabi şahlıq üsuli-idarəsinin keşikçilərindən biri idi.

Darabının söz tapmaq üçün sükut etdiyini görən Mürtəzəvi:

– Hop tutmağa gəlməmişən ki! – dedi. – Yəqin ki, bir mətləb üçün gəlibsən, danış!

Mürtəzəvinin dodaqlarında istehzal bir təbəssüm vardı.

– Mən səni görməyə gəlmişəm, Mahmud, – deyə Darabi səsində səmimi bir ahəng verməyə çalışdı.

– Necə oldu ki, birdən-birə bu qədər ayrılıqdan sonra sənin yadına düşdüm? – Mürtəzəvi Darabini birinci dəfə görmüş kimi diqqətlə nəzərdən keçirdi və:

– Dərəcəni də ki, artırmışlar, – dedi. – Bu qədər böyük fəthə, fəthədən sonra fəthədən, Azərbaycanı belə qəhrəmanlıqla fəth etdikdən sonra yəqin ki, bir çoxlarının dərəcəsi artırılmışdır!

Darabinin gözünün altında bir damar səyridi. Lakin o özünü o yerə qoymadı və Mürtəzəvinin bu acı, kinayəli sözlərini başa düşmürmüş kimi dedi:

– Biz sənənlə ömürboyu dost olmuşuq, Mahmud! Sənin tutduğun yolun haraya gəlib çıxdığını indi özün görürsən. Ancaq mən bu ayaqda sənə əlimdən gələn köməyi əsrgəməyə cəyəm. Dayan, qulaq as, tək sənənin xətirinə yox, özüm vicdan əzabı çəkməmək üçün! Tehrandan gələndə anam dedi ki, Mahmudu tap...

– Sən isə bu sözlərlə mənə itirmək istəyirsən, Mənuçöhr! Açıq danışaq. Mən indi elə bir vəziyyətdəyəm ki, uzun müqəddimələrə qulaq asa bilmərəm. Yoldaşlarım mənə gözləyirlər.

Mürtəzəvi bir an sükutdan sonra əlavə etdi:

– Əsas mətləbə keç!

– Hansı əsas mətləbə? – deyə Mənuçöhr Darabi bir qədər pərt halda dilləndi.

– Sən bəlkə əlahəzrətin mərhəmətinə ümidvar etməklə mənə sevindirmək istəyirsən?

– Səni bu kökdə görmək bilirsən ki, mənim üçün nə qədər ağırdır.

– Belə məğlublar sırasındamı? – deyə Mürtəzəvi “məğlublar” sözünü xüsusi ahənglə tələffüz etdi.

– Mənim nəsihətlərimə qulaq as...

– Demək istəyirsən ki, əlahəzrətdən əfv istəyim?

– Ancaq bununla xilas ola bilərsən. Mən heç kəsin ölümünə razı deyiləm. Şeytan atından düşün!

– Ancaq müqəssirlər əfv istəyə bilirlər. Müqəssir isə biz deyilik. Vaxt gələcək ki, sizin əlahəzrət millətdən əfv istəməyə məcbur olacaqdır.

– Sən heç bir şey başa düşmək istəmirsən, Mahmud!

– Elə hər şeyi başa düşdüyümüz üçündür ki, bizi edam edirlər.

– Əlahəzrət sizi əfv eləyə bilər. Bu fürsəti əldən vermək olmaz. Bir qardaş kimi deyirəm, Mahmud!

– O bizi əfv edə bilər. Bunun da səbəbi tamamilə aydındır. Bəs biz? Biz onu əfv edə bilmərik. Təbrizin küçələrinə axıdılan qanlar hələ qurumayıb. Azərbaycan qatillərin çəkmələri altında inləyir. İranda azadlığı boğmuşlar. Yox, millət qatilləri əfv eləyə bilməz. Mənim yoldaşlarımla, bu mübariz zabitlərin hər birinin qanlı köynəyi İran xalqları üçün bir mübarizə bayrağı olacaqdır. Əlahəzrət bu bayraqları ləkələmək ümidindədirsə, səhv edir. Ölümdən, azadlıq yolunda həlak olmaqdan daha şərəfli, daha müqəddəs və təsəlliverici bir arzu ola bilməz. Bunu əlahəzrətə çatdırarsan. Mən gedə bilərəmmi?

Mürtəzəvi ayağa qalxdı. Darabi nə deyəcəyini kəsdirə bilmədi. O etinasız halda qapıya doğru gedən Mürtəzəviyə baxırdı...

* * *

Boz buludlar Təbrizin üzərindən hələ çəkilməmişdisə də, üfüqdə səma aydınlaşmışdı, bir neçə ulduz vidalaşmaq istəyirmiş kimi uzaqdan pər-pər çalırdı. Səhərin açılmasına o qədər qalmırdı.

Mürtəzəvinin kameraya qayıtmasından iyirmi dəqiqə keçməmişdi ki, zindanın koridorunda ayaq tappılıtları eşidildi.

Əzimi ayağa qalxdı.

– Yoldaşlar, gəlin son dəfə öpüşək! – dedi. – Qəti dəqiqələr yaxınlaşır.

Ürəklər döyünür, dodaqlar və əllər təəssüratın şiddətindən titrəyirdi. Bir məqsəd uğrunda döyüşən, öz talelərini əbədi olaraq birləşdirən, xalq yolunda şirin canlarından əl çəkmiş olan iyirmi yeddi qəhrəman silahdaşı qəlbindəki hissələrin axınını ancaq bu vida öpüşlərində duymaq, görmək olardı...

Az sonra isə kameranın qapısı axırıncı dəfə olaraq məhbusların üzünə açıldı. Onlar bir daha bu kameraya qayıtmayacaqlarını düşünməkdən sanki mütəəssir olmuşdular. Bəlkə də bu quru, hissiz və möhkəm divarlar bir gün dilə gələcək və bu ağır günlər içərisində bu igid insanların nələr çəkdiklərini nağıl edəcəkdi.

Az sonra isə məhkumlar kameradan çıxarıldılar. Darısqal koridorun hər iki tərəfində sıraya düzülmiş əsgərlərin ortasında üçüncü bir sıra yarandı. Həyat sanki ölümə mühasirə olunmuşdu. Həyat eşqi isə qəlbləri döyündürür və parıltılı süngülərin, daş divarların arasından özünə yol açaraq, ümid və arzuların işıqlı üfüqlərində qanad çalırdı. Məhbusların getməli olduqları yol sanki ölümə deyil, əbədi həyata qovuşan bir yol idi.

Zindanbanların əllərindəki fənərlər koridora kədərli şölələr saçırdı. Əsgərlər məhkumlara baxmaqdan sanki qorxurdular. Darabi koridorun bu biri başında durmuşdu. O, qəzəb, kin və eyni zamanda həyəcanla dolu baxışları ilə məhkumları öləri olaraq gözdən keçirdi. Udqundu və sonra:

– Ağalar, fikirləşməyiniz üçün hələ bir az vaxt vardır, – titrək bir səslə dilləndi, o heç kəsin üzünə baxmır və sözləri sanki qarşısındakı divara söyləyirdi. – Ağalar, əfv istəsəniz, Azərbaycan Demokrat firqəsinə qarşı nifrətnamə yazsanız, əlahəzrət sizi əfv edəcəkdir!

O yenə də adamları süzdü, lakin məhkumların mərəd sifətində yaranan istehzanı görməkdən qorxurmuş kimi gözlərini yenə qarşıdakı divara zillədi.

Məhkumların ölümqabağı təəssüratı iradəyə, gücə, kin və nifrətə çevrilmişdi. İndi onlar bu koridorda dayanmaqdan bezdiklərini hiss eləyirdilər. Darabi dəstə fərmandehinə işarə elədikdən sonra koridordan çıxdı.

Həyəətə çıxdıqda məhbuslar tutqun göyə, aydın və işıqlı üfüqə həsrətlə baxdılar. Zindan olmasına baxmayaraq açıq havada həyat, hərəkət, səmanın əbədiliyi daha artıq hiss olu-

nurdu. Küçələrdən qar kürəyənlərin səsi eşidilirdi. Soyuq qış havasını acgözlüklə udan məhkumlar burada da sıraya düzül-
dülər. Sonra onları zindanın həyətindən küçəyə çıxardılar.

Səhər sükutunu qar üstündə atılan addımların səsindən, bir də o tərəf bu tərəfə uçuşan qarğaların qarılısından başqa pozan ayrı bir şey yoxdu. Lakin zindandan uzaqlaşdıqca həyat izləri daha artıq gözə çarpırdı. Küçələrdə qar kürəyənlər vardı. Qırmızı qapılı bir həyətin qabağında dayanan çadralı bir qadın aparılan məhbuslara baxıb fəryad çəkdi:

– Cəlladlar, gözünüz qan tökməkdən niyə doymur!

Hara isə gedən bir qoca kişi:

– Allah belə zəmanəni lənətə gətirsin! – dedi və dayanıb məhbuslara baxdı.

Sol tərəfdən bir həyətin qapısı açıldı, bir neçə nəfər başını bayıra uzatdı, lakin məhbuslar yaxınlaşanda qapı bağlandı. Ötüb-keçən məhbuslar içəridən hönkürtü səsi eşitdilər.

Əzim onunla irəlində gedən Mürtəzəviyə baxdı: “Ana yurdumsan...” – dedi. Birdən hamı gur səslə oxumağa başladı:

Ana yurdumsan, ey şanlı Vətən!

Həmişəlik yaşa, Azərbaycan!

Darabaninin: “Susun!” – deyə qəzəbli bağirtısı nəğmənin sonrakı misraları içərisində eşidilməz oldu. İyirmi yeddi mübarizin bu son döyüş nəğməsi getdikcə daha əzəmətli səslənirdi. Addımlar daha möhkəm bir ahənglə atılırdı. Qəlblərin döyüntüsü nəğmənin sözlərində, misralarında daha təntənə ilə əks olunurdu...

Az sonra əsgərlər tərəfindən əvvəlcədən mühasirəyə alınmış Gülüstan bağının qarşısındakı meydança göründü. İndi ancaq addımların qar üzərində xışıltısı eşidilirdi. Meydançaya yaxınlaşdıqda Qasimi:

– Yoldaşlar, “Delha!..” – dedi.

Yenə də mübarizlərin səsi gurladı.

* * *

Məhkumların gözlərinin bağlanmasına icazə vermədilər. Onlar üzlerini o biri tərəfə də çevirmədilər. Lakin onlar öz həyəcanlarının son dəqiqələrində qucaqlaşsa da bilmədilər. Əllər zəncirlənmişdi.

İyirmi yeddi döyüşçü çiyin-çiyinə dayanmışdı.

... Atəş səsi eşidildi. Barıt qoxusu meydançanı bürüdü...

İyirmi yeddi mübarizin qanı axıb bir-birinə qarışdı. Üfüqdən boylanən günəş öz zərli şüalarını bir bayraq kimi onların üzərinə sərdi.

MƏHƏBBƏT VƏ NİFRƏT

– Bəsdir, bəsdir! – deyərək Lyuda nənəsinin üstünə qışqırdı.
– Mən artıq səni dinləmək istəmirəm!..

Bağırty ilə bu sözləri dedikdən sonra göz yaşları içərisində boğulan Lyuda özünü çarpayığa tulladı. Başını incə qolları arasında gizlətdi. Onun pırtlaşq saçları çiyinlərinə, üzünün o tərəf bu tərəfinə səpələnmişdi. Başındakı dəmir sancaqlar rəngli adyalın üstünə düşmüşdü.

Otağın bucaq tərəfində, şifonerin yanında durmuş Vera Pavlovna nəvəsinə yaxınlaşdı və lalmış kimi heç bir söz demədən onun çiyinlərindən tutdu. Qız diksinən kimi oldu, bu tərəfə dönərək, çaşqın nəzərlərini nənəsinin üzünə dikdi. Qızın görkəmi yuxudan hərsən qalxmış bir adamın sifətini xatırladırdı. Onun iri mavi gözləri yaşarmışdı. Həyəcanın şiddətindən dodaqları əsirdi. Nənəsinə baxdıqda isə daha ürəklənib, dodaqlarını bir uşaq kimi büzdü. O, içini çəkirdi.

Lyuda təbiətən çox konaz, inadcıl və şıltaq qız idi. Bizlərdə öz sözünün üstündə duran adamlar bərəsində belə deyərək: “Lap rus kimidir, “net!” ki dedi, qurtardı”. Qız nənəsi ilə

danışmaq da istəmirdi. Fəqət səsini başına salaraq bağırırdı. Nənəsi ilə olan mübahisədə Lyuda bəlkə də tutarlı bir dəlil tapa bilmədiyini üçün belə eləyirdi. Təngə gəlmiş Vera Pavlovna da qışqırırdı:

– Səsini kəs, səsini kəs! – O, əllərini yanına saldı. Qəzəblə dolu, narazı və danlayıcı bir baxışla qızı süzdü. – Bir gör nə danışsan! – dedi. – Lənətə gələsən səni! Heç utanmırsan? Bir yadına sal, o cəlladı xatırla. Sənin gözlərinin qabağında atanı güllələdi, bütün bir kəndə od vurdu, uşaqları tankın altına atdı... Lənətə...

Vera Pavlovnanın boğazı qəhərdən tutuldu. Hirsindənmi, yoxsa təəssüratının şiddətindənmi onun göz yaşları arıq, qırısqılıqlı sifətinə axdı. O, kəskin bir hərəkətlə üzünü nəvəsindən döndərərək otaqdan çıxdı.

Bir az sonra mətbəxdə, əsəbiliklə o yan bu yana qoyulan qab-qaşığın cingiltisi, daha sonra isə açılıb-örtülən qapının səsi eşidildi – Vera Pavlovna harayasa getdi.

Evdə sükut hökm sürməyə başladı. Lyuda artıq ağlamırdı. O, çarpayıda oturmuşdu. Uzunsov üzünü sağ əlinin ovcu içərisində tutduğu və gözlərini qeyri-müəyyən bir nöqtəyə zillədiyi halda fikrə dalmışdı. Bir qədər qalın olan alt dodağını dişləyir, saçlarını eşir, bəzən də tüklərinin ucunu ağızının içində alırdı. Tez-tez köks ötürür, içini çəkir və yerindəcə narahatlıqla yırğalanırdı.

Nəhayət, Lyuda ayağa qalxdı. Güzgünün qarşısında dayanıb, göz yaşlarından qızarmış üzünə azacıq pudra çəkdi, saçlarını, paltarını səliqəyə saldı. Otaqdan çıxarkən nəyi isə unutmuşdur kimi qapının ağızında dayandı. Sonra mizin başına gəlib, balaca dəftərdən bir səhifə kağız qopardı və orada yazdı:

“Nənəcan, mən gəlməsəm, nigaran olma!”

* * *

Lyuda yeddi yaşına qədər Lvov şəhərinin yaxınlığındakı bir kənddə yaşamışdı. Moskvada olduğu zaman, illərlə bundan əvvəl tərəkətlənmiş olduğu o meşəli – bağlı Ukrayna kəndini unuda bilməmişdi. Onun qoyub gəldiyi, uşaq ikən vidalaşdığı kənd, o zaman dəhşətli bir xarabalığa çevrilmişdi. Bir istirahət gecəsini şənliklə keçirən əhali, səhər, hələ yuxudan ayılmadan, alman-faşist ordu dəstələrinin hücumuna məruz qalmışdı. Lyuda da başqa uşaqlar kimi bu səhər anasının mehriban, mülayim və nəvazişkar səsinə eşitmədən, toplardan atılan yaylım atəşlərinin gurultusu ilə dəli kimi yuxudan sıçramışdı. Onun müharibə haqqında heç bir təsəvvürü yox idi. Lakin elə həmin gün səhər, uşaq, müharibənin nə demək olduğunu bütün varlığı ilə başa düşdü. Faşistlər Lyudanın atası Vladimir Nikolayeviçi evinin qabağında güllələdilər. Bundan sonra arıq, geniş alını olan alman tüfəngin qundağı ilə İrina Borisovnanın – Lyudanın anasının başından vurdu. Yazıq arvad huşunu itirmiş halda yığılıb, yanmaqda olan evin pəncərəsindən asılı qaldı. Başqa soldatların Hans adlandırdıqları alman, tankı, bir az əvvəl öldürdüyü Vladimir Nikolayeviçin cənazəsinin üstündən sürəndə Lyuda fəryad qopararaq, atasının cansız cəsədinə doğru yüyürdü. Lakin gördüyü mənzərədən dəhşətə düşüb evə qaçmaq istədi. Evdən isə tüstü və alov püskürürdü. Uşaq bağırır, anasını səs-ləyirdi. Az sonra ev büsbütün uçacaq, anası da yanıb kül olacaqdı! Arxası üst pəncərədən asılı qalmış anasının saçlarından süzülən qan, həyətin torpaq döşəməsi üstündə laxtalanmışdı. Lyuda uşaqlara məxsus bir duyğu, instinktə baş vermiş hadisələrin dəhşətini dərk etdi. Anasını xilas etmək hissi onun qəlbində həyəcanla qarışıq bir qüvvə yaratdı. “Xilas edin! Xilas edin!.. Kömək!..” – deyərək o bağırırdı. Haraya gedəcəyini bilmədən o tərəf bu tərəfə yüyürdü... Yoruldu... Səsi tutuldu... İztirab və

qorxu, həyəcan və təşviş onu tabdan salmışdı. Qız oturdu... İndi bağırırdısa da, səsi çıxmırdı.

...Bəli, həmin kəndin barəsində düşünərkən Lyuda bütün bunları xatırlayırdı. Hər tərəfdən atəş açan alman-faşist tanklarının gurultusu yenə də onun qulağında səslənirdi. Ucaboylu Hansı, atasının qatili olan o rəhmsizin almacıqları qabarmış arıq sifəti, dəhşətli görkəmi Lyudanın hafizəsində həkk olunmuşdu. O, Hansın qəzəbli bağırtdılarını, kinlə dolu balaca göy gözlərini, anasını vurarkən sifətinin necə qorxunc bir görkəm aldığını indi unutmamışdı. Bütün bunları yadına saldıqda isə dəhşətlərin kədərli, ağır təəssüratı xəyalında yenedən canlanırdı. Lyudanın qəlbi acı və sarsıdıcı hisslərin təsiri ilə aramsızcasına döyünürdü. O, hələ o zaman and içmişdi ki, atasının intiqamını alsın. Lakin Lyuda alman-faşist tankçısını bir daha görməmişdi. Bəlkə Hans da haradasa, kimin əliləsə həlak olmuşdu!..

Müharibə çoxdan qurtarmışdı. Hərbin dəhşətləri uşaqlar və yeniyetmələr üçün bəlkə də nağıla, əfsanəyə, kino ekranlarında nümayiş etdirilən dastanlara çevrilmişdi. Lakin müharibənin zülməti içərisindən işıqlığa çıxan, vətənə vurulan yaraları öz gözləri ilə görən adamlar indi çiçəklərlə örtülmüş olan doğma torpağın hər bir qarışının müdafiəsi uğrunda verilən qurbanları necə unuda bilərdilər?! Yox, bu mümkün deyildi! Elə bunun üçün də Vera Pavlovna heç bir şeyi unutmamışdı. Oğlu Volodya onun üçün Stalinqrad qəhrəmanlarının, xəbərsiz itkin düşən, sinələri ilə vətəni qoruyan döyüşçülərin ölməz, unudulmaz simvoluna çevrilmişdi.

* * *

Evdən çıxdıqdan sonra Lyuda hələ öz küçələrinin birinci döngəsinə çatmışdı ki, onu səslədilər. Baxanda qızın gözləri, Alfredin nədənsə bir qədər bozarmış üzünə düşdü. Oğlanın gözləri bütün gecəni yuxusuzluq çəkmiş bir adamı xatırladır-

dı. Lyuda yerindəcə donub qaldı. Ürəyi şiddətlə döyündü. O yavaşcadan “ilahi!” – deyə pıçıldadı. Yenə də ona yaxınlaşan oğlana baxdı.

– Salam! – deyə Alfredin titrək səsi eşidildi.

– Alfred, əzizim!

Bu səs Alfredə həyəcanlı bir qəlbin iniltisi təsiri bağışladı. Onların heç biri artıq danışmaq iqtidarında deyildilər. Alfredin dizləri titrəyirdi. Ürəyi çırpınırdı. O keçən gecəni səhərə qədər yatmamışdı. Ümumi yataqxananın bir tərəfində çarpayıda uzandığı halda gah bu böyrü, gah da o biri böyrü üstə aşırırdı. Uşaqlıq rüyaları kimi şirin və əlçatmaz olan yaxın bir keçmişlə vidalaşdığını təsəvvür edərək, Alfred qəlbinin dərinliklərində dözülməz ağrılar hiss edirdi. O cəmi bir həftə idi ki, Lyudadan ayrı düşmüşdü. İlk məhəbbətin ona bəxş etdiyi xoşbəxtlik duyğuları isə bütün ömrü boyu unudulmayan nakamlıq iztirabları ilə əvəz olunmuşdu... Toy ediləcək günün səhəri baş verən bir hadisədən sonra Lyuda ərə getməkdən imtina etmişdi. O bunun səbəbini izah etmədi. Alfredə söylədi ki, bir daha onu görməyə can atmasın. O gündən bəri Alfred əzabverici bir məchuliyət zülməti içərisində qalmışdı. Keçən gecə də o, bu haqdakı fikirlərdən ayrılı bilmədi. Nəhayət, belə qərara gəldi ki, axırıncı dəfə olaraq Lyuda ilə görüşsün, danışsın. Alfred, eyni zamanda, Vera Pavlovnanın dediyi bu sözləri də xatırlayırdı: “Allah xatirinə, çıxın gedin, bizi narahat eləməyin. Toy barəsində söhbət belə ola bilməz!”

“Axı, nəyə görə?” – deyə Alfred düşünür, bu suala nə özü cavab verə bilər, nə də ki, Lyudadan bir söz qopara bilirdi.

İndi isə küçədə üz-üzə dayanmışdılar. Alfred nə desin? Sözə necə başlasın? Ürək döyüntüsü, həyəcan, anlaşılmazlıqdan doğan çaşqınlıq, küsü və kin danışıq iqtidarını onun əlindən almışdı. Alfredin bir məqsədi vardı: Lyudadan onun sevgisindən belə gözlənilmədən imtina etməsinin səbəbini bilmək! Beş il idi ki, onlar bir-birlərini sevirdilər.

Lyuda da az həyəcan keçirmirdi. Axırda o, iradəsini toplayaraq:

– Mənə bir sözün vardır? – dedi. Qızın səsində saxta bir ciddilik duyulurdu. Onun sifəti qızardı, burnunun pərələri köpdü:

– Lyudacan, – deyib Alfred udqundu, yalvarış dolu nəzərlərini ona dikdi. Oğlanın dodaqlarında ümitsizlik ifadə edən bir təbəssüm vardı. – Lyuda, yalvarıram sənə. Mənə qulaq as. Bir başa sal görün nə üçün...

– Bəsdir... Biz hər şey barəsində danışmışıq! – deyib Lyuda onun sözünü kəsdi. Üzünü o tərəfə çevirdi. O sanki dodaqlarındakı titrəyişi Alfreddən gizlətmək istəyirdi. Qız Alfredlə danışmaq, hətta qolunu onun boynuna salmaq, ağlamaq, onu öpmək üçün özündə sonsuz bir meyil hiss etdisə də, iradəsini toplayıb həyəcan içərisində dayandı. Az sonra isə ürəyinin qeyri-iradi və ağırlı bir kinlə dolduğunu duyaraq, əsəbiləşdi, barmaqlarını ovcunun içinə sıxaraq, alt dodağını gəmirirdi.

– Yox, danışmalıyıq! Mən bu gün yola düşürəm. Bilet almışam. Ola bilsin ki, biz heç bir zaman görüşməyəcəyik. Mən bircə şeyi bilmək istəyirəm...

– Sus! Allah xatirinə, sus! Heç bir şey soruşma, – deyərək Lyuda sarsılmış bir halda kədərli səslə dilləndi.

Həsərlə dolu baxışı ilə oğlanı bir anlığa süzdü, başını aşağı saldı və birdən sürətli addımlarla uzaqlaşdı. Alfred isə donubmuş kimi yerində qaldı. O uzaqlaşan və döngədə qeyb olan Lyudanın ardınca baxırdı...

* * *

Lyuda ilə Alfred beş il əvvəl Moskvada, Mendelejev adına İnstitutda tanış olmuşdular: 9 May – Qələbə günü münasibəti ilə təşkil olunan gecədə Lyuda nəğmə oxudu. Nəğmə oxuyan qızlar içərisində o, bir çoxlarının nəzərini daha artıq cəlb etdi. Lakin bu müvəffəqiyyət onun hamıdan gözəl olma-

sına görə deyildi. Lyuda öz məlahətli səsi ilə hamını məftun etmişdi. Alfred ona alman dilində mahnı oxuduğu zaman daha çox diqqət yetirmişdi.

Rəqs zamanı Alfred Lyudanın dövrəsində gəzirdi. Azacıq tərəddüddən sonra oğlan qızı rəqsə dəvət etdi. Birinci rəqs zamanı onlar bir kəlmə də olsun danışmadılar. Alfred nəzərə laqeyd çarpırdısa da, Lyuda öz “kavalerini” gözdən keçirməyə imkan tapdı. Alfred ortaboylu, özü də nisbətən dolu bir cavan idi. Sarımtıl saçları, yuxarı hissəsindən azacıq irəli qabarmış alnı vardı. Gözləri balaca və mavi idi. Bir qədər goppuş olan burnu onun xoşagəlim və utancaqlıq ifadə edən sifətinin mütənasibliyini heç də pozmurdu. Bütün bunlar qızın nəzərindən qaçmadı. Bir qədər sonra Alfredin də oğrun baxışlarını hiss edən qızın üzündə ciddi bir ifadə vardısa da, bu onun ancaq oğlan tərəfindən söz açılmasını gözlədiyini göstərirdi. Gözləri Alfredə sataşanda Lyudanın dodaqlarında yüngül bir təbəssüm oynayırdı. Lyudaya elə gəlirdi ki, indi oğlan gözlərini onun burnundan ayırmır. Axı, Lyuda fıncıqburun bir qız idi. O, Alfredə heç bir xüsusi münasibət bəsləməsə də, oğlanın elə bil ki, qəsdən onun burnuna diqqət yetirməsindən sanki bir qədər sıxılaraq pərt oldu.

İkinci dəfə rəqs edəndə Alfred dedi: “Sizin burnunuz mənim xoşuma gəlir”. Ancaq sonra onlar bir-birlərinin adlarını öyrəndilər, tanış oldular... Saat 12-də Alfred Lyudanı evlərinə müşayiət elədi.

İki gün sonra onlar görüşüb, Qorki adına mədəniyyət və istirahət parkına getdilər.

Lyuda ağ ipək kofta, dizlərindən bir qədər aşağı sallanan boz rəngli yubka geymişdi. Ayağında, görünür, lap yaxınlarda almış olduğu və birinci dəfə olaraq geydiyi üstü deşikli ağ ayaqqabı vardı. Qızın ağ, dolu qolunda çiçək peyvəndinin yeri və bunlardan əlavə, hər tərəfə səpələnmiş qara xallar görünürdü.

Alfred qatı boz rəngli şalvar, kvadrat naxışlı parçadan pencək geymişdi. Saçını səliqə ilə daramışdı.

Alfred söhbət açmağı bacarmırdı. Bunun səbəbi onun rus dilini yaxşı bilməməsi idi. Hər bir sözdən və ya cümlədən sonra o, tez-tez “tak”, “da”, “naprimer” deyərək öz fikrini aydınlaşdırmaq üçün rus dilində lazımı ifadələr tapmağa çalışırdı.

Onlar xeyli gəzdlər, parkdakı göldə üzən ağ və qara qu quşlarına və ağaclar arasında durub, sanki öz gözəlliklərini məğrurcasına nümayiş etdirən tovuzlara tamaşa elədilər.

Hava bir qədər tutuldu. Az sonra şiddətli yağış yağmağa başladı. Moskvada yağışlar bəzən çox güclü olur. Buludlar tələsik bir iş dalınca gedirlərmiş kimi özlərindəki yağış damllarını yerə, qafilkir olmuş adamların da başına çox tələsik tökürlər... Bu zaman Alfred ilə Lyuda gəzə-gəzə parkın meşəliyinə getmiş, bir tərəcəyin başında durmuşdular. Ağacın dibinə sıxıldılarsa da, yağış onlara aman vermədi. Alfred pencəyini qızın çiyinə saldı. İldırım çaxır, göy guruldayır, yağış da kəsmək bilmir və elə bil ki, qəsdən getdikcə daha da şiddətlənirdi. Tərəcəkdən axan su dərəcəyə tökülür, dərəcə isə sel axırdı. Lyuda ayaqqabılarını çıxarıb pencəyin altında gizlətməmişdi. Alfred onun yalın ayaqlarına baxıb gülümsəyirdi. Qız özünü ona sıxdı. Alfredin gözləri qızın yağışdan islanmış sifətinə, iri mavi gözlərinə dikildi. Əlini Lyudanın yağış suyu süzən saçlarına çəkdi. Sonra onun çiyinlərindən tutdu. Lyuda ona baxdı.

Ətrafda heç bir kəs yoxdu. Fəqət Moskva çayında üzən və dayanacağı doğru yan alan bir kater, bir də çayda müəyyən məsafələrdə düzülən göy lampalar, tez-tez parıldayıb sönən sarımtıl işıqlar gözə çarpırdı. Qurğuşun rəngində olan dəmir bir sütunun başındakı radioverici cihazdan həzin viyalon səsi eşidilirdi. Külək bəzən bu səsi qırıq bir şəkildə ətrafa yayır və musiqi ilə tufan arasında sanki bir mübahisə gedirdi. Alfred başını Lyudaya tərəf əydi...

Az sonra Alfred çaşqın bir vəziyyətdə qalmışdı. “Naxal!” – deyə onu sillə ilə vurmuş olan Lyuda yağışdan çəkinmədən meşənin arasındakı əyri-buruq yolla asfalta yaxınlaşdı. Pencəyi də Alfredin əlində qalmışdı. Axırda oğlan çaşqınlıqdan çıxaraq, Lyudanın dalınca yüyürməyə başladı...

Cavanların ilk görüşü belə qurtardı...

* * *

Bir neçə il keçdi. Bu müddət ərzində Alfredlə Lyuda bir-birlərini tərk etmədilər. Onlar hər gün institutda, evdə, vədələşdikləri yerdə görüşür, gəzməyə gəldilər. Bu vaxta qədər bu nəhəng şəhərdə Alfredin gördüyü elə bir park, küçə, kino-teatr yox idi ki, bütün bunlar ona Lyudanı xatırlatmasın. Hər dəfə bir-birlərindən ayrılanda onlar ürəklərindəki xoşbəxtlik hissələrinin, sevgi və məhəbbətin daha da gücləndiyini, bütün varlıqlarına hakim kəsildiyini daha dərinlənəndən duyurdular.

Lyuda Moskvada Pervaya Meşşanskaya küçəsində yaşayırdı. Alfred isə Şərqi Almaniyadan – Berlindən Moskva-ya oxumağa göndərilmişdi. Lyuda ilə tanış olduqdan sonra o, özünü çox xoşbəxt hiss edirdi. Ailənin bir üzvü kimi olmuşdu. Bircə evlənmək məsələsini bu vaxta qədər təxirə salmışdı. Öz təhsilini bitirmiş olan Alfred indi vətəninə qayıtmalı idi. Lakin o, Lyudasız necə qayıda bilərdi? Bu haqda heç düşünməyə də dəyməzdi. Cavanlar çoxdan qərara gəlmişdilər ki, birgə həyat, birgə ömür sürsünlər. Vera Pavlovna da onların evlənməsinə icazə vermişdi. Lakin nəvəsinin onu tərk edib, Almaniyaya gedəcəyini xatırladıqda mütəəssir olur, həyəcanlanır, Lyudanın ayrılığına necə dözəcəyini təsəvvürünə belə gətirə bilmirdi. Ancaq nə etmək olar? Cavanların xoşbəxtliyinə necə mane olmaq olar?!

Bir həftə bundan əvvəl toy üçün tədarük görüldü. Toya Alfredin anası, on səkkiz yaşında olan bacısı da dəvət olun-

muşdu. Onun atası isə, Alfredin dediyinə görə müharibənin son günlərində Almanıyanın məğlubıyyətini görüb, özünü güllələmişdi.

Toydan bir gün əvvəl Alfred anasından məktub aldı. Anası istənilən vaxtda Moskvaya gələ bilməyəcəklərini bildirir, cavanları təbrik edirdi. O, hədiyyələr də göndərmişdi.

Toy mərasiminin yerinə yetiriləcəyi gün səhər gözlənilməz bir hadisə baş verdi. Alfred Lyudagilə gəldi. Anasının məktubunu oxudu və bir də onun göndərdiyi şəkilləri Lyudaya göstərdi.

– Bu şəkli evimizin qabağında çəkmişlər, – dedi. – O zaman biz Leypsiqdə yaşayırdıq.

İkinci şəkildə Alfredin bacısı Mariya pinq-ponq mizinin yanında görünürdü. Dar şalvar, gödək kofta geymiş Mariya ucaboyle, arıq bir qız idi.

Üçüncü şəkli, Alfredin atasının şəkli idi.

– Bu şəkli birinci dəfədir görürsən... – deyə Alfred əl boyda olan şəkli Lyudaya tərəf uzatdı... – Bu, atamın cəbhədən göndərdiyi şəkillərdən biridir.

Lyuda şəkli əlinə aldı. Birinci növbədə onun nəzəri şəkildəki balaca kilsənin qüllələrinə sataşdı. Bu qüllələr qıza nə qədər də tanış göründü! Lakin kilsə binalarının bir çoxu məgər bir-birinə bənzəmir?

Alfredin atası kilsənin qabağındakı meydançada durub şəkli çəkirmişdi. Onun geniş alını vardı. Kasketini sağ əlində saxlamışdı. Ön tərəfdən iki qurd yemiş dişinin yeri qaralırdı. Lyuda şəkli lap gözünün qabağına gətirdi. Lakin nədənsə onun gözlərinə bir qaranlıq çökdü. Rəngi saraldı. Ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Şəkli onun əlindən yerə düşdü.

– Lyudacan, sənə nə olmuşdur? – deyə Alfred təşvişlə qıza baxdı.

– Atanın adı Hansdırmı? – deyə Lyuda güclə danışdı.

– Hə! Mən ki, atamın adını sənə söyləmişdim!

– Ah! – deyə Lyudanın inilti fəryadı eşidildi.

– Sənə nə oldu?

– Ah... – deyib, Lyuda onu eşitmirmiş kimi yenə sızıltı ilə dillənərək, qollarını yanına saldı və taqətsiz bir halda kürəyini kresloya söykədi. Sonra dirsəklərini mizə dayayaraq başını qucaqladı. Çəng olmuş kimi nəzərə gələn barmaqlarını saçlarının arasında oynada-oynada o, başını silkələyir və hönkür-hönkür ağlayırdı...

Mətbəxdən evə gələn Vera Pavlovna nəvəsini bu vəziyyətdə gördü, təəccübləndi.

– Nə olmuşdur? – deyib ona yaxınlaşdı.

Lakin Lyuda cavab vermək iqtidarında deyildi. O, həyəcan və qəhər içərisində boğulurdu. Vera Pavlovnanın sualedici baxışlarına Alfred də heyrətlə qarışıq bir sükutla cavab verdi. O əyilib şəkli otağın döşəməsindən götürdü, mizin üstünə tulladı.

– Anacan, bu şəkil odurmu? – deyə Lyuda həzin bir səslə nənəsinə müraciət etdi. Vera Pavlovna şəkli əlinə aldı və birdən:

– Pərvərdigara, doğrudan da bu odur? Deyə öz-özü ilə danışmış kimi dilləndi.

– Bu mənim atamdır!

– Hansdır? – deyə Vera Pavlovnanın dodaqları həyəcanından və birdən-birə vücudunu bürümüş olan qəzəbdən tirtədi.

– Anacan, yalvarıram, sus! – deyə Lyuda özünə gələrək nənəsinə müraciət etdi.

– Sizə nə olub, Lyuda?

– Heç bir şey, heç bir şey! Heç bir şey soruşma, Alfred! – deyib Lyuda ayağa qalxdı. Nənəsinə qucaqladı, yenə də ağladı, sonra Alfredə: – Alfred, get buradan! – dedi. – Tez get, heç bir şey soruşma! Bir daha bizə gəlmə!

Lyuda bu axırncı sözləri qəzəbli bir ahənglə söylədikdən sonra otaqdan çıxdı...

Bu hadisədən sonra keçən günlər cavanların hər ikisi üçün son dərəcə iztirablı və ağır oldu. Bu gün isə Lyudanın səbri tükəndi. O, zahirdə hər nə desə də, öz istəyi, arzu, iradəsi əksinə olaraq, Alfreddən əl çəkə bilməyəcəyini başa düşürdü. Onların heç bir zaman unuda bilməyəcəkləri yüzlərlə, minlərlə xatirələri vardır. Həyat lövhələri durmadan dəyişir, hadisələr bir-birini daima əvəz edir. Lakin ilk məhəbbətlə bağlı əhəmiyyətsiz xatirələr belə insanın zehmində unudulmaz izlər buraxır. Ayrılıq dəmlərində hicran iztirablarına məruz qaldıqda bu xatirələr – ən adi görüşlər, küsüb-barışmalar, nə zamansa birlikdə teatr və kinoya gecikmə, tanışların təvəllüd məclislərindəki şən gecələr, təqaüd alınan günlərdəki gəzintilər və bu kimi başqa adi hadisələr barəsindəki acı və şirin xatirələr insanın ürəyində sonsuz həsrətlər doğurur. Lyuda da belə bir hal keçirirdi. Bu sonuncu həftədə o, ilk dəfə olaraq məhəbbət həyəcanları içərisində çırpınmış, göz yaşları axıtmış, nə edəcəyini müəyyənləşdirməkdən aciz olduğunu başa düşmüşdü. Məhəbbət və nifrət hissləri onun daxili aləmində mübarizə edirdi. Hər iki hiss məğlubedici və amansız idi. Hər iki hiss öz hüququ, öz gücü, öz ədalətli hökmü və tələbləri var idi. Hər iki hiss bu cavan qızın qəlbinin dərinliklərində özünə yer etmişdi. Kim bilir, kim bilir ki, bu iki hissdən hansı qalib gələcəkdir?!

Alfred Hansın oğludur. Hans – Lyudanın atasının qatili! Alfred Lyudanın qəlbinə yol tapan, onun varlığına hakim kəsilən ilk məhəbbət carçısı idi. Alfredin atası isə Lyudanın qəlbində ilk dəfə olaraq sonsuz bir nifrət, qəzəb, intiqam hissini yaranmasına səbəb olmuşdu. Hans – ölüm və dəhşət kabusu kimi qızın nəzərində canlanırdı. Alfred – xoşbəxtliyinin, gəncliyin romantik rüyalarının, ucsuz-bucaqsız şirin arzularının timsalı kimi!

Vera Pavlovna nəvəsinə deyirdi:

– Mən heç əvvəldən də sənin onunla görüşməyinə razı deyildim. Mənim bu nasistlərdən zəhləm gedir. İndi isə məni öldürsələr də, bu işə razı ola bilmərəm. Yox, razı ola bilmərəm! Sən o cinayətkarın oğluna harada rast gəldin? Heç olmazsa, atanın, ananın xatirəsindən utan! Qızım, axı o insafsız faşist sənin atanı tankın altında əzdi, ananı həlak etdi, bütün bir kəndə od vurdu, məsum körpələri, günahsız qadınları qırdı. Lyuda, allah xatirinə, o oğlandan əl çək, onu birdəfəlik unut, onun adını mənim yanımda bir də dilinə gətirmə.

Göz yaşları axıdan Lyuda yenə də atasının ölüm səhnəsini xatırlayırdı. Alovlanan o gözəl Ukrayna kəndi, hər tərəfdə güllələnib, qan laxtası içərisində uzanan cansız cəsədlər və həmin günün dəhşətli iztirabları onun nəzərində yeni bir qüvvətlə canlanır... Eyni zamanda, Alfredlə keçirdiyi günlər, xatirələr də Lyuda üçün əziz idi. İlk dəfə görüşdükləri o yağışlı gün, Moskva çayında katerdə gəzdikləri gecələr, şəhərkənarı gəzintiləri, palatka qurub meşədə tonqal başında gecələmələri, imtahana hazırlaşmaları, qış və yay tətillərində Alfredi Berlinə yola salanda axıtıldığı göz yaşları, ona yazdığı həyəcanlı məktublar, gələcək arzu və düşüncələr də Lyudanın xəyalında canlanırdı. Məhəbbət və nifrət hissləri bir daha üz-üzə dayanır, onun qəlbində çırpışırdı. Birincidə şairanə gözəlliklər, ümumbəşəri ideyalar, məsum və işıqlı arzular, müqəddəs və təmiz həyəcanlar vardı. İkincidə isə fəlakət, amansız dəhşətlər, ölüm və müharibə gözə çarpırdı. Işıq və zülmət qarşı-qarşıya dururdu. Bütün bunları xatırladıqdan sonra öz iradəsinə hakim kəsilmək iqtidarından məhrum olan qız “bəs mən nə etməliyəm?” – deyə düşünür, lakin bu suala heç bir cavab tapa bilmirdi. Nəhayət, bu gün o, nənəsinə dedi:

– Mən Alfreddən ayrılı bilmərəm. Mən onu sevirəm. Ona da ərə gedəcəyəm!

Ürəyi kinlə alışan Vera Pavlovnanın dodaqları rəşəyə gəl-di, üzünün əzələləri titrədi. Qəzəbli baxışlarla nəvəsini süzüb susdu. Lyuda göz yaşlarını saxlamağa can atdığı bir halda:

– O heç bir şeydə müqəssir deyildir, nənəcan! – dedi. – O, atası üçün cavabdeh deyildir. Bu hadisədən sonra o, bir dəfə məndən soruşdu: “Təqşirim nədir?” Mən ona cavab verə bilmədim. Alfred də milyonlarla başqa insanlar kimi qana, qırğına, topların gurultusuna nifrət bəsləyir. Axı, biz onunla torpağın bombalardan yandığı, qana boyandığı müharibə meydanlarında tanış olmamışıq, nənəcan, biz rəqs məclisində tanış olmuşuq. Biz birlikdə cavanların festivalında iştirak etmiş, sülh nəğmələri oxumuşuq. “Ölüm rəqsi” bizə yaddır. Biz vals oynayır, “Ave Mariya”ya, “Santa luçiya”ya qulaq asırıq. Biz xoşbəxt olmaq istəyirik. Biz sevmək istəyirik! Mən ondan əl çəkməyəcəyəm. Atası üçün kimin haqqı vardır ki, onu ittiham etsin? Sən, nənəcan, bil ki, mən onunla lap yerin altına da getməyə hazırım. Yox, sən məni başa düşə bilmirsən! Yox, səninin ürəyin daş imiş, nənə! – deyib Lyuda göz yaşlarını axıtdı.

– Bəs sən? Sən də məni başa düşə bilmirsən! – Vera Pavlovna bağırırdı. – Bəs mənim oğlum? O da sevirdi. O da həyat qürurdu. O da ölümə qarşı nifrət bəsləyirdi. Axı, mən anayam. Mənim müqəddəs analıq haqqımı kim tapdalaya bilər, kim?! Mən də öz məhəbbətimi unuda bilmirəm. Mən öz nifrətimi də unuda bilmirəm! Mən müharibə dəhşətlərini unuda bilmərəm!..

Lyuda nə deyəcəyini kəsdirə bilmirdi. O, nənəsinin üzünə baxdı. Vera Pavlovnanın iri, parıltılı gözlərindən süzülən baxışda amansız və sirayətəddici bir təsir vardı. Yəqin Lyuda da nənəsinin baxışındakı bu ifadəni başa düşdü. Bu baxışdan həm məhəbbətin, həm də nifrətin insan qəlbi üzərindəki hakimiyyəti aydınca gözə çarpırdı. Lyudaya elə gəldi ki, bu nifrət özü də tükənməz bir məhəbbətdən doğmuşdur. Qız həyəcanlı bir səslə nənəsinə müraciət etdi:

– Nənəcan, mən səni başa düşürəm, – dedi. – Ancaq bir yaxşı fikirləş. Mən Alfredi təhqir edirəm! Onu sevirəm. Ona yazığım gəlir!

Lyuda sözünü davam etdirə bilmədi. Divara söykəndi. Onun köksü atılıb düşürdü. Ona nə isə demək istəyirdi. Lakin nə desin?

O zaman müharibə meydanlarının tozunu udan, qan və barıt qoxusundan məst olan hanslar alfredlərin gələcək taleyi barəsində fikirləşirdilərmə? Onlar insan qəlbinin kin və nifrət üçün deyil, ancaq məhəbbət üçün yarandığını başa düşürdülərmə? Yox, başa düşmürdülər. Azğın çaylar daşaraq yer qatlarını titrətdiyi və hər şeyi məhv etdiyi kimi, hansların apardığı müharibə də həm mövcud, həm də gələcək nəsillərin bütün müqəddəs arzularını məhv etmək məqsədini güdürdü. Lakin məgər gələcək bu kimi müharibələrdən asılıdır? Lyudaya elə gəlirdi ki, hərbin dəhşətləri nə qədər sarsıdıcı olsa da, işığın zülmətə qalib gəldiyi dövrdə, ancaq işıqlıqda görünən, səadət və azadlığın təntənəsini tərənnüm edən arzularla yaşamaq olar.

Davam edən mənalı sükut içərisində Lyuda düşünür, yenə də düşünürdü. Müharibəyə nifrət edildiyi bir halda onun qoyub getdiyi fəlakətlərə, nakamlıqlara da nifrət etməmək olmaz. Lyuda keçmiş dəhşətlərin qarşısında diz çökmək istəmirdi. O hazırkı işıqlı həyatın, insan arzularının çiçəkləndiyi indiki həyatın nəşələrini, öz sevgisini keçmişlərə qurban vermək istəmirdi.

– Nənəcan, – deyər Lyuda sükutu pozdu. – Mən onu sevirdəm. Nə keçmiş, nə də gələcək bu ixtiyarı mənim əlimdən ala bilməz. Başa düş məni! Axı, bu ixtiyarı mənim əlimdən kim ala bilər? Hərbi şinel geymiş bir soldatmı? Müharibəmi? Yox, nənəcan, xalqlar qoymazlar ki, müharibə bir daha təkrar olunsun. Sən mənim hissiyyatıma toxunma! Alfred öz faşist atası üçün cavabdeh deyildir. O da müharibəyə qarşı nifrət edir. İndi namuslu almanlar müharibənin nə demək olduğunu yaxşı başa düşürlər. Nənəcan, sən bizə mane olma!

Lyuda yalvarıcı baxışlarını nənəsinə dikdi. Nənəsi isə: “Sus, sus!” – deyər bağırdı.

“Mən səni dinləmək istəmirəm!..” – deyib Lyuda özünü çarpayıya tulladı...

* * *

Evə qayıtmayacağını yazıb mizin üstünə qoyduqdan sonra Lyuda küçədə Alfredə rast gəldikdə hansı bir hissini təsirindənə onun yanında dayanıb bilmədi. Elə bil ki, nənəsinin dediyi sözlər ona indi, Alfredlə üz-üzə gəldiyi zaman təsir etmişdi. Elə bil ki, o öz sevgisini nənəsinin qəlbində yaşayan nifrətə qurban vermək qərarına gəlmişdi. Alfreddən uzaqlaşan Lyuda pərişan düşüncələrə daldığı halda haraya getdiyini özü də bilmirdi.

O, Moskvanın küçələri ilə addımlayır, heç kəsin üzünə baxmır, kirpiklərinin lap kökündə axmağa hazır olan göz yaşlarını güclə saxlayırdı. Vacib bir işi fəvqə gedəcəkmis kimi tələsirdi. Nəhayət, “Kəlxoz” meydançasına çatdı. Yolun sol tərəfində döngədə olan kitab mağazasının qabağında dayandı. Sonra heç bir məqsədi olmadan içəri girdi. O, kitabları gözdən keçirdisə də, kitablardan birinin belə adını oxumadı. Təzədən küçəyə çıxdı. Yolun sağ tərəfini keçib oradakı komissiyon mağazasının qarşısında dayandı, vitrinlərdəki gözəl, bəzəkli çini qablara, metal heykəllərə, yan tərəfdən asılmış balaca ipək gəbəyə nəzər saldı. Sonra üzünü bu tərəfə çevirib, gəldiyi yolu nəzərdən keçirdi. Elə bil ki, lap indicə Alfredin elə bu gün gedəcəyini xatırladı. Əllərini ovuşdurduğu halda bir anlıq tərəddüd içərisində dayandı və birdən geri dönərək, yeyin addımlarla 2 və 9 nömrəli trolleybusların dayanacağına gəldi. İndi o, Alfredlə danışmadığına təəssüflənirdi.

Lyuda Alfredi əvvəlki yerində tapmadı. “Yataqxanaya gedim”, – deyə düşündü... Yataqxana isə uzaqda, Sokolnikidə idi. Oraya gedib çatıncaya qədər Lyuda nə qədər də iztirab çəkdi. Alfredin orada da olmadığını gördükdə isə Lyuda hər şeyin məhv olduğunu təsəvvür edərək çasıb qaldı. Saatına baxdı. Berlin qatarının hərəkətinə o qədər də qalmırdı. Qız yüyürməyə başladı... Metroya çatanda onun ürəyi yerindən qopmaq istəyirmiş kimi şiddətlə döyünürdü. Qızın sifətindən tər axırdı.

Gözləri acışırdı. İndi hər bir dəqiqə, hər bir saniyə Lyuda üçün əziz idi. Vaxtı itirmək olmazdı. Bəzən bir dəqiqə, hətta bir neçə saniyə belə böyük bir xoşbəxtliyin məhv edilməsinə və ya insana nəsib olmasına səbəb ola bilər. Çünki insan vaxt içərisində yaşayır. İnsan da, səadət də ancaq vaxt içərisində mövcud ola bilər. Vaxt, insanın həyatını təşkil edir və heç bir zaman geri qayıtmayan saniyələrdən təşkil olunduğu üçün də həssas anlarda o özünü bütün qüdrəti ilə nümayiş və hiss etdirir.

Belorusskaya vağzalına çatıncaya qədər intizar anları Lyudanı təqətdən salmışdı. O, köks ötürür, məqsədsiz nəzərlərlə adamları gözdən keçirir, barmaqlarını ovcunun içərisində sıxır, dodağını dişləyirdi.

Belorusskaya vağzalına çatanda isə Berlin qatarının hərəkətinə üçcə dəqiqə qalırdı. Lyuda adamların arasından sürüşərək, özünü platformaya yetirdi. Lakin burada da o, vaxt itirməli oldu: qatarın hansı platformadan hərəkət edəcəyini aydınlaşdırıncayadək bir qədər keçdi.

Lyuda vaqonların pəncərələrinə baxır, irəliləyirdi. Alfred görünmürdü... Axırda Lyudanın gözü uzaqdan öz institut yoldaşlarına sataşdı.

– Alfred! Alfred! Alfred! – deyə çığıra-çığıra özünü yedinci vaqona çatdırdı. Alfred başını pəncərədən çıxarıb onu yola salmağa gələn dostlarına baxırdısa da, olduqca narahat görünürdü. İzdiham içərisində o sanki kimi isə axtarırdı.

Lyuda özünü vaqona saldı, Alfredin qarşısında dayanmışdı... Onu qucaqlamaq istəyirmiş kimi Alfred də qollarını açdı. Qatarın axırıncı nərəsi eşidildi. Lyuda Alfredin çamadanını götürdü, onun sol əlindən tutub öz arxasınca bayıra çəkdi...

– Gedək! Gedək! – deyə o, həyəcanlı bir səslə təkrar edirdi.

Onlar artıq yerindən tərpənmiş olan qatardan tullandılar. Lyuda onun əlindən bərk tutmuşdu. “Gedək! Gedək!” – deyirdi. Hamı bu rus qızı ilə alman oğluna baxırdı. Alfred isə çamadanı Lyudanın əlindən alıb götürməyi belə unutmuşdu...

PƏNAHİ MAKULU

116

Pənahi Makulu (1902-1971) Güney Azərbaycanın Maku şəhərində tacir ailəsində doğulmuşdur. İlk təhsilini Xoyda almışdır. Atasına təsərrüfat işlərində kömək etdiyindən onunla birlikdə Azərbaycanın və Qafqazın müxtəlif bölgələrində olmuşdur.

Milli azadlıq hərəkatında iştirak etdiyinə görə 1935-ci ildə şah hökuməti məmurları tərəfindən həbsə alınıb Zəncana sürgün olunmuşdur. 1941-ci ildə rus sovet ordusu İrana daxil olanda həbsdən azad edilərək Təbrizə dönmüşdür. Bir müddət Xoy və Maku şəhərlərində sovet ordusunu ərzaqla təmin etmək işində çalışmışdır.

Azərbaycan Demokrat firqəsinin fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdir.

Azərbaycan Milli Hökumətinin süqutundan sonra – 1946-cı ilin dekabrından siyasi mühacir kimi Bakıya gəlmişdir. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Əlyazmaları Fondunda kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışmışdır.

Bakıda vəfat etmiş və burada da dəfn olunmuşdur.
Pənahi Makulu ədəbi yaradıcılığa şeirlə başlamışdır.
İlk qələm təcrübələrindən biri olan "Pərişan" povestini
1923-cü ildə Tiflisdə çıxan "Yeni fikir" qəzetində dərc et-
dirmişdir. Sonralar "Təbriz gecələri" (1950), "Mübariz-
lər" (1952), "Səttarxan" (1957), "Gizli zindan" (1964),
"Xiyabani" (1979), "Heydər Əmioğlu" (1985) və başqa
hekayə, povest və romanlardan ibarət kitabları nəşr olun-
muşdur.

Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox tarixi romanlar
müəllifi kimi tanınır.

İNTİQAM DƏSTƏSİ

Adamcıl qurdlar

Dağların arasından əsən güclü külək gecədən yağan təzə qarları sovuraraq, çala-çuxurlara doldurmaqda idi. Kəndal kəndindən Qarazəmi kəndinə gedən üç nəfər atlı baş-qulaqlarını isti və yun şeylər ilə sarıdıqlarına görə və əsən küləyin uğultusundan, bir-birinin dediyi sözləri güclə eşidə bilirdilər.

Ağ yoxuş deyilən yerdə çox sərt bir eniş başladığından süvarilərin üçü də atlarından yerə enib atlarını yedəklərində çəkməyə məcbur oldular. Onsuz da küləyin, boranın şiddətindən və havanın soyuqluğundan at üstündə oturmaq mümkün deyildi. Külək o qədər güclü əsirdi ki, yolçular və atlar ayaqlarını yerdən götürər-götürməz onların izlərini qar doldururdu.

Yolçular hələ Ağ yoxuşu tamamilə enməmişdilər ki, Kəndal düzünə yaxın Şot və Qarazəmi yolundan eşidilən bir neçə güllə səsi onların diqqətini cəlb etdi. Hamıdan qabaqda, ağ madyan atını yedəyində çəkən gənc ayaq saxlayıb üzünü dalınca gələn yoldaşlarına tutaraq əlini hovxura-hovxura soruşdu:

– Güllə səslərini siz də eşitdinizmi?

Həmin gəncin arxasında arıq və qırmızı yabısını çəkən kişi dinmədisə də, başının hərəkəti ilə güllə səslərini eşitdiyini bildirdi. Arxadan gələn gənc isə durduğu yerdə uca səslə cavab verdi:

– Toqay bacı, mən lap yaxşı eşitdim, özü də Şot və Qarazəmi yolundan gəlirdi.

Arada olan yaşlı yolçu gəncin sözünü kəsib saymazyana bir tövr ilə:

– Görəsən, hansı yazığın biridir. Havaya güllə atıb havar çağırır.

Toqay bacı deyə çağrılan yolçu, kişi libası geymiş bir qadın idi. Hərəkət etdiyi zaman onun döşündə bir şey parlayırdı, lakin bu heç də qadınlara məxsus daş-qaş və qızıldan qayrılmış başqa zinət şeylərindən deyil idi. Bu İyirmi bir Azər inqilabında fəal bir surətdə iştirak etdiyi üçün Azərbaycan Milli Hökuməti tərəfindən bu qadına verilmiş “İyirmi bir Azər” medalı idi. Bu qara qaş, qara göz, uzun kirpik, yüksək boy, incəbel qadına geydiyi frenc və qalife şalvar çox yaxşı yaraşır. Fədailərə məxsus olan qulaqlı məxmər börkü, boz şineli, parlaq çəkmələri, çiyinlərindən asdığı patron qatarları, əlindəki balaca bir tufəng ona gözəlliklə bərabər, mərdlik və igidlik sifəti də verirdi. Eşitdikləri güllə səslərinə yaşlı yoldaşlarının əhəmiyyət vermədiyini görəncə, bu qadın bir az tutulan kimi oldu. O öz pərtliyini zahirə verməyərək üzünü həmin yaşlı yoldaşına tutaraq dedi:

– Elə isə onun harayına çatmalıyıq.

Kişi bu dəfə də laqeyd bir tövr ilə:

– İki şeydən biridir, – dedi, – ya biz ora yetişincə o adam özünü sağ-salamat kəndə yetirib canını qurtarar, ya da ki, adamcıl qurdlar onun işini bitirər, o ki qaldı sən deyirsən, onun harayına çataq, sözüm yoxdur. Qar və boran bundan artıq yeriməyə imkan verirsə çataq. Görürsən ki, adam ayağını ata bilmir. Əgər düzdə qar az olsa, o zaman mümkündür ki, atlara bir az zor gələk.

Bu vaxt axırda gələn gənc ikinci dəfə olaraq sözə qarışıb dedi:

– Sizin danışığınızdan belə çıxır ki, guya o güllələri atan tək bir adamdır? Özü də heyvanatın qorxusundan güllə atıb özünə havarçı çağırır, belədirmi?

Qoca sözə başlamamış Toqay gəncə cavab verib dedi:

– Bəli, Həsən əminin fikrincə elədir.

– Qətiyyənlə belə bir şey yoxdur, – deyərək gənc Toqaya cavab verdi.

Bayaqdan bəri danışıqları fəvqəladə bir soyuqqanlılıq ilə dinləyən qoca, bu dəfə əsəbi halda arxaya dönüb:

– Gedərik, görərik, – deyə gəncə etiraz etdi.

Qocanın bu əsəbiləşməsinə əhəmiyyət verməyən gənc çox sadə bir tövrlə:

– Həsən əmi, acıqlanmayın, – dedi, – məsələ siz düşünən kimi deyil. Eşitdiyiniz güllə səslərini bir də xatirinizə gətirin. Həmin güllələr bir nəfərin yox, bəlkə bir neçə nəfərin tufənginin ağzından bir anda çıxan güllə səsləri idi. Bir nəfərin gülləsi elə sürət ilə dalbadal açıla bilməzdi. Bunlardan əlavə, havarıçı çağırmaq üçün havaya atılan güllələrin səsi həmişə havada yayılır. Bu güllələrin gumbuldayıb həmin dəqiqə səslərinin kəsilməsi atılan güllələrin havayı güllə olmayıb hədəfə dəyən güllə olduğunu göstərir. Buna görə də atılan bu güllələri adi bir şey hesab etmək olmaz. Məncə, biz bacardığımız qədər sürətimizi artırıb özümüzü Şot və Qarazəmi yoluna yetirməliyik.

Gəncin bu düzgün mülahizəsi Toqaydan əlavə yaşlı yoldaşları olan Həsən əmini də qane etdi. Bu söhbətlərdən sonra yolçular öz hərəkətlərini sürətləndirmək istədilərsə də, arzularına müvəffəq ola bilmədilər. Həsən əmi demişkən, qar, boran bundan artıq yeriməyə imkan vermirdi.

Onlar Ağ yoxuşun ayağına yetişməmişdilər ki, on addımlıqda güclü bir qar boğanağına rast gəldilər. Həsən əmi: “Qız, dayan” – deyə qışqırdı. Toqay dərhal dayandı və Həsən əminin bu gözlənilməz bağirtısından öz təəccübünü gizləyə bilmədi. Bu zaman Həsən əmi tələsik tufəngini çiyindənən aşırıb çaxmağını çaqıldatdı. Həsən əminin bu nagahani bağırması və onun dalınca patronu sandıqdan lüləyə yeritməsi tək Toqayı deyil, gənc yoldaşları İslamı dəxi təəccübləndirmişdi. Həsən əminin bu halətinə hər ikisi mat qalmışdılar. Bu zaman Həsən əmi dübarə səslənib:

– Nəyə durub baxırsınız, görmürsünüz məgər? – deyə bağırtdı və onlara yaxınlaşan qar boğanağını barmağı ilə göstərib qışqırdı: – Adamcıl qurdlar!

Bu dəfə hamıdan qabaqda duran Toqay boğanağa dürüst diqqət etdi və dərhal o da tufəngini çıxarıb patronladı, çünki o da bir neçə boz qurdun, arxalarını bunlara tərəf döndərüb qarları sovura-sovura irəliləmələrini görmüşdü. Bu zaman Həsən əminin tufəngi səsləndi, qurdlardan biri qeyri-adi bir səs çıxararaq qarın üstə yıxıldı. Onun axan qanını görəndə başqa qurdlar öz cinslərindən olan bu heyvanı parçalamaq üçün hücum etmək istədilər də, bu vaxt Toqayın tufəngi dəxi açıldı. Qurdlar irəliləyə bilməyib kənara çəkildilər. Həsən əminin yaraladığı qurd dəxi yarası yüngül olduğu üçün o birilərinin dalınca sürünə-sürünə qaçmağa başladı.

Yolçular düzə endikləri zaman külək sakitləşib hava açılmışdı. Amma qar çox olduğu üçün onlar yenə də atlarını sürətlə sürə bilmirdilər. Atlar bəzən yolun qarla dolu çuxurlarına düşüb döşlərinə kimi batır, çox zəhmətlə yola çıxırdılar. Yolçular Şot və Qarazəmi yoluna yetişdikdə yerdəki izlərdən bir qədər atlı və piyadanın Qarazəmidən gəlib Maku tərəfinə keçdiklərini bildilər. Bu müşahidə yolçuların üçün də təəccübləndirdi. Bunlar on gün əvvəl, yəni 1325-ci il azər ayının 12-də Azərbaycan demokrat firqəsinin Qarazəmi rayon komitəsi tərəfindən Qaraqoyun mahalında olan hövzələri, cavanlar təşkilatı və qadınlar təşkilatlarını yoxlamaq üçün səfərə çıxmışdılar. Onlar xain Qavamüssəltənənin ingilis və Amerika dövlətlərinin tələbi və köməyi ilə Azərbaycan Milli Hökumətinə qarşı etdiyi xain basqınından, indi Təbrizdə hökumətin mürtəcə İran dövləti əlində olmasından və hər yerdə Azərbaycan demokratlarının təqib edilməsindən hələ də xəbərdar deyildilər. Çünki onların getdikləri dağ kəndləri Qarazəmi kəndindən çox uzaq idi və aramsız yağın qar kənd aralarında olan cığırları tutub get-gəli kəsmişdi. Buna görə də onlar Təbrizdə, Makuda və Qarazəmidə baş verən hadisələr haqqında heç bir şey bilmirdilər. Onlar yola çıxdıqları zaman həmin Qarazəmi kəndində rayon komitəsi sədri Əziz və arva-

dı Toqaya və əmisi Həsən əmiyə bacardıqca tez dönmələrini tapşırmışdı. Həmin heyət neçə gün əvvəl geri dönməli idi. Yuxarıda deyildiyi kimi, qar və boran yolları bağladığından onların qayıtması təxirə düşmüşdü. Son hadisələr haqqında heç bir məlumatları olmayan bu üç nəfər yoldakı izlərdən bu qədər atlı və piyadanın Qarazəmiyə yığılıb oradan Şot və Maku tərəfinə getdiklərini bilərkən xeyli düşünməli oldular. Yolçuların içində Toqay hamıdan artıq fikir dəryasına qərq olmuşdu. Nədənsə Toqay bu izləri əri Əzizin işləri ilə əlaqələndirir və buna görə də özünü çox narahat hiss edirdi. Qadınlara məxsus olan həssaslıq və baş verəcək hadisəni qabaqcadan dərk etmək qabiliyyəti ilə bu izlərə baxarkən o, pis bir hadisə ilə qarşılaşacağını düşünürdü. Başına min cür qara fikirlər gəlir və öz gələcəyi üçün min cür bəd fal vururdu. Bu qorxunc və sıxıcı fikirlərdən yaxasını qurtarmaq üçün başını başqa bir şeylə məşğul etmək istəsə də, bacarmırdı. Ara çox sakitlik idi. Atların nalları altında əzilən qarların xışiltısından başqa heç nə eşidilmirdi. Yolçuların hər üçü öz düşüncələrinə daldıqlarından heç biri danışmırdı.

Kəndə üç kilometrə qədər qalmış bir tərənin dibində Həsən əminin qışqırığı əvvəlkindən daha artıq ucaldı. O, bayaqkıdan daha sürətlə atından düşüb tüfəngini patronladı. Həsən əmi tüfəngini doldura-doldura öz-özünə “Mən guya dünənki uşaq qədər də bilmirdim” – deyə deyiniirdi. Sonra yoldaşlarına tərəf dönərək:

– Bayaqdan demirdim məgər, bu gülləni atan kim isə canavarların mühasirəsində qalıbdır, güllələri havaya atıb özünə kömək çağırır. Buyurun görün, – dedi və özlərindən əlli qədem aralı yolun sağ kənarında, yem üstə qarpişan bir neçə canavarı yoldaşlarına göstərüb əlavə etdi: – Hansı bədbəxti isə təzəcə dağıdıb yeməyə məşğuldurlar.

İslam ilə Toqay Həsən əmi göstərən tərəfə baxanda çox dəhşətli bir mənzərə ilə qarşılaşdılar. Bir neçə metr yerin üs-

tündəki qarlar iki nəfərin qırmızı qanına boyanmışdı. Üzü üstə düşmüş bu iki cəsədin ətrafında yığışan qurdlar bir-birləri ilə boğuşa-boğuşa öz qismətlərini parçalayırdılar.

Yolçuların atdığı tüfənglərin səsindən canavarlar qorxub dağıldılar. Həsən əmi, Toqay və İslam təlaşla özlərini meyidlərin üstünə yetirib onların kim olduğunu təyin etmək üçün cəsədləri müayinə etməyə başladılar.

Cəsədlərin hər ikisi də üzü üstə düşmüşdü. Onların budlarının və qollarının yumşaq ətlərini qurdlar büsbütün yeyib qurtarmışdılar. Yolçuların hər üçü atlarını yedəklərində tutaraq cəsədlərin yanında dayanıb gözlərini onlara zilləmişdilər. Onlar kəskin və kədərli baxışlar ilə meyidlərə xeyli baxandan sonra birinci olaraq İslam sözə başlayaraq soruşdu:

– Əgər bunlar tüfəng atıb havarçı çağıran adamladırsa, bəs bunların tüfəngləri hani?

Doğrudan da, cəsədlərin bellərində patron qatarları olmadığı kimi, yanlarında heç bir tüfəngləri dəxi yox idi. İslamın bu sözlərindən Toqay ilə Həsən əmi diksinərək yuxudan ayrılan adamlar kimi küt nəzərlərlə bir-birinin üzünə baxdılar. Həsən əmi:

– Hə, bala deyəsən sən deyəndir. Tut atı görüm, deyə atının cilovunu İslama verib özü isə qabağında olan meyidə tərəf əyildi. Hər ikisinin əllərini, ayaqlarını və bədənlərinin sair hissələrini diqqətlə yoxladıqdan sonra cəsədlərin yanında çömbəlib üzünü yoldaşlarına tutaraq başını yırğalaya-yırğalaya dedi:

– Yekə bir cinayət vəqə olubdur. Bu bədbəxtlər hər kim olsa da, çox namərdlik ilə qətl olunubdurlar. Hər ikisinin də əl-ayaqları bağlı olduqları halda, çox biqeyrətlik ilə arxadan vurub öldürüblər. Adamcıl qurdların bunları dağıtması təsadüfdən başqa bir şey deyil. Baxın, hər ikisinin də əlləri kəndir ilə daldan bağlıdır. Bu sol tərəfdə düşən adamın kürəyindəki dəlik qurdların iti dişləri ilə dəlinməyib, o güllə yeridir, həm də çox yaxından dəyən güllə.

İslam burada Həsən əminin sözünü kəsib soruşdu:

– Güllənin yaxından dəyməsini nədən bilirsiniz?

– Bax gör yaranın dövrəsini barıt necə yandırırbdır, – deyərək Həsən əmi öz təhqiqatına davam edib cəsədlərin birini çevirmək istədi. Bu zaman Toqay ilə İslam da atlarının cilovlarını yəhərin qaşında bərkidib Həsən əmiyə köməyə gəldilər. Qabaq tərəfdən cəsədin libasları və üz-gözü cırılıb dağılmasa da, üzündə donub qalan qanlı qarlar onun tanınmasına mane olurdu. Cəsədin üst paltarı əvvəldən çıxarıldığı üçün onun ağ köynəyi də qanlara bulaşmış bədəninə yapışmışdı. Nədənsə onların tanınmasına Toqay hər ikisindən artıq ciddi-cəhd edirdi. O, bayaqdan bəri başına sarıdığı yun başlığı başından açıb, təmiz qarlarla islədərək cəsədin qanlı üzünü silməyə başladı. O qədər çəkmədi ki, cəsədin üzü təmizlənib tanınmaq dərəcəsinə gəldi. Bu adam Qarazəmi rayon komitəsinin xəzinədarı Mərdan idi.

Mərdan Qarazəmi rayon komitəsinin fəal üzvlərindən olub kənd əhalisinin qayğısına qalan mehriban və xoşsifət bir adam idi, buna görə də kənd camaatının yanında onun xüsusi bir hörməti var idi. Toqayın özü və əri, yəni həmin kəndin rayon komitəsi sədri Əziz bu adamın xatirini hamıdan artıq istərdilər. Buna görə də Toqay və yoldaşları bu dəhşətli həqiqətə təsadüf etdikləri zaman ildırım vurmuş bir adam kimi quruyub öz yerlərində qaldılar. Onların rəngləri qar kimi ağarmışdı. Üçü də sorucu nəzərlər ilə bir-birinin üzünə baxırdılar. Heç cür mənə verə bilmədikləri bu iş barəsində hərəsinin qəlbindən cürbəcür fikirlər keçməkdə idi. Bayağdan bəri öz gələcəyi üçün bəd fallar vuran Toqay, o fikirlərin bir həqiqət ola biləcəyini düşündükcə özünü titrəməkdən saxlaya bilmirdi. Həsən əmi ilə İslamın halı Toqayınkindən yaxşı deyil idi. Bir az sonra Toqay möhkəm bir iradə ilə, gözləri yaşardığı halda, həmin cəsədin başını qar üstə qoyub, o biri cəsədi arxası üstə çöndərdi və üz-gözünü təmizləməyə başladı. Bu zaman Həsən əmi nə isə düşünüb Toqayı meyiddən uzaqlaşdırmağa çalışdı, mümkün

olmadı. Toqay öz-özü ilə danışmış kimi “Mərdan ilə Əziz bir dəqiqə də olsun ayrılmazdılar. Allah eləməsin bəlkə...”. Meyitin çevrilməsi ilə Toqayın “Əziz” qışqıraraq meyidi bağrına basması bir oldu.

Doğrudan da, bu cəsəd Toqayın sevgili əri Əzizin parçalanmış meyidi idi.

Səhra məhkəməsinin qalıqları

Axşam saat səkkiz tamam idi. Altı nəfər dustağı əlləri qara nazik qəzil¹ ilə daldan bağlanmış halda jandarm idarəsindən çıxararaq, qapı ağzında duran “stutobeker” maşınına doldurub skamyaların arasında yerə oturmağa məcbur etdilər. Maşının o tərəf-bu tərəfində olan skamyalarda isə on iki nəfər silahlı jandarm oturdu. Adamlar yerbəyer olandan sonra, jandarm vəkilbaşısı dəxi şoferin yanında oturdu. Dustaqların üzvlərini tük basmasına baxmayaraq, onların altı nəfərinin də gənc olduğu aydın görünürdü. Bu altı nəfər dustaq üzvlərlə azadxah dustaqların qalıqları idi. İstər qabaqca göndərilən dustaqlar və istərsə həmin altı nəfər səhra məhkəməsinin uzun müddətli həbs cəzasına məhkum etdiyi inqilabçılar idi. Makuda rəsmi zindan olmadığı üçün bunları tədrici surətdə Təbrizə aparıb oranın təzə qayrılmış möhkəm zindanına təhvil verirdilər.

Maşının motorundan ətrafa yayılan gurultunun əks-sədası artıq şəhəri öz qanadı altına almış Sarı qayadan kəsilmişdi. Maşın abadanlıqdan uzaqlaşmış düzə çıxdığı üçün öz sürətini daha da artırırdı. Çünki Maku ilə Xoy arasında işləyən şoferlərin hamısı bu bədbəxt yükü daşımaqdan təngə gəlmişdilər. Bu iş üçün jandarm idarəsində heç bir məxaric nəzərdə tutulmadığından belə yükləri, həmin idarə məccani və məc-

¹ Qəzil – keçi yunundan toxunmuş ip.

buri olaraq bu yolda işləyən maşınlara daşıtdırırdı. Buna görə də şoferlər anbaan maşınların sürətini artırıb mümkün qədər mənzilə tez çatmağa və jandarlardan yaxalarını qurtarmağa çalışırdılar.

Şoferin yanında oturan jandarm vəkili Müsəvi maşının güclü lampalarının qabağında gözü işığa düşüb karıxan dovşanı görüncə bu səfərinə bir bəd fal vurdu. O, xalq arasında deyilən “Dovşan, keşiş, molla qarşıya çıxarsa səfər uğurlu olmaz” sözünü dəfələrlə eşidərək buna inanmışdı. Lakin bu fikir Müsəvinin beynini ancaq bir an məşğul edə bildi. O, bu səfərdəki mədaxil-məxaricini düşünməklə pis fikirləri başından qovdu.

Maşın artıq Qızıldağ kəndini keçib Eşşək meydanı deyilən yerdə quş kimi uçmağa başlamışdı. birazdan sonra Qızıl-ulumun döngələrindən dəxi ötüb keçdi və İsti suya enən döngəyə döndü, lakin elə buradaca böyük bir parılıtdan sonra sol tərəfdə olan kiçik bir xəndəyə doğru əyildi. Şofer maşını doğrultmaq üçün nə qədər əl-ayaq çaldısa da, bir fayda olmadı, “Stutobeker” böyrü üstə yumşaq torpağa əyləşdi. Maşının skamyalarında iki sırada altı-altı oturan jandramlar bir-birinin üstünə töküldülər. Onların əllərində dik saxladıqları tüfənglər bir-birinin baş-gözünü yaraladı. Şofer və jandarm vəkilbaşısı Müsəvi də şofer müavininin altında qalmışdılar, zərrəcə də olsun hərəkət etməyə qadir deyil idilər. Bu ağırlıqda maşının tam sürətlə getdiyi halda aşmasından əmələ gələn toz sıx bir duman kimi maşının ətrafını bürüyərək ay qaranlığı gecəni daha da qaranlıqlaşdırmışdı. Burada asanlıq və salamatlıq ilə özlərini yerə tullayan ancaq dustaqlar olmuşdu. Bunun da ümdə səbəbi maşının üstünün açıqlığı idi. Oturduqları yerdən maşın onları yumşaq torpaqların üstünə tulladığı zaman, onların dördünün əllərinə bağlanan iplər zərbdən qırılıb parçalanmışdı. İki nəfər əlləri açılmayanların da əllərini o biri dörd nəfər fəvrən açdı. Əbədi həbsə məhkum edilən və bəlkə də

zindənda xəyanətlə öldürüləcək olan bu adamlar bu bədbəxtlikdən özləri üçün bir xoşbəxtlik qazanmağa çalışaraq özlərini xilas olmağa can atdılar. Bir komanda almış kimi büsbütün çaşmış və öz haylarına qalan jandarmların bir-birinin üstünə yığılan vaxt əllərindən sıçrayıb kənara düşən dolu tüfənglərini axtarıb tapdılar. Jandarm vəkili Müsəvi və ayağa dura bilən jandarmlar altı nəfər müsəlləh dustağın ancaq “əllərinizi yuxarıya” – deyib qışqırdıqları zaman özlərinə gələ bildilər və əllərini yuxarı qaldıraraq təslim oldular. Jandarmlardan bir nəfəri zirəklik edib özünü müsəlləh dustaqlardan birinin üstünə atmaq istədisə də həmin dəqiqə o biri dustaq tərəfindən vurulub yerə sərildi. Bu hadisə qalan jandarlara öz təkliflərini bildirdi. Onlar heç cür müqavimət göstərmədən qollarının bağlanmasına razılıq verdilər.

Bir az sonra çönən maşının yanında qolları bağlı şofer ilə şagirdindən başqa kimsə yox idi, dustaqlar jandarmları da özləri ilə bərabər aparmışdılar.

Ulduzlu yorğan

Təzəkənd kəndxudası Bağır bəyə xəbər çatmışdı ki, jandarm vəkilbaşısı Səməd bəy mahalı gərmişə çıxmışdır, ehtimal bu gecə Təzəkənddə qalıb, sabah tezdən yenicə kəbin altına aldığı arvadını aparmaq üçün Qarazəmi kəndinə hərəkət edəcəkdir. Yalnız Bağır bəy özü deyil, onun giziri Vəli də yaxşı bilirdi ki, jandarm vəkilbaşısı Səməd bəy çox lotu və xəbis bir məmurdur. O, istədiyi vaxt lap qara sudan qaymaq tutur. Xüsusilə, indi arvadı ikilədiyi və məxarici artdığı bir zamanda o, cərimə etməklə pul çəkmək üçün min bəhanə tapacaqdır.

Düzdür, Səməd bəyin toy məsələsini eşidər-eşitməz başqa kəndxudalar kimi, Bağır bəy də otaq görmə adı ilə kəndlilərdən başa bir qran pul yığıb, bir dənə ağ qoç almış, onu üç-dörd

rəng boyaq ilə boyayandan sonra evinin dalındakı balaca bağçasına buraxmışdı və Səməd bəyin yeni arvadını gətirməsinə müntəzir idi. O zaman özü qoçu apararaq ona verəcək və onu təbrik edəcəkdi. Buna baxmayaraq kəndxuda və gizirin əhvalı bu xəbərdən yaman xarablaşmışdı. Onlar bilirdi ki, beş barmaqlarını şam edib bu qoca qurdun qarşısında yandırarsalar belə, onu razı sala bilməyəcəklər və o bir şey almayınca çıxıb gedəsi deyil. Bağır bəy ilə gizir Vəli bu dəfə belə qərara gəldilər ki, işlərini çox möhkəm tutsunlar və Səməd bəyin əlinə heç cür bəhanə verməsinlər. Səməd bəyin xasiyyətlərinə hər ikisi yaxşı bələd olduqlarından, o gələnə qədər mükəmməl hazırlıq görməyə başladılar.

Axşam azanına bir saat qalmış Bağır bəy ilə Vəli hazırlıq işlərini bitmiş hesab edib, Bağır bəyin həyətinə, tut ağacının altındakı səkiyə sərilən xalçaların üstündə oturmuşdular. Onlar öz işlərindən fövqələdə razı görünürdülər. Gizir Vəli üzünü kəndxudaya tutub dedi:

– Qələt eləyir, iynənin ucuca da olsa, bəhanə yeri qalmayıb.

Bağır bəy onun dediyini təsdiq etdi:

– Mənə də elə gəlir ki, gərək heç bir irad tapa bilməyə, amma bununla belə mənim ürəyim yenə də arxayın deyil. Mən bu adamı o qədər bəhanə axtaran tanıyıram ki, qorxuram bu qədər zəhmət və əziyyətimiz hədəf gedə, yenə də bir irad tapıb bildiyini eləyə.

– Mən sənə söz verirəm ki, – deyə Vəli bəyə ürək verməyə çalışdı, – istəyir şeytanın lap öz balası da ola ha, yenə bu dəfəki hazırlığımızı heç bir irad çıxara bilməyəcək.

– Təki, allah eləsin, elə olsun.

Bu vaxt onlar “kəndxuda, kəndxuda!” deyən bir səs eşidilər. Səslənən adamın Səməd bəy olduğunu anlayan kimi hər ikisi özlərini itirmiş bir halda küçə qapısına tərəf qaçdı. Səməd bəy atından düşüb atının cilovu əlində həyət qapısında dururdu. Onun traxomalı gözləri gülümsəyirdi. Başının dazından

kiçik bir hissə papağının altından görünməkdə idi. Uzun burunun ucu qırğı dimdiyi kimi əyilmişdi. O, öz nazik səsi ilə sözə başlayıb, “Qonaq istəmirsən, Bağır bəy?” – deyə kəndxudanın üzünə gülümsədi. “Qonaq, allah qonağıdır” – deyə Bağır bəy cavab verincə, Vəli kişi də atı həyəətə çəkdi. Atın tərkindəki xurcunu Bağır bəy özü açdı. Atın tərini soyutmaq üçün gizir də onu həyətdə dolandırmağa məşğul oldu. Bağır bəy tut ağacının altını Səməd bəyə nişan verib dedi:

– Sərkər, burada da rahat ola bilərsiniz, otaqda da.

Səməd bəy özünü bir qədər mütərəddid göstərdikdən sonra “tut ağacının altı sərindir” – deyə o tərəfə yollandı. Səməd bəy, Bağır bəyin təqdim etdiyi aftafa-ləyənlə əl-üzünü yuyandan sonra, gizir Vəlinin otaqdan qaça-qaça gətirdiyi döşəkçənin üstündə oturdu.

Bir az sonra Bağır bəy də Səməd bəylə üzbəüz oturub Vəli kişinin töküb verdiyi əqiqi çaylardan içə-içə söhbət edirdilər.

Səməd bəy Bağır bəyin qabaqcadan hazırlayıb nəlbəkiyə qoyduğu quru lumu içlərindən çayına salıb bir neçə qurtum içdikdən sonra kəndin vəziyyətindən xəbər aldı. Bağır bəy isə ədəbli bir tövr ilə kəndin əhvalatlarını ona nağıl edib hər bir işdən onu xəbərdar edirdi. Onların söhbətləri bir qədər bu növ müxtəlif mövzularda davam edəndən sonra Səməd bəy əlini uzadaraq bir az aralı qoyulan xurcunu özünə tərəf çəkdi. O, xurcunu açana qədər Bağır bəyin işarəsilə Vəli kişi də tutdan bir az o tərəfdə, ələnmiş külə quylanıb qırmızı məxmər qədər qızaran ərik odunu közlərini yaxşı bir manqalın içinə qoyaraq vəkilbaşının hüzuruna gətirdi. Bağır bəy özü də bu zaman əlini qoltuq cibinə apararaq bir lülə Həmədan tiryəki çıxarıb manqalın yanına uzatdı. Cibindən çıxardığı kiçik bir bıçaqla Səməd bəy həmin tiryəki parçalara bölüb xurcundan götürdü-

yü gümüş bəndli, qamış lüləli nəqari¹ hoqqaya yapışdıraraq çəkməyə başladı və bir az sonra üzünü Bağır bəyə tutub:

– Bilirsən nə var? Neçə gün əvvəl qaçan gədələr mümkündür ki, dörd nəfər sofi və muxur demokratlarını da özləri ilə bərabər qaçırmış olalar. Sən bu barədə bir şey bilmirsən?

Jandarm vəkilindən bu xəbəri eşidən kəndxuda özünü bir az da Səməd bəyə tərəf verərək soruşdu:

– Hansı gədələr?

– Mir Heydər ilə qardaşı.

– Buyurduz dörd nəfər də başqa dustaqları özləri ilə bərabər qaçırdıblar?

– Dörd nəfər dustaqdan əlavə on iki nəfər jandarmın da əl-qolunu bağlayıb özləri ilə aparıblar. Məlum deyil bədbəxtlərin başına nə oyunlar gətiriblər.

– Bəs indi siz nə eləyirsiniz?

– Nə eləyəcəyik, qız qarıyanda dayısının boynuna düşər. İşin zəhməti yenə də mənim boynumdadır. Cənab sərhəng² buyurub bunları tutsa-tutmasa, yenə də Səməd bəy tutacaqdır.

– Əvvəldən də sən olmasaydın, onları heç vaxt tuta bilməyəcək idilər. Sənin yağı dillərin ilanı yuvasından çıxardar. Hərgah sənin o and-qəsəmin olmasaydı, bu mahalın demokratlarından biri də ələ keçməyəcək idi.

– Nə faydası, bilən kimdir?

Kəndxuda bir az da Səməd bəyə tərəf sürüşüb soruşdu:

– Yaxşı, nə təhər oldu ki, onlar səkkiz ay zində qalandan sonra qaça bildilər?

– Onların hər birinə iyirmi il həbs kəsmişdilər, özün bilir-sən ki, uzun müddətli dustaqları buralarda saxlamaq olmaz, gərək Təbrizə getsinlər. Bunlar yolda əmələ gələn maşın hadisəsindən istifadə edib qaçıbdırlar.

¹ Nəqari hoqqa – içərisində otuz ilə yaxın tiryək çəkilmiş hoqqaya deyilir.

² Sərhəng – polkovnik.

– Bəs sənün bunlar ilə olan təzə qohumluğun necə olacaq?

– Qohumluq başqa, qulluq başqa.

– Necə yəni, qohumluq başqa, qulluq başqa. Bir yandan kişilərin bacısını evinə gəlin gətirirsən, bir yandan da kəndbəkənd düşüb qardaşlarını axtarıb edama göndərmək istəyirsən. Yaxşı, sabah Toqayın üzünə necə baxacaqsan?

Bağır bəyin bu sözlərinə Səməd bəy gülüb başını tovladı:

– Mən Toqayın əri Əzizin haqqında necə fikir çəkdim sə, qardaşlarına da eləcə bir fikir çəkərəm.

Bağır bəy başını bulamaqla jandarm vəkilinin sözləri ilə razı olmadığını bildirərək: – Bu bir qohumluq olmadı, – dedi.

– Nə qohumluq? Hamı bilir, üç ildir ki, mən Toqaya aşıqəm, hələ Azərbaycan Milli Hökuməti qurulmadan çox əvvəl onun əri Əzizi aradan qaldırıb Toqayı almaq nəqşəsini çəkmişdim. Əzizin demokrat yazılıb rayon komitə sədri olması bu işi dala saldı. Gördün ki, milli hökumət yıxılan kimi işi nə cür yoluna qoyub ətini adamcıl qurdlara yedizdirdim.

Bağır bəy nə isə bir az fikrə gedəndən sonra təəccüblə soruşdu:

– Doğrudan da, o vaxt səndən heç soruşan olmadı ki, bu iki adamı nə üçün öldürtdün?

Səməd bəy hoqqanın qamışını sümürərək nəşə ilə güldü və:

– O vaxt yox, heç indi də demokrat öldürənlərə sorğu-sual yoxdur. Bu növ qətlərin kağızını baş idarələr səndən daha qabaq yazırlar.

– Necə yəni? Bunlara nə ad qoyurlar?

– Ada nə var, rəhmətlik oğlu. Qaravulların qabağından qaçmaq istədikləri üçün onlar tərəfindən vuruldu. Vəssalam. İki səhifə kağız da yazıb qoyurlar, o biri kağızlarının yanına.

– Mən eşitmişəm ki, Toqay ərinin qanını almağa and içibdir.

Bağır bəyin bu sözündən Səməd bəy bir az tutulan kimi olsa da, özünü o yerdə qoymayıb cavab verdi:

– Qoy yüz kərə and içsin, arvad deyilmi? İkinci ərə getdi, hər şeyi unudar.

– Vallah, nə deyim, o bilsə ki, əri sənin əlinlə öldürülüb və qardaşlarını da tutdurub zindana salmısan, qətiyyəən sənə gəlməyə razı olmaz.

– Səməd bəy məğrur gülüslərdən sonra:

– Razı olmayıb nə edəcək, – dedi. – Razı olmaz, iki qardaşı da əri kimi məhv edilər.

– İndi qardaşlarının zindandan qaçmasını eşidərsə?

– O mümkün deyil.

– Nədən ötrü?

– Ondan ötrü ki, evinin ətrafına adamlar qoymuşam, iş qurtarana kimi müəyyən adamlardan başqa evinə kimsəni buraxmayacaqlar.

– Kəbin kəsilibdirmi?

– Hacı axund kəsibdir.

– Toqay sənə gəlməyə nə cür razı oldu?

Səməd bəy yenə də ucadan gülüb dedi:

– O cür işlərin çarəsi asandır.

– Necə yəni?

– Onun əvəzinə Rəhim bəyin arvadı Zeynəb xanım axund hüzurunda hazır olub razılıq verdi.

– Yaxşı, tutaq ki, axundun yanında Zeynəb onun əvəzinə razılıq verdi, bəs sabah sənin evinə onu nə cür gətirəcəklər? Adam bu işə heç inana bilmir ki, Toqay gəlib sənin evində yaşayıb arvadlıq eləsin.

Səməd bəy istehzal bir tövr ilə gülüb:

– Peyğəmbərlər şikəstə nəfs olarlar, – dedi. Toqay bizim evə gəlməsə, mən onun evinə gedərəm. Sən onu de ki, bircə bu zalım oğlanlarını ələ keçirə bilsəydim, ondan sonra qalanı asandır.

– Mən bu qədər deyə bilərəm ki, qardaşlarının zindandan qaçdığını anlayandan sonra, dünya yığışsa da, Toqayı sənə arvad olmağa razı edə bilməz.

– Onu mən də yaxşı bilirəm, çoxu da elə buna görə, özüm düşüb daşbadaş bunları axtarıram.

– Sənin fikrincə, onlar bu tərəflərdədirmi?

– Əlbəttə, bu tərəflərdədir, dünən gecə Palantökən jandarm postuna həmlə edib, Kazım vəkilbaşı ilə iki jandarm nəfərini öldürənlər, sənin ağlınca kimlər ola bilər? – Səməd bəy səsini bir qədər ucaldıb qəzəblə dedi: – Bu köpək oğlanları kəndlilər, hələ də onların tərəfini saxlayırlar. Hələ də bu ümiddədirlər ki, milli hökumət xortlayıb onları torpaq sahibi edəcəkdir. Buna görə də tamam kəndlərdə bu bişərəflərə yer verib saxlayırlar. Neçə gün əvvəl Qılıç jandarm postunun rəisini Bölçək ilə Qılıç arasında tutub aparmışlar. Heç bilmək olmur ki, yazıq kişinin başına nə oyun gətiriblər. Köpək oğlanları adamevil qurd kimi saatda on ağac yol gedirlər. Burdan vurub oradan çıxır, oradan vurub buradan çıxırlar. Neçə gün əvvəl Rind kəndinin kəndxudasını tutub öz evində asmışlar. Bunlara əhəmiyyətsiz baxmaq olmaz, çünki bunlar indi özlərini bir intiqam dəstəsi kimi göstərir, bir dəqiqə bir yerdə aram tutmurlar. Əgər iş bir az da belə gedərsə, onların dəstələri yekəlib böyüyəcək, onların öhdələrindən heç vaxt gəlmək mümkün olmayacaq.

Səməd bəyin bu söhbətinə diqqətlə qulaq asan Bağır bəy ona özünü canıyanan göstərərək:

– Siz də bir az sayıq dolansanız yaxşıdır.

Jandarm vəkilbaşısı qalxıb yerində dik oturandan sonra məğrur-məğrur dedi:

– Sən məndən arxayın ol, mən onların qulağını küçüklükdən kəsmişəm, onlar adamlarını çox yaxşı tanıyırlar. Mən allahdan istəyirəm ki, onlar ilə üz bəüz gəlib haqlarını ovuclarına qoyam.

Səməd bəy ilə Bağır bəy Vəli kişinin verdiyi əqiqi çaylardan içib bu cür söhbətlərdən xeyli edəndən sonra, Səməd bəy dalbadal neçə kərə əsnədi və sonra qoynundakı gümüş saatını tirmə qabından çıxarıb baxdı:

– Paho, nə qədər oturmuşuq, saat on tamamdır. Şam hazır dırsa, versinlər, – dedi.

Şam, onun hər şeydən artıq sevdiyi aşırmaplov idi. İki toyuğu ayaq-ayağa çatıb iri nimçədəki plov tərəsinin üstündə o tərəf-bu tərəfə aşırmışdılar. Toyuqların qarınlarına doldurulan ziriş və kişmiş ağ plovun hər tərəfinə dağılmışdı. Həmin toyuqların ürək-böyrəklərindən dəxi məzə üçün ayrıca qızartmışdılar. Yarım şüşə sofi arağı, bir qədər pendir və qatıq başqa bir kiçik məcməyidə məclisə gətirildi. Meyvəcat ilə dolu başqa bir məcməyi də Səməd bəyin bir tərəfində yerə qoyuldu. Şam hazırlığı doğrudan da eyibsiz, həm də Səməd bəyin təbiətinə müvafiq idi. Səməd bəy tökür, içir, həm də kiçik məcməyidə olan xörəklərdən yeyib şirin-şirin söhbət edirdi. O, bəzən stəkanın dibində Bağır bəyə də araq təklif edir, Bağır bəy də ədəb-ərkan ilə stəkanı ondan alıb bu çağırılmamış qonağın sağlığına içirdi. Onlar hər barədə cürbəcür söhbətlər edirdilər. Səməd bəy hər nə deyirdisə, Bağır bəy qeyri-iradi olaraq “bəli-bəli” deyib onu təsdiq eləyirdi.

Şam yeyilib qurtardıqdan sonra məcməyilər qaldırıldı. Yatmaq vaxtı gəlib çatmışdı. Bağır bəy Səməd bəyə dönərək dedi:

– Sərkar, bura da rəxtxab¹ gətirmişik, damda da yer salmışıq, otaqda da, hər hansında meyliniz çəkirsə, yata bilərsiniz.

Bir mərəkə çıxarmaq üçün bəhanə axtaran jandarm vəkilinin bu söz xoşuna gəlməsə də, özünü o yerə qoymayıb, əvvəl ata baş çəkmək istədiyini və sonra damda yatacağını Bağır bəyə söyləyib ayağa qalxdı. Səməd bəy öz dərdinə tövlədə əlac tapacağına əmin idi. O inanırdı ki, tövlədə hər necə olsa, bir bəhanə tapıb mətləbinə yetişə biləcəkdir. Bağır bəy xurcunu götürdü, Vəli kişi fənəri əlinə alıb qabağa düşdü. Onlar tövləyə daxil oldular. Tövlə tərtemiz idi. Axurun birinə saman

¹ Rəxtxab – yorğan-döşək (farsca)

ilə qarışıq arpa, digərinə xalis doğranmış yonca tökülmüş, daha birinə isə bir sətıl su qoyulmuşdu. Tövlənin bu qədər səliqəli olması jandarm vəkilbaşısını daha da artıq əsəbiləşdirdi. Lakin heç irad tapa bilmədiyi üçün heç bir söz demədi.

Tövlədən çıxdıqda kəndxuda da, gizir də sevinir, gözaltı bir-birlərinə baxıb gülümsəyirdilər. Çünki məqsədlərinə müvəffəq olub Səməd bəy kimi nəhəng adama bəhanə tapmağa imkan verməmişdilər. Bu da Təzəkənd tarixində hələ indiyə qədər görünməmiş birinci hadisə idi.

Səməd bəy damda salınan yataqda, yatağının yanında qoyulmuş sərin bardaq və büllur parçada heç bir eyib və irad tapa bilmədiyi üçün səssiz soyunaraq yerinə girdi. Bağır bəy ilə gizir Vəli də ayaq üstə dayanıb onun icazəsinə müntəzir idilər ki, gedib yatsınlar.

Qəlbi bir bəhanə tapıb pul almaq üçün çırpınan bu qoca jandarmın arxası yerdə olsa da, gözləri ətrafı gəzir, bəhanə tapmaq üçün sanki hər şeydən kömək istəyirdi.

Bir neçə dəqiqə sükut içində keçdikdən sonra o, Bağır bəyə tərəf dönüb dedi:

– Hələ tezdir. Bir az da əyləşin, sonra gedərsiniz!

Bu sözdən sonra Bağır bəy də onun ayağının yanında bardaş qurub oturdu, gizir isə olduğu vəziyyətdə ayaq üstə donaraq qaldı.

Vəkilbaşı bir az da ətrafı gözdən keçirdi və nəhayət onun nəzərləri yorğanın gülləri üstə dayandı.

– Bu yorğan üzünü haradan almısan belə, çox yaxşı parçaya oxşayır.

Bağır bəy qonağın yanında öz səliqəsi ilə öyünmək istəyirmiş kimi bir az da lovğalanaraq:

– Bəli, sərkar, yaxşı parçadır, uruset malıdır, davamlı olur.

Səməd bəy birdən ilan vurmuş bir adam kimi yerindən sıçrayıb qalxdı və əlini yorğanın bir gülü üstə qoyaraq qəzəblə:

– Kişi, – deyə bağırdı, – mən onu imtahan üçün deyirəm yaxşı parçadır. O da təsdiq eləyir. Kor gözlərini aç gör bir burda nə görürsən. Məgər bu şurəvilərin qırmızı ulduzu deyil. Sən mənə gör necə bir rəxtxabda yatırırsan. Sən özün də elə o demokratları gizləyən köpək oğullardansan. Bu yorğanı da sənə yəqin elə demokratlar yadigarlıq veriblər.

Pərt olmuş Bağır bəy dili kəkələyə-kəkələyə bu yorğanın lap beş il bundan əvvəl, demokratlardan çox əvvəl salındığını və orada heç bir ulduz görmədiyini dedisə də Səməd bəyin qulağına girmədi.

O, qışqıra-qışqıra dedi:

– Sabah tutub Təbrizə səhra məhkəməsinin qabağına göndərərəm, aqlın başına gələr.

Qulağının dibinə qədər qızaran kəndxuda, tamam zəhmətlərinin puça çıxdığını görüncə, özü və ya Vəli kişi kimi adamların, bu köhnə qumarbazlara hərif olmadığını anladı, gündüzdən hazırlayıb ehtiyat üçün cibində saxladığı iki dənə on tümənliyi vəkilbaşının ovcuna basa-basa dedi:

– Ay rəhmətlik oğlu, bəhanə tap, bəhanəyə oxşasın, biz elə ata-babadan indiyə qədər uruset çiti işlətməmişik. Üstündə nə şəkli olursa-olsun dünyadakı çitlərin hamısından möhkəmdir.

Qırmızı onluqları alandan sonra vəkilbaşının səsi kəsildi, Bağır bəy ilə Vəli kişi də məlul-məlul damdan düşdülər.

Sirli bir qətl

Yaz və payız yağınlarından əmələ gələn sellərin nəticəsində kəndin yuxarı başından başlayaraq aşağısına qədər yaranan kiçik dərə kəndi iki hissəyə bölmüşdü. Bu dərənin hər iki tərəfindən kənd evləri sıra ilə düzülmüşdü. Həmin dərənin sağ kənarında Sükkar dağının ətəyindən axıb gələn Sükkar arxı günəşin işığında par-par parıldayırdı. Bu arxın sahilində bitən

üç dənə qollu-budaqlı qarağac yan-yana tikilən bir neçə kənd dükənini və kənd məscidini öz qalın kölgələrinin altına almışdı. Bu dükənlərin və məscidin qarşısındakı kiçik meydança demək olar ki, kəndin bazarı və mərkəzi sayılırdı. Bu ağacların dibində bir skamya enində tikilmiş uzun daş səkilərin üstü bir dəqiqə də olsun boş qalmazdı. Kəndlilər bu səkilərdə oturub cürbəcür söhbətlərə məşğul olduqları kimi, kəndə gələn dərvişlər də öz mərəkələrini burada qurardılar. Kənd dəlləyi öz müştərilərini həmin səkinin üstündə oturdub, sarı bürünc camını Sükkar arxından doldurduqdan sonra onların başlarını həmin su ilə isladıb qırxmağa başlar, qurtaranda isə tük ilə dolu olan qırmızı fitəsini də həmin arxa çırpardı. Dişləri ağrıyan adamların da dişləri buradaca çəkilərdi. Kəndin sınıqçısı qol-qıçı çıxan adamların qol-qıçını burada yerinə salar və ya nova qoyub bağlardı. Müxtəsər kəlam kəndin tamam işləri burada əncam tapardı. Dövlət və ərbab əmrlərini də gizir Vəli burada xalqın qulağına çatdırardı. Bu meydançada dörd nəfər hər şeyi satıb və hər zad alan dükandan başqa bir də bir çayçı dükanı var idi. Bu dükanın sahibi Kərbəlayı Səməd çay, piti, yağ, yumurta, çörək satdığı kimi, bəzən davardan, maldan da kəsib dükəninin qabağındakı qarağacın budaqlarından asıb satardı. Kərbəlayı Səməd də öz qonşuları kimi bir işə baxmaz, çayçı olduğu halda qəssablıq da edərdi. Kərbəlayı Səmədin çayı həmişə gün çıxmazdan əvvəl hazır olduğu kimi, onun kəsdiyi keçilərin şaqqaları da lap tezdən qarağacın budağından asılmış olardı.

Kərbəlayı Səmədin evi də dükəninin dalında idi. O, dünən müştərisi az olduğu üçün gecə həmişəkindən tez dükənini bağlayaraq qəhvəxanasının damına çıxıb yatmışdı. Kərbəlayı Səməd hələ şirin yuxuda idi ki, məscid damında yatan azançı Seyidin səsinə eşidib yuxudan oyandı. Seyidin onu yuxudan oyatması səbəbsiz deyil idi. Kərbəlayı ilə azançı Seyid öz aralarında qərar qoymuşdular ki, onlardan hər hansı biri yuxudan

tez oyanarsa digərini də oyatsın. Buna görə də Seyid çağırılıb Kərbəlayını oyatmışdı. Bunlar hər ikisi də Sükkar arxında dəstəmaz alandan sonra Kərbəlayı tələsik namazını qılıb öz işinə məşğul olardı, azançı da azan deməyə başladı.

Bu gün Kərbəlayı namazı qurtarar-qurtarmaz, dünən alıb həyəətə bağladığı ala keçini kəsməyə hazırlaşdı. O, keçini arxın qırağına çəkdi, azanını qurtarıb damdan aşağı enən azançının köməyi ilə kəsdi. Onu üfləyərək qarnına bir-iki yumruq vurduqdan sonra soymağa başladı. Bu zaman kəndlilər də yavaş-yavaş yuxudan oyanıb mal-qaranı çölə buraxırdılar. Kərbəlayı keçini yerdə soyub qurtardıqdan sonra onun içalatını çıxardı və özünü şaqqalamaq üçün azançı Seyid ilə birlikdə arxın başından götürüb zıqqana-zıqqana qarağacın altına gətirdilər. Qarağacın altında “ya allah” deyib, özlərinə bir dəfə dəxi güc verdikdən sonra, keçini budaqdan asılan dəmir çəngələ tərəf qaldırdıqları zaman, nəhəng əjdaha üstünə ayaq basan adam kimi hər ikisi birdən dəhşətlə geri çəkilərək qeyri-təbii səslə qışqırdı. Bu zaman keçinin də cəmdəyi əllərindən yerə düşüb torpağa bulandı. Onların gözləri bərəlib dilləri kəkələyirdi. Rəngləri ağappaq ağarmışdı. Həç biri ayaq üstə dayana bilmirdi. Azançı Seyid vücuda zəif olmasına baxmayaraq görünür ki, Kərbəlayıdan cəsarətli idi. O, Kərbəlayıdan əvvəl özünə gəlib “ay havar!” – deyə kəndə qışqırıq saldı. Kənd evlərindən çıxan arvad və kişi havarçıya tərəf qaçıb gəldilər. Adamların bir-biri ardınca həyəcan və təşvişlə buraya yüyürlərinə baxmayaraq Seyid “ay havar!” – deyə bağırır, camaatı yığıb buraya töküdü.

Bu gün kəndxuda Bağır bəy dəxi gündəkindən əvvəl yuxudan durmuşdu. O, Vəli kişi ilə birlikdə Səməd bəyin atını rahatladı, sonra da özü üçün layiqli bir səhər yeməyi hazırlamağa məşğul oldu. Azançının bağirtısını onlar da eşitdilər. Bu bağirtıdan Səməd yuxudan kal oyanıb boğçadakı üzünü göstərməsin deyə azançının harayını kəsmək üçün hər ikisi

kəndin mərkəzi sayılan qarağacları tərəf yüyürməyə başladı. Bu zaman orada böyük bir izdiham var idi. Hamı qışqırır, ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Camaat bir-birini sıxışdırıb qabağa keçmək istəyirdisə də, lakin bu heç kəsə mümkün olmurdu. Kəndxuda ilə gizir hələ uzaqda ikən ora toplaşan camaatdan kimsə onları görüb dedi:

– Budur, kəndxuda özü gəldi, indi hər şey aydınlaşar.

Bu vaxt tamam nəzərlər kəndxudaya tərəf çevrildi və hamı bir səs ilə dedi:

– Qoyun keçsin qabağa, bəlkə o tanıya bildi.

Bir-birinə gəyişərək vahid kütlə şəklini almış olan camaat bir an yerindən tərpənilib geriyyə çəkildi. Kəndxuda və gizir Vəli camaat arasında açılan dar yol ilə Kərbəlayı Səmədin gündə ət asıb satdığı qarağaca tərəf irəlilədilər. Damdan-dama addımlayaraq məscid damına yığılan qadınların da miqdarı diqiqəbədəqiqə artmaqda idi. Hələ bəzi nazik qəlblilərin həzin-həzin ağlamaları da eşidilirdi. Bağır bəy və Vəli kişi qarağacın dibinə yetişər-yetişməz hər ikisi özlərini saxlaya bilməyib gördükləri dəhşətli mənzərədən bir addım geri çəkildilər və heyrət içərisində yerlərində donub qaldılar.

Doğrudan da, gördükləri mənzərə olduqca dəhşətli və qorxunc idi. Qarağac budağından xırxıracı kəsilmiş bir adam ayaqlarından dəlinərək təpəsi üstə asılmış idi. Adamın üzünün və döşünün ətlərinin getməsindən onun üzü üstə sürükləndiyi anlaşılırdı. Cəsədin boynundan asılan ipə bir kağız dəxi dəlib keçirmişdilər. Bu kağızın üzərində yazılan bir neçə söz nəzəri cəlb etməkdə idi. Lakin bura toplaşan bu qədər camaat arasında bir nəfər də savadlı yox idi ki, həmin kağızı oxumaqla bu sirli hadisəni kəşf etsin. Kənddə bir qədər azsavadlı cavanlardan var idisə, onlar da demokrat fırqəsinə yazıldıqları və ya fə dai olduqları üçün tutulub həbs edilmişdi. Kəndin mollası da təsadüfən başqa kəndə gedib hə nuz kəndə dönməmişdi. Kənd camaatını hər şeydən artıq maraqlandıran məsələ öldü-

rülən adamın kim olması idi. Bu adamın kənd əhalisindən olmadığı məlum idi. Çünki kənd camaatı hamısı öz yerində idi. Bu hər kəs isə kəndin kənarında öldürülüb sürütlənə-sürütlənə bura gətirilmişdi. Hamı bu sirrin kəndxuda tərəfindən həll olunacağına xatircəm idi. Kəndxudanı da aciz gördükdə xalqın şaşqınlığı və həyəcanı daha da artırdı.

Bir o qədər çəkmədi ki, kəndxudanın əmri ilə cənazə ağacdən endirilib məscidə aparıldı. Bu qərribə hadisəni Səməd bəyə xəbər vermək və bu işin açılmasında onun təcrübə və biliyindən istifadə etmək niyyəti ilə kəndxuda bu müdhiş mənzərə ilə birinci dəfə qarşılaşan azançı Seyid ilə Kərbəlayı Səmədi də özü ilə bərabər götürüb evinə tərəf yollandı. Onlar həyətdə daxil olan zaman orada hələ də böyük bir sükut hökmfərma idi. Bu, Bağır bəyin xeyli şadlanmasına səbəb oldu, o inandı ki, kənddəki hay-küy Səməd bəyə gəlib çatmayıb və o, rahatca öz şirin yuxusunu yatmaqdadır. Həyətdəki tutun dibində qonaqlar ilə birlikdə oturduqdan sonra, Bağır bəy Səməd bəyin atına bir dəfə də baş çəkmək üçün Vəli kişini tövləyə göndərdi. Bağır bəy arvadı Qönçə xala ilə oğlu Xudamurada səhər yeməyi haqqında yenə bəzi tapşırıqlar verdiyi zaman Vəli kişi də tövlədən qayıdıb onların yanına gəldi.

Bağır bəy qonaqları ilə asta-asta söhbət edərək Səməd bəyin yuxudan oyanmasını gözləyirdi. O, Kərbəlayı Səmədin çox təşvişdə olduğunu görüb ondan bunun səbəbini soruşmaq istədisə, ancaq bu fikrindən vaz keçib heç nə soruşmadı. Kərbəlayı Səmədin narahat olması əbəs deyildi.

Bu iş azançının o qədər vecinə gəlməsə də, bədbəxt Kərbəlayı Səməd bu işdən ona böyük sədəmələr toxunacağına şübhə etmirdi. O bilirdi ki, bəhanə axtaran jandramlar üçün onun cəngəlidən asılan ölüdən böyük bəhanə ola bilməz. Buna görə də başını aşağı dikib fikir dəryasına qərq olmuşdu. Demək olar ki, bu vaxt nə Bağır bəy, nə də onun qonaqları heç bir kəlmə də danışmırdılar. Hər kəs öz daxili düşüncələrinə

dalmış, öz aləmi ilə məşğul idi. Elə bu zaman həyət qapısının cırıltı ilə açılması hər üçünün də nəzərini cəlb etdi. Gələn Qulamverdi kişinin iyirmi yaşlı oğlu Əlimərdan idi. Bağır bəygi-li tutun altında görünə Əlimərdan da onların yanına gəldi. O, kənd cavanlarına məxsus ədəb və hörmətlə salam verib cavab aldıqdan sonra Bağır bəyin icazəsilə məclisin aşağı başında oturdu.

Bağır bəy Əlimərdanın alnında üstünə yağlı qara basılan yara yerini görünə, onu qərribə bir xəyalat götürdü. Nə təhər olsa, o yaşlı bir kəndxuda idi, bu cür işlərdən çox görüb-gö-türmüş idi. Əlimərdanın üzündə yara yerinin olması, özünün də bu tezlikdə onun evinə gəlməsi Bağır bəydə bir şübhə do-ğurdu, o fikrində Əlimərdanı bu sirli qətl ilə əlaqələndirməyə başladı. O yəqin edirdi ki, Əlimərdan bu xüsusda bir izahat verməsə də, mütləq bu işdən xəbərsiz deyil. Buna görə də o, yoğun xınalı bığlarını iki barmağının arasına alaraq tumarla-yandan sonra üzünü Əlimərdana tutub soruşdu:

– Alnın nə üçün yaralanıbdır?

Əlimərdan fəvqəladə bir sadəlik və soyuqqanlılıqla əlini yarasına aparıb gülümsəyərək cavab verdi:

– Elə mən ondan ötrü bu səhər vaxtı xidmətinizə gəlmişəm.

Şübhəsinin doğruluğuna daha çox inanan Bağır bəy Əli-mərdanı tələsdirdi:

– Tez de görüm oranı kim yaralayıb?

Əlimərdan yenə də həmin sakitliklə:

– Bəli, mən elə bu işdən ötrü xidmətinizə gəlmişəm, əlbət-tə ki, tamam əhvalatı bütün təfsilatı ilə ərz edəcəyəm.

Səməd bəy yuxudan durana kimi Bağır bəy bu sirli qətlin təfsilatını Əlimərdandan öyrənəcəyinə ümid edib sevindi. O, vəkilbaşının yanında özünün layiqli bir kəndxuda olduğunu, bu cür cinayətləri kəşf etməyi bacardığını göstərə biləcəkdə. Bu isə Bağır bəy üçün az şey deyildi. Çünki jandarm vəkilbaşı Səməd bəy və onun rəisləri milli hökumət yığılıandan sonra

əhalidən heç kəsə inanmır və özlərinə yaxın bildikləri kənd-xudaların belə çoxuna şübhə ilə yanaşırdılar. Bağır bəy indi belə bir işin kəşfində qoçaqlıq göstərməklə Səməd bəyin etimadını qazana bilərdi ki, bu da ona başını birtəhər girləməyə imkan vermiş olardı. O, yerində diklənilib oturdu və qulaqlarını şəkəyləyib böyük acgözlük ilə Əlimərdanın sözlərini eşitməyə hazır olduğunu göstərdi. Bu zaman Əlimərdan sözə başlayıb alının yaralanmasının səbəblərini belə nağıl etdi:

– Dünən səhər dəllək Kərbəlayı Məhərrəm atamın xəstəliyini müayinə edəndən sonra beş dənə sənə-məki həbi tapıb atmasını məsləhət gördü. Mən burada Kərbəlayı Qəzənfər, Məşədi Həsən, Əliyar kişi, Hacı Qənbərin dükanlarına baxdım, həmin həblərdən yox idi, hətta Hacı Qənbər özündə olan başqa bir həbi həmin sənə-məki həbinin əvəzinə atmasını atama məsləhət gördüsə də, atam: “Mən Kərbəlayı Məhərrəm kişinin davasından savayı başqa adamın davasını yemərəm” – deyər üstümə qışqırdı. Nəhayət, mən də cibimə bir tümən pul qoyub həmin həblərdən almaq üçün Şot kəndinə yola düşdüm. Sallı gədiyə təzəcə yetişmişdim ki, o dar döngənin yanında kırıq qırmızı daşın dibindən endiyim zaman nə təhər oldusa da, ayağım büdrədi, üzüm üstə yerə yıxıldım. Əgər əllərimi qabağa verməsəydim, tamam sir-sifətim parçalanacaq idi. Amma allaha şükür yenə də yaxşı qurtardım, ancaq alnım yaralandı və qan axıb üz-gözümü boyadı.

Əlimərdanın söhbəti yalnız Bağır bəyi deyil, azançı Seyid ilə Kərbəlayı Səmədi də yaman maraqlandırmışdı. Çünki hər üçü də böyük bir həvəslə onun sərgüzəştinə qulaq asırdılar. Onlar Əlimərdanın söhbətinin mütləq qətl əhvalatı ilə qurtaracağımı səbrsizlik ilə gözləyirdilər. Onların bu cür maraqla qulaq asdığını görən Əlimərdan duruxmadan öz söhbətinə daha həvəslə davam etdi:

– Mən, alnımın yaralanıb qanın üz-gözümü boyamasına o qədər də əhəmiyyət verməyərək öz yoluma davam etdim.

Yıxıldığı yerdən yarım ağac qədər uzaqlaşmışdım ki, Şot kəndindən gəlib Qarazəmiyə gedən bir nəfər atlı jandarma rast gəldim. Jandarm mənim üz-gözümü qanlı görəndə tək gülümsündü. O belə xəyal elədi ki, doğrudan da, bir adam məni döyübdür və mən də şikayət etmək üçün jandarm postuna gedirəm. Buna görə də o, üzünü mənə tutub dedi: “Yazıq cavan, səni kim bu hala salıb?” Mən cavab verib ona dedim: “Vəkil-başı, vallah məni heç kəs yaralamayıb, ayağım daşa ilişdiyi üçün yıxılmışam, alnım da yaralanıbdır. Özün də bilirsən ki, yolda su-filan yox idi ki, yuyub təmizləyəydim”.

Bu zaman gizir Vəli də məclisə yaxınlaşıb yavaşcadan Bağır bəyə dedi:

– Dedim, birdən Səməd bəy oyanıb bizi axtarar, yanında olmaıq, pis olar. Çıxdım dama baxdım, ancaq deyəsən vəkil-başı yerində deyil.

Gizir Vəlinin söhbətin şirin yerində gəlib Əlimərdanın sözünü kəsməsindən narazı olan Bağır bəy acıqlı bir tövr ilə gizirə tərəf dönüb dedi:

– Necə yəni yoxdur? Sən lap yaxından baxdınmı?

– Düzdür, bir o qədər yaxınlaşmağa cəsarət edə bilmədim, ancaq...

– Elə isə get bir də bax, – deyə Bağır bəy onun sözünü kəsdi – yerində olmasa yəqin ki, ona bağışlayacağımız qoçu görmək üçün bağçaya enibdir, hər halda həyətdə ol, gələn kimi su tök əl-üzünü yusun, səhər yeməyi ilə çay da ki, hazırdır. Buyursun bura.

Doğrudan da, bir tərəfdə sarı samovar pıqqarıq ilə qaynayır, mükəmməl səhər yeməyi də bir məcməyidə hazır dururdu. Gizir Vəli dam yoluna dönər-dönməz Bağır bəy Əlimərdana söhbətinə davam etməsini söyləyib özü də əvvəlki kimi huşu ilə qulaq asmağa başladı. Əlimərdan isə yenə həvəslə danışmağa başladı.

– O, dübarə mənə dedi ki, sən heç qorxma, səni döyən hər kəs isə mənə də, gör onun necə atasını yandırırım. – Mən hər nə qədər dedim ki, məni heç kəs döyməyib, özüm yıxılmışam, jandarm inanmadı, mən allaha, peyğəmbərə, imama, şahın cıqqasına and içdimsə də, bu adam məndən əl çəkmədi. İki ayağımı bir başmağa təpib deyirdi: “Səni bu hala salan kim isə onu mənə göstər, qalanı ilə sənin işin olmasın. Əgər xan nayıbın özü də olsa, atasını yandıracağam! Necə ola bilər ki, belə bir ədalət ölkəsində bir nəfər vurub o birisini bu hala sala? Məgər xudanəkərdə əlahəzrət şahənşahın başına bir iş gəlibdirmi və yainki ədalət məhkəmələrimizin qapıları bağlanıbdır ki, birisi sənin başına belə oyun açar?” Müxtəsər kəlam, o bu sözlərdən o qədər danışdı ki, lap zəhləmi apardı. Axırda belə qərara gəldik ki, mən də onunla bərabər qayıdıb yıxıldığım və alnım yaralanan yeri ona nişan verim. Bu da ondan ötrü idi ki, özü danışdığı kimi, o, vicdan əzabından xilas olub, arxayın öz işinin dalınca gedə bilsin. Hərçənd ki, o qədər yolu geri dönüb bir də indi durduğumuz yerə kimi qayıtmaq mənim üçün çətin bir iş idi, amma belə vicdanlı vəzifəşünas bir adamı vicdan əzabına giriftar etməyi mən də özüm üçün insafsızlıq və vicdansızlıq hesab edirdim. Hər ikimiz mən yıxılan daşa tərəf döndük. Həmin yıxıldığım yerdə alnımı yaralayan daşı jandarma göstərib dedim: “Bax, buradaca yıxıldım və başımı da yaralayan həmin bu daşdır”. Mən bu sözü deyib Şot kəndinə dönmək istədiyim zaman, jandarmın atından yerə endiyini görüncə mən də ayaq saxladım. O, atından enəndən sonra məni adım ilə səsləyib yanına çağırırdı. Atının cilovunu mənə verib özü isə alnım toxunub yaralanan daşın yanına getdi, hər iki əllərini böyrünə vura-raq gözlərini bir qədər daşa bərəltdikdən sonra başını qaldırıb məndən xəbər aldı:

- Başını yaralayan bu daşdırmı?
- Bəli özüdür ki, var.

Mənim bu cavabımdan sonra jandarm çəkməsinə taxdığı sim qamçısını çıxardaraq üzünü daşa tutub dedi:

– Ay köpək oğlunun daşı, məgər məmləkəti sahibsiz görmüsünüz? Məgər siz bilmirsiniz ki, İranda heç kəsin haqq-hüququna toxunmaq olmaz. Şahənşahın ədaləti sayəsində heç kəs heç kəsin gözünü də püfləyə bilməz.

Belə-belə sözlərdən xeyli danışandan sonra əlindəki qamçı ilə daşı bir neçə kərə vurdu. Doğrudan da, bu kişinin ədalətpərvərliyinə mən heyran qalmışdım. Öz-özümə deyirdim: “Kişilərin adları bədnamçılığa çıxıb, içlərində belə vicdanlıları da az deyil”. O, daşı bir neçə kərə qamçılıdıqdan sonra üzünü mənə tutub soruşdu:

– Qardaş oğlu, razı qaldınımı?

Mən isə:

– Çox razıyam, allah sənə kimi ədalətpərvər jandarmı əlahəzrət padşaha çox görməsin, – deyə cavab verdim. Bu cür xeyir-dua və razılıqdan sonra atının cilovunu əlinə verib yoluma düzəlmək istədikdə o, əlini mənim çiynimə qoyub gülə-gülə dedi:

– Qardaş oğlu, hara?

– Şota.

Mənim bu cavabımdan sonra jandarm gülümsədi, özü də bir növ utanan kimi:

– Bəs bizim dəhyek qulluq nə olsun? Əgər sənə alını yaralayan adam olsaydı, ondan bir şey qoparardım, daşdan nə alacağam? Onun cəriməsi isə sənə boynuna düşür.

Mən təəccübümdən quruyub qalmışdım, heç bilmirdim ki, bu adama nə cavab verim, söz tapmırdım danışam, axırda birtəhər deyə bildim.

– Hansı dəhyek qulluq?

– O qamçıların zəhmət haqqı!

– Əvvəla, mən sənə şikayət etmədim və sən də məni yolumdan qoyub daşa bir neçə qamçı vurmaqdan başqa bir şey eləmədin, daha nə zəhmət haqqı?

Jandarm istehzalı gülüşlə gülüb qəti bir ifadə ilə dedi:

– Mənim üçün nə fərqi var? Sənin başını sındıran adam olsaydı, daha yaxşı idi. Mən qanuni vəzifəmi sənin öz gözünün qarşısında yerinə yetirdim. Hətta sən özün də mənim ədalətli divanımdan razı qaldığımı söylədin. Bu surətlə qanuni dəhyek qulluğu verməlisən. On tüməndən bir şahı da əskik olsa almayacağına dəfələrlə and içdi. Axırda ciblərimi axtardı, bir tüməndən artıq pul tapmadı və onunla kifayətlənib yaxamdan əl çəkdi. O, atına minib məndən ayrıldı. Mən də kəndə qayıdıb əhvalatı atama danışdım. Kimdən isə atam Səməd bəy vəkilbaşının sizdə qonaq olduğunu eşitmişdi. Məni göndərdi ki, həmin əhvalatı Səməd bəyə deyim, bəlkə bu jandarmdan mənim bir tümən pulumu alıb özümə qaytara, ta mən də gedib həmin pula atam üçün dərman alam.

Əlimərdanın bu sərgüzəştini eşidəndən sonra Bağır bəy azançı ilə xeyli güldülər, ürəyi dərd-qüssə ilə dolu Kərbəlayı belə özünü saxlaya bilməyib gülümsədi. Bağır bəyin belə uğunmasına ümdə səbəb Əlimərdan haqqında özünün nə gözləyib nəticədə nə eşitdiyi idi. Bağır bəy xeyli güləndən sonra Əlimərdana dedi:

– Oğul, sən bunların nəyini görübsən, hərəsi min oyundan çıxıb, yüzlərlə şəhər dolanıb, minlərlə fənd-feil öyrəniblər. Bunların əlindən allah da bezardır.

Bağır bəy hələ söhbətini bitirməmişdi ki, həyət qapısının yanında at ayaqlarının səsi eşidildi. Bağır bəy yerindən qalxmağa macal tapmamış həyət qapısından jandarm Mustafanın başı göründü. O öz dalınca kürən dayçasını da çəkirdi. Əlimərdan bu zaman Bağır bəyə tərəf əyilib pıçıldadı:

– Bax, məndən tüməni alan bu jandarmdır.

Mustafanın dalınca ala çadraya bürünmüş bir nəfər qoca arvad dəxi qırmızı bir madyanın cilovunu çəkib həyəətə daxil oldu.

Bu zaman otaq damından enib tutun kölgəsinə tərəf gələn gizir Vəli də həyətdəki qonaqlara yetişib Bağır bəyin əmrinə görə Əlimərdan ilə birlikdə qonaqların atlarını rahatlamaqla məşğul oldu. Qonaqlar isə üzlərində dəhşətli qorxu əlamətləri olduqları halda Bağır bəyginin yanına gəlib hənuz yerə oturmamış jandarm Mustafa sözə başlayaraq dedi:

– Əvvəlcə mənə deyən görüm bizim vəkilbaşı buradadır mı, yoxsa yox?

Qonaqların iztirabını azaltmaq niyyətilə Bağır bəy ona saymazyanə cavab verib dedi:

– Nə olub? Hələ oturun, bir az dincəlin, vəkilbaşı da indi yuxudan durub gələr.

Bu sözdən sonra kəndxuda qadına tərəf dönüb soruşdu:

– Xeyir ola, Zeynəb, sən nə əcəb?

Zeynəb çadrasına daha da bərk bürünərək kişi səsinə oxşar bir səslə cavab verib dedi:

– Allah o qızın üzünü qara eləsin, kişinin kəbinlisi ola-ola axşam gəlib görəydin nə işlərdən çıxdı.

Burada jandarm Mustafa sözə qarışaraq əlavə elədi:

– Adamın üstə Allah var, Qurban olmasaydı, həyəətə adam buraxan deyil idi, kişi özünü çox da yaxşı müdafiə edirdi. Ancaq arvadın daldan onu oraq ilə düz kürəyinin arasından vürməsi bədbəxtin birdəfəlik işini bitirdi.

Bu qarışıq sözlərdən Bağır bəy bir şey başa düşə bilməsə də, qərribə bir hadisənin üz verdiyi ona məlum oldu. Buna görə də o, üzünü Mustafaya tutub hadisəni müfəssəl surətdə söyləməsinə xahiş elədi. Mustafa tufəngini tut ağacına söykəyib hadisəni bu növ danışmağa başladı:

– Vəkilbaşının Toqayı kəbin altına aldığı labüd ki, indiyə kimi eşidibsiniz. Toqayın qardaşlarının bir az bundan

əvvəl zindandan qaçıb bu mahalda od yağırdıqlarını da bilməmiş olmanız. Bu gədələrin gec-tez öz bacıları Toqayın sorağına gələcəklərini vəkilbaşı nəzərə alaraq Toqay yaşayan evin hər tərəfinə jandarm nəfərləri qoyub bunların tutulmasını əmr etmişdi. Əlbəttə, həmin Zeynəb bacı da jandarlara lazımı qədər köməklik etməyə söz vermişdi. Bu köməkliyi də etməyə o borclu idi. Çünki vəkilbaşı həmin gədələrin torpaq və həyətlərini bu arvadın əri Rəhim bəyə vermişdi. Qərar belə idi ki, Zeynəb bacı hər dil ilə olsa, onları aldadıb evə salan kimi başlarını qarışdıraraq jandarlara xəbər versin, ta jandarm-lar da öz vəzifələrini yerinə yetirsinlər. Haradansa onlar bu nəqşədən xəbərdar olub, hətta jandarmların durduqları yerləri belə öyrənirlər. Jandarlardan bədbəxt Əsədulla ilə Qulam öz postlarında olduqları halda tüfəng qundağı ilə başlarından vurulub öldürüldülər. Yaxşı vuruşub üzümüzü ağardan birçə Qurban idi ki, onu da vəkilbaşının sevgilisi Toqay oraqla daldan vurub yerə sərdi.

Hadisənin qəribəliyindən təəccüblənən və eyni halda qəlbən bir növ şadlanan kəndxuda təəccüblü bir tövr ilə Mustafanın sözünü kəsib soruşdu:

– Toqay bəs necə oldu?

– Necə olacaq, ərinin demokrat vaxtı geydiyi paltarları harada isə gizlətməmişdi. O dəqiqə həmin paltarları geyib biçərə Qurban jandarmandan qalan tüfəng fişəngi də götürüb qardaşları ilə birlikdə bir qədər də kənddə bu Zeynəb arvadı axtarandan sonra çıxıb getdilər.

– Bəs Zeynəbi nə edirdilər?

Jandarm cavab verməmiş Zeynəb özü dilə gəlib dedi:

– Nə edəcək idilər, öldürmək üçün bilmirəm hansı dili şişmiş Hacı Axundun yanında mənim Toqayın əvəzinə iqrar verməyimi o saat gedib onların ovcuna qoyub. Mən qalaxda gizlənməmişdim, onlar məni axtaranda öz aralarında danışib deyirdilər: “Kaftar, sən istəyirdin ki, bizim bacımızı qanlı düş-

mənimiz olan bir adama ərə verəsən?” Qız da tez-tez deyirdi: “Dadaş, siz gəlməsəyiniz də mən o adamdan Əzizin intiqamını alacağdım. Mən onun üçün elə bir müdhiş ölüm tədarükü görmüşdüm ki, tamam dünyaya səs salacaq idi. İndi ki, gəldiniz hamımız birlikdə intiqamımızı almalıyıq”.

Məsələnə indi yaxşı başa düşən Bağır bəy:

– Bəs demək siz bura jandarmların qırılıb, Toqayın da qaçmasını vəkilbaşıya xəbər vermək üçün gəlibsiniz, eləmi? – dedi.

– Bəli, bəli, bunun üçün gəlmişik.

Bu sözdən sonra Mustafa vəkilbaşını yuxudan oyatmağı təklif etdisə də, Bağır bəy kişini yuxudan ələyib belə bir pis xəbəri söyləmələrini məsləhət görmədi. Lakin bu zaman gizir Vəli yetişib müztərib bir tövr ilə Bağır bəyə dedi:

– Kəndxuda! Hər yerə baxdım. Bağçada deyil, tövlədə də yoxdur. Yerində də deyil.

Əşitdiyi hadisənin təsiri bir yandan, gizirdən eşitdiyi bu xəbərin təsiri də o biri yandan Bağır bəyin əhvalını pozdu. O, dərhal yerindən durdu, orada oturanlar da onun dalınca ayağa qalxdılar. Bu kiçik dəstə birinci növbədə dama çıxıb, səssiz-küysüz, barmaqlarının ucunda vəkilbaşı yatan yatağa yaxınlaşdı. Onlar hələ də gizir Vəlinin sözlərinə inanmırdılar, qorxurdular ki, Səməd bəyi yuxudan oyadıb onun qəzəbinə düşər olsunlar. Bunların bu hərəkətindən darıxan gizir onlardan qabağa keçib cəsarətli addımlarla yeriyərək özünü yatağa yetirdikdən sonra əl atıb yorğanı göyə qaldıraraq səsləndi:

– Hanı, hanı burada Səməd bəy?

Bir az sonra məlum oldu ki, jandarm vəkilbaşı Səməd bəyin tüfəng və tapançasından başqa hər şeyi, hətta paltarları da toxunulmadan olduğu kimi başının altında qalır. Ancaq özü yoxa çıxmıdır.

İndi ikinci hay-küy kəndxudanın evindən ucaldı. Təşviş içində olan kənd camaatı çox keçmədən qarağacların dibindən buraya gəldi. Hər ağızdan bir söz eşidilirdi. Bədbəxt kənd-

xuda ilə gizir Vəli özlərini büsbütün itirmişdilər, nə edib nə qayıracalarını tamamilə unutmuşdular.

Bu zaman kəndin mollası qayıdıb gəlmişdi. Hadisəni eşidər-eşitməz birbaşa özünü kəndxudanın evinə yetirdi. Camaatdan kim isə onu görərək ucadan səslənib dedi:

– Baba, hələ ölənün boğazından asılan kağızı gətirin Molla Yusif oxusun, görək nə yazılıbdır.

Kəndxuda və başqa ağsaqqallar da bu fikri təsdiq etdilər. Gizir Vəli ilə bir başqa adam məsciddə uzadılan ölünün boğazından asılan kağızı gətirmək üçün oraya qaçdılar. Zeynəb arvad ilə jandarm Mustafa isə özlərini kəndxudadan min dəfə artıq itirib yumurtası tərsə gələn toyuq kimi o yan bu yana vurnuxurdular. Onlar bir yerdə qərar tuta bilməyib həyət-bacanı dolanır, başlarına nə gələcəyini bilmirdilər.

Altı nəfər demokratin zindandan qaçıb intiqam dəstəsi təşkil verməklərindən tamamilə xəbərsiz olan kəndlilər bu cür sirlili bir hadisə ilə üzbəüz gəldikdə təəccüblərini gizlədə bilmirdilər. O qədər çəkmədi ki, gizir Vəli ilə birlikdə kağızın dalınca gedən adam qayıdıb gəldilər və ölünün boğazından götürdükləri kağızı mollaya verdilər. Kağızda belə yazılmışdı:

“Xalqın azadlığına, dilinə, namusuna toxunan xainlərin hamısı bu cür cəzalanacaqdır. İntiqam dəstəsi”.

Kağızın altında qoyulan bu imza kəndliləri hamıdan artıq təəccübləndirdi. Bu intiqam dəstəsinin kimlərdən ibarət olduğunu kəndxuda, Mustafa, Zeynəb bilsələr də, onlarda elə hövsələ yox idi ki, bu dəstənin kimlərdən təşkil tapdığını və nə istədiklərini, bu neçə günün içində nə cür işlərdən çıxıb, nə qədər jandarm və azadlıq düşmənlərini öldürdüklərini kəndlilər üçün danışib izah etsinlər.

Artıq həmin çəngəldən asılan cəsədin Səməd bəy olduğu hamıya məlum olduğu kimi, indi qatillərin həyət-bacaya tamamilə bələd olduqları, Bağır bəyin evinin dalındakı bağçadan dama çıxıb Səməd bəyi səssiz olaraq öz yatağında boğduqdan

sonra onu üzü üstə sürüyə-sürüyə aparıb qarağacdən asdıqları aydınlaşmışdı. Kəndxudanın evi, həyət qapısının ağzına kimi arvad-uşaqla dolmuşdu. Hər ağızdan bir avaz gəlir, hərə öz fikrini və mülahizələrini bir növ izah eləyirdi. Həmin bu vaxtda on beş nəfər atlının atlarını çapa-çapa gəlib kəndxudanın evini mühasirə etdiklərini birinci növbədə qapı qabağına yığılan camaat gördü, atlıların görünməsi ilə camaatdan qıy səsinin ucılması bir oldu. Bir az sonra evin mühasirəyə alındığını həyətdəkilər də bildilər.

Tüfənglilər: “Kimsə yerindən tərpənməsin!” – deyər camaatı təhdid etdilər. Bu gözlənilməz hücumun mənasını anlamayan camaat o qədər heyrət içərisində idi ki, heç kəsdə, doğrudan da, yerindən tərpənmək iqtidarı yox idi. Hamı olduğu yerdə donub qalmışdı. Atlılardan bir neçə nəfər yerə enib camaata tərəf irəliləməyə başladı. Camaatın heyrəti bir an içərisində sevincə çevrildi. Onlar Qarazəmi komitə katibi Mir Heydəri, Moxur komitə katibi Əşrəfi və bir neçə nəfər başqa yoldaşları görərkən içərisində olduqları mühiti bir anlığa olsa da unudaraq özlərini sevdikləri və indi də arzusunu çəkdikləri milli hökumət dövründə hiss etdilər. Bunun üçün də hər kəs dalı çəkilib zindəda bildikləri yoldaşlarına səmimi bir hörmət və məhəbbət ilə yol açdı. Onlar camaat arasına keçdikcə xalq onların üzlərinə gülüb salam verirdilər. Qadınlardan bəzisi əlini torpağa vurub üzünə çəkərək onları azad gördüklərinə görə allaha şükür edirdilər. Bunlardan iki nəfəri, yəni Əşrəf ilə Mir Heydər fəvqəladə soyuqqanlılıq ilə camaatda əleykəssalam deyər-deyər və bəzilərinin kefini xəbər ala-ala aralıqda açılan dar yoldan keçib Bağır bəyin həyətinə daxil olduqdan sonra düz ağsaqqallar oturan yerə getdilər. Bunların dalınca yeriyən cavan oğlanı kənd camaatından bir nəfər də olsun tanıya bilməmişdi. Mir Heydər ilə Əşrəfin həyəte girdiyini görüb özünü camaat arasında gizlətmək istəyən jandarm Mustafa arzusuna müvəffəq ola bilmədi. Bir ildən

yuxarı həbsdə qalan bu iki nəfərin gözləri alıcı bir tərmanın iti gözü kimi bunları seçdi. Mir Heydər hənz sızə başlayaraq öz məqsədlərindən Təzəkənd əhalisini xəbərdir etməmişdi ki, Əşrəf jandarm gizləndiyi tərəfə dönərək onun qulağından tutub camaat arasına gətirdi və:

– Niyə tülkü kimi gizlənirsən? – dedi, – Söylə, yoldaşın haradadır?

Əşrəf jandarmın yalvarmasına baxmayaraq yanında duran cavana tərəf dönərək dedi:

– Toqay bacı, bu xain və bişərəfi təhvil ver uşaqalara.

Əşrəfin məzkur cavanı Toqay bacı deyə çağırmasını görən kənd adamları, xüsusən qadınlar bunun mərhum Əzizin arvadı Toqay olduğunu və öz əhdinə vəfa edərək əri Əzizin intiqamını almaq üçün qiyam etdiyini anladılar. Toqay jandarmı bayırda duran yoldaşlarına təhvil verib geri döndüyü zaman Bağır bəyin həyətindən özünü küçəyə atan ala çadralı bir qadınla qarşılaşdı. Bu qadının Zeynəb olduğuna heç bir şübhə yox idi. Buna görə də əlindəki balaca bir tufəngin lüləsini qadının kürəyinə dayayıb dedi:

– Daha qurtara bilməzsən!

Toqay, “Məni bağışla”, – deyə onun ayaqlarına yıxılan qadına məğrur-məğrur baxıb gülümsəyərək dedi:

– İntiqam dəstəsinin qətnaməsinə görə, xainlər kim olur olsun, öz cəzalarına çatdırılacaqlar.

Toqayın bu sözündən sonra kənardə duran tufənglilərdən biri qabağa gəldi, qadının qışqırub yalvarmasına baxmayaraq onu da arxada duran yoldaşlarının yanına apardı.

Bu zaman Mir Heydər uca bir yerdə durub, əvvəl özlərinin nə cür qaçdırlarını, bu az müddətin içərisində jandarmı və başqa azadlıq düşmənlərindən necə intiqam aldıklarından müxtəsər bir surətdə danışdıqdan sonra kəndliləri zülm əleyhinə birləşməyə dəvət etdi, yaxın gələcəkdə milli hökumətin daha əsaslı, daha möhkəm bir surətdə təşkil tapacağı ətrafında

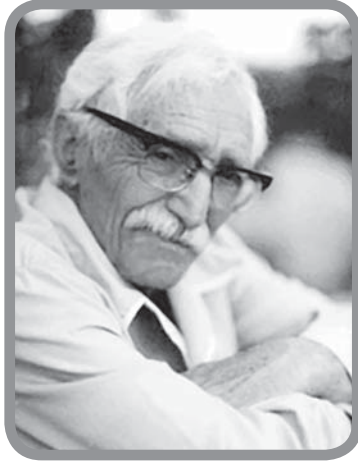
İntiqam dəstəsi

---

təsirli bir nitq söylədikdən sonra, üzünü kənd cavanlarına tutaraq dedi:

– İndi bizim üç dənə artıq tufəngimiz və lazımı qədər patronumuz var, kim istəyirsə, bizim ilə gələ bilər.

Mir Heydər hələ sözünü ağzından qurtarmamışdı ki, iyirmi-yə yaxın kənd cavanı ortalığa çıxıb azadlıq yolunda candan keçməyə hazır olduqlarını bildirdilər. Cavanların xatiri qalması deyə, üç nəfər qürə atmaq yolu ilə seçilib intiqam dəstəsinə qarışdı. Bu üç nəfərdən biri də Əlimərdan idi. Bir az sonra on səkkiz nəfərdən ibarət olan intiqam dəstəsi öz iki məhbusları ilə kəndi tərk etdikləri zaman qadınlar arxalarınca su səpib xeyir-dua verdilər.

HƏBİB SAHIR

154

Həbib Sahir (1903-1988) Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini mollaxanada almış, daha sonra Təbrizdə mədrəsə bitirmişdir. Yaşadığı ölkədə ana dilində oxumaq yasaq olduğundan, Türkiyəyə getmiş, İstanbul Universitetinin tarix-coğrafiya fakültəsində təhsil almışdır. O, İstanbulda çağdaş türk və fransız poeziyası ilə yaxından tanış olmuşdur.

Təhsilini bitirdikdən sonra bir müddət müəllim kimi fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan Milli Hökumətinin süqutundan sonra işdən çıxarılaraq sürgünə göndərilmişdir. Əvvəlcə romantik şeirlər yazan müəllifin yazılarında sürgün həyatından sonra ictimai məzmun güclənmişdir.

Əsərlərini doğma ana dilində yazmışdır. Ədəbiyyatda yeniləşmə hərəkatının tərəfdarı olan Tağı Rüşətlə tanışlığı onun sərbəst şeirə meyillənməsinə səbəb olmuşdur.

Yaradıcılığında poeziya aparıcı yer tutur. Bununla yanaşı, nəsr, publisistika və tərcümə sahəsində də fəaliyyət

yət göstərmişdir. Lamatinin “Göl” poemasını Azərbaycan türkcəsinə çevirmişdir.

Həbib Sahir xalqının İslam inqilabından sonrakı illərdə üzləşdiyi ədalətsizliyə və təhqirlərə dözməyərək, habelə rejimin ona qarşı edəcəyi təzyiq və işgəncələri göz önünə gətirərək Tehran yaxınlığındakı Aria şəhərində yaşadığı mənzildə intihar etmişdir.

GÜLÜSTAN DƏRSİ

Necə ki, bir məhkumu zindana aparırlar, eləcə də mənə bir bahar günü bir axundun məktəbxanasına apardılar. Ağaclar gül açarkən mənəim könlümün gülləri solmağa başladı. Günəşli havada baharın ətri hər yeri bürüdüyü zaman “məktəbin” alaqlarlanlığı, pis qoxusu ürəyimi bulandırdı. Məktəb xaraba məsciddə yerləşirdi, yuxarı başda çalsaqal, qorxunc və bədheybət bir kişi oturmuşdu. O, məktəbdar axund idi. Diz üstə düz axşamadək ürəyim sızıla-sızıla oturdum. Həmin gün axund mənə dindirmədi. Demə, bəs təzə qonağa hörmət edirmiş.

Məktəbdə keçə bərklü, zəncirəli bərklü, qara bərklü, ağ tumanlı, ala tumanlı, corablı-corabsız oğlan uşaqları həsir üstə yan-yana oturub vızvıza kimi vızıldayıb dərş oxuyurdular.

Axund uşaqların bir neçəsinə dərş verib yola saldı, bir neçəsinə də döydü. Elə bu heyndə çarşablı bir qadın məscidin pəncərəsinə kölgə saldı. Rübəndini qaldırıp qaşlarını oynatdı, gülümsədi, mollaya bir şeylər pıçıldadı... Anlamadım. Ancaq gördüm ki, mollamızın qaş-qabağı açıldı, qələmdanı açıb bir kağız götürdü, cızmaqara edib gülə-gülə xanıma verdi.

Axşam dərşdən sonra axund mənə səsləyib dedi:

– Həbib, sabah gələndə “Gülüstan” kitabını gətir.

Ertəsi gün anam mənə tezdən oyatdı, çay-çörək verdi, yola salanda heybəmə “Gülüstan” kitabı qoyub dedi:

– Get, bala, allaha tapşırıdım.

Budur, axundun hüzurundayam, diz çöküb kitabı açmışam. Axund kitabdan farsca oxuyur. Heç nə başa düşməsəm də, dediklərini tutuquşu tək əzbərləyib evdə anama və xalama oxuyuram. İkinci gün şam yeməyindən sonra eyvanda oturub ulduzlara baxır və ürəyimdə molların keçdiyi dərş təkrrarlayıram. Hər bir cümlədən cürbəcür məfhumlar yaradıram:

– Minnət – minnət qoymaq.

- Xuda – yeri və göyü yaradan.
- Əz – bəs əz nə deməkdir? Yəni dur, pişiyin başını əz.
- Cəl – yəni gəl.

Xülasə, günlər bir-birinin ardınca gəlib keçirdi. Mən məktəbxanada “Gülüstan”ın sirləri arasında çabalarkən, dünənki xanım pəncərəyə qondu. Axund dərsi saxladı.

* * *

Neçə aylar ötdü, “Gülüstan”ı anlamadan yarı elədim.

Bu kitabdan öyrəndiyim şey bir çox məlakə və dərvişlərin adı oldu.

Qışın son günləri idi. Axund uşaqlara qitə (rəngbərəng şəkillər) payladı. Bu qitələrdə Şirin çeşmə başında saçlarını darayırdı. Rüstəm ağ divlə güləşirdi, bir padşah taxt üstə oturub yan-yörəsində nöker-nayıblar əl bağlayıb durmuşdular.

Axund əvvəlcə dövlətli balalarını çağırıb gözəl şəkilləri onlara verərdi, tör-töküntülərini isə yoxsul uşaqlarına əta edərdi. Axund qitələri müftə paylamazdı, onların əvəzində xələt dilərdi. Məsələn, kəllə qənd, şirni, qumaş parça, bir də çərşənbə yemişi.

Axır çərşənbə axşamı anam mənə təzə paltar geyindirib başıma zəncirli börk qoydu, bir böyük boşqab çərşənbə yemişi ilə, bir neçə arşın ağ parça (axunda tumanlıq) qoyub məktəbxanaya yola saldı. Hədiyyələri axundun qabağına qoyub dedim:

- Axund, bağışla, azına-çoxuma baxma.

Axund qaşqabağını turşutdu, demə, “Bərge səbzə dərvişan”mı¹ bizim hədiyyələr.

¹ Sədinin: “Bərge səbz əst töhfeyi dərviş,

Biçarə çe konəd həmin darəd”

(Dərvişin töhfəsi göy yarpaqdır,

Biçarə nə eləsin ki, olanı budur) – beytinə işarədir.

Axundun içərisi bir neçə gözə bölünmüş yekə bir sandığı da vardı. O, kəllə qəndləri, girvənkə çayları bir gözə, yemişləri bir gözə, xələtləri də başqa bir gözə yığardı.

* * *

Təzə il bayramı idi. Bayramdan sonra axund birdən-birə xoşgüleş və mehriban olmuşdu. Artıq uşaqları fələqqəyə bağlamırdı, söymürdü. Çünki çarşablı xanım hər gün göyərçin kimi axundun pəncərəsinə qonurdu.

Bir gün məktəbdən qaçıb Sahibəmir meydanında lotu İbrahimin ayı oynatmasına tamaşaya getdim. O, meydanda mərəkə qurmuşdu. Ayının əlinə dəyənək vermişdi, ayaq üstə oynada-oynada avazla oxuyurdu:

Ləl lə ləla, ləl ləli,
Dusyə ləla, ləl ləli.
Yeri, yeri, çoban, yeri,
Dağları dolan, yeri.

Ayı isə meydanda yanlarını basa-basa gəzişir və tamaşaçılara diş qıcırırdı. Lotu İbrahim öz sənətkarlığı ilə tamaşaçıları həm heyrətləndirir, həm də güldürürdü. O, gahdan bir gözbağlıcılıq da edirdi, bir yetim uşağı torba üstə oturtdurub “qıd-qıd” edə-edə onun dövrəsinə dolanır və yumurtladırdı.

Lotu İbrahimin öz dilimizdə oxuduğu qoşmalar yağ kimi döşümə yayılırdı. Amma axundun dilini anlamırdım.

Əgər soruşsanız ki, hansının “dərsi” faydalıdır? Deyərdim:

– Lotu İbrahimin!

LEYLA

Yayın ən gözəl və aydın günlərindən biri idi. Qəranqu çayının duru suları Bulaq otunun saçaqlarını və ətirli yarpızları yalaya-yalaya Miyanaya sarı axırdı. Qoşunun ilxılarını yalnız dağ ətəklərindəki çəmənliklərdə deyil, kəndin meşəliklərində də otladırdılar. Nəsimin xəfif nəfəsi və günəşin hərarətilə yarpaqlanıb yaşıl örtüyə bürünən cavan ağaclar bir həftə içində çılpaqlaşdılar. Kəndlilərin zəhmətilə göyərüb sünbülləşən zəmilər də atların ayağı altında paymal olardı. İlxını qoruyan bir sürü əsgərin başçısı sərvan¹ rütbəli, yaraşıqlı bir cavan idi. Gözlərindən biclik yağırdı, sağlam dişləri par-par parıldayırdı. Bilmirdin ki, gülür, yoxsa köpək kimi diş qıcırdır. İlxiçilər kənd əhalisi ilə birlikdə obaları da bir parça çörəyə və bir kasa ayrına möhtac qoymuşdular...

Kəndin təzə gəlinləri və qızları bulağa gedərkən meşənin qırağından süzülə-süzülə keçərdilər. Çünki əsgərlərdən qorxurdular. Lakin kəndin gözəli Leyla heç də ilxı adamlarından çəkinməzdi. O, məğrur və cəsarətli idi. Çıxıq yanaqlar, qıyıq, cazibəli gözlər onun türkmən simasına xüsusi gözəllik gətirirdi. Sərvan ona göz dikmişdi. Marağadan gələn bəylər, obadakı cavanlar, dağda-daşda qoyun otaranların hamısı bu bəstəboy gözələ aşıq olmuşdu. Lakin Leyla yalnız birinə könül vermişdi, adaxlanmışdı. Anası payızı gözləyirdi ki, qızını köçürsün.

Qaranlıq gecələrdən birində at ayaqlarının xofulu tappılıtları, köpəklərin hürüşməsi, tükürpədicə qadın havarı biri-birinə qarışdı. Havar tərən Leylanın dul anası idi.

O, çığıra-çığıra deyirdi:

– Amandı, qonşular, ey adamlar, gəlin, dadıma çatın, gözümün işığı bir dənə qızımı qaçırdılar.

¹ kapitan

Bütün kənd, arvadlı-kişili, uşaqılı-böyükü eşiyə ağnaşıb dağ-daşı, çöl-meşəni, çay-çəmənini axtardılar, obaları gəzdilər, amma Leylanı tapmadılar. Gün çırtlayıb dağların başından boylananda çiyində kuzə çaydan gələn qızcığaz camaata dedi:

– Leylanı gördüm, çay qırağında yerə sərilib, Sərvan da onun yanında uzanıb.

Hamı qız deyən yerə axışdı. Leylanın rəngi gömgöy göyərmişdi, gözləri qapanmışdı, onu kimsə boğmuşdu. Sərvanın açıq qalmış gözləri göyə zillənmişdi, bağına sancılmış xəncərin yerindən axan qan mundirini islatmışdı.

GƏNCƏLİ SƏBAHİ

Gəncəli Səbahî (1906-1990) Güney Azərbaycanın Mərənd bölgəsinin Miyab kəndində anadan olmuşdur. Yeddi yaşında ikən Quzey Azərbaycana pənah gətirmiş, ibtidai təhsilini Şəmkirdə, orta təhsilini isə Gəncədə almışdır. 1932-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun filologiya bölümünü bitirmiş, bir müddət Şəmkirdə orta məktəbdə müdir işləmişdir. Lakin çox çəkmədən siyasi səbəblərdən ailəsi ilə birlikdə Qazaxıstana sürgün olunmuşdur.

Səkkiz ildən artıq davam edən sürgündən döndükdən sonra 1946-cı ildə Güney Azərbaycana gedərək yeni təsis edilmiş Təbriz Dövlət Darülfünununda dil və ədəbiyyat fakültəsinə rəhbərlik edir. Həmçinin radioda ana dilində verilişlər hazırlayır, qəzet və jurnallarda məqalələrlə çıxış edir.

Azərbaycan Milli Hökuməti devrildikdən sonra “mü-hacir” adı ilə Bəndərabada, oradan da Loristana sürgün

edilmişdir. İki illik sürgün həyatından sonra Təbrizə qayıdır, lakin hökumətin tələbi ilə Tehrana köçürülür.

Ədəbi yaradıcılığa erkən yaşlarında şeirlə başlasada, sonralar daha çox nasir və tənqidçi kimi tanınmışdır. Müxtəlif dövrlərdə yazılmış “Həyat faciələri”, “Qartal”, “Gül dəstəsi”, “Ana qəlbi”, “Arsız Qafar”, “Ovçu” və başqa povest və hekayələrin müəllifidir.

Sürgün və həbsxana həyatı ədibin yazılarının əsas mövzunu təşkil edir. İran siyasi rejiminin bütün təzyiq və təhdidlərinə baxmayaraq əsərlərini ana dili olan Azərbaycan türkcəsində yazmışdır.

Gəncəli Səbahi bədii nəsrə yanaşı, ədəbi tənqidlə də məşğul olmuş, məqalələrinin mühüm bir qismini “Varlıq” (Tehran) dərgisində dərc etdirmişdir.

Ədibin ölümündən sonra çap olunan “Ötən günlərim” xatirə-povesti memuar ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindəndir.

Gəncəli Səbahi Tehrandə dünyasını dəyişmiş, Behişt Zəhra məzarlığında dəfn olunmuşdur.

GÜL DƏSTƏSİ

1366-cı ilin baharı¹ idi. Darıxma mənə əl verdiyindən qəsəbənin ətrafına gəzməyə çıxmışdım. Qat-qat ucalan sıra dağların qoynunda yerləşən “Müzəffər” qalasının təbiət gözəlliyi insanın ruhunu oxşayırdı. Dağların ətəyindən şırıltı ilə axıb insan ömrü kimi gedən çayların həmhəməsi hər tərəfdə qaynayıb qalxan duru bulaqların zümzüməsi, həzin-həzin əsən yeldən rəqsə gələn yarpaqların pıçılısı, azad quşların budaqdan-budağa sıçrayaraq sevinclə dolu şirin nəğmələri məni öz qəm, xəyal dünyamdan ayırmış, gül-çiçəklərin ətri tutqun şərab tək məni məst etmişdi. Hər tərəfə üz döndərsən, təbiət öz gözəlliyi ilə insanın üzünə gülürdü.

Gəzə-gəzə gəlib İldırım bulağının başına yetişdim. Yorulmuşdum. Əl-üzümü yudum. Bulağın kənarında oturub yerin sinəsindən göz yaş kimi qaynayıb qalxan duru suya tamaşa etməyə başladım. Nədənsə yenidən qəm ləşgəri mənə hücum etdi. Ürəyim dolğun bulud kimi doldu. Öz el-obam, vətənim yadıma düşdü. İndi orada da təbiət öz donunu dəyişib. Düzlər-yamaclar al-yaşla bürünüb, hər gülün üzərində bir bül-bül cəh-cəh vurur. Çöllərdə qoyun sürüləri, quzular mələşir. Çobanın çaldığı yanıqlı tütək səsi dağ-dərələrə yayılır. Bahar hər yerdə bahardır. Ancaq mənim vurğun könlüm vətənimin yazını arzulayır. Axı, mən onun qoynunda böyüyüb boya çatmışam. Torpağının hər addımında sevgi, sevinc, kədərlə dolu xatirələrim vardı. Hər şeydən üstün sevgilim də oradadır. O, gözü yolda məni gözləyir. Ayrılıq dərđini kim bilmir?..

Ürəyim tufana tutulmuş dəniz kimi təlatümə gəlmişdi. Daha təbiət gözəlliklərini görmürdüm. Ruhum quşu vətən

---

¹ Miladi tarixi ilə 1947-ci il

diyarında pərvaza gəlmişdi. Onun xəyalı gözümün önündə canlanırdı. O da mənim kimi pərişan, solğun, tutqun, dolğun görünür, o da hicran odunda yanırdı. Aman allah... Nə qədər dözülməzdir!..

İki əlim ilə başımı tutdum. Sanki bununla beynimdə əmələ gəlmiş fırtınanı sakit etmək istəyirdim. Son görüşümdən altı ay keçirdi. Ayrılıq dəqiqələrində üz verən həyəcan, göz yaşları, ümitsiz baxışlar bir-bir gözümün önündə canlandı. Bütün varlığını sarsıtdı.

Belə böhranlı bir halda ikən məhəbbətlə dolu incə bir səs:

– Ağa, salam, – deyə mənim dadıma çatdı. Qorxunc yuxunun vəhşətindən oyanan adam kimi özümə gəldim. Qarşımda on-on iki yaşlarında qıvrım saçlı, ayaqyalın bir lor qızı gördüm. O, əlində bir dəstə gül qabağında dayanmışdı. Qara iri gözlərində mehr-məhəbbətlə dolu vəhşi bir baxış var idi.

– Mən bu gülü sənə dərmişəm, – deyə gül dəstəsini mənə uzatdı.

Mən şaşqın bir halda gülü aldım. O sevinərək güllərlə bəzənmiş otları yararaq dəli ceyran sıçrayışları ilə uzaqlaşdı.

Mən onu tanıdım. Əlimdəki gül dəstəsinə tamaşa etməyə başladım. Nərgiz, bənövşə və sairə rəngarəng güllərin arasında yerləşdirilmiş iki dənə lalə gülü bu dəstənin gözəlliyini tamamlamışdı.

Bu gül dəstəsi məsum bir qəlbə çiçəklənən pak bir eşqin tərənnümü, qədirdanlığın ifadəsi idi.

Gül dəstəsinə tamaşa etdikcə onun al, sarı, qırmızı bənövşə çiçəklərinin yarpaqları xatirə dəftərimin varaqlarına çevrildi.

* * *

Bugünkü kimi yadımdadır. Qış idi. Qar əzəmətlə ucalan dağları tutsa da, hələ Əlşütür dağlarına ağ örpəyini sərə bilməmişdi. Bəhmən ayının üçü idi. Axşam tərəfi birdən ağ qalın

buludlar rəqsə gələrək göy üzünü tutdu. Soyuq sazaq qarşısına gələnə qamçılıyıb qovurdu. Hava qaraldıqca soyuq daha da özünü göstərir, qar-borandan xəbər verirdi. Biz də dörd nəfər yoldaş qalanmış divar buxarısının dövrəsinə yığılmışdıq. Bizim ixtiyarımıza verilmiş bu otaq hər şeydən artıq kiçik bir kəndli tövləsinə oxşayırdı. Divarları tüstüdən qaralmışdı. Qapısı qırıq, pəncərəsi də yox idi. Çala-çuxur döşəməsində yurd salmış birələr çövləndə idi.

İnsanın üzü bərk olar. Əgər az da olsa, ümid nuru qəlbinə işıq salmış olsa, hər çətinliyə dözər. Biz iki aydan bəri bu otaqda günləri bir-bir yola salırdıq. Hamımız bir dərdli idik. Buxarının tüstüsü içərini doldurmuşdu. Axışan yaşarmış gözlərimizi hərdən silərək, Novruz kişinin söhbətinə qulaq asırdıq. O, hamımızdan yaşlı, dünyagörmüş, ölkələr gəzmiş, ruzigarın isti-soyuğunu dadmış şirin söhbətli bir adam idi. Ucaboynu, enlikürək, saç-saqqalı ağarmış bu adamın üzü, alın qırıqları söylədiyi dastanları kimi hekayələr tərənnüm edirdi. O, bu gün bizə öz eloğlusu Səttarxanın dastanını söyləyirdi. O, söhbətini qurtararkən ocaqdakı odunlar yanıb qurtarmışdı. Qırmızı közlərin üzünü kül qatları örtmüşdü. Eşiyin soyuğu qapının çatlarından özünü içəri vuraraq otağın havasını soyutmaqda idi. Yataq yerlərimizi düzəlttik. Aftafa götürüb geri qayıdanlar büzüşmüş bir halda:

– Qar yağır.

– Borandır, – deyə özlərini içəri salırdılar.

Hər kəs yorğanını başına çəkib öz nəfəsi ilə yerini qızdırmağa çalışırdı. Bu da insan ömründən bir gün idi, keçdi...

Səhər işığı qapının çatlarından keçərək daxmanın qaranlığını boğmuşdu. Yerimdən qalxıb paltarımı geyindim. Çay qoymaq üçün su yox idi. Dolçanı götürüb eşiyə çıxdım.

Hər yeri qar örtmüşdü. Günəşin zərli saçqları qarşı dağların zirvəsinə yayılaraq onları teatr səhnəsində üzünə proyektor salınmış gözəl bir hünərmənd üzü kimi cilvələndirir-

di. Asiman saf, hava təmiz, ürəkaçan idi. Ayaz və şaxtadan küçələrin kənarı ilə uzanan arx sularının üzü qaymaq bağlamışdı, həzin-həzin əsən şimal yeli ev buxarılarından qalxan tüstünü cənuba doğru haylayırdı.

Mən qəsəbənin şərq tərəfindən axıb gedən “İldırım bulağı” suyundan gətirməli idim. Budaqları qar ilə örtülmüş ağacların arasından keçərək bulaq suyuna yaxınlaşdıqda suyun kənarında başıaçıq, qıvrım saçlı, ayaqyalın, soyuqdan al dodaqları göyərmiş kiçik bir lor qızı gördüm. O, ayaqlarının birini götürüb o birini qoyurdu. Göz yaşları bozarmış yanaqlarını islatmışdı. Qabağında su ilə dolu bir qazan var idi. Bu mən-zərə mənə Viktor Hüqonun Kozettasını xatırlatdı. O, romantik bir dastan olsa da, bu gözümün önündə canlı bir vəqeiyyət idi. Tez qıza yaxınlaşdım:

– Nə üçün ağlayırsan, quzum, – deyə sual verdikdə zavallı qızcığaz titrəyən kiçik, topul əlləri ilə göz yaşlarını silərək:

– Qazanı başıma qaldıra bilmirəm, – dedi.

– Gücün çatdığı qədər doldursana.

O, boğuşuq hıçqırtılarla:

– Az doldursam, xanımın acığı tutar, – dedi.

– Atan-anan yoxdur?

– Onlar kənddədir.

– Sən kimin yanında olursan?

– Ağanın.

– Ağan kimdir?

– Ərbabdır, Əli xandır, – deyə cavab verdiyi zaman daha bərk titrəməyə başladı.

Onun halı məni şaşirtmişdi. Tez qazanı qaldırıb başına qoydum.

Zavallı qızcığaz qıçları dolaşa-dolaşa bir-iki addım irəlilədi. Soyuq onu haldan salmışdı. Qazanın altında müvazinətini itirdi. Onun hərəkətlərini gözdən qoymayırdım. Tez qazanı başından qapdım. O, dizi üstə yerə gəlmişdi. Tez qalxdı. Vü-

çudunu mübhəm bir qorxu bürümüşdü. Səhər-səhər qabağıma çıxmış bu iqbalsız pəriyə ürəkdən acıdım.

– Adın nədir?

– Mehri.

– Ağlama, quzum, – dedim, – mən sənə kömək edərəm.

Öz dolçamı orada qoyub onun qazanını götürdüm. O, kiçik addımlarla dalımca qaçırdı. Əli xanın qapısına yaxınlaşdıqda o, həyəcanla:

– Daha özümə ver. Yoxsa, xanım məni öldürər, – dedi.

Qazanı astaca onun başına qoyub qapıdan içəri keçməyinə kömək etdim. Mənim nigarançılığım yersiz idi. O, öz qüvvəsini toplaya bilmişdi. İçəri keçdikdə ağır yükün altında zəhmətlə boynunu hərləyib mənə baxdı. Bu baxışda dünyalar var idi.

Qapı örtüldü. Mən öz dolçamın dalınca yola düşdüm. Onun yalın ayaqlarının qar üzərində buraxdığı iz mənə cığır idi. “Xanımın acığı tutar” sözləri qayalı uçurumlardan qayıdan əks-səda kimi beynimdə səslənirdi. Yol uzununu öz-özümə deyirdim: “Məgər xanımın öz uşağı yoxdur? Ana deyilmi? O öz uşağına da bu zülmü rəva görərmi? Bəs ana qəlbi, insanlıq...”

Bəzən insan coşğun bir həyəcana qapılarkən özünü unudur. Feodal qayğısızlıqlarından olan bu kiçik xatirə də məni oturduğum bu çeşmə başından uzaqlaşdırmışdı.

Əlimdə olan gül dəstəsini dərin-dərin iylədim. Ətri bir an da olsa, kədərlərimi dağıtdı. Ruhumu oxşadı.

OVÇU

O sözünə belə başladı:

– Bu nə əfsanədir, nə də nağıl. Mənim öz başıma gələn bir hekayətdir. Ovçuluqla sonsuz bir əlaqəm var idi. Hələ on beş-on altı yaşlarımdan əlimdə tufəngim Qaradağın dağların-

da, bağlarında, qalın meşələrində ov dalınca qaçardım. Hər gün qırqovul, turac, ya kəklik ovlayıb evimizə qayıdardım. Heç yadımdan çıxmaz, bağımızda bir xar tut ağacı var idi. Bu tutu mən çox sevirdim. Öz adıma çıxmışdım, heç kəsdə ona əl vurmağa cürət olmazdı. Hər gün ona baş vurardım. Tutun yetişməsinə səbirsizliklə gözləyirdim. Tut qızarıb xarlanan vaxtı idi. Bir gün səhər bağa girəndə bir dəstə sığırçının budaqlarında cik-cik vura-vura tutdan yediklərini gördüm. Elə bil başıma bir qaya saldılar. Özümü saxlaya bilmədim. Hirsimdən evə qayıtdım. Qayıрма ov tufəngini götürüb bağa qayıtdım. Tufəng açılanda sığırçınlar ağacın dibinə elə töküldü ki, sanki dəymiş ərik ağacını silkələdin. Onların hamısının başını üz-düm, otuza qədər olardı. Evə gətirdim. Nənəm bunları mənim əlimdə görüncə özündən çıxdı:

– İt balası! – dedi, – məgər bunları sən yaratmısan ki, sən də qırırsan? Vallah, bu heyvanların ahı bir gün səni tutacaq, – deyə mənim üstümə qışqırdı.

Nənəm ucaboy, qədd-qamətli, gözəl bir qadın idi. Yaşı altmışa çatsa da, üzündə, gözlərində hələ də cavanlıq tərəvəti var idi. O, at belinə minəndə atın bağırını yarardı. Acığı tutanda da ildırım kimi çaxardı. Adı hallarında isə bir parça mehr-məhəbbət idi. O, Qaraçorlu tayfasının ağbirçəyi idi. Hamı ona bir ana kimi ehtiram qoyar, “xan qızı” – deyə çağırırdı. Heç kəsdə sözünün qabağında söz qaytarmağa cürət olmazdı. Mən onun hirsini soyutmaq üçün qucaqlayıb o üzündən, bu üzündən öpdüm, üzr istədim.

Bunun üstündən üç-dörd gün keçmişdi. Səhər yeməyi yeyib, çay içəndən sonra tufəngi götürüb ov məqsədi ilə evdən çıxdım. O zaman at minib, səfəli yerləri gəzməkdən, tufəng götürüb ova çıxmaqdan başqa ayrı bir əyləncə yox idi. Çayqırağı ilə bülbüllərin çıx-çığına, axan suların ürəyəyatan şırıltısına qulaq asa-asa, hərdənbir özüm də onların səsinə səs verib ağacların arası ilə gedirdim. Birdən qabaqdakı alma ağacının

lap alçaq budağına qonmuş gözəl bir quş gördüm. Tüfəngi aşırıb nişan almaq istədim. Onun gözəlliyi məni valeh etdi. Əlimi saxladım. Göyərçin boyda, başında kəkili, tükləri əlvan rənglərdə, quyruğu tavus quyruğu kimi gözəl, ancaq gödək idi. Ona güllə atmağa əlim gəlmədi. Asta addımlarla ona yaxınlaşdım, o əslən yerindən tərپənmədi. Diri tutmaq istədim. Öyrənmiş əl quşu kimi idi, heç qorxmurdu. Ağacın dibinə çatdım. Ömrümdə belə gözəl quşa rast gəlməmişdim. Sevincimdən nəfəsimi sinəmdə həbs etmişdim ki, quş hürkməsin. Əlimi uzatdım, tutmaq istəyəndə qanad çalib əlimdən çıxdı. Elə bil ürəyimin sapı qırıldı. Onu tutmaq ümidim yasa döndü. Bir neçə addım o tərəfdə başqa bir ağacın budağına qondu. Nə axar çayın ana laylasına oxşar, ürəyəyatan səsi, nə havada uçuşan quşların oxumağı, nə də sərçələrin budaqdan-budağa sıçrayıb haray, dad salmaları məni özünə cəlb edə bilmirdi. Sonsuz bir həyəcan içərisində mən yenə ona yaxınlaşdım. Yüzə-yüz tutacağıma inanırdım, ancaq o yenə əlimdən çıxdı. O, çay kənarından tərپənin ətrafındakı ağaclara doğru yönəldi. Budaqdan-budağa sıçramaqla məni öz arxasınca çəkir, elə bil məni ələ salıb ləzzət alırdı. Nəhayət, yenə bir ağacın lap alçaq bir budağına qondu. Ona yanaşdım. Tutmaq istəyəndə həmin ağacın ikinci budağına qondu, həm də çox saymazyana. Əlim çatmadığından ağaca dırmandım. Mən ona yaxınlaşdıqca o yuxarı budağa sıçrayırdı. Ağacın lap kəlləsində, axırncı budağında qərar tutdu. Günüm meyvə ağaclarının başında keçdiyindən meymun kimi budaqdan-budağa sıçramaq əlimdə su içim kimi asan idi. Özümü son budağa yetirdim. Əlimi ona yaxınlaşdırdıqca o budağın uc tərəfinə çəkilirdi. Sanki mənə acıq verir, “qorxmursan gəl”, – deyirdi. Sağ əlimi budağın tutarlı yerində bərkidib, sol əlimi ona uzatdıqda budağın şaqqıltısı və özümün budaqla bərabər aşağı düşdüyüm yadımdadır.

Gözümü açanda özümü yorğan-döşəkdə, qohum-qəbiləni başımın üstündə gördüm. İlk qulağımda dalğalanan nənəmin səsi idi.

– Sən ağacın başında nə qələt edirdin ki, yıxılıydın, – deyə məni suala tutdu. Özümü doğruldub başıma gələni olduğu kimi onlara söylədim.

– Mən demədim ki, o quşların qarğışı səni tutacaq. Sən gördüyün həqq quşu imiş. Quşların intiqamını səndən almağa gəlmiş imiş. Allah anana rəhm edib, – dedi.

Anam başımın üstündə idi. Dolmuş gözlərini sıxdı, halqalanan damlalar yanağına axdı. Bununla nə qədər ürək çırpıntısı çəkdiyini mənə anlatdı. Qıçım yaralanmış, bədənim də bir az əzilmişdi. On beş gün evdən eşiyə çıxa bilmədim. Mən sözünün arasına girdim.

– Demək, ovçuluğu da o gün yerə qoydun, eləmi? – deyə sual verdikdə o gülümsədi.

– Yox, – dedi, – o gündən quş ovunu yerə qoydum. Ovçuluğu yerə qoymadım. Mən sözümün ilkində dedim, ovçuluqdan təmiz və yaxşı əyləncə tapa bilməzdim. Həm də mənim üçün qiymətli bir vərdiş idi.

Dostumun yaşı yetmişə aşısa da, saç-saqqalı təzəcə çallanmışdı. Tökmə, sağlam bədəni, alıcı baxışlarını görəndə ona əlindən artıq yaş verə bilməz idi. Onun belə sağlam qalmağına mənim qıdığım gəlirdi. Axı, mən ondan cavantəhər olduğum halda, başımda bir dənə də qara tük tapılmazdı. Qocalıq nişanələri bütün vücudumu qaplamışdı. Ona görə də bir gün zara-fata salıb:

– Hamı yaşını gizlədəndə, sən yaşının üstünə artırırısan, görünür ki, sarımısan, – dedikdə, o güldü.

– Deyəsən, mənim cavan qalmağımın rəmzini bilmək istəyirsən. Çox gözəl, deyərəm: “Arsızlıq”, – deyib üzümə baxdı. Sanki bu sözün məndə necə təsir buraxdığını gözlərimdən oxumaq istəyirdi. Mən dayana bilmədim.

– Burada özünə böhtan deyirsən. Sən heç vaxt arsız olma-mısan! – dedim.

– Arsız olmasam da, qeyrətim də olmayıb. Farslar demiş-kən “hər çe piş ayəd, xoş ayəd”¹ demişəm, hər rəzalətə bo-yun əymişəm, – deyib dayandı. Cibindən bir siqar çıxardıb alışırdı. İki dodaqları arasında möhkəm sümürdü. Ciddi bir hal almışdı. Fikri haralarda gəzdiyini anlamaq çətin idi. Yenə sözbə başladı:

– Arsızlıq cavanlığın birinci rəmzidir. Bunu qəbul etməli-sən. Ancaq məni saxlayan, yaşımı gizlədən o qartallar oyla-ğığı uca dağlar, pələng seyrangahı olan qalın meşələr, dağların ətəyindən qaynayıb-qalxan duru, buz kimi sərin sular, bir də vərziş olubdur, – dedi. Bu sözləri o qədər qürurla söylədi ki, elə bil keçmiş cavanlıq günlərinə qayıdıb. – Ona görə də mən vətənimə, doğma yurduma, Qaradağa minnətdaram, – deyib susdu.

Dalğın baxışları uzaqlarda bir nöqtəyə zillənmişdi. Mən onu cummuş olduğu fikir dənizindən ayırdım.

– Ovçuluqdan niyə əl çəkdiyini demədin, – dedikdə, alnında yığılmış qırıqlar açıldı. Qəddini düzəltdi.

– Bu söhbətlər məni ömrümün qayğısız, o azad günlərinə, həyatımın ilk baharına, cavanlığımın coşqun günlərinə qay-tardı, – deyib yenə susdu. Ancaq bu sükut çox çəkmədi:

– Dediym kimi o gündən mənim quşlarla işim olmadı. Dağ keçisi, ceyran, maral ovuna girişdim. Dağlarda, sıldırım qayalıqlarda, çöllərdə qurd kimi pusquya durub ov güdürdüm. Saatlarla, qaçırdığım ovun dalınca bəzən günlərlə sürünür-düm, – deyib dərin bir ah çəkdi:

– Güzəl günlər! Ey cavanlıq, hardasan? Qayadan-qayaya atılar, dağdan-dağa ov dalınca qaçardım, yorulmaq bilməz-dim. Qabanlarla qarşılaşar, canımı xətərə salardım. Ancaq evə

¹ Qarşına nə gələrsə, xoş gələr.

əliboş qayıtmazdım, bunu demədim, həmişə məndən qabaq gedən vəfalı bir yoldaşım da var idi. Ov itim Qaplan idi. O öz işində o qədər ayıq və mahir idi ki, çox vaxt öz gördüyü işləri ilə məni heyrətə salardı. Hətta bir neçə dəfə məni ölümdən də qurtarmışdı.

Birini qoyub o birinə keçsəm söz uzanar. Bir gün nahara yaxın idi. Göydə uçuşan buludlar sanki günəşlə baş-başa qoymuşdular. Qara parçalarla onun üzünü örtməyə çalışır, günəş isə onu dağıdaraq öz şüalarını cahana yaymağa can atırdı. Həzin-həzin əsən külək dağların döşündə açılmış gülləri, yaşıl otları, axan suları, hətta mənim tellərimi belə oxşayırdı. Bir dəstə qarğa qarıldışa-qarıldışa başımın üzərindən keçdi. Elə bu anda Qaplanın hürmək səsi dərələrə yayıldı. Mən tüfəngi sinəmə basdım. Barmağımı atəş yerində hazır saxladım. Hürüş səmindən anladım ki, girə saldığımı mənə doğru gətirir. Qarşıma çıxan iri bir maral idi. Mən onun döşünü nişan aldım. Güllə açılanda elə bil heyvanı göyə götürüb yerə vurdular. O çapaladığı yerdə bütün qüvvəsini toplayıb dağın yüksəklərinə doğru yönəldi. Yaralı insan kimi nalə etməyə başladı. Aydın hiss etmək olurdu ki, öz canının hayında deyil, mən ona yaxınlaşdıqda ana olduğunu anladım. Zavallı ananın döşləri dolu idi. Canı ağzından çıxana qədər nigaran və dərdsiz baxışlarını dağlardan ayırmadı. Bu anda o, başsız qalmış balasını düşünürdü. Onun halına çox acıdım. Balalı olduğunu bilsəm, əsla ona atəş açmazdım. Ürəyim kövrəldi, gözlərim doldu. Onun ölüsü ilə əhd-peyman bağladım ki, balasını tapıb, özüm bəsləyib böyüdüm. Ona analıq edim. Elə də etdim.

Kəndin ovçularını toplayıb, cərəyanı olduğu kimi onlara söylədim. Axı, onların təcrübəsi məndən çox idi. Çox götür-qoydan sonra dağların canına düşdük. Yenə də Qaplan mənimləydi. O, kəşfiyyətçilər kimi həmişə qabaqda gedir, bəzən dayanıb dörd tərəfi umsulayırdı, hərdən də bir mənim yanıma baş vurub, yenə götürülürdü. Biz axtarmaqda olaq.

Bunu da deməliyəm ki, həmin günlərdə bizim kənd, eləcə də ətraf kəndlərdə bir pələng tapılmışdı. Mal, heyvanları yırtıb dağıtmaqla xalq arasında sonsuz bir vəhşət doğurmuşdu, hər yerdə söhbət onun xətərindən gedirdi. Heç kəsdə cürət yox idi ki, bir yırtıcının şərini el-obadan sovuşdursun. Kəndin ağsaqqalları bu pələngin ölümünə caizə də təyin etmişdilər. Amma heç kəsdə öz canını bu qumara qoymağa cürət yox idi.

Qaplan ilə mənim yolumda dağ və seyrək meşəlik olmaqla, sıldırım qayalıqlar da var idi. Diqqətlə ətrafımıza bax-baxa dağın bu kəsiklərinə doğru hərəkətdə idik. Bu anda mənim ürəyimdən keçən ancaq maralın balasını tapıb, ona nicat vermək idi. O ölərkən həyəcan və həsrətlə balasını axtaran gözlərindəki halət hələ də gözümün önündə idi.

Mən beləcə dalgın (dəf fekre foru rəfte)¹ fikirdə ikən Qaplan qabaqdakı dikdən çıxıb özünü mənim arxama verdi. Qorxaq hürüşlərlə gəldiyi tərəfə hülməyə başladı. Qaplanda qorxu görünməmiş bir iş idi. Xətər qarşısında olduğunu yəqin etdim. Tüfəng əlimdə dikə çıxdım. İri bir qayanın dibində uzanmış heyvərə bir pələng gördüm. O, qabarmış bir halda xuruşa gəlib yerindən qalxdı. Qorxudan bədənimdə tüklərim biz-biz oldu. Çox qorxmışdum. Başını əyri tutub, gözlərini çəp-çəp mənə zilləmişdi. Ağır addımlarla mənə doğru irəliləyirdi. Vəhşət bütün bədənimi bürümüşdü. Ölüm-dirim ayağında idim. Ata-anam, qoca nənəm, eləcə də bütün qohumlar bir anda gözümün önündən keçdi. Heç kəsdən mənə hay olmadığını xatırladım. Elə bil mənə hay vurdular: “Kişi ol! Vaxtı fəvta vermə”. Özümü yığışdırıb pələngi nişan aldım. Güllə açılında o hərəkət etdiyi yerdəcə fırlanıb yerə dəydi. Qıvrılıb birdən ilan kimi açıldı. Dəhşətli bir nəriltili ilə mənə doğru hücumla keçdi. O yığışıb özünü düzəldənə kimi mən ikinci atəşi açmağa amadə idim. Ölümlə üz-üzə dur-

¹ Xəyala dalmış (farsca)

muşdum. O öz qanlı gözü, kəskin dişləri ilə üstümə atılarkən ikinci gülləm açıldı.

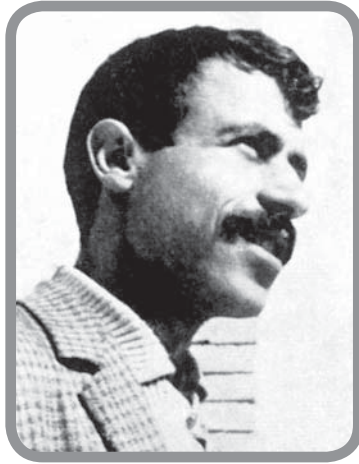
Daha nə olduğunu bilmədim. Mən özümdən getmişdim. Gözlərimi açanda üç-dörd addımlığımda pələngin nəhəngə oxşar iri gövdəsini gördüm.

Günortadan üç-dörd saat keçmişdi. Qaplanla kəndə qayıtdım. Mən pələngi vurduğumu nəql etdikdə hamı güldü. Heç kəs inanmaq istəmirdi. Mən leş düşdüyü yeri onlara nişan verdim. Günbatana yaxın onun ölüsünü məscidin qabağında yerə qoydular. Hamı tamaşasına yığılmışdı.

O, söhbətini qurtardı. Mən yenə sükutu pozdum.

– Bəs maralın balası nə oldu? – deyərək sual verdikdə o:

– Ovçular onu tapıb gətirmişdilər, – dedi. – Ağsaqqalların pələng üçün təyin etdikləri caizə bir ov tufəngi, bir də bir qoç idi. Tufəngi maralın balasını tapıb gətirənə verdim. Qoçu da xətərdən qurtardığım üçün nənəm qurbanlıq kəsdirib ətini payladılar. Mən isə o gündən ovçuluğu yerə qoydum. Məhəbbətimi maralın balasına saldım. Onu böyütdüm. O dağlar yaraşğını dağlara ötürdüm, özüm isə boş vaxtlarımı dağlarda, dağların zirvələrində, vərzişdə keçirdim, – deyib sözünü tamamladı.

SƏMƏD BEHRƏNGİ

Səməd Behrəngi (1939-1967) Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində fəhlə ailəsində anadan olmuşdur.

İlk təhsilini Təbrizdəki Tərbiyyət məktəbində almış, sonra Təbriz Pedaqoji Texnikumunu bitirmişdir. Daha sonra Təbriz Universitetinin ingilis filologiyası bölməsində təhsil almışdır (1956-1961).

Əmək fəaliyyətinə Azərşəhr (Tufarqan) mahalının Mamağan, Gögan ibtidai məktəbində müəllim kimi başlamışdır. Müəllim işlədiyi illərdə Azərbaycan nağıllarını toplayaraq fars dilinə çevirmiş və həmkarı Behruz Dehqani ilə birlikdə nəşr etdirmişdir. Eyni zamanda, farscadan Azərbaycan dilinə çevirdiyi tərcümələri mətbuatda yayınlamışdır.

Bədii yaradıcılığa tələbəklik illərində başlamış, ilk hekayələri 1959-cu ildə dərc olunmuşdur.

“Balaca Qara balıq” hekayəsi İtaliyanın Bolonya şəhərində keçirilən Uşaq Kitabları Müsabiqəsində qızıl

medala layiq görülmüş, italyan, fransız, ingilis, türk dillərində nəşr edilmişdir.

Səməd Behrəngi 1967-ci il avqustun 31-də, 28 yaşında Güney Azərbaycanın Xumarlı yaşayış məntəqəsi yaxınlığında Araz çayında müəmmalı şəkildə boğulmuşdur.

Kitabları dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunaraq nəşr edilmişdir.

BALACA QARA BALIQ

Çillə axşamı idi. Qoca Balıq dəryanın dibində nəvə-nəticələrini ətrafına toplayıb onlara nağıl danışdı:

– Biri var idi, biri yox idi, bir Balaca Qara Balıq var idi. O anası ilə birlikdə kiçik bir arxda yaşayırdı. Arxın suyu dərəyə axırdı. Balaca Qara Balıqla anasının bir qara daşın dalında, yosunların arasında evləri var idi. Ana və bala səhərdən axşam qədər bir-birinin dalına düşüb üzür, hərdən başqa balıqlara qoşulub sürətlə balaca bir yerdə gəzişir və geri qayıdırdılar. Qara Balıq anasının bircəsi idi.

Bir neçə gün idi ki, o, fikrə dalır, az danışdı. könülsüz və tənbel-tənbel o tərəf-bu-tərəfə gedir, geri qayıdırdı. Çox vaxt anasından xeyli geri qalırdı. Anası əvvəlcə elə bilirdi ki, sadəcə olaraq balasının kefi yoxdur, bu kefsizlik tezliklə keçib gedəcəkdir. Lakin... Demə, Balaca Balığın dərdi varıymış...

Bir gün səhər tezdən, günəş doğmamış, Balaca Balıq anasını yuxudan oyadıb:

– Anacan, – dedi, sənə bir neçə kəlmə sözümlə var.

– Eh, sən də vaxt tapdın! Danışmağı sonraya saxla. Yaxşı olar ki, gəzməyə çıxmaq, – deyə Ana Balıq gözlərini ovuşdurdu və əsnədi.

– Yox, anacan, mən daha belə gəzməyi istəmirəm. Gərək buradan gedəm, deyə Balaca Balıq etiraz etdi.

Anası heyrətlə ona baxıb soruşdu:

– Doğrudan getmək istəyirsən?

– Bəli, anacan, hökmən getməliyəm!

– Axı, alaqaranlıqda hara getmək istəyirsən?

– İstəyirəm, gedim görüm, arx harada qurtarır. Bilirsənmi, anacan, uzun müddətdir ki, fikirləşirəm, görəsən arx harada qurtarır? Amma indiyə qədər bir nəticəyə gələ bilməmişəm. Dünən gecədən gözümü yummayıb hər şeyi götür-qoy et-

mişəm. Belə qərara gəlmişəm ki, özüm gedib arxın qurtaracağımı tapım. Bilmək istəyirəm başqa yerlərdə nə var, nə yox...

– Mən də uşaq olanda belə fikirlərə düşmüşəm, balacan! Arxın nə əvvəli var, nə axırı. Elə gördüyün nə varsa odur. Arx həmişə axır və qurtarmır.

– Yox, anacan, belə deyil. Hər şeyin axırı var. Məsələn, gecə sona çatır, həftə, ay, il... Məgər bunların sonu olmur?

Balaca Qara Balığın qızıxdığını və dil ağıza qoymayıb danışdığını görən Ana Balıq dedi:

– Boş-boş sözləri bir kənara qoy, dur gəzməyə çıxmaq. İndi danışmaq yox, gəzib dolanmaq vaxtıdır.

– Yox, ana, mən belə gəzintilərdən yorulmuşam. Burdan uzaqlaşmaq və başqa yerlərdə nələr olduğunu bilmək istəyirəm. Birdən elə bilərsən ki, bunları mənə kimsə öyrədib, yox, ana, çoxdan bu fikrə düşmüşəm. Əlbəttə, ondan-bundan çox şeylər öyrənmişəm. Məsələn, bunu başa düşmüşəm ki, balıqların çoxu həyatlarını boş-boşuna keçirdiklərindən gileylənirlər. Daim ah-nalə edir, hər şeydən şikayətlənirlər. Bilmək istəyirəm görüm həyat elə bir qarış yerdə o yan-bu yana gedib qayıtmaqdanmı, qocalıb heç nə görməməkdənmə ibarətdir, yoxsa başqa dünya da mövcuddur?

– Balaca, dəli olubsan? Dünya! Dünya! O başqa dünya nə deməkdir? Dünya elə həmin dünyadır ki, biz yaşayırıq, həyat da ki, elə gördüyün yaşayışdan ibarətdir!

Bu zaman iri bir balıq onların evinə yaxınlaşdı:

– Qonşu, – dedi, – uşaqla nəyin üstündə belə höcətləşirsən? Deyəsən, bu gün gəzmək fikriniz yoxdur?

Ana Balıq qonşunun səsini eşidib cavab verdi:

– Gör, zəmanə necə dəyişib?! Uşaqlar öz analarına cip-cip öyrətməyə başlayıblar.

– Necə məgər? – deyə qonşu iri Balıq soruşdu.

– Gör bu cırıtdan haralara getmək istəyir?! Hey deyir ki, istəyirəm gedim görüm dünyada nələr olur? Nə bilim, axmaq-axmaq sözlər!

Qonşu iri Balıq:

– Balaca, – dedi, – de görüm sən nə vaxtdan belə filosof və alim olubsan ki, bizim xəbərimiz yoxdur?

Balaca Balıq dedi:

– Xanım, mən bilmirəm siz alim, filosof nəyə deyirsiniz? Hər gün təkrar olunan cansıxıcı gəzintilərdən cana doymuşam. Belə yorucu həyatı daha davam etdirmək istəmirəm. İstəmirəm ki, bir də gözümü açanda görüm sizin kimi qocalmışam, özü də göz-qulaqları bağlı balıqlar kimi qalmışam.

Qonşu Balıq:

– Vay, – dedi, – gör bu nələr danışır?!

Ana Balıq dilləndi:

– Heç düşünməzdim ki, bir dənə uşağım ola, o da belə çıxa! Bilmirəm, balamın qulağını kim doldurub...

Balaca Balıq dedi:

– Heç kəs mənim qulağımı doldurmayıb. Anlamaq üçün mənim özümün aqlım, görmək üçün də gözüm var!

Qonşu Balıq Balaca Balığın anasına dedi:

– Bacı, o pıç-pıç danışan İlbiz yadımdadır mı?

– Yaxşı yadıma saldın, yadımdadır! Tez-tez uşağımın yanına gələrdi. Görüm onu gorbagor olsun!

Balaca Balıq dedi:

– Bəsdir, ana! O, mənim dostum idi!

– Balıqla İlbizin dostluğunu eşitməmişdik, bunu da eşitdik!

Balaca Balıq:

– Mən də balıqlarla İlbizin düşmənçiliyini eşitməmişdim! Amma siz o biçarənin başını yediniz! – dedi.

Qonşu dilləndi:

– Bu, keçmişin söhbətidir.

– Keçmişsiziz özünüz yada saldınız!

Anası dedi:

– Elə ölməli idi! Məgər oturub-durub nələr danışdıqları yadımdan çıxıb?!

– Onda məni də öldürün! Çünki mən də onun dediklərini deyirəm, – deyə Balaca Balıq gileyəndi.

Axır ki, nə başınızı ağrıdım, səs-küyün sədası başqa balıqları da oraya çəkib gətirdi. Balaca Balığın sözləri hamını əsəbiləşdirmişdi. Qoca balıqlar bir-bir söhbətə qarışıb Balaca Balığa acıqlandılar:

– Elə düşünürsən ki, sənə rəhm edərik?!

– Bir qulaqburması bəsdir!

Balaca Qara Balığın anası onlara müqavimət göstərdi:

– Kənara çəkilin! Uşağıma toxunmayın!

Bu zaman balıqlardan bir başqası Balaca Balığın anasına dedi:

–Xanım, uşağa lazımınca tərbiyə vermədiyin üçün əzab çəkməlisən!

Qonşu Balıq sözə başladı:

– Sizinlə qonşu olduğuma xəcalət çəkirəm!

Başqa bir balıq dilləndi:

–Nə qədər ki, bu məlunun işi... Göndərək qoca İlbizin yanına.

Balıqlar Balaca Balığı tutmaq istədilər. Dostları onu təhlükədən uzaqlaşdırdılar. Anası baş-gözünə döyür, ağlayır və deyirdi:

– Allah, sən saxla! Uşağım əlimdən gedir. Nə edim? Başım haranın daşını salım?

Balaca Balıq dedi:

– Anacan, mənim üçün ağlama, geridə qalmış bu qoca balıqların halına ağla.

Balıqlar yerbəyerdən çıxırdılar:

–Təhqir eləmə!

– Get! Sonra peşman olsan, daha bizdən incimə!

– Bunlar cavanlıq əlamətidir. Getmə!

– Buraların nəyi pisdirdi?!

– Başqa dünya yoxdur! Dünya elə gördüyün bu dünyadan ibarətdir. Qayıt!

Balaca Qara balıq

– Ağılı başına yığıb getməkdən imtina etsən, onda bilərik ki, doğrudan da başa düşən bir balıqsan!

– Biz sənə öyrəşmişik, getmə!

Ana Balıq doluxsunaraq dilləndi:

– Mənə rəhmin gəlsin, bala! Getmə!

Balaca Balıq onların dediklərinə etina etmədən uzaqlaşdı. Həmyaşdlarından bir neçəsi onu arxın gölməçəyə tökülən yerinə qədər ötürüb geri döndülər. Balaca Balıq dostlarından ayrılarkən dedi:

– Görüşənə qədər, dostlar! Məni unutmayın!

Dostlar:

– Heç unudarıqmı? Sən bizi qəflət yuxusundan oyatdın. Bizə elə şeylər öyrətdin ki, heç yuxumuza da girməzdi. Görüşənə qədər, ağıllı və cəsur dost! – dedilər.

Balaca Balıq şırımnıan aşağı sürüşüb arxa nisbətən suyu çox olan gölməçəyə düşdü. Əvvəlcə özünü itirdi. Sonra üz-məyə və gölməçədə dolanmağa başladı. Balaca Balıq bu vaxtadək bu qədər suyun bir yerə yığıldığını görməmişdi. Suda minlərlə çömçəquyruq gəzişirdi. Balaca Balığı görən kimi onu məsxərəyə goydular:

– Bir bunun təhər-tövrünə bax! Sən nə məxluqsan?!

Balaca Balıq ani olaraq fikirləşib:

– Xahiş edirəm, təhqir etməyin, – dedi, – mənim adım Balaca Balıqdır. Siz də adınızı deyən, tanış olaq!

Onlardan biri dedi:

– Biz bir-birimizi “Çömçəquyruq” çağırırıq.

O biriləri yerbəyerdən dedilər:

– Əslimiz, nəcabətimiz var.

– Dünyada bizdən gözəli tapılmaz! Sənin kimi yöndəmsiz deyilik!

Balaca Balıq onlara belə cavab verdi:

– Sizin bu qədər xudpəsənd olduğunuzu bilmirdim. Amma nadanlıq üzündən belə danışdığınız üçün sizi bağışlayıram.

Çömçəquyruqlar səsləndilər:

– Deməli biz nadanıq?

– Nadan olmasaydınız başa düşərdiniz ki, hər kəs üçün öz təhər-tövrü xoşdur. Allaha şükür, sizin heç adınız da özünü-zümkü deyil.

Çömçəquyruqlar əvvəl əsəbiləşdilər. Sonra Balaca Balığın haqlı olduğunu görüb sözlərini dəyişdilər.

– Sən özünü nahaq yerə yorursan, – dedilər, – biz səhərdən axşama qədər dünyanı gəzirik, amma özümüzdən, ata və anamızdan, saysız-hesabsız balaca qurdlardan, böcəklərdən başqa heç kəsi görmürük.

Balaca Balıq soruşdu:

– Siz ki, gölməçədən qırağa çıxma bilmirsiniz, dünyanı gəzib dolanmaqdan necə dəm vura bilərsiniz?

Çömçəquyruqlar təəccübləndilər:

– Məgər gölməçədən başqa da özgə dünya var?

– Bəs necə? Özünüz fikirləşin, görün yaşadığınız su haradan axıb və sudan kənarında nələr var?

– Sudan qıraqda da yer olar? Biz indiyə qədər sudan başqa heç yeri görməmişik. Ha, ha, ha! Sən dəli olubsan, nədir?!

Balaca Qara Balığı da gülmək tutdu. Fikirləşdi ki, çömçəquyruqları başa salmadan çıxıb getsin. Sonra belə qərara gəldi ki, onların anaları ilə də bir-iki kəlmə danışsın.

– Ananız haradadır?

Bu zaman Qurbağanın gur səsi onu diksindirdi. Qurbağa gölməçənin qırağındakı, iri daşın üstündə oturmuşdu. Suya baş vurdu, gəlib Balığın qarşısında dayandı:

– Mən buradayam, – dedi, – qulluq?!

– Möhtərəm xanım, salam!

– Ey əsl-nəcabətsiz vücut! Nə əlləmlik edirsən? Bunları uşaq görüb axmaq-axmaq danışırısan? Bir belə ömür eləmişəm, görmüşəm ki, dünya elə bu gölməçədən ibarətdir.

Yaxşı olar ki, işinin dalısınca gedəsən, mənim uşaqlarımı yoldan çıxarmayasan.

– Yuz il də ömür eləsən, yenə geri qalmış, nadan qurbağa kimi qalacaqsan! Qurbağa hirslandı və Balaca Qara Balığın üstünə cumdu. Bu zaman gölməçənin dibi bir-birinə qarışdı. Balaca Balıq aldığı təkandan dığırlandı, özünü dərədən axan enli arxda gördü. Dərə əyri-üyrü idi. Dağın başından baxanda dərənin suyunu enli, ağ ipə oxşatmaq olardı. Dərənin bir yerində dağdan qopub arxa düşmüş iri bir daş suyu iki yerə bölürdü. İri bir kərtənkələ də qarnını daşa söykəmişdi. Günəşin hərərətindən ləzzət alır, suyun tərkində ovladığı qurbağanı yeyən iri, yumru Xərçəngə tamaşa edirdi. Elə bu an oradan üzüb keçmək istəyən Balaca Balığın gözləri Xərçəngə sataşdı. O, bərk qorxdu və uzaqdan Xərçəngə salam verdi. Xərçəng Balaca Balığı görünçə:

– Nə ədəbli Balıqsan, – dedi, – gəl qabağa. Balaca, gabağa gəl!
Balaca Balıq:

– Mən dünyanı gəzməyə gedirəm, – deyə Xərçəngə cavab verdi, cənabınızın yeminə çevirilmək istəmirəm!

– Niyə belə bədbinsən, qorxaqsan, Balaca Balıq?

– Nə bədbinəm, nə də qorxaq. Gördüklərimi deyirəm.

– Çox yaxşı, indi de görüm gözlərin nə gördü və ağlın nə kəsdi ki, səni ovlayacağımı xəyalına gətirdin?

– Özünü bilməzliyə vurma!

– Bilirəm, Qurbağanın hərəkətlərinə işarə edirsən. Lap uşaqsanmış ki, baba! Qurbağalarla aram olmadığı üçün onları ovlayıram. Onlar elə xəyal edirlər ki, dünyanın yeganə məxluqlarıdır və hamıdan xoşbəxtlər. İstəyirəm onları başa salam ki, dünya kimin əlindədir. Sən isə qorxma, qadası! Gəl qabağa. Qorxma, gəl!

Xərçəng bu sözləri deyib yanlarını basa-basa Balaca Balığa tərəf yeridi. Xərçəng elə gülməli yeriyirdi ki, Balığı ixtiyarsız olaraq gülmək tutdu.

– Ay yazıq, – dedi, – sən heç yeriməyi də bacarmırsan. Haradan bilirsən dünya kimin əlindədir?!

Balaca Balıq Xərçəngdən aralandı. Bu zaman suyun üzərinə kölgə düşdü. Gözlənilməz zərbədən Xərçəng səndələyə-səndələyə suyun dibinə batdı. Xərçəngin bu halını gören Kərtənkələni gülmək elə tutdu ki, az qaldı sürüşüb suya düşsün. Xərçəng isə artıq suyun üzünə çıxıb bilmədi.

Balaca Balıq gördü ki, suyun kənarında balaca bir çoban dayanıb ona və Xərçəngə tamaşa edir. Qoyun-keçi sürüsü də suya yaxınlaşdı. “Mə-mə! Bə-bə!” səsləri dərəni başına götürdü.

Balaca Balıq sürü su içib qurtarana qədər gözlədi. Sürü gedəndən sonra Kərtənkələni səsləyib:

– Kərtənkələcan, – dedi, – mən arxın qurtaracağını axtarmağa gedən Balaca Qara Balıqam. Sən bilikli, zəkali heyvanсан. Buna görə də səndən bəzi şeyləri soruşmaq istəyirəm.

– Xətrin hər nə istəyir, soruş.

– Yolda məni Nərə balıqla, Saqqa quşu ilə, Balıqdan quşla çox qorxudublar. Bunlar haqqında bir şey bilirsənsə mənə de!

Kərtənkələ dedi:

– Nərə balıqlar və Balıqdanlar bu tərəflərdə tapılmazlar. Xüsusilə, Nərə balıqlar. Çünki onlar dənizdə yaşayırlar. Amma Saqqa quşuna elə bu həndəvərdə rast gəlmək olar. Çalılış aldanıb kisəsinin içərisinə girməyəsən.

– Kisə nədir? – Balaca Balıq onun sözünü kəsib soruşdu.

– Saqqa quşunun boğazının altında xeyli sututan kisə var. Bəzən təcrübəsiz, xam balıqlar suda üzən quşun kisəsinə girib birbaşa qarnına gedirlər. Saqqa quşu tox olanda balıqları kisəsində ehtiyat saxlayır.

– Deməli, onun qarnına gedəndən sonra xilas olmaq üçün çarə yolu yoxdur?

– Yoxdur. Kisəni parçalamaqdan başqa heç bir yol yoxdur. Sənə bir xəncər verərəm. Saqqa quşunun çənginə düşəndə dediyim kimi edərsən.

Kərtənkələ qayadakı yarığa sürünüb xəncərlə qayıtdı. Balaca Balıq xəncəri alıb dedi:

– Kərtənkələ, sən çox mehribansan, bilmirəm sənə necə təşəkkür edim?

– Canım, təşəkkür nəyə lazımdır, mənim belə xəncərim çoxdur, sənin kimi ağıllı balıqlara bağışlayıram.

– Məgər məndən qabaq da buradan keçən olub?

– Çoxları keçib. İndi onlar özləri üçün böyük dəstə düzəldiblər...

Kərtənkələ bunları deyib qulağını daşdakı yarığa dayadı:

– Di, sağ ol, – dedi, – balalarım yuxudan ayıldığı üçün getməliyəm.

Kərtənkələ yarığa girdi. Balaca Balıq isə çarəsiz qalıb yola düşdü. Hey öz-özünə sual verirdi: “Doğrudanmı arx də-nizə tökülür? Saqqa quşun gücü elə mənə çatsın?! Balıqdan quşun bizimlə nə düşmənçiliyi var?”

Balaca Balıq üzə-üzə gedir və fikirləşirdi. Yolboyu təzə şeylər görür, öyrənirdi. Şəlalənin başı üstə axmasından həzz alır, yenidən üzürdü. Kürəyində günəşin hərərətini hiss edir və möhkəmlənirdi.

O, sonra elə bir yerə çatdı ki, burada dərə enlənir, su isə kolluqların arasından axıb gedirdi. Balaca Balıq suyun çoxalmasından ləzzət alırdı. Xeyli gedəndən sonra o, çoxlu balığa rast gəldi. Anasından ayrılandan bəri balıq görməmişdi. Bir neçə Rizə balıq onu dövrəyə aldı və soruşdu:

– Elə bil qəribsiniz?

– Bəli, qəribəm. Uzaq yerdən gəlirəm.

Rizə balıqlar dedilər:

– Hara getmək fikrindəsən?

– Arxın qurtardığı yeri tapmağa gedirəm.

– Hansı arxın?

– Biz buna arx yox, çay deyirik.

Balaca Balıq heç nə demədi. Rizə balıqlardan biri dilləndi:

– Xəbərin var ki, Saqqa quşu yolu kəsib?

– Xəbərim var, bilirəm...

Başqa bir Rizə balıq soruşdu:

– Onu da bilirsən ki, Saqqa quşunun nə geniş kisəsi var?

– Onu da bilirəm.

– Bunları bilə-bilə yenə getmək fikrindəsən?

– Bəli, bütün bunları bilirəm və getməliyəm.

Balıqlar arasında səs yayıldı ki, uzaq yollardan gəlmiş Balaca Qara Balıq çayın qurtaracağını tapmaq istəyir və Saqqa quşundan da qorxmur.

Rizə balıqlardan bir neçəsi Balaca Qara Balıqla getmək istədi, lakin böyüklərin qorxusundan səslərini çıxartmadılar. Hətta onların bir neçəsi Balaca Qara Balığa yanaşib qımıldandı.

– Saqqa quşu olmasaydı, biz də səninlə gedərdik...

Çayın qırağında bir kənd var idi. Kəndin qadınları və qızları çayın içində qab-qacaq və paltar yuyurdular. Balaca Balıq onların səs-küyünə bir xeyli qulaq asdı və uşaqların islanmış bədənlərinə tamaşa etdi, sonra yola düzəldi. O qədər getdi ki, axşam oldu. Balaca bir daşın altına girib yatdı. Gecəyarı ayıldı və gördü ki, Ay suya düşüb, hər yeri işıqlandırır.

Balaca Balıq ayı çox istəyirdi. Gecələr Ay suya düşəndə yuvadan çıxıb onunla bir neçə kəlmə danışmaq həsrətindəydi. Amma hər dəfə anası ayılıb onu yuvasına dartar və yenidən yatırdardı. Bu dəfə Balaca Balıq Ayın qarşısına çıxdı:

– Salam, ey mənim göyçək Ayım!

Ay da Balaca Qara Balığı mehribanlıqla qarşıladı:

– Salam, mənim Balaca Qara Balığım! Sən hara, bura hara?

– Dünyanı səyahətə çıxmışam.

– Dünya çox böyükdür, sən hər yeri gəzə bilməzsən.

– Eybi yoxdur, bacardığım yerə qədər gedəcəyəm.

– Ürəyim çox istəyirdi ki, səhərə qədər yanında qalam, amma böyük bir qara bulud mənə tərəf gəlir. Qorxuram işığı-mın qabağını kəssin.

– Ey qəşəng Ay, sənin işığımanı çox sevirəm. Ürəyim istəyir ki, nurun həmişə yoluma işıq saçsın.

– Mənim Balığımı, düzünü axtarsan, mənim işığım yoxdur, işığı mənə Günəş verir, mən də onu yerə saçıram. Bilir-sənmi ki, adamlar yaxın gələcəkdə uçmaq, gəlib mənim üzərimə düşmək arzusundadırlar?

– Bu mümkün deyil!

– Doğrudur, bu çox çətin işdir, ancaq insan öz istədiyinə...

Ay sözünü qurtara bilmədi. Qara bulud gəlib onun üzünü örtdü, yerə qaranlıq çökdü. Qara Balıq yenə də tək-tənha qaldı. Bir neçə dəqiqə heyrət içərisinə qaranlığa baxdı. Sonra daşın altına çəkilib yatdı... Subh tezdən ayılında başının üstündə pıç-pıçla danışan bir neçə Rizə balıq gördü. Onlar Qara Balığın yuxudan ayıldığını görüb dedilər:

– Sabahın xeyir!

Qara Balıq onları tanıdı:

– Sabahınız xeyir olsun! – dedi. – Nəhayət, ardımca gəlib, mən deyən yola düşdünüz?

Rizə balıqlardan biri:

– Bəli,– dedi,– ancaq hələ də qorxu canımızdan çıxmayıb.

Bir başqa balıq:

– Saqqa quşunun fikri bizi rahat buraxmır, – deyə diləndi.

Balaca Qara Balıq:

– Siz çox fikirləşirsiniz. Hər şeyə fikirləşmək, özü də bir dəfəyə fikirləşmək düz deyil. Yola düşən kimi qorxu bizi tərk edəcəkdir, – deyə cavab verdi.

Birlikdə yola düşmək istədilər. Gördülər ki, dövrlərin-dəki su yuxarı qalxdı, başları üzərinə örtük çəkildi. Hər yer qaranlıqlaşdı, qaçmağa imkan qalmadı. Balaca Qara Balıq o saat başa düşdü ki, Saqqa quşunun kisəsinə düşübdür.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Dostlar, biz Saqqa quşunun kisəsinə düşmüşük, lakın xilas olmaq üçün yol var.

Rizə baliqlar ağlayıb ah-zar etməyə başladılar.

– Artıq bizim qaçmağa yolumuz yoxdur! Təqsir səndədir.

Bizi yoldan çıxardın!

– İndi bizim hamımızı “qurt” eləyib udacaq. İşimiz bitdi.

Qorxunc bir qəhqəhə səsi eşidildi. Bu Saqqa quşu idi, gü-lürdü və gülə-gülə deyirdi:

– Rizə baliqlar necə də girimə keçib! Ha! Ha! Ha! Ha!

Sizin halınıza yanırım, heç ürəyim gəlmir, sizi “qurt” eləyib udum. Ha! Ha! Ha! Ha!

Rizə baliqlar yalvarmağa başladılar:

– Həzrəti-ağayi Saqqa quşu, sənin tərifi çoxdan eşitmişik, lütf edib mübarək dimdiyinizi bir qədər aralasaydınız buradan xilas olub mübarək vücudunuza duaçı olardıq.

Saqqa quşu dedi:

– Mən hələ bu saat sizi “qurt” eləyib udmaq fikrində deyiləm. Kəsəmdə ehtiyat baliqlar var, bir qarnımın altına baxın.

Kisənin aşağı hissəsində iylənmiş bir neçə Rizə balıq var idi. Rizə baliqlar bir səslə dedilər:

– Həzrət-ağayi Saqqa quşu, bizim günahımız yoxdur, bu Balaca Qara Balıq bizi yoldan çıxardıb...

Balaca Balıq:

– Qorxaqlar! – dedi.

– Siz elə xəyal edirsiniz ki, yalvarmaqla bu hiyləgər rəhm-dillik edib sizi buraxacaq?

Rizə baliqlar qorxuya düşüb dedilər:

– Heç nə danışdığını da bilmirsən. İndi görərsən ki, həz-rəti-ağayi Saqqa quşu bizi necə bağışlayacaq və səni necə “qurt” eləyəcək!

Saqqa quşu dilləndi:

– Doğrudur, sizi bağışlayıram, ancaq bir şərtlə!

– Şərtinizi buyurun, qurban!

– Azadlığımızı bu boşboğaz balığı öldürməklə əldə edə bilərsiniz.

Balaca Qara Balıq bir qədər dala çəkilib Rizə balıqlara:
– İnanmayın, – dedi, – bu hiyləgər bizi bir-birimizin canına salmaq istəyir, mənim başqa fikrim var!...

Rizə balıqlar azadlığa çıxmaq istəyi ilə Balaca Qara Balığın dediklərinə qulaq asmadılar, qalxıb onun üstünə düşdülər. Balaca Balıq yavaş-yavaş arxaya çəkilib:

– Qorxaqlar! – dedi, – Hər halda girə düşmüsünüz, qaçmağa da yolunuz yoxdur. Mənə də ki, gücünüz çatmaz!

– Biz azadlığa çıxmaq istəyirik, onun üçün də səni öldürməliyik!

– Ağlınızı başınıza yığın! Məni öldürsəniz də qaçmaq üçün yol tapa bilməyəcəksiniz. Hiyləgər quşa inanmayın!

– Sən əsla bizim fikrimizi çəkmirsən, bu sözləri öz canını qurtarmaq üçün deyirsən!

– Elə isə qulaq asın, sizə nicat yolu göstərim. Mən özümü ölümlüyə vurub ölü balıqların içərisində gizlənəcəyəm. Görək Saqqa quşu sizi azad edəcəkdirmi?! Əgər sözümə qulaq asmasanız bu xəncərlə hamınızı qıraraq, quşun da kisəsini parçalayıb çıxaram. Siz isə...

Rizə balıqlardan biri onun sözünü kəsib:

– Daha bəsdir! – dedi, – Mən bu sözlərə inanmaq istəmirəm. – O bu sözləri deyə-deyə ağlamağa başladı.

Balaca Qara Balıq onun ağladığını görüb dedi:

– Bu anasının naz-naz balasını niyə yanınıza salıb gətiribsiniz?

O, xəncərini çıxarıb balıqların üstünə cumdu. Rizə balıqlar çarəsiz qalıb Balaca Qara Balığın təklifini qəbul etdilər. Yalandan bir-birləri ilə dalaşmağa başladılar. Balaca Qara Balıq özünü ölümlüyə vurub uzandıqda onlar yuxarı qalxdılar:

– Həzrəti-ağayi Saqqa quşu, – dedilər, – boşboğaz Qara Balığı öldürdük.

Quş güldü:

– Çox yaxşı iş gördünüz, – dedi, – bunun əvəzinə sizin hamınızı diri-diri udacağam, qarnımda istədiyiniz qədər gəzərsiniz.

Rizə baliqlar macal tapmamış bir andaca Saqqa quşu onları uddu. Qara Balıq istə cəld xəncərini çəkib möhkəm zərbə ilə quşun kisəsini yırtdı və deşikdən çıxıb qaçdı. Saqqa quşu aldığı zərbənin ağrısından fəryad qopardı, başını suya salıb Balaca Qara Balığı yenidən tutmaq istədi. Lakin gücü çatmadı...

Günorta idi. Artıq nə dağ görünürdü, nə dərə. Çay axıb geniş düzənlikdən keçirdi. Çayın sağ-solundan tökülən kiçik çaylar onun suyunu qat-qat artırırdı. Balaca Qara Balıq suyun çoxluğundan ləzzət alırdı. Birdən ayılıb gördü ki, suyun dibi görünür. O yan bu yana baş vurdu, heç yana çıxıb bilmədi. Az qala qərq olmuşdu. Ürəyi istədiyi qədər üzəndən sonra da əli bir yana çatmadı. Birdən gördü ki, burnunda mirvari dişləri olan uzun bir heyvan ildırım sürəti ilə ona hücum edir. Balaca Qara Balıq hiss etdi ki, heyvan o saat onu parça-parça edəcəkdir. Çapalayıb tez suyun üzərinə qalxdı. Bir müddətdən sonra suyun altına endi. Yolun yarısında minlərlə balıq dəstəsinə rast gəldi. Onlardan birini saxlayıb soruşdu:

– Qardaş, qəribəm, uzaq-uzaq yerlərdən gəlirəm. Deyin görün bura haradır?

O dönüb Balaca Qara Balığa dedi:

– Qardaş, bizim dənizə xoş gəlibsən!

Balıqlardan biri dedi:

– Bütün çaylar və arxlar bura tökülür.

Balaca Qara Balıq hədəfinə – dənizə çatdığı üçün sevinirdi. Dedi:

– İzin versəniz, çıxıb bir az təkbaşına dənizi seyr edərdim.

Başqa bir balıq:

– İndi get bir az gəz. Suyun üzünə çıxmaq istəsən, Balıq-udandan ehtiyatlı ol. Bu günlər o heç kəsdən qorxmur. Hər gün dörd-beş balıq ovlamasa yaxamızdan əl çəkmiş, – dedi.

Balaca Balıq dəniz baliqlarının dəstəsindən aralanıb təklikdə üzüməyə başladı. Az sonra dənizin üstünə çıxdı. İndi o, qızmar günəşin yandırıcı hərarətini öz kürəyində hiss edir,

bundan ləzzət alırdı. Aramla üzür, öz-özünə deyirdi: “Bu saat ölüm çox asanlıqla mənim sorağıma gələ bilər. Yaşamağa qadır olduğum halda onu özümə yaxın buraxmamalıyam”.

Balaca Qara Balıq fikir və düşüncələrini sona çatdırıb bilmədi. Balıqdan gəldi, onu götürüb apardı. Balaca Balıq Balıqdanın uzun dimdikləri arasında çabalasa da özünü xilas edə bilmirdi.

Balıqdan dimdiyi ilə onun belini elə bərk sıxırdı ki, az qala canı çıxacaqdı. Digər tərəfdən də Balaca Qara Balıq sudan qıraqda nə qədər sağ qala bilərdi? Ölümün qabağını almaq üçün lap Balıqdanın qarına getməyə razı idi, axı, oradakı nəmişlikdən istifadə edə bilərdi. Buna görə Balıqdana dedi:

– Nə üçün məni sağ-sağ udmursan? Mən o, balıqlardanam ki, öləndən sonra bütün bədənim zəhərə dönər.

Balıqdan heç nə deməyib fikrə getdi. Öz-özünə dedi: “Ay hoqqabaz, istəyirsən məni dilləndirib aradan çıxasan?”

Sahil getdikcə yaxınlaşırdı. Balaca Qara Balıq: “Quruya çatmaq, daha iş bitdi”, – deyər düşündü və nəhayət, Balıqdana dedi:

– Bilirəm, məni balaların üçün aparırsan. Amma sahile çatana qədər öləcəyəm, bədənim zəhər kisəsinə dönəcək, balalarına niyə rəhmin gəlmir?!

Balıqdan bir anlıq fikrə getdi: “Ehtiyat yaxşı şeydir. Hər ehtimala qarşı onu özüm yeyim, balalarım üçün isə başqa balıq tutum... Birdən bu, bir kələk işlədər... Yox, canım, heç bir kələk işlədə bilməz”.

Sonra gördü ki, Qara Balıq sustalıb candan düşür. Öz-özünə dedi: “Deyəsən öldü, artıq onu özüm də yeyə bilmərəm”. Zərif və yumşaq balığı yeməkdən ehtiyat elədi. Ancaq yenə Qara Balığı səsləyib ölüb-ölmədiyini müəyyən etmək istədi. Düşündü ki, yarımcandırsa yesin, ölübsə...

Dimdiklərini aralayan kimi Qara Balıq onun ağzından xilas oldu. Balıqdan aldandığını görüb, Balaca Qara Balığı təqib etdi. Balaca Qara Balıq havada ildirəm kimi şığıyıb aşağı

düşür, ağzını açıb dənizin rütübətli havasını udurdu. Nəhayət, suya düşdü. Köksünə yeni nəfəs doldu. Balıqdan da ildırım sürəti ilə şığıyıb arxasınca suya baş vurdu, aman verməyib yenə də Balığı uddu. Balaca Qara Balıq bir xeyli vaxt başına nə gəldiyini hiss etmədi. Bircə onu hiss etdi ki, hər yer qaranlıq və rütübətlidir, çıxış yolu isə yoxdur. Elə ki, gözləri qaranlığa alışdı, ağlayıb anasını istəyən bir Rizə balıq gördü. Yaxınlaşıb ona nəsihət verdi:

– Qalx ayağa, ay balaca! Başına çarə qılmaq haqqında fikirləş, ağlamaqdan, ananı çağırmaqdan bir şey çıxmaz.

Rizə balıq soruşdu:

– Sən kimsən? Məgər görmürsən get-gedə məhv oluram? Ana... Ay ana, hardasan, imdadıma çat! Daha mən səni görə bilməyəcəyəm, ana!

Balaca Qara Balıq:

– Daha bəsdir, canım, – dedi, – sən bütün balıqları rüsvay elədin.

Rizə balıq ağlamağına ara verən kimi Balaca Qara Balıq dedi:

– Mən Balıqdanı öldürüb bütün balıqları azad etmək fikrindəyəm. Səni onun qarnından xilas edəndən sonra bunu həyata keçirmək istəyirəm.

– Sən özün ölümə əlbəyaxasan. Balıqdanı necə öldürə bilərsən?

Balaca Qara Balıq xəncərini göstərib dedi:

– Bununla onun qarnını cıracağam. Hələlik mənə qulaq as, gör nə deyirəm. Mən Balıqdanın qarnında o tərəf-bu tərəfə gedib onun əsəbləri ilə oynayacağam. Bu zaman o mənə məsxərəyə qoyub başlayacaq qəhqəhə çəkib gülməyə, elə ki, dimdiklərini açıb gülməyə başladı, cəld özünü bayıra at.

– Bəs sən?

– Mənim fikrimi çəkmə. Bu bədcinsi öldürməmiş bayıra çıxması deyiləm.

Balaca Qara Balıq bu sözləri deyib Balıqudanın qarında o tərəf-bu tərəfə var-gəl etməyə başladı. Rizə balıq isə onun ağzından bayıra atıldı və suya düşdü. Çox gözlədi, xilaskarından xəbər çıxmadı. Birdən gördü ki, Balıqudan havada mayallaq vurub fəryad qoparır...Nəhayət, o müvazinətini itirib şappıltı ilə suya düşdü, yenə bir qədər çabalayandan sonra taqətdən düşdü. Lakin Balaca Qara Balıqdan yenə də xəbər çıxmadı və indiyə qədər də bir səs-soraq yoxdur.

Burada Qoca Balıq nağılını bitirdi. Üzünü on bir min doqquz yüz doxsan doqquz nəvə və nəticəsinə tutub dedi:

– Daha yatmaq vaxtıdır, balalarım, gedin yatın!

Nəvə-nəticələri ondan soruşdular:

– Nənəcan, axı sən Balaca Qara Balığın başına sonra nələr gəldiyini demədin?

Qoca Balıq dedi:

– O da sabahkı gecəyə qalsın, balalarım. Artıq yatmaq vaxtıdır. Gecəniz xeyrə qalsın!

On bir min doqquz yüz doxsan doqquz bala balıq bir ağzdan:

– Gecəniz xeyrə qalsın! – dedi və yatmağa getdi. Nənəni də yuxu apardı. Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa, yata bilmədi. Sübhədək dəniz barədə fikirləşdi...

ADƏT

Bizim bu müəllim acından ölməmək üçün bir qarın çörək istəyənlərdən deyildi. İstəyirdi ki, yaxşı yaşasın, başqalarının gözlədiyindən də yaxşı.

Texnikumda qəbul imtahanlarını uğurla başa vuranda o qədər də sevinməmişdi. Heç yadına gəlmirdi ki, Hansı qüvvə onu bu mühitə ayaq basmağa məcbur etmişdi, gələcəyi haqda nə düşünürdü, arzusu, amalı nə idi. Texnikumda oxuduğu iki

il qəlbinin ən gizli guşəsində saysız-hesabsız şirin xatirələr qoymuşdu. Sonralar tənhalıq, bekarçılıq vaxtlarında bu xatirələri yada salmaq onun üçün bir növ ürəkaçan, baş qarışdırən işə çevrildi. Oyuncaqlarının hər biri ilə bir müddət məşğul olan, onların hər birindən xüsusi daxili ləzzət alan uşaq kimi o da hər xatirədən mütəəsir olur, ürəyində razılıq hissi baş qaldırırdı.

Məktəbliləri bir yerə toplayıb hay-küy salan, eşşəkbeli oynayan görəndə xatirələri daha canlı, daha şirin olurdu. Bir an dodaqlarında xoş bir təbəssüm oynayır, sonra isə günəş şüalalarının təsirindən buxarlanan şəh kimi yox olurdu. Belə vaxtlarda müəllim ağa ləzzət və həsrət dolu səslə dodaqaltı zümzümə edərdi: “Ötən günə gün çatmaz, calasan günü günə”.

İki dostu ilə birlikdə texnikumda divar qəzeti buraxardılar. Hər ayın əvvəlində divara vurardılar. Tələbələr qəzetin qarşısına yığışar, onu birinci oxumağa can atardılar. Onlar da kənardan bu ürəkaçan səhnəyə tamaşa edər və öz-özlərinə fikirləşərdilər ki, həyatlarının ən xoşbəxt anlarını yaşayırlar. Texnikumun vəziyyəti ilə bağlı yazdığı kəskin məqalədən sonra onu qovmaq istədiklərini tez-tez yadına salırdı. O vaxt tarix və coğrafiya müəllimi onu müdafiə edərək demişdi: “Belə yazıları yazmaq pisdirsə, onda bir deyin görək, yaxşı nədir? Daha onların qələmini məhdudlaşdırmaq olmaz”. Bu hadisəni yada salanda gözlərindən ləzzətqarışıq bir qürur hissi oxunardı.

Texnikumda təhsilini başa vurduqdan sonra ətraf kəndlərin birinə göndərildi. Kənd şose yolundan bir neçə kilometr aralı idi. Əyri-üyrü gil divarlar, eniş yoxuşlu dolaşq küçələr adamın yadına dağ ətəyində bir neçə yerə bölünərək axan çayı salırdı. Ətrafındakı yamyaşıl geniş bağlar üzük qaşı kimi cilvələnirdi. Təpənin başından baxanda kənd tütülənən odun qalağına bənzəyirdi. Ona bu görkəmi verən təndirlərin tüstüsü idi. Təxminən yeddi min nəfərlik əhalisi

küçələrdə qaynaşırdı. Onlardan bəziləri kəndlərinin bərbadlığından dodaqaltı deyindir, lakin yenə də birtəhər yaşayırdılar. Hərə öz işi ilə məşğul idi.

Ən qabarıq xüsusiyyətləri isə xəsislik və qəlbicaralıq idi. Otuz-qırx il əvvəl tikdikləri məktəb elə necə vardisa yerində durmuşdu. Ətraf kəndlərin hərəsində iki-üç məktəb vardı, ancaq bunlar elə biri ilə kifayətlənirdilər.

Onu da deyək ki, hamamlarına təmiz getsən, çirkli çıxardın. Bir xəzinəsi vardı ki, illərlə yuyulmurdu.

Belə dözülməz vəziyyətə baxmayaraq, ağalar istəyirdilər ki, kəndlərini şəhərə çevirələr. Bir avara tiryəkini bələdiyyə rəisi də göndərmişdilər şəhərdən. O yazıq da heç bayramlarda belə tiryək pulunu çıxara bilmirdi.

Müəllim ağa belə bir kənddə dəridən-qabıqdan çıxma-
lı, cəmiyyət üçün igid, vətənevər gənclər yetişdirməli, bö-
yüklərin puç fikirlərinin təsiri altda mənəviyyəti puçlaşmış
uşaqların beyinlərini təmizləməli idi. Zərrə qədər də etina-
sızlıq göstərmədən müəllim ağa öz işinə başladı. Bir qayda
olaraq əməkhaqqını dörd-beş ay gecikdirərdilər. Məcbur olub
birtəhər keçinirdi.

Şəhərə getmək üçün bir neçə kilometr təpik döyər, şoseyə
çıxandan sonra da bir-iki saat avtobusdan, yük maşınından
gözləyər, birtəhər özünü şəhərə çatdırardı. Qışda şəhərə ge-
dəndə külək, qar, şaxta, ac canavarların hücumuna məruz qal-
maq qorxusu lap atasını yandırardı.

Günlərin birində birinci sinifdə dərsi ilə məşğul idi. Ba-
laca uşaqlara “a – b” öyrədirdi. Birdən sinif otağının qapısı
cırıldadı, qapının arasından maarif müfəttişinin başı Yezidin
bayrağı kimi peyda oldu. Müfəttiş ağır addımlarla otağa ayaq
basdı. Yanında heç kəs yox idi, məktəb müdiri də. Onun da bu
müfəttişlə arası sərin idi.

Müfəttiş ahıl bir kişi idi, keçmiş altı sinif bitirənlərdən
idi, maarif idarəsi yaradılardan elə cildini dəyişə-dəyişə bütün

rəislərlə dil tapır, yerindəcə qalırdı. Sınıf otaqlarını gəzmək, şagirdlərin inkişafı ilə əyani surətdə tanış olmaq üçün məktəbləri gəzirdi. Yoxlama gününün də axşamı bütün müəllimlər üçün iclas düzəldirdi. İclas aparmağı, yoxlama təşkil etməyi bir yana, birlikdə onun kimilərinin minini çaya susuz aparıb susuz gətirə bilənlərə tədris sistemindəki yeniliklərdən, “müasir marifdən” söz açır, rabitəsiz, bir ayağı yerdə, bir ayağı göydə nitqlər söyləyirdi. Dedikləri elə otağın fəzasında donub qalır, heç kəsin qulağına yerimirdi. Deyirdi ki, “Ağalar gərək yeni metodlarla tədris edələr. Dövrümüz yeniliklər dövrüdür”. Bəlli olmurdu ki, bu yeniliklər dövrü nə olan şeydir, heç bir şeydən xəbəri olmayan bu kənd uşaqlarına nə faydası dəyə bilər.

Yaxşı qandığı şeyləri belə izah etmək iqtidarında deyildi, qala ki qanmadığı ola... Altı sinif təhsili olan müfəttişdən bundan artıq nə gözləmək olardı?!

Müfəttiş sinifə daxil olan kimi müəllim ondan şagirdləri çaşdıran suallar gözləməyə başladı. Müfəttiş sinfin hazırlıq səviyyəsinin sınağını ancaq şagirdlərin cavab verə bilməyəcəyi suallar verməklə, sonra isə müəllimə müraciətlə: “Ağa, deyəsən, çox da irəliləməmişsiniz! Çalışmaq lazımdır, bu uşaqlar İranın sabahıdır...” – deməklə bitmiş hesab edirdi. Deyilənə görə, dəhşət içki düşkünü idi, pulu qurtaranda texniki spirt də vururdu.

Bu dəfə də əcaib suallardan birini ortaya atdı: “Uşaqlar, deyin görüm, pəncərə şüşəsi nə rəngdədir?”

Biri dedi: “Ağ”.

Biri dedi: “Bilmirəm” və sairə...

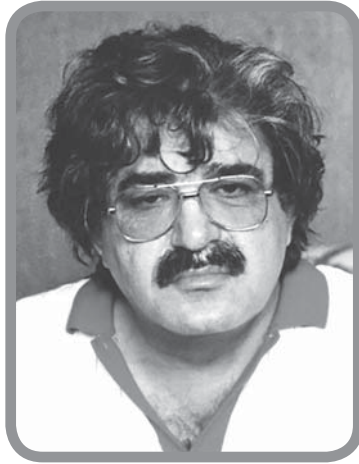
Heç biri doğru cavab verə bilmədi. Müəllim özü də doğru cavab eşidəcəyini gözləmirdi. Müfəttişin çiçəyi çırtladı, ayrı bir ləzzətlə dedi: “Bax, bunu bilmədiniz!” Sonra daha bir neçə sual verib otaqdan çıxdı. Axşam da müəllimlər iclasında başladı ki, “Əlli şagirddən biri də deyə bilmədi ki, şüşə şəffafdır! Gərək çox çalışsınız, ağalar!” Qısa, mini heçə dəyməyən

Adət

---

həmişəki sözlər... düz bir saat hamının başını ağrıtdı. Sonda da belə bir nəticə çıxardı ki, müqəddəs vəzifəsinə uyğun olaraq gördüklərinin hamısını müdirə məlumat verməlidir ki, o da qanunlara, tələbata uyğun olaraq...

Bütün bunlara müəllim tezliklə adət elədi: bu işlərə, dərslərə deməyə, balaca uşaqların yalın ayaqlarını görməyə, onların hər səhər məktəbə gələrkən məsum gözlərindən sezilən axşamkı göz yaşlarına, müdiriyyətin çərən-pərəninə, idman dərslərində əlli uşağın ortasına atılan yamaqlı topa, mühitə, camaata adət elədi. Hər şeyə adət elədi, hətta şüşənin nə rəngdə olduğunu bilməyən balacalara da...

QULAMHÜSEYN SƏİDİ

198

Qulamhüseyn Səidi (1936-1985) Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində, yoxsul bir ailədə anadan olmuşdur. Təbriz Universitetinin tibb fakültəsini bitirmiş, həkim-psixoloq ixtisasına yiyələnmişdir. Təhsilini bitirdikdən sonra Tehrandə “Dilguşə” adlı tibb mərkəzi açmış, bir müddət burada işləmişdir.

1964-cü ildən İranın Tədqiqat və İctimai Araşdırmalar Mərkəzində çalışmış, işi ilə bağlı olaraq Güney Azərbaycanın müxtəlif bölgələrini gəzib dolaşmaq imkanı əldə etmişdir. Bu dövrdə onun redaktorluğu ilə “Əlifba” jurnalı dərc olunmuşdur.

1965-ci ildə siyasi baxışlarına görə həbs edilmiş, ağır işgəncələrə məruz qalmışdır.

İran İslam inqilabının qələbəsindən sonra müxalif mövqe tutan yazıçı 1982-ci ildə ölkəni tərk edərək Fransaya mühacirət etmişdir. Burada “Otello qərribə məmləkətdə”, “Nurlu qəlblər”, “Doktor Əkbər” və “Renessans”

adlı ssenarilərini yazmış, “Əlifba” jurnalının nəşrini davam etdirmişdir.

Mühacirətdə ağır depressiya keçirən yazıçı 1985-ci il noyabr ayının 23-də, 49 yaşında Parisdə dünyasını dəyişmiş, Per Laşez qəbristanlığında dəfn edilmişdir.

Qulamhüseyn Səidi yaradıcılığa hekayə ilə başlamış, sonralar povest və romanlar, dram əsərləri və ssenarilər yazmışdır. Xüsusilə, dramaturgiya sahəsində şöhrət qazanmış, əsərləri İranın müxtəlif teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. Onun bədii əsərləri əsasında bir neçə film çəkilmişdir.

Yaradıcılıq irsi olduqca zəngin olan müəllifin “Şəhərdə bir qərib”, “Top”, “Gülər üzlü tatar”, “Vərəzil əliçomaqlıları” və başqa roman və pyesləri məşhurdur. Bəlli səbəblərdən əsərlərini fars dilində yazmağa məcbur olmuşdur. Yalnız “Qurdlar” pyesi ana dilində qələmə alınmışdır.

Güney Azərbaycan ədəbiyyatında magik realizim üslubunda yazan nasir və dramaturq kimi tanınmaqdadır.

FƏQİR

Səhnənin ortasında ətrafı tikanlı məftillərlə çevrələnmiş bir quyu. Quyunun üstündə payaya keçirilmiş uzun kəndirli böyük bir vedrə var.

Əynində bir köynək və şalvar olan yorğun, ayaqyalın bir yolçu qan-tər içində səhnəyə gəlir. Susuzluqdan dili damağına yapışıb.

* * *

Yolçu quyuya qaçar. Bir neçə dəfə tel hörgünün ətrafında döndükdən sonra başını uzadıb keçmək istər, amma bacara bilməz. Telləri çəkərkən barmaqları qan-yara içində qalar. Təkrar quyunun ətrafında dolanmağa və telləri çəkməyə başlar. Dayanıb düşünər. Payalardan birinin dibinə oturub dırnaqları ilə torpağı eşəlməyə başlar. İki əli ilə payanı qavrayıb sökər. İkinci və üçüncü payaları da çıxardar. Tel hörgü açar və quyunun bir tərəfi açılar.

Boş vedrəni quyuya salar. Quyu olduqca dərinidir. Kəndirin ucu yolçunun əlindədir. Ağırlaşmış vedrəni çəkər. Dolu gələn vedrəyə böyük bir dəri qoyulmuşdur. Yolçu heyrətlə dəriyə baxar. Vedrədən çıxarıb yelləyər dərinə. Su səsi eşidilər. Tələm-tələsik dərinin ağzını açıb vedrəyə boşaldar. Dəri hava ilə şişirilmişdir. Quyudan gülüş səsləri eşidilər. Yolçu dərinə qorxu içində quyuya atsa da, dəri aşağıdan təkrar yuxarı atılır.

Yolçu vedrəni quyuya salaraq kəndiri yelləyər və yuxarı çəkər. Böyük və köhnə bir kitab çıxar içindən. Kitabı götürüb səhifələrini çevirər. Zövqlə içindəki şəkillərə baxar. Quyunun içindən ağlaşma səsi eşidilər. Kitab yolçunun əlindən quyuya düşər. Gözləyər, amma kitab yuxarı atılmaz.

Vedrəni quyuya salar və kəndiri yelləyərək yuxarı çəkər. Vedrəyə kəsik bir əl və ayaq qoyulmuşdur. Qorxuya qapılar.

Quyudan gülüş səsi eşidilər. Yolçu vedrəni quyuya boşaldar. Kəsik əl və ayaq təkrar atılar yuxarı.

Vedrəni quyuya salaraq kəndiri yelləyər və çəkər yuxarı. Vedrədə böyük bir almaz görünəcə zövqlə əlində çək-çevir edər. Quyudan ağlaşma səsi gələr bu dəfə. Yolçu düşüncəyə dalar və almazla oynamağa başlar. Barmaqlarının arasından sürüşərək quyuya düşən almaz təkrar yuxarı atılmaz.

Əsəbiləşərək vedrəni quyuya salar. Kəndiri yelləyərək yuxarı çəkər. Bu dəfə ilan leşi qoyulmuşdur vedrəyə. Diksinər. Quyudan gülüş səsi gələr. Vedrəni quyuya boşaldar. İlan leşi yenə yuxarı atılar.

Yolçu yenə oturub düşünməyə başlar. İlan leşi, kəsik əl və ayaq ilə boş dərini önünə düzər. Kəsik əl və ayağı öz əl və ayaqları ilə müqayisə edər. Yenidən vedrəni quyuya salar və kəndiri yelləyərək yuxarı çəkər.

* * *

Böyük bir nar çıxar. Quyudan uzaqlaşmış narı dişləyər. Çox sulu bir nardır. Quyudan ağlaşma səsi gələr. Yolçu hirsli yaxınlaşar və narı quyuya tullayar. Ağlaşma səsi bir an kəsilər.

Yolçu peşmandır. Gözləyər. Yalvarırcasına quyuya baxar. Əllərini quyuya uzadar. Nar yuxarı atılmaz.

Yolçu vedrəni buraxıb başını iki əli arasına alar və quyunun ətrafında bir neçə dəfə dönər. Səmaya və üfüqə baxar. Heç bir şey yoxdur. Quyunun yanında çöməlib düşünməyə başlar.

Quyudan yavaş-yavaş şəkillər çıxar. Yolçu qollarını açaraq şəkilləri sinəsinə basar. Ağlamağa başlar. Quyudan da ağlaşma səsi gələr. Yolçunun gözləri dolar. Bir müddət sonra quyudan gələn ağlaşma səsi təhdidkar şəkil alar. Yolçu şəkilləri quyuya atıb gözləyər. Şəkillər bir daha çıxmaz quyudan.

Bir az düşündükdən sonra vedrəni götürüb quyuya salar. Təkrar çəkincə bu dəfə bir tapança çıxar vedrədən. Tapançanı

götürər; quyudan gülüş səsi eşidilər. Tapançanı quyunu hədəf alıb tullayar. Yenə çölə atılar tapança. Gülüş səsi gələr ardından. Tapançanı üçüncü dəfə təpikləyərək quyuya tolazlayar. Yenə gülüş səsi ilə şölə atılar tapança.

Yolçu tapançanı əlinə alıb quyunun yanında oturur. Bir tapançaya baxar, bir quyuya. Tapançanın soyuqluğunu hiss edər və lüləsini ağzına söykəyib düşünmədən tətiiyi çəkər. Güllə səsi səhnədə əks-səda doğurar. Yolçunun cəsədi quyuya düşər.

Quyudan sürəkli qəhqəhə səsi eşidilər. Bir müddət ortalığa səssizlik hakim olar və ardından yolçunun cəsədi çölə atılar.

SONSUZ SƏFƏR

Yay çox pis başladı: birdən-birə isti və tufanlı, parça-parça vəhşi buludları ilə. Təqaüdə çıxmış Sərhəngin mədrəsədə iş görüb-görməməsi üçün gənc qadını Məniyənin deyinmələri az imiş kimi, bir də iki qızı sarıdan nigarançılığı ortaya çıxdı.

Məniyə ondan nigaran idi ki, hələ toyundan bir ay keçməmiş – pərdələr, gəbələr, xalılar, gəlinlik bəzəkləri solub köhnəlməmiş dağınıqlıq evi bürümüşdü.

Onun pozğunluq və qərarlılığından xəbəri olmayan Sərhəng düşünürdü ki, qaydaya düşmüş yaşayışına başqa bir qayda bəxş etsin. Beləliklə, bir gün xəbər çatdı ki, toyuqcu, quşçu və qəssabların get-gəlindən yaxa qurtarıb. Alverə aid bütün dəftər-kitabı və ayrı-ayrı vəsilələri həyətin ortasında bir yerə toplayıb od vurdu.

Bütün bəhanələr kəsilmişdi. Qalırdı icarəli ev və təqaüd maaşı ki, haraya getsə, ala bilər və bir də aram, susqun, ona yapışıqlı və tab olan qadını. Qaldı ürəyi həmişə sıxılan, halsız və iyirmi yeddi yaşında ikən təqaüdə çıxmış Sərhəng ilə evlənən Məniyəyə, harada olursa-olsun, ona fərq etməzdi. Ancaq Sərhəngin onunla həmyaşlı olan böyük gənc qızı ilə görüş

onun ürəyini sıxırdı. Məniyə indi onların rəhmətə getmiş analarının yerini tutmaqda idi.

Hər halda o, Sərhəngə “hə” deyəndə qızlarla qarşılaşma qorxusu vardı və indi bir də ev didərginliyi onun üstünə gəlmişdi. Xüsusilə, pərdələri çıxaranda, bahalıları və ev əşyalarını fəhlələr bağlayanda bu duyğu getdikcə artdı. O, yaxşı görürdü ki, yaxın qonşularının əşyaları, elə o cür qalır, pəncərələrindən isə pərdələr qayda ilə asılıb. Getmək məqamı çatanda Sərhəngin həyəcanı artdı; o artıq Mələqa və Məlihədən danışdı.

Hər dəfə ağına yeni fikir gələndə keçmiş vəziyyəti düşünürdü. Bəzən bayıra çıxıb gələcəklərini teleqramla xəbər vermək istəyir və peşman olub telefonxananın önündən qayırdı. Ona elə gəlirdi ki, qızları onun gəlişinə sevindiklərindən sağlamlılıqlarına zərər gələr.

Məniyə yaxşı bılırdı ki, Sərhəng qızlarını çox sevir və bütün bir ay boyunca hər gecə onların şəkil albomları ilə yaşayıb. Neçə gün bundan öncə, qızlarının göndərdiyi kasetləri dinləyərkən başını tovlayıb, hirsini ötürürdü. Nə vaxt halı pisləşib, xəstə düşsə, Məniyəyə deyirdi ki, onu bu günə salan qızlar olub.

Uşaqların fikirləri onların yaşayışını narahat etmişdi. Ona görə də uşaqların fikri Sərhəngin keçmiş uğurlarına güvənən Məniyə üçün xoşagəlməz idi. Sərhəngin davranışından bəlli olurdu ki, o bu gün keçmiş nailiyyətlərlə yox, bəlkə qızları və qadının olması ilə öz həyatını çiçəkləndirə bilər. Bununla belə bir neçə gündən bir yeni hədiyyələr və sovqatlar alır, ayın əvvəlində aldığı aylıqdan qızlarına təhsil xərci göndərir, deyirdi: “Nə qədər ki, sağam, bu işi görəcəyəm. Qızlar bilməlidirlər ki, onların ataları var”.

Qızları atalarını yaxşı başa düşürdülər, ancaq tez-tez ondan xəbər tuta bilmirdilər. Gecələr saat doqquz yarımı keçəndə telefon zəng çalır, dəstəyi qaldıranda uzaq yollardan gələn Sərhəngin səsini eşidirdilər. Sərhəng qışqıraraq:

– Alo, haradır? – deyə soruşurdu.

Həmişə dəstəyi götürən Məlihə deyirdi:

– Ata, sənsən? Salam!

Sərhəng deyirdi:

– Hə, mənəm. Salam, salam! Sən kimsən?

– Mən özüməm, ata.

– Bilirəm, kimsən? Məlihə, yoxsa Mələqa, hansınızsınız?

– Mən Məlihəyəm, ata. Halın necədir?

– Mələqa haradadır? Orada deyil?

– Niyə “papa”, buradadır.

– Neyləyirsiniz? Niyə sizdən xəbər yoxdur? Nigarançılıqdan öldüm axı!

– Biz yaxşıyıq, çox yaxşı. Xanımın halı necədir, yaxşıdır?

– Niyə məktub yazmırsız?

– Ata, çətdira bilmirik, səhərdən axşama kimi iş görürük.

– Niyə, nə xəbərdir? Sizi kim pul dalınca göndərir? Adam həmişə cavan olmur, nə üçün özünüzü incidirsiniz, hə? Nə qərdər işləsəniz də, sizi başa düşən olmayacaq. Bu məmləkətdə işləməyin faydası yoxdur, adamı qocaldıb yazıq eləyir.

– Ata, narahat olma, bizim üçün çox da çətin deyil.

– Mələqa oradadır? Ver mənimlə danışsın.

Məlihə dəstəyi Mələqaya verdi, Mələqa dedi:

– Salam, “papa”.

– Salam, əzizim, halın necədir?

– Yaxşıyıq, ata. Siz necəsiniz?

– Səsin niyə tutulub, soyuq dəyib?

– Yox, ata, səsim yaxşıdır, telefon yaxşı deyil.

– Mənim səsim yaxşı gəlir?

– Hə, “papa”, yaxşıdır.

– Sənin səsin nə üçün belədir? Olmaya, xəstəsən, məndən gizlədirsən?

– Yox, ata, arxayın ol.

– Məniyə necədir?

– Yaxşıdır, mənim yanımda oturub. İstəyirsən, verim, danış.

– Niyə, ver, danışım.

Məlihə qulağını telefona yaxınlaşdırdı, o biri tərəfdən Məniyənin zərif və incə səsi eşidildi:

– Salam.

– Salam. Halın necədir?

– Sağ ol, yaxşıyam, siz necəsiniz?

– Şəklinizi göndərməli idiniz, nə oldu?

– Özümüz nəyik ki, şəklimiz nə olsun.

– Məni aldatma, səsindən bəllidir ki, gözəlsən.

Məniyə tutqun səsle:

– Yox, elə deyil, – dedi, – amma sizin şəkliniz məndə var, çox gözəlsiniz.

– Elədir. Yaxşısınız? Necəsiniz? Bizə baş çəkmək istəmirsiniz?

– Niyə, inşallah, gələcəyik.

– Unutmayın.

– Yaxşı, ayrı işiniz yoxdur?

– Yox. Atamı qoyma çox darıxsın.

– Baş üstə, sağ olun.

– Sağ ol.

Telefon danışığı sona çatdı. Sərhəng Məniyədən soruşdu:

– Yaxşı, nə danışdınız?

Məniyə cavab verdi:

– Heç nə.

Sərhəng soruşdu:

– Nə üçün gülürdü?

Məniyə dedi:

– Elə-belə.

Sərhəng dedi:

– Elə-belə olar? Yəqin, bir söz vardı.

Məniyə dedi:

– Mənim şəklimi istəyirlər.

Sərhəng dedi:

– Yaxşı, onlar üçün göndər də.

Məniyə dedi:

– Üzüm gəlmir.

Sərhəng dedi:

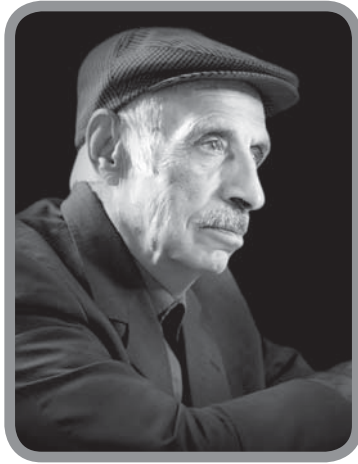
– Üzüm gəlmir nədir? Gec-tez onlar səni görəcəklər. Belə utanmaq yaxşı deyil. Mən evlənmək istəyəndə onlara bunu yazdım, onlar da mənə tapşırıdılar ki, cavan və gözəl bir qadın alım. Onlar yazdılar ki, qoca və çirkin qadın alsam, dərimə saman təpəcəklər. Neyləməli, onlar məni sevirlər, – bir müddət sonra albomu stolun altından götürüb, – şəklə baxmaq istəmirsən? – deyə soruşdu və albomu vərəqlədi.

Bununla da ev əşyaları bağlandı, hərəkət başlandı. Ancaq birdən-birə ağır bir yorğunluq Sərhəngi bürüdü. Bütün həyəcan və sevinci məhv olub getdi. Məniyə heyrət içərisində donub qalmışdı.

Beləliklə, bir neçə gün ötdü. Hava tutuldu, yağış yağdı, sonra yandırıcı günəş çıxdı. Sərhəng isə ruhi dəyişikliyə büründü. Parçalanmış köhnə məcəllələri bir yana atıb, üz-gözünə yetişdi. Sonra satdığı toyuqçuluq əşyalarına baş çəkib, onları alan adamı təəccübləndirdi. Məniyəni isə gedib-getməmək düşüncələrindən qurtardı. Onlar zəng etdilər. Tanışlar, dostlar, qonşular onları yola salmağa gəldilər. Sərhəng pillələrlə sevincək aşağı endi. Məniyə yaşlı gözlərlə sağollaşdı.

Yayın parça-parça buludları havanı tutdu. Onların naməlum və sonsuz səfərləri başladı.

*Fars dilindən tərcümə edəni:
Hüseyn Vahidi*

TAĞI FAZİLİ

Tağı Fazili Mir Məhəmməd oğlu 1931-ci ildə Zəncanın Şoqu məhəlləsində dünyaya göz açmışdır. O, ibtidai təhsilini mollaxanada almış, daha sonra isə Zəncandakı “Səadət” adlı orta məktəbi bitirmişdir. Orta təhsilini tamamladıqdan sonra Tehranda dördillik Amerika İnstitutunu bitirərək ingilis dili və ədəbiyyatı ixtisasına yiyələnmişdir.

Təhsilini bitirəndən sonra bir müddət Astarada məhkəmə işlərində çalışmışdır. Ancaq çox keçmədən siyasi baxışlarına görə işdən çıxarılaraq həbs edilmiş və iki il məhbus həyatı yaşamışdır.

Bədii yaradıcılığa şeirlə başlayan Tağı Fazili 1953-ci ildən etibarən nəsr əsərləri yazmış və tərcümə ilə məşğul olmuşdur. Əsərlərini fars və türk dillərində qələmə alan yazarın “Tünd qırmızı boya” (şeirlər), “Qaranlıqda qalan üz” (roman, farsca), “Kəbinli arvad” (roman, farsca), “Yollar və tikanlar” (xatirələr), “Tarixi yöndən

fəlsəfə” (araşdırma, farsca), “Alovdan tonqala” (roman, türkçə), “Tər lan”(roman, türkçə) və başqa əsərləri vardır. Müəllifin əsərlərinin bir qismi siyasi baxışlarına görə indiyədək nəşr edilməmişdir.

ALOVDAN TONQALA

(romandan parça)

Onu idarədən qovmuşdular. Universitetə qəbul imtahanından qayıtdığı gün bildi ki, idarənin müavini onun ortada olmadığı günlərdə mərkəzə məktub göndərib. Onun əlinə gəlib çıxmış məktubda belə yazılmışdı: “Ağayə Pərhizqar! Bu əmrə əsasən, işdən azad olursan. Nazir müavini-imza”.

Pərhizqar bu şəhərdə qərib sayılırdı. Dövlət işinə girəndə onu bu şəhərə göndərmişdilər; ondan qabaq bu yerləri görməmişdi. Belə olan halda onun öz şəhərinə qayıtmaqdan başqa yolu yox idi. Belə də etdi. O qədər də ev əşyası yox idi. Bir dəst yorğan-döşək, bir neçə parça qab-qacaq və külli miqdarda dəftər-kitab.

Maşın onu başqa müsafirlərlə birlikdə, dağların boynuna dolaşib-gedən çaylı, dərəli yollarla aparırdı. Bu zaman o, təsviredilməz duyğular içindəydi. Acınacaqlı keçmişlə naməlum gələcək onun xəyalında bir-birinə qarışmışdılar. Təbiətə çox səfalı olan mənzərələr, onun fikrindəki narahatlıqlarla savaşırdı.

Sanki bu olayların hər biri onun orqanizminə can atırdı. Birdən-birə beyninin ocaq-bucağında bir təbil çaldı və onu mürgülər aləminə apardı. Bu xəstə halında şeir deməyə başladı:

Qayıtdım mən sənə doğma vətənim,
Açgıman ətəyin bədənim üçün.
Daha mən deyiləm naxələf oğlun,
Polad tək bərkimiş oldum səninçün.
Aşıldı başımdan sellər dalğası,
Lakin bir dağ kimi mən dayanmışam.
Düşmənin tarixdən adın pozmağa,
Bir ildirim olub oda yanmışam.

Beş il əvvəl ayrıldığı doğma şəhər çox dəyişmişdi. Daha doğrusu, hər şey dəyişmişdi. O illərin coşğunluğu bir yolluq itib-batmışdı. Dostlar öz görüşlərində onunla başqa cür davranırdılar. Sanki möcüzə baş vermişdi.

Təkamül və dəyişmək prosesi bütün kainatda davam etməlidir. Anası az-çox qocalmışdı. Gündəlik ağır iş onu çox incitmışdi. Hələ də həmin hamamda işləyirdi. Hər gün səhər tezdən oraya gedib, günortadan sonra qayıdırdı. Onun gəliri oğul və anasını dolandırmağa kifayət edərdi. Lakin igid oğul nə üçün bu qoca anaya sığınır?! Ananın qardaşı, Pərhizqarın dayısı bacısı ilə birlikdə, eyni hamamın işçisiydilər. Dayı hamamın tinində iş görərdi.

Bu iki bacı-qardaş ömürlərinin çoxunu bu hamamda başa vurmuşdular.

Pərhizqar əvvəlcə gedib hamamın içərisini gördü. Bu hamam həm qadınlara, həm də kişilərə məxsus idi. Səhərlər qadın, axşamlar kişi hamamı olurdu. Bir gün günortadan sonra Pərhizqar oraya gedib görmüşdü ki, yer o qədər də dəyişməyib. Amma hələ dayısı işləyən yerə getməmişdi. Oranı yalnız mal-heyvan təzəyi ilə yanan günlərdə görmüşdü. Lakin indi orada neft yanırı. Keçmiş illərdə, hərdən dayısının yanına gedərdi. O vaxtlar ora yeraltı bir daxma və çox qorxulu yer idi. Küçədən beş metr alçaqda idi. Tinin bir guşəsində böyük bir ocaq var idi ki, əjdaha kimi ağız açmışdı. Hava çəkən yolları sağa, sola və qabağa tərəf uzanıb gedirdilər. Ocağın üstündə, misdən qayrılmış çox böyük qazan yerləşmişdi ki, ona “tiyan” deyirdilər. Bu tiyanın üstündə hamamın suyu ilə dolu xəznəsi dayanırdı. Hüseyn dayı sakit və mətin görkəmlə ocağın qarşısında oturub, çəngə-çəngə qurumuş peyinləri bu ocağa atardı. Peyinlər ocağa düşən kimi, alov tutardılar, alovlar da qalxıb tiyanın altını yalardılar. Yanıb oda dönmüş peyinlər ocağı dolduranda Hüseyn dayı ağacdən dəstəsi olan olduqca uzun bir çömçə ilə onları aşağıdan yuxarıya qarışdırardı. Bu

zaman ocağın içi, göz oxşayan gözəl bir mənzərəyə çevrilirdi. Amma çox keçməzdə ki bu otlar külə dönərdi. Bu zaman Hüseyin dayı uzun dəstəli bir bel ilə bu külləri ocaqdan çıxarıb o biri guşədəki kül yerinə tökərdi.

Hər gün axşam çağları hamamın damında sərilib-qurumuş peyin, bacadan aşağıya tökülərdi. Bu peyinlər şəhər karvansaralarından yığılıb gətirilirdi. Hamamçı onları at üstündə iri bir kisəyə yığıb gətirərdi və bir nəfər başqa adam onları damda sərrib qurudardı. Bu peyinçi kişinin başqa bir gündəlik işi də var idi ki, o da sönmüş külləri çıxarıb damın bir guşəsinə tökməkdi. Bu külləri isə, tərəvəz əkən bağçılar gəlib bağlara aparardılar. Qış günlərində yoxsul ailələr gəlib hələ sönməmiş küllərdən aparıb kürsülərinə tökərdilər.

Hamamın içərisi küçədən on iki pillə aşağıda yerləşirdi. Pillələr bişmiş kərpicdən düzəldilmişdi. Girəcəkdə bir dalan var idi, oradan keçib hamama daxil olardılar. Hamamın eşik qismi böyük bir günbəzin altında tikilmişdi. Ortada bir hovuz var idi. Ətrafda üç paltar soyunan səki var idi. Uca günbəzin dörd yanına kiçik pəncərələrdən işıq düşürdü. Dördüncü guşədə, fitə-qətfə yeri idi. Bir nəfər camadar onların məmuru idi. Hamamın içəri hissəsi eşiyi kimi uca bir günbəz altında idi. Burada isti və soyuq su anbarları, nizafət yeri “xəlvəti” adlanan qaranlıq bir yer var idi. Bu anbarlar, gecələr küçələrdən axıb gələn su ilə dolardı ki, hər iki, ya üç həftədən bir suları boşaldılıb təzələnərdi.

Uzaq əsrlərdən baş alıb gələn adətlər üzrə, bu hamamda zəli salıb, hacamat qoyub qan alardılar və keçə ovardılar.

Bunların hamısını Pərhizqar uşaqlıqda görmüşdü. Amma indi burda az da olsa, bəzi dəyişikliklər baş vermişdi və bu dəyişiklik böyük bir əhəmiyyətə malik idi. O anbarın ağzını bağlayıb duş şəklinə salmışdılar. Fitədən, qətfədən bir əsər yox idi. Hər kəs özü üçün belə şeyləri gətirib – aparırdı. Zəli salmaq, qan almaq, keçə sürtmək bir yolluq qadağan olmuşdu.

Pərhizqar dayısını ziyarət üçün onun iş yerinə getdi. Dayısı damda oturub çubuq çəkirdi. Onun ariq simasında yorğunluq əlamətləri aşkarcasına görünürdü. Pərhizqarı görəndə kimi sevinib ayağa qalxdı və onu qucaqlayıb öpdü. Onlar hər ikisi oturub söhbətə başladılar. Dayısı istədi bilsin bacısı oğlu hansı işlərlə məşğul olub. Və uzun müddətli qürbətdə haralarda imiş? Elə ki, Pərhizqarın elm ilə məşğul olmasını bildi, sevinib dedi:

– İndi mən səni imtahan etməliyəm, görüm doğrudan da bir elm sahibi olmusan, ya yox?

Pərhizqar diqqətlə dayısının zəhmət nişanələriylə dolu simasına baxıb qaldı. Dayı soruşdu:

– Həzrət Musanın anasının adı nədi? – Elə ki, Pərhizqarı sakit gördü, əlavə etdi: Bu elə bir sualdı ki, bir nəfər tələbə başına əmmamə qoymaq istədiyi zaman ondan soruşulur. Çünki hər bir elm sahibi olmaq istəyən adam bunu bilməlidir.

Pərhizqar soruşdu:

– Dayı, bir şəxsin adının bilinib-bilinməməsi hansı xeyir və ya zərərə bais ola bilər?

– Bilirsən, bacı oğlu, burada heç kəs xeyir ya zərər arxasınca qaçmır. Biz Allaha və onun göndərdiyi peyğəmbərlərə inanmalıyıq. Əgər peyğəmbərləri tanıya bilməsək, Allahı tanıya bilmərik. Əgər Allahı tanımasaq, işlərimiz büsbütün xarab olacaq!

Pərhizqar gülümsəyərək soruşdu:

– Yaxşı, dayı onda sən özün Allahı tanıyırsan?

Dayı heyrətlə baxıb dedi:

– Bu nə sualdı! Mənə heç yaraşar ki, Allahımı tanıyıb ona əqidəm olmasın?

– Əqidə başqa şeydi, tanımaq başqa şey. Ola bilər ki, bir adamın bir şeyə əqidəsi olduğu halda o şeyi yaxşı tanıya bilməsin!

– Bax, bu mümkün deyil! Hər bir etiqad tanımaqdan başlanır. Mən Allahı tanıyıram. O, böyük, kərim, rəhim və bağış-

layandır. Mən hər işimdə ona təvəkkül edirəm, yoxsa işimdən nəticə ala bilmərəm!

Pərhizqar soruşdu:

– Bəs, bütün işlər Allahın iradəsinə bağlı deyil?

– Buna söz yox!

– Yaxşı, bəs belə olan halda, hər iş istər Allaha təvəkkül etməklə başlansın, istərsə təvəkkül etməməklə, nəhayət, iş gəlib ora çatacaq ki, Allah istəyibmiş. Daha təvəkkül nəyə gərəkdir?

Görünür ki, dayı yamanca çətinliyə düşmüşdü və bacısı oğlunu alim kimi qəbul etməkdən başqa yolu yox idi. Lakin o, bu işi görmək əvəzinə dedi:

– Təvəkkül Allahı sevindirir və o, bilir ki, onun bəndəsi bu zaman onu yadına salıb və ondan kömək istəyir!

– Beləliklə, sən demək istəyirsən, təvəkkül elə bir şeydi ki, Allahın fikrini, onun fikrindən qıraqda qalmış bir şeyə cəlb edir? Daha doğrusu, onun yadına salır ki, hansı işi görməli idi? Mən onu bilmək istəyirəm ki, kainatda elə bir şey var ki, Allah bir anlıq da o şeydən qafil olsun?

Dayı cavab verməkdə aciz qaldı. Pərhizqar ayağa durub dedi:

– Yaxşı, dayı can, bizim bəhsimizin davamı başqa bir vaxta qalsın. Mən bu tezlikdə heç bir yerə gedən deyiləm, bəlkə də həmişəlik burada qalmalı oldum, yenə də sənin yanına gəlib danışarıq. Lakin indi mən sənin iş yerini görmək istəyirəm.

Damda vəziyyət tamamilə bir-birinə dəymişdi. Oradakı pillələri, kül yerini götürüb, onların yerində su anbarı tikmişdilər. Pillələrin yeri dəyişilmişdi. Yer in darısqal olmasından, təzə pillələr nərdivana oxşayırdılar. Burada quru yanacaqdan əsər yox idi. Ocağın altı pəyin əvəzinə qara neft işlədirdi. Ocağın yanında bir neft çəlləyi var idi ki, bir dəmir boru vasitəsi ilə dama yolu var idi. Borunun o tərəfi bir qıfa bağlı idi. O qıfıdan damdakı çəlləkdən bu çəlləyə neft tökülüb gəlirdi. Bu çəlləyin aşağısında bir kran qoymuşdular, bu kranın qabağında bir

boru var idi ki, nefti ocağın içinə aparıb tökürdü. Dayı özünün istirahət dəqiqələrində oturmaq, ya da yatmaq üçün bir taxt bağlamışdı. Taxt ocaqdan aralı və pillələrin başladığı yerdə idi. Hava soyuq olan günlərdə burada oturub ocağa baxardı. Lakin isti vaxtlar burada qalmaq olmazdı. Damın üstündə neft ilə dolu çəllək vardı. Dayı hər gün bu təzə gətirilmiş çəlləyi aşağıdakı çəlləyə boşaldardı. Ocaq yanan vaxt elektrikle işləyən hava buraxan nasos ocağın içinə hava vururdu.

Atalar demişkən, igid hara, əli boş qaldı hara...

Bu günlərdə Pərhizqar belə bir vəziyyətdə yaşayırdı. Səhərdən axşama, əliboş otaqda, ya da ki həyətdə dolanıb ananın yolunu gözləməkdən təngə gəlirdi. Axı o, cavan və hər bir işi görməyə qadir idi. Bu vəziyyətə son qoymalı idi. Lakin münasib bir iş tapmaq həddən artıq çətindi. Dostların məsləhətləri üzrə hər işdən əvvəl öz idarəsinə müraciət etməli idi ki, bəlkə işini ona qaytardılar? Pərhizqar nazirliyə getdi, orada dedilər:

– Onda sənin ordunun məntəqə dairəsində bir siyasi qovluq varındı, əgər o qovluq qurtarsa, gəl işin üstə.

Pərhizqar yaxşı bilirdi ki, o qovluq bu tezliklə qurtaran deyil. Buna görə o idarənin xeyrindən keçib Zəncana qayıtmaq istədi. Bu zaman onların şəhərinə gedən maşınların qarajı, Tehranın Qəzvin xiyabanı adlanan yerdə olurdu. Pərhizqar bir biletdən alıb maşına mindi. Onun oturacağı yanında qabaqdan bir kişi gəlib oturmuşdu. O, üzünü maşının şüşəsinə dayayıb qalmışdı. Guya yuxulamışdı! Pərhizqar onun yanında oturanda o, tərpənmədi. Pərhizqar isə ona toxunmadı, çox keçmədən maşın yola düşdü. Yuxulamış adam tərpənmədən olduğu kimi qaldı. Maşın şuluq xiyabanları bir-bir dolanıb şəhərdən çıxdı. Kərəc ilə Qəzvin arasında maşın birdən tormoz vurdu. Bu tormoz o qədər güclü idi ki, bütün sənişinləri qabağa tərəf atdı...

Camaat heyrətlə o yan bu yana baxdı; çoxları ayağa durub hadisə baş verən tərəfə baxdı. Pərhizqarın yanında oturmuş

adam yuxudan ayılıb o yan bu yana baxanda gözü ona sataşdı. Birdən ucadan səsləndi:

– Pərhizqar, sənsənmiş, mənim yanımda gəlib oturan? Mən bunu bilmirdim!

Pərhizqar diqqətlə ona baxanda gördü ki, bu adam onun yaxın bir dostu Toğrul imiş. Onlar qucaqlaşib öpüşdülər. Hər ikisi ürəkdən şad olub söhbətə başladılar. Əvvəlcə Pərhizqar öz həyat dastanını danışdı, sonra Toğrul dedi:

– Mən də beş il bundan əvvəl sənin indiki vəziyyətin kimi oldum. Əli boş qaldım, buna görə də Tehrana gəldim. Bir neçə gün dostlarımla keçindim. Sonralar məni bir şagird axtaran diş düzəldən həkimlə tanış etdilər. Həkimin iş yeri mənim üçün həm iş yeri, həm də yataq yeri oldu. Həkimin özü və oğlu ilə möhkəm dost olduq. İşlərin çoxunu həkimin oğlu görərdi. Həkim özü cərrahlıq işlərinə baxırdı. Mən bir neçə gün orada işləyəndən sonra həkim mənə dedi: Toğrul, mənə de görüm, sən ki bu qədər hafizəli adamsan bəs nə üçün savadsız qalmısan? Mən dedim ki, atam çox tez dünyadan köçüb. Anam məni böyüdü, onun da məni dərəcə göndərməyə fürsəti olmayıb!

Pərhizqar soruşdu:

– O həkim sənə savad öyrətdi, ya yox?

– Yox, o ancaq mənə tapşırırdı ki, həmişə fürsət tapan kimi savad əldə et! Lakin mən hələ də bu fürsəti tapa bilməmişəm.

– Yaxşı, bəs diş düzəltməyi necə?

– Diş düzəltməyi büsbütün öyrəndim. Həkimin oğlu deyirdi ki, guya mən bu işdə böyük bir istedad sahibiyəm! O, az bir müddətdə mənə bütün işləri öyrətdi. Bütün işləri mən görürdüm, o ancaq nəzarət edirdi. Çox vaxt oranı mənim öhdəmə qoyub səfərə çıxardı.

Toğrul sözünü qurtarıb susdu. Pərhizqar soruşdu:

– Sonra nə oldu? İndi daha diş düzəltmirsən?

– Niyə, düzəldirəm. Amma daha onlarla deyiləm. İndi Zəncanda işləyirəm.

Pərhizqar sevincək halda dedi:

– Nə yaxşı! Mən də sənin yanına gəlib səninlə bir yerdə işləyib diş düzəltməyi öyrənərəm! Olar?

– Əlbəttə olar. Amma bir şərt ilə.

– Hansı şərt?

Toğrul gülümsəyərək dedi:

– Sən də mənə savad öyrədəcəksən!

* * *

İki gündən sonra Pərhizqar Toğrulun dükənina daxil olanda o işilə məşğul idi. Əlindəki alətlə iki dişin qapağını bir-birinə qaynaq edirdi. Alətin ucundan gömgöy alov uzanıb qapaqların bir yerə qovuşduqları yerdə olan materialları əridib suya döndərirdi. Tənəkar¹ qoxusu dükənı doldurmuşdu. Dükənın tavanı dumanlı dağ başına oxşayırdı. Bu tüstü-duman arasında öz dostuna baxıb dedi:

– Yaxşı gəldin, elə indi xəyalımda səninlə söhbət edirdim. Gəl, gəl burada mənim yanımda otur!

Pərhizqar onun yanında oturub soruşdu:

– Xəyal aləmində mənimlə nə barədə söhbət edirdin?

– Mən səndən soruşdum; savad yaxşıdı, yoxsa sənət? Sən isə cavab verdin:

– Heç birisi. Mən səndən sübut istədim, sən dedin uzağa getməyə ehtiyac yoxdu, səninlə mən buna sübut olarıq. Sən bir sənət sahibisən, mən isə savad. Hər ikimiz də pərişan halda yaşırıq. Əgər sənət səni yoxsulluqdan qurtarmağı bacarsa, onda deyərik sənət yaxşıdı. Və əgər savad mənim üçün belə bir iş görsə, onda deyərik savad yaxşıdı. Lakin bilirik ki, bunların heç biri olmayacaq!

Pərhizqar gülümsəyib dedi:

¹ Qaynaqçılıqda dəmiri təmizləmək üçün işlənən bir toz.

– Biz iki nəfərin bəhsi demək olar ki, müsbət bir nəticəyə çatıb. Amma indi biz istəyirik ki, bu ikisini birləşdirək! Atalar demişkən, “Tək əldən səs çıxmaz”. Bunlar hər birisi təklikdə faydasız ola bilər, lakin onların birləşməsindən çoxlu fayda əldə etmək olar.

Toğrul bir anlıq dayanıb dedi:

– Görərik və tərifləyərik!

Hər ikisi uca səslə gülüşdülər. birazdan ayağa durub öz gördüyü işləri Pərhizqara izah etməyə başladı: Bax, bunları görürsənmi, bunun adına “qəlib” deyirlər. Müştəri gələndə sənə qəlib götürməyi öyrədərəm. Bu qırmızı rəngli və səksən dərəcə isti su içində olan xəmir kiminin adı “ziliks”di, bundan kifayət qədər ayırıb bu dəmir qəlibin içində doldurandan sonra müştərinin ağızına qoyub onun diş yerlərindən qəlib götürərsən.

Toğrul başqa bir masanın yanına gəlib əvvəlki gün götürdüyü o qəlibləri Pərhizqara göstərib dedi:

– Bu qəlibi islanmış suya qoyub, doldurub qoyarıq yaxşı quruyar, sonra onu isti suya qoyub ziliksi yumşaldandan sonra rahatca gəcdən ayırırıq. Bax, beləcə!

Pərhizqar gördü ki, Toğrulun ziliksindən çıxartdığı şey insan ağızında olan diş yerlərinə oxşayır. Toğrul əlavə etdi:

– Bunu görürsən, birinci qəlibdi. Bu qəlibin üzərində hazırlanan ikinci qəlib artıq diqqətli olmalıdır. Çünki dişlər onun üstündə düzələcək.

Toğrul keçib masanın arxasında oturub mumdan düzəldilmiş nazik vərəqləri çırağ üstündə tutub yumşaldandan sonra gəc qəlibinin üstünə qoydu və nəhayət, onu belə şəkildə saldı ki, dişləri onun üstünə düzüb ağıza qoymağa hazır etdi.

Toğrul yenə də sözünə davam etdi:

– Bu mum üstə düzəlmiş dişlər müştərinin ağızında yoxlanandan sonra xüsusi yolla tamamlanır ki, sən görəcəksən.

Çox keçmədi ki, dişlərin müştərisi dükanə gəldi. Bu zaman Toğrul onu stulda oturdub ölçünü yoxladı. Kişi soruşdu:

– Doktor can, dişlər nə vaxt hazır olar?

Toğrul əllərini bir-birinə sürtüb dedi:

– Əgər lütf edib qalan pulu versən, cins alıb iki günədək hazır edərəm.

Kişi tez əlini cibinə salıb pulları çıxarıb verdi və getdi.

Pərhizqar fikirləşdi ki, bu qapqara yumşaq mumlar, necə bərk və qırmızı bir materiala dönəcəkdə? Toğrul sanki onun fikrini oxumuş kimi dedi:

– Bu mumları bərk ləşəyə (diş əti, ağızın diş bitən yeri) döndərməyin çox mürəkkəb iş olduğunu bu gün görəcəksən. Sonra isə diş düzəltməyin bütün yollarını tezliklə öyrənəcəksən. Lakin bu işin ən çətin qismi müştəridən pul almaqdı.

Pərhizqar heyrtlə dedi:

– Onun nə çətinliyi var? Hər adam bilir ki, iş gördürsə, əlbəttə, onun pulunu verməli olacaq!

– Aha, burda bir məsələ fərqlənir; bir nəfər bəzzaz müştərisinə parça satır və pulunu alır. Əgər müştəri bu parçanı qaytarsa onun pulunu, ya da ki əvəzini ala bilər, lakin hər bir şəxsin ağzına düzəldilmiş diş başqa bir kəsin ağzına olmaz. Buna görə də dişdə ziyan görmüş bir adam dişi gətirib geri qaytara bilməz. Əvvəlcə diş qoyan adamlar özlərini qeyri-adi halda görüb belə fikirləşərlər ki, aparıb geri versə, başqa diş rahat və yaxşı olar. Əgər müştəri dişin pulunu tamam-kamal verməmiş olsa, daha o pulu və ya dişi, bizə qaytara bilməz. Bax, buna görə, diş hazırlanıb ağıza qoyulmamışdan qabaq pulun alınması da bəzi tələb edir. Gərək bu pulu üç növbədə alasan; əvvəl növbədə yarısını, birinci yoxlamaya gələndə bir qədərini, ikinci yoxlamada pulun hamısını...

* * *

Toğrul ilə Pərhizqarın səmimi dostluq və əməkdaşlıqları davam etdi; Toğrul Pərhizqara sənət, Pərhizqar isə ona savad

öyrədirdi. Onlar hər ikisi inkişaf yolu ilə gedirdilər. Gün çıxandan gün batana qədər tüstü-dumanlı, tənbəki, mum və başqa şeylərin qoxusu ilə dolu bu dükanda birlikdə işləyib-oxuyurdular, gecələr və tətil günləri bir-birlərindən ayrı və hər birisi özünə məxsus işlərlə məşğul olurdular. Pərhizqar iş yerindən birbaşa evə qayıdardı ki, yazıb oxumaqla məşğul olsun. Tətil günlərində dayısı onun yolunu gözləyirdi. Günü başdan-başa dayı ilə keçirərdi. O, bu günlərdə dayının sənətini öyrənməyə çalışardı. İlk baxışda, dayının gördüyü iş çox çətin və hər növ zarafatdan kənar bir iş kimi görünürdü. Lakin onda olan bir neçə texniki əməlləri öyrənmək incəlik axtarırdı. Pərhizqar bu incəlikləri öyrənməyə çalışırdı. Dayı onları ona öyrətməyə istəkli idi. Həm də bu iki qohum əxlaq barədə bəhs edib söhbətə başlayırdılar. Belə danışıqlar dayının dini məlumatı ilə Pərhizqarın elmi məlumatı ortasında gedirdi. Hər biri çalışırdı ki, digər tərəfi öz əqidəsinin düzgün və faydalı olmasına inandırсын. Hər ikisi öz əqidələrində sabit qalırdılar. Məsələn, dayının inamına görə, gərək kişilə qadın və oğlanla qız arasında böyük bir fərq olsun. Belə ki, imkan qədər ilə bu iki cins bir-birlərindən uzaqda saxlansın. Belə halda həyat salamat ola bilər.

Lakin Pərhizqar bu inamın əksinə inanmışdı. Onun fikrinə, heç bir əsaslı fərq bu iki cinsin ortasında ola bilməzdi. Onların fərqləri barədə süni şəkildə yaranmış inanclar insanları böyük bir fəsada aparıb çıxardır.

Günəşli günlərdə o iki nəfər hamamın damında oturub başları üstə mavi səmanın altında uçan quşlara baxıb, onların nəğmələrini dinləyərkən öz tükənməz və nəticəsiz bəhslərinə davam edərdilər. Nəmişli və soyuq günlərdə damda taxtadan düzəldilmiş oturaq yerində oturub söhbət zamanı ocağın içində yanan gömgöy alovlara baxar və həzz alardılar. Dayı vaxtaşırı kapsul içində toplanmış havanı çox diqqətlə yoxlayardı. Kapsulun üstündə saat şəklinə təzyiq göstərən bir şey var

idi. Dayı ona baxıb neyləyəcəyini bilirdi. Bu toplanmış hava gərək normal halda qalaydı. Əgər havanın təzyiqi az olsaydı ocaq yaxşı yanmayıb tüstüləyərdi. Bu vaxt dayı kapsulun yanındakı nasosla ona hava vurardı. Bu zaman ocaq normal hala düşüb alovlar baş qaldırardı. Bəzi vaxtlar kapsul özbaşına hava alardı. Həmin vaxt gərək kapsulun ağzını açıb artıq gəlmiş havanı bayıra buraxaydı, yoxsa kapsul partlayıb faciə yaradardı.

* * *

Toğrulun diş düzəltmə fabriki yaxşı işləyirdi, getdikcə diş düzəltməçilərin sayı çoxalır, onların əksəriyyəti kəndlilərdən ibarət idi. Artıq Pərhizqar mahir diş düzəldən olmuşdu. Müştərilərdən pulu vaxtında almaqdan savayı, qalan işlərdə Toğrul ilə bərabər gəlirdi.

Müştərilərin bəziləri həm Toğrulun, həm də Pərhizqarın dostları idilər. Lakin bəzi müştərilər ancaq Toğrulun öz dostları sayılırdılar ki, Pərhizqar onları tanımırdı.

Pərhizqar bu müddətdə başa düşmüşdü ki, Toğrulun dostlarının bəziləri, bu dükanla müştəri tapıb göndərməklə Toğruldan maddi mənfəət götürürdülər. Onların bir neçəsi Toğrulla birlikdə gecələr fahişəxanalara gedirdilər ki, oranın pulunu ancaq Toğrul boynuna götürürdü.

Belə dostların arasında bir çöpur qadın var idi ki, onun adı Matı idi. Matı yaşa dolmuş bir qadın idi. O, həmişə özü ilə müştəri gətirərdi. Bu müştərilər hamısı cavan qadınlar olurdular. Pərhizqar anlamışdı ki, Toğrul bu qadınların heç birindən pul almır. Bundan əlavə, Toğrul Matının özü ilə çox mehribanlıq edirdi. Hərdən də bunlar dükanın xəlvət yerində bir-birilə pıçılداşırdılar.

Günlərin bir günündə, Matı özü ilə bir qız gətirdi. Bu qız o qədər gözəl idi ki, Pərhizqarın gözü onu görəndə açıq qaldı. Bu qız həm də çox cavan, demək olar ki, uşaq idi. Toğrul qı-

zın dişinə baxıb dərman vurdu. Pərhizqar gördü ki, Toğrul bu qızla raz-niyaz halı ilə danışır. Matı qızla birlikdə gedəndən sonra Pərhizqar Toğruldan soruşdu:

– O qız qohum-əqrəbalardan idi?

Toğrul əllərini bir-birinə vurub ucadan gülüb dedi:

– Əcəb, əcəb bəs sən Zəncanlı deyilsən! Yadındadı, ilk günlərdə bura gələndə mən sənə yol göstərib dedim gəl, gecələr gedək fahişəxanalara, sən qəbul etmədin? Söz yox ki, sənin özünə xas işlərin vardı. Ancaq əgər mənə qoşulsaydın indi mənə deməzdin ki, Fatı sən qohumundu?

Pərhizqar heyrtlə dedi:

– Axı, sən onunla elə danışıb gülürdün, mənə elə gəldi ki, qohumsuz.

– O, mənim qohumum deyil. Lakin o qədər mənə yaxındı ki, gecəni sübhə tək onunla qol-boyun yatırır. – Toğrul bir anlıq dayanıb sonra dedi:

– Mənə bax, Pərhizqar, yoxsa, sən heç Matımı da tanımırsan?

– Niyə tanıyıram, neçə dəfə bura gəlib, bilirəm adı Matıdı, vəssəlam!

Toğrul əlindəki işi bir yana qoydu, Pərhizqardan da xahiş etdi ki, o da işini dayandırıb ona qulaq assın. Sonra dedi:

– Bu Matı arvadı ki, görürsən, fahişə evlərinin birisinin xanım rəisidi.

Pərhizqar onun sözünü kəsib təəccüblə soruşdu:

– Bıy, Zəncanda yenə fahişəxana var?

– Bəs necə, sən əvvəllər burada olanda fahişəxana yığılıdı. Lakin sonradan yenə də peyda oldu. Bəs, bu boyda şəhəri fahişəxanasız qoymaq olar?

– Elə bu saat beş-altı ev var ki, biz oraları tanıyıırıq. Bu evlərin yaxşısı Matının evidi. Bura hər vaxt təzə qız, ya qadın gələndə bizə xəbər verirlər. Bu Fatı, bir neçə aydı kənddən gəlib.

Pərhizqar dedi:

– Maraqlısı odur ki, bu iki nəfərin adları da bir-birinə oxşayır: Matı, Fatı. Qəribə bir təsadüfdü.

Toğrul ucadan gülüb dedi:

– Ay baba, sən ki, “heç alça nübarı da etməmişən!” Fahişəxananın qaydası odur ki, orada olanlar öz həqiqi adlarını camaatdan gizlədirlər və özləri üçün qondarma ad qoyurlar.

Pərhizqar dedi:

– Hər şey bir yana, bu qız çox cavandı. Görəsən, necə olub ki, belə gənc və gözəl bir insan belə neybət¹ tale tapıb?

– Mənim bildiyim odur ki, o, uzaq bir kəndin adamıdır. Və başına qəribə bir macərə gəlib. Lakin o, bu macərəni heç kəsə danışmır.

* * *

O gündən bəri Pərhizqar üçün acınacaqlı bir fikir yarandı; istəyirdi nəyin bahasına olursa olsun, bu gözəl və gənc qızın taleyindən xəbər tutub, onun macərəsini qələmə alsın. Camaat bu dastanı oxuyub bilsin ki, onların yaşadığı mühitdə nələr baş verə bilər.

Lakin bunu necə bilmək olardı? Qızı danışmağa vadar etmək və onun macərəsini düzgün eşitmək hansı vasitə ilə mümkün olardı? Görəsən, o iyrenc evə getmədən və qızla iyrenc bir yaxınlıq etmədən bu sirrə yol tapmaq olarmı? Hərgah onun öz sirrini danışması o iyrenc işlərə səbəb olsaydı, onda Toğrul ona yol tapa bilərdi, lakin bunu bacarmayıb.

Bir neçə həftə keçdi. Pərhizqar öz məqsədinə çatmağa yol tapa bilməmişdi. Bir gün Matı ilə Fatı dükana gəldilər. Toğrul bir iş üçün bazara getmişdi. Matı Pərhizqardan Toğrulun hara getməsini soruşandan sonra bildi ki, o gec gəlməli idi; Pərhizqardan xahiş etdi ki, o qayıdana kimi Fatı burada otursun. Sonra Matı bir yana çıxıb getdi. Pərhizqar Fatı ilə tək qaldı. Qız sakit-

¹ Neybət – pis

cə oturub yoldan keçənlərə baxırdı. Hərdənbir də Pərhizqara nəzər salırdı. Pərhizqar isə onun üzünə baxmaqdan utanırdı. Lakin bəzən onların baxışları bir-birlərinə toxunurdu. Qız ona gülümsəyirdi. Bu iş bir neçə yol təkrar olandan sonra Pərhizqar qızla danışmağa cürət tapdı. Ehtiyatla soruşdu:

– Öz həqiqi adını mənə deyə bilərsənmi?

Qız özünə xas bir məlahətlə başını tərpedib dedi:

– Mümkün deyil.

– Nə üçün?

– Bu mənim ömrümün sirridi.

– Sənin həyatın çox macəralıdı?

– Qızın siması kədər kölgəsilə doldu. Qapqara gözləri yaşla dolub dedi:

– Bunu deyə bilmərəm. Heç deməyə də ehtiyac yoxdu.

Pərhizqar ümidvar halda yumşaq dillə dedi:

– Bəlkə belədi. Amma onu bil ki, dərdi açıb danışmaq onun ağrısını azaldar.

Hər ikisi susub qaldılar. birazdan Pərhizqar qızdan xahiş etdi ki, danışsın və pul alsın. Lakin qız yenə də ağladı. Onun göz yaşları simasına yeni bir gözəllik bəxş edirdi. Pərhizqar yenə də israr etdi. Nəhayət, qız yumşalıb söz verdi ki, Pərhizqar əgər onun bircə istəyinə əməl edə bilsə, o öz həqiqi adını və habelə, macərasını ona açıb deyəcək. Pərhizqar qızın tələbini bilmirdi. Ona görə də söz verməmişdən qabaq qızın onu deməyini istəyirdi. Qızın istədiyi ilk baxışdan çox sadə və asan görünürdü. Lakin əməldə çətin idi. Qız dedi:

– Əgər sən mənə qəyyumluq edib, əlimdəki pul ilə mənə bir ev alıb mənə bu rüsvaylıqdan xilas edə bilsən, mən bütün sirrimi açıb sənə söyləyəyəm.

Pərhizqar düşünmədən dedi:

– Bu çox asan bir işdi, mən özüm ədliyyə işçisiyəm, bu işi sənə üçün yoluna qoyaram.

Fatı çatma qaşlarını qaldırıb dedi:

– Qoy onu da deyim ki, burada lap çətin bir iş də var; o da məni Matının evindən çıxartmaqdı. Matının başında bir dəstə ac-yalavac əclaf adamlar var ki, onların əlindən qurtarmaq hər işdən çətindi. Onlar mənim oradan çıxmağıma böyük maneə sayılırlar. Səni ölümlə hədələyəcəklər ta ki, gördüyün işdən əl çəkənə qədər... Axı mən onlar üçün süd verən bir inəyəm!

Pərhizqar soruşdu:

– Onlar haradan biləcəklər mən belə bir işə qarışmışam?

Fatı başını tərpədid dedi: Bu şəhərin hər bir yerində Matının adamları var; onların bir neçəsi də elə ədliyyədədirlər.

Pərhizqar işləri öz fikrində götür-qoy edəndən sonra dedi:

– Sənin bu işlərlə işin olmasın. Sən ancaq əlinə fürsət sal, dadsitanın yanına get; o çox yaxşı adamdı, ona mənim adımlı ver, macəranı danış və xahiş et ki, məni öz yanına çağırınsın, mən onun köməyi ilə bütün işləri yoluna qoyaram.

Elə bu vaxt Matı uzaqdan göründü. Fatı getməyə hazırlaşdı, tələsik halda dedi:

– Qoyma Toğrul bu macəranı anlasın.

Bir neçə gün bu macəradan keçmişdi ki, dadsitanın adamı gəlib Pərhizqara xəbər gətirdi ki, onu öz yanına çağırıb. Toğrul xəbərsiz halda ona dedi:

– Dadsitanın sənənlə nə işi ola bilər?

Pərhizqar getməyə hazırlaşdığı halda dedi:

– Gedim görüm nədi, bəlkə məni yenidən idarəyə çağırırlar?

Dadsitan Pərhizqarı hörmətlə qarşıladı. Ona əyləşmək təklif etdi. O keçib stulda oturdu. Fatı koridorda dayanıb bərk-bərk üz-gözünü tutmuşdu. Yalnız qara gözləri görünürdü.

Dadsitan bir neçə dəqiqə öz işləri ilə məşğul oldu. Bir neçə yerə zəng elədi və neçə telefona cavab verəndən sonra üzünü Pərhizqara tutub dedi:

– Eşitdim idarədən çıxıb dış düzəltməklə məşğulsan, olsun. O da pis iş deyil.

Pərhizqar dedi:

– Bəli. Cənab dadsitan. Guya dövlət məni sizinlə həmkar olmağa layiq görmədi.

Hər ikisi gülümsədilər. Dadsitan dedi:

– Mənə bax, Pərhizqar, sən bu qıza qəyyum olub onu xilas etmək barədə yaxşı fikirləşmişən?

– Bəli cənab dadsitan, bütün fikrimi etmişəm. Mən bu qıza söz vermişəm. Bunu da bilirəm ki, siz bu yolda mənim köməkçimsiz!

– Əlbəttə, amma mənim sənə etdiyim kömək yalnız idari və təşrifati həddində ola bilər. İşin əsas ağırlığı sənin boynunda olacaq.

Pərhizqar nigaran halda soruşdu:

– Sizcə, əsas ağırlıq nədi?

Dadsitan başını tərpədirib dedi:

– Mənə bəlli deyil necə maneələrlə üz-üzə qalacaqsan. Güman edirəm, sən özün bu mühitin hallarını çox yaxşı dərk edə bilərsən. Bu qız işləyən ev bir iddələrin eyş-işrət yeri olduğu halda, başqa bir iddə üçün gəlir mənbəyidi. Bu iki dəstə adamlar öz mənafeələrini qoruyub saxlamaq üçün əllərindən gələn hər bir işi görəcəklər ki, “sənin toxunmuş işlərini pambığa döndərsinlər.” Necə ki, başqa bir işçimiz buna düçar oldu. O adam bu qızı xilas etmək üçün qəyyum oldu, lakin qəyyumnamə kağızı onun əlinə gələn kimi, gecə vaxtı maşınını evlərinin qabağında yandırıb bir tikə kağızı yazıb evinə atdılar ki, “Əgər işin dalını buraxmasan özünü odlayacağıq!”. O adam tez gəlib o işdən istefa etdi, sənin işinin çətinliyi belə adamlarla əlbəyaxa olmaqdı.

Pərhizqar başını aşağıdan yuxarıya tərpədirib dedi:

– Cənab dadsitan əgər təkcə sən mənim arxamda dayanсан mən bunların hamısına cavab verə bilərəm.

* * *

İdarə vaxtı qurtarmışdı, Pərhizqar dadsitanın dəftərindən qəyyumnamə kağızını aldı və qızın əsl adını bilməyi kimi bi-

rinci arzusuna çata bildi. Amma Fatı ondan xahiş etmişdi ki, hələlik bu sirr, üstüörtülü qalsın. Bir-birlərindən ayrılan zaman Pərhizqar dedi:

– Mənə bax Fatı, mən hər gün saat ikidən dördə qədər dükkanda təkəm, sən bu fasilədə oraya gəl, ev alınmasıyla bağlı işləri görək. Gərək mən ev axtarıb tapam, sən isə onu görüb bəyənəsən.

Bir neçə gündən sonra evin alınması asanlıqla baş tutdu. Matının özü və adamları bu işə maneə törədə bilmədilər. Guya onlar xəbərsiz qalmışdılar. Ev satan Sirius Tüfəngçi adlı bir adam idi. O, evi boşaldıb təhvil verməyə bir ay möhlət almışdı. Baxmayaraq ki, Fatı, həm də Pərhizqar tələsirdilər. Lakin boş ev tapmaq çətin idi.

Bir həftə evin alınmasından sonra Fatı narahat bir halda dükkana gəldi. Pərhizqar ilk baxışda bildi ki, o, pis bir xəbərlə gəlib.

Dukkana girən kimi o yan-bu yanı yoxladı, gördü ki, xəlvətdi. Həyəcanlı bir halda dedi:

– Bilirsən nə var? Matı ev almağımızdan xəbər tutub.

Pərhizqar soyuqqanlıqla dedi:

– Lap yaxşı. Qoy tutsun. O, əvvəl-axır bunu bilməli idi. Nə qədər tez, bir o qədər yaxşı!

Pərhizqarın sakit halı Fatıya təsir edib onu rahatlatdı. Dedi:

– Axı, onlar bizə qarşı plan qurmağa başlayıblar. Gəldim sənə xəbər verəm.

– Çox yaxşı iş görmüsən, Fatı. Amma de görüm, onlar necə plan hazırlamaq istəyirlər, heç xəbərin var, ya yox?

Fatı bu vaxtacan ayaq üstə dayanmışdı. Keçib stulda oturub dedi:

– Evdə bir qoca qadın var; mənimlə arası yaxşıdı. Yaxşı adamdı. Hərdən ona görüm-baxım eləyirəm. Əvəzində o da mənə arxa çıxır. Bir neçə saat bundan qabaq gəlib xəbər gətirdi ki, Matı öz quldurlarına mənim dalımca danışır. Onlara deyib ki, Pərhizqar adlı bir adam Fatıya qəyyum olub, ona ev alıb və belə qərara gəlib ki, Fatını burdan çıxarıb evə göndər-

sin. Quldurların biri deyib ki, sən o Pərhizqarı bizə göstər, biz onu cəzalandırırıq! Matı o adama deyib ki: yox, yox, bu fikri başınızdən çıxardın! Mənim tanıdığım Pərhizqarı bütün şəhər tanıyır, yaxşı bir şöhrət sahibidi. Bundan əlavə, şəhərin bütün qolçomaqları ondan çəkinir. O qədər qüdrətli və cəsarətlidi ki, sizin hamınızı bir göz qırpımında yerə sərər. Qorxu nə olduğunu bilmir. Heç bir rüşvət-filan alan adam deyil. “Uzun sözün qıssası”, o bizim üçün başqalarından təhlükəli ola bilər! Biz gərək elə bir iş görək ki, ev Fatının əlindən çıxsın! Başqa bir iş görmək olmaz.

Fatı susub qaldı, Pərhizqar soruşdu:

– Sonra nə oldu? Yaşlı qadın daha nə dedi?

– O dedi ki, Matı bu sözləri danışıandan sonra çarşabını başına salıb harasa getdi.

Pərhizqar fikrə getdi. Bu hiyləgər qadın görəsən hansı işin arxasında gedib? Söz yox ki, onun bu şəhərdə çoxlu imkanı vardı. Onların ancaq biri, qolçomaqları mənim soruşma göndərməkdi.

Kaş o, elə o adamları mənim yanıma göndərə idi!

İndi Pərhizqar hansı işə əl atdığını bilmirdi. Fatıdan soruşdu:

– Matı sənin özünə bir söz demədi?

– Yox, amma bilmirəm soruşsa nə deyim?

Pərhizqar əlini alına çəkib fikirləşib dedi:

– Əgər səndən belə bir söz soruşsa, hər şeyi inkar et. Çox israr etsə, sən ona de ki, inanmırsansa get Pərhizqardan soruş.

Hər ikisi susub qalmışdılar. Birdən Pərhizqar dedi:

– Yaxşı, indi sən buradan get, əgər bacarsan, ev boşalan günə qədər buralarda görünmə. Çalış onların əlinə heç bir bəhanə vermə, xülasə, özündən bərk muğayət ol!

QULAMRZA SƏBRİ TƏBRİZİ

228

Qulamrza Səbrî Təbrizi 1934-cü il martın 21-də Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində anadan olmuşdur. Burada ibtidai-dini məktəbi (1940-1944), sonra Məhəmmədiyyə, Nizami və Firdovsi mədrəsələrini bitirmişdir (1944-1953).

Təbriz Universitetinin ingilis filologiyası fakültəsində təhsil almışdır (1953-1958). Tələbəlik dövrü orta məktəblərdə müəllimliklə yanaşı, Amerikanın İrandakı hərbi idarəsində tərcüməçi olmuşdur (1956-1958).

1959-cu ildə Vətəni tərk edərək Türkiyəyə, daha sonra Böyük Britaniyaya mühacirət etmiş, London Universitetində magistratura təhsili almışdır (1959-1963).

BBC radiosunda siyasi icmalçı kimi fəaliyyət göstərmişdir (1960-1963). "Uilyam Bleykin dialektik fikirləri" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş (1969), Edinburq Universitetinin İslam və Orta Şərq Departamentində mühazirələr oxumuşdur.

Türk və fars dillərində “Odlar ölkəsi” adlı aylıq qəzet nəşr etdirmişdir (1989-1990).

London və Nyu-Yorkda “Uilyam Bleykin cənnəti və cəhənnəmi” (1973) monoqrafiyası, “İran: bir uşağın xatirəsi, bir böyüyün təcrübəsi” (1989) memuarı, “Çiçək tarlası” (2013), “Ruhla cismin vəhdəti” (2014) kitabları çap olunmuşdur. Azərbaycanda isə “Vətən həsrəti” (1993), “Mənim iki dünyam” (1997), “Baxışlar, düşüncələr, arzular” (2000), “Sönməz ocaq” (2001), “Ümid çırağı” (2002), “Qürbət harayı” (2003), “Xudafərin” (2005), “Azərbaycanın Güneyi: tarixin canlı mənzərələri” (2006), “Pozulmamış dünya” (2010) və başqa şeir, sənədli nəsr və elmi-publisistik kitabları ana dilində nəşr olunmuşdur.

Dünya Azərbaycanlıları Əlaqələndirmə Şurasının (DAƏŞ) sədr müavini və Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin (DAK) sədri seçilmişdir.

2003-cü ildə Kipr, Balkanlar və Avrasiya Türk Ədəbiyyat Qurumunun Türk dilinə xidmət ödələyinə layiq görülmüşdür.

MƏSUM SEVGİ

Qardaşlarım içərisində ən çox İsmayılı xatırlayıram. Uşaqlığı və Təbrizdə keçən günlərimi düşünəndə İsmayılin heç bir zaman yaddaşımdan silinməyəcək xəyalı gözlərim önündə canlanır.

İsmayıl on səkkiz yaşında ikən ciyər xəstəliyindən vəfat etmişdi. Güman ki, o bu xəstəliyə fabrikdə işləyən, gözəl saçları olan, mavi gözlü qızdan – Zəridən yoluxmuşdu. İsmayıl ona bütün varlığı ilə vurulmuşdu. Hər gün məktəbdən sonra fabrikə gələr və onunla yanaşı oturub kömək edərdi.

İsmayılın ölümü mənə çox təsir etmişdi. Ailəmizdə ilk vəfat edən o olduğundan və bu çağadək ölümün varlığından xəbərsiz yaşadığımızdan həyatımızın düzəni büsbütün pozulmuşdu.

O vaxt mənim təxminən iyirmi yaşım olardı. Biz ondan sonra otaqları bölüşdürdük, həyat tərzimiz dəyişdi, kədərimiz artdı, xoşbəxtliyimiz azaldı. Ailəmizdə ən həssas insan o idi. O, başqalarının xoşbəxtliyinə sevinər, dərdlərinə kədərlənərdi. Ehtiyacı olana özünü qurban verməyi bacarardı. Biz ona “ailəmizin mütəfəkkiri” deyirdik.

İsmayıl çox zarafatçı və ərköyün idi. Tətil günlərinin birində, Təbrizin qərbindən Urmiyə şəhərinə doğru uzanan, duzlu suyu olan Urmiyə gölünün sahilində istirahət edirdik. Kəndlilər süd satırdılar və İsmayıl atamdan süd alıb-almayacağı soruşdu. Atam razılığını bildirib, ondan soruşdu ki, neçəyədir və dadı necədir. İsmayıl dedi: “Dadına baxmamış deyə bilmərəm necədir” və satıcıdan dadına baxmağa icazə aldı. Satıcının razılığı ilə yarım litr südü içdi, boş qabı yerə qoyub atama dedi: “Əladır! Pulunu iki qat vermək lazımdır”.

Atam ona çəpəki baxıb, cibindən pul çıxardı, süd satana təşəkkürünü bildirib pulunu verdi, biz isə südsüz qaldıq. Bu,

ailəmizdə bir lətifəyə çevrildi. İstirahət etdiyimiz həftə ərzində bizə nə isə almaq lazım gəlirdisə, İsmayla müraciət edib deyirdik: “Dadına bax, al”.

Onu da xatırlayıram ki, İsmayıl mollalara qarşı amansız idi. Mən adətən ammiakı batareyada saxlayıb elektrik işığında qidalandırardım. O isə ammiakı eşşəklə hər hansı bir evə moizə etməyə gələn (imkanlılar özləri ilə nökrər gətirirdilər ki, heyvana baxsınlar) mollalara sataşmaq məqsədilə, heyvanın arxasına qoyub, elektrik dirəyinə bağlayırdı. Molla gəlib eşşəyə minəndə, eşşək havaya qalxıb, mollaı yerə yıxırdı. Uşaqlar hasarların arxasında gizlənib, nə baş verəcəyini gözləyərdilər. Bütün məhəlləni bürüyən gülüş səsi axşama kimi kəsilməzdi. Mollaı evə gətirərdilər, hamıdan çox İsmayıl ona diqqət yetirər, meyvəyə qonaq edərdi.

Mollalar arvad sevməkdə çox məşhur idilər və onların ən istədikləri söhbət Quranın çoxarvadlılıq barəsində olan ayəsi idi. Sonra İsmayıl mollaya kömək edib eşşəyinə mindirər və hörmətlə evinə yola salardı.

Səhərisi günü mən İsmayıldan niyə belə axmaq iş tutduğunu soruşanda, o tərəddüd etmədən dedi:

– Bu heç də axmaq iş deyil. Bu çox gözəl işdir. Bu bütün mollalara yaxşı dərs olar, yoxsa gəlib oturub, gözlərini qadınların sinəsinə, gözəl üzlərinə zilləyib, lazımsız sözlər danışirlar. Heç bir ləyaqətləri olmadıqları halda özlərini ləyaqətli insanlara bərabər tuturlar. Mən həqiqətən onlara nifrət edirəm. Heç nəyə dəyməyən bu insanlar qadınlarla əylənib, işvələnilər. Mən hətta mollaın və keşişin Allahının varlığına şübhə edirəm. Əgər varsa, bəs niyə onun belə səfeh nümayəndələri var.

Lakin İsmayılın insan varlığı barəsində çox dərin kökləri olan mülahizələri də var idi. Ölümündən bir neçə ay əvvəl onun televizoru xarab olmuşdu. Televizoru düzəltmək üçün mütəxəssis tapmaq məqsədilə biz Tehrana getməli olduq.

Yolda onun mənə dediyi söz indi də xatirimdədir: “İstəyirəm ki, heç kəsə əziyyət vermədən ölüm”.

Təəssüf ki, arzusu tezliklə yerinə yetdi. İsmayılın dediklərini xatırlayıram: “Sən universitet bitirəcəksən. Mən sənə kimi oxumuş deyiləm, lakin mənə mollalara qarşı çıxmağım nə Qurana qarşıdır, nə də islama. Mən həqiqi mənada müsəlmanların Xəyyam, Rumi və Hafiz kimi mütərəqqi fikirli yazarlarını başa düşürəm. Onlar Qurandan ayələr gətirərək, sübut edirlər ki, bizim qanımıza kimi işləyən dini əməllər nə Allaha, nə də islama aiddir. Mən sənə həqiqəti deyirəm ki, mollalar insanların zəif damarlarında oynayırlar. Onlar insanları izdivacsız bir-birlərini sevməkdə, insanın adı nəzakət qaydalarına qarşı çıxan işlərində, içki içməkdə, ailə sədaqətini pozmaqda günahlandırırlar. Hafiz demişkən: “Mən içəndə özümün qanımı içirəm. Siz isə insanın qanını içirsiniz”. Qardaşım, mən sənə açıq deyirəm, mollalar dövlətlilərin, hakim sinfin tərəfindədir.

O zaman İsmayıl mənə atamın xalça fabrikində işləyir, əlimizdən gəldiyi qədər ailəyə kömək etməyə çalışırdıq. Hər kəs kimi mən də İsmayılın Zəriyə olan münasibətini bilsəm də üzə vurmur, görməzliyə salırdım. Ancaq qəlbimin dərinliyində onların sevgisinə heyranlıq duyurdum.

Bir gün İsmayıl Zəri ilə aralarında olan söhbəti mənə danışdı.

– Dünən Zəri məndən soruşdu ki, mən, yüksək təbəqənin oğlu özümü onun mənşəyi ilə müqayisə edərkən izdivacsız sevməyi təsəvvürümə gətirə bilərdimmi?

Mən ona cavabında dedim:

– Dini qanunlar məhəbbəti məhv edir və məhəbbətdə nə sinif, nə də cins var. Mən səni dinsiz və sinifsiz sevə bilərəm və kimin nə fikirləşdiyinə əhəmiyyət vermərəm.

O dedi:

– Yaxşı, bəs sənə atan və anan, onlar ki, mənə fabrikin kiçik bir işçisi kimi baxırlar? Və sən bilirsən ki, mən çox vaxt

sizin dəstədən olan bir kimsənin gözüne görünməyə ürək etmirəm, belə ki, onlar fikirləşərlər, mən sənin vəziyyətinə və sərvətində maraqlıyam.

– Mənasız söhbəti kəs, Zəri – dedim. Mən səni gecələr, ay işığında meyvə bağının bir küncündə bağrıma basanda, bütün dünyanı qoz qabığı kimi ayaqlarımın altında, özümü isə dünyanın zirvəsində hiss edirəm. Mən həqiqətən yaranışın mənasını görürəm. Sonra mən təbiətin, ulduzların dilindən söhbət açırım. Nə zaman ki, sübhədən xoruzlar banlayır, quşlar cıkkıldəyir, onlar məhəbbətin dilində xəbər verirlər ki, dünən ötdü, yeni gün başlayır və mənim sənə olan məhəbbətimə keçmiş heç nə edə bilməz, o həmişə təzə-tərdir. Sənin yerinə olsaydım, mən belə işlərə görə narahatlıq keçirməzdim. Ən əhəmiyyətli iş sevmək və sevlməkdir, imkan vermək lazım deyil ki, hər hansı bir kənar səbəb ona ləkə gətirsin.

Bir dəfə anam İsmayıldan soruşdu:

– O, hamilə olsa nə edəcəksən? Sonra camaat danışacaq ki, fabrikində kasıb bir qızı hamilə etmişən. Bundan əlavə, bir kimsənin öz qulluqçusu, ya öz işçisi ilə evlənməyinə yaxşı baxılmır. Bunun axırı yoxdur. Anam onun susduğunu görüb əlavə etdi:

– Bizim elə bir qohumumuz olub. Öz qulluqçusu ilə məhəbbət əlaqəsinə girib, iki uşaqları da olub. Həmənin qız, kişi başqa qadınla evlənənə qədər onların evlərində qulluqçu kimi qalıb. Bir iş də var ki, mən bu məsələni atana desəm, o qızı hamilə olana qədər yenidən babası ilə kəndə göndərəcək.

Lakin bunların heç biri baş vermədi. Anam bir hərəkət edənə kimi qardaşım vəfat etdi. Zəri onun ölümündən sonra fabrikdən gedərkən mənə dedi:

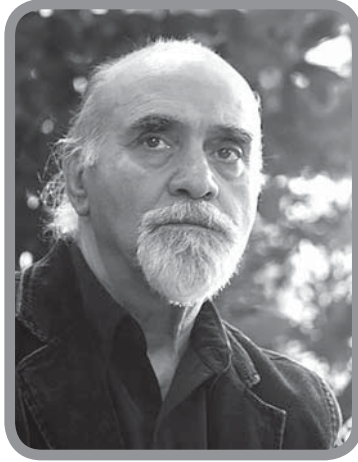
– Mən İsmayılız həmin küçələri, həmin ağacları, həmin gülləri, xalçadakı həmənin rəngləri görə bilmərəm.

O, Təbrizi tərk etdi. Biz bir daha onun haqqında heç nə eşitmədik.

Zəri qardaşım ilə bir-birlərini sevməmişdən qabaq anamla dostlaşmışdı. Ona babası və kiçik qardaşı ilə birlikdə bizim evin zirzəmisində geniş vestibül və yataq otağı verilmişdi. Anam Zəriyə çoxlu paltar hədiyyə etmişdi. Mən heç vaxt bilmədim ki, onun atası və anasına nə olmuşdu. Babası və kiçik qardaşı Zəri ilə birlikdə Təbrizi tərk etdilər. Getməmişdən bir gün qabaq Zəri anamla, babası isə atamla nahar etmişdilər. Fabrikdəki qızlar və oğlanlar üzərində İsmayıl və Zəri yazılmış kiçik bir xalça toxumuşdular. Çünki onların hamısı bu məhəbbətdən xəbərdar idi. Yaxşı xatırlayıram ki, Zəri göz yaşları içində böyük bağımızı tərk edərkən, İsmayıl ilə görüşdükləri hər bir küncü diqqətlə nəzərdən keçirdi.

Baxmayaraq ki, İsmayıl və Zəri bizim ailəni və cəmiyyəti tərk etmişdilər, nakam sevgi əhvalatları həm fəhlələr, həm də onları tanıyanlar arasında uzun müddət hörmətlə yad edildi. Mən güman edirəm ki, bu hadisələr baş verəndə Zəri təxminən on beş – on altı yaşlarında olardı. Bilmədim ki, onların məhəbbət əlaqələri necə idi. Azərbaycanda və İranda “məhəbbət” sözü yaxın əlaqə mənasında işlənmişdir. İsmayıl həmin termindən istifadə edirdi...

...İsmayıl vəfat edəndən sonra nə illah eləyirdimsə, özümə yer tapa bilmirdim. Hər şey əski dəyərini itirmiş, bambaşqa bir örtüyə bürünmüşdü. Bir qədər sonra Təbrizdə duruş gətirə bilməyib İstanbula getdim. Vətəndən ayrılmağımın əsil səbəbi onun ölümü idi.

RZA BƏRAHƏNİ

Rza Bərahəni 1935-ci ilin dekabr ayının 13-də Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində anadan olmuşdur.

Təbriz Universitetinin ingilis dili və ədəbiyyatı bölümünü bitirmiş, İstanbul Universitetində doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

1964-cü ildən etibarən aktiv şəkildə İranda demokratiya və insan hüquqları uğrunda mübarizəyə qoşulmuşdur.

1965-ci ildən başlayaraq Tehran Universitetində çalışmış, 1982-ci ildə siyasi baxışlarına görə universitetdən xaric edilmişdir. Dövlət idarələrində işləməsinə yasaq qoyulduğundan bir müddət Amerikanın Austin, Utah, İndiana, Nyu-York, Baltimor, Böyük Britaniyanın Oksford universitetlərində mühazirələr oxumuşdur.

O, İranda şah və islam rejimləri dövründə məhbus həyatı yaşamış, 1996-cı ildə İrani tərk etməyə məcbur olmuş, Kanadaya mühacirət etmişdir.

Hazırda Kanadanın Toronto və York Universitetlərində Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq bölümündə professor kimi fəaliyyət göstərməkdədir. 2001-2003-cü illərdə Kanada PEN klubunun prezidenti olmuşdur.

Rza Bərahəni şair, nasir, ədəbiyyatşünas, publisist və siyasi icmalçı kimi dünya mətbuatında davamlı olaraq yazıları ilə çıxış etməkdədir. Müəllifin əsərlərində azadlıq ideyaları qabarıq ifadəsini tapmışdır.

O, fars, türk, ingilis və fransız dillərində yayınlanmış 50-dən artıq kitabın müəllifidir. Ədibin yaradıcılığında "Ayaz bəyin cəhənnəm günləri", "Öldürülənlərin türkü-sü", "Ana yurdumun sirləri", "Toydan sonra nə oldu", "Quyudan quyuya" romanları, "Orman və şəhər", "Günəş altında çilə", "Ay üzərində çiçək", "Zindan şeirləri", "Pəncərəyə gəl", "Kelebeklərə" və başqa şeir kitabları, bir çox elmi və publisistik tədqiqatları daha çox diqqəti cəlb edir.

Rza Bərahəni Toronto şəhərində yaşayır.

MAMAÇA

Səhər onun yuxusuna mane olan Çoğol idi. Onu Kərəm gətirib yastığının yanına qoyub yorğanımla üstünü örtmüşdü. Çoğol hərəkət etdikcə qanadları baş-gözümə sürtünürdü və sonda yuxumu qaçırdı.

Hələ yuxulu və yorğun idim. Dünənki körpə gec doğulduğundan atamı yandırmışdı. Buna baxmayaraq çox sevindim. Çünki qarashın və qəhvəyiyə çalan yekəpər bir oğlan uşağı idi. Bir şapalaq vuran kimi qışqırığı göyə qalxdı, sanki əl-ayağını balta ilə doğrayırdılar. Göbəyini kəsib, yuduqdan sonra anasının yanındakı təmiz bir əski üzərinə qoydum. Anasının başını qaldırıb qolumun üstünə aldım. Qızcığazın çox gözəl göy və parıltılı gözləri var idi. Üzü mis siniyə oxşayırdı. Gözəl və gövdəli türkmən simalı bir qadın idi. Amma azyaşlı idi, on yeddi-on səkkiz sinnində olardı. Bu körpə onun ikinci övladı sayılırdı. Gözünü üzümə zilləmişdi. İliq yağ və süd dolu qabı ağrıdan çatlamış dodaqlarına yaxınlaşdırdım, yarıya qədər içib sonra əlləri ilə qabı geriye itələdi. Başını yastığa qoydu. Tükləri ağ yastıq üzərində şabalıd rənginə çalırdı.

Əri laqeyd görünürdü. Əlində iri bir araq şüşəsi tutaraq ikinci oğlunun sağlığına içirdi. Dedim, məşədi, məni yola sal gedirəm. O, əlini cibinə salıb və bir iyirmi tümənliyi çıxarıb ovcuma qoydu. Sonra göy gözlərini gözlərimə zillədi. Qəribə göy gözləri var idi! Arvadının gözlərinə çox oxşayırdı. Sanki əmiqızı-əmioğlu idilər. O, iyirmi dörd yaşında bir gənc idi. Oğlum Kərəmdən yeddi-səkkiz yaş böyük görünürdü. Amma boyu ancaq dörd barmaq hündür olardı. Axı, Kərəmim uca-boyludur. Ayaz əsgər gedib, o bir az qısa boyludur. Atasına çəkibdir. Amma çox güclüdür. Kərəmi başı üzərinə qaldırır və yerə çırpır. Kərəm arxadan hücum edir. Başqa çarəsi də yoxdur. Ayazın qurşağından tutur və möhkəm sıxır. Ayaz qışqırır,

fırlanır və təpik atır. Qayınanam bir dəri, bir sümükdür. Çox vaxt qayınımın evində olur. Bir neçə il öncə əməliyyat keçirdiyi üçün mədəsinin yarısını kəsiblər. O gülməyə başlayır. Qayınanam hər bir hadisə üçün bütün günü gülür. Çox gülürüz və qorxmaz qadındır. Küçələrdə itdikdə başlayır gülməyə. Oğlunun başına çayı tökür. Hacı hirsələnir və yerə-göyə söyüş yağdırır. Amma o yalnız gülür. Hacı öz yaramaz bəxtinə və yerə-göyə söyüş yağdırana qədər anası gülür. Hacı deyir ki, anası yuxuda olarkən bir dəfə damdan yerə yıxılaraq qıçı sınıb. Hamı onu öldü sanıb, amma anasının vecinə deyilmiş, elə hey gülürmüş. Elə gülürmüş ki, hamı onun travmadan dəli olduğunu sanırmış. Onlar belə düşünürdülər ki, o ölüm ayağında da güləcək.

Cümə günü idi. Pəncərə arxasından Ayazın əsgər paltarında Kərəmin göyərçinlərinin yuvasına əyildiyini gördüm. Kərəm əlini yuvaya soxaraq göyərçinləri çəkib çıxarırdı. Kərəm qışın şaxta və qarında ancaq nazik bir tuman-köynəklə dama çıxmışdı. Keçən gecə çoxlu qar yağmışdı. Ancaq səhər hava günəşli idi. Ah, günəş nə gözəl görünürdü! Qar parıldayırdı.

Dönüb Çoğolun üzərinə əyildim. Ah, nə qəribə varlıqdır! Nə yaxşı heyvandır! Fərə göyərçinin özünəməxsus qoxusu var. Adamı məst edir. Dimdiyinin ucu insan dırnağının mayası rəngindəydi, dibə getdikcə tündləşirdi. Məsum gözləri hər iki yandan cilalanmış iki sədəf düymə kimi hərəkət edirdi. Qalın tükləri altında ürəyinin sürətlə döyüntüsü hiss olunurdu. Ona ürəyim yandı. Ayağa qalxıb pəncərəni açdım, Kərəmi səslədim və Çoğolu havaya buraxdım. Dilsiz heyvan havaya pərvazlandı. Sonra daha yuxarılara qalxmaq üçün qanadlarının sürətini artırdı. Rəfdə oturmaq istəyirdi ki, Kərəm başqa bir göyərçini havaya buraxarkən hər ikisi qanad çala-çala göy üzündə ani olaraq bir nöqtədə durdular.

Kərəm dedi:

– Dinsizlər lap ceyrana oxşayırlar.

Ayaz dedi:

– Kərəm, sən nə qədər axmaqsan.

Mən pəncərəni bağladım. Daha onların sözlərini eşitmirdim.

Səhər çağı ev çox soyuq idi. Zirzəmiyə gedib bir qucaq odun gətirdim. Zirzəmi evdən isti idi. Amma mağara kimi idi, rütubət qoxusu və tənhalıq hər yeri bürümüşdü. Odunları sobaya qoydum. Bir əski parçasını neft olan qaba salıb sobanın içinə atdım. Neftin qoxusunun özünəməxsus təzəliyi var idi. Kibriti alışdırdıqda yanan kükürdün də qoxusu təzə idi. Alışmış kibrit çöpünü sobaya atıb qapısını bağladım. Sobanın gum-gum səsi ucaldı. Neft yanıb qurtardıqdan sonra yanan hüznü odunların çırt-çırt səsi eşidildi. Odunların bu kədərli yağı, ürəyimi rıqqətə gətirdi. Alovlar sanki qapının deşiyindən adamları danışırdılar.

Ayaz dedi:

– Sən çox axmaqsan, Kərəm.

Mən pəncərəni bağladım. Artıq onların sözlərini eşitmirdim.

Ayaz və Kərəm qapını açıb içəri girdilər. Küləyi, qarını və fırtınanı evə gətirdilər. Qəflətən çiyinlərim titrəməyə başladı. Kərəm gözümün içinə baxdı. “Ana yenə də ağlayırsan, Xanımcan yadına düşdü?”

Əli ilə başımı sıgalladı. Əlləri bumbuz idi. Adam necə oğluna desin ki, kimsə yadına düşmədən də ağlayır. Adam nə üçün və niyə ağladığını bilmir. Sanki ürəyində yaz günəşi tək bir yumşaq və ilıq nöqtə peyda olur. O, əsla pis hissə deyil. Hətta bir sevinc hissi də demək olar. Çox ağladıcı da deyil, ancaq adamın ixtiyarsız ağlamağı gəlir.

Ayaz irəli yeriyib əllərini üzümə qoydu. Elə vəziyyətdə idi ki, sanki əlləri ilə gözlərini tutmuşdu. Ay Allah, gör nə qədər atasına bənzəyir! Pis bir hissə qapıldım. Sanki iyirmi

il cavanlaşmışdım. Hacı da otuz il gəncleşmişdi. Mən yenice hacının evinə ayaq basmış kimi idim. Gözlərimin suyu qurmuşdu. Amma bu pis hiss məni oğlumun üzünə baxmağa məcbur edirdi. Ayaz da tilsimə düşmüş kimi idi. Elə baxırdı sanki məni görmürdü. O elə bil mənim gözlərimin içindən başqa bir kimsəyə yol tapmaq istəyirdi.

Yenə də eşqbazlıq başladı.

Kərəmin səsi idi, qısqanlığından partlayırdı. Ayazın əlindən üzümü çıxarıb ayağa qalxdım. Otaq artıq qızmışdı. “Oturun, sizə qəlyanaltı gətirim”.

Otaqdan çıxdım. Bilmirəm, başım niyə bu qədər gicəllənir. Bu nə pis hiss və bəla idi ki, səhər tezdən sorağıma gəlmişdi. Halbuki, heç kiçik bir günah hissi də keçirmirdim. Soyuq tavaya atılmış bir qaşığı yağ kimi idim, yavaş-yavaş qaynayıraq dağ olmağa başlayırdım. Qaşığın şəklini alan yağ yavaşca əriyib yayılırdı. İlk növbədə bir dairə kimi genişlənməkdə idi. Daha sonra formasını itirdi. Od o dərəcəyə çatmışdı ki, su kimi az qalırdı məni əritsin. Kərəm və Ayaz nə düşünürdülər! Əgər mənim başıma gələn bəlanı hacı bilsəydi, nə fikirləşəcəkdi? Əgər boylu qadınlarım bilsəydilər, nə düşünəcəkdilər! Amma məgər başqaları önəmli idilərmə? Üstəgəl bu hissini nə olduğunu məgər mən özüm bilirdim ki, onu başqaları da anlasınlar... Ancaq başqaları bəzi şeyləri adamın özündən daha yaxşı başa düşürlər.

Yağı tavaya töküüb əritdim. Yağ əridikdə dörd yumurta qırıb tavaya saldım. Yağın içində yağ və təzə yumurtanın qoxusu ətrafı bürüdü. Duz səpdim. Hacı səhər tezdən getmişdən qabaq samovarı qaynadıb çayı dəmləmişdi. Samovarı götürüb sobanın yanına apardım. Sonra süfrəni sərərək, isti tavanı da götürüb otağa apardım. Oturub qayğanağı bir tike səngək çörəyinin arasına qoyub, Kərəmə sarı getdim. Zorla qayğanaqlı çörəyi ağızına təpdim. Ağız yandığından qışqırığı göyə qalxdı:

– Ağzım yandı, ana, ağzım yandı!

Qısqanc adamın elə ağzı da yanmalıdır, burnu da!

Ayaz gülüb süfrənin qırağında oturdu. Özüm də oturdum. Sonra Kərəm də gəlib oturdu və yeməyə başladı.

Xoşbəxt ana mənə deyərlər. Allah mənə on il uşaq vermədi. Amma sonradan iki oğul verdi ki, indi birinin on səkiz, digərinin isə on dörd yaşı var. Daha başqa uşağım olmadı. Mənim işim uşaq doğuzdurmaqdır. Anam da bu işlə məşğul idi. Bu peşəni ondan öyrəndim. O da anasından öyrənmişdi. Sonralar altı ay dövlət mamaçasının nəzarəti altında işlədim. Ondan bir para şeylər öyrəndim. Öyrəndiklərim ümumiyyətlə qadın bədəni haqqında idi. Bu öyrəndiklərim elə də dərdimə dəymədi. Ancaq bəzi vaxtlar məni xəyallar aləminə çəkirdi.

On iki yaşında olarkən ilk dəfə körpənin necə doğulduğunu gördüm. Heç vaxt yadımdan çıxmaz. Anam kök və yekəpər bir qadının başının üstə qışqırırdı: “Nəfəs al, sonra möhkəm gücən. Nəfəs al, gücən!”

Qadının qıçları arasından qan və bəzən də su axırdı. Kök qadının qıçları tam aralı idi, arvadı elə oturtmuşdular ki, əgər çox güc versəydi, içəlatı qıçlarının arasından bayıra tökülərdi. Qadının üzü pörtmüşdü. Hərdən bərkdən bağırırdı. Bəzən də dişləri ilə dodaqlarını sıxırdı. Amma necə olursa-olsun, nəfəs çəkməli, sonra möhkəm gücənməli idi. Mən və anam aralanmış budların qarşısında oturmuşduq və birlikdə su və qanı təmizləyirdik. Anam nəfəsini içərisinə çəkib durmuşdu. Nə üçün gözlədiyimizi bilmirdim. Elə bu anda möcüzə baş verdi. Qadının o yerinin ətrafında bir qırış da artdı. Sonra yenə də bir qırış, bu artıq qırışlar qadının o yerinin qırışları ilə qarışdı. Sonra anam qışqırdı: “Gücən! Gücən!” Qadın da gücəndi, daha çox güc verdi. Sonra yenə də bir qırış, iki qırış və... qırışlar artdı, beləliklə də aydın oldu ki, bir-birinə qovuşmuş qırışlar körpənin bayıra çıxan başı imiş. Allahım, möcüzəyə bir bax! Sonra körpənin bədəni çıxdı. Körpə artıq anamın qu-

cağında idi. Hə, ağlayan o özü idi. Mən o boş dəlikdən bir parça ətin gəldiyini gördüm. Sakitcə xoruldayır və qırıqları isə qan içində qərq olurdu. Gözümü oraya zilləmişdim. Sonra cift bayıra çıxdı, qəribə bir şey idi! Bir yumru qan, sonra möcüzəli dəşik qana bulaşmış ətli qapılarını bağladı. Sonralar anamla bu möcüzəni dəfələrlə müşahidə etdim. Ona baxmaqdan heç vaxt doymadım. Anam öləndən sonra məhəllə əhalisi mamaça olmağımı istədilər.

Məndən öncə hacı başqası ilə evlənmişdi. Arvadı doğarkən öldü, o gecə hacı çox ağladı. Ona ürəyim yandı. Səhəri gün hacı mənimlə nikaha girməyi təklif etdi. İki-üç həftədən sonra işimi buraxmamaq şərti ilə hacıya ərə getdim. Hacı da qəbul etdi. Hacı çox yaxşı insandır. Ondən şikayətçi deyiləm. Sonralar hacı layiqli insan olduğu üçün Məkkəyə gedənlərin başçısı oldu. Daha bundan yaxşı nə ola bilərdi! Amma mən o möcüzəni sevib və ona bənd oldum.

Günorta hacı evə gələndə birinci işi Kərəm və Ayazla güləşməyə başlaması oldu. Evə girən kimi pəncəyini çıxarıb mıxdan asdı. Sonra Ayaza dedi:

– Pəhləvan, gəl qabağa görüm, əsgərlikdə sənə nə öyrədiblər?

– Ata, əsgər alayı zorxana deyil!

Kərəm qabağa atılıb dedi:

– Ata, bacarırsan mənimlə güləş! Bacarırsan irəli gəl!

Hacı zarafatla dedi:

– Yox! Səndən qorxuram, çoxlu fənd bilirən. Amma bilirəm ki, Ayaz heç bir fənd bilmir.

– Kərəm haradan fənd öyrənib? O ancaq Çoğulu havaya qaldırmağı yaxşı bacarır. Bir də başqalarının göyərçinlərinə tor qurmağı bacarır.

Mən dedim:

– Sən də camaatın qızlarını tovlamağı yaxşı bacarırsan, bəlasan.

Hacı, “ay haramzadə”, deyib Ayazın üzərinə şığıdı. Amma Ayaz özünü gizlədərək tez atasının arxasına fırlandı. Onun belindən tutub çalışdı ki, qaldırsın. Ancaq hacı ayaqlarını yerə möhkəm basmışdı. Sanki ayaqları yerin bağına sancılmışdı. Hacı əlini qaldırıb Ayazın başından yapışdı, sonra barmaqlarını onun boğazında halqaladı. Ayaz şallaq kimi göyə qalxıb, hacının qarşısında başı üstə yerə düşdü.

Hacı dedi:

– Hər üçünüzlə bir yerdə güləşməyə hazırım.

Mən gülüb dedim:

– Hacı, nə vaxtdan bəri mən güləşçi olmuşam?

Hacı üzünü oğlanlarına tərəf tutub dedi:

– Görək, hansı tərəf udacaq! Əgər siz ananızla birlikdə udsanız, ananızı Məkkəyə aparacağam.

Mən dedim:

– Bu da xırman vaxtı verilən vədələrdəndir! Sən sabah yox, o birisi gün səfərə çıxmalısən. Məni Məkkəyə necə aparacaqsan?

– Mən hacıların rəisiyəm. İki günə pasportunu hazırlaram, inanmırsan?

Ayaz dedi:

– Ana, eybi yoxdur. Gəl, şərti qəbul elə!

Kərəm dedi:

– Çox yaxşı, ana qəbul etdi bil!

Sonra hacının üzərinə şığıdı. Mənim yerimə danışmaq Kərəmin həmişəlik adətinə çevrilmişdi. Mənə vəkil və qəyyum olmağı bu tezliklə öyrənmişdi.

Ayaz Kərəmi təhlükədə görən kimi hacının üstünə atıldı. Mən də hacıya yaxınlaşıb onun həssas yerlərini qıdıqlamağa başladım. Hacı güldürdü, özünü mənim əlimdən qurtarmaq istəyirdi. Oğlanlarını o yana bu yana tullayırdı. Mən də tutuq vermirdim. Oğlanları onunla əlbəyaxa olduqda mən də onu qıdıqlayırdım. Nəhayət, onu qaldırıb üzü üstə yerə yıxdıq. Hacı təslim oldu. Ayağa qalxdı, nəfəsi təngimişdi.

Kərəm dedi:

– Anamı Məkkəyə aparmalısan, özün şərti uduzdun.

Hacı Ayaza işarə etdi ki, pencəyini gətirsin, sonra mənə baxıb göz vurdu. Şeytanlıqdan gözləri parıldıyırdı.

– Güman edirsən ki, mən boşu-boşuna uduzuram? Hə? Sən güman edirsən, mən boşu-boşuna uduzuram?

Ayaz pencəyi atasına verib gözlədi. Hacı pasportu cibindən çıxarıb, Kərəmə verdi və “oxu” – dedi. Kərəm oxuyub türkcəyə tərcümə etdi.

Hacını qucaqlayıb üzündən öpməyə başladım. Uşaqlardan əsla utanmırdım.

Başə düşürsən, Kəbəni təvaf etmək üçün o qədər insan dünyanın hər yerindən ora axışır. Düşün, mən ehram paltarını geymişəm, yaxud şeytana daş atıram və ya o qədər adamın içində itib-batıram. Səni axtarıram.

Ayaz dedi:

– Atamı deyil, Allahı axtarmağı qərara almalısan!

Mən dedim:

– Kimi istəsəm, onu da axtaracağam. Və mütləq də tapacağam. Bunu da bil ki, mən bu şəhərin mamaçasıyam. Bir mamaça əgər axtarırsa, onu tapmağı bacaracaq!

Hacı dedi:

– Daha boş yerə danışma. Tezliklə əl-ayağını yığışdırmalısan. Qarşıdakı üç həftə doğuş ki, yoxundur?

Diqqətlə fikirləşib dedim:

– Məncə, bir ay ərzində doğuş yoxumdur. Amma İsmətlə danışmalıyam ki, boylu xəstələrimə baş çəksin.

– Sabah hər şeyi hazırlamalısən!

Ax, nə yaxşı və nə gözəldir! Yazıq bir göyərçin gəlib pəncərənin qırağına qonmuşdu. Soyuqdan büzüşmüşdü. Kərəm hələ onu görmürdü. Təbii halda evdəkiləri seyr edə-edə pəncərəyə tərəf dal-dala getdim. Amma bütün fikrim iki şeyin yanında idi. Məkkə və göyərçin. Sakitcə pəncərəni açdım. An-

caq qorxurdum ki, pəncərəni açdıqda soyuğun içəri dolması onları məqsədimdən ayıq salsın. Göyərçin bir qədər hərəkət etdi. Amma uçmadı. O qədər üşümüşdü ki, uçağa taqəti qalmamışdı. Ona tərəf əlimi uzatdım. Sakitcə ovcuma aldım. Ay Allah, gör nə qədər yalqız idi! Nə qədər üşümüşdü! Sakitcə pəncərəni bağladım. Göyərçini sinəm üstə qoydum, döşlərimin arasında pəncələrinin yumşaqlığını hiss etdim. Tüklərim biz-biz oldu. Ay Allah, nə qədər mehriban və sevimli idi! Pal-tarımı üstünə örttdüm. Qızışdırıb və sonra yavaş-yavaş otağın ortasına gəldim. Qorxurdum o, vağ-vağu edib məni ifşa etsin.

Hacı və uşaqlar başlarını aşağı salıb günorta yeməyinə hazırlaşdılar. Süfrə salınaraq ortasında yekə bir nimçə qoyulmuşdu. Mən bu yekə nimçəni götürüb, qızardılmış toyuğu içərisinə qoyub süfrəyə gətirməli idim. Süfrəyə yaxınlaşıb sakitcə dirçəlmiş göyərçini nimçənin içinə qoydum. Göyərçin bir anlığa durub şübhə ilə ətrafa baxdı. Sonra bir ayağın qoyub, o birisini qaldırdı. Hacı, Kərəm və Ayaz hər üçü ona tərəf cumdular. Amma göyərçin onları qabaqlayıb havaya uçdu. Qonmağa bir yer tapmadıqda gəlib çiynimə qondu. Hər üçü mat qalmışdılar.

Kərəm dedi:

– Harada idi? Mənim göyərçinlərimdəndir?

Hacı dedi:

– Haradan gəldi? Pəncərələr ki, bağlıdır!

Ayaz dedi:

– Ana yoxsa bu dəfə göyərçin doğuzdurmusan?

Əlimi uzadıb göyərçini götürərək Kərəmə verdim.

– Bu sənin göyərçinlərindən deyil, ancaq sənin olsun, Məkkə sovqatımdır.

Kərəm dedi:

– Nə yaxşı Məkkədir! Nə yaxşı ziyarətdir! Sovqatı da hazırdır.

Göyərçinin adını Elnaz qoyduq. Bu ad ona çox yaraşdı. Adı hacı seçdi. Hacıнын türk adlarını seçməkdə məharəti var idi. Doğrudan da, Çoğol və Elnaz hacının qızlarıdılar.

Gecə yuxu görürdüm, nə yuxu!

Əlimi dərin çalalara soxurdum. Ətdən düzəlmiş çalaların qapaqları da ətdən idi. Rəngarəng göyərçinləri o çalalardan çıxarırdım. Göyərçinləri qoxulayırdım. Göyərçinlər ət çalalarının qoxusunu verirdilər. Qəribə baş gicəlləndirici qoxular idi. Göyərçinləri havaya uçurdurdum. Göy heyrətedici rəng almışdı. Şəkillərdə gördüyüm məscidlərin günbəzləri rəngində idi. Ağzımı o qırmızı ət çalalarına söykəyib kimi səslədiyimi bilmirdim. Deyirdim, gəl çıx çölə! Çıx çölə! Görmək istəyirəm! Sən Allah, çıx çölə, çıx çölə! Görmək istəyirəm! Ət çalalarının qapaqlarını öpürdüm. Bu qapaqlar dəniz qoxusunu və dadını verirdi. Deyəsən, bizim Şərəfxananın qoxusu idi. Nə qəribə hal idi! Bilmirəm, niyə günah hiss etmirdim. Utanmırdım. Özümü nə qədər rahat və azad hiss edirdim! Dodaqlarım duz yalamaqdan duzlu idi. Dilim dodaqlarım üzərində qıyqacı hərəkət edirdi. O an ət çalalarının qoxusu duzlanmış ətin dadına qarışırdı. Dəniz yosunlarının və ya qadınların naməhrəm yerlərinin tükünün qoxusuna bənzəyirdi. Yenə də ət çalalarının birinə ağzımı söykəyərək bağırırdım. Çox ucadan və nə həyəcanla! Həyəcandan bütün bədənim tər basırdı. Tüklərim biz-biz olurdu. Nə qəribə sevinc idi! Çıx çölə! Çıx çölə! Görmək istəyirəm! Sən Allah, çıx çölə! Çıx çölə! Sanki bu səsləmək yalnız ləzzət aparmaq üçün kafidir. Kimsənin içəridən çıxmağını əsla istəmirdim. Sonra əllərimi göyərçinlərlə doldururdum. Göyərçinlərin hamısı fərə idi. Ovcumdakıları göyə səpirdim. Bütün damları göyərçin qanadları ilə örtürdüm. Sonra yenidən ət çalalarının qapaqlarını ziyarət etməyə gedirdim. İslanmış və rəngli evlərdən içəri girirdim. Çıx çölə! Çıx çölə! Sonra izdihamlı lüt qadınlar toplusu ilə rastlaşdım. Doğrudan, bunlar haradan gəlib hara gedirdilər? Nə qədər gözəl ayaqları və yumşaq baldırları var idi! Yol gedərkən kimsəni oyatmaqdan qorxurdular. Bəlkə də özlərinin oyanmalarından qorxurdular. Sanki hamısı yuxuda yol gedirdilər. Simaları bir

ölçüdə və hamısı da çox gözəl idilər. Yanaqları türkmən yanaqlarına bənzəyirdi. Gözləri yaşıla çalırdı, sanki Savalanın təzə balının rəngiydi. Yenə də mən bağıırdım. Çıx çölə! Çıx çölə! Görmək istəyirəm! Sən Allah, çıx çölə! Qadınlar ağ daban və ağ baldırlarla, ya o sadə bəzəksiz və bal rəngli gözlərlə yanımdan ötüb keçirdilər. Dünya lüt qadınlarla dolu idi, qadınlar azad idilər.

Qəflətən yuxumun fəzası dəyişdi. Yük maşınının içəri-sində xırda və iri daşların üzərində oturaraq gedirdim. Hara? Bilmirdim. Sürücü hacı idi. Uzaqlarda qiyamət qopmuşdu. Daşların hamısını şeytana atmalı idim. Qadın və kişilər ehrama durmuşdular. Hamısı gözəl, cazibədar vücutlu və gənc idilər. Hamısı eyni yaşda idilər. Bir-birinə oxşayırdılar. Sanki qadın-kishi hər ikisi eyni cinsdən idi. Amma cinsiyyətlərini aydınlaşdırma bilmədim. Başımızın üzərində Kərəmin göyərçin dəstələri 500-600 sayda uçurdular. Kərəm bu qədər göyərçinləri haradan gətirmişdi? Sonra hacının nurani bir kişinin yanında təpənin başında dayandığını gördüm. O kişi ilə xurma yeyirdi. Bir-birinə yapışan xurmadan. O nurlu kişinin yanında dayanıb xurma yemək hacıya çox yaraşır! Sonra rəhmətlik anamın Həcərül-əsvədə söykəndiyini gördüm. Daşı sındırmaq üçün girmək istəyirdi. Daş lüt görünürdü. Saf, cilalanmış və qıraqları tinli böyük bir daş idi. Anam üzünü daşa elə yapışdırmışdı ki, sanki daşın üzü daş deyil, bir şüşə idi. Anam elə bil bu şüşənin arxasında olan o qəribə sirləri oxuyub öyrənmək istəyirdi. Bir andan sonra daha daş görünürdü. O, fəzada hərəkət edirdi. Gediş-gəlişi ilə fərqlənirdi. Qara bir həndəsə fiqurlu və daima süqut edirdi. Sonra təzə qan qoxusu gəlirdi. Qoyunlar ayaqlarımızın altında idilər. Bal rəngli gözlərlə Məkkədə günəşin altında ölüm kefini gözləyirdilər. Kəbəni təvaf edərkən belə nəzərə gəldi ki, çərxi-fələyin stulunda oturmuşam. Çərxi-fələk bütün sürəti ilə fırlanırdı. Mən iztirabdan gülür və həm də qorxurdum. Ucadan qışqırırdım.

Gülürdüm və fırlanmaq əvəzinə irəliyə atılmaq istəyirdim. İşıq və səs sürətindən daha sürətli ox kimi irəliyə atılıb və göyün ortasındakı daşa toxunmaq istəyirdim. Sonra özüm harada yerə düşürəm, bilmirdim. Baş və ayaqlarımın harada olduğu aydın deyildi. Amma davamlı olaraq düşürdüm. Sonra yerə düşərkən döş qəfəsimə möhkəm təpik vurduqlarını hiss etdim. Bu təpik sanki ürəyimə dəyirdi. Ay Allah nə rəhmsiz və dəhşətli təpiklərdir! İndiyə qədər kimsə məni belə döyməmişdi. Qəflətən yuxudan ayıldım. Hacı fənəri yandırıb otaqdan bayıra çıxırdı. Bu səs qapının səsi idi. Bu səs nə qədər qorxulu idi! Qapını yumruqla möhkəm döyürdülər. Yəqin bu adam hər kimsə, yarım saat olar ki, qapını döyür. Əcəb möhkəm yumruqlardır! Əlləri ağrımayır!

Sonra hacının qapı açmasını eşitdim. Ucadan kişi səsi eşidildi. Hacı qapını bağlamadan qayıdıb gəldi. Fənərin işığında hacının heykəli yekəpər div kimi divar üzərində hərəkət edirdi.

– Əyə! Əyə! Oyan, əyə səni istəyirlər!

– Mən oyağam hacı, nə olub?

– Qalx ayağa! Dalınca iki nəfər gəlib. Doğuş halında bir adamları var. Deyəsən uzaqdadır. Atla gəliblər.

– Atla? Məgər yaxınlarında mamaça yoxdurmu?

– Deyirlər bir-ikisinin ardınca gediblər, amma onların işi olub. Daha qalx! Hava çox soyuqdur. Doğuşu yubatmaq olmaz.

– Sən də mənimlə gəlibsən?

– Yox, nə üçün gəlməliyəm! Onlar yaxşı adamlardır. Üst-başlarından mədəni insanlara oxşayırlar.

Paltarlarımı geyindim. Hacının kürkünü geydim. Yun corab geydim. Çadramı büründüm. Hacı fənər ilə məni qarıya qədər ötürdü. Qapı ağzında iki nəfər ucaboy kişi dayanmışdı. Üzləri görünmürdü. Nəfəslərindən çıxan buğlar atların nəfəsi ilə qarışırdı. İgid adamlar idilər. İndiyə qədər belə boy-buxunda adamlar görməmişdim. Üç atla gəlmişdilər. Hər

üçü də yəhərlənmişdi. Atlar da hündür idilər. Bədənlərindən buğ qalxırdı. Hərdən ayaqlarını yerə döyür və dırnaqları ilə donmuş qarı yarırdılar. Hər şey yuxu kimi görünürdü. Sanki yuxuda idim.

Ata minməyimə hacı yardım etdi. Ayaqlarımı da üzəngiyə qoydu. Sonra dedi:

– Bu yüyənidir. Buraxma. Diqqətli ol.

– Əlvida!

– Əlvida!

Hacı elə davranırdı ki, sanki öncədən o iki kişi ilə qərarlaşmışdı.

Kişilər hacı ilə vidalaşdılar. Səslərini boğazlarından çıxarırdılar. Səslərin şübhəli çıxmasını gecənin qarlı və şaxtalı havası ilə əlaqələndirdim. Atların başını döndərdik. Mən ortadakı atın belində idim. Kişilərin biri qabaqda və biri də arxamda yola düşdük. Hərdən atların dırnaqları qar altından çıxan bəzi daşlara toxunurdu. Nallanmış dırnağın səsi yayılaraq sükutu pozurdu. Hərdən də daşa dəyən naldan qor sıçrayırdı. Küçələrdə kimsə görünmürdü. Küçə başına çatdıqda qabaqda gedən kişi atdan düşüb mənə tərəf gəldi. Arxamdakı kişi də atdan düşüb mənə sarı gəldi. Niyə? Məni atdan düşürdülər. Gecə qar işığına qər q olmuşdu. Buna baxmayaraq, kişilərin üzlərini görmək mümkün deyildi. Kişilərin biri cibindən bir dəsmal çıxarıb arxama keçdi. Dəsmal ilə gözümü bağladı. Soruşdum, niyə gözlərimi bağlayırsınız? Nə edirsiniz? Gözlərimi açın! Əlimi aparıb dəsmalı gözümdən götürmək istəyərkən kişilərin biri əlimi havada tutaraq bütün gücü ilə aşağı saldı.

– Mamaça, qorxma, səninlə işimiz yoxdur. Ancaq hara gedəcəyini bilməni istəmirik. Bunu yəqin bil ki, sağ-salamat evinə qayıdacaqsan.

Dedim:

– Gözlərimin açıq qalmasına icazə verin. Söz verirəm ki, kimsəyə bir şey söyləmərəm.

İkinci kişi dedi:

– Əgər kimsəyə bir söz deyərsənsə, yəqin bil ki, öldürərik.

Dedim:

– Məgər nə olub? Bəyəm qərarımız körpəni doğuzdurmaq deyil və onu da mən doğuzdurmayacağam?

İkinci kişi dedi:

– Hə, sən doğuzdurmalsan, bu qədər! Sonra səni evinə qaytaracağıq.

Dedim:

– Bəs onda niyə gözümü bağlayırsınız?

Birinci kişi dedi:

– Niyəsini sonra biləcəksən.

Daha bir şey danışmadılar. Hirsimdən ağlayırdım. Onlar da ağladığımı hiss edirdilər. Əlbəttə, gözümü bağlamaqdan başqa bir əziyyət eləmədilər. Onlardan birisi məni qaldırıb ata mindirdikdən sonra yüyəni də əlimə verdi. Ayaqlarımı üzəngiyə qoydu.

Ay Allah bunlar məni haraya aparırlar? Hara gedəcəyimi öyrənməyim deyə atları yerindəcə bir neçə dövrə fırlatdılar. Əvvəl bir qədər üzəşağı getdik, sonra isə üzüyuxarı, yenə də yoxuşa sürdük. Külək qabaqdan əsərək möhkəmcə üzümə vururdu. Hərdən düşünürdüm ki, yüyəni buraxıb gözümdəki dəsmalı bir qədər kənara çəkim, görüm hara gedirik. Amma mindiyim at o iki atlının ortasında idi. Mütləq arxamdakı nə edəcəyimi görəcək və mənə mane olacaqdı. Bəlkə də hirs-lənib və etdikləri təhdidi əməl edərlər. Elə nəzərə gəlirdi ki, şəhərdən çıxıb səhrada çapırıq. Atlar sürətlə çapırdılar. Atların gedişindən xoşum gəlirdi. Amma narahat idim. Keşkə hacı mənimlə gəlməyi təklif edəydi. Təpəni qalxıb bir dar yola düşdük. Qayalıq olduğunu hiss edirdim.

Yoxuşa qalxırıdık, atların dırnaqları möhkəm daşa dəyirdi. Atlar tövşüyə-tövşüyə yuxarı qalxırdılar. Bir saata qədər üzüyuxarı getdik. Atlar daha zorla yürüyürdülər. Görəsən, körpəsini dağda doğan kim idi? Düz oturmaqdan bel-buxunum

qurumuşdu. Yüyənlə əlimdə donmuşdu. Amma atım öndəki atın arxasınca irəliləyirdi. Güman ki, at da belindəkinin yazıq və gözübağlı bir qadın olduğunu anlamışdı. Dağın zirvəsinə qalxdıq. Atlar daha tələsmirdilər. Bir dar düzənliyi dönürdülər, yəqin ki, qayalığın və uçurumun qırağıyla gedirdilər. Atlar dayandılar. İki kişi atdan düşərək məni də düşürdülər. Gözübağlı məni evə apardılar. Evdən qərribə səslər eşidildi. Rütubət və odunların üzərində yanıq yağ qoxusu gəlirdi. Qadın səsi eşidilmirdi. Bəlkə də körpə bizdən qabaq dünyaya gəlmişdi. Amma körpə səsi də eşidilmirdi. Kişilər bir-birinin qulağına pıçıldayıb və dodaqları altında danışdılar. Doğacaq qadın səsi də eşidilmirdi. Çadra başımda gözübağlı gözləyirdim ki, nə edəcəyimi desinlər. Qorxu bütün vücudumu bürümüşdü.

Bir kişi məndən soruşdu:

– Boylunu doğuzdurmaq üçün sənə nə lazımdır?

– Əvvəl boylunu görüb müayinə etməliyəm.

– Müayinə etmək lazım deyil. Boylu dörd gündür ki, doğmaq istəyir. Hətta dörd-beş gün də vaxtı keçib. Ancaq sənə lazım olan şeyləri söylə.

Soruşdum:

– Başqa mamaça boylunu görübmü?

Dedi:

– Yox! Mamaçasız doğacağımı güman edirdik, amma dünən bu nəticəyə gəldik ki, özü təklikdə doğmağa qadir deyil.

– Bir qədər qaynanmış ilıq su, sabun, bir kasa ilıq ərincmiş yağ, bir qayçı və bir də tor çırağı istəyirəm. İşıqlı fənər də olsa, olar.

– Biz bunların hamısını hazırlamışıq.

– Bəs onda boylunu görməyimə icazə verin.

Kişilərin biri qolumdan tutub məni bir tərəfə çəkərək dedi:

– Bax, gördüyünü bir yerdə söyləyərsənsə, başını kəsərik.

Dedim:

– Məgər boylunun körpəsini mən doğuzdurmayacağam?
Dedi:

– Hə, amma bu boylunun adı boylu olmadığını indi görə-
cəksən. Amma boylunun otağını tərk etdiyindən onu gör-
düyünü unudacaqsan.

– Siz yazıq və çarəsiz bir qadının başına nə bəla gətirmək
istəyirsiniz? Mənim bir sözüm yoxdur. Körpəni doğuzdurub
getmək istəyirəm.

– Afərin sənə, anlayan qadımsan! O, qolumdan tutub ehti-
yatla başqa otağa apardı. Oradan da bir ayrı otağa keçdik. –İndi
özün boylunu görəcəksən. Körpə doğulan kimi bizi səslə gələk.

Mən hirslə dedim:

– Sizcə körpəni gözübağlı doğuzdurmaliyam.

Kişi dedi:

– Aha, doğru deyirsən, bağışla, unuttum. Arxanı mənə çə-
vir, dönüb məni görməyə haqqın yoxdur. Gözündəki dəsmalı
açıb gedəcəyəm. Kimsə sənə yardım etməyəcək. Sən körpəni
doğuzdurduqdan sonra bizi çağır.

Arxanı ona çevirdim. Kişi gözumdəki dəsmalı açıdıqdan
sonra qapını örtüb getdi. Otaqda bir şey görünmürdü. Təəccüb-
ləndim. Gözlərimi bir qədər ovuşdurdum. Yoxsa, kimsə mə-
nimlə zarafat etmək istəyirdi, onu bilmək istəyirdim. Divar ye-
nicə hörülmüşdü. Çünki hələ yaş görünürdü. Deyəsən, bir gün
qabaq tikilmişdi. Divar pəncərənin qabağını bağlamışdı. Mənə
lazım olan şeyləri qapı ağzına düzmüşdülər. Amma boylu ha-
rada idi? Qarşı qapıdan başqa otağa girdim. O otaqda da kimsə
yox idi. Otaq boş idi. Birinci otaq kimi yerə həsir döşənmişdi.
Yenə təəccübləndim. Bəyəm bura məsciddir? Amma qarşım-
dakı başqa bağlı bir otaqdan işıq gəlirdi. Yəqin ki, boylu orada
olmalıdır. Orta otağın da pəncərəsini divarla hörüb görünüşü
kor etmişdilər. Mən əvvəlki otağa qayıdıb fənərlə birlikdə lazı-
mı şeyləri götürüb həmin otağa getdim. Sakitcə otağın qapısını
açdım. Əvvəl bir şey görmədim. Boylunun başqa otaqda oldu-

ğunu düşündüm. Bəlkə də bunların hamısı kobud bir zarafatdan başqa bir şey deyil, düşüncəsinə qapıldım. Vəsaiti qapının yanında yerə qoydum. Qapını bağlayarkən indiyə qədər duymadığım üfunət qoxusunu hiss etdim. Bəlkə də körpə ananın qarnında ölmüşdür? Amma yox! Ölü körpənin qoxusu belə ola bilməz! Qəflətən bir nəfərin nəfəs səsinə eşitdim. Bu adamın arxası mənə idi. Kəsik-kəsik nəfəs alırdı. Özü kimsəyə məhəl qoymadan gücənirdi. Yəqin ki, boylu kök olduğu üçün körpəni doğa bilmirdi. Bəlkə də körpə boğulmuşdu.

Arxadan sakitcə soruşdum:

– Çox ağrıyır?

Heç bir cavab eşitmədim. Bir qədər irəlilədim. Nəfəsin səsi güclü idi. Üfunət qoxusu daha da çoxalır. Sualımı təkrar etdim. Onun yekə başı bir parça ilə büründüyündən görünmürdü. Tərpəşirdi. Çox yekə və yumru bir baş idi. Olduqca ağır hərəkət edirdi. Qabağa, dala və yenə qabağa-dala hərəkət edirdi. Amma ondan bir səs çıxmırdı. Bir neçə saniyədən sonra baş hərəkətsiz qaldı. İrəlilədiyimə baxmayaraq boylunun başını görmürdüm. Məğnəyə oxşar bir şeylə boylunun başını bağladıqdan sonra bir rezin də boynuna sarımışdılar. Məğnənin altından nəfəs alması çox ağır və çətin idi. Amma yekəpər və yonulmamış vücudu var idi. Dünyanın heç yerində belə bir vücutda qadın tapılmazdı. Boylunu doğuş vəziyyətində uzatmışdılar. Bir nazik ədyal da ayaqları üzərinə sərmışdilər. Üfunət qoxusu bu ədyalın altından gəlirdi. Amma budların kök və uzun olduğu aydın idi. Ayaqları ədyalın altından bayıra çıxmışdı. Ayaqlar yekə və şişkin görünürdü. Yəqin boylu əsla pəhriz saxlamadığı üçün belə şişmişdir. Ehtimal ki, boylu vaxtında duz çox yemişdi. Qıçlarında heç bir incəlik yox idi. Topuqları çirkədən kərmə bağlamışdı. Bu varlıq o qədər dəhşətli idi ki, hətta ondan qorxduğumu da unutmuşdum.

Əlimi uzadıb boynundan rezini çıxarıb və başından məğnəni götürmək istəyərkən, etirazla başını məğnənin altında

tərpətdi. Məğnənin altında dişlərini qıcadı. Sonra isə zarımağa başladı. Zarıltı səsi boğazının dərinliyindən çıxırdı. Bu səsin cinsiyyəti bilinmirdi. Başlanğıcda bir diş ağrısı zarıltısına bənzəyirdi. Sonradan bağırmağa, gücənməyə və nəfəs almağa başladı. Baxmayaraq ki, indiyə qədər heç bir boyluda belə çığırtı eşitməmişdim, ona ürəyim yanıb yazığı gəldi. Qaba vücudu olan bu varlıq belə və ya qıçları sınımış bir heyvan kimi bağırırdı. Amma bağirtısında qadın səsinə bənzərlik yox idi. Məğnə altında pusquda yatmış heyvan kimi idi. Bağirtisi hirsələnmiş heyvan səsinə oxşayırdı.

Fənərin işığında ədyalı götürüb onu müayinə etmək istəyərkən hirsələ hər iki qıçını tərpətdi. Dizləri göründü. Əllərini ədyal altından çıxarıb qorxutmaq üçün yumruğunu düyünlədi. Sanki durub məni döymək istəyirdi.

Dəli, ürəkkeçməsi olan boyluları çox görmüşdüm. Yaxşı bilirdim ki, heç nə doğuş kimi bir qadını ruhi cəhətdən alt-üst eləmir. Qadının dünyanın ən maraqlı varlığı olduğunu da anlamışdım. Çünki onun bədəni bir halətdən başqa halətə çevrilir. Təhsil almış mamaçadan eşitmişdim ki, qadın aybaşı olandan on dörd gün sonra yumurta qoyur, onda qızdırma yüksəlir və qəflətən aşağı yenir. Yenə də sürətlə qadın aybaşına sarı gedir. O hər doqquz ay və neçə gündən bir uşaq doğa bilər. Qanı südə və südünə isə qana çevrilir. Qadın boyluluğu qəribə bir prosesdir. Qadın bu işi ilə bədəninə yaradıcılıq imkanı verməklə yanaşı, onu bədəninin bir parçası edir və sonra yaradır. Qadın yaranışın keflisidir. Anam deyərdi, bütün elmlər qadın bədəni üzərində təcrübə olunur. Anam bu məsələləri necə bilirdi? Bir dəfə dedi, boylu olarkən dünyanı təcrübə eləmiş olursan. Amma heç nə boyluluq kimi olmur. İçəri sızıntı qadını dəli edir. Sonra körpə dünyaya gəlir. Bunun bir işgəncə olduğu doğrudur. Qadınlar var ki, uşaq doğmağı kişilər ilə yatmaqdan daha ləzzətli an sayırlar. Bir məlum olmayan varlıq insanın bədəninə yırtaraq bayıra çıxır. Doğuş anında bəzi qadın da

görmüşəm ki, bağırır və deyir: Nə yaxşıdır! Ay Allah nə yaxşıdır! Necə ləzzətlidir! Heç nə bundan daha ləzzətli ola bilməz! Ay Allah icazə ver bu ləzzət davamlı olsun! Sonra körpə dünyaya gəldikdə elə bir rahatlıq yaranır ki, onu heç nə ilə dəyişmək olmaz. Sanki fırtınalı dəniz sakitləşir. Qadın bədəni istirahət edir. Amma kişi bədəni isə bu dəyişiklərdən, təcrübələrdən, ləzzətlərdən və ağrılardan məhrumdur. Ona görə də qadın daha dözümlüdür.

Boylu bu dərd və ləzzətləri təcrübə eləsin deyə, min bir hiyləyə əl atırdım.

Boylunun üstünə qışqırdım:

– Bax bilmirəm kimsən? Gecə yarısı təhdid və qorxu ilə bu soyuqda atın belində min bir əzab ilə məni gözübağlı bura gətiriblər. Hamıya nifrət edirəm və bu işdən bezmişəm. Mənim bir vəzifəm var. Körpə doğulmayınca boylunu buraxmaram. Sən əgər boylusansa qoy körpəni doğuzdurum. Yox, əgər boylu deyilsənsə öz işimin ardınca gedim.

Ayağa qalxıb yola düşdüm. Hələ də qışqırırdım. Etirazlı bağırıtı idi. Qapını açıb başqa otağa girdim. Qapını açmaq istədikdə arxadan qıfıllı olduğunu hiss etdim. Yumruğumu divara çırpdım. Divarın arxasından bir səs dedi:

– Körpə dünyaya gəldimi?

– Yox! Gəlməyib. Bu boylu doğmaq istəmir. Hətta ona əlimi vurmağa da icazə vermir. Əgər ona əl vurmasam, onda körpəni necə doğuzduracağam!

Arxadakı səs dedi:

– Körpəni doğuzdurmadan buradan çıxıbilməzsən. Anladın?

Səs kəsildi və səs sahibinin ayaq səsinə uzaqlaşdığını hiss etdim.

Yenə də yumruğumu divara çırpdım. Bu dəfə əvvəlkindən daha da möhkəm. Amma bayırda səs-səmər yox idi. Sanki qapının o tərəfində hamı ölmüşdü. Çarətsizlikdən boylunun otağına qayıtdım. Hələ də onun bağırıtı və zarıltısı eşidilirdi.

Gedib bir küncdə dayanıb nə edəcəyimi düşündüm. Bu qaba vücut o qədər zəif düşmüşdü ki, onda mənə bir zərər yetirməyə təqət qalmamışdı. Qəflətən üzərinə atılıb və ədəyali götürərək bir tərəfə tulladım. Qolları və bədəninin aşağı hissəsi bütünlüklə lüt idi. Amma elə nəzərə gəlirdi ki, əzələləri çox möhkəmdir. Dizlərini və budlarını bir-birinə sıxmışdı. Qarnı böyük bir kürə kimi şişərək dizlərinə söykənmişdi. Yekə qarnı əynindəki uzun bir köynəyin altında qalmışdı. Yumruqlarını düyünləyərək başı üzərinə qaldırdı. O, qorxulu və dəhşətli hal almışdı. Amma elə bir vəziyyətdə idi ki, yerindən qalxmağa təqəti qalmamışdı.

Qarşısına keçərək bağırmağa başladım:

– Bax, mən bir mamaçayam, otuz ildən çoxdur ki, bu işdəyəm. İndiyədək sənə kimi inadcıl boylu görməmişəm. Sən körpəni dünyaya gətirməlisən. Yoxsa üfunətdən üçün çürüyəcək. Müayinə etməyə icazə verməlisən! Körpənin nə vəziyyətdə olduğunu görməliyəm! Əlimi qarnına qoymağa icazə verməlisən! Qıçının arasını müayinə etməliyəm. Qoymazsansa, qoxuyub öləcəksən! Bu lənətlənmiş məğnəni də çıxar! Doğmaqdan utanmaq lazım deyil...

Bu sözləri deyərkən bir anlığa gözüm qıçının arasına sataşdı. Yerimdəcə quruyub qaldım. Ay Allah, mən nə görürdüm? Ay Allah, bura haradır? Bəlkə də yuxu görürdüm. Vəziyyətin qeyri-adi olduğunu gördüyümü boylu da başa düşmüşdü. Zarılısı kəsilmişdi. Amma yenə də budlarının arasına diqqətlə baxdım. Özü idi. Yuxu görmürdüm. Səhv etmirdim. Amma niyə? İmkansızdır! Başqa otağa qaçdım. Qapıya tərəf yürüyərək qışqırdım:

– Məni buradan çıxarın! Tez olun, mənə ələ salıbsınız! Lənətə gəlmişlər! Sizi rüsvay edəcəyəm!

Amma qapının dalından heç bir səs eşidilmədi. Mən davam etdim:

– Gecənin yarısında qarda, küləkdə yazıq və çarəsiz bir mamaçanı dağın başında bu yekəpər divlə bir otağa salırsınız. Hələ bir də onu doğuzdurmağımı istəyirsiniz!

Amma sanki qapı dalında olanlar qorxularından qaçıb gizlənmişdilər. Bəlkə də necə rəftar edəcəyimin sonunu gözləmək üçün sakit qalmışdılar.

– Mamaça, mamaça gəl mənə xilas elə, qayıt gəl, gəl mənə rahatla!

Bir kişi səsi idi. Səs boylu olan otaqdan gəlirdi. Səhv etmirdim. Boylu kişi idi. Amma axı belə ola bilməz, bu imkansızdır! Bir kişi necə doğa bilər? Yenə onun səsi eşidildi:

– Mamaça, Allah xatirinə, gəl mənə rahatla. Ağrıyır. Çox da ağrısı var. Savabdır. Gəl mənə rahatla!

Qayıdıb otağa girdim. İlk dəfə idi ki, ərimdən başqa ayrı kişi ilə bir otaqda idim. Əcəba, hacı bilsəydi nə deyəcəkdi? Amma bu kişi adi bir kişi ola bilməzdi. Əvvəlki kimi yarı uzanmış vəziyyətdə zarıldayırdı. Yumruqlarını havaya çırpırdı. Bu vəziyyətdə olarkən hərdən dizləri və budları arasından o yerini görürdüm. Amma bu kişinin belə vəziyyətə necə düşdüyünü heç cür başa düşə bilmirdim.

– Mamaça, səni and verirəm Allaha, mənə rahatla! Mən buna dözə bilmirəm. Bir şey elə! Bir iş gör!

– Sənin üçün bir kişi mamaça gətirməlidirlər. Bir erməni kişisi var, həkimdir. Firəngdə olub. Yaxşı olar ki, gedib onu gətirsinlər. Bəlkə də o, bu məsələdən baş çıxara bilər.

– Yox! Olmaz! Gedib onu gətirənə qədər körpə düşər. Düşünürəm, doğuş yaxınlaşıb. Ağrı amanımı kəsibdir!

Doğrudan da, bu kişi körpəni doğacağına inanırdı?

Hər bir boyludan soruşduğum adi bir sualı ona da verdim.

– Birinci doğuşdur?

– Hə, birinci və sonuncudur! Çox ağrıyır! Siz qadınları indi yaxşı başa düşürəm.

– Atası kimdir?

– Atası bir yabançı idi, çıxıb getdi.

– Əcəb! Bəs demək bəcidir!

Daha danışmadı. Zarıldayırdı. Yumruqlarını qaldırıb möhkəmcə ətrafındakı kərpiclərə vururdu. Sonra yenidən dərinədən nəfəs alırdı. Daha sonra bağırır və yenə də ətrafını yumruqlayırdı.

Üzərinə əyilən kimi dizlərini araladı, deyəsən özü də bilirdi ki, daha inadkarlığın faydası yoxdur. Nəhayət dərəcədə çalışırdım ki, gözüm orasına sataşmasın. Amma mümkün deyildi! Hər halda körpə bir yerdən çıxmalı idi. Bu da həmin yerdən olmalı idi. Özümə söz verdim buradan çıxıb getdikdən sonra daha bir də mamaça olmağın adını belə tutmayacağam. Nə edəcəyimi bilmirdim.

Sabun və qaynanmış su ilə əlimi yudum. Su dolçasının yanında asılmış dəsmal ilə əllərimi quruladım. Sonra bir əlimi uzadıb həmin iyrənc yerinin altından yavaşca barmaqlarımı ora soxdum. Qəribəsi onda idi ki, içəridə barmaqlarım yarı bərk körpə kəlləsinə toxundu. İkinci əlimi isə yekə və islanmış qarnına qoyub və dördtərəfli fırlatdım. Körpə olduğuna şübhəm yox idi. Əlimi ürəyinə yaxın yerə qoydum. Dirli olduğunu hiss etdim.

Dedi:

– Bilirəm diridir. Çünki hərəkətlərini hiss edirəm.

Mən onun nə danışdığına fikir vermirdim. Bəzi vaxtlar boylu körpənin hərəkətini hiss etməsinə baxmayaraq, mümkündür ki, 24 saat öncə körpə ölmüş olsun.

Yavaşca barmağımı yenə içəriyə soxarkən körpənin iltihablı başı əlimə toxundu. Əlimlə başa yol açdım. Bu müddət ərzində çalışırdım ki, əlim o iyrənc yerə toxunmasın. Sonra bu bir-iki ət parçasına da adət etdim. Artıq iyrənmirdim.

Dedim:

– Gücən və dərinədən nəfəs al. Sonra yenə də gücən və dərin nəfəs al.

O başladı. Bütün gücü ilə gücənir və dərinədən nəfəs alırdı. Mən də iki əlimi kiçik bir dəlik formasında körpənin başı qarşısında tutaraq, onun gəlişini gözləyirdim. Qəflətən boylu ucadan bağırdı. Düşünürəm huşunu itirdi. Çünki ondan sonra heç bir zarıltı eşidilmədi. Körpənin başı çıxdı. Baş çox yekə idi. Mən yavaşca başı əlimdə tutub sonra içəridən yumşaq çiyinləri də çıxartdım. Sonda bədən və ayaqları bayıra çıxdı. Beləliklə, körpə adi qaydada sağlam doğuldu. Körpə qaşqabaqlı bir oğlan uşağı idi.

Körpəni həsirin küncündə olan yastığın üzərinə qoydum. Göbəyini kəsdim. Bütün doğuş mərhələləri bitmişdi.

Ancaq boylu huşunu itirmişdi. Hər yeri qan bürümüşdü. Körpə çıxdığı yerə bir qədər pambıq təpdim və üstünü də bir təmiz parça ilə örtərək ayağa qalxdım. İndi boylunun kim olduğunu öyrənmək vaxtı idi. Sakitcə boynundan rezini çıxartdım. Tərpənmədi. Məqnəni də üzündən götürdüm. Heyrətdən yerimdəcə donub qaldım.

Əzabkeş bir hörmətli kişi simasını gördüm. Qalın qaş, uzun saqqal, çatlamış dodaqlı bir gözəl kişi idi. Məğnəni açandan sonra elə də qabalığı yox idi, boyun və başı normal görünürdü. Hətta qarnı da elə yekə deyildi. Sanki körpə bütün bədənində yerləşərək onu belə qaba göstərirmiş. Lakin doğulduqdan sonra o, təbii halına qayıtmışdı. Kişi özü çox yaşlı idi. Gözlərini açıb rənginə baxmaq istədim, amma oyanmasından qorxdum. Çəkdiyi əzab-əziyyət cizgilərində iz salmışdı. İyrənc hiss ilə ülvi hiss birlikdə bütün vücudumu bürümüşdü. Məğnəni yenidən başına keçirib və rezini də boynuna sarıdım. Maraqlısı onda idi ki, hələ də körpə ağlamamışdı. Çünki belə olsaydı anasını oyatmış olardı. Əllərimi yuyub çadrama bürünərək qapıya tərəf yola düşdüm. Buradan çıxıb getməli idim. Sakitcə dəsmalı gözümdən açıdıqları otağın qapısını döydüm. Bir anlığa dayandım. Bir səs eşidilmirdi.

Yenidən qapını çalıb dedim:

– Qapını açın, körpə dünyaya gəldi!

Qəflətən qapı dalından səslər eşidildi. Qapını yarımçıq açdılar. Mən yürüyüb qapıdan çıxmaq istəyərkən tez qapı bağlandı.

Qışqırdım:

– Körpə doğuldu! Verdiyiniz sözə əməl edin! İcazə verin gedim!

Qapı arxasından bir səs dedi:

– Qapını açdıqda üzünü arxaya çevir ki, gözünü bağlayaq.

Dedim:

– Siz dəlisiniz, dəli! Anladınız. Bu kişi necə boylu olub!

Səs qapı dalından dedi:

– Evinə qayıtmaq istəyirsənsə, icazə ver gözünü bağlayaq.

İçəri girib gözümü bağlayarkən bir dəstə boylunun olduğu otağa yüyürdülər. Elə nəzərə gəlirdi ki, körpəni qucağa alıb və boylunun ətrafında şənlik edirdilər. Onlar sevinclərindən rəqs edirdilər.

Hər əlimdən bir nəfər tutub bayıra çıxartdılar. Hava yaxşı olsa da bir qədər soyuq idi. Havanın bu şəraiti ürəyimi bulandırdı. Az qalmışdı ki, qusum. O iki nəfər gözlədilər. Yenə də həmin atlara minib və dağdan yendik.

Təbrizin səhər qoxusu şəhəri bürümüşdü. Əlli il bu qoxu ilə yaşamışdım. İndi bu qoxu mənə yad idi. Qapıya çatdıqda məni atdan düşürtdülər. Onların biri əlimdən tutub və çadramın altından bir 20 tümənliyi ovcuma qoydu. Digəri qapını döydü. Onlar hacının qapı açdığını gözləməyib atlarına minərək yola düşdülər. Qorxurdular ki, hacı üzlerini görər. Hacı qapını açıb dəsmalı götürdükdən sonra dedi:

– Nə olub?

– Bir şey olmayıb!

– Yox! Nə olduğunu deməlisən! Sənə əziyyət verdilər!

Əziyyət sözünü işlətməkdən hacının məqsədinin nə olduğunu yaxşı anlayırdım.

Dedim:

– Yox! O cür əziyyət etmədilər. Körpə çox çətin doğuldu.

– Bəs niyə gözünü bağlamışlar.

– Niyəsini mən də anlamadım. Halbuki mən hər yeri və hər şeyi gördüm. Bilmirəm niyə gözümlü bağladılar.

– Nəyi gördün?

– Hər şeyi! Dünyanın kimin əlində olduğunu başa düşdüm.

– Nə demək istəyirsən? Dünya kimin əlində deməkdən məqsədin nədir?

Dedim:

– Yorulmuşam. Bəlkə də bir gün sənə söyləyəyəm. Amma indi yox! İndi yorulmuşam. Həm onlardan və həm də səndən bezmişəm. Hər şeydən bezmişəm. Yatmaq istəyirəm.

Hacı qolumu tutub yatağa aparmaq istəyərkən qolumu əlindən çıxartdım. Qolumu tutan bu əllərdən bezmişdim!

Hacı təəccüblə soruşdu:

– Nə olub? Yanınca gəlməyimi istəyirdinsə bəs niyə söyləmədin?

– Sənin gəlməyin heç bir məsələni çözməyəcəkdi. Sən kimsən ki, vəziyyəti dəyişəsən.

Hacı onu təhqir etdiyimi başa düşdü. Amma mövzunu izah etməyə məndə əsla hövsələ və dözümlü qalmamışdı. Bu hadisəni kimsəyə söyləyə bilməzdim. Gedib yatağa uzanaraq kabuslar içində yuxuya getdim. Yuxuda Həcərül-əsvədi təvaf edərkən cəsədimi gördüm. Məni başdan-ayağa kəfəne bükmüşdülər. Qızmar günəş altında izdiham atılıb-düşür, fırlanır və köpüklənmiş ağızları ilə dua oxuyurdular. Məni də Həcərül-əsvədin dövrəsinə fırladırdılar. Yuxudan oyanır və yenə də həmin yuxunu görürdüm. Nə vaxt yatırıdım yenə yuxu görürdüm. Ətrafımda üzən simalar ölü tək kəfən geymiş Həcərül-əsvədin dövrəsinə fırlanırdılar. Sonra bu yuxular və oyanmalar o qədər təkrar oldu ki, yoruldum. Ruhum və bədənəm yoruldu. Taqətdən düşdüm. Sanki yüksəklikdən düşən

bir parça daş kimi parçalandım. Beləliklə, qırıq-qırıq yuxu ilə həyatıma davam etdim.

Sonrakı günlər yuxudan oyandım, elə yorğun idim, sanki həftələrlə işgəncə etmişdilər.

İki gənc siması üzərimə əyilmişdi. Elə nəzərə gəlirdi ki, oyanmağımı gözləyirlər. Bu simalar Kərəm və Ayazın simaları idi. Otaq o dərəcədə işiq idi ki, gözümü yummağa məcbur oldum. Yenə də gözlərimi açdım. Bu açıb-bağlamağı bir neçə dəfə təkrar etdim. Günorta olduğunu anladım. Günəş şüası pəncərədən evə saçırdı. İşarə ilə Kərəm və Ayazı başa saldım ki, mənə qaldırılıb pəncərə qabağına aparsınlar. Onlar bu işi gördülər. Pəncərə qırağında gözümü ağappaq qara zillədim. Nə gözəl günəşli hava idi! Gərək ki, bayır isti olmuş olsun. Taqətim olsaydı, qalxıb arxa qapını açıb dağın zirvəsində xaraba qalmış məscidi seyr edərdim. Doğrudanmı, bu hadisə üz vermişdi? Yüz illər öncə bu məscidin dağılıb xaraba qaldığını eşitmişdim. Görəsən, Ayaz və Kərəm bu sirrimi eşitdikdən sonra dözümlülük göstərə bilərdilərmə?

Hər iki oğlum yanımda oturub heyrətlə mənə baxırdılar. Deyəsən, hadisədən bir həftə keçmişdi. Bu gün cümə günü idi. Çünki Ayaz evdə idi.

Bir pişik divarın sağ tərəfindəki səkinin qırağı ilə qar üstündə sakitcə yeriyərək qarşıdakı divara çıxdı. Kül rəngində zırpı və eybəcər bir pişik idi. Qarşıdakı divarın ortasında geri dönərək ağzını tam açıb iti dişlərini göstərdi. Sonra başını aşağı salıb göyərçinlərin yuvasına yaxınlaşaraq pusquda dayandı. Göyərçinlərin birisinin yanılaraq yuvadan çıxmasını gözlədi. Mən gözlədim ki, bəlkə Kərəm özü bunu başa düşsün. Amma belə olmadı, sakitcə dedim:

– Kərəm, oğlum, pişik Çoğolu ovlamaq üçün pusquda dayanıb.

Kərəm başını qaldırılıb pişiyi gördükdə tələsik qalxıb bir dəyənlə ona tərəf getdi.

Ayaz yaxınlaşıb üzümü əlləri ilə tutub gözlərini gözlərimə zillədi.

– Ana, nə olub?

– Ayaz, nə ola bilər ki?

– Madam ki nə olduğunu bilmirsən, yəqin bir şey olmayıb.

Aman Ayazın əlindən, xüsusilə gözünü adamın gözlərinə dikərkən adamı dəli eləyir.

– Yox! Deyəsən, bir şey olub. Sən məndən heç nəyi gizlətməməlisən.

İti baxışlarından qaçmaq üçün sözü dəyişdim.

– Atan nə vaxt qayıdacaq?

– İki həftədən sonra.

Yenə də təkidlə dedi:

– Nə olub, ana? De görüm nəyə baş verib?

Üzümü Ayazın əllərinin arasından çıxararaq, qayıdıb yerimdə uzandım. Başımı Ayazın dizləri üzərinə qoyub pəncərə arxasından günəşin parlaq gözlərini seyr etməyə başladım.

Bu hekayənin bütün obrazları məcazi və xəyalidir. Həqiqi şəxsiyyətlərlə onların arasındakı oxşarlıq təsadüfdən başqa bir şey deyildir.

Fars dilindən tərcümə edəni:
Yadulla Kəfani

MƏRZİYƏ ÜSKUYİ

Mərziyə Üskuyi (1945-1972) Güney Azərbaycanın Təbriz yaxınlığında yerləşən Üskü qəsəbəsində anadan olmuşdur.

Ali pedaqoji təhsil aldıqdan sonra üç il doğulduğu Üskü qəsəbəsində müəllim işləmişdir. Erkən yaşlarında bədii yaradıcılığa başlayan Mərziyə Üskuyi şeirlərini “Dalğa” təxəllüsü ilə yazmışdır.

İran şah rejiminə qarşı mübarizə apardığına görə həbs edilmişdir. Həyatının məhbəs günləri haqqında xatirələrini yazmışdır.

Mərziyə Üskuyi 27 yaşında İran şəhliq rejimi tərəfindən qətlə yetirilmişdir.

Onun nəsr əsərləri dərin sosial məzmunu, sərt realizmi ilə seçilir.

İLK ÖLÜM TƏCRÜBƏSİ

Nobar yetim bir qız idi, qardaşı ilə yaşayırdı. Ata-anası onun yanına gəlməzdi. Dövlətlilər kasıbları çox rahat ələ sallar, onlara “gic” deyər və elə adlar qoyarlar ki, onları həmişə təhqir etməkdən ötrü çox zəhmət çəkməsinlər.

Nobarın qardaşının dili bir az pəltək idi. Yəni dili şirindi. Buna görə də onu “əngəl” səslərdilər. O lap əvvəldən zəhmətkeş oğlan idi və axıra qədər də zəhmətkeş qaldı. Doğma qəsəbəmdə olduğum son illərdə o, yük daşımaqla yaşayırdı və iki uşağı vardı. Mən qəlbimdə ona qarşı mütəkəbbir rəislərimdən çox ehtiram hiss edərdim. O özü də bu ehtiramı duyardı. Son illərdə onun kiçik oğlu öz yaşadı olan bir mühəndis oğluna demişdi ki, arzu edir böyük olanda müəllim olsun. Mühəndis balası demişdi:

– Yersiz belə fikirlər eləmə, atan hambaldı, sən də hambal olacaqsan.

Bu iki uşaq beş yaşlarında idi. Lakin ictimai vəziyyət kiçik burjua balasına təbəqəti ixtilafın nə olduğunu gözəlcə öyrətmişdi.

Macəradan yayındım. Lakin elə bil bir zərurət var idi ki, söz bura çəkdi. Mən də qələmin cilovunu boşladım. Nobardan danışardım. Nobar, Tahirə – eybəcər Tahirə və bir yaşlı Cəlalin Mərziyyəsi mənim dostlarım idilər ki, evləri babamın evinin yanında idi. Qonşuluğumuzda olan yoldaşlarımla küsüşəndə ya evdə veyillənər və ya onların yanına gedərdim. Oynayan yerimiz “Molla Gənci” meydançasında idi. Nobarın da evi həmin meydançada idi. Bilmirəm, oranın adı niyə “Molla Gənci” idi. Lakin uşaqlar üçün oranın üç həqiqi bucağı varıydı. Birincisi, meydançanın o guşəsiydi ki, xalq zibillərini ora tökərdi və biz o zibillərin içindən mıx, şış, çarx və s. çoxlu dərdə dəyən şeylər tapardıq.

İkincisi, böyük tut ağacı idi ki, keçmiş vaxtlardan irs qalırdı və indi də var.

Üçüncüsü, nar ağacı idi ki, baharda güllərini dərərdik.

Nobarın əlləri mənim əllərimdən də partlaq idi və soratları çirk bağlamışdı, saçları heç vaxt daraq üzü görməzdi, köynəyi və şalvarı bir əndazədə cırıq və yırtıq idi. Saçları bit və sirkə ilə dolu idi. Onun anası yox idi, buna görə də hamımızdan çirkli olardı. Mən arzu edərdim ki, Nobarın evini yaxından görəim. Bir gün bu xoşbəxtlik mənə üz verdi. Qapıdan keçdik, böyük bir xaraba mətbəxə yetişdik ki, divarları və dirəklərini his basmışdı. Tavanın bir bucağı yıxılmışdı. Mətbəxin yıxılmış divarlarından da otağa yol var idi. Otağın döşəməsində heç nə yox idi və bir guşəsində kürsü qoyulmuşdu. Lakin nə mütəkkədən xəbər var idi, nə döşəkdən. Kürsünü bir cındır yorğan örtmüşdü ki, o yan bu yanından qarın-bağırsağı eşiyə tökülmüşdü. Yorğanın altında cında parçası kimi yamaqlı bir çarşab da salınmışdı.

Belə bir kürsünü birinci dəfə görürdüm (bizim kürsümüz təmiz və gözəl idi). Otağın bir bucağında zibil qabından tapdığımız şeylər görünürdü ki, üst-üstə qalanmışdı. Belə də olmalıydı. Nobar həmişə zibillərin içində qurdalanardı və bu iş üçün bizdən çox vaxt tapardı. Çünki heç vaxt ana, ağabacı və ya ayrı bir adam tapılmazdı ki, yersiz onu səsəlayib mane olsun. Sözün düzü, biz hamımız bu cəhətdən ona həsəd edərdik.

Hər şeydən əvvəl bunlarla qurdalanmağa başladıq. Onun oyunaqları içindən mən kiçik bir çarx bəyəndim və gizlətmədim ki, ondan xoşum gəlir.

Nobara dedim:

– Bunu mənə verisən?

O duruxmadan dedi:

– Sənin olsun. Götür.

Mən çox təəccüb elədim. Çünki fikrimdə müqayisə eləyib gördüm ki, əgər o mənim oyunaqlarımın birini bəyənə idi, bu rahatlıqla ona verməzdim. O gün bu mənim üçün böyük bir məsələ oldu. Özümü mızı, paxıl və acgöz hiss edirdim. Ona görə ki, bu xasiyyətimin illətini tapa bilmirdim. Sonralar başa

düşdüm ki, bu xasiyyətimin səbəbi dediklərimin heç birisi deyilmiş. Mən kiçik burjua ailəsində böyümüşdüm. Nobarın ata-anası yox idi ki, onlara “atam-anam” desin və ya onlar ona “qızım” deyərək xitab eləsinlər. Anası heç vaxt ona deməmişdi ki, qızım, bax yoldaşların qolçaqlarını oğurlamasınlar. Lakin mənə anam bu sözlərdən çox demişdi. Əvvəldən insanın fikrini bulaşdıran “şeylərvü başqalarına vermə” kimi boş sözləri Nobara deyən olmamışdı.

Nobarın qıvrır-zıvrırını əlləşdirdiyimiz halda, birdən o, ağzını bərk bağlayıb bir əlini də dodaqlarına qoyaraq o biri əli ilə bağlı ağzından çıxan boğunuq səslə mənə anlatdı ki, ağzımı bağlayım. Mən bu işin mənasını yaxşı başa düşmürdüm. Lakin onun hərəkətləri o qədər ciddi idi ki, mənə məcbur etdi, onun sözlərini qəbul edim. Sonra Nobar əli ilə divarın kənarına işarə etdi. Orada uzun bir qırxayaq yeriyirdi. Mən dik daşlandım. İyrəndim. Hətta qorxdum və divardan uzaqlaşdım və istədim Nobara deyim ki, o da kənara çəkilsin. O, bağlı ağzı ilə “um-um” edərək mənə anlatdı ki, ağzımı açmayım. Bir müddət belə qaldım. Qırxayaq etinasız çıxıb getdi və ayrı bir deşikdə gözdən itdi. Nobar dodaqlarını açıb dedi:

– Bəyəm sən bilmüsən?

– Nəyi?

– Bilmüsən ki, əgər qırxayaq adamın dişlərini saysa, adam ölər?

– Yox, a!

– Hə, bəyəm görmədin, mən ağzımı tez bağladım?

Məni qorxu götürdü. Görəsən, o neçə ləhzədə ki, qırxayağı görməmişdim, o mənə dişlərimi saymamışdı ki?

– Nobar, deyirsən ki, əgər qırxayaq adamın dişlərini saysa, adam tez ölər?

– Hə, bəlkə də gec ölə...

Qorxu bütün bədənimi bürüdü, öz-özümə düşünürdüm, kaş Nobarın evinə gəlməyəydim. İxtiyarsız dedim:

- Mən daha gedirəm.
- Hara gedirsən? Gəl, oturaq kürsü altda.
- Əgər genə qırxayaq gəlsə...
- Yox, daha gəlməz. Getdi.
- Haradan biləsən?
- Bilürəm də. Hər gün gəlir.

Sonra o, əlimi tutub kürsüyə tərəf çəkdi. Hər ikimiz soyuqdan göyərmişdik və tir-tir titrəyirdik.

Hər halda kürsü altına girdik. Lakin kürsünün istisi çox az idi. Bilirdim ki, qonşular, o cümlədən xalam yemək, od və sairə barədə Nobargilə yetişirlər. Əgəl bir mitqal toxuyana cəhrə əyirərdi. Buna görə də ancaq gecələr yatmaq üçün evə gələrdi. Nobardan soruşdum:

– Nobar, kürsünün yuxarı başında kim oturur? (Kürsünün yuxarı başının sərqi fillisi var idi və həmişə ailənin böyüyünə məxsus idi. Buna görə uşaqların arzuladığı yer idi).

– Heç kim, hər kəs istəsə otura bilər. Bizim kürsümüzün yuxarı başı yoxdu. Əgər divar tərəfini deyirsən, orada Əgəl oturur. O olmayanda, mən.

– Nə bəxtəvərsən?

– Niyə, nə bəxtəvərəm?

– Bizim evimizdə yuxarı başda dadaşım oturur (atama dadaş deyərdim).

– ...

– Bir tərəf də abacımınkıdı (anama abacı deyərdim). Olar dallarına mütəkkə qoyarlar. O biri iki tərəfin mütəkkəsi yoxdur. İki bacım otururlar. Mən kürsü üstə oturaram, ya da bacımın yanında. Lakin olar hər vaxt könülləri istəsə məni çındıqlayıb qovarlar və deyərlər ki, bura bizimdi.

Nobar horut-horut üzümə baxır və elə bil sözlərimi qanmırdı. Haqqı da vardı. Çünki dediyim kimi, o, evlərində “mənim” və “sənin” sözlərinə kamilən biganə idi. O bu sözlərdən küçədə çox eşidərdi. Lakin elə bil xüsusi mülkiyyətlə

dolu olan ailə mühiti insanın fikrini alçaldıb daraldır. Yaxşı yadımdadır ki, necə Nobarın cındır kürsüsünə tamah sallamışdım. Şəksiz, kürsünün boş yanında o dəmir həlqə kimini aparmaq mümkün olsaydı, dayanmadan dalıma alıb evimizə aparardım. Elə bil gözlərim Nobarda olmayan şeyləri çətin görür, lakin onda olanları rahat seçir və onlara yiyələnmək həvəsi ürəyimi doldururdu. Sonralar bu ehsasatımı yadıma salanda utanırdım və indi də xəcalət çəkirəm. Sonralar bu səhnələrdən çox gördüm ki, necə dövlətlilər yoxsulların az malına yiyələnmək üçün diş qıcırırlar. Daha da şüurlandıqda başa düşdüm ki, təbəqəti dünyanın bünövrəsi belədir.

– Kürsü çox soyuqdu.

– Yox, o qədər də soyuq deyil. Eşikdən yaxşıdır. Dünən qonşumuzda çörək yayırdılar, təndirlərindən od gətirib kürsümüzə tökdük. Daha bir adam od gətirməmişdi.

Mən Nobarın sözünə inanmaq istədim. Lakin bədənim bərk titrədi və inana bilmirdim ki, eşikdən çox yaxşı ola. Qırxayağın qorxusu da canımda idi. Daha səbr eləmədim ki, Nobar danışsın. Evimizə qayıtdım. Qırxayaq fikri məni bir an da aram buraxmırdı.

Gecə bərk qar yağdı. Eşik çox soyuq idi. Lakin gecə yarısı oyandım, gördüm ki, kürsünün istiliyindən bərk tərləmişəm. İxtiyarsız Nobar yadıma düşdü. Əgər ki, Nobar inanırdı eşikdən çox istidir, lakin onların kürsüsü çox soyuq idi.

Damlardan küçəyə tökülmüş qar o qədər çox idi və soyuq elə bidad edirdi ki, iki gün “Molla Gənci”yə gedə bilmədim. Üçüncü gün ora gedəndə xalam qonşuları Dilaramla söhbət edəndə soyuqqanlıqla deyirdi:

– Bacı, evdə tək qalmaqdan canı qurtardı. Özü də ki, qız idi. Sabah böyüsə idi, başına min bəla gəlirdi. Əgəl də rahat oldu. Oğlandı. Hər necə olsa, kürkünü sudan çıxardar.

Mən hiss etdim ki, Nobara pis hadisə baş verib. Əvvəllər çox görmüşdüm, biri öləndə, əyan və hətta qoca da olsaydı,

anam və ya başqa arvadlar döşlərinə döyüb deyərdilər: “Ah, biçərə! Niyə öldü... Allah ona rəhmət eləsin!”

Lakin yoxsul, hətta cavan da olsaydı, soyuqqanlıqla deyərdilər: “Canı qurtardı”.

İndi də Əgəlin rahat olması və qızın qurtarması Nobardan başqası ola bilməzdi.

Dilaram dedi:

– Qonşuların umuduna qalmış, hər kəs o birisinə umud olmuş və bu iki gündə heç kim onlara baş vurmamış, yorğanın altında qurumuşdu.

– Dünən Əgəl dedi ki, soyuq vurub. Mən istədim ikinci başı gedim, qonaq gəldi, daha gedə bilmədim. Allaha qurban olum. Deyirəm ki, məsləhətinə qurban olum, bu məsum uşağı niyə dünyaya gətirdin, niyə apardın? Beş barmaq boyuyunan həmişə təklilik və bədbəxtlik çəkdi. Həyatda nə gördü?

– Biz nə bilək, bacı, labud məsləhət belə imiş də.

– Əlbəttə, bə necə? Allahın heç bir işi məsləhətsiz deyil.

Amma biz bəndələr korux, görmürux.

Mən onların sözünə qarışıb soruşdum:

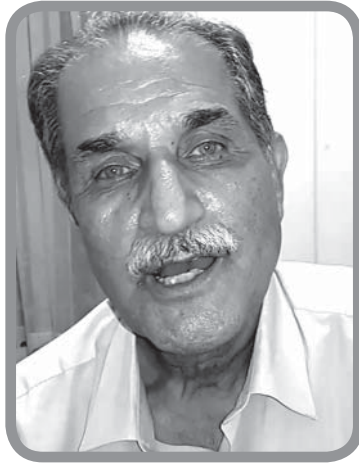
– Xala, Nobar ölüb?

– Hə, sən niyə burda bitibsən? Qaç, get, kürsüdə köp. Soyuq vurur. Ya allah, elə o da soyuq almışdı.

Mən sallana-sallana kürsüyə tərəf getdim. İlk ölümün acısını dadırdım. Zəhməti yox idi ki, bilim Nobar niyə ölüb. Bəyəm, soyuq iki gündə sağlam adamı öldürə bilər?

Belə bir şey adamın əqlinə sığmır. Xalam, Dilaram və heç kim bilmirdi. Ancaq mən Nobarın ölümünün səbəbini bilirdim. Labud yuxu tutub və ağzı açıq qalıb, qırxayaq dişlərini sayıb və o da ölüb. Budu ki, var.

Məndən savayı heç kim bu sirri bilmirdi. Mən də onu heç vaxt bir adama demədim və indi ancaq sənə deyirəm.

HƏBİB FƏRŞBAF

Həbib Fərşbaf 1944-cü ildə Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində doğulmuşdur. İbtidai təhsilini Təbrizdəki “Mümtaz” mədrəsəsində, orta təhsilini “Siqətislam” məktəbində almışdır.

Uzun müddət Qaradağ bölgəsinin ucqar kəndlərində müəllim işləmişdir. Müəllim işlədiyi dövrdə bölgənin folklor nümunələrini toplamış, nəşr etdirmiş, həmçinin tədris prosesində bunlardan bəhrələnmişdir.

İran İslam inqilabından sonra Təbrizdə yaranmış Yazıçı-Şairlər Cəmiyyəti rəyasət heyətinin üzvü seçilmişdir.

Hazırda Təbrizin Dəvəçi və Şengilan orta məktəblərində müəllimlik fəaliyyətini davam etdirir.

Bədii yaradıcılığa erkən yaşlarında başlayan müəllifin indiyədək “Qaradağ kəndlərində”, “Dan yeri”, “Uşaq bağçası”, “Bir sevgi – bir ömür” kimi şeir və nəsr kitabları çap olunmuşdur. Əsərlərinin mövzusu real həyatdan alınmışdır.

DÖRD QARDAŞ

Yunan əsətinə görə, yer üzərindəki birinci sayılan qadın Pandoranın bir sandıqçası var imiş. Bu sandıqçanı açmaq qadağan olunsa da, Pandora əmrə itaət etməyib sandıqçanı açır və insanın bu günə qədər bütün çəkdiyi bəlalарın hamısı aşkara çıxır. Ancaq sandıqçanın təkində insanın toxtaqlığı üçün yalnız bir cə ümüd qalmışmış.

Bir sıx meşənin dərinliyində həyat bütün gözəllikləri ilə öz axarında idi. Sular şır-şır axır, quşlar nəgmə deyir, ağaclar mucur-mucur baharlanırdı. Bura işıqlar dünyası idi...

Dörd yanar ocaq, dörd qardaş kimi bu meşənin dörd bucağında öz qızıl şəfəqləri ilə işıqlar dünyasının keşiyində dayanmışlar. Hər şey öz qaydasında idi.

Günlərin bir günü qaranlıq dünyasının hökmdarının yolu bu yerdən düşdü. O, işıqlar dünyasını görərkən qəzəbindən huşdan gedib, arxası üstə yerə sərildi. Ertəsi gün qaranlıq dünyasının hökmdarı, bütün qara qüvvələrini başına toplayıb işıqlar dünyasına hücumu keçdi.

Qara qüvvələrlə hücumu keçən iblis “sevgiyə ölüm”, – deyə, böyük qardaşı hədəfə alıb, qarqara qandallarını dəhşətli bir səslə bir-birinə çalaraq, qorxulu bir tufan qopardı. Sevgi şəfəqləri tufandan titrəsə də, hələ sevgi öz yerində möhkəm dayanmışdı. Bu döyüş üç min il davam etdi. Nəhayət, onlar dörd tərəfdən sevgini dövrələyib, onu tüstü ilə öz qardaşlarından ayırdılar.

Sevgi ocağı söndükdə işıqlar dünyası sarsıldı. İkinci hücumda iman ocağı, üçüncü həmlədə arzu ocağı da qara qüvvələrin önündə təslim oldular.

Sevginin, imanın və arzunun işığı, hərərəti kəsildikdə suların və quşların nəgməsi də kəsildi. Beləcə də bütün çiçəklər solub, yarpaqlarsa bir-bəbir xəzəlləməyə uğradı. Qaranlıq

get-gedə bütün gözəllikləri aradan aparıb, məhvetmə qərarına gəldi.

Nə yaxşı ki, ümid heç zaman qara qüvvələrin gözüne görünməyib, ürəyinə yol tapmır. Onlar bütün ocaqları sönmüş güman edib geri çəkilməmişlər.

Artıq dördüncü üç min il gəlib çatdı. Işıqlıq hökmdarı dizlərini qucaqlayıb:

– Dövrən belə gedərsə, qaranlıq bütün aləmə hakim olub, daha bir qılgıncım da gözə görünməyəcək, – deyə dərin-dərin düşündü.

Bu anda işıqlıq hökmdarı uzaqlardan gəlib qulağına çatan bir səsi eşitdi:

– Ayağa qalx! Oturmaq zamanı deyil. Mən hələ sönməmişəm. Məni əlinə al, sevgi və başqa qardaşlarımı yenə də alovlandır!

Ümid ocağından gələn bu səs onun ürəyində şölələndirdi. Işıqlıq hökmdarı dərhal ayağa qalxdı və ilk öncə sevgi ocağını, sonra isə iman və arzu ocaqlarını da yandırdı. Yenə bütün aləm nura boyandı. Hər şey öz qaydasına düşdü...

GÖY ATLI BALAXAN

“Tərəkəmə” havası bütün yaylağı bürümüşdü. Kəpənəklər gül üstə oynayan tək balabançının barmaqları balabanın üstünə qonub qalxırdı. Təkcə Şah yurdunun çəmənində toplaşan al-əlvan geyimli qız-gəlin yox, bəlkə yamyaşıl yamacalarda qoyun-quzu otaran çobanlar da özlərini “Tərəkəmə”nin dalğalarına tapşırıb oynayırdılar. Obanın bütün uşaqları xalı döşənmiş böyük çəmənənin dövrəsinə düzülüb sevincək əl çalırtdılar.

Şəhərdən gələn qonaqlar yaylaq havasında sərməst olub, “Tərəkəmə” havasından zövq alırdılar. Bu ara təkcə Möh-

təşəm xalanın halı özündə deyildi. O hər əlinin cüt barmağına bir yüzlük alıb süzə-süzə Balabançı Abbasa yaxınlaşsa da, yenə gözlərini təpənin üstündən Hətəm xanın obasına uzanıb gedən cığırdan ayıra bilmirdi. O, nəhayət əlindəki pulları balabançıya verib, yenə oynaya-oynaya qayıdıb qonaqların arasından bayıra çıxdı.

Xala içəri girərək bir uşaq göndərüb Şəmil xanı alaçığa çağırırdı.

– Əşi, sənə dedim ki, uşağı qoyma gedə, indi mən başıma nə daş salım. Balaxan gəlib çıxmadı axı? – deyəndə Şəmil xan gülə-gülə:

– Yaxşı-yaxşı, sən şamın fikrində ol, qonaqlar yoldan gəlib, ac olarlar, iki piyada göndərmişəm dalınca. Niyaran olma, indicə gəlib çıxarlar, – dedi.

Doğrudan da Möhtəşəm xala bəyin atlanıb gəlin qabağına getməyinə əvvəldən razılaşmayıb:

– Əyə, beş oğul evləndirmişəm, hansı durub gəlinin qabağına gedib? – demişdi.

Xalanın bu işlə razılaşmamağının birinci səbəbi Hətəm xanın istəyinə boyun əymək niyyəti olsa da, ikinci illəti nataraz işlərdən qabağa gələn nigaranlıq olmuşdu. Göy at dəcəl bir at olsa da, əsil atın balası idi. O heç kəsə minik verməsə də, Balaxana həlimlik edərdi. Ancaq nədənsə bu dönə Balaxan bəy paltarını geyinib, ayağını üzəngiyə qoyanda, göy at da kişnəyə-kişnəyə əllərini göyə qalxızıb Balaxanın yəhər üstünə qalxmağına mane olmuşdu. Göy atın üç dəfə bu əməlinə şahid olan Möhtəşəm xalanın ürəyinə acı bir fikir damsa da, o toxdaq-toxdəq dayanıb heç nə deməmişdi, təkcə Balaxan birdən sıçrayıb, yəhər üstünə oturub yola düşərkən, bir tək səbir səsi eşitdikdə daha dözəmməyib yüyürüb Şəmil xana:

– Əyə! Yeri uşağı qoyma gedə, səbir gəldi, – demişdi.

Şəmil xan onun cavabında:

– Arvad, igidi ləngitmə! Qoy gedib nigarını gətirsin, qoçaq oğludur, qoçaq, – deyə əlini ağappaq topa bığına çəkmiş-

di. Hələ Şəmil xanın sözləri qurtarınca Göy at yaydan çıxmış bir ox kimi havalanıb, bir göz qırpımında tərənin dalında göz-dən itmişdi...

Ucsuz-bucaqsız çəmənlər sanki qollarını açıb, Balaxana gəl-gəl deyirdi. Gülə-çiçəyə bürünmüş təbiət Balaxanın toyuna hazırlanmış kimi idi.

Balaxanın ürəyində sevgi dalğalanırdı. Özünü dünyanın ən xoşbəxti sanırdı. Bir an topa-topa pambıq buludların arasında gözləri adaxlısı Nərgizə sataşdı. O, gəlin paltarında daha gözəl, daha yaraşlıq görünürdü.

Balaxan Göy atı qamçılıyır. Göy at dərələrdən sel kimi, tərələrdən yel kimi axıb gedirdi. Balaxan sanki çəmənlərin üstündən uça-uça keçirdi. Hər şey öz qaydasında idi, təkcə nə zaman yoldan çıxdıqlarını nə Balaxan, nə də Göy at heç biri bilməmişdi. Birdən Göy atın ayağı bir çalaya ilişib büdrəyəndə Balaxan üzü üstə atın boynuna yıxıldı. O, atın yalından tutmaq istəyəndə əli sürüşüb bir yerdə bənd almadı. Göy at qəddini düzəldib sıçrayanda, Balaxan atın arxasına tullandı. Və ayaqlarını üzəngidən çıxarmaq istəyəndə artıq gec olmuşdu. Onun sol ayağı üzəngiyə ilişib arxası üstə yerə gəldi. Dodağındakı sevgi mahnısı qırılıb yarımçıq qaldı...

* * *

Möhtəşəm xala əlini sinəsinə çatdırınca, ıldırım tək bir sancı ürəyinin başından çaxıb keçdi.

Göy at arxasınca nəsə süründüyünü görəndə ürküb, ilan vurmuş kimi dağa-daşa tullandı.

Bir yaylağın bir-birindən aralı düşmüş iki böyük çəmənində, alaçıqları sirəm-sirəmə düzölmüş iki oba yerləşirdi. Bu iki obanı dalğalanan çəmənlərin arasından burul-burul ağaran bir el yolu bir-birinə qovuşdururdu. Bu el yolunun iki başında hər obada bütün baxışlar intizarla Göy atın yoluna dikilsə də, ancaq Göy at öz faciəli yoluna davam edirdi.

İki el, iki oba bütünlüklə Balaxanı dözümsüz gözləsələr də, kimsənin Möhtəşəm xala tək səbri-qərarı kəsilməmişdi. Saatlar sürən intizardan qonaqlar üzülüb, məclis yavaş-yavaş dağıldı. Obalılar axşam işləri ilə məşğul oldular. Üç günün yorğunu olan aşıqlar dəstəsi alaçığa gircək hərəsi bir tərəfdə uzanıb dərin yuxuya getdilər.

* * *

İkinci dönə “Ya Hüseyin” səsi çatanda, Abbas yuxudan dik daşlanıb alaçıqdan bayıra çıxdı. Ayağını çəmənin üstünə qoyaraq Möhtəşəm xalanın iki əli ilə özbaşına çalıb yerə səriltdiyini gördü. Abbasın yerində quruyub qaldığı halda, birdən gözü Göy atın üstündə bir ayağı üzəngidən asılı, arxası üstə torpağa sərilmiş bəyə sataşdı. O, başına döyə-döyə alaçığa qayıdanda bütün qonaqlar şaşqın halda alaçıqdan bayıra atıldılar.

276

Bir anın içində şivən səsi bütün yaylağı bürüdü. Hönkür-tülər dağın-daşın bağrını dəlirdi. Balaxanın başsız bədənini, qanlı torpağa bulaşmış ağappaq köynəyini görəndə, qadınlar özündən keçib yerə sərildilər. Çığırtı səmindən qulaq tutulurdu. Göy at cim-cilaq tər içində məzlum-məzlum başını aşağı dikib çəmənin ortasında bir günahkar kimi sakit dayanmışdı. Kimsə də cənazəyə yaxınlaşmağa cürət tapa bilmirdi.

Birdən Şəmil xan camaatı yara-yara ata yaxınlaşdı. O, oğlu Balaxanın ayağını üzəngidən çıxarıb, başsız bədənini yerə uzatdı. Bu an neçə nəfər də irəli yeriyib cənazəni bulaq başına apardılar. Bir neçə ocaq qurub su hazırlamağa məşğul oldular. Qonaqlar öz alaçıqlarına qayıtdılar.

* * *

Şəmil xan qonaqların alaçığına girəndə kimisi dizlərini qucaqlayıb oturmuş, kimisi də dırnağıyla xalının güllərini eşirdi. Ancaq kimsədən bir cıqırtı da çıxmıyordu. Birdən Şəmil xan üzünü qollarını qucaqlamış Abbasa tutub:

– Əyə, niyə durubsan, mən qonaqlarımı toya çağırmışam, yasa yox. Götür çal balabanı, gəlini xırda oğluma gətirirəm, – deyəndə kimsə qulaqlarına inanmadı.

Abbas şaşqın halda qonaqların üzünə baxırdı. Şəmil xanın ikinci dönə əzablı hökmündən Abbas ixtiyarsız əlini qoltuq cibinə uzadıb balabanı çıxartdı. Şəmil xanın odlu baxışlarının altında titrək əlləri ilə balabanı dodaqlarına dayadı...

* * *

Günbatan dağlarının zirvəsində sıralanmış buludlar qıpqırmızı qan ləkələrinə boyanmışdı. Qadınların yanaqları qan laxtalarına bürünmüşdü. Sanki bütün varlıq, bütün baxışlar da qana bələnmişdi.

Birdən matəm sükutunun dənizi balabanın naləsi ilə çalxalandı. Bu həzin səs laybalay dağlara yayılanda dağların kölgəsi dərələrdə titrədi. Bu an quzusu çöldə qalan bir qoyun mələməyə başladı. Balabanın sızıltısı bir kaman naləsi tək “bala vay” çağıran ana səsinə çevrildi...

NASİR MƏNZURİ

278

Nasir Mənzuri 1953-cü ildə Güney Azərbaycanın Miyanə şəhərinin Küləboz mahalında ziyalı ailəsində dünyaya gəlmişdir. Ailə vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq dörd yaşından etibarən köçəri həyat yaşamalı olmuşdur. Köçəri həyat yaşaması təhsil illərində müxtəlif xalqlar və mədəniyyətlərlə tanış olmasına, doğma xalqın folklor xəzinəsini mənimsəməsinə imkan yaratmışdır.

Təbriz Universitetinin tikinti mühəndisliyi fakültəsini bitirmişdir.

Tərcümeyi-halında humanitar elmlərdən uzaq olmaq üçün texniki elmlərə meyil göstərdiyini qeyd edir.

Nasir Mənzuri 1980-cı ildən Tehranda yaşayır.

Onun yaradıcılıq fəaliyyəti bədii və elmi istiqamətdədir. Elmi fəaliyyətinin əsasını dilçiliyin nəzəri problemlərinin araşdırılması təşkil edir. Dilçiliklə bağlı tədqiqatlarında riyazi qavramlar diqqəti çəkir. Əsərlərini üç dildə – azərbaycanca, ingiliscə və farsca yazır.

“Son nağıl, son əfsanə” (1990), “Qaraçuxa” (1994), “Cırtan” (2004), “Həpirim, hüpürüm” (2004), “Ava-va” (2005) kimi bədii, “Dilin dörd-boyutlu qurumu” (2002), “Deterministically Structuring Concepts” (2003) və başqa elmi kitabların müəllifidir.

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox folklor qaynaqlarına söykənən nəsr əsərlərinin müəllifi kimi tanınır.

QARAÇUXA

(romandan parça)

Qatar Miyana dayanağından günbatana sarı yavaş-yavaş yola düşcəyin sən pəncərə dalısına gəldin. Göz qəşşərindəki o top işığa baxdın. Şəhərin çiraqları bənək-bənək çırıldayır. İraqlanırdı, cıncırtısı da çıxmırdı. Yenə də qatara, qatardakılara məğrur-məğrur baxırdı. Yenə də şəhərlik qıddını kəndə vermirdi. Öz içində qıvrılırdı. Saymazdan susurdu.

Qatar yeyinlədi, yügrəkləndi. Çapaçap getdi. Miyananın çırılıtları¹ dağlar dalında daldalandı. Şəhərin qürurlu baxışı qaranlıqda itdi.

Saat ona yaxınlaşırdı. Getdikcə qatarın içi hay-küydən arınırdı. Sayxaşlanırdı². Dağlar – ara getdikcə gecənin dərinliyi, bir quyu təkin dərinləniydi. Pəncərə arxasından qaranlıqlara göz dikənlərin aləmindən nələr keçirdi. Ox batmayan qaranlıqda dağlar parıldıyırdı. Dağ-dərənin bur-bucağı, boy-buxunu uzaq xatirələrdən baş qovzayırdı. Elə bil gözə çarpırdı. “Ta-ta-tax, ta-ta tax”, qatar yırğanırdı. Hər bir “ta-ta-tax” səsinən elə bil bir qaranlıq qapı açılırdı; sonra o birisi, sonra o birisi... dalbadal, dabanqırma.

Qatarına gedişi ucaboy Kamalı yadına salırdı. Uca Kamal qatar yolunun avarası olmuşdu. Can ata-ata düşmüşdü bu yola. Təbrizdən Tehrana, Tehrandan Təbrizə ayaqlarını sürütləyə-sürütləyə yol uzununu, yollar uzununu gedərdi. Onun gedişi başa çatmayan bir gediş idi. Xəyal çatmayan uzaq bir yolları başa vurardı. Gethaget gedərdi. Onun uzun-uzaq yol gedişindən heç kəs baş çıxarda bilməzdi. Doğrusu, “qatardan yeyin gedir bu Uca Kamal” deyərdilər. Bəzi yolçular: “Hər

¹ Zəif, sısqa işıq

² Sükuta dalmaq

dayanağa yetdikdə Uca Kamalı özümüzdən irəli o dayanaqda görürük”, deyərdilər. Elə bil canı dəmiryoluna bağlı idi Uca Kamalın. Dəmiryolunun canı idi Uca Kamal. Onda can axtarırdı Uca Kamal.

Dəmiryolu çəkilən çağda, o Düyü ilinin¹ zuvhazuv çağında öz oğlunu əldən verdi. Təzəcə yetkinləşmiş bir igid idi. Tunelin zavalında, zaval altında qaldı. O oldu, bu oldu, Uca Kamal dəmiryoluna bağlı qaldı. Ha elə bu dəmiryoluna can ata-ata atalandı, itik axtardı.

Hər iki-üç ağacdən bir, bir dayanaq var. Uca Kamal Təbrizdən Tehrana bütün dayanaqların adını bilərdi. Şuxluq deyildi; o onları bir-bir görmüşdü. Sanki öz əliynən qoymuşdu. Kənddə tapılan çağda da, yenə dəmiryolunun dayanaqlarını sayardı. Kəndi başdan-boya addımlayardı, dayanaq sayardı. O, dayanaq sayan çağda sən maraqlanardın, illah Tehrandan başlayıb Təbrizə sarı gələndə, illah Miyanadan keçib Marağaya sarı: “Miyana, Qərrənqu, Şıx Səfi, Babək, Xorasanlı, Heşdəri, Atəşbəy, Sərəcu, Xərəcu...” deyəndə.

Sərəcu, Xərəcudan o yana yadında qalmazdı. Axı, Sərəcu, Xərəcu adlanmış dayanaqlar idilər. Həmişə Sərəcu-Xərəcu arasında qar puflyuyub dəmiryolunu örtərdi. Qatar yolu bağlanardı. Ona görə də Sərəcu-Xərəcunu müsafirlər yaxşı tanıyardı. Uca Kamal dayanaqların adını sicirləyən çağda, sənin zehnin Sərəcu-Xərəcu adlarında dayanardı. Amma Şıx Səfi sizin öz dayanağınız idi.

* * *

Qərrənqu dayanağını çoxdan idi sovuşmuşdu. Qatar yavaşıdı. Siqnal səsi qovzandı; səni enmək fikrinə saldı. İstəməz qatar siqnalının dağlar – ara pırlıtısı yadına düşdü. Uşaqlıqdan qalan bir hiss ürəyini çulğadı – itkin bir hiss, qat-

¹Hansısı qıtlıq ili

ma-qarışıq bir hiss – həm sevindin, həm tutuldun. Dərin bir nəfəs çəkdin. Qaranlıqlara göz dikdin, bəlkə tanış yerlərindən görəsən.

Qatar Qərrənqu çayının dərəsi – ara gedirdi. Hərdən də bir tunelə girirdi. Öz-özünə deyirdin: “İndi ki, Pöhrüz əmi ölüb, qəhvəxanası da uçub dağılıb, gecəni harada qalacam?”. Pöhrüz əmini kim tanımırdı ki? Bütün qürbətə gedənlər tanıyardı. Bütün yurdda qalanlar, bütün qürbətçiləri gözləyənlər tanıyardı. Onun qəhvəxanası dağın düz ətəyində tikilmişdi. Yola çıxanlar gecənin bir aləmini orada qalardılar. Qəhvəxanası mələli, birəli, mığmığalı idi, amma özü mehriban idi. Bir “can” deyərdin, min “can” eşidərdin. Vətənin darvazası idi Pöhrüz əmi. Qürbətənin ev-eşiyin körpüsü idi Pöhrüz əmi.

* * *

Bir gün günortadan sonra piyada, ya da at-eşşəknən kənddən yola düşüb qürbətə gedəni yola salardılar. Qürbətə gedən kimsə öz dağ-daşından, öz kövşənlərindən sovuşardı. Günbatan çağı yoxuşun üstünə yetərkən günəş dağlar dalında daldalanardı. Şıx Səfi dayanağı dərənin lap təkində idi. Qürbətçi ala-qaranlıqda dərəyə sarı enərdi.

Hər addımda hava qaranlıqlaşardı. Yavaş-yavaş öz yurdundan ayrılma hissi ürəyini çulğayardı. Axşam gecəyə qarışırdı. Qürbət qabağını alardı. Yoxuşun buruq-buruq yolunu daşlardan-dərələrdən enərdi. Astaca-astaca, dərənin təkindən, həzin bir səs gələrdi – radio səsi. Endikə Golhaye Rəngarəng proqramında oxuyan kimsənin səhahı aydınlaşardı. Kəpənək qanadının dalğalanan səsi kimi, səhah səsi daşlarda parıldaırdı. İncədən ürəyini dalğalandırardı. Qürbətçinin ürəyində cavan bir hiss kövrəklənərdi. Hərdən də bir Gecə Nağılıının başlanmış havası çalınardı. Uzaqdan da bir çəltikçi iti hürərkən səsi radio səsine qarışırdı. Ay çıxsaydı, çaynan dəmiryolunun ilan kimi burulan gövdələri, süd-maya bir işıqda gözə çarpar-

dı. Dağ amma sayxaş dayanardı. Duyulmaz bir hisslə qürbətçiyə göz dikərdi.

Qürbətçi birdən özünü Pöhrüz əminin qarapalçıq qəhvəxanasının qabağında görədi. Qaranlıqda birdən tapıladı. Qürbətçinin ürəyi sıxılarkən Pöhrüz əmini görcəyin sevinərdi.

Ondan irəli yetənlər şamlarını yeyib söhbətə qızışarkən bu qürbətçi də yoldan çatıb məndəsini açardı. Pöhrüz əmi balaca sarı bir sinidə çay gətirərdi: “Bu çayı elə sənə dəmləmişəm”, – deyərdi. Oturanların bir parası o sözdən gülərdi. Sonra qürbətçi qatarı gözləyərdi.

Pöhrüz əminin taxça saati anayın bir saat idi. Uzun qolu aşağı işləyəndə on beş dəqiqə çəkməz idi on ikidən altının üstünə gəlsin, amma yuxarı işləyəndə canı çıxardı; düz qırx beş dəqiqə çəkərdi bəlkə o yarım saati altının üstündən on ikiyə çatsın. Qatar gələn saata yaxınlaşdıqda dayanağın damdaşına gedərdilər.

Dəmiryolunun işçiləri – nədənsə hamısının səsləri bor olar, pəzgəli olar – hindilli telefonlar ilə qonşu dayanaqlardan danışarkən bilet satardılar. Qürbətçi onlardan bilet alardı, qarıya çıxardı. Qatar qaranlıqdan tapıladı. Təpəsində bir çıraq yanardı; hər yanı düz günəşlik edərdi. Bircə göz-çalım ayamı dayanaqda dayanardı. Qürbətçi minərdi...qürbət!

Qürbətçi qatarın yollanmasını başa düşmür. Qatarın anayın iyi burnuna çalır. Kişilər, arvadlar yarıyuxulu yolacaqdan keçirlər. Gözəl çalınmış saçları yarı pırtlaşıq, amma durumludur. Sanki özgə bir dünyalardan gəliblər. Qürbətçi oturmağa yer tapmır. Utanqac-utanqac pəncərəyə sarı gedir. Bir qız yuxusuzluqdan qaranlıq dağlara göz zilləyir. Əlçatmayan bir aləmdə seyr edir. Qatar tunelə girir. Tunelin yonulmuş daşları sıra göz qabağından qaçır. Divar tala-tala görünür. Qatarın səsi zilləşir. İncarsız bir işıq divara düşür. Qatarın sarımtıl işığında qürbətçi öz əksini pəncərənin şüşəsində görür: pozğundur, rəngini atıbdır. O qızın da əksi pəncərə şüşəsində

görünür. Tunelin daş-divarı elə bil əkslərə qovra çəkir. O qız qürbətçinin baxışını öz əksində sırtıq sanır. Pəncərədən çəkilir. Nəm havası kupeyə girir. Kupelər hamısı nıx doludur. Kiçik dayanaqlarda minənə nömrə verməzlər; bileti nömrəsizdir. Ayaqüstü, ayaqlar altı, dar-düdük bir yolacaq, qatar adamı yırğalayır. Yuxu gözlərdə yuva salır. Can bir baş atmağa yer axtarır. Qürbət adamı bürüyür.

* * *

Bütün yola çıxanların qatmaqarışlıq xatirələri sənin zehmindədir.

Sən hər yerdə varsan. Qatarın taraqqa-turuqunda hər zadı güdürsən. Şəkil-şəbahətlər həmişəlik zehmində qalır.

Yuxusuzluq, ayaq üstə durmaq, oğrunca yolacaqda yuxulamaq, qatarın anayın iyi, incə-incə arvadlar, kişilər, gözlərində, canında ağırlanır.

Pöhrüz əmi yaxın bir tanış kimi fikrinə gəlir – dişsiz, palam-purt, amma istəməli Pöhrüz əmi.

Pöhrüz əminin “bu çayı elə sənə dəmləmişəm” sözü yadına düşür.

Cavan ər-arvadlar qəhvəxanasında yatanda onlara “bu gecə bacı-qardaş təkin yatacaqsız” deməyi yaduva düşür. Gülümsəyirsən.

Yarıyuxulu yolcaqdan keçənlər sənə nəyə gülümsədiyini başa düşməzlər. Pöhrüz əmini hamı tanısa da, bu saçları pırtlaşlıq, yarı yuxulu yolcaqdan keçənlər tanımazlar.

Pöhrüz əminin özünü tanımırlar, handa qalmış sözünü. Yarı yuxulusan. Zehnin qarışır... kənd, çöl, at, yoxuş, qaranlıq, radio, Pöhrüz əmi, bilet, qatar, qatarın iyi...

Mindiyin qatar yeyinləyir. Mindiyin qatar yavaşlayır. Hansı qatar? Hansı qatar? Şıx Səfiyə sarı gedən qatar? Şıx Səfidə mindiyin qatar?

İki qatar bir-birinə taqqa gəlir. Bir ləhzə başa düşmürsən. İynə ucuyca bir ləhzə heç zad düşünə bilmirsən.

Hər ləhzədə ürəyin sancır; diksinirsən. Özünə gəlirsən.

O yan bu yana baxdın. Qatarın toqquşmasından heç kim-sənin xəbəri yox idi. Sən, amma hər iki qatarda da var idin. Şıx Səfiddən gələn qatar qeyri-cismani bir cisim təkin o biri qatarın canından sovuşdu. Amma pəncərə arxasında sən qaldın.

Səndə bir zad hülul elədi, tanış bir zad. Təkcə bir iynə ucu qədər bir sancı ürəyini sancdı. Sən öz yolunu getdin.

Saat on yarımı sovuşmuşdu. Qatar lap yavaşdı. Nırıldadı. Yaduva enmək düşdü. Dayanağın damdaşının qabağından keçdin. Tablosunu oxuya bilmədin. Qapqara qaranlıq idi. Amma bilirdin ki, Şıx Səfi dayanağıdır.

Qatar dayandı. Düşdün. Elə bildin, səndən savayı düşən olmadı. Gözlərin heç bir yanı görmürdü.

Vaqonların taqqataq səsi qovzandı. Qatar yola düşdü. Ayağının altı titrədi. Qatarın yeli səni bürüdü. Tək qaldın.

Göz gəzdirdin; aydın bir zad gözə çarpmırdı. Təkcə dayanağın damdaşı uzaqdan qaralırdı.

Çıraq əldə bir nəfər içəri girirdi. Bir it hürürdü. Arxadan Qərrənqu çayı küşüldüyüdü.

Yel həzin əsdikdə gah çayın iyini gətirirdi, çəltikçilərin gecəsindən xəbər verirdi. Qaban güdməkdən xəbər verirdi. Yumşaq yel çöndükcə dağ havası vururdu.

Xurdaq ay¹ bu dağların lap şən çağıdır. Dağ adamın üzünə gülər. Dağ güllərində, dağ çiçəklərində çəhrayı rəngi hamı rənglərdən artıq gözə çarpar. Gül göz qabağında birtəhər oynayır. Həmişəlik adamın zəhnində qalar.

İt elə hürürdü. Yəqin çəltik əkənlərin iti idi. Qaban əlindən gecələr itləri açarlar. Bəlkə də bostandan hürürdü. Amma indi ki, bostan vaxtı deyildi.

¹ İran təqvimində yazın son ayı

Səni qorxu basdı. Dayanağın damdaşına getməli idin. Onlar sənə bir qəhvəxana salıq verə bilərdilər.

İki addım atmamış bir səs eşitdin. Elə bil ayaq səsi idi.

Çönüb sağa baxanda bir qaraltı gördün. Bəlkə də nəzərinə belə gəldi; səndən savayı ki, qatardan düşən olmamışdı.

Amma birisi yol gedirdi. Tuş baxanda görünmürdü. Gözü yuxarı qaldıranda bilinirdi. Qaçdın ona sarı. Yaxınlaşdıqda nəzərinə anayın gəldi. Zehnindən bir zad ayrılırdı, elə bil xəyalını, könlünü diksindirirdi. Elə bildin, o bir qaraçuxadır.

Uşaqılıqdan bəri daha qaraçuxa kimi zadlara fikirləşməmişdin. Bir anda doğuldu. Yatmış xatirələrdən ayıldı. Zehnidə boy açdı.

Səndən qabaq qara geyinmiş, ucaboy bir adam yavaşca yol gedirdi. Səslədin: “Qardaş, yol hayandandı?”

Qoca bir səs cavab verdi: “Elə bura yoldur!”

Çöndü sənə sarı; aman, ay Tanrı, lap qaraçuxa idi. Ağır-dan baxırdı, kürəyi azca əyilmişdi. Üzündəki ağ tükləri görünürdü.

Belə bir qaranlıqda necə görə bildin o sayaq?

Sənin zehnidə uşaqılıqdan əlaqədarlıq bir zad qalmışdı. Açılmaz bir düyün qalmışdı. Kölgə kimi sənə dolanarmış. Maraqlananda daldalanarmış; zehnidə duman yaradan bir zad imiş. Çoxdan idi itmişdi. Şəhərlərdə azgın oluban getmişdi. Birdən tapıldı.

Qaraçuxa zehnidəki o durulmayan zədə bənzədi.

Zehnin duruldu, amma bağrın ağırlandı. İtib-batmış bir zad cana gəlibən canlanırdı. Səndən irəli yol gedirdi. Dipdiri oluban addım atırdı.

Azca sovuşdu. Öz-özünə gülməyin gəldi. Qaraçuxa nə qayırdı; zehnin oynağa gəlmişdi. Qaranlığa adəti olmazdan bircə an hürkmüşdü. İndi toxtayırdı.

Sərin dağ yeli üzünə vurdu. “Qoca meh” idi. Tanış-tanış qanad çəkirdi. Soruşdun: “Əmi, gecəni harada qalmaq olar?”

Tez cavab vermədi. Neçə addım yeridi, sonra soruşdu: “Sən nə əcəb “Babək” dayanağında düşübsən?”

Pırrrr... Ürəyin pırıldadıqda çırpındı. Nə danışdı bu? Sən ki yanılmamışdın. Sən ki Şıx Səfi dayanağında enmişdin. Amma bu qoca çox güvənirdi.

“Mən “Şıx Səfi” dayanağında enmişəm”, – dedin.

Güldü: “Xeyr, – dedi, – bura Babəkdi. Sən üç ağac Şıx Səfi dayanağından sovuşub günbatana sarı Babək dayanağında qatardan düşübsən”.

Endiyin dayanaqdan Şıx Səfi təhərdə bir yer nəzərində var idi: dağın quzey ətəyi, doğu yanda dayanağın damdaşı, batı yanda da orada olan neçə kəndlinin dam-daşı. Pöhrüz əminin uçub-dağılmış qəhvəxanası da o dağın dibində idi.

Hamısı birdən dağılan kimi səmti itirdin. Bilmədin, çayın üst tayındasan, yoxsa alt tayında. Dəryanın ortasındakı əndiz-əndiz su təkin qaranlıq burulurdu. Valaylayırdı. Yön bilinmirdi. Gecənin qürbəti səni bürüyürdü. Ucsuz-bucaqsız qaranlığa cumduqca təkcə bu anayın qocanı özünə tanış görürdün. Bilər-bilməzəcəsinə onun dalısınca çəkildin – o qaraçuxanın dalısınca.

Nədən Şıx Səfi dayanağını sovuşmuşdun? Nədən başa düşməmişdin? Ömründə belə yanılmamışdın. Öz işinə inana bilmirdin. Lənətə gəlmiş qaranlıq macal vermirdi həndəvərdən bir uyuf tapasan. Ona görə ozan¹ olurdun. Usanırdın.

Azca sovuşdu. Yenə zəhnindəki alaqaranlıq çəkildi. Özündən utandın. Utanqac bir gülümsünmə dodaqlarında çarpındı. Öz fikrinə gülməyin gəldi. Elə bildin, itirdiyin xatirələr, unuduğun o itib-batmışlar səni ələ salırlar.

Azca rahatlaşdın. Sonra soruşdun: “Sən haralısan, əmi?”

“Mən Kərmamadlıyam”, – dedi.

Ürəyin axındı. Bu gecənin eni-boyu bilinmirdi. Nə yeridiyin yer sənə tanış idi, nə də bu gecə. Təkcə sənin bu mərmuz

¹ Qərsiz

tanışın hər zadı özünə çəkirdi – bir maya təkin. Südə maya vursan, süd çevrilib pendir olar, qatıq olar. Bu zülmət gecəni bu qara çuxalanan adam nəyə çevirirdi, bilmirdin.

Sən bütün kərmamadlıları tanıyırdın. Belə bir kərmamadlı ola bilməzdi. Neçə dəqiqə əsla danışa bilmədin. Dilin ağzında böyüdü; batman daşına çöndü. Dodaqların daşa döndü; tərənəcəyi qalmadı. Cansızdan addım atırdın.

Qorxmurdun. Səndə qorxu yox idi. Bəlkə qorxu bu zülmət qaranlığa çalxalanmışdı.

Qorxu qaranlıq içində yalmanırdı. İy təkin dağılırdı. Gecənin iliyində mızı-mızı axırdı. Qorxunu beləcə canından aralı görməmişdin. Amma bu kişi kim idi? Düz bir qaraçuxa təkin danışır: “Deyəsən, bu yanları yaxşı tanımırısan?” – dedi.

Elə bil sənin adını da dedi. Qaranlığa çalxalanan qorxu tərədən-dırnağa canına çökdü. İynə-iyənə canına sancıldı. İncarsızdan: “Nə dedün, əmi?” – dedin.

“Dedim, deyəsən, bu yanları yaxşı tanımırısan”.

“Yox, əmi, – dedim, – Şıx Səfidən bu yana gəlməmişdim”.

Bir söz demədi. Öz yolunu gedirdi. Tələsmirdi. Neçə yol istədin: “Adın nədi, əmi?” – soruşasan.

Amma dilin qıfıllandı. Çox eşitmişdin, adam qorxanda dili tutular, amma inanmamışdın.

Dilinin tutulması qorxudan deyildi; istəsəydin, qayıdıb dayanağın damdaşına gedə bilərdin. Nədən belə gecənin gedişi sənə anayın gəlirdi? Gecədə bir zad var idi. Səni özünə çəkirdi. Dərin-dərin dərinlənirdi. Bir anayın hiss səni uçururdu.

Səni özünə çəkən anayın bir zad səninlə bağlı idi. Sən dumanlı bir zadı aydınlatmaq istəyirdin. Sən öz-özündə uçunurdun.

Qorxurdun da, sevinirdin də. Gözünün önündə zülmət qaranlığa bir maya çalınırdı.

Maya gecəni çevirirdi. Getdikcə gecə özünü tuturdu. Gecə bərkiyirdi, ağırlanırdı. Bütün əzəmətilə sənin önündə valaylanırdı. Bir zad səni özünə çəkirdi.

Tək bir dilinə yox, bəlkə canına, könlünə, ürəyinə ağırlıq verirdi. Ömür boyu dünya səni saymazdan yüngül sanmışdı; nədən indi bu gecə tək-cə səndən ötrü ağırlanırdı, önündə dayanırdı. Sən amma dağılmadın, pozulmadın. Sənnən bu gecənin bağlılığı var idi. Baş çıxılmaz bir bağlılığı var idi. Səni özünə çəkirdi.

Qoca başladı bir-bir sənə el-tayfanı, qohum-qardaşını, qonum-qonşunu soruşdu. Onda gördün, dövrə-həndəvərdə ev-eşik əsəri qalmayıb; qaranlıq olan, göz seçməyən bir yolda dağa – yoxuşa sarı gedirsiniz.

“Əmi, – dedin, – burda bir yer yoxdu, gecəni qalam?”

Çöndü sol yandan bir qaraltını salıq verdi: “Ora qəhvəxanadı, – dedi, – orada qala bilərsən”.

İstədin qayıdasan, ancaq qoca: “Məndən eşidirsənsə, gecə ikən yolu kəs, get”, – dedi.

Azca susdu, sonra: “Adam gərək yoldan ağrınmaya, – dedi. – “Yatmaqdan nə çıxar. Bu yol, bu da sən – bir cavan adam. Nədən gedib, mələli-birəli, mığmığalı daxmada yatırsan? Bilirəm, orada səni yuxu aparmayacaq. Səhər durub bezikmiş kimi gərnəşəcəksən. Bel-buxunun, qol-qıçın quruyacaq, canının suyu çəkiləcək. Ağzun quruyacaq. Özündən bezar olacaqsan. Yola baxıb duruxacaqsan. Ya da bir atı filan qədərə kirayə eləyib pul verəcəksən – dədələrinin qanı qiyməti. Bu əntik atları bilmirəm, hardan tapırlar. Yol yerimək əvəzinə milçəklərlə oynayırlar. Yol ki cəhənnəm, damdan şamacan milçəklərlə oynayırlar, yenə doymurlar.

“Yəni, bəyəm, – dedin, – sən gecə ikən yol gedəcəksən?”

“Görürsən ki, yollanmışam, day” – dedi.

Bu “day” deməknən dağlı olduğunu gözə soxurdu. Yandırdan çıxmışdı, dağ qocaları dağda əkəş¹ olurlar. Hər zadı bəyənməzlər. Erkək-erkək danışırlar.

¹ İş bacaran

Çayın küşültüsü uzaqdan gəlirdi. Yuxarıdakı qayalarda tutqun pırıldayıb məhv olurdu. Hər an adam hiss eləyirdi, indicə çayın küşültüsü aydınlaşacaqdır. Amma sanki özünü dərənin dustağından qurtara bilmirdi. Dərə sizdən iraqlanır.

Qaranlıqda sən bu iraqlanmağı səzirgiyirdin. O tay, bu tayı buruq-buruq dağlar alırdı – hasar təkin. Bu diş-diş hasarın başından ulduzlar boylanırdılar. Başımızın üstündə şülük görünən əyri-buruq bir örpək parıl-parıl ulduzlanırdı.

Cük-cük gözcük vururdu. Can amma öz hayına qalırdı: “Sənin adın nədi, əmi?” – soruşdun.

“İlqar. İlqar əmiyəm, bala”, – dedi.

Söz soruşmanın da ayırd bir ara-verdisi vardır. O fasilələri dəhətləməli¹ idin. İlqar əminin bu özümsülənməyi, o yadırgamamış, amma yad ləhni, işğınlənməsi, uyflu yol getməsi unudulmuş bir zadları dirildirdi. Dumanlıqda yatmış bir zadı tanışlandırır. Bu tanışlıq anayın bir zad idi. Keçmişlərdən baş qaldırırdı. İtib-batmış zadlara tanışlıq cığırı düşürdü.

Sənin bağrında elə bil keçmişlərin bəndi var idi, kəməndi var idi. Könlünün lillənmiş gölündə görünmürdü. Keçmişlərin sanki iyi-dadı, boyası laybalay çökübən könülün tutqun gölündə yatardı.

Çoxlu çalışmışdın, bəlkə o iy-dadları aydıncasına bir dadasan, amma macal olmamışdı. Göz-çalım ayamı zaman keçmişdi. Çapaçap çapmışdı. Bircə məlum inilti qalmışdı.

Yolun izi aydınlaşırdı. Yol qırağından şüvərən, xırmənotu iyləri burnuna dəyirdi; meh yelində narın-narın oynağa gəlirdilər. Yaz havasında yalmalanırdılar. Sevincək iy yayırdılar.

Zehində yol qırağının otlu-ələfli fərşi sərilirdi. Başdan-boya süd tiyanı, sətik, dovşan alması, əməköməci, qaxurd, qiyaq... bir-birinə gəyişirdilər. Bəlkə də orada-burada lala

¹ Diqqət etmək

gülü qızarırdı. Tanış bir yaz fərşi açılırdı, amma görünmürdü. Təməsik anlamalı bircə yaz döşənəyi idi, döşənmişdi.

Yoxuşun ətəyindən üzü yuxarı dırmaşdı. Yanındakı bu qaraçuxalanan əmi xısın-xısın, astaca-astaca, amma qıvraq yuxarı dırmaşdı. Heç belə bir gecəni gözləməmişdin. Hər zad axınırdı. Təkcə İlqar əmi öz-özlüyündə möhkəm çarpırdı. Üzünə toz qondurmurdu.

Yadına gecə xeyir-şəri düşdü. Gecə yarısına kimi gecənin xeyir-şəri olar. Adı gecə yarısınadır, amma obaşdana-cən çəkər. Gecənin xeyir-şərində gecə qarası tapılar; heyvan şəklində tapılar, adam ola bilməz. Gecənin bir aləmində yol gedən yorğun-argın bir adam yuxu ilə ayıqlıq arasında yüngülvari bir hala düşər. Gecənin şəri bir çəpiş, ya bir köşək şəklində yolun yan-yörəsindən tapılar. Gecə yoldan keçən kimsəyə yoldaş olar. Gecənin xeyir-şəri başa çatcağın yalancıl olduğunu bilindirər. Dan yerinə mil atmamış bir dərəyə qaçar, yox olar, itər.

Gecə qarası adamın sıtqın siyirər. Adamın sadəliyinə tüpürər. Adamı ələ salar.

Sən öz-özündən utandın. Çayın boğulmuş səsi hələ də qulağında pırıldayırdı. Hər zad, amma İlqar əminin qaraçuxalanan heybətindən qaynayırdı. Səhm oluban ürəyinə çökürdü. Ağırlanırdı.

Dedin: “İlqar əmi!”

“Cana?”

Səsində əski bir tanışlıq var idi – torpaq tanışlığı kimi. Bu səsi heç zaman eşitməmişdin. Amma onun qərib tanışlığı gecə təkin adamı özünə çəkirdi. Dağın özündən bir nişana idi. Sanki azgınlıqdan tapılmışdı.

“İlqar əmi, dedin, – mən səni heç görməmişəm axı. Sən bəs nə cür kərmamadlısan?”

Fikir elədin, indicə İlqar əminin də, gecənin də mərmuz heybəti sınaacaq. Dağçı idin, nədən bəs bilmirdin, dağın

qoynunda o buruq-buruq qobular, dərbəndlər, ürək yaran qayalar, küşüldəyən sellər əl oyunu deyillər.

Qaranlıq çökəndə dağa, dağ hər zaddan artıq sayıq olar. Dağın gövdəsinə vüqarlı bir can çökər. Belə bir dastanlar yalancıl deyilmiş. Qulaq as! Can qulağında ingilti duyulur. Canun pırıldadı, səsin zəif çıxdı: “Mən səni heç tanımıram, axı, – dedin, – mən bütün kərmamadlıları tanıyıram”.

Belə ki sən danışdın, dağ da, gecə də, İlqar əmi də möhkəm dayandılar. Heybətləri artdı da. Sən tək canına qaldın.

İlqar əmi səndən ərdəmli dağa yanaşırdı, səndən yatımlı danışdı, duruşuğu dağa bənzəyirdi. Qara geyimi gecəyə uyurdu. Əslində dağnan gecə doğmuşdu onu. Gur danışığı səni ayındırırdı.

“Məni kərmamadlılar tanımaz”

“Axı dedin kərmamadlısan”.

“Dedim, bəli, dedim”.

Çöndü sənə sarı. Ürəyin diksindi. Heç bilməmişdin, ulduzların işığı bu aydınlıqda şəfəq saça, şövq ata. Göyün örpəyi başının üstündə pul-pul çiçəklənmişdi.

Gözlərin daha yaxşı görürdü (bəlkə də güman edirdin, yaxşı görürsən). Amma İlqar əminin qovaqlı¹ gözlərini, günlüklü qaşlarını, qartal burnunu, uzun yanaqlarını elə bil aydınca görə bildin.

Dağa dırmaşan çağda əvvəlcə bir yorğunluq çulğayar. O, ilk yorğunluqdur. Dağçılar onu yaxşı tanıyar; tez sovuşar. Səni də ilk yorğunluq basırdı. Cumdun özünə. Azca tər basmışdı. Yel amma həzindən əsirdi. İlqar əmi sanki sənənin pərişanlığını düşünürdü.

“Qoy hələ yoxuşu çıxaq, – dedi, – gecə dağda danışanın qulağı heç zad eşidə bilməz. Gecələr dağ sayıq olar. Dağçı gərək sayıq olsun”.

¹ Dik qapaqlı göz

Yuxarı çıxdıqca zehni qaraçuxa fikri doldururdu. Nə inana bilirdin, nə inana bilmirdin. Dağnan gecənin zülməti səni udurdu. Könlünün paslanmış dərbəçəsi açılırdı. Yuxarı çıxdıqca könlünün axarı gecənin axarına qatışırdı. Dərin-dərin bürkülü bur-bucaqlara zehmində meh yeli qanadını çəkirdi.

Zehnin yeldə çimirdi. Yuyunurdu, tozu alınırdu. Qaraçuxa fikri canlanırdı.

Hər kimsənin bir qaraçuxası vardır. Hər il axır çərşənbə axşamı od yandırmadan əvvəl uşaqlar bütün ev-əşiyin örüşünü ərsinlə cızıqlayarlar. Sonra dama çıxarlar. Damın üstündə novçanın dibindən qırağ – ala bir sıra daş düzərlər. Lap böyük daşı əvvəlcə qaraçuxanın adına dam qırnasına qoyarlar. Sonra bir-bir ev adamlarının adına pəpə deyənindən məmə yeyənincən daş düzərlər: “Bu dədəmin daşı, bu nənəmin daşı, bu...” deyərlər. Ta çatarlar atın daşına. Sonra kələ cöngənin daşı, öküzün daşı, inəyin daşı...

Qaraçuxa hamıdan başda durar – hörmətli. Sanki qara lökdür dəvə qatarının qabağında.

Bəlkə də bir gecə evin kişisi tövləyə gedib mallara baxanda, gecənin o aləmində qaraçuxanı orada görər – öz qaraçuxasını! Allah bilər, qaraçuxa evin kişisinə nələr deyər. Hər adam qaraçuxa görə bilməz ki...

Bəzi günlər səhər tövləyə gəndə kəhər atın yalını, quyruğunu hörülmüş görər. Atı tumarlanmış görər...

Gecənin xeyri var, gecənin şəri var. Qaraçuxa gecənin xeyrindəndir. Gecələr “gecəniz xeyrə qalsın” – deyərlər.

İlqar əmi elə bil sənə fikrini oxuyurdu. “Hələ gecənin xeyir-şərindən çox qalır, – dedi. – Dan yeri sökülməmiş gecənin xeyri-şəri arınmaz. Gecənin xeyir-şəri arınmamış dağda sayıq olmaq gərəkdir”.

Yenə susdu. Xıslın-xıslın yol addımladı. Sən də cumdun zehninə gecəylə çalaqanmış aləminə – könül üçbucağına.

Qaraçuxanı, daha day, nağıllarda tapmaq olar – əfsanələr ölkəsində...

Uşaqlıqdan indiyə qədər qaraçuxa zehmində donub qalmışdı, uşaqlıq xatirəsi kimi.

Xatirə də yox, bir uşaqlıq duyğusu kimi, nə aydın, nə kas, yarı məhəbbət parçası, yarı ömür çürüyü, yarı zəhmət, yarı sevinc. İtmiş, unudulmuş bir dünya, yarımamış-yarçımamış adamın zehmində (sənin kimi) paslıca bir sandıqda, burulu boxça bükümündə qalmışdı; nəmöv iyi verirdi. Çürümüş iyi verirdi. Torpaq iyi verirdi. Qalmışdı, amma bircə itik təkin. Elə bil, bir zad itirmişdin. O itiyin adını da itirmişdin (itik tapılarda adam sevinər). İlqar əmi torpaq iyi verirdi.

Gecənin xeyri zehmində göyərirdi. Cuğarırdı. Yuxarı çıx-dıqca sevinc çulğayırdı səni. Yorulurdunsa da, yüngüllənirdin. Duru, süzgün havadan sinən doluban atlanırdı.

Dağnan gecənin o aləmində sənin ürəyin saflaşır, durulurdu. Hərdənbir qıl bəndə bağlı qalırdı, aslanırdı. Yaşayışın bəndi titrəyirdi. Hər zad durulurdu. Ürək döyünməsi şirinləşirdi. Ana südünün iyi gəlirdi.

Hərdən elə sanırdın, hər yandan göz zillənibdir – gözlər zillənibdir.

Min-min gözlər, gözcüklər sənə mırıdıblar. Gecə elə bil, arı şanı, dəlik-dəlikdir. Şu gözlər sanki dağ süzgəcinin şadara¹ gözləridir. İnsanoğlu o süzgəc gözlərdən keçir. Saflığa çıxır. Dağda daha qorxu yox idi...

¹ Torpaq ələmək üçün gen gözlü qəlbir

ƏZİZ SƏLAMİ

Əziz Səlamî 1953-cü ildə Güney Azərbaycanın Miyanə şəhərində anadan olmuşdur. Orta təhsilini doğulduğu şəhərdə almışdır.

1974-cü ildə qısa müəllimlik kursunu bitirərək orta məktəbdə dərs demişdir.

İran islam rejimi dövründə təqiblərə məruz qalmış, ölkəni tərk edərək Azərbaycanın Quzeyinə gəlmiş, bir müddət Bakıda yaşayıb yaratmışdır.

1986-cı ildə Almaniyaya mühacirət etmişdir.

O, "Yol üstündə ağac", "Susmaz mahnı", "Öldürməyin bu daşı", "Uçanlar", "Anamın yurdu uzaqlardan", "Torpaq duyur addımın" adlı şeirlər; "Axar kitab" və "Bahara yazdıqlarım" adlı nəsr kitablarının müəllifidir.

O, eyni zamanda tərcüməçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olmuş, çin, yapon, alman, ispan və Amerika qızıldərililərinin ədəbiyyatından bəzi əsərləri ana dilinə çevirmişdir.

KEÇMİŞİN GƏLƏCƏYİ

Bazarın qurtaracağından başlanan yolla gəlirdi. Səsini eşitməsəydim, hər zamankı kimi yanımdan keçən insanlara baxmadığım tək ona da baxmayacaqdım. Yanında kimsə olmadan danışması maraqlandırdı məni. Başımı qaldırıb mənimlə qarşı-qarşıya gələn o oğlana baxdım.

On dörd-on beş yaşında bir oğlandı. Üz-gözündən, görünüşündən kənd uşağı olduğu duyulurdu. Mənə yaxınlaşdıqca daha da diqqətlə süzə bilirdim onu. Ona yaxın olan biri ilə söhbət edirmiş kimi, sağ əlini havada oynadaraq şirin-şirin danışır və dərinə özünə dalmışdı. Üst-başı təmiz, yaraşıqlı bir oğlandı. Yoxsul olmayan bir kənd ailəsindən olması bəlli idi. Görünməz adama söylədiyi sözlərini anlaya bilməsəm də, üz-gözünün ifadəsindən onların sıxıntılı və kədərli olması bilinirdi. Yanımdan keçərkən, mənim ona dörd gözlə baxmağımın heç fərqi belə olmadı.

Dönüb arxadan süzdüm onu. Qarşıdan gördüyüm o oğlanın tam arxadan görünə biləcəyi idi. Təmiz, yaraşıqlı və baxılmış bir kənd uşağı. Ruh xəstəliyinə tutulması bəlli idi. Gedə-gedə onu düşünərkən o, xəyalımdan bir daha gəlib keçdi; içimdə bir ağrı izi buraxa-buraxa. Niyə bu şirin yeniyetmə oğlan bu xəstəliyə tutulmuşdur, niyə onu təkbaşına buraxmışlar, onun ardınca gəzən, onu arayan, onu evinə-yurduna döndərən biri olacaqmı, yoxsa olmayacaqmı?!

Bu cavabsız sorğulardan günlər gəlib keçdi. Günlərin hər nəyi, kiçildə-kiçildə, silə-silə aparən axımına o da qoşulub getdi.

O gündən nə qədər keçdiyini unutmuşam; on gün mü, on beş gün mü, artıq bilmirəm. Məni atamın bazarda olan dükanına aparən o yoldan yenə də keçirdim. Birdən qarışıq bir səslər eşitdim. Dönümdən çıxarkən bir sürü oğlan uşaqlarını gördüm. Çığıra-çığıra, “hoy dəli, hoy dəli” deyə-deyə, uca-

dan gülüb əylənə-əylənə, daş ata-ata özlərindən yaşlı bir oğlanı önlərinə salıb gətirirdilər. O, uşaqların əlindən qurtarmaq istərkən nə edə biləcəyini bacarmırdı. Arabir durur və dəhşətlə çığırırdı. Çığıra-çığıra əllərini qaldırıb üz-gözünü cırırdı. Bütün sifəti qan içində idi. İncə barmaqlarından qan axırdı. O, mənim gördüyüm oğlan idi. Üst-başı kirlənmiş və bütün təmizliyini itirmişdi. Görünüşündə olan o şirinlikdən, o yaraşıqdan bir iz belə qalmamışdı. Bir neçə gün ondan öncə görünməz bir adamla şirin-şirin, sevə-sevə danışan o gənc oğlan indi görünən, gerçək olan o insan balaları ilə dəhşət, ağrı və qan dilində danışdı. Onun danışdığı o dil, o insan balalarının əyləncə dili olmuşdu.

“Siz heyvanmısınız, vəhşimisiniz, bu oğlanı nə günə saldığınızı görmürsünüz!” deyə onlara acıqlandım. Əllərindən çox dəyərli bir əyləncələrini almışam kimi onlar mənə kinlə baxaraq dağılıdılar. O oğlan da üz-gözündən, əllərindən qan axa-axa uzaqlaşib getdi.

İllər gəlib keçdi. “Hoy dəli, hoy dəli” deyib bağırان, o oğlanı daşlayan, onun dəhşət və fəlakətindən zövq alan o uşaqlar böyüdülər. Min-min, milyon-milyon oldular. “Hoy dəli, hoy dəli” deyib bağırmağa başladılar. Bir-birlərini daşa basdılar, bir-birlərini parçalayıb dağıtdılar. Bütün ölkə onların qanına boyandı.

GÖY ÜZÜNƏ YAZDIĞIM AD

“Belə-belə məmələri var!” – məndən çox yaşlı olan bacım əllərini qoşalayaraq havada xəfifcə, dönə-dönə qaldırıb endirərkən qoşalanmış əlləri iki iri, dolğun və yetkin meyvə ilə dolmuş kimi oldu. Bacımın iki ovcuna yerləşən o görünməz iki meyvə tanımadığım və amma maraqlandığım bir aləmdən qopub gələn və içimi anlaşılmaz duyğularla dolduran bir külək kimi əsib keçdi.

Qaldığım o kəndə onun qonaq gəlməsi yaşadığım və heç fərqində olmadığım hər şeyi dərindən dəyişirdi. Hər gün getdiyimiz bağların ən şirin meyvələrinə onun dadı qarışmışdı. Dərdiyim hər bir meyvənin soyduğum qabığına onun qoxusu hopmuşdu. Bütün yediklərimi yediklərimdən daha çox, bütün içdiklərimi içdiklərimdən daha çox o doldurmuşdu. Hər gün bütün gözümün önündə olanlar, bütün gördüklərim özündən çıxaraq onun görünüşünü alırdı.

Gecələri başımızı yastığa qoyarkən, səssizlik bir dəniz kimi dalğalanıb kəndi bir əl boyda daş kimi öz diblərinə çəkirdi. Elə bu zaman gecə quşu başlayırdı ötməyə. Onun səsi kəndin ayağındakı bulaq başında uçan böyük tut ağacından gəlirdi.

İnsanların danışdığı sözlərdən bir söz belə bilməyən gecə quşu mənim heç kəsə demədiyim sözləri bütün gecə boyu o səssizlikdə bir-bir dilə gətirirdi. Bilirdim ki, mən yatsam da o quş səhərədək mənim gizli sözlərimi mürğüləyən quşlara, heç uyumaq bilməyən ulduzlara, anlaşılmaz rüyalarında dərin-dərin və ağır-ağır nəfəs alan ağaclara söyləyəcəkdir.

O isə, qaranlıqda ta diblərindən, ta diblərindəkindən mənə baxırdı. Gözlərinin yanan qaranlığında heç bir gecə quşunun ötmədiyini mahnılarını mənə eşitdirmək istəyirdi.

Qaldığımız evin ancaq bir otağı olduğundan hamımız orada yatırıdık. Onun yatağı mənim yatağımla qonşuydu. Ondən utanıb da bir doyunca üzünə baxa bilməyən mənim ayağımın nə zaman onun yatağına uzanmasını heç bilmədim. Ertəsi gün o, bundən söz etdikdə, bunu nədən etdiyimi özümə açıqlaya bilmədim.

Mənim ayağımın ona uzanmasında erkək bir canlının dişli bir canlıya yaxınlaşmaq istəyindən daha çox dünyaya yenice gəlmiş bir quş balasına bir cüt qanadın və bitkiyə dönməkdə olan toxuma yaşıl rəngin uzanması vardı. Bu uzanış sanki yaşamın erkək-dişilik tarixindən daha da uzaqlara və daha da askilərə gedirdi.

Mən onu ağacların qucağında gizlənmiş gölün suyunda çılpaq çimərkən görəndə onun çılpaqlığını görməmişəm kimi oldum. Altında oturduğum ağacların bütün yarpaqlarında o varkən, onu başqa yerlərdə aramaq məni maraqlandırmadı.

Onun bağdan ovcunda gətirdiyi və mənə verdiyi bir armud, bir alma və iki iri ərik onun özüydü. O, özünü ovcunda tutub mənə uzadırdı. Mən o meyvələri yeyərkən, onun meyvə olmuşluğunu yeyirdim. Amma meyvələrin o olmuşluğunu yemək istəyi heç xəyalımdan belə keçmədi.

Qarpız tumlarını evin divarına yapışdırmaqla onun adını yazmağım onu çox sevdirsə də məni ona bir kiçik pəncərə boyda belə açə bilmədi. O, mənim əllərimin qarpız tumlarıyla yaratdığı adını sanki evin divarına deyil, göyə yazılmış kimi süzürdü; onun vara və bir an belə yaşaya bilməyəcəyi göy üzünə.

DAR AĞACI

Atamın və qardaşımın evə gətirdiyi qəzetlərə mən də baxardım. Hələ oxuya bilməsəm də onlarda verilən fotolardı məni maraqlandıran. Onlar bizim ölkənin şəkilləri idi. Oxumaq bilmədən ölkəmizi o şəkillərlə oxumağa başlamışdım.

Onların bir çoxu üz-gözlərini tük basmış, qaşqabaqlı və yorğun qaçaqçıların fotoları idi. Onların içində gülənlər çox az olurdu. Vardıysa, tək-tək lotereyada birdən bir qucaq pula çatanların fotoları idi.

Qatillərin, cinayət işləyənlərin fotolarının sürəkli sərgisiydi o qəzetlər.

Bayram vaxtlarında da öz şanlı görkəmi ilə bütün onların bir heçlik və bir boşluq olduğunu vurğulayan şahlar şahı şahımızın fotosu verilirdi. Onunku bütün o birilərinkinin üzərində dururdu, çox üzərində, çox.

O foto uşaq ürəyimdə bir arzu oyadardı: keşmə bütün şəkillər onunku kimi olaydı, üz-gözlərini tük basmayaydı, acıqlı-acıqlı, öfkəli-öfkəli baxmayaydı və onunku kimi şanlı və gülərüzlü olaydı!

Bütün o fotoların içində məni daha çox maraqlandıran bir foto vardı. Mən onu baxdığım qəzetlərdə çox görədim. Onu hər gördüyümdə daha da maraqlanar və həm də içimdən bir sarsıntı keçərdi. Qorxuyla qarışıq anlaşılmaz sorğular duyardım. O, dar ağacından asılan insanların fotoları idi.

Nədən insanı dar ağacından asırlar? Ağacları çox sevən, onların çiçəyini, meyvəsini gözləyən və onlara həvəslə dırmaşan mən bütün ağaclar içində yalnız dar ağacından qorxurdum.

Biz ağacların dilini bilmirik, necə ki, onlar da bizim dilimizi bilmirlər. Bilsəydilər, dil açıb deyərdilər:

– Biz sizə tər-təmiz hava verdik, sərinlik verdik, hər rəngdə gözəl qoxulu çiçəklər verdik, bir-birindən dadlı meyvələr verdik, bizim ölümümüz belə ev-ev sizin yaşamınızı rahatlaşdırdı, gözəlləşdirdi, hər birimizə bir ad verdiniz, o adla razılaşdıq, amma bütün dünya ağaclarından bir sorun, onların hansı dar ağacı olmaq istəyir sizin üçün?

BİR GÜNƏ AÇILAN GECƏ

Şərabımın qalanını orada içim deyər pəncərəyə yaxınlaşdım. Bu mənim çoxdankı alışqanlığımdı. İşıqları söndürüb pəncərə önündə duraraq şərabımın son qurtumlarını orada bitirirdim. İşıqların sönməsi və qaranlıqların içəriyə dolması ilə içərini eşikdən qoparan işıq-qaranlıq hüdudları da ortadan qalxır və mən bütün gördüklərimin bir parçası ola bilirdim. Şərabımdan qurtum-qurtum içərək gecənin bütün görüntülərini dərin-dərinə seyr edirdim.

O gecə də bir çox gecələrdən biri idi. Mən idim, qaranlıqlar idi və gecə görüntüləri. Dünyanın bütün səssizliyinə bürünüb ayaq üstə uyuyan şam ağacları önümdə ucalırdı. Onların üzərində gördüyüm ilk ulduz çox uzaq, dərin və şirin bir rüyadan məni süzən bir göz kimi idi. Ondan bir az aralı, bir az uca yerdə duran, köksünə düşmüş insan ayaqlarının iri ləkələrini göstərmək istəmirçəsinə incələn ay görünürdü. Bunlar başlayacağım yuxunun ilk addımı idi. “Belə bir gecənin sonunda başlayacaq bir gün nə qədər gözəl ola bilər?” düşünürdüm. Göy üzündə bir əlçim bulud belə yoxdu.

Hər gecə özünü duyuran ən xəfif küləklər belə ağaclara sarılmış uyuyurdu. “Sabah yenə ormanlar olacaq və mən olacağam. Günəşin ilıq işıqlarını əmən, gözlərini dünyaya yenidən açmış yarpaqlar, rənglərə boyanmış kollar və bütün bunların sevincini uca səslə bildirən quşlar...” keçdi xəyalımdan.

Gecənin sonunda mənə qollarını açmış belə bir günün sevinci ilə yatağıma uzandım.

Gecədən nə qədər keçdiyini bilmirəm; gecəni var gücü ilə doldurub daşan bir bağırtdı, bir gurultudan oyandığımı gördüm. Pəncərəyə çarpılan çiliklənmiş budaqların səsləri, ağacların ölüm-dirim savaşımda o amansız basqına duruş gətirmələrindən yaranan uğultular, bir sözlə eşikdən eşitdiklərim bütün səslər sanki yaşadığım o gözəl axşam və mənə uzaqlarda qollarını açmış o altın gündüz taleyin söylədiyi bir yalanmış. Sanki tale məni yuxuya verdikdən sonra gecənin qaranlıqlarında gizlədiyi qosqocaman bir divi oyatmış, gecəni və onun içində olan nə varsa o divin amansız pəncələrinə vermiş və ondan hər şeyi darmadağın etməsini istəmişdir.

Səhər pərdəni çəkərkən gecə boyu baş verənlərin hamısı gözümün önünə sərilməmişdi.

Artıq döyüşü bitmiş bir döyüş meydanı idi pəncərə ardında olanlar: yıxılmış ağaclar, budanmış budaqlar, didilmiş rəngli kollar və çiçəklər...

Bütün bunları inanılmazlıq və çaşqınlıq içində seyr edərəkən havada oynamağa başlayan qar dənələri göründü. Yataq otağından çıxaraq gedib bağçaya açılan axşam durduğum pəncərənin önündə dayandım. Yenicə yaşıllanmağa başlayan ağacları və rənglənən kol-kosları incə bir ağ rəng örtməkdə idi.

Yağan qara baxarkən qar birdən kəsdi. Görünməz əllər buludları parçalayıb böyük bir mavini göy üzünə sərdi. Gözlərim o gözəl mavi parçasını seyr edərəkən haradansa tutqun və qabarmış bulud topaları gəlib havanı qapsadı. Buludlar burula-burula qaraldı və birdən dolunun ilk iri dənələrinin pəncərəyə çarpmasını gördüm. Bir an içində çarpılan, tullanan, dağılan, səpələnən dolu dənələri yerlə göyü doldurdu.

Birdən dolunun yerini çarpaz yağın bir yağış aldı. Yağış yağarkən göydə qıvrılıb açılan buludlar seyrəklənməyə başladı. Durulaşan, işıqlaşan geniş bir mavi axaraq göy üzünün əngin bir parçasını doldurdu. O mavinin ən hündür ucundan yerin ən uzaq bölgələrinə enən bir göy qurşağı açıldı. Göy qurşağını öz sehirlir rəngləri ilə ta dərinlərimdə gördüm.

Qapının döyülməsini eşidərəkən dərin bir yuxudan oyanmış kimi oldum. Açdığım qapının ardında sevimli dostum durmuşdu. Əllərində bir dәмət çox gözəl bahar çiçəkləri tutmuşdu. Mənə baxaraq isti-isti gülürdü. Gözlərindəki: “yənə də unutdunmu?” sözlərini mənə oxutmaq istəyirdi. O sözləri o an oxudum. Mənim doğum günümü yadıma salmaq istəyirdi.

Qollarımın açılması ilə onun boynuna sarılması bir oldu.

QONŞU QADIN

Qonşu qadını ən çox maraqlandıran və ən çox qorxudan qocalıqdır. Hər nədən söz düşsə, o sözdən qocalığa bir cığır açmağı bacara bilər o. Hələ bu söz-söhbət binamızın içində olarsa, onun da qocalıq temasına qovuşa bilməsi daha da ra-

Qonşu qadın

hatlaşar. Əliylə pillələri göstərib şikayət edər: “Allah göstərməsin o günü, güclə yeriyə bildiyin bir vaxtda belə pillələri də çıxmalısan!”

Qonşu qadın hələ qocalmamışdır və ortayaşlı bir qadındır. Onun evi, binamızın alt qatında olduğundan vur-tut bir pilləsi vardır.

Qonşu qadının bir otağı var, pəncərəsi hündür palıd ağaclarına açılır. Onun ardındakı pərdə hər zaman çəkilidir. İlin hər fəslində, qışda, ya da yazın-yayın günəşli günlərində bu pərdənin ardında zəif bir elektrik lampası közərar. Qonşu qadın bu otaqda idarələrdən, tanış-tunuşlarından aldığı məktublara cavab yazar. Açıldığını heç görmədiyim o pəncərədən, hər zaman örtülü duran o pərdədən qonşu qadının gözlərində də var. Onun gözlərindəki pəncərənin pərdəsinin ardında da, yazın-yayın günəşli günlərində belə zəif bir lampə közərar. Ancaq onun gözlərindəki lampanın cılız işığı daha da dərinlərdə, daha da uzaqlarda görünər.

Bahardı, bisiklətlə uzun bir gəzintidən evə döndüyümdə qonşu qadınla qapının önündə üz-üzə gəldim. Hara getdiyimlə maraqlandığını gördükdə ona keçdiyim yaşıllanan orman yollarından və ağ yelkənli qayıqların üzdüyü göllərdən danışdım. “İstəsən, sən də bisiklətlə gəzməyə çıxıb bilirsən, bilirsən ki, dörd yanımız ormanlar və göllərdir!” dedim. “Düşünərəm bir” dedi, “bəlkə motorlu bir bisiklet aldım özüm üçün”.

O gündən artıq illər keçir və qonşu qadın motorlu bisikletini hələ almamışdır. Bir yay günündə, ona bağçamızdakı ağacların yarpaqları arasında quruldayan göyərçinlərin yuxulu səslərini sevdiyimi söylədim. O, əllərini köksünün önündə bir-birinə yaxınlaşdırıb bir şeyi burub üzürmüş kimi tərpəndərək: “göyərçinlərə nifrət edirəm” dedi, “əlimdə olsaydı, bütün göyərçinlərin başını burub üzərdim”. Yağmurlarda, qarlarda uzun-uzun orman gəzintilərimdən dönərkən, bəzən binanın qapısında, ya da içində qonşu qadınla qarşılaşaram.

Belə vaxtlarda, gözlərini geniş açaraq, pəncərədən bir sürü vəhşi heyvan görəcəsinə baxar üzümə. “Ah, nə yaxşı ki evdəyəm, mənə heç nə olmaz!” sözləri, parlayıb tez də sönər gözlərində.

Əslində məni heç maraqlandırmayan şeylərdən biri də elə qonşu qadın və onun həyatıdır. Mən onun haqqında söylədiyim bütün bu sözlərdən rahatca vaz keçə bilərdim də. Ancaq onunla bağlı, çox qəribə və heç inanılmaz bir olaydan danışmaq istədiyim üçün bu sözləri deməyi də yersiz bilmədim. Yay günlərindən biriydi. Hər günün sonunda şaqraq səsiylə oxuyan qaratoyuq, yenə də axşamın gəlişini bildirirdi. Yavaş-yavaş havaya yayılan sərinlik uzaqlaşan istiliyin yerini doldururdu. Hər gün bu vaxtlarda olduğu kimi, balkonumuzdakı çiçəkləri sulayırdım. Qonşu qadının evi bizim evin altında olduğundan, onun terasına su tökülməsin deyə, yenə də əyilib aşağıya baxdım. O, terrasda, masanın ardında oturmuşdu. Gördüyüm yalnız bu olsaydı, elə bundan da yetərinə utanıb tez geri çəkildim. Ancaq gözümün önündə baş verən o olay, məni yerimdəcə dondurmuş kimi oldu. Artıq utanmanın, çəkinmənin nə olduğunu tamam unudub heyrətdən bərəlməmiş gözlərimi ona dikmişdim. Qonşu qadın, ortadan kəsilməmiş bir qarpız kimi, iki əliylə başını aralayıb və içindən çox kiçik və oyuncaq kimi görünən bir qəfəs çıxardı. Sonra onu diqqətlə masanın üstündəki qəzetin yanına qoydu. Aralanmış başını yenidən bir-birinə qovuşdurandan sonra qarışmış saçlarını düzəldib səhmana saldı. Masanın üstündəki oyuncaq qəfəs böyüyüb, böyüyüb hər kəsin gördüyü və tanıdığı bir quş qəfəsi boyda oldu. Qonşu qadın ayağa qalxmaq istərkən, mən bir tilsimdən qurtulmuş kimi duydum özümü. Tez geri çəkilib balkondakı kətilin üstündə oturdum. Bir az keçdikdən sonra onun bağçada olduğunu duydum. Əlimdə çiçəkləri suladığım su qabı ilə yerimdən qalxıb ona salam verdim. O da mənə salam verdi və qızılgül tağından asdığı qəfəsi mənə göstərib:

Qonşu qadın

“gözəlmidir?” sordu. “Çox gözəldir!” dedim. Qəfəsin ağ milləri vardı. İçinə bir dәмət gözəl çiçək qoyulmuşdu.

O gündən bəri, o ağ milləri olan qəfəsi ilin dörd fəslində də qonşu qadının bağçasındakı qızılgül tağından asılmış görürəm. Baharda, yay aylarında qonşu qadın ona gözəl çiçəklər qoyar. Terrasında oturub qəzet oxuyaraq qəfəsdəki çiçəklərini süzməkdən zövq alar.

ZÖHRƏ VƏFAİ

Zöhrə Vəfai (Səttari) 1953-cü ildə Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində anadan olmuşdur.

Orta məktəbi doğulduğu şəhərdə almış, daha sonra Tehran Universitetinin filologiya fakültəsini bitirmişdir.

Ədəbi yaradıcılığa 1973-cü ildə yayınlanan "Azərbaycan nağılları" əsəri ilə başlamışdır.

Bir müddət tərcümə yaradıcılığı ilə məşğul olmuş və radio müxbiri kimi fəaliyyət göstərmişdir.

1991-ci ildən türk və fars dillərində dərc olunmağa başlayan və 32 sayı çıxan "Çuvaldız" satirik dərgisinin redaktoru olmuşdur.

Azərbaycanın Güneyində folklor nümunələrinin toplanması və nəşri sahəsində onun ciddi xidmətləri olmuş, bu sahədə onlarla kitab nəşr etdirmişdir.

Ədəbi-bədii əsərlərini "Zöhrə" və "Mütəlib" imzaları ilə nəşr etdirir.

QIZIM, MƏNİ BAĞIŞLA

Gözəl qızım, bir ömür bizlərə belə deyiblər ki, övlad ata-anaya hörmət saxlamalıdır. Və övladlar da, hər halda, onlardan məmnun olmalıdırlar. Amma bu dəfə mən səndən istəyirəm ki, məni bağışlayasan!

Qızım, bilirsənmi nədən sənin bağışlamanı istəyirəm? Ona görə ki, mən yaşadığımız əhvalı sənin xeyrinə dəyişdirməyi bacara bilmədim. Məni bağışla!

Mən səni elə bir zamanda və elə bir yerdə dünyaya gətirdim ki, heç zaman uca səs ilə gülə bilmədin, buna görə məni bağışla!

Əgər sən uşaqlığı uşaqlıqda, gəncliyi gənclikdə yaşaya bilmədinsə, məni bağışla!

Əgər ürək açan rənglərdə paltar geyinmirsənsə, məni bağışla!

Hökmə tabe olub, ömrünün ən az yaşlarından başına qara salıb və qara geyinməyinə görə, məni bağışla!

Bir kərə “ura” çəkib, əl çala bilmədiyinə görə, məni bağışla!

Səni bir yarış tamaşasına apara bilmədiyimə görə, məni bağışla!

Hökmə görə hər yerdə kişilərin arxa sırasında əyləşib, onlardan qabaq və yaxud onlarla çiyin-çiyinə əyləşməyə icazən olmadığına görə, məni bağışla!

Səni nə tam insan, bəlkə də yarım-insan kimi sənə haqq verilən bir yerdə dünyaya gətirdiyimə görə, məni bağışla!

Səni öz acılarıma, məişət çətinliklərinə və yoxsulluğa şərik etdiyimə və sənə yaraşmayan belə sönük, rəngsiz həyata görə, məni bağışla!

Ancaq qızım, səbr elə, ümidvar ol ki, bir gün olacaq, sən də dünyanın başqa ölkələrində yaşayan qızlar kimi haq-

lı, hüquqlu şəxs olacaqsan, onda fikirlərini dilə gətirəcəksən, bağıracaqsan, uca səs ilə güləcəksən, mahnı oxuya, nəğmələrə qulaq verə biləcəksən.

Gözəl qızım, əgər mənə inanırsansa, bu ümidlərə də inanmalısən. Gərək inamlı olaq. Sən ürəyinin sözlərini mənə de. Çünki mən illər və əslər boyu səbr daşı olmuşam. Mən bu qadın yaşayışında yanıb möhkəmlənmişəm. Mən də qız olduğuma görə çox sözlərdən və çox arzulardan əl üzmüşəm. Amma yenə də dayanmışam.

Görürsən ki, mən keçmişimdən utanıram. Çünki özümü tanımışam və özümə inamım olubdur. Mən başqalarına deyildiyi kimi, zəif, yalançı, hiyləgər, yaltaq, çox danışan, çox xərcləyən, düşüncəsiz, ağılsız olmamışam. Mən ana olduğuma görə fəxr edirəm. Bunları tək səni sevindirmək üçün yox, səni sevdiyim üçün deyirəm. Mənə inan və nəhayət, özünə inan. Sabahın tarixini sən yazacaqsan, sən yaradacaqsan.

Bu barədə artıq düşün...

MƏKTUBA CAVAB

Məktub yazmışdın, aldım oxudum. Sağ ol ki, öz günlərini mənə də arzulayırsan. Mənə “gəl” deyirsən. Olar... Onda olar ki, mən quş qanadından qırılmış bir lələk olam, ya tarlalardan qırılan bir saman çöpü. Elə halda hər bir yel məni qaldırıb istədiyi yerə apara bilər. O gün də bir quş məni dimdiyinə alıb yuvasına örtük eləsə, deyərəm ki, çox uğurlu olmuşam. Amma ona da arxayın deyiləm... Quşlar soyuq-isti yer axtaran halda, daha yuva nələriniyə gərəkdir.

Özümə baxıram: lələk, ya saman çöpü deyiləm... Dərindən baxıram... Özümü ağac görürəm, barlı-budaqlı, kötöklü, sayəli ağac. Necə qırım bu kötökləri? Olar özüm ilə götürəm? Elə halda onun boş yeri necə olar? Bar budağında yuva quran

quşlar, kölgədə yorğunluğunu alan yolçular... Bəs bunlar necə olsun? Mən təkcə bir ağız danışmaq üçün, ya bir qarın yemək üçün deyiləm, mənim inamlarım, andlarım var.

Mən Muğan çölündə at çapdırmışam. Arazın suyundan içib, onun axarlığına and içmişəm; Xalxalın dumduru havasından almışam, Xəzər suyunda əllərimi yuyub, Ərdəbilin adını özünə qaytarmaq üçün and içmişəm. Talış dağlarında qurulan komalara baş uzadıb, bir-bir orada yaşayanlara salam, Kələybərin dumanlı meşələrində Babəkə hay vermişəm. Qaradağ elatlarına “burdayam” demişəm; yurdumun düzlərində olan kotan ağaclarda yadigar qazmışam; Miyananın düyü zəmilərində sarı bülbül kimi uçmuşam. Zəncanın əkinçisinə, “yorulma, qardaşım”, Qəzvində itən-batan qardaşıma “dayan, itmə” demişəm; kötüyümlə bu yurdumun hər qarışına baş çəkmişəm, salam verib, salam almışam. Bu tanış izləri necə tərək edim? Mən olmasam əgər, atalarımızın məzarını xəzəl basar, toz basar. Mən onları silib aydınlatmalıyam. Mən bir güzgü kimi keçmiş ilə gələcək arasında dayanmalıyam. Axı, keçmiş gələcəyə göstərən lazımdır.

Arxayınam ki, orada olanların bir çoxu burada yoxdur, amma burda olanların heç biri orada yoxdur. Necə deyərsən ki, hər haraya getsən, göyün rəngi həmindir.

Sən heç Təbrizin göyünü yağış yağandan sonra görüb-sən? Onun yuyulan ulduzlarına baxıbsan? Başmaq tikənləri alma yarpağında çiməndə görübsən? Babbu quşunun səsinə yuxudan durubsan? Azan səsi eşitmədən nə sayaq yaşayırsan? Ananın çadrasını nədən aparıbsan? Zaman ötəndən sonra daha o, ananın ətrini verməyəcəkdir. Ananın çadrası ətirli və isti olan halda gözəldir. Ananın başında gözəldir. Ananın gülər üzü və mehriban gözü onun qarşısında baxanda gözəldir. Ananın qapıdan girməyi, aldığı alçanı, armudu minlərlə metroya, tramvaya dəyişməyəm. Daha sən Mərhəmət nənəni görmür-

sən. Amma mən hələ də o bizə gələndə çarqatının qucağına baxıram, görüm mənə nə gətirib...

Mənə “gəl” deyirsən, sağ ol. Amma bilmirəm, burda nələr var ki, zəncir kimi məni buraya bağlayır. Mənə “gəl” deyirsən. Mənə “qır” deyirsən, demək mənə “öl” deyirsən.

Yox... Hələ qalmalıyam, hələ dayanmalıyam!

ƏLİRZA ZİHƏQQ

Əlirza Zihəqq 1959-cu ildə Güney Azərbaycanın Xoy şəhərində dünyaya gəlmişdir. Yazılarını əsasən “Ağçaylı” imzası ilə nəşr etdirmişdir.

O, “Dədə Qorqud” (Təbriz) və “Ərvin” (Xoy) dərgilərinin yaradıcılarındanadır.

Əsərləri Azərbaycan və fars dillərindədir. İndiyədək onun “Qaşqay el ədəbiyyatı”, “İtkin ulduz”, “Azərbaycan gülüşü”, “Zəxm-e şişə” (“Şüşə yarası”), “Qulam-heydər dastanı” və s. kitabları nəşr olunmuşdur.

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında nasir və publisist kimi tanınmaqdadır.

SİMURQ ƏFSANƏSİ

Bir zamanlar dünya quşlarla dolu idi. Quşlar da biz insanlar kimi idilər – qəmləri də vardı, dərdləri də. Sevincləri də vardı, hətta bayramları, şadlıq və toy mərasimləri də. Amma heç biri özünü xoşbəxt hiss etmirdi. Bəzilərinin sərvəti vardı, amma çox şeyləri, məsələn, sağlamlıqları, övladları və yaxşı dostları yoxdu və deyirdilər ki, bədbəxtik. Bəzilərinin də sağlamlığı, arvad-uşağı, mehribançılığı – hər bir şeyi vardı, amma sərvətləri olmadığından onlar da deyirdilər ki, bədbəxtik. Quşlar bir-birinin paxıllığını çəkir və onlarda olmayanları və yaxud da daha çox olmasını istədikləri şeyi əldə etmək üçün hər yola əl atırdılar. Şəhər oğrular, tamahkarlar və yalançılarla dolmuşdu.

Hər kəsin gözündə şirin və gözəl olan həmin o dünyada “humay” adlı bir quş vardı. Humay quşu çox fikir edərdi. Fikir və düşüncələrinin çoxluğu səbəbindən o, öz əttar dükanında dərman və ədviyyə satmaq yerinə, kitab yazmaqla məşğul idi ki, bəlkə xoşbəxtlik sirrini o kitabda şərh edə bilsin. Humay quşu elə hey yazırdı və bir gün ürəkdən, qəlbinin dərinliklərindən gələn bir ah çəkdi. Onun ahı o qədər yüksək səsləndi ki, dünyadakı bütün varlıqlar bu səsi eşitdilər. Quşların yalnız cücənin gözündə böyük görünən o kiçik dünyalarındakı hər kəs humayın başına toplandı. Tutuquşu, kəklik, tovuz quşu, bülbül və hətta dərya kənarında məskən salmış danquşu belə gəldilər ki, görsünlər nə olub.

Hamının qəmgin, bədbəxtlikləri üzündən qəm-qüssə içində olduğunu gören danquşu təəccüblə kəkliyə dedi:

– Sən niyə qəmginsən? Sən ki bizlərdən ən xoşbəxtisən. Biyabanlardakı hər bir yırtıcı canavar, məkrli tülkü bir tikə ət xətrinə sənin qəsrinin gözətçiləridir. Sən niyə nalə çəkirsən? Sən ki dünyada bu qədər qızıl mədəninə, ləl-cəvahirata sahibsən, nədən qəmlisən?

Alnına qırışlar düşmüş kəklik dedi:

– Mən də hər kəs kimiyəm, halım o qədər də yaxşı deyil. Varım-dövlətim, qüdrətim var, amma ürəyim sakit deyil. Doğrudur, canavarlar, tülkülər mənə öz padşahları bilirlər və mənim bir əmrimlə öz bacı-qardaşlarını belə rəhm etmədən parçalamağa hazırdırlar. Lakin əfsus ki, mənim ömrüm sona yaxınlaşmaqda, dünya isə gündən-günə cavanlaşmaqdadır. Ləl-cəvahiratın, mirvarinin qiyməti getdikcə yüksəlir, mən heyifsilənirəm ki, öləcəyəm və saraylarım, mədənlərim, zərgərlik hücrələrim onun-bunun əlinə düşəcək. Əsasən də, heç sevmədiyim canavarların və tülkələrin əlinə. Çox yaxşı bilirəm ki, onların duaları da, tərifləri də – hamısı yalandandır. Amma bununla belə onların tərif və vəsflərini eşitməyi, qulluğunda durmalarını, fərmanlarımı dinləmələrini çox xoşlayıram. Bəli, qardaş, mənim də bədbəxtliyim budur.

Danquşu tutuquşuya üz tutub dedi:

– Bəs sən nə deyirsən? Sən o qədər şirindilsən ki, ovçular səni tutsalar belə ocaq üstə kabab etmirlər. Qızıldan, gümüşdən olan qəfəsdə saxlayır, suyunu, çörəyini verirlər və orada olduğun müddətdə insan qəlblərinin əzizi olursan. Bu xoşbəxtlik elə də az bir şey deyil!

Tutuquşu quyruğunu tərپətdi və gözləri yaşarmış halda dedi:

– Mənim də ürəyim sıxıntıdadır, dünya mənim üçün o qədər də xoş deyil. Mənasını belə bilmədiyim sözləri təkrarlayıram və bu iş mənə çox narahat edir. Mənim başımda sanki fikirləşməyə qadir olmayan bir beyin vardır. Mənə bəzi şeylər öyrədirlər, amma mən heç bunların yaxşı ya pis olduğunu belə bilmirəm. Yalnız onu bilirəm ki, çox yorulmuşam və bu dərddə bir çarə tapmalıyam.

Şah budağa qonaraq gözəl avazını yüksəltmiş bülbül aşağı uçub söhbətə qarışdı:

– Görürəm danquşu mənə işarə edir. Onun fikrincə, mən hamınızdan xoşbəxtəm. Amma bu belə deyil! Eh, aşiq olanın

işi xarabdır! Bütün varlığım la güllərə aşıqəm və onların sahib olduğu o rəng və xoş ətirlərinin təsirindən daima mahnılar, tərənələr qoşuram. Amma bu gözəl tərənələri oxumaq üçün onlara yaxınlaşdıqda, bu güllər xoş münasibət yerinə öz tikənləri ilə məni yaralayır lar. Ürəyim o qədər qanla doludur ki, heç soruşma!

Tovuz quşu günəş şüaları altında min rəngə çalan qanadlarını tərpedib irəli gəldi və əsəbi halda qışqırdı:

– Hamınız elə ancaq danışmağı, çərənçilik etməyi bacarırsınız. Sonra susuzlayanda, acanda gedirsiniz evinizə, o biri gün yenə də hər şey təkrarlanır. Gəlin sizin fikir-xəyalınızı rahatlaşdırım – mən də bədbəxtəm. Naz-qəmzəm var, özümdən razıyam, qürurluyam. Mənim fikrimcə, bu dünyada məndən daha gözəl, məndən daha xoş rəngli və mənim qədər gözəl nitqə sahib birisi tapılmaz. Amma dünyanı gəzdikdən və artıq yaşa dolduqdan sonra anlayıram ki, bütün ömrüm boyu yanılmışam. Bayaqdan bizi sorğu-suala çəkmişən, danquşu, de görək, sən in dərdin nədir?

– Mənim dərdim susuzluqdur, vəssalam.

– Sənin ki bütün ömrün gölməçələrin, dəniz və çayların kənarında keçir. Su ağzında oturub susuz qalmaq mümkündürmü?

– Mənim də bədbəxtliyim elə budur. Qorxuram ki, əgər okean suyundan bir qurtum içsəm, suyu qurtarar. Nə çaydan su içə bilirəm, nə də dənizdən. Hətta ən susuz vaxtlarımda belə sudan bir qətrə dada bilmirəm. Yağış yağmasını gözləyirəm, leysanlar arasında durğun və pis qoxulu çala axtarışındayam. Heç mən dinməyim, siz özünüz dey in, mən bəxtsiz, talesiz bir quş deyiləmmi?

Danquşu üzünü hamının aqıl, müdrik və elml i hesab etdikləri, az danışan, sakit hüd-hüdə tutdu:

– Xoş sən in halına, bir zamanlar Hz.Süleymanın əziz-dürdanəsi olmusan, onun məktublarını aparmısan. Sən çox sirlər-

dən agahsan! Göy üzündə pərvaz edərkən aşağıdakı hər düzü, hər tərəni, gizli və görünməz olan hər bir çayı, çeşməni görürsən. Əminəm ki, ürəyində heç bir dərдин yoxdur. Həqiqətən də, bəxtəvərsən!

– Eh, kaş ki, mən də çoxları kimi nadan olaydım və bu qə-dər fikrə, düşüncəyə qərq olmazdım. Çox bildikcə və anladıq-ca dərдин də çoxalır. Məsələn, bəzən görəndə ki, bir çoxlarının yaxşılıq etməkdə məqsədi ancaq insanları aldatmaq və onlar-dan “bəh-bəh” eşitməkdir, o zaman ürəyimdən bərk ağrı tutur.

Yaxşı bilirəm ki, bu xoşqəlbli humay quşu da öz kölgəsini birinin üzərinə salaraq, bir müddətlik də olsa o kəsə şans və xoşbəxtlik gətirirsə də, özünün bir dağ böyüklüyündə dərdi vardır. Onun həyatı bir dastandır və bu dastanda minlərlə dil-siz, sözsüz kədər, qəm gizlənir. Heç mümkündürmü ki, qüssən olmasın və belə ah çəkəsən?

Qulaqları quşların səsi ilə dolmuş və bu hay-küy üzündən heç nə eşidə bilməyən humay quşu uçub hündür bir qayanın başına qondu və hər kəsdən sakitləşmələrini xahiş etdi. Hu-mayı çox sevən, onu öz dünyalarının ağsaqqalı hesab edən quşlar birdən sakitləşib, onun sözlərinə qulas kəsildilər:

– Çarəsizlikdən, bədbəxtlikdən danışib, nalə-fəryad et-mək yenilik deyil. Mühüm olan odur ki, bir qərara gələsiniz. Əgər doğru söyləyirsinizsə, ürəyiniz qəmlə doludursa və xoş-bəxt olmaq istəyirsinizsə, gərək müttəhid olub birgə yeddi çox təhlükəli şəhərdən keçib Simurqa yetişək. Lakin oraya çatmaq üçün bizim ən əsas müşkülümüz bir bələdçinin – yol rəhbə-rinin seçilməsidir. Elə bir rəhbər seçməliyik ki, yolu tanıсын və bizi Simurqun yanına aparsın. Amma mühüm bir şərt var: gərək bizim etimadımız onu qürurlandırmasın, lovğalığına sə-bəb olmasın. Elə düşünməsin ki, biz ona səs verdiyimiz, onu seçdiyimiz üçün bütün quşlardan yaxşı və üstündür.

Sayı mindən çox olan quşlar sinələrini qabardaraq humay quşundan xahiş etdilər ki, rəhbərləri olub onları Simurqun

hüzuruna aparsın ki, xoşbəxtliyin sirrini ondan soruşub öyrənsinlər.

Quşlar heç bir zaman müttəhid olmadıqlarından, hər biri öz qohumlarının, qəbiləsinin vurğunu olduqlarından tezliklə dediklərindən peşman olub məsələni seçki, təbliğat və rəy sorğusuna gətirib çıxardılar. Çox pullar xərcləndi, çox davalar oldu və nəhayət, quşların bu səfərdə rəhbəri olaraq Hüd-hüd seçildi.

Hüd-hüd dedi:

– Bizim qarşımızda çox qorxulu, təhlükələrlə dolu bir yol durur və bu səfər asan bir səfər olmayacaq. Doğrudur, Simurqu görməklə biz əbədi xoşbəxtlik əldə edəcəyik, amma oraya yollanmaq və yetişmək də cürət və cəsarət istər.

Simurqu görmək arzusunda olan, yolun çətinliklərindən qorxmayan, bir sözlə, “şir ürəyi yemiş” quşlar hamısı bir səsle dedilər:

– Bütün səylərimiz, dava və höqqabazlıqlarımızla belə yenə də özümüzü xoşbəxt hiss edə bilmirik, demək ki, həyatımızın heç bir dəyəri yoxdur. Biz öz qərarımızı vermişik və sənin ardınca, Simurq diyarına qədər gedəcəyik.

Beləliklə, quşlar yola düzəldilər. Mavi səmanın yüksəkliklərində yer üzündən – dağdan od-atəş yüksəldiyini gördülər və istinin təsirindən hədsiz dərəcədə susuzladıklarını anladılar. Hüd-hüddən xahiş etdilər ki, onları səfalı bir dərəyə apar-sın, susuzluqdan tələf olmağa qoymasın.

Hüd-hüd dedi:

– Gərək səbirli olasınız və susuzluğa dözəsiniz. Bu hələ yolun başlanğıcıdır, biz hələ “Eşq” şəhərindəyik.

Quşlardan bəzisi deyilməyə başladı:

– Qəm-qüssə çəkmək, özünü bədbəxt hiss etmək yanmaqdan daha yaxşıdır, biz gəldiyimiz yolla geri dönəcəyik.

Lakin çoxları qorxmadan yollarına davam etdilər. Onlar insanların top-tüfənglərindən püskürən tüstü və atəş arasından

keçdilər. Sərhəd kənarında çox sayda ölü və yaralı görün quşlar öz-özlərinə belə dedilər:

– Min rəhmət biz quşlara ki, dava zamanı uzağı bir-birimizin kəkilindən bir dişlək alırıq və heç vaxt bir-birimizin qanını tökmürük. O ki qaldı torpaq üstə dalaşaq, o torpaq ki, dəfələrlə ölçülüb-biçilib, sərhədlər çəkilib və insanlar istəyirlər yenə də yeni bir xətt – yeni sərhəd çəksinlər. Doğrudan ha, bu insanlar xətt çəkməyi, sərhəd təyin etməyi niyə belə çox sevirilər?

Quşlar “Eşq” şəhərindən keçib bir ölkəyə yetişdilər. Bu ölkə bütxanalarla, eləcə də bütxanaları olmayan, lakin fikirləri-zikirləri zehinlərində yaratdıqları bütləri düşünmək və onlardan yardım dilmək olan insanlarla dolu idi. Bu ölkədə müntəzəm olaraq daşa-divara mələk şəkilləri çəkən rəssam və heykəltəraşlar da vardı ki, onlar bundan həm pul əldə edir, həm də insanlardan “afərin” eşidirdilər. Bəziləri də istəmişdilər ki, bütperəstlərdən geri qalsınlar və arxalarınca desinlər ki, əgər Allahınız və ya allahlarınız varsa, bəs haradadır? Onlar da öz ibadətgahlarını naxışlarla bəzəyir və bütperəstlərdən uzaq dururdular ki, biz haqlıyıq, siz haqsız. Hər tayfa öz etiqaı, öz dini ilə məşğul idi və öz həyatlarından razılıq edirdi. Lakin bununla yanaşı bir tayfanın, ya qrupun hakimiyyətə gəlməsi və digərlərini öz haqlarından məhrum etməsi qorxusundan başladılar dəstələr və partiyalar təşkil etməyə ki, qüdrətin, hakimiyyətin bir nəfərin və ya xüsusi bir dəstənin əlinə keçməsinə heç bir zaman yol verməsinlər. Çünki belə olduğu təqdirdə, hakimiyyət başına keçənlər hətta icazə verməmişdilər ki, digərləri öz işlərini görələr, əlləri pula-çörəyə yetişə, yaxud da hər kəs öz sevdiyi rəngdə və dəbdə libas geyinə.

Quşlardan bəzisi düşündü ki, onlar da o ölkədə bir partiya-ya üzv, eləcə də müəyyən haqqa sahib ola bilər, hətta günlərin bir günü növbə ilə rəis belə seçilər, pul, dövlət və mənəb əldə edə. Bu səbəbdən də o ölkəni tərk etmək istəmədilər və orada

qaldılar. Hər biri bir bütxana və ibadətğahın tərəfdarı oldu ki, həm ürəkləri sakitləşib rahat, asudə yaşasınlar, həm də əgər bir gün bir nahaqq iş tutsalar, öz dəstələrindən bir vəkilləri olsun ki, günahları üzündən qəfəsə düşmələrinə yol verməsin.

Beləliklə, onlarla quş o ölkədə qalmalı oldu. Yola davam edənlər isə dağlardan, buzlu dənizlərdən keçərək bir şəhərə yetişdilər. Bu şəhərdə nə bir kəsin arzusu vardı, nə birisini kələk və yalanla aldatmaq, yaxud da digərlərinin sahib olduqlarından çoxunu əldə etmək istəyən. Hər kəs öz payına düşənə qane idi, öz ailələri və övladları ilə yarıac-yarıtox yaşayırdılar. Əlbəttə, cavanlardan bəziləri üsyan edir, bu həyat tərzinə qarşı çıxırdılar. Lakin dağalar tez bir surətdə gözyaşardıcı qazlarla və elektrik şok cihazı ilə özlərini yetirir, onların fəryadlarının “yüksəklər”ə çatmasının qarşısını alırdılar.

Quşların çoxu gördü ki, buradan daha yaxşı məkan tapmaq olmaz. Onlar qorxusuz, ürksüz dərvişlərin kəşkülündən su içib, tarladan dən topladılar, cavan olmadıqları üçün səs-küy, çaxnaşma yaratmaq, üsyan etmək ehtimalları da yox idi ki, dəmir millər arxasına düşələr. Lakin quşlardan bəzilərinin böyük arzuları, amalları vardı və yalnız yeyib-içib, qayğısız yaşamaqla ruhları və cisimləri qane olmazdı. Bu quşlar gözlərini uzaq üfüqlərə dikib, bütün yorğunluqlarına baxmayaraq səfərə davam etmək istəyirdilər.

Hələ də öz əhd-peymanına vəfalı qalan hüd-hüd onunla birgə yüksək səmada uçan quşlara dedi:

– Yolumuz üstündə çox əcəyib və qeyri-adi bir ölkəyə rast gələcəyik. Bu ölkədə əjdaha, mələk, div, sürünən, hoppanan hər nə varsa, bədənlərinə insan libası geyib insanlar kimi danışirlar. Danışdıqları dil də birdir, Allahları da. Orada bütxana yoxdur, ibadətğahların hamısı eyni formadadır, qapı-divarları da şəkilsiz və naxışsızdır. Hətta başqa cür libas geyinmək istəyən, ya özünü başqa bir rəngə salmaq istəyən birisini görməzsiz. Yaxud da, bir adam deməz ki, mən divdən daha yax-

şıyam və ya mələk deməz ki, mən insandan üstünəm. Lakin orada ürək ağrıdıcı bir məsələ vardır – hər kəs öz işi, həyatı ilə yanaşı, yerinə yetirdiyi ibadətin həddi ilə öyünür. Bunları ona görə deyirəm ki, oraya yetişdikdə, çox vaxt itirməyə, orada qalmaq istəyən varsa qalsın, səfər boğçasını artıq yerə qoymaq istəyən varsa bağlasın, çünki bizi hələ qarşıda çox çətin və uzun bir yol gözləyir.

Quşlardan çoxu – özlərini buraya qədər belə güclə çatdıranlar açıq-aşkar dedilər:

– Əgər müşkülümüz yalnız qürur, lovğalıqdırsa və bu qürur bizi müharibə və qantökmələrə tərəf aparmayacaqsa, bizim üçün kafidir. Kamil xoşbəxtliyə sahib olmamağımız isə o qədər də mühüm deyil. Azacıq da olsa xoşbəxtlik hiss etməyimiz bizim üçün yetərlidir.

Elə göy üzündə, yüksəkliklərdə qanad çalırdılar ki, quşlardan bəziləri dəstədən ayrıldı, qalacaq olanlar qaldılar, gedəcək olanlar getdilər. Hələ də Simurqu görmək şövqü ilə alışıb-yananlar nura qərq olmuş və min rəngli göy qurşaqları ilə dolu bir ölkəyə yetişdilər. Quşlar hiss etdilər ki, artıq nə vəznləri var, nə də qəmləri. Hətta səfər ağrısı, səfər yorğunluğu belə birdəfəlik onların canından çıxmışdı. Gördükləri, hiss etdikləri quşların bəzisini elə heyrət və təəccübə saldı ki, hətta özlərini belə unudular. Onlar sanki hissiyatsız, dərdsiz idilər, kamil xoşbəxtlik gözlərini özünə tərəf çəkən nürda idi. Artıq onların düşüncələrini həbs etmiş yeganə məsələ bu şəhərə daha tez yetişməməklərinin həsrəti və əfsusu idi. Öz ayıqlığını, huş və dərrakəsini güclə əldə saxlamağa müvəffəq olmuş hüd-hüd cəld, qıvrıq qanadlarını açdı və xoşbəxtlik çəsməsinə baş vurmaq istəyənlərlə birgə bir bulud ləkəsi belə gözə çarpmayan səməyə doğru uçub, çatdılar son məqsədlərinə – Simurqun məskunlaşdığı bir şəhərə. Quşlar həm görünən, həm görünməz olan Simurqu tapdılar və bütün ömrünü

öz dükənində xoşbəxtlik təlimi haqqında kitab yazmaqla keçirən humay quşu dedi:

–Çox çətin bir səfəri başa vurmuşuq, lakin sanki əsla yol gəlməmişik. Nə yorğunuq, nə qəmgin, nə vəznimiz var, nə rəngimiz, olmuşuq eynən nur və işıq. Bizim kainatın ancaq ondan ibarət olduğunu düşündüyümüz dünyamız yaşıl bir düzənlikdən başqa bir şey deyilmiş. Səfər boyu elə şəhərlər, indiyədək heç rastlamadığımız elə adamlar, elə varlıqlar gördük ki... Hamısı öz tamahlarının, paxılıqlarının əsiri idilər, hətta əgər aqıl olan, yaxşı olan biri də vardısa da, hər birisinin fikri-zikri rekordlar kitabında idi ki, nə yolla olursa olsun – pislikdən tutmuş yaxşılığa, hər bir şeydə öz adlarını birincilər siyahısına yazdırsınlar. Bizlər məhz belə vəziyyətdən qəmgin və dilxor idik, istəyirdik hamı xoşbəxt olsun. Bu səbəbdən səfərə yollandıq ki, səadətin sirlərini öyrənək və dünyaya əhlinə ərməğan aparaq.

Simurqun nidası bir niyyət, hədəf olub, quşların qəlblərinə düşdü. Quşlar bu niyyətlə özlərinə baxmaq üçün geri dönəndə, gördülər ki, onlarla həmsəfər olan minlərlə quşdan yalnız otuz quş qalmışdır. Öz vücut və kölgələrində Simurqu gördülər, Simurqun simasında özlərini.

Onlar artıq həqiqi xoşbəxtliyi əldə etmişdilər və qəlblərində məhəbbət nurundan başqa heç bir şey yox idi...

*Farscadan tərcümə edəni:
Ş.Abdullayeva*

İTKİN ULDUZ

Qanlı-qabarlı əllərini yumaq istərkən, alınının qırışları qatbaqat dalğalandı. Dizlərində yeni bir güc tapdı. Dinməz-söyləməz ayağa qalxıb bir göz qırpımında qaranlıqda itdi. Qərribə

bir duyğu urəyində coşmaqda idi. İllərin ağır yükünü çiyinlə-rindən qoparıb atmaq hissi kimi. Nədənsə əlləri birdən-birə poladdan yonulmuş bıçağa sarı uzandı. Sonra diksindi. Bıçağı buraxıb və ayın solğun işığında əllərinə baxıb uzun bir fikrə daldı. Ona elə gəlirdi ki, əllərinin cizgisi, illərdən bəri çəkdiyi dərdlər idi ki, xətt şəklində əllərində yer salmışdılar.

Şayəd də əllərinə baxarkən: “O saz çalan əllərimi itirdim” – deyə həbsə alınmış sazının qayğısına qalmışdı.

Qaranlığın qorxunc qanadları altında şəhər yuxulamışdı. Addımlarını bir an yeyinlətdi. Urəyi yaman döyünsə də, buza oxşar qorxu könlündə alov çəkən qəzəbin istisindən əriyib yox olmuşdı. Dayanmadan buruq-buruq küçələri, dar və əyri dalanları ötüb gedirdi. Hara gedəcəyi, nə edəcəyi hələ özünə də busbütün aydın deyildi. Qarşısında gedər-gəlməz bir yol görünürdü.

Keçmiş, gələcəyi düşünəndə, dərin-dərin xəyallara dalanda, qəzəbdən gözləri qan çanağına dönürdü. Bayaq aldığı xəbər, bütün varlığını sarsıtsaydı da, kininin nə qədər sönməz olduğunu duyurdu. Bu kin dizlərinə güc və hərəkətinə istiqamət verirdi. Bir səs duyub naqafil dayandı. Divara dayanıb boylanarkən bir əfsərin qaraltısını gördü.

Qaranlıq öz hökmünü sürməkdəydi və ehmalca yaxınlaşan addımların səsi sükutu pozmaqda. Qeyri-ixtyarı olaraq bıçağı birdən-birə onun köksünə yerləşdirmək qərarına gəldi. Vücudunu bürüyən bu nifrət və kin yanar bir vulkana dönmüşdü ki, şahlıq usul-idarəsini qoruyanları yandırıb-yaxmaq istəyirdi.

Özünü bir anlığa olsa da, qıvraq hiss edirdi. Həyatı bir dənizə oxşayırdı ki, dayanmadan coşurdu və intiqam hissi onun yenilməz dalğaları kimi səslənib guruldayırdılar. Dözmədən gözləyirdi və bıçağın sümük dəstəsini var gücü ilə əlinin içində sıxırdı. Amma nədənsə xəyala cumdu. Qatmaqarışq fıkırlər gəlib gözləri önündə səf çəkdiilər. Dodaqları tərpen-

məsə də: “Olmaya oğlumun köməklərindən ola? Oğlum da bu paltarda idi. Amma batində zidd idi. Şaha qarşı vuruşurdu”, – deyə əl-qolu sustaldı və ərteş əfsəri səssiz-sədasız yolun tutub getdi. Könlündə kök salan kin nə qədər qalın – qeyim olsaydı da, xalqa olan məhəbbəti dağlarca yüksək və əzəmətli idi. Məhəbbət və kin hər ikisi bir yerdə qoca qamətini çulğalamışdı. Qaranlıqda atılan gücsüz addımların əks-sədasından başqa, gecənin ağır sükutunu pozan bir zad yox idi. Solğun baxışları isə hərdən elə göyə dikilirdi, sanki itkin bir ulduzun sorağını tuturdu.

Qapını açıb cəld özünü həyəət atdı. Uz-gözünə su çilərkən yorğun qamətində bir yüngüllük hiss etdi. Sallaqxanadan evə nə sayaq gəldiyini xatırlayaraq gözləri yaşardı. Qoyunları kə-sib soyduğu çağ aldığı xəbər hələ də ürəyini sıxıb varlığını sarsıdırdı. Demək ki, aldığı xəbərin heç də təzəliyi yox idi. Küçədə, xiyabanda hər gün soyuqqanlı yad tanışlar ağzından dönə-dönə bu sözü – oğlunun edamlığını eşidirdi. Bu sözlərin şayiə olduğunu yaxşı qanırsa da, belə bir zamanlarda başında duman qovzanıb bütün aləm gözləri önündə qaralırdı. Səsi çıxmadan bağırırdı, çığırırdı və həyatı, kainatı dəyişdirmək həsrəti ilə yanırı, yaxılırdı. Bu anlarda həyatını ən çox sevdiyi diləkləri uğrunda fəda etməyə tələsirdi və bu xüsusda özünə söz verirdi.

Ayın bulud ardında gizlənməsilə yanaşı, zülmətə təslim olmayan sayrışan ulduzların sevimli işığı daha artıq gözə çarpırdı. Gecənin quru sükutunu şəhərin itləri pozurdular və o düşünərkən yanılırdı. Düşünürdü o gecəyə ki, “savak”çılar yırtıcı qurdlar kimi dam-duvardan tökülürdülər. Kim gəldi tutub didirdilər, hara gəldi dağıdıb yıxırdılar. Və onun pırtlaşq, ağ saçlarından yapışmış bu dustaqdan o dustağa, bu tərəfdən o tərəfə süründürüb çəkirdilər.

Meh sər-in-sərin əsirdi və onun pərişan saçlarını ehmalca hörüb titrədirdi.

Sabahı fikirləşirdi. Yenə Tehrana getməli idi. Didərgin, hüznü insanlar kimi, boynu çiyində zindanlar qapısını kəsməli idi, ta bəlkə can-ciyəri sayılan məhbus oğlunun əhvalın sorub bir xəbər tutsun.

Tehrandan bezar idi. Bu adı eşidərkən ürəyi şişirdi.

Nədənsə birdən diksindi. Otağına yüyürmək istədi. “Arvad-uşaq ayılmasın” – deyə qapı-pəncərəni kiplədi. Ürəyi dolmuşdu. Saz və sözünün yasaqlanması, toylardan, məclislərdən məhrum olması dərd-kədərinə qat-qat artırmışdı.

Dayanmadan divara sarı addımladı.

Sazı qapıb köynəyindən çıxartdı. Tozun alıb bağına basdı. Ürəyi yaman tələsirdi. Mizrab teldə oynayır, nəğmə dildə coşurdu. Sinəsində söz bulaq kimi çağlayarkən qaranlığı qarğır, aydın sabahı səsləyirdi. Səsinə ayılan həyat yoldaşı yanına cummuş və görmüşdü ki, o öz ələmindədi... Həzin-həzin və yanıqlı-yanıqlı söz söyləyir və boy boylayır:

Oyan Səttarxanım, gör nələr oldu,
Anaların gözü yaş ilə doldu.
Bacılar əl atıb tellərin yoldu,
Aynalı tufəngi tez yetir mənə...

Ulduzlar batmaqda idi və zaman tələm-tələsik ötüb keçməkdə. Qaranlıq isə qorxunc qanadların Təbrizin üstündən yığışdırıb qaçmaqda...

AKVARIUM

Düşünməkdən qorxurdum və heç nəyə fikir etmədən təkə özümü danlayırdım: “Başım ki, mənim akvarium deyil işində nə varsa görünə, bəs nədən qorxuram”. Bir də lap beynimi başımdan çıxarıb alkollu bir şüşə içinə atsalar da, fikirlərimi

və duyğularımı ki kimsə görməyəcək; bu qorxunun nədəni nə ola bilər?”

Bu suallara cavab vermək üçün ki, sorğu-suala çevrildilər, düşünmək lazım idi. Mən məqbərəyə gedib and içmişdim: heç vaxt fikirləşməyəm. Bir öküz kimi yaşamaq nəyimə gərəkmezdi?! Başımı aşağı salıb otlamaq və doyduqda bərkdən gəyirmək, doğrudan da, kef verici bir zad idi. Amma hayıflar olsun ki, heyvan deyildim və gərək öz yeməyimi qafamı çalışdırmaqla ələ gətirəydim. Bildiyim bilgileri qoşa gilaslar tək öyrəncilərimin qulağından asaydım. Onlar yaşayışa, tarixə, fəlsəfəyə və şeirə yol açan suallardan istər-istəməz beynimdə keçənləri üzə çıxarırdılar.

Beləliklə, akvariumların içində cuman xırdaca və oynaq balıqlar heç vaxt akvariumları sorğuya çəkib onların səsini zəbt edib ona-buna sovqat yollamazdılar.

Əlbəttə, heç düşünmədən bunu da bilmişdim ki, dünya gəlmələrlə dolu olmasaydı şayəd çox işlər də adamın başına gəlməzdi. Lal olmaq bu işə kifayət etməzdi ki, lallardan çox danışan bir də özləri idilər. Lallara mədrəsədə danışmaq və yazmaq öyrədikən, yazıb-danışanlardan da susmaq istəyirdilər. Belə bir zəmanədə ki, adam adamlardan qaçır. Eşqim təkə quşlar ilə danışmaq olmuşdu, quşlar da “qırp” tutmuş qanadlarınyan ölüm virusunu hər yerə yaymaqda, daha quşlardan da çəkinirdim. Sınıfə gedəndə isə daha səbət-səbət gilas yox, bəlkə qoltuq dolu kağız apardım ki, danışmaq əvəzi onların üzündən oxuyub öyrəncilərə yazdırmaqnan vaxtı bir təhər öldürüm. Çox sunuculuq edirdim nə ki müəllimlik. Beləliklə də sorğu-sual soruşmağa sinifdə vaxt qalmırdı.

Bir gün bu durumdan sıxılarkən təsmim tutdum ki, çöl bayıra çıxıb mal-heyvanlara baxmaq ilə ürəyim bir az açıla. Naxırlar və sürülər, yaşıl çəmənələr ətəyində yayılırdılar, başlarını aşağı salıb yeməkdə olsalar da gözə çarpan və hiss olan bir sevgi dalğasını onların hər bir tərpnəşində görmək çox

çətin deyildi. Bir-birlərinin ayağını ayaqlamadan, qaçmadan, qarnını buynuzlamadan və qeybətini etmədən çiyin-çiyinə yaşamaqdan zövq alırdılar. Ancaq onların sallaqxanada başlarının kəsilməsi yadıma düşərkən ürəyim daha sıxıldı. Qayıtdıqda vaxtımı güllərə ayırmaq qərarına gəlib başladım pasajları dolanmağa və sevdiyim güllərə heç pul vermədən doyunca baxmağa. İnternetdən də dünyada nə qədər bəyəndiyim gül var idi götürüb bilgisayarımda bir “fail” yıxdım. Ancaq güllərə baxanda onlardan bir ətir duymayınca səyyar satıcıların boyunlarına asdığı ətir dolu tabaqçalarından şüşə-şüşə ətir alırdım və hər yerə səpməklə gül iyi onun yanın götürürdü.

Qorxu hissi bala-bala dəhşətli kabuslarla yuxuma girir, birdən görürdüm əlimi gözsüz beyin kasasının dişinə uzadıram və nə qədər güc verirəmsə onları çəkə bilmədən qucağıma alıb aparıram diş doktorlarına. Doktorlar da beyin kasasına baxmadan mənə bir nüsxə əsəb həbi yazıb yola salırdılar. Bu həblər məni yuxuladarkən sinifdə kimsəyə güldən ağır söz demirdim. Çox sevinirdim ki, beləliklə, məni adam yerinə qoyub aylıq maaşımı kəsmədən yağ və qənd-şəkər talonunu da biləmə verirdilər. Dünyadan heç nə anlamasaydım da bunu qanmışdım ki, yaşamaq üçün adam dilinə və düşüncəsinə zəncir vura bilər, amma mədəyə və bağırsağa bu işi görmək olmaz.

Bir gün anam dedi: “Sən yuxuda hərdən elə uca danışırısan ki, mənim yuxumu da pozursan”. Anama “Nə dildə danışırım?” deyərkən o gülümsəyib “Ana dilində bala, necə bəyəm?” – deməklə yenə yasaq bir çərçivələrdə gəzdiyimi anladım.

Bu duruma son vermək üçün iki dənə 200 səhifəlik boş və yazısız dəftəri bir səhhəfə verib onları bir-birinə qatıb qalın kardon cild tutmağın istədim. O bir kitaba oxşarkən ölkənin rəsmi dilində qurğuşun hərflərlə üstündə belə bir zərli yazı yazdırdım: “Daş dövrünün akvariumları”. Başladım o kitabın

içində düşüncələrimi istədiyim kimi yazmağa və yazdıqdan sonra başqa kitabların yanına qoymağa.

Beləliklə, eləyə bildim aramış tapıb gəncliyi başdan sovmağa ki, bu da o zamanlar bir suç hesablanırdı.

Rəhmətlik anam ölmədən əvvəl mənə evləndirərkən bir zaman gördüm ki, fikrim olub uşaqları doktora aparmaq, mədrəsəyə yetirmək və xanımı gözəllik salonlarına və xəyyatlara çəkişdirmək. Beləliklə, o kitabı büsbütün unudaraq əsnaflardan nisyə almaq və təqsimlə evi gözəl fərşlər və nəfis əşyalarla doldurmaq, həyatımın böyük amalı olmuşdur.

Yaşım yetmişə yaxın idi ki, gördüm insan hüquqlarını firkirləşmədən yenə bir böyük qorxu içindəyəm. Hiss edirdim ki, bir qoyunla heç fərqi yoxdu və qəssab dükanlarının önündən keçərkən şaqqalanmış ətlər mənə qorxudurdular. Amma sevgili xanımımın mənə göz ağartmaları və uşaqlarımın mənə dil qaytarmaqları yadıma düşərkən qorxum azca azalırdı və görürdüm hələ adamam.

Bir gün darıxıb xanımın zirzəmidə qazan içinə yığıdığı kitabların sorağına getdim. Kitabları gözdən keçirərkən öz əl yazımla yazılan kitabı da görüb həvəslə başladım oxumağa. Yazdıqlarımı oxuyarkən anladım ki, gəncliyimdə nə qədər mədəniyyətdən uzaqmışam və bütün xatirələrim daş dövründə yaşayan daş beyinli bir adama aid imiş ki, onu akvariuma salmışdılar.

ƏLİ DAŞQIN

Əli Daşqın (Əli Həsən oğlu Hüseynzadə) 11 mart 1962-ci ildə Güney Azərbaycanın Ucan bölgəsinin Xalac kəndində dünyaya gəlmişdir. İbtidai təhsilini doğma kənddə, orta təhsilini Təbriz şəhərinin Xətai və Firdovsi məktəblərində bitirmişdir. Daha sonra Tehran Politexnik Universitetinin elektronika fakültəsində təhsil almışdır (1973-1978).

Təbrizdə fəaliyyət göstərən Şəhriyar adına ədəbi dərnəyin qurucularından biri və idarə heyətinin üzvü olmuşdur. Bir müddət Təbriz, Urmiya, Sulduz universitetlərində türk dili və ədəbiyyatı fənnini tədris etmişdir. Hazırda “Daşqın KAB” Kültürəl Araşdırmalar Birliyinin rəhbəridir.

Bədii yaradıcılığa ötən əsrin yetmişinci illərində başlamışdır. Bir sıra şeir, nəsr və dram əsərlərinin müəlifidir. Yazıcının ədəbi-bədii axtarışları “Payızdan-payıza” (1976), “Ana nisgili” (1989), “Çiçəklərə bir çiçək”

(1991), “Səhər ağacı” (1993), “Qar çiçəyi” (1993), “Əsir torpaq” (2016) və başqa kitablarında toplanmışdır. Onun şeirlərinə xeyli sayda musiqi bəstələnmiş, dram əsərləri tamaşaya qoyulmuşdur. O, lüğətçiliklə də məşğul olmuş, “Türkcə-ingiliscə-farsca” sözlük nəşr etdirmişdir.

Ədəbi-bədii fəaliyyətinə görə dəfələrlə beynəlxalq mükafatlarla təltif olunmuşdur.

BAYRAQ KÖLGƏSİ

Günəşin sarısı divarların başında, sürünüb çəkilmək üzrə idi. Toyuq-cücə yavaş-yavaş öz hininə çəkilirdi. Hər gün olduğu kimi, kəndin ortasından keçən çaya getməli, orada qoyun sürüsünün çöldən dönməsini gözləməliydim. Axı, qoyunlarımızın hamısı qapımızı tanımırdılar. Kənd yerində güz çağı böyüyüb toğlu olmuş quzuları quzu sürüsündən ayırıb daha doğrusu quzu sürüsünü dağıdıb, qoyun sürüsünə qatırdılar.

Bu üzdən, sürüyə yeni qatılmış quzular habelə yenicə satın alınıb çobana tapşırılmış qoyunlar bir neçə gün öz yolunu azıb, yad qarıya gedə bilərlər. Buna görə də hər kəs öz qoyun-quzusunu ayırmaq üçün gün batan çağı sürünün qarşısına çıxır, onu qarşılıyır, yol ayrıcını kəsir, sürünün kəndə girəcək yerinə göz dikirdi.

Bizim kəndlər kimi kəndlərdə gəzinti, görüntü və bəzək-düzəkli bazar, kitab evi, oyun və əyləncə yerləri olmadığından, qoyun ayırmaq işi özü də bir çeşid əyləncə və sevinc sayılırdı.

Sürü kəndə girdikdə çayın içindən elə bir toz-duman qalxıb yüksəlir ki, göz-gözü belə görə bilməyir. Amma bunu sayan kimdir? Həmin bulaşmış toz-toprağın göz, burun, qulaq və üst-başa yatdığına baxan kimdir? Heç kim. Önəmli olan burasıdır ki, olduqca çevik, ayıq-sayıq və diribaş olmaq gərəkdir, yoxsa neçə yüz qoyun-quzunun içərisindən özününküləri gözdən yayındırır, seçə bilməzsən.

Mən də bu üzdən sürüyə yeni qatdığımız toğluların başına xına qoymuşdum. Nə edə bilərdim ki? Axı bizim kənddə indiki kimyəvi boyalar yoxdu. Axşamlar bir azca çiskin, bir az yağlılıq, yaxud da küçələr və çay şəh olunca, öz quzularımı uzaqdan görür, seçə bilirdim. Quraqlıq günlər isə sürünün

dırnağından qopan toz, quzuların təpəsindəki xına boyağını itirib-batırır, onların gözdən qaçmasında nədən olurdu.

Çay da ki, nə deyim! Yazın ilk ayında qarların əriməsi sonucunda bir az sulu, daha sonralar isə qupquru olurdu. Nə isə evdən çıxdım. Uzaq başı yarım saata evə qayıdacağam deyə pencəyimi də əynimə almadım. Daha doğrusu almaq da istəmirdim. Axı bir neçə gün öncə kəndimizə ikinci əl geyim satan gəlmişdi və ondan qolu qısa, bir az da belə güllü-müllü bir köynək götürmüşdüm.

Böyük sevinclə aldığım köynəyi pencəksiz geyməyi daha çox sevirdim. Bunu da deməliyəm ki, kəndimizdə şəhər geyimlərinin ikinci əl, yaxud geyilib dağılmış man sayılırdı. Şəhər geyimlərini geyən adama el arasında pis baxır, “Bu da ayıldı” deyirdilər. Kənddə kimsənin uşağı papağını yayın qızmar istisində belə başından götürəməz, saçını darayamaz, çarıq və rezin çustdan başqa bir zadı öz ayağına taxa bilməzdi.

Bilirsiniz, bizim kəndimizdə üst-başı yırtıq, əli-ayağı kirli, günəş və acı yellərin qarşısında bir qarın yeməkdən ötrü yanib dəridən çıxan kimsələrə damarlı, bacarıqlı və iş adamı deyirlərdi. Yuxarıdan – ağılıqdan belə öyrətmişlərdi və bizim kimilər də ona içdən inanır, acılarına dözürlərdi. Küçə qarımızdan çıxandan sonra o yan-bu yana baxıb, atamın və yaxınlarımızın həndəvərdə olmadığından arxayın olduqdan sonra, başımdakı yun papağı götürüb, əlimi saçlarıma çəkdim. Erkəndən bəri papağın altında qalıb, bürüşüb, əzişib və tərləmiş saçlarımı tələm-tələsik bir yana tumarladım amma görsələrdi...

Çayın qırağında, ağac köprüünün üzərində əllərimi şalvar cibimə qoyub, addımlayırdım. Daha qaş qaralır, gümüşü ay qoyu mavi göyün üzərində parıldamağa başlayır, günəş isə kəndin batı yönündə yerləşən hündür dağın arxasında gizlə-nirdi. Bir an da olsun belə yan-yөрəmi unutmayır, ayıq-sayıq süzürdüm hər yanı. Papağı qoltuğumda saxlamışdım. Atamı,

başqa ağsaqqal və ağbirçəkləri görsəm, onu tez başıma basacaqdım, yoxsa bu abırsızlığı heç nəylə yumaq olmazdı! Açıq başımı, yana vurulmuş saçlarımı görüb, atamın qulağına çatdırsalardı, mənimki mənə dəyərdi.

Çayın o başından toz-duman qalxdı. Bu, sürünün kəndə girdiyini bildirirdi. Tələm-tələsik papağımı başıma qoyub, çayın içinə endim. Yol ayrıcında durub, sürünü qarşılıdım. Ağ toğlumuzu bir neçə addımlıqdan görürdüm. Axı hər gün bağdan, bağçadan, çöldən onun üçün sarmaşığı otu, yonca gülü yığardım. Bunlar çox güclü və bol cırgılı (vitaminli)dir deyirlərdi. O da mənə yaxşı tanıyır, uzaqdan mənə doğru qaçmağa başlayırdı. Bu dönə də ağ toğlu mənə görüb yeyinlədi. Onun boynundan tutub öz küçəmizə buraxdıqdan sonra sürünün içinə göz gəzdirib, qalan dörd quzunu da tapıb ayırdım.

Qoyunların dırnağı ayaqlarımı əzib, çayın tozu isə üz-gözümü bozartmışdı. Özüm özümü tanımaz duruma düşmüşdüm. Qoyun-quzunu sürüb küçə qapımızdan içəriyə buraxdım. Daha qaranlıq qovuşurdu. Buna baxmayaraq, bir neçə an küçədə yoldaşlarımla danışıb görüşməyi düşündüm. Yenə də küçəyə, köprü başına endim. Kənddə elektrik işığı yoxdu. Evlərin kiçik və plastik şüşəli baxıncalarından divar küplərinin, yağ işıqlarının sozaltısı görünürdü. Yavaş-yavaş köpəklər də damlara çıxıb, ara-sıra hürməyə başlayırlardı.

Kənd yoxsulluq içində çabalayır, dar baxışlı yaşlıların əllərində üzülür, bilik və bilgisizlik atəşində yanıb kül olurdu. Axı, yirminci yüzilin ikinci yarısına addımlayırdıq, bizim də hamılar kimi yaşam haqqımız var deyilmi?! Belə də yox, amma buna bənzər düşüncələri beynimdə yoğur kimi övkələyir, içimdə çözülməz düyün kimi daşıyırdım. Sazaq gücləndi və güz fəslə öz sərənliyini göstərməyə başladı.

İndi ulduzlar da aydıncasına həm gömgöy göydə işıldayır, səssiz-səmirsiz kəndin qara günlərinin hayqırmadan, bağırmadan ötüşüb getdiyini sayırırdılar.

Yetər! – dedim. Evə dönüm! Üşüyürdüm. Əynimdə tək bir qolsuz köynək vardı. Mən evdən çıxanda anam yağ işığına neft doldururdu. Çox gecikmişdim, nəysə gəlib qapımıza çatdım. Hər axşam bu çağlar iki taylı küçə qapımızın bir tayı açıq olardı, amma nədənsə bugün qapını qapatmışdılar. Qapını bağlı gördükdə ilk öncə bir az düşünüb-daşındım. Qorxmuş kimi idim və acı bir olayın baş verəcəyini duyurdum. İçimdə bir zad varmış kimi görünürdü, ürəyimin döyüntüsü artmış, özümü itirən kimi olmuşdum.

Bir azdan özümü ələ alıb: – Nə var ki, qapı açıq da ola bilər bağlı da! Çalarlar açarlar, dedim!

Kənd yerində küçə qapısının evdən aralı olduğuna görə evin içərisində hörgüyə iri bir zəng asır, bağlanmış ipin ucunu küçə qapısının dışında qoyardılar. Həmin evə gəlib-gedənlər gəldiklərini bildirmək üçün həmin ipi tutub çəkir, evdəki zıncı səsləndirirdilər. Bizim də qapımızda vardı. Qapının toxmağını bir neçə dəfə çaldım. Heç bir səs duymayınca da əlimi uzaldıb zıncın ipini çəkdim. Zıncın səsinə özüm də eşidirdim, amma yenə də gələn və cavab verən biri olmadı. Nə ola bilərdi ki? İndicə çıxmışdım. Atam, anam və kiçik qardaşım evdəydi!

Küçədə əl-ayaq və gəl-get kəsilirdi. Qapını bir dönə də çaldım və zıncın ipini də çəkdim. Bu dəfə ayaq hənirtisi gəlirdi, özü də sürütmə ayaqqabısı ilə yeriyirlərdi. Sevindim!

– Axır ki, evdə kimsə varmış, indicə qapını açarlar, bu gələn anamdır, qoyunları sağırılmış da, qapının səsinə duymamış, – dedim.

Ayaq səsi yaxınlaşdı. Üst-başına bir daha da baxıb, özümü gözdən keçirib yoxladım. Düymələrimdən zaddan biri açıq olmasın dedim. Gələn atam olar birdən! – dedim.

– Qapı döyən! Kimsən? – dedi biri.

Bu, kiçik qardaşımın səsi idi. Mən yanılırdım. Nə anam, nə də atam qarıya gəlməmişdilər. Canım, nə olur ki, kim açır-sa açsın, tək küçədə qalmaq, – dedim.

– Aç, mənəm!

– Aça bilmərəm!

– Amma nədən?

– Biz qonaq istəmirik! – deyə cavab verdi qardaşım.

İlk öncə qardaşımın şıltaqlıq etdiyini düşündüm. Necə olsa uşaqdır, deyər də...

– Qapını aç oğlan, burax bu şıltaqlığı gecə çağı!

– Nə şıltaqlığı, açmam dedim sənə, eşitmədinmi? Bunu atam söylədi, bizə qonaq gərək deyildir dedi!

Bu dönə işin doğru olduğu ürəyimə qoyuldu. Az öncə keçirdiyim bütün üzüntü və qorxular yavaş-yavaş gerçəyə qovuşur, başımın çəkəcəkləri başlayırdı. Belə bir davranışı da atamdan heç də uzaq düşünməyirdim. O, bundan öncə də bir neçə dönə döyüb, qovub, başımı-qolumu qırıb sındırmışdı. Qardaşım evə döndü və mən qapının dışında yerə oturub, dizlərimi qucuqub, onların titrəməsinə göz dikdim.

– Olsun, öz qapımızdır, elə buradaca oturub, gecəni bir tür sovaram, – dedim.

Az keçmədən, qonşularımızın biri gəldi. Haradan gəldiyini bilmirdim.

– Oğlan, gecə çağı küçədə nə oturmusan? Evdən qovmuş olmasınlar səni? Acı gülüslə sordu. Dinmədim. Demək üçün heç bir sözüüm yoxdu yəni. Söz burasında idi ki, iş bununla da bitmədi. Bu kimi söz atıb toxunanların sayısı artır, sataşan qonşuların acı sözləri çoxalırdı. Mən o qədər utandım ki, daha dözə bilmədim. Evimizin arxa küçəsinə döndüm, oradan dama çıxmaq olardı. Damın divardan dışarıda qalan ağac ucularına tutunub dırmandım və özümü bir təhər dama atdım.

Çox qorxurdum. Əl-ayağım əsir, dizlərimi tuta bilmirdim. Atam tez-tez dama çıxar, yan-yörəni süzərdi. Ayaqlarımı dərə-dərə özümü bacanın qırağına çatdırdım. Tüstü bacasının tərəcəyini yavaşca çıxarıb içəriyə baxdım. Işıqı qoymuşlar kürsünün üstünə, atam kürsünün bir tovunda, qardaşım isə o

biri tovunda, həm də üz-üzə oturub, yemiş yeyirdilər. Atam kiçik qardaşımı çox sevirdi. Axı, o sonbeşikdi.

Anam evdə yoxdu. O anda başıma nələr gələcəkdi unuttum. Gecəni, ayaz havanın sərinliyini, ertəsi gün nələr görəcəyimi, hamısını və hamını unuttum. Bir tək anamı düşündüm, ona yazığım gəlirdi. Görən hansı bucaqda kirinib, məni düşünürmüş, ağlayırmış?!

Axı bunu atamın gözləri önündə həm də açıqca edəməzdi. O da yazıqdı, o da yalnızdı, bacısı-zadı belə yoxdu, qardaşları da şəhərdə yaşayırlardı. Gecə daha da dərinləşir və sazaq güclənirdi. Tır-tır titrəyir, yapraq kimi əsirdim. Tüklərim biz-biz olmuşdu. Yaman qorxurdum. Nə edəcəyimi belə bilməyir, şaşırıb öz yerimdəcə qalmışdım. Gözlərimi bacanın qırağından evə zilləmişdim..

Anam yerindən qalxdı. Onun öncə həyəətə, sonra da dama çıxacağını düşünüb qorxumdan qaçdı. Bir sürə arxa küçədə o baş-bu başa addımladım, amma yenə də küçədə gəlib-gedən olurdu. Qonaqlığa gedən, su növbətindən döən...

Hər gələn bir atmaca, hər görən bir acı söz buraxır, toxunur keçirdi. Kəndimiz olduqca böyükdü. Qonşu kəndlərin hamısından böyük və çox evliydi. Buna baxmayaraq, orada bizim yaxın adamımız yoxdu. Vur-tut bir əmim, iki də bacım vardı. Əmimlə atamın araları soyuqdu. Onlar atadan bir, anadan ayrıldılar. Bir-birinin qapılarını aydan-ildən bir çalarlardı. Onu da bayram, xeyir-şər zamanları. Hələ üstəlik bir neçə dönə də atışib-çatışmışlardı.

– Dayan oğlan! – Dedim öz-özümə. – Adama nə deyərlər? Axı bir əmi ki, il boyunca öz qardaşı ilə görüşüb-danışmayıb, onun evinə üz tutmaq olar, həm də belə bir durumda?

Düşündüyümə peşman oldum. Hava ayaz və aydın idi. Kölgəm özümdən öncə gedirdi. İndi bircə umudum bacılarımdı, o da böyük bacım! Axı kiçik bacım qayın-quda yanında yaşayır, özəl evi yoxdu. Böyük bacımın yoldaşı tikin-

ti işçisiydi, evə yorğun-argın dönərdi. Gəlincə də yeməyini yeyər, namazını qılar və erkəndən uyuyardı. Amma utanmağa gəlməz, bütün gecəni dışarıda keçirmək olası bir iş deyildir. Bütün bunları dönəlcə götür-qoy etdim və düşündüm:

–Yox, olmaz! Bəlkə də bacımın yoldaşı daha sonralar mənim evdən qovulub küçədə qaldığını onun başına çaldı? Olmaz! Yaman kökdə bir tikə yavan çörək tapırlar, burax onu da acısız yesinlər! – dedim.

Ağlıma bir şey gəldi. Hə, kəndin məktəbi! Oranı həm çox sevər, həm də kimsə bilməz nələr baş verdiyini düşündüm. Öyrətmən odasının pəncərəsi xarabdı, yaxşıca bağlanmaz, arxasına kərpic buraxıb gedərlərdi hər axşam. Bağçadan pəncərəni açar, içəriyə keçər, gecəni bir təhər sabah edərəm! – dedim.

Amma bu özü də qorxuluydu. Kəndin məktəbi kənddən uzaqda, meşəliyin içində yerləşirdi. Neçə dönə görmüşdüm ki, qonşular dama çıxıb, cinləri çalğı çala-çala kəndin bağçasına doğru getdiklərini seyr etmişdilər gecələr. Öz evimizdə belə böyük qardaşım bir neçə dönə qara pişiyimizin də bəzi gecələr həmin meşəlikdə cinlərin şənliyinə getdiyini demişdi.

Bütün quşqu, qorxu və diksintilər içimi eşələsə də, üzümü tək ümid yerim sayılan məktəbə tutdum. Çəyirtkələr, gecə quşları, çaqqal, bəcəklər, ...hər biri öz havasını çalırlardı. Bağçanın tikanlı məftili aşarkan köynəyimin qolu ilişdi, məni birisi tutur kimi düşünüb, ağlım başımdan çıxdı. O anda sevimli öyrətmənimi xatırladım. O hər gün sinifdə mənə üz tutub deyərdi:

– Mən bilirəm, sən oxuyacaqsan! Yüksək təhsil alacaqsan! Qorxmasam deyərəm ki, hələ bir də qələm adamı – yazar olacaqsan!

...Həmin şirin anımsamalar könlümü isindirdi. Arxasında kərpic olan pəncərəni açıb içəriyə düşdüm. Payız fəslinin ikinci ayı olduğu üçün sobalar da qurulmamışdı. Məktəbin

anbarından bir neçə kağız parçası tapıb altıma və üstümə salıb, uzandım daşların üzərində. Bir də gördüm ki, öyrətmən məni qarşısına alıb deyir:

– Oğlan, de görüm gecə çağı nə üçün məktəbin pəncərəsini açıb içəriyə düşmüşən? Sənin burada nə işin vardır? Səni kim göndərmiş? Heç bilirsən ki, bundan sonra məktəbdən bir zad yox olursa səni suçlu tanıyacaqlar? Ya səni məktəbə girərkən görmüşlərsə? Hə, bunların cavabını kim verəcəkdir, düşündünmü heç? İndi əllərini üst-üstə qoy və aç! Tam iyirmi beş ağac yeyəcəksən, tamam mı?

Dilim tutar-tutmaz:

– Ağa, sən allah! Sən allah, yavaş vur! ...deyərkən, diksinib ayıldım. Yuxuymuş bütün gördüklərim. Hələ özümü ələ almamışdım ki, birisi əyilib içəriyə baxdı. Bu dönə bağrım çatlayacaqdı az qalsın. İlk öncə atamın gəldiyini düşündüm, amma daha sonra ayağa qalxıb dedim:

– Yox, bu oğrudur kəsinliklə! Atam olsa, durub tamaşa etməzdi, həmən içəriyə atılar, mənimkin mənə verərdi. Bu anda həmin baş yenə də əyilib içəriyə baxdı və mən məktəbin salonuna doğru qaçdım. Yenə də kimsə yoxdu. Bucağa çəkilib kiridim və:

– Bəs nə üçün içəriyə düşməyir? O ki, məndən qorxmaz?! Odaların birinin qapısı açıqdı. Yavaşca oraya süzüldüm və dışarıya baxdım. Kimsə yoxdu və mən özüm-özümə söyləndim:

– Yoxa çıxsın belə dirliyi! Andıra qalsın belə gecəni! Bu uzunluqda gecəmi olar? Günəş nə zaman bu acımasız qaranlığın bağrını yaracaqdır? Yox, bezdim bu gizlənpaçdan! Nə olacaqsə olsun, bir daha da başını içəriyə uzaldırsa, çırpacam süpürgəni tərəsinə! Yarım saat qədər gözlədim, amma kimsə nə baxdı, nə də içəriyə girdi. Bu anda açıq pəncərə çox tovlularaq açıldı və yenidən yerinə qayıtdı. Dizlərim titrədi, onun içəriyə düşdüyünü sandım. İndicə əlini ağzıma qoyub boğacaq məni! – dedim.

Özümə gəlincə, heç bir şey yoxdur gördüm. Ayaqqabılarımın dabanını çəkib, süpürgəni əlimə alıb, məktəbin həyə-

tinə çıxmağa qərar verdim. Bəlkə də heç oğru filan deyildir və o da mənim kimi üşüyür, sığınacaq yer axtarırmış?! Bəlkə o da mənim kimi darda qalınca məktəbə, kitaba, qələmə, kağıza üz gətirirmiş? – deyə düşündüm bir az.

Bir də gördüm ki, həyətdə yerə düşüb və yaralı ilan kimi qıvrılıb açılır. Öncə qorxdum və arxama doğru çəkilməyə başladım. Bir neçə dəqiqə dözdüm, amma o yenə də düşdüyü yerdə qıvrılırdı. Mənə bir şeylər oldu. İçim burxuldu:

– Bu kişilikdən deyil, nə olur uşaq olanda, bəlkə onun da bir yeri acıyır, ağrıyan, sancan, toxunan yeri vardır? Ona dönməliyəm! Onu ayağa qaldırıb, nəyin vardır deyə soracam! – dedim öz-özümə.

İndi iki addım irəli, bir addım geriye gedirdim məktəbin həyətinə. Ona çox yaxınlaşdım. Yan-yörəmi seçə bilməyəcək qədər özümdən çıxmışdım. O ayaz və sərin gecədə tər boğurdu məni. Lap başının ucuna keçdim. Mən ona yaxınlaşanda o daha da böyük göründü, içəridən gördüyümdən daha böyükdü yəni. Var gücümlə süpürgə ağacını təpəsinə endirdim amma özüm də bayılıb, huşdan gedib oradaca yıxılıb qalmışam.

Handan-hana özümə gəlməyə başladım və özümü yerdə, məktəbin həyətinə gördüm. Onu düşündüm, amma başımın üzərində bir tək ay vardı. Düşdüyüm yerdə göyə baxınca, məktəbin bayrağını gördüm. Ay işığında dalğalanır, kölgəsini mənim başıma salırdı. Bayrağın dirəyinə tutunub ayağa qalxdım. Mənim qalxdığım yerdə yenə o vardı, o! Sən demə ki, əyilib sinifə baxan da, həyətdə qıvrılıb açılan da elə həmin bayraq kölgəsiymiş...

QOLSUZ ADAM

...Tozanaq, otsuz-susuz və qır çöllərdə yürüyürdü karvan. Ağır-ağır, yorğun-yorğun. Dəvələrin ağzından axıb qabar çalmış dizlərinə tökülən köpük, sarvanın saçlarında qat-qat sərt-

ləşən çöl torpağı, boğazlarda susqun düşüb gizlənən hıçqırtılar, karvanın üzərindən çarpaz uçan quzğunlar yolun qaynağı olurdu.

Karvandan qırıq düşmüş qoca iki könüllüydü. Hərdən geri dönüb yurduna qovuşmaq və öz yaşamını sürdürmək istəyir, hərdənsə onu düşünür, onun son anlarını anımsayır və yanında olmaq istəyirdi. Yorğun karvan, kimi kimə götürdüyünü duyub-düşünsəydi, o qanlı mənzilə doğru yürüməzdi bəlkə də. Karvanın irəlilədiyi düzlərdə dağ olsaydı, kəsərdi o daş ürəkli, adam oğrularının qarşısını bir an. Nə yazıq ki, bunların hamısı arxada, yurtda, vətəndə qalmışdı. Örtülü bazarda adam alış-verişi ilə uğraşan kişilər alçaqlıqlarının dadını çıxararkən, qəhrəmanı dözülməz anlar, inanılmaz səhnələr gözləyirdi.

Karvan yürüyür, geri qalmış qoca canını dişinə yığıb, qan gölünə doğru getməyi tərcih edirdi. O, qəhrəmanla kəsdiyi duz-çörəyi, duyduğu sayğı və bəslədiyi sevgini bir an olsun belə unuda bilmirdi. Onu çəkib götürürdü bunlar. Onu göynə-dib kövrəldirdi o dadlı, amma qara sonuclu dostluq. Karvan məqsədə varmadan yetişə bilsə, onlara yalvaracaqdı, yaxaracaqdı, götürməyin! Aparmayın! Vətəni oğulsuz buraxmayın! – deyəcəkdi və qanlı sarvan onu döşündən geri itələyib, üzü üstə yıxacaqdı.

Bunların hamısı xəyal oldu və qoca ilə karvan xeylaq fasiləli vardı zülüm diyarına. İndi hər şey üçün çox gec olmuşdu. İncinə qurban gedən qəhrəman bağlı gözlərini açdıqda, özünü torpağından yüzlər kilometrlik uzaqlıqda buldu. Qanı qaynadı damarlarında yalnız onun, kimin və nəyin üçün belə coşduğunu anlamadı qara baxışlar. Soyduklar üzərini, acı sözlərlə alçaldıb, sındırmağa çalışdılar qürurunu amma nafilə! O, çoxdan bəri tutumluqdu, uzun zamandan bəri kəsilmişdi incinə qoç qurban!

Karvandan geri düşmüş qoca o çəkilməz toplantıya vardığında, qatillər sağdan-soldan buyruq gözləyir, kirəcli dişləri-

ni qıçırdırlardı haqqa doğru! Qoca öz yorğun gövdəsini qatillərin önünə atmaq və onun yerinə doğranmaq istədi, fəqət baş quldurun buyruğu ilə geri çevrildi. Demək, göyərçinlər qartalların cəzasına kiçik gəlirmiş! Söyüdlər çınarların yerini doldura bilmirmiş!

Qəhrəman toz, tər, qan və yaş dolu gözünün ucuyla süzdü qocanı, həm də tərədən dırnağa. Qoltuğunda kiçik bir boğçanı fərqləndirdi. Sağ əlini irəli uzadıb, istədi o vətən töhfəsini, ancaq qırdılar qolunu omuzundan! Bu arada, başına buyruq başqan, verin dedi o boğçanı bu zavallıya! Acmışdır bəlkə?! Yesin son yeməyini də, yeyəcək halı qalırsa təbii! Buxçanı tək qollu qəhrəmanın qarşısına tulladılar və o bir əl, bir də dişi ilə çözdü cəhəlin son düyününü! Boğçadakı ana vətən torpağından bir ovuc alıb, basdı sağ qolunun qırılmış yerinə və öz qanı ilə yoğurdu vətənin qürbətlərə sürgün getmiş qutsal torpağını qolsuz adam...

TELEFON

Savaş on beş gündür başlamışdır. Dövlət radioları aradı-axması kəsilmədən bildiriş yayımlayır, əli silah tutan hər kəsi öncə hərbi məşq, sonra da döyüş cəbhələrinə çağırırdı. Orta məktəbi yenidən bitirmişdim. Bu üzdən də əsgər vaxtım gəlib çatmış və baxtımdan savaş dövrünə düşmüşdüm. Bir gün səhər tezdən durub hərbi hissəyə gedib özümü təqdim etdim. Əsgərliyə alındım və qısa bir məşq sürəsinin ardınca savaş bölgəsinə, həm də ön cəbhəyə götürdülər mənim olduğum əsgər alayını.

Bölgə sərt dağlıq, dərələr şüşə buz, əsgər sayı azdı. Dağların qoynundan sızıb gələn düşmən tanklarının nəritisi dağlarda yansıyandan sonra bizə gəlib çatır və savaş uçaqlarının ara-sıra bombardmanı səngərdən baş qaldırmağa imkan ver-

mirədi. Bir neçə ay keçmişdi ki, anamı xatırladım. Birdən-birə yaman darıxdım. Onbaşıya baş vurdum və anama telefon etmək üçün bir neçə saatlıq izin istədim. Cəbhəyə ən yaxın şəhərə enib bir “alo” deyəcəkdim. Onbaşı üzümə baxıb dedi:

– Bu mənim əlimdə deyil də, komutandan asılıdır. Qərargaha get və istəyini komutana söylə! Silahımı səngərdəşimə tapşırıb, qərargaha, komutanın yanına getdim. Səngərə girincə ayaqlarımı cütləyib, hərbi salam verdim. Komutan dağ havasından dolayı çatlaq dodaqlarını əlindəki silgi ilə silib dedi:

– Nə vardır əsgər, yeni bir şeymi oldu?

– Yox komutanım! Yeni bir xəbər yoxdur, yalnız neçə gündür anamı xatırlayıram və gözümə yuxu girmir. Mümkünsə, mənə bir neçə saat izin verəsiniz ki, ən yaxın şəhərə enib anama telefon edim! – deyə cavab verdim.

Komutan qaşlarını büzüb, gözlərini üzümə bərdəlib dedi:

– Olmaz əsgər, olmaz! Burada əsgər sayısı azdır və sən hər iki saatdan bir qarovul durmalısən, bundan xəbərin yoxmu?

– Xəbərim vardır komutanım fəqət... – deyincə, komutan sözümlə ağzımda qoyub dedi:

– Haydı, haydı canım, səngərə və işinin başına dön, düşmən uçaqları başımızın üzərində zırıldayır, bir də sənənlə uğraşmağa vaxtım yoxdur, yürü!

Bir ay keçdi, amma yenə də anamı düşünür, didərgin olur-dum. Bütün bunlara baxmayaraq, hər iki saatda bir qarovul durur, düşmən mərmə və bombaralarının vıyılısını eşitməyə alışırıdım. O gün yenə də qarovul sırası mənə gəlinə, onbaşı məni çağırırdı və əli ilə qarşdakı tərənə göstərdi. O tərənənin başında bizim bayraq dalğalanırdı. O gün həmin tərənəyə gedib, bayrağı qoruyacaqdım. Getdim və bölgənin göynədicisi sazaq və küləyinə rəğmən bir an olsun belə bayrağı tək buraxmadım.

Bir azdan çox ağır və atəşli bir mərmə başımın üzərindən vıyıldayınca, bayrağa baxdım. Mərmə bayrağa tuşlanmış və

onu dəlmişdi. Həmin anda ikinci mərmə də bayrağa toxundu və bayraq yırtıldı. İndi yırtıq bayraq daha dalğalanmayırdı və bu məsələ mənə çox ağır gəlirdi. O anda özümlə gətirdiyim yeni bayrağı boynuma sarıb, bayraq dirəyinə dırmandım. İndi anamı unudub, bayrağı bir də vətəni düşünürdüm. Məni uzaqdan görən onbaşı yüksək səslə bağırdı:

– Nə edirsən əsgər! Təhlükəlidir! Həmən aşağı en, yoxsa indicə səni vuracaqlar!

Qulağım kimsəni dinləməyirdi və mən qan-tər içində bayrağın dirəyində göylərə yüksəlirdim. Dirəyin başına çatınca boynumdakı yeni bayrağı açıb yaralanmış bayraqla dəyişmək istəyirdim ki, düşmən hücumu keçdi və yağış kimi güllə yağdırmağa başladı. Bir əlimlə bayrağı, biri ilə də özümü qorumağa can atsam da, bir qurşun mənə, bir qurşun bayrağa toxunurdu. Yeni bayrağı yerinə taxdım, amma qan hər yerimi bürüyüncə sürüşüb bayrağın dibinə düşdüm.

Gözlərimi açanda özümü xəstəxanada və xəstə yatağında gördüm. Komutan başımın üzərindəydi. Yadıma düşən ilk şey anam və telefon məsələsi oldu və həmən komutana üz tutub dedim:

– Komutanım, indi şəhərdəyəm. Xəstəxanadan çıxınca telefonxanaya baş vurub anama zəng açə bilərəmmi? Nə olur, yox deməyin, komutanım!

Komutan sağ əli ilə çənəsini ovuşdurub dedi:

– Oğlum, indi savaş zamanıdır, ana zamanı deyil! Ana şirindir bilirəm, yalnız ilk imkan yaranınca sənə izin verəcəm, oldumu? İndi özünə yaxşı bax və ən qısa zamanda görevinə geri dön!

Susdum və bayrağın qurşunlanmasını düşündüm. Tam 45 gün yaralı yatağında yatdıqdan sonra yenə də ön cəbhəyə və səngərimə döndüm. Mənim olmadığım müddətdə yoldaşlarının ikisi şəhid düşmüş, biri də yaralanmışdı. Bu, məni çox üzdü. Beş-on gün keçdi və mən yenə də komutana gedib iki

saatlıq bir izin istədim. Cəbhəyə getdiyim gündən bəri xırda pul toplayırdım. Axı şəhər telefonu dəmir pul ilə işləyirdi. İstəyimi komutana deyincə, başını yuxarıya qaldıraraq dedi:

– Olmaz əsgər, olmaz! Bugün-sabah hücumla keçəcəyik! Bir də ki, yollar çox təhlükəlidir, səni səngərdən çıxarıb yollara buraxa bilmərəm, düşmənin uçaqları göydə, həm də başımızın üzərində uçur, görmürsənmi?

Dediyimə peşman olub səngərimə döndüm. Üç ay boyunca komutanın səngərinə yol döydüm və bugün-sabah eləyib məni dilə tutmağa çalışdı. Hücüm günü gəlib çatdı, hamını hazırolda tuturdular. İndi daha canımı dişimə yığmışdım. Hər şeyi unudub, düşmənin tanklarını vuracaqdım. Özümlə danışmaq dururdum:

– Bu dönə ya şəhid düşər, ya da əsir gedərəm! Bu hücumdan qurtuluş yox! Qurtulsam belə iki saat izin ala bilməyəcəm! Həmin fikirlər ilə beynimi yorurdum ki, onbaşı səngərə gəlib, məni çağırdı:

– Əsgər, muştuluğumu istərəm! Bayrağı canın bahasına qoruduğun üçün sənə iyirmi gün evdə istirahət əmrini yazılmışdır. İndi komutanın yanına get və al izin əmrini!

Sevincimdən öz içimə sığmayırdım. Üst-başımın çamurlarını dərə suyu ilə az da olsa təmizləyib komutana qaçdım:

– Komutanım, mənim izin əmrin varmı, verərmisiniz lütfən! – dedim.

Komutan sənədlərə baxıb dedi:

– Vardır amma...

– Amma nə komutanım?

– Sənin əsgərlik vaxtın qurtarmaq üzrədir, bu qədər yolu gedib gəlməyinə dəyməz! Gəl sənə beş saat izin verim, şəhərə en və həll et bu iki illik telefon məsələni! Hə, necədir?

İyirmi günlük istirahətim əldən getdiyinə görə, beş saatlıq telefon izninə razılıq verdim və səngərimə geri döndüm. Yol boyunca “Ağa bağışlayır, amma nökrə bağışlamayır” ata

sözü beynimi yeyirdi. Olan işə bax! Tam iyirmi aydır iki saat izin ardınca qaçmaqdan yoruldu, amma heç bir nəticə ala bilmədim! Şəhərə yetişdim və savaştan qorxmayıb tək-tük qalan adamlardan telefonxananı sordum.

Telefonxana düşmən uçaqları tərəfindən dəfələrcə bombalanmışdı, ona görə də küçənin tinində tək dəstəkli bir telefon vardı. Özümü oraya çatdırdım və durmadan iki ildən bəri topladığım xırda, yəni dəmir pullarımı ovcuma alıb dəstəyi götürdüm. İlk dəmir sikkəni telefona buraxdım, yalnız telefon xətləri çox məşğul olduğundan açılmadı. Bir neçə dəfə təkrar etdikdən sonra telefon xətti azad oldu. Kod nömrəni yığdıqdan sonra 3, 5, 7... nömrələrini yığdım və evimizin sonuncu nömrəsi qalırdı ki, ürəyim tıp-tıpa düşdü. Özümü ələ alıb sonuncu nömrəni də yığanda, anıdan yadıma düşdü ki, mənim anam yoxdu axı!..

BIÇAQ ÖZ TUTAĞINI KƏSMƏZ

Bikə hələ də düşünmədiyi, anlamadığı evliliklə uğraşır, savaşı, Bilgənin elçiləri isə qapını dabanlıq üstündə dinc buraxmırdılar. Bilginin dərdi yalnız bıçağın sümüyə dayanması deyil, Bikədən uzaq düşməsi, Bilgəni də onun ardınca itirmək qorxusu və sonra da, özünün evdən qovulub, tanımadığı, heç görmədiyi diyarlara getməsi düşündürürdü. O, uzaq başı 5-ci sinifədək doğma kəndində oxuya bilərdi, sonra da ya sözə baxıb qoyunçu, naxırçı, cütçü, çölçü, yaxud kəndin qara fəhləsi olar, ya da böyüklər kimi davranıb, “Bıçaq sümüyə dayanıb!” – deyər, böyüklərin üzünə qabarıb və evdən qovurdular. O, hərdən özülə bir araya gəlir, deyib-danışır, gələcək günlərinə uslu, düzgün çıxış yolları gəzirdi:

– Nə yaxşı ki, dilimizin sümüyü yoxdur! Kim bilir? Bəlkə dilimizin də sümüyü olsaydı, onu da kəsər, bıçağı sümüyə

dayayardılar! Necə ki, qulağın bir az sümüyə bənzər xırt-xırtı vardır və indiyədək yüzlərcə qulaq kəsilibdir! Nə olur adam, bəşər qulağı olmayanda?! Hər üzdə qulaqdır, istər adam qulağı, istərsə də mal qulağı olsun. Gör neçə dönə Çoban Qulam südəmər tulaların, yavru köpəklərin qulaqlarını kəsərkən görmüşəm?! O, yavru köpəklərin başını iki qıçının arasına alır, sonra da dizlərini bərk-bərk sıxır, bükülməz və iki ağızlı bıçağını qınından çıxarır və it balasının qulaqlarını həm də acımasız bir ürəklə dibdən sıyırıp salır yerə! O deyir ki:

– Köpəyin qulaqlarını küçüklükdə kəsməzsən, böyüyəndən sonra duymaz, eşitməz, dinləməz, aralığa düşər, qoyuna – sürüyə getməz, lır və tənbel olar, divar kölgəsində yatar və onu öz kölgəsi sanar. Sözü canı bu ki, belə köpək gələcəkdə qurd üzərinə getməz!

Bu mənəim gördüklərimdi, gör başqa yer və bölgələrdə necə və neçə qulaq kəsilir və təbii olaraq, qulağı kəsilmiş bir köpək ölünəcəyədək öz yiyəsinin buyruğundan çıxmaz, onun istədiklərini birər-birər yerinə gətirər. Nə bilim? Bəlkə də Çoban Qulam haqlıdır! Biz uşağıq, biz nə bilirik ki, qulaq kəsən suçludur, yoxsa qulağı kəsilən?! Bizim kənddə yavru köpəklərin qulağını kəsirlər ki, böyüdükdə qurda və sürüyə yaxşı getsin! Deyirəm görəsən şəhərlərdə, it küçükləri və Çoban Qulam olmadığı yerlərdə kimin qulağını kəsirlər?! Adam qulağının kəsildiyini öz gözlərimlə görməsəm də, ona içdən və könüldən inanıram nədənsə! Çünkü bir neçə dönə atam demişdir:

– Mənə bax oğlan! Mən evdə olmayınca düz otur, qızlar ilə işin-gücün olmasın və öz cızığından çıxma, yoxsa gəlir və qulaqlarını həm də dibindən kəsərəm!

Öncə bıçaq və sümük, indi də bıçaq və qulaq məsələsi Bilgənin düşüncəsini qarışdırır, çətin-çətin sorun, habelə çıxış yolları sərt olan mövzular ilə üz-üzə buraxırdı. O hər gün və hər axşam küçənin tinini kəsir, qoyun sürüsünü otarmaqdan,

çöldən gətirən Çoban Qulamın belindəki qınlı və bükülməz bıçağa göz dikirdi. O bunu bir gün bacısı Bikəyə də danışmışdı və o demişdi ki, Çoban Qulam qınlı bıçağı ona görə özü ilə gəzdirir ki, çöldə sürüyə canavar girirdi və qoyunlardan yaralı, yaxud ölümcülü olursa, tez-baş onun başını kəsib, ətini isə kəndə və yiyəsinə göndərsin. Heç olmazsa əti ki, yeyilər?! Bikə bunu böyüklər danışarkən duymuşdu.

Çoban Qulamı yavru köpəklərin qulağını kəsərkən görənlər Bilgin, bacısı Bikənin dedikləri ilə qanıxmamışdır. Onu gözaltı güdən anası, bir gün gülər üz və açıq könül ilə dedi:

– Oğlum, Bilgin, söylə görüm nədən bunca küçənin başında durur, çobanın bıçağına baxırsan? Yoxsa, sənə bir sözmöz deyibdir?!

– Yox, mənə heç nə deməyibdir. O mənə nə deyə bilər ki, anacan?! – dedi Bilgin. Bilginin anası belə sözlə tez və durmadan razılaşan biri deyildir. O öz sözünü tutaraq, durdu və dirəniş göstərdi:

– Mənə doğru cavab ver! Sən də bir iş var, yoxsa günlərcə Çoban Qulamın bıçağına zillənib durmazdın! – dedi.

Sonunda Bilgin içini tökdü və Çoban Qulamın bağçada küçüyün qulaqlarını necə kəsdiyini anasına açıqladı. Ana kövrəldi, amma oğlunu üzümək üçün belə işin doğal olduğunu dedi və bir də tapşırırdı ki, bıçağa-zada əl vurmasın hələ bükülməz bıçaqlara heç yaxın getməsin! Çünkü onların ağzı həmişə bülöv daşına çəkilməmiş, kəsmək üçün əl, barmaq, qulaq nə bilim bəlkə də boğaz... axtarır.

Bilgin daha da söyləndi və bıçaqdan duyduğu qayğıyı ona hər kəsdən yaxın olan anası ilə paylaşdı. Söz, Bilginin içini, ürəyini dələcəkdi hardasa:

– Ana, deyirəm ki, bu kişi o qədər qulaq kəsib ki, belə şeylərə bir tür alışqandır, birdən tutub uşaqların da qulağını kəsməsin?! Öz uşaqlarını deyirəm yəni!

Ana oğlunu bir sözlə həmin tutqu və qayğıdan qurtarmaq üçün üzünü ona tutub dedi:

– Sən heç qayğılanma oğlum, quşqulanma, üzülmə və qorxma oğlum! “Bıçaq öz tutağını kəsməz!”

Bilgin bu sözü eşidən kimi özündən kiçik bacısı Bilgənin yanına qaçıb dedi:

– Bilgə, bacı, buraya gəl! Yenə də işimiz çıxdı. Bıçaq ilə sümükdən çəkdiyimiz yetməz kimi bir də bıçaq ilə onun tutaq məsələsi ortaya çıxdı! Anam deyir ki, bıçaq öz tutağını kəsməz! Heç belə də iş olar? Axı Çoban Qulamın cüt ağızlı bıçağı öyləcə qalın və yapalaq köpək qulaqlarını sıyırıb yerə saldıqdan sonra özünün incə və quru tutağını nə üçün kəsməsin ki? Bunda bir iş vardır, yoxsa anamız yalan söyləməz ki?

Bilgə barmağı ilə alnını ovuşdurdu və sonra:

– Bilgin, bilirsən yadıma nə düşdü? Bir gün sən evdə yoxdun və qapımıza jandarma gəlmişdi. Nədən dolayı gəldiyini anlamadım yalnız atamdan para istədiyini duydum.

– Hə, söylə! Sonra nə olmuşdu! – deyə sordu Bilgin.

– Axı, sən adamı danışmağa qoymursan ki, qardaşım! Sonra da atam qaraqola gedib onu komutana söyləyəcəyini dedi və jandarma yan-yörəyə baxdıqdan sonra gülümsündü və dedi:

– Özünü yorma, boşuna zəhmət etmə, yazın günündə işini-gücünü buraxıb da qaraqola gəlmə! “Bıçaq öz tutağını kəsməz”.

– Yaxşı, sən adamı maraqdan öldürürsən, işin sonu nə oldu onu söylə!

– Heç nə, jandarma öncəki sözünü qatlayıb bir də dedi atama və atam özü də başını tərpedib ona, doğru deyirsən! “Bıçaq öz tutağını kəsməz!” – dedi.

Bilginin qafası qatmaqarışq bir durumda evdə o baş-bu başa addımlayır, bacısının dediklərini ağır-yüngül edirdi:

– Jandarmada bıçaq olmazsa, onların qaraqollarında kəsinliklə bir neçə qınlı bıçaq bulunmazsa, onun sözü də getməməliydi onunla atamın arasında – dedi.

Bilgin özünü belə sözlərə elə qapdırmışdı ki, məktəbdə və dərs sırasında öyrətmənin sözlərini dinləməz, sorularını gərəkdiyi kimi cavablayamaz bir duruma gəlmişdi. Bu üzdən də öyrətmən ona sordu:

– Bilgin, bir aya yaxındır ki, mənə qulaq vermir, çalışmaları düzgün yerinə gətirmir, çağında və saatında gəlmirsən məktəbə, nə olubdur anlat, yoxsa “Papağımız qarışacaq” sənəninlə! – dedi.

İndi Bilgin üçün daha bir sorun yaranmışdı, o da papaq məsələsiydi. Çənəsi titrəyərək cavab verdi:

– Papağımız qarışacaq dediniz ağa, amma siz şəhərlisiniz, sizin papağınız yoxdur ki, bizimki ilə qarışsın!..

RUQİYYƏ KƏBİRİ

348

Ruqiyyə Kəbiri 1963-cü ildə Güney Azərbaycanın Xoy şəhərində dünyaya gəlmişdir. Orta məktəbi doğulduğu şəhərdə bitirmişdir. Təbriz Universitetinin tibb fakültəsində təhsil almışdır.

Təhsilini bitirdikdən sonra bir müddət Salmas və Təbriz xəstəxanalarında işləmişdir.

Yaradıcılığa erkən başlasa da, uzun müddət əsərlərini nəşr etdirməmişdir. Müəllifin bədii yazıları şeir, nəsr, ssenari və tərcümələrdən ibarətdir.

“Təbrizim al təbim” (2010) şeir toplusu, “İçimdəki qız” (2013), “Bu qapı heç çalınmayacaq” (2011) hekayələr toplusu, “Evim” (2013), “Yerdən uca torpaq” (2014) romanları kitab kimi nəşr olunmuşdur.

Əsərlərini türkcə və farsca yazır.

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında mifkə qaynaqlardan bəhrələnən, psixoloji detallara önəm verən yazarlardan biri kimi tanınır.

İÇİMDƏKİ QIZ

Yenə içimdəki həyəcanlı qız baş qaldırıb. Külək qulaqlarımda kuşuldayır. Önümdəki heybətli adamın arxasınca gedirəm. Ağappaq qar, örpək kimi dağ-daşı bürüyür.

Mənə deyən yoxdur burada nə işin var! Tanımadığın kişi ilə birlikdə dağ-daşa gəlibsən!.. İçimdəki qız səslənir: «pis düşünmə; yoldaşlarımızın hamısı güvənməlidir».

İçimdəki düz deyir. Bu adamı yaxşı tanımasam da, bilmirəm nəəndir ona güvənirəm. Heç də qorxmuram. Ondan üşünmürəm. Rahatam. Nədən narahat olum ki?! Nə olsa bizi yuxarıdan bir-birimizə tanıtdırıblar.

Dağdan yuxarı qalxanda, yolun qırağındakı damçanı mənə göstərdi: «Ora, Bəhlul əminin evidi». Mənim gözüm, qaş-qabaqlı buludlardaydı. «Elə bil yağacaq» dedim. Buludlara baxıb üzümə güldü. «İki saat çəkməz, tez qayıdırıq» dedi.

Bir anda ciddi, sərt siması pozuldu. Şirin-şirin gülüşü içimdəki qızın ürəyinə tappıldıtdı...

Bilmədim necə yuxarı qalxdıq. Başım söz-söhbətə qarışmışdı; söhbətə yox, eşitməyə. Elə danışırdı, sanki bir hibin başqanı idi. Mən ancaq qulaq asırdım. Hərdən stressli məktəb uşaqları kimi sualların cavablayanda, içimdəki qız az qalırdı ondan soruşsun «axı bu sözlərin evlənməyə nə dəxli var?».

Hər nə olsa məndən yuxarı rütbədə idi. Soruşsaydım mənə gülərdi. Öz yanında düşünərdi, bəlkə bir şey anlamıram. Yəqin dəxli vardır ki, məni müəllim kimi sorğu-suala çəkirdi. Yoxsa əlli dəfə deməzdi; «evlənməyə görə fikirimizi bəlli etməliyik!». Bəlkə də düz deyirdi, yaxşı bir evlilik sürməyə, marksizm–kapitalizmi daha yaxşı bilməliydik!

İçimdəki küsəyən qız bu sözlərə darıxırdı. Qaş-qabağın sallamışdı. Mən onun sözlərinə diqqətlə qulaq asdıqda, utan-

maz-utanmaz gözünü onun gözünə zilləyirdi. O isə gözlərin ayağına dikib, durmadan danışırdı.

Bir saatdan artıqdır onun arxasınca aşağı enirəm. Yuxarı çıxanda mənimlə ayaq bir çıxdı. Hər bir sözə Marksdan bir örnək gətirdi.

Neçə dəfə içimdəki dilotu yemiş qız, ağzın doldurdu soruşsun ki, «Marksın evliliyə görə düşüncəsi nədir?» – qoymadım. «Dinmə» dedim. Deyir bəs ki, siyasi savadım şehlənib. Evə gedəndə kitabları varaqalayıb oxuyaram.

Yorulmuşam. Qar dənəcikləri sürərlə üz-gözümə çırpılır, gözlüyümə ağ örtük çəkir. Gözlüyü götürürəm. Onu, bir qaraltı kimi görürəm. Addımlarımı yavaşladırım. Titrəyirəm. Yəqin üşüyürəm. Yoooox! Üşümürəm. Tərdən islanan paltarlarım canıma suvaşır.

Önümdəki heybətli adamım geri dönüb, mənə baxır: «yoruldunmu?»

Dinmirəm. Dilotu yemiş qız, ağzını açır, gözünü yumur: «Deyirsən bəs mənim də sənə tay, bu heybətdə ayı gücüm var?» – mən dodaqlarımı dişləyirəm.

O isə «az qalır Bəhlul əminin damçasına yetişək» deyir. Əllərini cibinə qoyub, yenə üzümə gülür. Bığlarında buz, sır-sıra bağlayıb.

Qar dənələri hövlək özlərini dağ-daşa çırpırlar. Çər-qədim islanıb. Qara kapşenimin rəngi dəyişilib, ağ rəngə çalır. Yerə düşən qarı torpaq əmmir. Quşbaşı qarın üst-üstə qalanması çox xoşuma gəlir.

Yenə də titrəyirəm. Bəlkə də qorxuram. Nədən qorxma-lıyam? O ki, buraları yaxşı tanıyır. Özü də güclü, qollu-qüv-vətlidir. Diqqətlə ona baxıram. İçimdəki qız deyir:

«Elə bil qabandı, başını salıb qabaqda gedir».

«Kəs səsini» deyirəm. Bu nə sözdü? Allah qoysa, onunla evlənəcəyəm haa!..

İçimdəki dəlisov qız dinc dura bilmir. Qımıldanır. Deyir «bu hündür heybətli heykələ, ayıdan başqa nə demək olar?»

Onu haqlayırım, «amma mehriban ayı!» deyirəm. «Bir az da çöl şoferlərinə oxşayır».

İlk görüşdə, onu uzaqdan gördükdə, dostum Pəriyə dedim «şoferdi?». Bıqları burma deyildi; Stalinin bıqları kimi idi. Boylu-buxunlu, kürəkli, amrikayi overkot içində elə şəstli görünürdü ki, «çöl şoferi» dediyimə utandım.

Pəri, «Cavad yoldaşımızdı» dedi. Əlini mənə sarı uzaldıb gülümsədi: «Cücə Cavad! Mənə Cücə Cavad deyirlər».

Gülə-gülə onun ayı qamətinə baxdım. İçimdəki dilotu yemiş qız dedi: «əyər cücə, ayı yekəlikdə olsa, gör xoruz nə olar!»

Cücə Cavad, elə bil içimdəkinin səsini eşitdi. Damağındakı sıqareti, barmaqlarında tutub, qapının başındakı tablolu göstərdi.

Sapsarı, məxmər qanadlı cücə şəklinin üstündə yazılmışdı «cucekeşiye lari». Hələ onda anladım ki, niyə bu heykəlli adama Cücə Cavad deyirlər.

Külək şiddətlənib. Dağı aşağı enərkən hər addımbaşı içimdəki qızın həyəcanı artır. «Bir az irəli yeri, əlindən tut» deyir. «Yorulmuşam, ayağım sürüşür!» de. İçimdəkinin sözünə qulaq vermirəm. Yavaş-yavaş onun arxasınca gedirəm. Ayaqlarımı qar üstündəki ayaq izlərinə qoyuram. Nədən bu adama inanıb «tək altı»ya gəldiyimi, bilmirəm. İçimdəki qız-cığaz atılıb düşür: «necə ki bilmirəm? Denən əzilib, büzülmək istərdin daa... Nə yaman da əzildin... Lap elə şirin saldın haa özünüüü...».

İçimdəkinə «dinmə, öz işinə bax» deyirəm.

Yəqin, məni artıq tanımaq üçün buralara gətirib. Demişlər: bir adamı yaxşı tanımaq üçün, onunla yol yoldaşı olmalısan. Yoxsa Marksın fəlsəfəsi, manifestini, onda gərək bağlı qapıların dalısında, siqaretlərin tüstü-dumanında danışasan.

Gəl dağın döşündə, bu gözəllikdə romantik yerdə, fəlsəfədən danış; nə olsun ki! Bilirəm məni sınayır. Yoxsa bilmir ki, hər işin, hər sözün bir yeri var?!

İçimdəki şıltaqlıq edir. Məni rahat buraxmır. Qar dənəcikləri dağ-daşa çırpılan kimi, özünü düşüncəmin ortasına çırpır. «Ayağın büdrəsə, təpəsi üstə dərənin dibinə düşəcəksən» deyir. «Yaxşı vaxtdı, get əlindən tut!».

Deyirəm: «mən ki yalvarmayacam, özü gərək bilsin daa...». İçimdəki dəcəl qız, «Dayan! Getmə» deyir. Ayaqlarım, tərənin yenişində mıxlanır qalır... Dağ cığırında, ağ-qara heykələ oxşayıram. O isə əlləri ciblərində asta-asta aşağı enir. Dəcəl qız içimdən səslənir: «Cavad yoldaş!.. Yoldaş...» dönüb mənə baxır. Baxışı çox mehribandır. «Yoruldu mu?» dınmıram. Qar adamı kimi donuq gözlərimi ona dikirəm. «Yarım saata, Bəhlul əminin damçasındayıq» deyib, yola düşür.

Mən hələ dayanmışam. Bir də dönüb gülə-gülə «Bəhlul əminin çayını içsən yorğunluğun çıxar» deyir.

İçimdəki dəcəl qıza acıqlanıram. «Eşitdinmi nə deyir?! O da sənə cavabın! İndi səsini kəs, onun arxasınca get». İçimdəki dodaqların büzür. Az qalır ağlasın. Mən də səssizcə onun arxasınca gedirəm.

Hərdənbir dayanıb mənə baxır. Üzümə gülümsəyir. Qar ilə örtülüb ağaran bıqları, qırov tutmuş otlara oxşayır. Ona baxmaq yaman xoşuma gəlir. Göyərmiş dodaqları, qarlı bıqlarının altında yəqin buz bağlayıb... Get-gedə o dodaqlarla öpülmək həvəsi məndə güclənir. Dodaqlarım yanır. Bir ovuc qar götürürəm. Özümdən utanıram. Bəhlul əminin çayını tezliklə içsəydim...

İçimdəki küskün qız dinmir; danışmır, fikirə dalmış. Cüca Cavadın islanmış ovrekotuna baxır. Deyirəm «çox şəstli, boy-lu-buxunludu» içimdəki, səssizcə onun boy-buxununa baxır. Mənim canım gizildəyir. «Qucağı on qadını birdən qızdırar»

deyirəm. İçimdəki mənə tərs baxır. Özüm də belə düşündüyümdən utanıram.

Uzaqdan hafiltı səsi gəlir. İtlər hürüşürlər. Yenə özümü qınayıram «Ağlın qaçmışdı! Tək başına, qışın çilləsində, küləkdə, «tək altı»ya gələsən?!». İçimdəki küskün qız deyir: «Demədin qurddan, canavardan gəlib adamı tikə-parça edər?».

Deyəndə «tək altı» dağına gedək, xoşlandım. Bilsəydim bu qədər sosializmdən, kapitalizmdən danışacaq gəlməz idim.

Heybətli adamım saymazcasına, qolların tovlaya-tovlaya, düşüb qabağında gedir. Onun isti qucağının fikri məni üşüdür. İçimdəki ilə himləşib, əlbir oluram: «Gəl! Bir iş görək ki, heç olmasa əlimdən yapışsın daa!..»

Qar dənəcikləri dağın hər tərəfin çulğalayıb. Sağım-solum, önüm-arxam, hər tərəfə baxıram ağappaqdır. Biz, dağ cığırında yerin iki qar adamıyıq. Dənəciklər, qar adamlarının üst-başına ələnir. İçimdəki küskün qıza deyirəm «başlıyaq?».

İçimdəkinin ürəyi elə tappıldayır ki, mən də eşidirəm. Həyəcandan nə edəcəyini bilmir. Tələsir. Ölür belə işlərdən ötrü. Ayaqlarım bir an dayanır. «Bir addım belə atmayacaqsan!» deyirəm. Onu çağırıram; «Yoldaş Cavad! Cücə Cavad! Yoldaş!..» Dönüb mənə baxır. İçimdəki deyir: «Kaş qollarını açsın, gəlib desin...»

Qolların açmır, saçlarında, bığlarında oturan qarı çırpır. «Dayandım, səni gözləyirəm, gəl!» deyir.

İçimdəki şıltaq qız dodaqlarını büzür. «Bu da ki, əxlaq yüküdü» deyir. Ona yaxınlaşanda, yola düşüb, gedir. İçimdəki birdən düşüncəmin ortasına atılır «bəs sənənin ayağın sürüşməz?»

Heç bilmirəm nə olur. Birdən yıxılıram. Yerdə, uzanaqlı vəziyyətdə, ona sarı sürüşürəm. İçimdəki, «kaş ona toxunasan» deyir. Ondan bir az qabaqda bir daşa toxunub, dayanıram. Canım inciyir. Yerdə uzanaqlı qalırım. Qayğıcıl, meh-

riban ayı kimi, əyilir, üzümə baxıb deyir: «Nə oldu? Ayağın sürüşdü? Qalxa bilərsən?»

«Hə» demək istədiyimdə, içimdəki ortaya atılır. Qollarımı tutub, ona sarı uzadır. O isə, bir əli ilə kürəyimdən, o birisi ilə əlimdən tutub, məni yerdən qaldırır. İsti nəfəsi üzümə deyir. Donmuş yanaqlarım qızıdır. Paltarlarımın qarını çırpıram. İçimdəki, az qalır ağlasın.

Axşamın alatoranında, yetmiş yaşlı, heybətli, ucaboylu, başı papaqlı, yaraşlıq, kürkü çiyündə bir kişi, damçanın qabağında durub. Əlindəki fənəri yuxarı qaldırıb bizə baxır. Ağarmış telləri papaq altından alına tökülüb. İçimdəki dilə gəlir: «Bu da ki Stalinin doğmasıdır!»

Gülə-gülə salam verib, «xoş gördük» deyir. Ağzından çıxan nəfəsi, sanki bəm musiqinin notlarıdır; donmuş havada yuxarı uçar: «Xanım qızımız xoş gəlib, xoş gördük səni, ay oğul!»

İçimdəki qulağıma pıçıldayır: «Nə gözəl səsi var!»

İçəri girəndə damçanın istisi, odun sobasının qoxusu, sakitləşdirici dərman kimi, vücudumu dincəldir.

Bəhlul əmi, buz rəngli Lehistan çarpayısını sobanın dibinə qoyub mənə baxır: «İndi canın qızıdır». Sonra, iki stəkan-nəlbəki gətirib, sobanın yanındakı ağ boyalı, dəmir mizin üstə qoyur. Bir an içindəki təəccüblə yerindən qalxır. Bəhlul əmi, çaynikin lüləyini ağzına dayayıb, üfürür: «bunun da lüləyi tutulub» deyir. Cücə Cavad mənə göz vurur: «Dünyada sənənin çayların kimi dadlı bir çay tapılmaz, Bəhlul əmi». Gözüm stəkanlara süzülən çayda qalır.

Bəhlul əmi, kürkünü çiyinlərinə çəkib, mənə baxır. «Xanımın qızın qaynanası deyəsən onu çox istəyir. Siz gəlməzdən bir neçə saat qabaq piti qoymuşam. Durum, bir azca suyun artırım».

Qapının yanındakı aftafanı götürüb, pilətinin üstündəki govduşun duvağın götürür, ətin iyi burnuma dolur. Acından ölürəm.

Bəhlul əmi, aftafadan pitiyə bir azca su töküüb, duvağı qoyur. İçimdəki qızın ağzı açıla qalıb. Cücə Cavad, barmağın dodağına qoyub, gülə-gülə «sus» deyir.

Gözümü Bəhlul əmidən ayıra bilmirəm. Aftafa əlində qapıya sarı gedir: «siz çay içincən, mən su başına çıxım, gəlim» deyir. Heybətli heykəli qapının arxasında itir. Sobanın istisi qardan islanan şalvarımı qızdırır. İçimdəki həyəcanlı dəcəl qız, baxışlarını Cavad yoldaşın gözlərinə dikir. Mən utanıram. Yanaqlarım qızarıb, pörtüb, sir-sifətim tutub.

Sobadakı odunların çırta-çirt səsinə dinləyirəm.

Bir an Cavadın güclü qolları Lehistanı çarpayının arxasından boynuma dolaşır. Canım gizildəyir...

ÜRƏYİM AĞRIYIR

Axxxxx... Dedim ha, dişim yaman ağrıyır! Qulaq asmadı ki, dəmir qapını üzümə çırpanda, elə bil, dişimin kökündən ildırım çaxdı.

Kaş evimizdə olardım. Anam heç olmasa dişimin dibinə mixək tozu qoyardı. Uşaqlıqda mixəyi dişimin dibinə tökəndə ağrı ildırım kimi çaxardı. Amma birazdan kəsilərdi.

Atam «mixəyi at o yana», – deyərdi.

Siqaretinin tüstüsünü sinəsinə doldurub, dişimin dibinə üfürərdi. Anam: «Mixək ağrını kəsdi», – deyərdi, atam isə «tüstü keyitdi», – deyərdi.

Kaş indi bir çimdik mixək tozu olardı. Deyən gərək axı burada mixək haradan tapılacaq.

«Siqaret tüstüsü diş ağrısını kəsər!» – qarşı kameradakı qadın deyirdi. O qadından çəkinməsəydim, siqaretinin tüstüsünü, dişimin dibinə üfürün! – deyərdim. Öpsəydi də öpmüşdü də, canım çıxmazdı ki, heç olmasa, bu diş ağrısından ölməzdim. Yooooox, öpməkdən qorxuram. Öpməkdən yox ki...

Bəlkə o da Atilla kimi öpəndən sonra... O, Atilla kimi öpməyi bacarmaz. Ayı deyil ki, kişi sifət olsa da, qarabuğdayı, cılız, qısa boylu bir qadındır. Göyərmiş dodaqları qaraya çalır. O qədər siqaret çəkir ki, saralmış dişləri heç ağrımır.

Atilla ilə diş klinikasına gedəndə ayı kimi deyildi. Ədəbli idi. Məndən qabaq qapıdan girmirdi. Liftdə məni öpərkən «başım gicəli!» – dedim. Yıxılmayım deyə, qolumdan tutdu. «Teatr ulduzu olacam, səninlə evlənəcəyəm», – dedi. Güldüm. Dedim, «Yer ulduzu? Yoxsa göy?» Əlimi sıxdı. O da güldü.

Atillanın ulduzu sönüb. Həm yerdə, həm göydə. Dedilər, mənim də ulduzum bu gecə sönəcək. Dan ulduzuyla birlikdə sönəcək. Dedilər, Atillanın anası gələcək. Anam gəlməz. Qoymazlar gəlsin. Atillanın anası deyib mənim ulduzumu özü söndürəcək. Görəsən, bu baca çərçivəsindəki göydə, ulduzların hansı mənim ulduzumdur? İçəridə gecə-gündüz heç vaxt bəlli olmur! Nə yaxşı ölməzdən əvvəl adama bir baca boyunca gecə verirlər.

Evimizin pəncərələri otaqların eni ölçüdədir. Ulduzlar, elə yaxın görünürdü ki, deyirdim, əlimi uzatsam, ulduzları dərə bilərəm. Əlimi yatağımdan pəncərəyə uzadardım. Qolum qısa idi; yoxsa şüşənin dalından bir ovuc ulduz dərərdim. İndi nə qədər boylansam da, əlim hələ bacaya çatmır. Çatsaydı, barmaqliqlardan sallanardım. Başımı hər tərəfə dolandırardım. Bəlkə uzaqdakı ulduzları görəim. Görəsən hansımız tez sönəcəyik? Mən, yoxsa ulduzum?! Bəlkə bir-birimizə baxa-baxa söndük elə?!

Son arzumu soruşsalar, «gözlərimi bağlamayın», – deyəcəyəm. Yoox! Olmasa bağlasınlar, bəlkə qorxdum!

Qarşı kameradakı qadın siqaretinin tüstüsünü dişimin dibinə üfürmədi. Məni bağrına basıb, «qorxm», – dedi. «Neçə saniyə çəkər!». Qorxuram, o, qorxunu yadıma salmasaydı, bəlkə qorxmazdım. Ancaq indiki kimi canım əsərdi. Bəlkə bu titrəmə, dişimin ağrısından idi! Kaş, icazə verərdim qadın siqaretinin tüstüsünü dişimin dibinə üfürərdi.

Atilla dedi: «Qorxma! İncitmərəm. İz də buraxmaram». Liftdəki Atilla deyildi. Güclü idi, ayı kimi idi. Uşaq ikən anam mənə söyləmişdi ki, aylar qadınları sevir, oğurlayıb kahasına aparar, dabanını yalayarlar.

Atilla dabanlarımı yalamadı. Yataqda üzüqoylu qalmışdım. Dabanımla belinə çırpıdım. O, ayı kimi idi. Yatağının yanında, miz üstə teatr festivalındakı aldığı nişanı gördüm.

Quyruqlu bir ulduz idi. Əlim qısa deyildi. Dışım də ağrıyırdı, sözümlə eşitmədi. O, ayı idi, Atilla deyildi. Quyruqlu ulduz əlimdə ağırlıq edirdi. Əlimdən axdı. Onun başına dəyəndə bağırırdım: «Ağrıyır, ay lümpen!»

Qazı dosyanı vərəqlədi: «Sənətkarsan! Şairsən! Hər nəsən, ancaq lümpensən», – dedi.

Heç saqqalından deməzdin lümpen sözünü bilər. Ona demədim, keşke Atillanı ayı kimi olanda görərdin!

Atillanın anası heç bilmədi oğlu ayı kimidir. Ağlayıb, saçlarını yolub, başına çalanda, «sərv boylu balam», – demişdi.

Görəsən, anam mənə nə deyəcək? Başına döyəcəkmi? Yox, başına döyməz, həmişə baş ağrısı var. Kaş saçlarını da yolmaya. Elə dizlərinə çırpacaq, yanaqlarını cıracaq, bilirəm. Anası öləndə görmüşdüm.

Ağa nənəm öləndə, atam siqaretini dalbadal sönən siqaretinin közüylə alışıdırmışdı. Anam nə dizlərinə çırpmışdı, nə də yanağını cırmışdı. Çadrasını üzündən çəkəndə baxdım, gözləri də yaşarmamışdı.

Atillanın anası nə başına çalacaq, nə də üzünü dırnaqlayacaq, bilirəm. Bəlkə də bir qədir ağacı əkdə həyətinə!

Aaa-aax... Bu diş ağrısı məni öldürəcək. Canım çıxır, gözlərimdən yaş axır.

Atillanın evində üzüqoylu düşməsəydim bəlkə gözlərimin yaşını görüb, ayılığından əl çəkərdi; məni sevirdi, bilirəm.

Bəlkə ipi boynuma salan adam gözlərimə baxanda, gözləri islandı! Görəsən o adam kimə oxşayır? Ayı olmaz

yəqin, inək kimidir. Görəsən, suda boğulanlar kimi öləcəyəm?

Boğulanda bağıra bilməsəm nə edim? Qollarım necə olacaq?! Çiyinlərimdən asılı qalacağımı?! Havada yarpaq kimi əsəcəyəmmi?! Kaş ki kəndiri boynuma salmazdan əvvəl, icazə versinlər, bir boğaz bağırım.

Bilirəm, kəndir boğazımı sıxanda, qorxsam da, yaxşı ki, qırtlağım tutulacaq. Yoxsa qusaram Atillanın anasının, önümdə duranların üst-başına.

Atillanın nişan ulduzu əlimdən onun başına axanda, qan fışqıranda, qanlı başından qorxmışdum, yatağına qusmuşdum.

Kaş güllə olaydı. Ürəyimə dəyib, anında öldürərdi. Ürəyimə dəyməsə necə? Güllə ağrısı diş ağrısı deyil ki, dözə bilim. O ağrıya dözə bilmərəm.

Qaz otağına aparsalar yaxşıdır. Yuxu dərmanı verdikdən sonra, qazı otağa doldursunlar, onda dişim də ildırım kimi çaxmaz.

Amma qaz otağına aparsalar, atam kibritdən qorxar. Daha dalbadala siqaret alışıra bilməz. Bəlkə onda gözlərindən bir-iki damcı yaş süzülür.

Elektrikin isə titrəməsi çoxdur. Elə onsuz da saatlardır tiritir titrəyirəm. Əgər süngəri islatmasalar dərimin yanıq qoxusu hər yeri götürər. Dərinin necə cızıldadığını bir filmdə görmüşəm. «Yaşıl yol» idi adı. Oyunçusu ayıdan da hündür idi. Amma uşaq ürəkli idi, lümpen deyildi.

Bədənimə elektrik çalışdırsalar, hər yerdən əvvəl saçlarım yanar. Bir tük telinin od üstə necə qıvrıldığı görmüşəm. Toka bağlasalar, bilirəm, anam ömür boyu evdə işıq yandırılmaz.

Görəsən, kəndiri yuxarı çəkəcəklər, yoxsa ayağımın altını boşaldacaqlar. Nə yaxşı xiyabanda krandan asılmayacam. Krandan asılıydım, atam daha xiyabanda addım atmaz, anam isə bir əlçim çörək almağa da eşiyə çıxmazdı.

Mənə verdikləri gecə başa çatır. Bir baca boyu ulduz, ulduzlar birbəbir sönür. Ancaq dan ulduzu, mənim sönməyimə tamaşa edəcək.

Ayaq səsi gəlir. Kaş ki, indi dəmir qapı açılsın, «son istəyin nədir?» – desinlər. «Bir çimdik muxək tozu verin», – deyərəm.

GƏLİNBACI

Hələ növbəmizə qalır. Miz arxasında oturan qarabuğdayı saçlı, orta yaşlı nömrəverən kişiyyə baxmaqdan utanıram. Yəqin o da bilir biz niyə gəlmişik. Gözüm divardakı, ağ örpəkli göyçək uşağın “sus” deyə, barmağını dodağında saxlayan şəkliində qalıb.

Aşpazxananın səkisinə söykənib, dedim: «Getməyəcəyəm!»

Gəlinbaci ağ yaylığını buxağının altında sancaqladı. Qara çərçivəli girdə gözlüyünün üstündən mənə baxdı: «Anan bir şey bilir daa, deyir get!..»

Birdən dilimə gəldi deyim ki, «Axı sənə nə dəxli var, gəlinbaci!». İstəmədim gəlinbacını incidim. Televizyanı açıb, gözlərimi ekrandakı uçan quşlara zillədim.

Anam, qaşığı əlində aşpazxananın səkisinə dirsəkləndi: «Əlimizdə kağız olsa, bir söz deyəndə tərərək gözlərinə».

Gəlinbaci anamın sözünü kəsdi: «Görmədin, anası zəhər tuluğuydu?!»

“Verməzdiz daa” – dedim.

Anamın əlindəki qaşığı səkinin üstünə damcıladı. «Genə başlama!» – dedi. – «Tək sən deyilsən haaa... Səndən sonra evdə iki qız da var».

Dinmədim. Gözüm ekrandakı quşlarda qalmışdı. Tədqiqatçılar nişan qoymaq üçün halqaları quşların ayaqlarına bərkidib, buraxırdılar.

«Nə eyləyim. Elçilər qapını yerindən çıxardır axı». Anam idi, yenə aşpazxanadan səsləndi.

Gözüm ekranda: «Bir dəfə de, əlimdə qalmışdın daa...» – dedim.

Gəlinbacı yenə gözlüyünün üstündən mənə baxanda elə bildim cizgi filmlərindəki gözlüklü bütöv aydı. Gümüşü saçlarını ağ yaylığının altında gizlədib. «Qismət qızım, qisməti nə görmüsən!» – dedi.

«Mən özümə güvənirəm. Kağız nəyə lazımdı?»

Gözləmə otağında, divardakı “sus” deyən qız, başqa oturanlara baxmır. Gözünü ancaq mənim üzümə dikib. Nömrəvərən hərdən-hərdən mənə, bir də yanımdakı qumral saçlı qıza baxır. Elə bil bizdən başqa burada bir adam yoxdur.

Anam bir mənə baxdı, bir də gəlinbaciya. Qaşığı ocaq üstündəki buğlayan qablamanın qırağına vurub, «qorxuram gəlinbaciya çəkəsən» – dedi.

Qaşığı qablamanın üstünə qoyub, ocağı söndürdü. Sürüt-mələrini sürütləyə-sürütləyə tənəbiyə gəldi. Əlimdən yapışıb, gəlinbacının yanında oturdub dedi: «Sən bir söz de, gəlinbacı! Bu qız könəzdi».

Gəlinbacı ayaqların uzadıb güldü. Saxta dişləri, mirvarı dənələri kimi ağappaq idi. «Qızım! Bəlkə bizim zamanımız kimi yengə-muşata qapının dalısında keşik çəkə!».

«İndi o zaman deyil! – dedim. – Biz danişgah görmüşük. Hər şeyi bilirik».

Anam da Gəlinbacının yanında muxəddənin qabağında yerə oturdu. «Könəzlik eləmə. Gəlinbacının toy gecəsindən bəri el-tayfanın gözü qorxub, əlimizdə kağız olsa, dilimiz uzun olar».

Gəlinbacı, sağ yanağından axan gilələri yaylığının ucuyla sildi. Yaylığı sürmə rənginə boyandı. Gözlüyünün altında, sol gözünün çuxurunda bir gilə qaldı.

Televiziya kontrolunu yerə çırpıb anama bağırdım: «Getməyəcəyəm... Bildiz... Getməyəcəyəm!» – dedim, amma gəl-

dim. Üstəlik yanıma bir yengə də qoşdular. Adaxlımdan əlavə, bacısı da bizimlə gəldi. Keşkə onun yerinə gəlinbacı gələrdi...

Gözləmə otağının ağ, çirkəsov çarpayısı yançaqlarıma batır, mıxdı sanki.

Adaxlım yerində qaynaşır. Sanki onun qızılığının möhürünü kağıza basacaqlar. Yanımda oturan qumral saçlı qızın ətir qoxusu burnumu acışdırır.

Qız mənə baxıb, divardakı şəklın altında əyləşən qadını göstərir. O da qumral saçlıdır. Qırmızı dırnaqları ağappaq əllərini qat-qat gözəl göstərir. Ayaqlarını bir-birinin üstünə aşırıb. Başmaqlarının uca dabanlarına baxıram. Qız: «mamam», – deyir. – «Yanımdakı da adaxlım». Adaxlısına baxmıram.

Maması, matikli dodaqlarıyla üzümə gülümsəyir. Matiki dırnaqlarının lakı rəngindədir. «Siz də müayinəyə gəlib-siniz?». Adaxlımın bacısı məndən qabaq ortaya atılır: «Bəli, bu cümə toylarıdı», – deyir. Canımı qızışma basır. Adaxlım yavaşca qolumu dümsükləyib gülür.

Ürəyimdə bir şey qaynaşır. Sanki damarlarımı sıxır. Az qalırım durum nömrəvərən kişinin mizinin üstündəki kağızdələni adaxlımın başına çırpım. Ağ rəngli, kürəkən kot-şalvarı gözümə çirkəsov gəlir. Gözümü, divardakı “sus” deyən qızın dodaqlarına dikirəm. Qız dodaqların büzüb adaxlıma baxır.

Gəlinbacının göz çuxurundakı yaş giləsi hələ qurumamışdı. «Mən yazılmamış ağappaq kağız kimi idim» – dedi. Yaylığını başından açıb, bir də sancaqladı. «O zaman həkim yox idi ki qızım!» Sonra bardaş qurub, bir də dedi: «Muşatanın sözü hökm idi».

Anam: «Gəlinbacı! Hələ tayfa davalarından de baa...»

Gəlinbacı dedi: «Hələ öz əmoğlum idi haa... Özgə deyildi ki!..»

Gözucu adaxlıma baxıram. Müayinə sözünə gülüb, qolumu dümsükləyəndə, bilmirəm nədən öz-özümə dedim: “Bəlkə

özgədi yanımda oturub”. Taksilərdə özlərini qadınlara sürtən kişilər yadıma düşdü. Bir an dedim bəs, ondan zəhləm gedir.

Miz arxasındakı nömrəverən kişi pul sayır. Yanımdakı ətirli qız mənə sarı əyilir. Əlini qulağıma tərəf gətirəndə, uzun, mavı manikürlü dırnaqları yanağıma batır.

«Sən də qorxursan?»

«Bir az».

Dırnaqları yanağıma incidir.

«Deyirlər, bu Qabilə öz işində bacarıqlıdır. Tərmimi də yaxşı bilir, hən?»

«Tərmim nədi?».

«Heç zad baba, qızlığı tikirlər daa...».

«Nə bilim. Birinci dəfəmdə gəlirəm».

Qızın isti nəfəsi yanağımdan uzaqlaşır. Dodaqları parıldayır. Divardakı qız, gözlərini mizin üstəki dərgilərə zilləyib. Dərgilərin üzərindəki uşaq şəkilləri “sus” deyən qıza oxşayırlar. Hamısının dodaqları matikli, gözləri sürməlidir. Şəkillərin birini qumral saçlıya göstərirəm: «Görəsən bu uşaqlar, bizim yaşımıza yetişəndə, onlardan da qızlıq vəsiqəsi istəyəcəklər?»

Qumral saçlı şəkilə baxıb gülümsəyəndə müayinə otağının qapısı açıldı. Qızın gülüşü dodaqlarında dondu. Üç nəfər eşiyə çıxdılar.

Gənc qız ilə adaxlısı gülə-gülə qapıya sarı getdilər. Onların arxasından gələn qadının əlində uzun, ensiz bir paket var idi. Nömrəverən kişi, qumral saçlıya göz ucu işarə eləyib «Sizin növbənizdi» – dedi. Qumral saçlının gözü önümüzdən keçən qadının əlindəki paketdə qalmışdı.

Anam aşpazxanadan gəlinbacıya göz elədi, öz yanında, dedi bəs görmədim. «Hələ sultan əmmə qızını de baa...»

Gəlinbacı ayaqlarını uzadanda, ağ donundakı sarı kəpə-nəklər sanki ətəyindən yuxarıya uçdular. «Yazıq sultan əmmə qızı...» – dedi.

İstədim deyim: «Gəlinbacı! Mənə gecə nağılı danışma».

Gəlinbacı, gözlüyünün şüşələrini hovlayıb, yaylığının ucuyla sildi: «Onun günahı yox idi ki! Bibi oğluyula düşmançılıqları var idi, acığını ondan almışdılar. Qızlığını pozmuşdular».

Dilimin ucundaydı, az qalmışdı deyim: «Axı sultan əmmə qızından, mənə nə var?»

Gəlinbacı udqundu: «Toy gecəsi – əmmə xanım, muşatanın ovcuna pul basmışdı, kimsənin daban qanını şüşəyə doldurub, dəsmalın üzərinə tökməyini muşataya tapşırırmışdı. Demə bəs qan quruyub. Hara çatacaq! Muşata, ha şüşəni çalxamışdı, bir damla qan belə dəsmala tökülməmişdi. O gecə, həm muşatanı, həm də sultan əmmə qızını öldüsünə döymüşdülər».

Anam aşpazxanadan səslənir: «Hələ deyirlər sultan əmmə qızı, bir il yatalıq yatdı».

Gəlinbacının gözündən yenə də yaş axdı. «Bunların heç biri, xala qızının qızı kimi nisgilli deyildi. Onun qızlığını pozandan sonra, kəbinini bir qutu şirni ilə evlərinə göndərmişdilər. Yazıq xala qızı, iki ay çəkmədi qızın qüssəsindən ficcələdi. Ölənə qədər qızının qəbrini belə görmədi».

Nömrəverən kişi mizin sürgüsündən televiziyanın kontrolunu alıb, divarda paya üzərindəki televiziyanı açdı. Yenə düşünənki quşların filminin təkrarını göstərirdi. Quşların ayağına metal həlqə vururdular.

Qumral saçlıdan sonra, sıra bizə çatacaq idi. Ürəyim gup-gup guppuldayır. Deyirəm, bəs adaxlım da bu ürək döyüntülərimi eşidir. Ancaq onun gözü televiziyaadakı quşlardan yayınmır.

Bacısı təbəssümlə əyilib, «İndi bizim növbəmizdir» – deyir. Mənim dodağım qaçır. Divardakı qıza: «Bu zəhləm getmiş gəlməsəydi, olmazdı haa...» – deyirəm. Qızın barmaqlarının altında, dodaqları gülümsəyir.

Mətəbbin qapısı sərt şəkildə açılanda divardakı qız diksindi. Gülüşü dodaqlarında qurudu. Mən də diksindim. İki qadın, gənc bir qızın qolundan yapışıb içəri girdilər. Qızın

ayaqları yerdə sürünür. Rimellərinin qarası qırıqlarına yayılıb, yanağından çənəsinə axınıb. Örpəyinin altından yayınıb eşiyə çıxan tellərindəki gül almas kimi parıldayır. Boyasız do-daqları cadar-cadardı.

Onların arxasınca, otuz yaşlı bir kişi ilə iki çarşablı qadın içəri girib, nömrəverən kişinin önündə dayanırlar. Qadınlar, qızdan bir az aralıda, çirkəsov səndəllərin üstündə oturublar, kişi isə nömrəverənlə danışır. Qara kotunun kürək hissəsi qırıqdır. Enli kürəyi, nömrəverən kişini görməyimə mane olur. Yalnız səsinə eşidirəm. «Növbəsiz olmaz!» – deyir. Kişinin əlində gizlətdiyi siqaret tüstüləyir. Nömrəverən: «Siqareti eşikdə çəkin» – deyir. Şəkildəki qız, əli ağzında öskürür. Kişi, əlindəki siqaretini çarşablı qadınlara göstərib: «Mən eşikdəyəm!», – deyir. Rimeli yayılan qızın gözü, onun qırışq kotunda qalıb.

Baldızım, qızın yanındakı qadınlara əyilir: «Siz nə üçün gəlibsiniz?»

Qadın: «Dünən gecə toyları idi» – deyib əlindəki kağızı göstərir «Əlimizdə kağız da var, elə bu xanım doktor verib» – deyir.

Gəlinbacının gözünün çuxurundakı yaş gözümdə parıldayır. Utanıram qızın yayılan rimellərinə baxım.

Gözüm müayinə otağının qapısında qalıb. Qumral saçlı bayıra çıxır. Adaxlısı, qolundan tutub. Maması arxasından gəlib. Qız üzümə gülümsəyir.

Adaxlısından ayrılıb, mənə sarı gəlir. Əyilib qulağıma «Qorxma! Çətin deyil» – deyib adaxlısının əlindən yapışıb gedir. Mamasının dikdabanlarının səsi get-gedə uzaqlaşır.

Nömrəverən kişi mənə işarə elədi. Adaxlımla baldızım mənimlə birlikdə qalxdılar.

Adaxlımı baldızıma göstərib, dedim: «Olar bu gəlməsin?» O isə yenə dişlərini ağartdı. «Əslikar odu daa...» – dedi.

Üzünə gülməyim gəlmədi: «Zəhləm getmiş güləndə, necə də duzsuz olur!» – divardakı şəkilə dedim.

Onlardan qabaq içəri girirəm. Qabilə xanım üzümə gülür. Ondan xoşum gəlir. Gəlinbacı kimi gözlüyünə bağladığı zəncir, üzünün iki tərəfindən sallanıb. Oturduğu səndələ yaraşır. Mavi çərçədinin altından qara telləri qaşqasına tökülüb. Mantosunun bir düyməsi qırıqdı. Qırmızı buluzu görünür. Üzümə gülür, «Pərdənin arxasına keçin!» – deyir.

Pərdənin arxasında “sus” deyən uşağın əkiz bacısı divardan mənə baxır. Otaqda, nabeləd taxta oxşar bir şey var. Mərixanalara taxtları kimi deyil. Keçmişdə kor bağırsağ əməliyyatı üçün mərixanada yatmışam. Qabilə xanımın səsi gəlir: «Şalvarını soyun! Qalx uzan müayinə taxtına, gəldim».

Adaxlımdan adını, şöhrətini soruşur. Mənim qızlığımdan onun adına nə dəxli var, bilmirəm.

Müayinə taxtına necə çıxacağıma məəttəl qalmışam; ucalığı mənim sinəməcəndir. Ortasında girdə bir deşik, altında isə bir qab var. İki tərəfində ayaqlıq kimi uca paya görünür

Qabilə xanım, əllərində tibbi əlcək, pərdənin dalına gəlir: «Bəs belə niyə? Şalvarını çıxar, uzan taxt üstə».

Baldızım pərdə arxasından səslənir: «Köməyə gəlimmə?»

Qabilə xanım: «İstəmərəz» – deyir.

Nə yaxşı ki, «İstəmərəz» dedi. O zəhləm getmiş gəlsəydi, çıxıb qaçacaqdım.

Şalvarımı çıxara-çıxara şəkildəki “sus” deyən qızdan nəse utanıram. Qabilə çarpayımı ayağımın altına itələyir. Gücnənbillah müayinə taxtına çıxıb, uzanıram.

Qabilə «Ayaqlarını, ayaqlıqların üstünə qoy! Can köynəyini bir az yuxarı qaldır» deyir.

Divardakı şəkil mənə baxır. Məni görməsin deyə, gözlərimi yumuram.

Gəlinbacı gözlüyünü çıxarıb, muxəddəyə dayandı. Gözünün çuxurundakı yaş qurumuşdu. Dedim: «Sonra nə oldu, Gəlinbacı?»

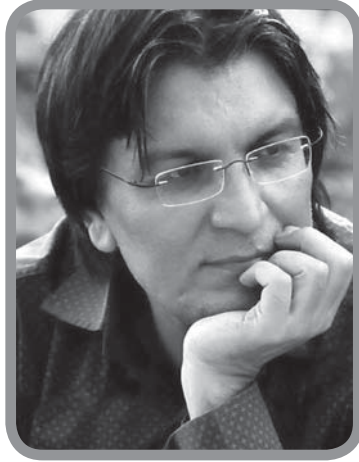
Susdu, elə bil sözümlü eşitmədi.

Bilmirəm gözlərimdən qulaqlarıma axan nədir. Rimeli yayılan qız kirpiklərimin arasından gözlərimə girir. Gəlinbacı yerindən qalxıb, pəncərəyə sarı gedir. Nömrəverən kişi saatına baxıb, oturanları sayır. Sultan əmmə qızı yatalaq yatıb. Xala qızının qapısını döyüb, şirni qutusu üstündəki paket içində qızının kəbinini verirlər...

Qabilə xanım «Qalxa bilərsən» – deyir. Gözlərimi açıram. Şəkildəki qız gözlərin yumub.

Qabilə xanım əlcəklərini çıxara-çıxara «Bütöv qalacaq, qızlığın girdədi» – deyir.

Adaxlım barmağını stampa batırıb kağızın üzərinə basdıqdan sonra barmağını şalvarına sürtür. Ağ şalvarında cövhər ləkəsi qalır...

EYVAZ TAHA

Eyvaz Taha 1964-cü ildə Güney Azərbaycanın Ərdəbil bölgəsinin Muğan mahalında anadan olmuşdur. Bakı Dövlət Universitetini bitirmişdir, ixtisasına görə fəlsəfə mütəxəssisidir. Ötən əsrin doxsanuncu illərində “Yol” dərgisinin qurucusu və baş yazarı olmuşdur. Sonralar Azərbaycan Respublikasında “Cahan” dərgisinin əsasını qoymuş və onun baş yazarı olmuşdur. Həmçinin o, 2004-ci ildən “Yarpaq” qəzetini çıxarmağa başlamışdır.

Eyvaz Tahanın indiyədək iki yüzə yaxın yazısı (hekayə, tənqidi məqalə, esse və tərcümə) ayrı-ayrı dərgi və qəzetlərdə çap edilmişdir. Azərbaycan türkcəsində, fars və ingilis dillərində yayımlanan bu yazılarda daha çox düşüncə və duyğu, fəlsəfə və ədəbiyyat qovşağında yaranan məsələlər araşdırılmışdır.

“Şeir varlığın evidir” (Bakı, 2006; Təbriz, 2008), “Qurşun haradan açıldı” (kiçik roman, Bakı, 2006; Təbriz, 2007), “Nəzəriyyəyi-toteə”, (farsca, Tehran, 2002),

“Necə yazmaq” (Təbriz, 2006), “Sağlam dil” (Təbriz, 2007), “Mətdən başqa bir dünya yoxdur”, (Təbriz, 2008) və başqa elmi və bədii kitabların müəllifidir.

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox nasir, esseist və publisist kimi tanınır.

BOŞ TABUT

Neçə saat bundan qabaq o, bu qaranlıq qəsrin eyvanında çamadanlarını yerə qoydu, paltarını çırpdı, hamıyla görüşüb öpüşdü. Sonra geniş eyvanda salınmış yumşaq yatağa uzanıb öldü. Hadisə elə sürətlə, elə sadəliklə baş verdi ki, heç kəs onun həqiqətən öldüyünə inana bilmirdi. Elə güman edirdilər ki, həmişəki kimi eyvanda yuxuya gedib. Bir saat keçəndən sonra qohum-qonşular başa düşdülər ki, o çox asanlıqla əcəl camını içmişdir. Çünki onlar yaxşı bilirdilər ki, o, həyatdan dörd əlli yapışan, arzuları gözündə qalıb ölən adamlardan deyildi. Onların təəccübü ötüb keçdi.

Yavaş-yavaş ağlaşma səsi ucaldı. Birinci ağlaşma səsi eşidilən zaman onun ölüm xəbəri külək kimi kəndi doluşdı. Günəş təzəcə qüruba enmişdi ki, tələsən insan seli qəsrə hücum çəkdi. Bulaq üstündən qayıdan qızlar hər iki tərəfi qarağilə kolları ilə örtülmüş küçədə kuzələrini yerə atıb qəsrə sarı qaçdılar. Beli bükülmüş qoca kənd çobanı sürünü başlı-başına buraxdı və tövşüyə-tövşüyə özünü qəsrə çatdırdı. Körpələrini əmizdirən analar bu xəbəri eşidən kimi balalarını bərk-bərk sinələrinə sıxıb ayaqyalın halda qəsrə doğru yürüdülər. İnsan seli hər tərəfdən tələsə-tələsə iztirab içində qəsrə gəlir, göz yaşı axıda-axıda böyük qapıdan içəri təpilirdi. Hətta adi həyat şıltaqlıqlarını ən böyük faciələrə belə dəyişməyən uşaqlar da hasarın uca divarları üstünə dırmaşmış, qaragilə yeyə-yeyə dördgöz bu mənzərəyə tamaşa edirdilər.

Adamlar qəsrə dövrəyə almışdılar; dörd nəfər ucaboy, qara geyimli kişi bir tabut gətirdi və heç kəsin yaxınlaşmağa belə cürət etmədiyini ölünü tabutun içinə qoydu. Gecə yarından keçəndən sonra qəbiristanına yola düşdülər. Camaat da onların ardınca getdi. Divar başında oturmuş uşaqlar da aşağı düşüb, ağlayan adamlara qarışdılar. İnsanlar taxta sandığı atıb-tutan sel kimi tabutu irəli aparırdılar.

Dəstə gölməçələrin yanından keçdi, qəbiristana çatdı.

Sükut gecənin damarlarında axırdı. Ayın anlaşılmaz ziya-sı yamaclara axan meh kimi göydən ayrılır, arxadan qıvrılıb kəndə gələn yolun üzərinə səpilirdi. Kənddə bir çıraq işartısı da gözə çarpmırdı. Hərdən gicavarə əsən yüngül bir yel eyvanlarda çırpınır, taxta pəncərələri yavaşca titrədirdi. Sanki ruhlar şəhərinə girmişdin.

Qaranlıqda dolaşan sərgərdan bir ruh kimi astaca kəndin xəlvətinə daldım. Dördgöz olmuşdum. Nə üçün bura bu qədər kimsəsiz, bu təhər sakit idi? Olmaya mən dünyanın bu nöqtəsində zahir olan gözəgörünməz varlığam ki, mənim qorxumdan bütün canlılar ya dərələrə çəkilməmiş, ya da ürəküb kənddən getmişlər? Yaxud əksinə, mən uzaq və mübhəm bir dünyanın elə bir kəndinə daxil olmuşam ki, sakinləri yalnız əcinnədir? Bəlkə o taxta pəncərələri titrədən də yel deyil, qaranlıq otaqlarda gizlənmiş divlər və pərilərdir ki, bir naməhrəm adamın qəfil gəlişindən incidiklərini bildirirlər.

Mən – dərələr keçmiş, təpələr aşmış yorğun yolçu çox uzaqdan gəlmişdim. Əldən düşmüşdüm və böyük qəsrin qapısına uzanan cığırta yavaş-yavaş addımlayırdım. Hər iki tərəfi qaragilə kolları ilə əhatə olunmuş küçə qırıq kuzələrin irili-xırdalı saxsıları ilə dolu idi. Mən bu kuzələri uzaq keçmişlərdə görmüşdüm. O zamanlar axşam çağı su gətirmək bəhanəsi ilə bulaq başına gələn qızlar min yerdən min söhbət edərdilər. Biz, oğlan uşaqları gözlənilməz əcəl kimi böyükdən çıxıb, onları pərən-pərən salan zaman, qızlar bulaq suyu ilə bizi isladardılar. Və biz ağlaya-ağlaya onların dallarınca o qədər qaçardıq ki, axırı kuzələri əllərindən düşər, parça-parça olardı...

Hər tərəfdən üstümə yürüyüb gələn heyrət və təəccüb hissinin təsiri altında tədricən yorğunluğumu unuttum. Evləri öz qoynunda gizləmiş sıx ağacların arasından keçib, nəhayət, özümü qəsrin qabağında gördüm. Yarıaçıq qapıdan içəri daxil

oldum. Qəsrə heç nə tərpənmirdi. Hər şey köhnəlik iyi verirdi. Qapılar, pəncərələr açıq idi. İpək pərdələr yelin təsiri ilə çölə çıxır, burulur və yenidən içəri çəkilirdi. Qəsr qaranlığa qərq olmuşdu, yalnız divarın kərpicləri ayın zəif işığı altında korun-korun parlayırdı. Artıq nə atların kişnərtisi, nə itlərin hürüşməsi, nə də həmişə payızda qəsrin qülləsinə qonub qu-laqları dəng edən bayquşların səsi eşidilirdi.

Qəsrin pillələri ilə yuxarı qalxdım, eyvana çatdım. Eyvan o qədər uca idi ki, ətrafına çəkilmiş hündür hasar da mən-zərələri seyr etməyə və kənd evlərini görməyə mane ola bil-mirdi. Geniş eyvanda salınmış yumşaq yorğan-döşək sanki yorğunluğumu təzədən vücuduma qaytardı. Uzandım, əllə-rimi başımın arxasında daraqladım, behişt ətri saçan gözəl mütəkkəyə söykəndim. Hələ ay işığında uçuşan durna qatarı, yaxud axan ulduzlar barədə yox, məni azdırıb dünyanın bu ucqar nöqtəsinə gətirən səbəb haqqında düşündüm. Gözlə-rimi yumdum və azca səbr etməklə düşdüyüm bu qərribə aləmi anlamaq istədim.

Kipriklərim ağırlaşdı. Yarıyuxulu, yarıyıq halda kənd səhər mehi kimi gözlərim önündə əriyib yox oldu. Qarşıda göz işlədikcə uzanıb gedən qupquru susuz çöllərdən başqa heç nə görmədim. Uzaqlarda, üfünün ətəkləri torpağı öpən yerdə qara geyimli bir dəstə adam qərribə bir tərzdə atılıb-dü-şür, başlarına torpaq tökür, o tərəf bu tərəfə qaçırdı. Gah bir yerə cəmləşir və gah da pərən-pərən olub dağılışırdı. Lakin digər tərəfdə – həmin qəsrin qabağında kəndin bütün ölüləri bir çaxnaşma içində idilər. Biri şərqdən gələn yola su çilə-yir, süpürürdü, digəri böyük qəndilləri yandırır. Kimi qızıl güllərdən dəstə bağlayır, kimi isə ipək xalıları yerə döşəyirdi. Əyinlərinə ağappaq paltar geymiş bir çoxu isə yorulmadan əl çalıb dəlicəsinə təpik döyürdü. Sevinclərindən əziz bir qona-ğın gələcəyi duyulurdu. Get-gedə ucalan səs-küydən sıçrayıb yuxudan oyandım. Müəmmalı səhər yelinin sərinliyini üz-gö-

zümdə hiss edirdim. Elə sanırdım ki, sübh yelinin qanadında uzaqlardan həzin bir ağlaşma səsi axıb gəlir.

Yenidən röya aləminə qayıdan kimi həyat qaynamağa başlayırdı. Və mən asimanın dərinliklərindən gələn bir faytonda ağ libaslı qocaların izdihamı içindən keçirdim. Fayton silkələnmədən sürətlə uzaqlaşdı, sanki sıxlaşmış buludların üstü ilə irəli şütüyürdü. Faytonda oturmuş sərgərdan ruhum yavaş-yavaş göylərə ucalır, qollu-budaqlı yaşıl yarpaqlı ağacların arasında gizlənmiş evlərin üzərində fırlanır və asimanın qurtaracağında gözdən itirdi. Yuxu ilə oyaqlıq arasında o qədər çırpınmışdım ki, daha hansı halətimdə oyaq, hansı vəziyyətimdə yuxuda olduğumu bilmirdim.

Yuxudan ayıldım. Bilmirəm nə qədər yatmışdım. Amma nədənsə başa düşdüm ki, gecə yarından keçmişdir. Külək güclənmişdi və ağlaşma səsi indi salxım söyüdlərin əyilmiş budaqları üstündə daha aydın çırpınır və qulaqlarımda bərkədən səslənirdi. Yerimdən qalxdım. Aylı bir gecədə eyvana çıxıb hava üzərində yeriyən yuxu adam kimi yola düşdüm. Həqiqətən nə baş verdiyini anlamasam da, qorxum, heyrətim yox olmuşdu və məndə ağlasığmaz bir sevinc yaranmışdı.

Əynimdə ağ bir libas var idi. Heç vaxt belə başdan-ayağa ağappaq bir libas geyinməmişdim. Gəlin otağına gedən təzə bəy kimi uça-uça yol gedirdim. İxtiyarsız əjdəha tək üstümə yürüyən səsə doğru cəlb olunurdum. Çayı keçən kimi ölümlərin uyuduğu təpənin üstündə çoxlu məşəl göründü. Tabutun kənarında yandırılmış şamların şələsində adamların əlində tutduqları məşəllərin titrək işığı altında kölgələr rəqs edirdilər. Təpənin üstündə böyük bir dəstə toplaşmışdı. Yaxına, lap yaxına getdim. Təpənin aşağısında sal daşın üstündə bir qoca kişi oturmuşdu və çənəsini əl ağacına söykəmişdi. Böyründə şam yanırdı.

Bu, bizim sürünün çobanı idi. Mehriban, sirli-sehrli bir qoca idi. Uşaqlığımızı özünün rəngarəng hekayələri ilə bəzə-

mişdi. Nağılları o qədər şirin və ürəyəyatan idi ki, elə bil onun özü aylı-ulduzlu bir gecə həmin nağılların birinə bürünüb bizim dünyamıza gəlmişdi. Hələ də onun nağılları qulağımda səslənirdi. “Səmərqənd padşahının qızı”, “Qoca və padşah”, “Qızıl şamdan” və ən təsirli beldən yuxarısı pəri, beldən aşağısı isə insan olan padşah oğlunun hekayəsi idi. Danışdığı nağılların çoxunda sirli-soraqlı asimandan bir fayton uça-uça gəlirdi, məkrli saray adamlarının dedi-qodusu üzündən padşahın qəzəbinə düçar olan ağ libaslı şahzadəni götürürdü və o qədər uzaqlaşır, uzaqlaşır ki, kainatın geniş sinəsində göz-dən itirdi.

O, baxışlarını naməlum bir nöqtəyə zilləmişdi və qırışmış yanaqlarından göz yaşları axırdı. Yaxınlaşıb əlimi çiyinə qoydum. Başını qaldırmadan əlimi əlinin üstünə gətirdi. Əlimə toxunan kimi ildırım vurmuş adam sayığı yerindən sıçradı: “Eyvaz?!”

O, bu sözü elə ucadan və həyəcanla söylədi ki, bütün baxışlar mənə dikildi. Və mən heyrətli nəzərlər mühasirəsinə düşdüm. Adamlar gözləri hədəqdən çıxmış halda bir-birinə sığındı, məşəllərin arxasında gizlənərək həmahəng və birə-birə addımlarla qabağa gəldilər. Sifətim məşəllərin işığı altında aydın görünəndə onlardan ağ libaslı birisi qışqırdı: “Özüdür, bərəkət haqqı, Eyvazın özüdür!”

Hələ sözü ağzında bitməmişdi ki, camaatdan qışqırıq qopdu və onların hamısı qorxmış halda tələsik qaçmağa başladı. Havaya qalxan qalın toz sanki adamları birdən uddu. Toz-torpaq çökəndən bir neçə dəqiqə sonra qocanı keçinmiş, səhranı ayaqqabıların, örpəklərlə, əsalarla, hələ də közərən məşəllərlə dolu gördüm.

Dan yeri ağılanda tabuta yaxınlaşdım. Üstünə qara və naxışlı bir parça çəkmişdilər. Parçanı çəkib kənara atdım. Tabutun qapağını qaldırdım. Gördüm ki, tabut boşdur...

DİRİ MEYİT

Çoxdandı ki, bu tabutu çayın sahilində dikilən nəhəng qayanın başına qoymuşdular. Bəlkə elə dünya yaranandan o tabut qayanın başında dururdu. Hündür qaya yaxın olsa da, əlçatmaz görünürdü. Sal daşdan divar kimi yonulmuş qaya-ya, eləcə də dörd bir yandan görünən tabuta camaat alışırmışdı, amma hələ də orada yatan ölü haqqında çoxlu söz-söhbət gəzirdi. Su başına gələn qızlar tabutdan söz düşəndə əvvəlcə məsum baxışları ilə onu süzür, sonra astaca bir-birinə deyirdilər:

– Görən ora çıxan olubmu?

– Qız, nə danışırısan? Ora çıxmaq mı olar?

– Deyirlər, ora dırmaşa bilən yeganə adam heç kəsin tanımadığı bir dəvəçi olub. O da geri qayıtmayıb.

– Görəsən, onun içində yatan kimdir?

– Bunu bilmirəm, amma ona əl dəyməsə yaxşıdı. Yoxsa, dəhşətli gurultusundan dünyanın qulağı batır.

Axşam çağı biçindən evə qayıdarkən kəndimizin çobanı ilə rastlaşdım. Adətim üzrə həmişə söhbətin bir ucunu gətirib qayaya, tabuta, dəvəçiyə çıxarırdım. Çoban onlar barəsində danışmasa da, mənalı-mənalı gülümsəməyindən başa düşürdüm ki, qaya onun da daxilində qəribə hisslər oyadır. Hətta bir dəfə ona “İndiyədək ora qalxıbısanmı?” sualını verəndə, rəngi dəyişib gözləri hədəqədən çıxdı. Sual-cavablar tükənib başa çatan deyildi, amma qoyun-quzu sürüsü, nəhayət, gəlib kəndə çatırdı. Mən isə eşşəyimi bizləyib ondan ayrılırdım. Evdə həmişə olduğu kimi böyük nənəm yolumu gözləyirdi.

– Eyvaz, bala, gəldin?

Hər axşam örüşdən qayıdan kimi gəlib səkinin üstə böyük nənəmin yanında oturdum. Lampa yanırdı. Bir loxma qatıq-çörək ağzıma qoyar-qoymaz yenə də ruhum qayaya sarı

uçurdu. Nənəm ağzımı açmamış sakit olmağa çağırırdı. Daxilimdə qaynaşan sorğuları elə bil əliylə qoymuşdu. Şirin nağılları çəşqunluqla söyləyən qarı nədənsə söz gəlib qayaya yaxınlaşanda birdən-birə susurdu. Mən də gözlərimi döşəmədəki qarmaqarışlıq naxışlara dikib yuxulayanadək fikrə gədirdim...

Yağışlı bir bahar axşamı evə qayıdarkən yelin qanadına köklənən uğultu sanki kəndi dolaşan ölüm xəbərini gətirdi. Çobanla sağollaşmadan evə tərəf yüyürdüm. Qapımızda adam əlindən iynə atsaydın yerə düşməzd. Birtəhər adamları aralayıb özümü qaranəfəs içəri saldım. Qoca nənəm döşəyə uzanmışdı. Gəlişimi duycaq sehrli gözlərini açdı:

– Bala, Eyvaz, gəldin?

İnanmaq olmurdu ki, qoca nənəm ölüm ayağındadır. Mənə elə dördgöz baxırdı ki, sanırdım, yüz il də bundan belə yaşayacaq. Gəlib başımın üstündə oturdum. Gözlərinin işarəsi ilə adamlar bayıra çıxdılar. Qoca fürsəti fota vermədi. Demək, o, ömrü boyu gizli saxladığı, bəlkə də unutduğu şeyləri xatırlamışdı.

Nənəm xatırlayırdı ki, yağışlı bir bahar səhərində hər yan ağır durğunluq caynağına keçmişdi. Dərin dərələr, qorxunc yarıqlarla əhatə olunmuş qaya, eləcə də göz işlədikcə uzanan çöllər ölü bir sükuta dalmışdı. Çox zaman quzğun, qartal ovlağı olan bu sınırsız çöllərdə indi sərçə belə səkmirdi. Nə bir yel əsir, nə bir budaq, nə də bir yaşıl yarpaq titrəyirdi. Qoca nənəm xatırlayır ki, belə bir qərribə anda gözlənilmədən ilğimli yollarda dəvə qatarı göründü. Dəvələr yaxınlaşdıqca yol uzanırdı. Karvan yaxınlarda batıb bir də uzaqlarda peyda olduğu nöqtədən gəlməyə başlayırdı. Nəhayət, karvan gəlib çıxmışdı. Dəvəçi bir kəlmə belə kəsməmişdi. Amma doyunca qayaya baxmışdı. Nənəm bəbək qalmamışdı. Alarvadından çəkdiyi tükü oda tutan kimi bir dəstə ağ libaslı alarvadi haradansa peyda olmuşdu. Onlaq qara ləkə yüklənmiş tabutu çiyinlərinə alıb qayaya tərəf uçmuşdular. Tabutu indiki yerinə

qoyduqdan sonra dərələrə çəkilə-çəkilə daşa dönmüşdülər. Bir dövəçi qalmışdı, bir də daşlaşan həyat.

Daha nələr baş verdiyini nənəm unutmuşdu. Hadisənin ardını xeyli vaxt bundan qabaq dünyasını dəyişmiş sevimli əri dəyirmançıdan eşitmişdi. O, yağışlı bir bahar axşamı ölməmişdən qabaq çayın üzərində salınmış dəyirməyə uzaq obalardan dən üyütməyə gələnlərə xatirələrini söyləmişdi. Dəyirmançı xatırlamışdı ki, yeri-göyü çulğamış ölü sükutun əlindən bezikən dövəçi çantasını boynundan asıb qayaya yönəlmişdi. Artıq iki gün, iki gecə ötüb keçəndən sonra birdən elə bil min illik yuxudan oyanmış divin asqırağı dağ-dərəyə düşmüşdü. Kim bilir, bəlkə göy guruldamışdı, bəlkə zəlzələ olmuşdu. Dəyirmançı and içirdi ki, qulaqları kar edən o müdhiş səs kimsə asqırıq səsi olmuşdur. Səs sakit dünyanı yuxudan oyadarkən, zaman yenidən sürməyə başlamışdı.

Nənəm indi xatırlamasa da, bir gün alarvadı nağılını təkrar edəndə ağızından qaçırtmışdı ki, bu nəcib varlıqlardan çəkdiyi tükün bir neçəsini dəyirmanın tavanında gizlədib.

Qoca nənəm gözlərini yumdu. Yuxuya getmiş kimi, dünyasını dəyişdi. Yubanmadan dəyirməyə sıçradım. Tükü axtarıb çətinliklə tapandan sonra onun birini oda tutdum. Göz qırpımında bir dəstə ağ libaslı alarvadı göy üzünü bürüdü. Qanad-qanada gərmiş alarvadılar məni götürüb qayaya tərəf uçdular.

Mən bu əlçatmaz, ünyetməz, quşların belə qanad çala bilməyəcəyi ucalıqdan heyran baxışlarla ətrafımı seyr edirdim. Çöl uzunluğunu səpələnmiş adda-budda daş heykəllər, quruyub dəmirləşmiş kol-koslar məni üşəndirməsə də, zamanı dayandırmış kimi görükdürürdü. Bax, elə həmin nəhəng qayanın başından açıq gözlərimlə görürdüm ki, budaqlardakı yaşıl yarpaqlar qurumuş, atların yelkəni yel əsdikə qıvrılıb havada donmuşdu. Sanki ağ atlar, yaxud kühənli dövələr deyil, bir ilxı heykəl səhraya daraşmışdı. Çayda su axmırdı. Baxışlardan

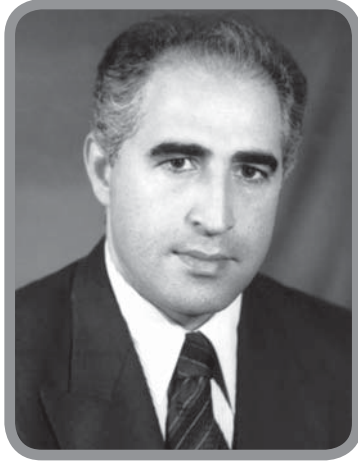

şaxta yağır, sinələrdə ürək adına bir şey çırpınmırdı. Dəvəçinin dediyinə görə, acıqlı peyğəmbərlərin biri azğın ümmətini qarğıdıqdan sonra görünməyən bu çöldən ötüb getmişdi.

Tabuta yaxınlaşdım. Tabutu ağ marmərdən yonmuşdular. Elə əzəmətlə durmuşdu ki, elə bil yerin altında yerləşirdi. Onun altındakı bu qara daş da sanki yaranışın ilk günündən ona uyğunlaşdırılmışdı. Tabutun içini görənlərsə, deyirdilər ki, orada şişman bədənlə, top saqqallı, ağsaçlı, açıq gözlü ölü uzanıb. Onun asimana dikilmiş hərəkətsiz gözlərində bir kiçik balıq, bir xəstə quzğun, bir də sümüyü çürümüş dəvə öz əksini tapıb. Qəribədir, dəyirmançının sözləri həqiqətdirsə, onda tabutda uzanan meyit cansız əşyaların içində yeganə canlı varlıq kimi nəzərə çarpmalıdır. Heç də qəribə deyil... Bir aləm daş-kəsəyin arasında dəridən, ətdən, sümükdən, beyindən və daha çox ürəkdən yaranmış bu meyit nə qədər ölü olsa da, bir o qədər canlı görünməli idi.

Orada tabutun başı üstə nə qədər dayandığımı, nə qədər keçdiyini bilmirəm. Özümə gələndə tabut ahəstə silkələnməyə başlamışdı. Güclə gedib-gələnlərin bir nəfəsin xırıltısı dağlara düşüb çırpınırdı. Sonra əks-sədalara qayaya qayıdanda yeni xırıltılar burulğanında boğulub uğultuya çevrilirdi. Zamanın cilovlanmış anlarında get-gedə güclənən bu səslər daha da ucalır, az qala ətrafda uyuyan varlıqları titrədirdi. Tabutun yanında oturub əllərimi onun şimal daşına sürtən kimi elə bil kainatın ucqar nöqtəsində yenicə məhv olan böyük bir ulduzun partlayış səsi qulağımı batırdı. Bu anda sanki bütün təsirlər sınıb töküldü. Həyat yenidən qaynadı. Göy guruldayıb yağış yağmağa başladı. Çay ərilyib axmağa başladı. Daş heykəllər canlandı, atların kişnərtisi, dəvələrin bağırması eşidildi. Quzğunlar göyün üzünü aldı.

Meyit ucadan asqırıb ölmüşdü.

AQŞIN AĞKƏMƏRLİ

378

Aqşin Ağkəmərli 1960-cı ildə Güney Azərbaycanın Şəbüstər mahalının İskəmər kəndində anadan olmuşdur. Kiçik yaşlarından ailəsi ilə birlikdə Tehrana köçmüş və orta məktəbi burada bitirmişdir.

1996-cı ildə Tehrandakı Milli Universitetin tibb fakültəsini stomatologiya ixtisası üzrə bitirmiş, bir müddət Kərəc, Talağan və Tehranda həkim işləmişdir.

Bədii yaradıcılığa orta məktəb illərində farsca yazdığı şeir və hekayələrlə başlamışdır. Bakıda və Tehranda yayımlanan “Kibritçi qız” (1990), “Dondurmaçı” (1995), “Bizi yaşadan tarix” (2001), “Öpdüm Arızı” (2016) kimi şeir və hekayələr kitablarının müəllifidir.

Azərbaycan şairlərindən M.Müşfiq, B.Vahabzadə, N.Xəzri, X.R.Ulutürk və başqalarının şeirlərini fars dilinə çevirmişdir.

Onun baş redaktorluğu ilə 1990-cı ildən Tehranda fars və türk dillərində “Mişov dağı” adlı rüblük ədəbi dərgi nəşr olunur.

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında şair, nasir və publisist kimi tanınır.

1990-cı ildən Bakıda və Tehranda yaşayır.

DONDURMAÇI

Hər gün səhər-səhər pəncərədən yalnız bir səsi eşidirdim. O səs ilə yüksəlirdi duyğularım, qanadlanırdı diləklərim. Hər gün səhər-səhər pəncərədən yalnız bir səsi eşidirdim. O səsin sanki içimdən gəldiyini duyurdum.

Bu gün də pəncərədən səhər-səhər yenə o səsi duydum, heç düşünmədən içimdən qərar verdim. Qapıları ardı-ardına çalaraq yolun sonunda özümə gəldim.

Bağırdım, ağsaçlı yorğun və kədərli dondurmaçı təkərli soyuducusunu saxladı. Mən isə ona yaxınlaşıb bir dondurma istədim, dondurmanı mənə sarı uzatdı.

Bir an nədənsə o üzgün baxışlarında dağ yanar oldu, gözlərində dəniz dalğalanıb tufan oldu. Yer in çəkə bilmədiyi qədər ağır oldu, bir ah qədər yox, bir toz kimi uçan oldu.

Dondurmaçı dondurma satdığını çoxdan unutmuşdu. Şəhərin gurultusunu, insanların ruhsuz fəryadını, bütün keçmişini, gələcəyini çoxdan unutmuşdu.

Bir an özünə gəldi, bir söz demək üçün adımı soruşdu.

Mən udquna-udquna baxışlarımı yerə dikdim.

Bütün vücudumla, bütün varlığım ilə, içimdən qopan bir səsin hayqırmaq istəməyinə baxmayaraq dodaqlarımda yalnız bu sözlər canlandı: “Gün ... El”.

“Günel” – deyib durdum. Gözlərimi yerdən ayırmadan durdum.

“Sənin nə gözəl adın var”, – deyə dilaltı bir neçə dəfə təkrar etdi: “Günel, Günel”.

Qaşlarına ilmək verib, gözlərini qıyıb yarım təbəssümlə dedi:

“Qızım niyə utanırsan ki? Blirsənmi, sən olmasan həyatın heç anlamı da olmaz. Görünür, bu gözəl adını sənə atan verib”.

Dondurmaçı sonunda bir təbəssüm etdi. Pulunu almadan sürətlə uzaqlaşdı.

O, arxasına baxmadan uzaqlaşdı, mən isə yavaş-yavaş özümü toparlayıb fikrə daldım.

“Bu adı mənə atamın qoyduğunu o haradan bilirdi?” – dönə-dönə düşündüm.

İndiyə qədər bu sözü kimsə mənə söyləməmişdi. Ah, atam, atam!

Onun sözü ürəyimin canı oldu, mənasız həyatın adı oldu. Ayrılığın dadı oldu; yalnız onu düşündüm, duydum. Düşündüm ki, mən onu haradasa görmüşəm. Durmadan evə tərəf qaçdım.

Pillələrlə yuxarı dırmandım.

Otaq sanki bir qəfəs idi.

Pəncərəni açdım, havanı udum-udum uddum; saçlarımı oxşayan yeldə ata məhəbbəti, ata həsrəti duydum.

Əski paltar şkafını alt-üst edərkən gəlinciyimin qolu əlimə sataşdı. Gəlincik gözlərini açıb mənə baxdı: onun adı Ulduz idi. Eynən Səməd əminin Ulduzu kimi.

Anamın albomunu həyəcan dolu sükut içində varaqladım. Elə birinci səhifədə o gerçəyi öyrəndim, dondurmaçı mənim atamdı. Atam.

Amma dondurmaçı çoxdan getmişdi.

Onu çoxdan yollarda itirmişdim.

Nə yazıq ki, bir daha səhərlər onun səsini duymadım. Bir daha onu dinləmədim.

İndi mən yalnız onu görmək arzusu ilə yaşayıram.

QIŞLA GƏLƏN İLK BAHAR

1944-cü il, İskəmər: günəş çoxdan sarı saçları ilə Mişov dağlarını oxsayırdı. İki dost hər şeydən xəbərsiz qədim Sofyan yolu ilə kəndə yaxınlaşırdılar. Günortaya yaxın Yengicəni

keçdilər. Çəmən gölünün başında oturub havanın istisini, yolun yorğunluğunu çıxarmaq üçün, suyun sərinliyinə və dağların gözəlliyinə daldılar. Əllərilə suyun sakitliyini pozaraq ovuc-ovuc doldurub içdilər. Doğrudan da, dağların baxısları heyran qoyan, könülləri oxşayan gözəlliyi vardır. Onları seyr etmədən, sovuşub getmək olmazdı, axı uzun dostluqların, acılı-şirinli xatirələrin məskənidir dağlar. Ağacların pıçılısı, gölün işıltısı dalğalanaraq mahnıya dönüb dodaqlardan süzürdü:

Mişov dağı, yenə qardır
Ürəyində dərdi vardır,
Baxıb ona, kədərləndim,
Dedim əcəb ruzigardır!

Quslar daldan-dala, budaqdan-budağa atılaraq ara vermədən, zili bəmə qatırdılar.

Məmmədəli:

«Ay Səfi, evdə gözləyən var, tələs» – dedi.

Səfi «haqlısan» deyincə yola düşdülər.

Onlar xalqın taleyini, gələcəyini, sabahını düşünürdülər. Onlar başqaları kimi xansız-ərbabsız kəndi düşünürdülər. Onlar düşünürdülər ki, yer əkənindir, yer biçənindir, yer kəndlinin, əkinçinindir. Onlar şahsız-kralsız bir ölkəni, özgür, bağımsız vətəni düşünürdülər. Səfi pencəyini bu çiyinindən o biri çiyinə verdi. Dən düsmüs saçlarını sağ əli ilə sıgallayıb yana verdi. İstədi danışsın ki, Məmmədəli sözünü kəsib dedi: «Mərkəzi təşkilatın son qərarı belədir ki, İskəmərdə gərək gizli fə dai dəstələri yaransın, bu dəstələrin başına ən düzgün adamlar keçib, xalqın rəğbətini, hörmətini qazansınlar».

Səfi onun sözünü başı ilə təsdiq edərək dedi:

«Onda ərbab da işinin hesabına gedər, bəlkə bu zavallı milləti bu qədər incitməz».

Onun sözü bitmədən sakit havanın dincliyini, qurşun mərmilərin səsi pozdu. Ças-baş qalıb bir an duruxdular, sürətlə bağlardakı qanovlara cumdular, təəccüblü baxışlarını bir-birinə dikdilər. Belə hallarda nə edəcəklərini yaxşı bilirdilər. Ağacların arxasına keçərək kəndə doğru getdilər. Kənd jandarmalar tərəfindən mühasirəyə alınmışdı. Jandarmaların komandiri sərhəng Səqaqi səsinə yüksəldib əsəbi şəkildə əmrlərini təkrar edirdi:

«Yaşlıları Çesmə meydanında divarın önünə düzün, kim-sənin yalvarmasına baxmadan hamısını bura gətirin. Bütün evləri axtarın, xana qarşı üsyan edəni ya ölüm gözləyir, ya dustaq. Anbardakı bütün taxılı, elə bu gün kamyonlara yükləmək gərəkdir, yoxsa Tehrana gec yetişər. Əmr edirəm qarşı çıxanı öldürün, təxribatçıları, fitnəkarları vurun, yaşlıları Çesmə meydanına gətirin».

Səfi ilə Məmmədəli bu sözləri göldəki söyüd ağaclarının arxasında eşidilər. İki dost heyranlıq içində bir-birinə baxdılar. Səfi qəti qərara gələrək, üzünü Məmmədəliyə tutub dedi: «Tez təşkilat komitəsinə get vəziyyəti bildir, dərhal yardım göndərsinlər, yoxsa gec olar. Bu alçaqlar camaatı qıracaqlar. Vəziyyətin nə qədər gərgin olduğunu söylə, mən Meytərmətlilərdən, Kündürlülərdən yardım çağıraram arvad-uşağı, qarı-qocanı aparsınlar».

İki dost sağollasız ayrıldılar. Məmmədəli Mərkəzi Komitə təşkilatına döndü, Səfi Xilasa küçəsində dolanıb Cırıqçı küçəsindən evinə gəldi. Gülüstan xala onun gələcəyini bilirmiş kimi, qapının səsinə esidən kimi dalanda incə səslə bağırdı: «Səfi! Səfi sən sən?» O dinmədən öncə ayaqlarının səsinə onun gəlməsini yəqin etmişdi. Əllərini göyə tutub dedi: «Allahım, Tanrım sənə şükürlər olsun!».

Elə bu anda dəhlizdə üz-üzə gəldilər. Səfi gəldiyi yoldan döndü, Gülüstan xala da arxasınca yola düşdü, Səfi gedə-gedə deyirdi:

«Tələs, tez ol, Gülüstan! Əliyə, Səmədə, Nağıya, Yusufa, bir də Rəbiyyəyə xəbər göndər, Hüzəmər gölünə gəlsinlər. Qadınları, uşaqları, qocaları Meytərmətə aparsınlar».

Bu sözlərini qapıya bir-iki addım qalana gədər davam etdirdi. Hələ qapıya toxunmamışdı ki, qapı yerindən oynadı: «Açın qapını! Açın qapını!».

Səfi onun kim olduğunu bilmişdi. Təkrar addımlarını geriyə atdı, bağça divarını aşdı getdi.

«Açın qapını, açın!».

Gülüstan xala «Gəldim, gəldim!» – deyə səsləndi.

Qapı sakitləşdi. Təpiklərin sayı azaldı. Səfi də çoxdan damdan-dama aşıb getmişdi. Gülüstan xala qapını açdı. Qarşıda mübaşir Musurzalı və yanında bir neçə əsgər durmuşdu. Musurzalı gözlərini qıyıb, şəhadət barmağı ilə bu sözləri deyəndə köpək də hürməyə başladı: «Gülüstan! Səfiyə de, bu qara o qaralardan deyil. Bu dəfə onu əlimdən qurtaran yalnız Əzrayıl olacaq ha!».

Gülüstan xala qəzəbli baxıb, uca səslə dedi: «Hamı sənin kimiləri çox yaxsı tanıyır. Baltaya sap olanlar baltadan pis olar, amma bunu da sən yaxşı bil, Musurzalı, yel əkəni tufan biçər. Nə tökərsən aşına, o çıxar qasığına. Gəldiyin yoldan qayıtsan yaxşı olar. Daha sənin kimilərin kənddə yeri yoxdur».

Musurzalı əsgərlərə işarə etdi. Əsgərlər bir addım geriyə atıb, tufənglərini önə verib evə soxuldular. Musurzalı arxalarınca bağırıb dedi:

«Bütün dəlik-deşikləri axtarın, heç bir şeyi gözdən qaçırmayın, bunların evində hər şey ola bilər».

Gülüstan xala sağa-sola gedib, hökumətə qarşı nifrət yağdırdı. Birazdan əsgərlərin biri Musurzalıya yaxınlaşdı. Musurzalı küçənin boyunu ölçməkdən vaz keçib, qulağını əsgərin agzına yaxınlaşdı.

Əsgər: «Heç kim, heç şey yoxdur. Hər yeri axtardıq».

Musurzalı üzünü Gülüstana tutub: «Gülüstan! Yenə gələcəyəm!» – deyə uzun addımlarla uzaqlasdı.

Gülüstan onun ardınca bir daş atıb, qarğış eləməyə başladı:

«İnşallah, gəlməz olarsan, sən kimilərin sonu gəlib, it oğlu it!».

Musurzalı küçənin sonuna dönmədən qabaq səsinə ucaldıb:

«Hələlik gedirəm, yenə gələcəyəm!» – dedi.

Gülüstan xala da durmaq bilmir, deməkdən qalmırdı. Ancaq son sözləri pıçıltıya çevrildi. Cırıltı ilə birlikdə bağlanan qapının səsi, həzin pıçıltısını açıq iniltiyə çevirdi. Məmmədli fədailər dəstələri ilə birlikdə kənd gölündən Qala başına qədər, Qara qulxanadan aşağı meydana pusquya yatıb, uyğun bir zamanı gözləyirdi. Fədailər çalışırdılar kənddə qan tökülməsin, kimsə ölməsin. Ancaq sərhəng Səqaqinin səsi kəsilmirdi, özü isə durmaq bilmirdi. Çesmənin yuxarı başında divarın qarşısında ağsaqqalları düzmüşdülər, Qala başındakı tüfəngçi sərhəng Səqaqinin atəş əmrini gözləyirdi.

Bu anda Musurzalı pişik kimi sağa-sola baxaraq meydanın ortasına girdi. Sərhəng qulağına nə isə pıçıldadı. O biri yandan Səfi ilə Gülüstan, qarı-qocaları, uşaqları beş-beş, üç-üç Meytərmətə yola saldılar. Sonunda Gülüstana nələrsə tapşırırdı. Özünü Dəyirman küçəsində Məmmədəliyə yetirdi.

Sərhəng Səqaqi son ultimatumunu verdi, qışqır-bağır, şivən səsi göyə yüksəldi. Qorxu, həyəcan bütün kənd əhalisini bürümüşdü. Sərhəng Səqaqinin atəş fərmanından öncə atəş açıldı. Səqaqi suya düşmüş siçan kimi gözlərini sağa-sola döndərdi, bir an əlini belindəki tapançaya atdı. Fədailərin biri Qala başından bağırdı:

«Cənab sərhəng artıq tapançaya görə yoxdur».

Sərhəng düşündü ki, atəş fədailərin tərəfindən verilmişdi. Elə ilk atışda Qala başındakı tüfəngçi nişan alınmışdı və sonra jandarm Məmməd Meşginə əli tətbiyə gedən kimi, bir

güllə ilə yerə səridi. Başqa əsgərlər də təslim oldular. Kəndə sevinc, zəfər havası əsdi. Bütün əsgərlərin silahlarını alıb, özlərini sərbəst buraxdılar. Musurzalılı firsətdən istifadə edib bir ağsaqqal, yaşlı adamla birlikdə Məmmədəliyə doğru gəldi. Musurzalılın gözlərindən yaş kəsilmirdi. Yalvara-yalvara bu sözləri təkrar etdi:

«Məmmədəli qurbanın olum, pox yemişəm» – üzünü qoca kişiyə tutub dedi: «Kərbəlayı, mən ölüm, demə bunlar qazanacaqlar, hə, bax gördün, gördün Məmmədəli qurbanın olum, vallah anlamamışam, cahillik etmişəm, məni balalarıma bağışla».

Kərbəlayı yavaşca bu sözləri söylədi: «Məmmədəli, oğlum! Bağışla bu köpək cəhənnəm olsun».

Məmmədəli yerə түpürüb dedi: «Dəf ol, rədd ol get, alçağın, namussuzun biri».

Musurzalılı geri-geri gedib dedi:

«Çox sağ ol».

Sonra da şuluqluqda gözdən yox oldu. Bu anda, hamı bir səmtə doğru baxdı, hamı bir səsə qulaq əsdi. Səssizliyə boğulmuş bütün baxışlar Qala başında Aşıq Məmi İskəməliyə yönəldi. Hamı Koroğlunun «Cəngi» havasında itirdiyini tapdı. Aşıq sözünə belə başladı:

Bu yaşıl tarlalar, bu gözəl dağlar,
Ceyranlar süzəndə bulaqlar ağlar.

Aşıq camaata doğru gəldi, hər kəs ondan bir mahnı istədi, kimi Qaçaq Nəbi, kimi Yanıq Kərəmi və kimi Apardı sellər Saranı... İstənilən havalarla xalq coşub, dalğalanıb sevincə boğuldu.

Qonşu kənd təşkilatlarından qonaqlar gəlməyə başladı. Rəbiyə, Gülistanla birlikdə qonaqları evə apardılar. Məmmədəli fədəi komandirləri ilə danışıb tapşırırdı ki, xalqın həyəcanı-

na qapılmasınlar, belə anlar daha təhlükəli ola bilər. Jandarmalar hər an basqın edib, yeni faciə yarada bilərlər. Bunları dedikdən sonra evə qayıtdı. Məmmədli otağa girər-girməz, Rəbiyə sözünü kəsdi.

Məmmədli «davam et» deyərək bir bucaqda oturdu. Rəbiyə, bu tatar qızı, sözlərini bu cümlələrlə davam etdirdi:

«Millət özünə layiq rəhbərlərini hər bir zaman seçib, biz də bütün kənd təşkilatlarını hər bir hadisəyə qarşı hazırlamalıyıq, istər bu hadisə siyasi baxımdan, istərsə də şavaş baxımından olsun. Xanın göz-qulaqları kənddə əlverişli bir şəraitin yaranmasını gözləyirlər ki, xana xəbər versinlər. Bunun da tez-geci var».

Gülüstan «Rəbiyə haqlıdır» deyərək qonaqlara döndü: «Şahın jandarm nöqərləri hər an xalqı susdurmaya hazırdırlar, bizim də buna qarşı hazır olmagımız əsas şərtlərdəndir. Mərkəzi komitənin fədailəri kənddə qala bilməzlər. Buna görə də kütənin silahlanması gərəkdir. Vaxtında qonşu kəndlərdən yardım istənilməlidir».

Qonaqların biri dedi:

«Meytərmətlilər hər zaman qonşularının xeyir-şərində hazır olublar. Habelə İskəmərliyə heç bir zaman öz yardımlarını əsirgəməyiblər, yetər ki, siz demişkən vaxtında xəbərləri olsun».

Başqa bir qonaq dedi:

«Məncə, Nemətulla, Kündür, Kollava, Horlan kəndləri də bizə heç zaman yox deməzlər, çünki bu hadisələr hamımızın başına gələ bilər, ət dırnaqdan ayrılmaz, gələcəyimiz birliyimizə bağlıdır, birliyimiz də gələcəyimizə».

Səfi dedi:

«Çox sag olun dostlar! Necə deyiblər, dost yaman gündə bəlli olar. Amma bir şeyi unutmayaq».

Bu zaman şəhadət barmağı ilə başını göstərərək dedi:

«Əgər beyin, düşüncə-fikir silahı ilə təchiz olmasa, ələ silah almaq xalq üçün böyük qorxu və təhlükə yarada bilər. Fik-

rimizi-düşüncəmizi sevə-sevə xalqımıza sevdirməyimiz gərəkdir. Məscidlərdə, meydanlarda xalqı başa salmalıyıq. Kütlə öz kimliyini tanımalıdır, hardan gəlib hara getdiyini bilməlidir. Buna görə xalqı keçmişdən alıb, gələcəyinə aparmaq borcumuzdur. Atalar sözü var, keçmişinə xor baxan gələcəyinə kor baxar. Bunları bilmədən silah götürmək düzgün deyil, bu kimə qarşı yönəltmək və kimin hüququnu kimin qarşısında müdafiə etməli...».

Bu şəkildə söz-söhbət davam edirdi, digər tərəfdən kəndin meydanlarında xalq coşqunluq, sevinc içərisində fədailərdən, jandarmalardan danışdılar, atəş əmri necə verildi və Musurzalı necə yaltaqlandı.

Biri dedi:

«Doğru sözdür, yel əkəni tufan biçər».

Başqası dedi:

«Nə tökərsən aşına, o çıxar qaşığına».

Biri yaxınlaşdı, başını izdihamin ortasına soxub gülə-gülə:
«Tarlada izi olmayanın süfrədə üzü olmaz» – deyib getdi.

Hər kəs zəfər bayramının havasında yaşayırdı. Səs-səsə vermişdilər. Havanın qaralması ilə evə doğru getdilər. Səslər azaldı və gecənin sakitliyi hakim oldu.

Neçə gündən sonra hər şey öz yerini almışdı, evli evinə, işli işinə, kimi bağında, kimi tarlasında çalışırdı. Bir səhər xoruzlar damdan-dama uçdular, banladılar, günəş Horlan təpələ-rini aşdı, İskəmərini düzlərinə, çöllərinə doğru yol açdı, uzun sarı saçlarını ağacların arxasından işılatdı, damdan-dama boylandı, amma bu gəlişi ilə böyük bir qəriblik, ağır bir kə-dər ərməğan gətirdi. Mişov dağlarına, təpələrinə bir qəriblik hakim oldu. Səssizlik hər yanı bürüdü. Bacalardan çıxan tüstü ilə həzin bir mənzərə yarandı. Uzun yollarımız dağlara oxşasa da, yorğunluğunu obalarda, ellərdə çıxardı, ömür bitirən yollarımız bitməz oldu, sovrulan tozu yollarımızda görünməz, dönməz oldu. Küçələr dərd içində boğulurdu, kimsə salam-

laşmadan keçib gedirdi, kuzələri çiyində yaşmağını tutan xanımlar, döngələri səssizcəsinə dönürdülər. Hamıda acı bir təbəssüm tutqusu var idi. Qorxusu gözlərə dolub, ürəkdəki həyəcanla bərabər divarlara kölgə salıb, baxışlarda hıçqırırdı. Sınələrdə həbs olan anlar sona çatdı. Güllələrin səsi havanın bağırını dəldi. Hamı kimsəsiz uşaqlar kimi analarını aramağa, daha doğrusu, hər kəs hər kəsi axtarmağa, o yan-bu yana qaçmağa başladı. Gülüstan xalaya gəldikdə isə, otaqda bir an dizləri titrədi, sanki qəlbiydi qopub yerə düşdü. Düsündü ki, Səfini bir daha görməyəcək. Divara söykəndi, gözlərini bir an olsa da, taxçadakı şəkildən ayırmadı. Özü, öz içində dustaq oldu, şəklə baxa-baxa dedi:

«Getmə! Sənsiz günəş mənə qaranlıq olur! Nə olur getmə! Getmə!» – Arxası ilə divardan sürüşüb, dizləri bükülərək yerə gəldi. Özündən asılı olmayaraq dilləndi:

«Gözlərim bir içim su həsrətində yandı desəm azdır. Ürəyim kədərdən-qəmdən dolub daşdı desəm azdır. Mən bu dağları gah dumanlı, gah da çənli gördüm. Göy yollarında, karvan-karvan buludların qoynundakı ulduzları gah qəmli-kədərli gördüm».

Gülüstan xala düşüncəyə dalarkən jandarmalar kəndə dolmuşdu. Sərhəng Səqaqini yalnız köpəklər və inəklərin səsi qarşılıdı, kəndə giriş-çixış qadağan oldu. Bütün yollar bağlandı.

Kamyonları anbara söykədilər. Əsgərlər buğdaları kamyonlara yüklədilər.

Günortaya yaxın, kamyonlar əsgərlərin nəzarəti altında yola çıxdılar. Hələ ölülərin sayı bəlli deyil, bir-birindən xəbəri olan yoxdur. O biri tərəfdən, Qoçəli, Nəbi, Qulu, Əsəd, Hüzəmər gölünün suyunu maşın yoluna açmışdılar. Yol torpaqlı idi, ona görə batlağa çevirilmişdi. Onlar düşünmüşdülər ki, əgər kəndin içində savaşı, yaxud atışma baş versə, əli yalın camaatdan ölənlər çox olar. Kəndin eşiği daha yaxşıdır. «Dağ-

lar səngərimiz, təpələr qalxanımız olar» deyə düşünmüşdülər. Elə də oldu. Kamyon birinci dönümdə, palçığa batdı. Ağ daşdan bir səs yüksəldi. «Ehey! Bizi eşidin!» Bütün əsgərlərin və bas jandarm Səqaqinin canına ağır bir dəhşət düşdü.

Təkrar səs yüksəldi:

«Bizim kimsə ilə işimiz yoxdur. Bir kəsə ziyan vermək istəmirik, ancaq buğdaları aparsanız, bizim balalarımız ac qalar. Tehrandakı bəylərdən, ağalardan vacib bizim uşaqlarımızdır. On dəqiqə sizə möhlət veririk, yolunuzu çəkib gedin». Sərhəng Səqaqi işarə ilə əsgərlərə əmr verdi təpələrin arxasına keçib, səngər alsınlar və onun atəş fərmanını gözləsinlər. Artıq on dəqiqəlik möhlət qurtarmışdı. Qayanın arxasından bir səs ucalmağa başladı.

Bu anda Səqaqi atəş fərmanını verdi. Qayalar, daşlar atəşə tutuldu. Qoçəli dostları ilə geriyyə çəkilmək məcburiyyətində qaldılar.

Qulu dedi:

«Siz gedin, mən varam».

Qayanın başında bir jandarm Qoçəlinin gülləsilə yerə düşdü. Qulu səngərdə qaldı, arxasını təpənin dösünə verdi. Əsəd bağlara cumdu. Qanovda səngər aldı. Biri jandarmı nişan aldı. Jandarm xəbərsiz yaxınlaşdı.

Əsədi görəni kimi həyəcanlanıb, birdən yalvarmaga başladı:

«Mən də əkinçi balasıyam. Yalvarıram məni bağışla».

Əsəd tufəngin başını yerə dikdi. Jandarm uyğun bir fürsətdə təpəyə çıxdı. Əsəd nişan aldı. Arxasından, gözünü qırpmadan, tətiiyə çəkdi. Qoçəli qolundan yaralanmışdı. Qulu qoltuğuna girib, birlikdə dağa çıxdılar. Qarşıdan üç jandarm çıxdı. Onları güllə atəşinə tutdular. Nəbi, vuran jandarmı nişan aldı. O biri jandarm isə Nəbiyə atəş açdı. Nəbi o jandarmı da son anlarda vurdu. Günəş təpədən gedirdi və son dəqiqələrini başa vurmaq üçün Mişov dağının arxasına enirdi.

Kamyonlar orduyla birlikdə hərəkətə keçmişdilər. Axşam tozunda gedə-gedə yox oldular.

Bir azdan bərk yel qopdu. Hava gecənin təpkisi altında qaraldı. Heç kimdən xəbər olmadı. Kənd əhalisi fənər əldə Rəbiyə, Gülüstan başçılığı ilə, dəstə-dəstə təpələrdən dağlara çıxdılar; həzin mənzərə yaranmışdı.

Qaranlıq hər yana çökmüşdü. Oxşamalar, ağlaşmalar içində bu sözlər yer almışdı:

Bu eldə xırmanım yandı,
Fələkdən ürəyim qandı.
Azmışam mən bu dağlarda,
Bax, ürəyim yarıcandı.

Qaranlıq damla-damla dağlara, təpələrə axırdı. Fənər işığının hərəkətində, hər şey batdı. Elə bil dünyanın sonu gəlmişdi. Hər yeri matəm bürümüşdü, ancaq yenə sabah oldu, günəş özünü göstərməkdən utansa da, gündüzü özü ilə gətirdi. Amma hələ də Hözəmə, Qaflanqala təpələrində kimsələrini axtaranlar var idi.

Gedənlər birbəbir geri döndülər. Çəşmə məscidin önündə böyük bir izdiham səs-səsə vermişdi. Cənazələri qibləyə sarı uzatmışdılar. Gülüstan xalanı görəni kimi yana çəkildilər, ona yol açdılar. Başlarını aşağı salıb:

«Başın sağ olsun, son qəmin olsun, şəhidlər ölməz» – dedilər.

O, artıq hər şeyi bilmişdi, tələsməyə gərək yox, addımlarını asta və ağır götürürdü. Elə bil dağların ağırlığını çiynində daşıyırdı.

Əllərini göyə qaldırdı. Bu sözləri dedi:

«Bu dərdi çəkən bilər, ancaq ürəyi yanan bilər».

Mən ağlaram o yar üçün,
Bağımsız bir diyar üçün,

Qışda, boranda yaşaram,
Gələn təzə bahar üçün.

Gülüstan xala son baxışını keçmişin xatirəsinə gömüb, sonsuz yolçuluğuna uğradı. Camaat tabutlar çiyində, şəhidlərini əbədi evinə yola saldılar.

Həmin gecə Təpə qəbiristanlığında şamların, fənərlərin işığında ləhzələr sona çatdı. Yəqin ki, onlar bir gün təkrar tarixi yazmağa gələcəklər. İgidlərimiz, şəhidlərimiz, şahid ərənlərimiz, qoç heykəllərin kölgəsində rahat yatsınlar. O gündən etibarən Məmmədli dostları ilə birlikdə Mişov dağlarında məskən saldılar, gizləncə kəndlərə gəl-get etdilər, kəndlərin əncümənlərinin yaranmasında böyük rol oynadılar. Bu şüarlar o günləri xatırladan sözlərdir, hələ də bunları əzbərdən bilən yaşlılarımız nəql edir, o günləri qürurla xatırlayırlar:

Üsyana gəl, üsyana.
Əl-ələ verib gedirlər Tehrana.
Məhv olsun Seyid Ziya, məhv olsun Çörçill.
Yox olsun insanın insana qul olması.
Necə ki, məhv oldu bişərəf Hitler.

Nəhayət, təzə bahar gül-çiçəklə bəzəndi, 1945-ci ildə Milli Hökumətin yaranmasına səbəb oldu. Ömrü bahar çiçəyi qədər olsa da, Azərbaycanın tarixində silinməz izlər qoydu.

1946-cı ildə Məmmədli də Azərbaycan Hökumətinin digər rəhbərləri ilə bərabər, Sovet İttifaqına gedib, Qazaxıstana sürgün edildi. Uzun müddətdən sonra Gəncəyə gəlib, oradan Ağstafanın Həsənsu kəndində ömrünün son günlərini həsrətlə başa vurdu.

QURU GÖL

Ötən çağlarda bizim el-obada sazlı-sözlü nağıllar vardı. Quru göldən bu hekayəni belə söylədilər. Bu göl ilk öncə sulu göl idi. Günlərin bir günü o zamankı el-obamız, ata-babamız hündür uca dağlarda yaşayırdılar. Elimizin Xan çobanı qara gözlü bir gözələ vurulmuşdu. El-obanın yaxınlığında bir kənd var idi. O kəndin gözəl təbiəti, sərin bulaqları, yaşıl yaylaqları, uca- uca dağları, gözəl-göyçək qızları var idi. Xan çoban hər gün ay çıxarkən sürünü kəndə tərəf heylərdi. Kəndin dar döngələrində toz ayın işığına, ay isə toza bürünmüşdü. Dumanlı bir işıq hər yana yayılmışdı. Çoban da yorğun sürüyə nisgilli oxuyurdu:

Apardı sellər Saranı,
Bir qara telli balanı.

Beləliklə, o, sulu gölə çatdı. Gördü ki, göl aydın sinəsini aya açmış, ay onun döşündə yataq salıb yatmış idi. Su işığa, mavi bir nura boyanmışdı. O axşam Xan çobanın əlləri ayın dinc şirin yuxusunu pozdu. Ay səksəndi. Suyun ləpələrində dalğalandı. Gah qırıldı, gah uzandı. Ətrafa yayıldı. Xan çoban suyu ovuclarına aldı. Onu dodaqlarına doğru apardı. Birdən əlləri havada əsdi. Dodaqlarına yaxın əlləri donub havada qaldı. Nə suyu içə bildi, nə yerə tökə bildi. Ovcundakı suda iki qara göz gördü. O gözlərə vuruldu. Ondən söz aldı, ona söz verdi. O vaxtdan bəri hər axşam Xan çoban ay çıxanda sulu gölün yanında o qara gözlə danışdı, ona mahnılar, şeirlər oxudu.

Gözlər onun həmdəmi olmuşdu. Ancaq bu sirri kimsə bilməzdi. Xan çoban sözlərini yalnız qara gözlərə söylərdi. Yaman gündə, çətin anda qara gözlərə arxalanıb, ondan təsəlli tapardı. Günlərin bir günündə Xan çoban o qara gözlü gözəldən ayrılıb səfərə çıxdı. Ancaq onlar belə qərara gəldilər ki, hər yerdə olsalar da, hər axşam aya baxıb danışsınlar, özlərini ayda görsünlər,

ayla söhbət etsinlər. Xan çobanın ürək döyüntüsü qara gözlərin addımlarını sanardı. Onun adının zümzüməsi könlündəki mizrabı hər axşam çalardı. Axı, könül bir matah deyil ki, hər bazarda satıla. Saz deyil ki, əllərdə çalına. Beləliklə, aylar, illər, təbiətdəki fəsillər ötdü. Daha bir neçə gecələr, gündüzlər ötdü. Bir axşam Xan çobanın ürəyi kövrəldi. Dünyanı boş, həyatı yox kimi hiss etdi. Daha ürəyinin döyüntüsünü duymadı. Artıq yolu, kolu ayırmadı. Əllərini sinəsinə basıb, özünü yox kimi, qəlbini boş kimi hiss etdi. Aya baxdı, aya yalvardı, ay utanıb buludların arxasında daldalandı. Belə bir həyata dözə bilmədi. Birtəhər o kəndə yol aldı. Qara, acı günləri yollarda başa vurdu, kəndə çatdı. Hər kəsdən gölün sorasını aldı. Kənd əvvəlkinə heç oxşamırdı. Sanki bura başqa bir diyar, başqa bir yurd idi. İnsanlar yadlaşmış, sanki həyat dəmirilər pəncəsində cıvızlaşmış, başqa bir dildə danışan insanlar gördü, onunü danan insanları gördü, Sanki bura ora deyildi. Xan çoban heyrət dolu çaşqınlıq içərisində nurlu gölü xəbər aldı. Kimsə ona cavab vermədi. Onu sayan olmadı. Biriləri susdu, bəziləri yox dedi. Heyrət içində yol aldı sağa, yol aldı sola, sanki həyat bir boşluqdur, bir qaranlıqdır. Birdən içində bir ümid doğuldu. Gördü ki, çox uzaqdan bir ağsaqqal əl ağacını yerə basa-basa gəlir. Xan çoban ona doğru yüyürdü. Sanki o kişi onun keçmişindən gəlirdi. Özünü ona çatdırırdı. Sorğunu ona yönəltdi. Titrək səslə nurlu gölün sorasını aldı. Qoca dayandı. Çəliyini yerə döyə-döyə söylədi:

“Hər gün bizlərə yadlar gəldilər, özgələşdilər. Özgələr başqa-başqa fikirlər, ayrı-ayrı düşüncələr gətirdilər. Bizlərdən bizliyi aldılar. Bizlərdən kimliyi aldılar. Bir-birimizi qorxuya saldılar, bir-birimizdən ayrı saldılar. Daha sevgimiz, məhəbbətimiz həsrətdə batdı. Özümüzədən uzaqlaşdıqca nurlu gölün suyu kəsildi. Nurlu göldən əsər-ələmət qalmadı”.

Xan çoban başa düşdü ki, qoca danışa-danışa uca dağlara yol aldı, uzaqlaşdı. Arxasınca yalnız bir iz qaldı, bir də ki, toza bürünmüş ay işığı və arxasınca uzanan yol.

MƏHƏMMƏD ƏRGƏVAN

Məhəmməd Ərgəvan 1962-ci ilin avqust ayının 31-də Güney Azərbaycanın başkəndi Təbriz şəhəri yaxınlığında Alanaq kəndində doğulmuşdur. Orta məktəbi Təbrizdə bitirmişdir. İslam inqilabından sonra siyasi görüşlərinə görə həbs olunmuş, bir neçə il dustaq həyatı yaşamışdır. Həbsdən azad olunduqdan sonra Azərbaycan Respublikasına gələrək burada jurnalistika təhsili almışdır.

2000-ci ildə Almaniyaya mühacirət etmişdir.

“Könlüm bu eldən ayrılmaz” (1992), “Sərçə düşüncələri” (1997), “Balaca dovşan” (1996), “Gün doğdu” (1996), “Yaxşılığa yamanlıq” (1997), “Uvertüra” (2000, Stokholm), “Özləm parkı” (2001, Stokholm), “Məndə bir mən aranır” (2001, Stokholm) və başqa şeir və nəsr kitablarının müəllifidir.

Hazırda Almaniyada yaşayır.

ÜÇ NÖQTƏ

Bu yurd dəyirman kimidir, yalnız Himn ilə Bayraq bizimləşir. Bizdə bir oyun gündəliyinə özəlləşir. Hər gün gördüyümüz koka-kola zibillikdə birər-birər filmləşir. Ulus güvənsizlikdən dilimləşir...

Üç nöqtə...

Əski çağın sonu, yeni çağın başlanğıcı ilə üz-üzə dayanır. Yırtıcılar isə istəklərinə uyğun, quzu dərisində mələşir. Bəylə biçim, çağın gələcəyinə dirəşir. Artıq pambıq qılınclar haraysız başlar üzəcək yenidən. Bu acımasızlıq, qansız savaş deyə başlayıb yavaş-yavaş...

Üç nöqtə...

Yeni il bayramı yaxın, əski il arxada arxayın, zənginlər bəzənib-düzənib alış-veriş yapır. Bəylə durum, günümüzə bir gediş. Yoxsullar əlləri qoltuğunda tanrıya dönüb mutsuzca yalvarış çağırır...

Üç nöqtə ...

Ölkəmizin zənginliyi, ulusun varı-varlığı, çağaların süd parası isə, gizli xammalların yatırımı...

Üç nöqtə...

Üç nöqtə önündə sən nə düşünürsən? Sən! Nə qılırsan, qıl! Sən! Soluqlu ölünün özüsən. Sən, heç kim...

Üç nöqtə...

Çağdaş dünyanın rəhmsiz sömürgəçiləri bir içim həşişdən dəyərsiz sanır istəklərimizi. Bu ağalar cərgəsində Müsyö Con... Üç nöqtə kəndinə gedir. Yağ quyularını yoxlayarkən, bir geniş bölgəni görüb də:

– Bu zibillikdə, milyonlarla frank gözə görünməyir. Başqa iş adamları soraq tutuncaya qədər özüm, deyir...

Üç nöqtə...

Mutsuzların gəlir qaynağı olan zibilliyə Müsyö Con yiyələnmək üzrə; ur bakanı ilə görüşüb deyir:

– Bir neçə gün öncə Üç nöqtə kəndinə baş vurdum. Yağ quyularını görüb, duruxlandım. Məndə böylə bir maraq oyandı, ki, quyuların çevrəsini yaşıllaşdırmaq gərəkir! Ur bakanı, qalın qat boğazını dartıb da:

– Bizim toprağın dərin qatlarında zəngin xammallar iş adamlarını gözləyir. Böylə varı-varlığı üzə çıxaracaq iş adamları ilə birgə çalışmalıyıq!

– Öylədi, yoldaş bakan! – Mən barış sevər, doğanı qoruyan, Yaşillər Partiyasının yönətimi kimi, yoxsulları yaşatmaq-la çevrəni qorumaq vəzifəsini daşıyıram. Zibilliyin pis qoxusu, havasızlıq yaradır. Quşlar, qarğalar, köpəklər tədirginləşir, ağır nəfəs dərir. Bir sıra colma-çocuq isə zibillikdə eşələnir. Bu, ürək ağrıdıcı deyilmi?

– Öylədi, Con can! orada eşələnən çocuqlar, bizim yurddaşlar deyil. Qonşu ölkələrdən gəlmiş qaraçılardır. Böylə zəngin ölkənin çocuqları zibillikdə eşələnərmə, müsyö Con can?

– Doğru, ancaq zibilliyi yaşıllığa çevirməliyik. Bu iş, çoxlu yatırım istəyir. – Bakan, onun amacını anlayıb mızıldayır.

Müsyö Con masa üzərinə bir çek qoyub:

– Bu da, yoldaşlıq, dostluq şərəfinə bayramlıq!

Bakanın gözləri parlayaraq:

– Hər bir ağanın ağası da var, haaa! – Böyük ağanın payı göndəriləcək!

– Bu başqa bir söz, Con can...

Üç nöqtə...

Bu sevdadan, bir yedicə ötür. Polislər zibilliyi dövrəyə alır. Kimsəni, eşələnməyə qoymurlar. Zibillik satılıb deyə. ...Üç nöqtə yazıqları – yoxsulları dirənişə keçirlər. Polislərə nə yemisən turşulu aş...

Üç nöqtə...

Polislər durumu ağır görüb bakanlığa bildirdiyində, bakanlıq, bir sürü çomaqçı göndərir. Bu dəfə Üç nöqtə yoxsullarıyla çomaqçılar arasında ölən, yaralanan saysız-hesabsız. Ölkə qəzetləri, doğru-yalan meydan sulayırlar. Savçılar isə Müsyö Condan olayın necə baş verdiyini soruşduqda:

– Üç nöqtəçilər, məni ölüncə döydülər, yaraladılar deyə, yanıtlayır. Bir ara ötdükdən sonra o, zibilliyi daşdır. Bir yana metal qırıntılarını, bir yana çeşidli tullantıları toplarkən zibillər içindən bir düyməcik çıxır. Müsyö Conun önünə düşür. O, düyməciyi qaldırıb kağız dəsmal ilə çirkini silir, yoxlayır, dəyərlı olduğunu anlayır...

Üç nöqtə...

İş çağı sona çatıb da evinə dönür. Qulluqçusu Madam Martine axşam yeməyini masa üzərinə düzür. Onlar doyunca yeyib-içdikdən sonra, düyməciyi alkol dolu bir bardaq içinə salır, Müsyö Con. Madam Martinenin ipəksu saçlarını oxşayıb da, dadlı bir öpüşlə:

– Mənim qızgın pişiyim!

– Hə! Canım, Con!

– Geri dönməzsəm, üzülməyin! Düyməciyi də, bardaqdan çıxartmayın!

– Ahhh! Ahhhh! Bu gecə yeni sevgilinlə başbaşamı?

– Qısqanclıq gərəkməz, dadlı pişiyim! İş ardınca gədirəm...

Üç nöqtə...

Con getdikdən sonra, Madam Martine, evi düzənə salır. Saçlarını qoxuladır, qılçalarını uzadıb televizyon seyr edir. Gecə saat on ikini aşarkən yatağına uzanır. O qara yuxular içində, ölüm türkününü dinləyir, qorxuyla tədirginlik içində Tövrat oxuyur. Əllərini göyə qaldırıb Allaha yalvararkən, bir neçə yırtıcı köpəyin caynağına düşür. Dəhşətli haray qoparıb da yuxudan oyanır. Soyuq tərini yorğan astarıyla silir, yataqdan qalxır. Bir bardaq su içib də, Müsyö Conun gəlib-gəlmə-

diyi ilə maraqlanır. O, arçım-ərçim gedir, qulağını Müsyö Conun qapısına söykəyir. Otağın səssizliyindən başa düşür ki, o gəlməyib. Madam Martine qapını açır, içəri boylanır. Düyməciyin parıltısından gözləri qamaşır. Onu alkoldan çıxarıb da:

– Con bunu özünün sanıb, satacaq. Düyməcik Parisin Ulusal Müzeyində saxlanarsa, milyonlarla gəlir gətirəcək, – deyir. Bu amac üzərində düşünür. Bəzək-düzəyini çantasına toparlayıb, günəş doğar-doğmaz Bakı hava limanına gedir. Günün ilk uçuşuyla Parisə havalanır. An itirmədən, Parisin Ulusal Müzeyinə baş vurur, olayı açıqlayır. Müzey işçiləri düyməciyi yoxlayıb da, yeddi min ildən artıq yaşı olduğunu söylərlər. Müzey başqanı, düyməciyi dördbucaq cam içinə qoyub da, üstünə böylə yazır: “Bu düyməciyin, yeddi min ildən artıq yaşı vardır. Erməni soyqırımına ölməz bir tanıqdır”.

...Üç nöqtə...

QARA TABUT

Mən də, bir çox uşaqlar kimi, dünən şərəfli yaşama doğdum. Bugün isə, yaşam şərəfinə son qoydum. Mənsiz, şərəfli-şərəfsiz qalanlara, bir dodaq ahhhh! Bir damğüstü unudulmaz, uhhhh!

Sındırın, sındırdırın karandaşları. Sındırdım, sındırdırdım karandaşları.

Yandırın, yandırdırın sazları. Yandırdım, yandırdırdım sazları.

Külə çevirin, çevirdirin pitikləri. Külə çevirdim, çevitirdim pitikləri.

Dustaqlayın, dustaqlatdırın dilotu yemişləri. Dustaqladım, dustaqlatdırdım dilotu yemişləri.

Dağıdın, dağıtdırın çaxırçıları. Dağıtdım, dağıtdırdım çaxırçıları.

Qapadın, qapatdırın genel evləri. Qapatdım, qapatdırdım genel evləri.

Yığışdırın, yığışdırdırın kücələrdən fahişələri. Yığışdırdım, yığışdırdım kücələrdən fahişələri, müsəlmanıq deyə.

“Böylə durumda olan bir ölkənin, ölkəçiliyinin ağzına, yumruq vuraram”, – dedi deyə, çiyinlər üstündə, bir qara tabut. İçində tinsiz bir gövdə. O tin, öz tabutunun arxasınca baxarkən:

– Çox ölkələr dolaşdım. Çeşidli topluluqlar içərisində rahatca yaşadım. Kimsədən incimədim, kimsəni incitmədim. O kimsələrin çoxu gözlü ikən kor idi. Sıralarında, gözlüklə çevrəni sezən az deyildi. Bugün texnoloji korların, qılçasızların, əl-ayaqsızların sorumlarını çözmüşdür. Ancaq nadanların sorumları olduğu kimi qalır. Çox boynu yoğunlarla didişmişəm. Danqaz olduqlarından diz çökəcəklərini bilirdim. Çünki danqazın çıxış yolu çomaqdır. Başa düşdüm ki, gerçəkdən ölkələri fırladanların bir azı apdallardır, bir çoxu isə abdal. Ancaq abdalların çoxu, beyinsiz apdalların qulluğundadır. Onları azca çəkindirən yasalardır. Yasa yalnız yırtıcılığın qarşısını almaqdan ötrüdür. Bir kor anlayırsa, bir çolaq başa düşürsə, bir əl-ayaqsız duyumludursa, toplumun belinə yük deyildir. Gerçək yük – gözlü, qılçalı, əl-ayaqlı danqazlardır. Onlar, alaçiy görüşlərlə, topluluqların ağ gününü, qara günə çevirirlər. Bilməyən öyrənir, sorumu da bitir. Ancaq dad, alaçiyələr əlindən.

Görürəm, çiyinlər üstündə bir qara tabut. İçində, tinsiz bir gövdə.

O tin, öz meyidi arxasınca baxarkən:

– Bir gün doğulur, bir gün yaşamına son qoyur mənim kimilər! – dedi.

Məktəbin ilk günüydü. Biz, öyrənci odasında oturmuşuq. Pitiklər qapalıdır. Qarğa-quzğun kimi qarıldaşır gələcəyin bəyləri – bayanları. Mən də yanımda bir qızla, belə:

- Adın nədir!?
- Sürmə!
- Mən də Görkəm!

O, qara saçlı, göy gözlü bir qız idi. Bir çox gənc onunla dost olmaq istəyirdi. Ancaq onların qarşısını alırdım, Sürmə mənim dostum olsun deyə. O hər gün məktəbə düzənli gəlir, tapşırıqları yerinə yetirir. Öyrəncilər içində birinci idi. Bir gün, öyrənci odasında oturmuşuq. Öyrətmən öz-özünə çənə döyür. Sürmə qabırğama bir dirsək ilişdirdi. Ucadan bir “vay” dedim, susqunluq pozuldu. Uşaqlar güldülər. Öyrətmən bayıra atdı bizi. Biz məktəbin həyətinə düşdük. Mən qaşqabaqlı, qızmış, küskün kimi idim. Sürmə, soyuqqanlıqla:

– Bilə-bilə vurdum, səni.

– Niyə?

– Ac idim.

– Qəlyanaltı yemədinmi?

– Yox, anam şirniyyat bişirmişdi, səninlə yeyim deyə özümü gətirdim.

– Hanı bəs?

O, çantasından şirniyyatı çıxarır. Biz nərdivanların üstündə oturub yeyərkən birisi:

– Hey, Leyli-Məcnunlar, nə iş görürsüz?

Biz, susuruq.

– Dedim, nə iş görürsüz? – bir daha sorulur.

Yenə susuruq. Bu an zəng çalınır. Uşaqlar haya-küyə qalxıb da:

– Gedim, müəlliminizlə danışım! – deyib gedir. Biz isə gülə-gülə şirniyyatı yeyirik.

1971-ci ilin ocaq ayı idi. Sürmə artıq məktəbə gəlmir. Mən çox narahat oldum. Sürməsiz günlərimdə içim-içimi yeyirdi... Hər gün yaşadığı məhəlləyə gedirəm, oralarda hərələnirəm, onu görüm deyə. Bir axşam Selab bazarında anası ilə üzləşərkən:

– Mən, Sürmənin məktəb yoldaşyam.

– Görkəm deyilmisən?

– Hə! Sürmə, niyə məktəbə gəlmir?

O ağlar kimi:

– Atası bir əski arabayla dəyişdi qızımı. Bir kölə kimi evimdən apardılar, – deyib, üzgün-üzgün uzaqlaşdı.

Mat qaldım, inanmadım, doğrusu. İl sona çatır, sınaqlardan çıxma bilmirəm. Məktəbi buraxıb, tərəvəz meydanında yük daşıyıram. Beləcə illər ard-ardına ötür. Yaşamın acıları sümüklərimi sızladır artıq. Bir öynəlik yeməkdən ötrü, hər gün səhərdən axşama qədər tər tökürəm. Ara-sıra yaramazlıqların da ortağı oluram. Bilirəm, yaşam yolu deyil bu. Ancaq olanaqsızlıq şərəfi basıb keçir. Çünki olanaqsız yaşam Sürmə kimiləri tanımır deyə. İllər ötür. Təbrizi atıb İstanbulu tuturam. Bir gün Taksim meydanına yolum düşdü. Nahar etmək istədim. Ora-bura göz gəzdirdim. Bir dönərçiyə keçib boş masada oturdum. Gənc bir xanım gəlib:

– Buyurun, əfəndim!

– Nə varınız?

– Köftə, quru fasulyə, dönər...

– Quru fasulyə ətlimi?

– Əvət.

– Quru fasulyə, əkməyi də bol olsun.

– İçəcək?

– Bir bardaq su yetər!

O gedir, mən isə çevrəni gözdən keçirirəm. Qarşı yanda bir qadın qəzet oxuyur, masası üstündə də bir bardaq bəyaz çaxır. Tanış gəldiyindən gözaltı sezirəm onu. Harada görmüşəm deyə xəyallara dalıram. Bu sırada xanım yeməyi masa üstünə qoyarkən, ayağı burxuldu, sini çevrildi, əlindən yerə düşdü tas dolu yemək. Özünü birtəhər toplayıb da:

– Üzr diləyirəm, əfəndim, sizi qarşı masaya ala bilərəmmi? Mən buranı düzənə salım deyə.

Qara tabut

– Olur, xanım əfəndi, – deyib ayağa qalxdım.

Qarşı masada oturan qadına üzümü tutub da:

– Xanım əfəndi, bağışlayın! Otura bilərəmmi, – deyə sordum.

– O, baxışlarını oxuduğu qəzetdən ayırıb:

– Buyurun, – dedi.

Çaxırını qaldırıb, bir neçə dodaq udqundu. Bir sarma tütün alışdırdı. Dərin qullab vuraraq boşluqlara buraxdı tüstüsünü. Aramızda olan susqunluq qırılsın deyə:

– Mənə tanış gəlırsiniz, amma haradan bilmirim, sizi görmüş kimi yəm.

– Ola bilər!

– Haralısınız?

– Təbrizliyəm!

– Yerlim oldun ki! Orta məktəbdə oxuyarkən Sürmə adlı bir qız yoldaşım var idi. Bir suyun ona oxşayır.

– Sən Görkəm deyilsənmi?

– Hə!

– Mən Sürməyəm!

Biz ayağa qalxıb da bir-birimizə sarılıırıq. Qarışıq duyğular içində gah sevinir, gah üzülür kimi yik. Sonra oturub da:

– Birdən yoxa çıxdın. Hər gün məhəllənizə gələrdim, səni görüm deyə.

– İstəmədiyim birisiylə evləndirdi atam. Sən nə iş görürsən?

– Mən də məktəbi buraxdım. Çörək ardınca düşdüm.

– Evləndinmi?

– Yox! Kim gələr mənə, Sürmə?

– Kimdən əskiksən? Öyrəncilər içində gözə gəlimli sən deyildinmi?

– O günlər arxada qaldı. Özündən danış. Çalışırsanmi?

O susur, cavab vermir.

– Nə oldu, susdun?

– Keçmişini xatırladım, sıxıldım!

– Sırr deyilsə, bilmək istəyəm necə yaşadığını, anladın bilərsənmi?

– Səndən gizlədəcək bir məsələ nədən olsun, sənə anlatmayacam da, kimə anladacam. Evləndiyim o murdar şəxs yadıma düşəndə ürəyim bulanır. Atam yaşında olduğu bir yana qalsın, kişi qısır idi. Hər gün dalaşırdıq. Bir gün Qızbəsti bazarında dolaşarkən, birdən üç pasdar dövrəyə aldı məni. Bir söz demədən, sormadan arabaya basdılar. Gözlərimi bağladılar, hara apardıqlarını biləmmədim. Gözlərimi açanda kiçik bir otaqda gördüm özümü. Gecə idi, Hacı Məmməd qarını açıb içəri keçdi. Bir söz sormadan:

– Sənin kimi qancıqlara daş-qalaq gərəkdir! – dedi.

– Nə olub, ki?

– Yum ağzını, qancıq, şəriəti pozmuşsan. Bəyəm bilmirsən? Ölüb-öldürürük, islama görə. Adın nədi?

– Sürmə!

– Dulsan, qızsan?

– Evliyəm?

– Harada yaşayırsan?

– Vəliəsrədə.

– Ərin nə iş görür?

– Əməkliidi.

– Yaşı neçədi?

– Altmış iki.

– Sənin neçə yaşın var?

– İyirmi iki.

– Ərinə bildirməliyəm, İslam komitəsindəsən!

– Evdə deyil.

– Haradadı?

– Tehrandə sülənir.

O getdi. Qorxudan əsirdim. Bir az sonra bir qadın gəldi. Dodaqlarında siqara:

–Səni yoxlamalıyam, – dedi.

Çantamı eşlədi, sonra əlini uzadıb döşlüyümü qaldırdı. Döşlərimi ovxaladı. O yanıma – bu yanıma yoxladı. Axtarış bitdi, bir söz demədən qapını qapadıb getdi. Gecə idi. Hacı Məmməd qapını açıb içəri keçdi. Əlində kağızla karandaş masaya oturdu. Mən də oturdum. O:

– Sürmə canın əlimdədi, başına bir oyun açaram ki, qarğalar yasına qarılıdar!

– Suçum nədi, Hacı ağaaa?

– Boş ver suçu-muçu. Bu gecə mənimlə yatacaqsan. Ondan sonra evinə gedirsən! – deyib ayağa qalxdı.

Mənə yaxınlaşdı, geri çəkildim. Bir sillə vurdu, yatağın üstünə sərildim. “Dirənmə”, – deyib şalvarımı çıxartdı. Dirənişim yersiz idi. Məni soyundurub çırıl-çılpaq etdi, öküz kimi istəyini yerinə yetirdikdən sonra:

–Aramızda qalsın, bir kimsəyə bildirsən, vay halına. Paltarlarını geyin, evinə aparım, – dedi.

Qorxudan kimsəyə bildirmədim. Ancaq bununla iş bitmədi, uşağa qaldım. Boylu olduğumu bir adama söyləmədən İstanbula qaçdım.

– Uşaq nə oldu?

– Doğub uşaq evinə verdim.

– İndi çalışırsanmı?

– Hə, çalışıram.

– Harda?

– Genel evdə.

– orada, orada... nə iş qörürsən orada?

Sındırın karandaşları, sındırmadım.

Yandırın sazları, yandırmadım.

Külə çevirin pitikləri, külə çevirmədim.

Dustaqlayın dilotu yemişləri, dustaqlamadım.

Dağıdın çaxırçıları, dağıtmadım.

Qapadın genel evləri, qapatmadım.

Yığışdırın kücələrdən fahişələri, yığışdırmadım.

– Bu da bir işdir, kədərlənməyə dəyməz. Görüşmək üzrə, Görkəm bəy!

Olay, Təbrizin Gülüstan bağının yaxınlığında, sipah komitəsində baş vermişdir. Məmməd pasdar on altı devrimçi qızı zorlamışdı. Dustaqda zorlanan qızlardan biri olayı açıqlayır. Sonra ağzı qapalı qızların da ağzı açılır. Dustaqlar bir-birinə dəyir. Olayın ardı tutulur. İslam devrimi çağı, İran adlanan ölkənin baş hakimi Musəvi Təbrizlinin dirənişi ilə qurşunlanır Məmməd pasdar. Şahid mən.

GÜNTAY GƏNCALP

407

Güntay Gəncalp 1966-cı il dekabrın 21-də Güney Azərbaycanın Muğan məntəqəsi, Xoruzlu mahalının Limli kəndində anadan olmuşdur.

İbtidai təhsili Limli kəndində, orta məktəbi Ərdəbil-də bitirmişdir. Orta məktəbdə oxuduğu zaman ana dili və ədəbiyyatına ciddi maraq göstərmişdir.

Hekayə və romanlardan ibarət “Sezənin sevgisi” (2007), “Yüksəl Birol” (2009), “Qırmızı balıq” (2010), elmi-publisistik səpkili “Qaranlıqda çaxan ildırımlar” (2009), “Abbas Mirzə və Azərbaycan” (2012) kitablarının müəllifidir.

O, eyni zamanda, tərcümə fəaliyyəti ilə də məşğul olmuş, Nasir Purpirarın “On iki əsr sükut” kitabını farsca-dan Azərbaycan türkcəsinə çevirmişdir.

Güntay Gəncalp siyasi səbəblər üzündən İrani tərk etmiş, bir müddət Türkiyədə və Quzey Azərbaycanda yaşamışdır. Hazırda Finlandiyada siyasi mühacir kimi yaşayır.

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox nasir, tərcüməçi və publisist kimi tanınır.

ALA İNƏK

Ala inək gözümü dünyaya açdığım gündən qapımızda idi. Nə zamandan bizim yaşayışımızın bir parçası olduğunu xatırlamırdım.

Ancaq qısır olmadan hər il doğar və qapımızı doldurardı danalarla. Hələ onun süd-qatığının bizim yemək qaynağımız olduğunu demirəm.

Bu şəkildə Ala inək hamımızın sevimlisi olmuşdu. Axşamçağı və gün doğarkən, anam gözəl şərqləri ilə Ala inəyimizi sağar, mən də onun yavru buzovunun başına ip salıb tutardım gözünün önündə.

Ala inək balasını yalayıb, özəlliklə buzovun boynunun tük-lərini sanki dili ilə darardı. Yavru buzov məst olardı anasının onun boynunu yalamasından. Mən də alışmışdım bu gözəlliyə.

Anamın əlində badya şərqi söyləyib inək sağması, Ala inəyin yavrusunu yalaması, günbatan çağı və gündoğan çağının oluşturduğu əsrarəngizlik.

Sağım bitdikdən sonra buraxardım buzovu təpilərdi anasının qıçının arasına və başlardı əmməyə. İndi isə əl çatmaz bir xəyal kimi gəlir mənə o xoşbəxt həyatım.

Bir yaz günü idi. Hər tərəf yam-yaşıl, zəmilər, sarıbaş şüvərənlər yavaşca əsən küləyin təsirindən dalğalanırdı.

Yenə də anam Ala inəyi sağdı. Buzov anasını əmib həm də həsrət gidərdi. Buzovu anasından ayırıb öz yerinə apardım.

Ala inək də digər mallarla bir yerdə örüşə aparıldı. Bir neçə yavru buzovları özümüzə çalışdığımız tarlaya apardıq.

Orada yumşacıq tər otlardan dərib atırdıq buzovların qabağına yeyirdilər. Buzovlarımın bəzən də boynuna sarılıb üz-lərindən öpürdüm.

Anam da mənə “oğlum, sən ki buzovları belə çox sevirən, indi gör mən səni necə, nə qədər sevirəm. İnşallah

bir gün öz uşağın olduğunda mənim dediklərimi anlarsan”, – deyirdi.

Qonşuların tarlasına girməsinlər deyə buzovlarımızı ayaqlarından iplə bağlamış, ipin də bir ucunu yerə basdırılmış dəmir mıxa düyünləmişdik. Günorta çağı idi. Adətən günorta çağında evdən gətirdiyimiz yeməyimizi yeyib, sərin su və ayran içdikdən sonra kaldarlardan düzəltdiyimiz kölgəciyin altında uzanıb 10-15 dəqiqə gözümüzü yumub yorğunluğumuzunu çıxardıqdan sonra yenidən tarlada çalışmağa başladıq.

O yuxuların dadı, ləzzəti başqa idi. İndi artıq o zamankı kimi yatmaqdan ləzzət ala bilmirəm.

Anamla bərabər kölgəciyin altında uzanmışdıq ki, buzovların bağirtısına diksinib yuxudan oyandıq. Qurd!..

Qurd buzovlarımıza saldırmışdı. Qurd bizi görər-görməz qaçdı. Ancaq Ala inəyin balasını boğazından yaralamışdı.

Qaçaraq buzova yaxınlaşdıq. Boğazından qan fışqırırdı. Anam “Orağı gətir başını kəsək, artıq bu diri qalmaz.” – dedi. Anam əlləri əsə-əsə buzovun başını kəsdi. Ağlayaraq durumu seyr edirdim. Buzov dostum çabalayaraq can verdi. İçim yanırıdı sanki.

Başqa buzovları önümüzə alıb və Ala inəyin yavrusunun cənazəsini də eşşəyin üstünə yükləyib axşam evə getdik. Anam gəlinimizə: “Buzovu qurd parçaladı. Ətindən yemək bişir” – dedi.

Gün batmışdı artıq.

Bütün inəklər örüşdən gəlmişdi həyətimizdə sağılırdılar. Ala inək çox narahat görünürdü.

Quyruğunu tez-tez tərpedib qulaqlarını gözləri baxan tərəflərə yönəldib yavrusunu görmək istəyirdi. Anam başqa inəkləri sağdı. Bu dəfə Ala inəyi özəlliklə ən sona saxlamışdı.

Ala inək bu dəfə balası gözünün önündə olmadan sağılacaqdı. Ancaq imkan vermədi. Ayaqlarını yerə çırpıb mələyir-

di. Axşam inəyi sağa bilmədi anam. Ala inək sabaha qədər mələdi qapıda.

Gecə anam buzovun dərşini soyub içinə saman doldurdu. Sonra da dərşinin boş yerlərini tikdi. Sabah yenidən Ala inəyi sağmaq istərkən içi samanla dolmuş balasının dərşini qoyduq Ala inəyin önünə.

Dəri hələ qurumadıği üçün balasının qoxusunu ala bilirdi. Ala inək başladı balasının içi samanla dolmuş dərşini yalamağa. Anamın gözlərindən yaş axırdı. Anam gözəl səsi ilə yas bayatıları söyləyərək inəyi sağmağa başladı:

Əzizim üzgün ağlar
Qaş-gözü süzgün ağlar
Balası ölmüş ana
Bir gülsə yüz gün ağlar.

Ala inəyin gözlərindən yaş sel kimi axırdı. Bir tərəfdən buzovun ölməsi, bir tərəfdən Ala inəyin göz yaşları və bir tərəfdən də anamın həzin şərşisi ruhumu elə sarmışdı ki, hönkür-hönkür ağlamağa başladım.

Anam mənim ağlamağımı duyduğunda səşini kəsdi. Ancaq anamın göz yaşlarının sağdığı südün içinə damladığını görürdüm.

Anam Ala inəyi sağdıqdan sonra gəlib mənim boynuma sarıldı. “Ağlama bala, nə edə bilərik? Yavaş-yavaş unudulacaq. Çox üzülmə!” – dedi.

Buzovun ətindən yemək hazırlamışdılar evdə bacılarım və gəlinlərimiz. Ancaq kimsə yemədi. Ala inəyin kədəri bağırmızı sarmışdı. Onun balasının ətini necə yeyə bilərdik. Kədər evimizi bürümüşdü.

Bizim qapımızı bərəkətlə dolduran Ala inəyin dərşini necə bu tezliyə unutmaq olardı? Anam üzünü gəlinlərimizə tutub: “Buzovun ətini yeyə bilməyəcəyik. Qalıb xarab olar.

Günahdı. Sabah aparın verin qonum-qonşulara. Savabdır”, – dedi.

Təkrar gecə olmuşdu. Qəm içində yatmışdıq. Ancaq nə yuxu. Yuxum gəlmirdi. Anam əlini uzadıb saçlarımı oxşayaraq “Mənuş (Güntay) gəl yanımda yat bu gecə, sarıl boynuma yavrum. Ağlama, keçər gedər.” – dedi.

Sanki anam içimdən keçənləri bilmişdi. O gecə gerçək-dən də anamın boynuna sarılıb yatmaq istəyirdim.

Anama: “Ana, kürəyimi qaşı! Əllərlə kürəyimi qaşı, rahatlayıram onda” – dedim. Anamın əlləri kürəyimdə gəzişdikcə ruhum bilinməz uzaqlıqlarda uçurdu. Ağır acı içində yuxu alıb aparmışdı bizi.

Yuxumda gördüm ki, Ala inək dil açıb. Ala inək dil açmış mənimlə danışdı. Kəndimizin üst tərəfindəki örüşdə Ala inək sağ böyrü üstündə uzanmış, ölüdü.

Ancaq danışa-danışa ölüdü. Gözlərini qırpmırdı. İri gözlərindən yaş axaraq mənə: “Mənim balamı hara apardın? Onu məndən niyə ayırdın? Mən artıq onsuz yaşaya bilmərəm. O, mənim son yavrum idi. Son doğuşum. Yavrum... yavrum...” – deyirdi.

Yuxudan oyandım. Əllərim titrəyirdi. Yanımda anam hələ yuxuda idi. Bir az kənarda atam xoruldayırdı.

Dışarı çıxdım. Hava gözəl, göydə sonsuz ulduzlar parıldıyırdılar. Ala inəyimizin yanına getdim. Başqa inəklərdə olan rahatlıq Ala inəkdə yox idi. Ala inəyi bir az tumarladım.

Boynunu çevirib mənə baxırdı. Belə kədərli və bədbəxt baxışların qarşısında dözmək nə qədər də çətinmiş. Təkrar geri dönüb anamın yanında uzandım.

Gün doğmuşdu. Təkrar Ala inəyi dərisinin içinə saman doldurulmuş yavrusunu gözlərinin önünə qoyaraq sağmağa başladı anam. İnəkləri sağıldıqdan sonra hamısını örüşə aparacaqdım. Ala inək yeriə bilmirdi. Arxada qalmışdı. Digər inəklər kəndin heyvanlarına qatılıb uzaqlara otlamağa getdilər. Ala inək geri qalmışdı.

Tam oraya çatmışdıq. Mənim yuxumda gördüyüm yerə çatmışdıq. Ala inək tam oraya çatdığımızda sağ böyrünün üstündə uzandı.

Yaş axan iri gözlərini mənə zilləyib can verməyə başladı. Ölürdü.

Fikirleşdim ki, indi yuxumda gördüyüm kimi dil açıb danışacaq. Ancaq danışmadı. Gözləri mənə zillənmiş şəkildə can verdi.

SOMALİYƏ YARDIM

Böyük mağazanın önündə çoxlu arabalar dayanmış. İçindən gənc qızlar-oğlanlar enib əllərindəki bağlamayı meydanın kənarında olan dəmir bir anbarın böyük bacasından içəri atırlar. Qoltuğunun altında əsa olan gənc bir adam da dörd yaşlı qızının əlindən tutmuş arabadan enir. Arabanın digər qapısından da bir gənc bayan enir. Əllərindəki əşyalarla anbara doğru irəliləyirlər. Qızın atasına sorduğu “Ata, bu yardımları etdikdən sonra sənənin bacağı düzələcəkmi?” sorusu kənardan hər kəs tərəfindən duyulur. Qızın atası da “düzələcək, qızım” cavabını verir. Bu zaman velosipedləri ilə bu qalabalığın içindən keçən başqa bir ata ilə dörd yaşlı bala olayları seyr edirlər. Bala “Ata, insanlar nədən paltarlarını o dəmir anbarın içinə atırlar?” deyər sorur. Ata “Oğlum, onlar Somaliyə yardım edirlər ona görə. Anımsayırsanmı TV-də görmüşdük? Somalidə balaca uşaqlar aclıqdan ölürlər. Atalar və analar aclıqdan ölürlər orada” cavabını verdi. Bala bir söz söyləmədi. Susdu. Düşüncələrə dalmışdı. Dəmir anbara doldurulan paltarlara baxırdı. Az öncə qız uşağın atasına bu yolla şəfa dilədiyini duymuşdu. Bir az dalğınlıqdan sonra atasına dönüb “Ata, mən sənənin daha çox yaşamanı istəyirəm” dedi. Kiçik ikərleyindən enib atasına tərəf gəldi. Ata da ikərleyinin ayağını yerə ilişdirib balasını qucağına alıb qaldırdı.

Oğlunu bağrına basaraq “Çox yaşamağa çalışacam, oğlum. Sənin üçün yaşayacağam” dedi. Atasının qucağında bir sürə dəmir anbara əllərindəki bağlamaları atanlara baxdılar. Bala çox dalğınca yenidən ikərləyinə mindi. Oradan uzaqlaşmağa başlamışdılar. Yayın isti günləri idi. Finlandiyanın ormanlıqları yamaşıl gözəlliyi ilə hər tərəfi doldürmüşdü. Dələlər yollarda rəqs edirdilər. Mavi göylərin dərinliyində quşlar süzlülüb gedirdi. Ata ilə bala ormanlıqların dərinliklərində oxuya-oxuya ikərlək sürürdülər. Bala, kiçik velosipedi ilə yoxuşları çıxamadığında, ya da yorulduğunda, ata balasının velosipedini incə qırılmaz iplə arxadan öz ikərləyinə bağlayıb sürürdü. Beləliklə də ormanlığın daha çox uzaq yerlərinə gedə bildilər. Ara-sıra Nokia kimi yaxın başqa şəhərə də velosipedlə gedirdilər. O günü axşama qədər velosiped sürdülər ormanlıqlarda. Evə döndüklərində bala dalğın görünürdü. Evin önündə velosipedlərini həyətdəki velosipedlərə aid özəl yerə bağlayıb evə girdilər. TV-də xəbər izlərkən yenə də Somalının ac çocuqları göstərilirdi. Bala bunları izlədikdən sonra daha da dalğınca görünürdü. Xəbərlərə baxdıqdan sonra yenə də qoşub atasının boynuna sarılıaraq “Ata, mən sənə çox yaşamanı istəyirəm. İstəmirəm sən öləsən, sən ölsən mən darıxaram, ağlaram, çox üzülərəm” dedi. Ata oğlunu boynuna alıb evin divarındakı güzgünün önünə keçdi və “mənə sevimli oğlum, bir yerdə yaşayacağıq. Mən də çox yaşamaq və sənə uğurlarını görmək istəyirəm.” söylədi. Ata balasının dalğınlığını ortadan qaldırmaq üçün oğlu ilə oynamağa başladı. Kiçik evdə ata ilə balanın mutluluğu dalğalanırdı. Kiçik bala gizlənir və ata onu axtarıb tapırdı. Saatlar irəliləmiş və artıq yatmaq zamanı gəlmişdi. Ata, kiçik oğlunu qucağına alıb ona nağıllar deyib uyutmağa çalışırdı. Nağıl sona çatana qədər çocuq gözlərini yumub yatmışdı. Ata çıraqları söndürüb bilgisayarının önündə oturdu. Bilgisayarda bir şeylər oxuyurdu. İki saata qədər zaman keçmişdi. Birdən oğlu ağlayaraq yuxudan oyandı. Ata qoşaraq oğlunu qucağına alıb “Oğlum nə oldu, niyə ağlayırsan?” sordu.

Çocuq bir şey söyləmədən ağlayırdı. Ata çocuğu qucağına alıb evin içində gəzdirməyə başladı. Çocuq ağlamasını bir türlü durduraraq atasına “Mən də Somalidəki ac çocuqlara yardım etmək istəyirəm” dedi. Soyuducuya dondurma alıb qoymuşdular çoxlu. Atasının qucağından enib soyuducunun qapısını açıb dondurmaları çıxardı. On dondurma var idi. Artıq ağlamasını bitirmişdi və ciddi bir iş görmək istəyirdi sanki. “Ata, bunun biri sənin, biri də mənim. Qalanını göndərək Somalidəki ac çocuqlara” dedi. Atanın gözləri dolmuşdu. Oğlunun böylə insansevərlik hissələri onu duyğulandırmışdı. Oğlunu bağına basıb öpdü və “Oğlum, dondurmalar oraya gedib çatana qədər əriyər. Başqa şey göndərməliyik. Köhnə paltarlarımızı göndərə bilərik” söylədi. Bala qoşaraq paltar dolabının qapısını açdı və “Mənim əski paltarlarını göndərək. Artıq mən böyümüşəm, əynimə olmur onlar” dedi və paltarlarını dolapdan çıxarmağa başladı. Ata da ona yardım edirdi. Bir torba paltar hazırladılar. Bala bir torba paltar hazırlandıqdan sonra özünü çox rahat hiss edirdi. Ata “Oğlum, bunları yarın aparıb yardım anbarına atarıq” dedi. Bala isə qəbul etmədi və “Yox, indi aparmaq istəyirəm. İndi aparaq ata qələk” söylədi. Paltarlarını geyinib dışarı çıxdılar. Gün batmamış kimi idi. Finlandiyanın bəyaz gecələrində göylərin dərinliyində ay və ulduzlar parlayırdılar. Bala çox mutlu idi. Yardım torbasının atılacağı yer bir az uzaqda olduğu üçün velosipedlə gedəcəkdilər. Velosipedlərinə minib yola düşdülər. Ata torbanı öz velosipedinin arxasına bağlamışdı. Meydanda kimsə yox idi. Dəmir yardım anbarının önündə velosipeddən endilər. Ata, balasını boynuna mindirdi və torbanı verdi ki, anbarın içinə atsın. Bala torbanı anbarın içinə atdı. Anbar dolmaq üzrə idi köhnə paltarlarla. Bala, torbanı atdıqdan sonra “Ata, burax məni” dedi. Başladı meydanda oynamağa. Bala, yüksək səsə “Atam çox yaşayacaq, yaşasın Somalının acları” söyləyib oynamağa başladı. Balanın səsi gecənin səssizliyini qırırdı. Geri döndüklərində bala çox rahatca yuxuya daldı.

SƏMƏD NİKNAM

416

Səməd Nıknam 1963-cü ildə Güney Azərbaycanın Ərdəbil bölgəsinin Cabıllı kəndində anadan olmuşdur. İbtidai məktəbi doğulduğu kənddə bitirmişdir. Ərdəbildə Şah Abbas adına orta məktəbdə təhsilini davam etdirmişdir.

1984-cü ildə siyasi səbəblərdən Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına mühacirət etmişdir.

1988-1994-cü illərdə Nəriman Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin müalicə-profilaktika fakültəsində təhsil almışdır.

1999-cü ildə İsveçə mühacirət etmişdir. 2011-ci ildə İsveçdə Linköping Tibb Universtetini bitirmişdir. Həmin dövrdən həkim-psixiatr vəzifəsində çalışır.

Bədii yaradıcılığa erkən başlasa da, ilk yazısı 1988-ci ildə "Xəzər" dərgisində çap olunmuşdur. Sonralar bədii və publisist əsərləri Bakıda çıxan "Xəzər", "21 Azər", "Körpəm" dərgilərində, "Tanıtım" və "Ekspress" qəzetlərində yayınlanmışdır.

Bədii yaradıcılıqla yanaşı, siyasi fəaliyyətlə də məşğuldur, həmçinin Azərbaycan diasporununun təşkilatlanmasında yaxından iştirak etməkdədir. İsveç Azərbaycanlıları Federasiyasınının mərkəzi komitəsinin üzvüdür.

İctimai-siyasi və ədəbi-kulturoloji təmayüllü “21 Azər” jurnalınının təsisçisidir.

Azərbaycan Milli Hökumətinin qurucularından olan general Qulam Yəhyanın “Mənim xatirələrim” memuarını (Stokholm, 2005) Azərbaycan dilindən fars dilinə tərcümə edərək çap etdirmişdir. Həmçinin Humayun Fəllahın “Sən niyə ağlayırsan” (2008) və “İşildə böcək” (2008) adlı uşaq nağıllarından ibarət kitablarını İsveç dilindən Azərbaycan türkcəsinə çevirərək Stokholmda çap etdirmişdir.

Hazırda İsveçin Linköping şəhərində yaşayır.

POLİS RƏİSİ

Rəis bir neçə gün idi vurnuxurdu. O, canını qoymağa yer tapmırdı. Axır ki, qərara gəldi. Səhər işə gələn kimi əmr verdi ki: “bu gün günortadan sonra Göy-göldə yeyib-içməyə gedəcəyik”.

Bu əmrin yerinə yetirilməsində “qayda” üzrə hər kəs öz işin bilirdi. Kimi kəsiləcək heyvanları alacaq, kimisə arağı, kimisə çadır hazırlayacaq. Bir sözlə, rəisin Göy-göldə yeyib-içməsi üçün lazımı olan hazırlıq aparılacaq və lazım olan tədarükü görəcəkdə.

Bu birinci dəfə deyildi ki, rəis Göy-gölə yeyib-içməyə gedirdi. Belə hallar çox tez-tez baş verirdi. Lakin bu dəfə rəis daxilən rahatsız görünürdü. Nədənsə, bu dəfə elə bil keçən dəfəkilər kimi rəis sadəcə, dincəlməyə yox, bəlkə özü ilə hansısa problemi çözməyə gedirdi. Bunu hamı hiss edirdi, elə ona görə də, hamı rəisin yeyib-içmək üçün tədarük işində son dərəcə diqqətli və ehtiyatlı idi. Heç kəs istəmirdi ki, necə deyərlər kasa onun başında çatlasın.

Günortadan sonra saat iki radələrində rəis otağından çıxdı və dinməz-söyləməz, qaşqabaqlı görüntü ilə maşına oturdu.

Hər şey hazır idi, amma o bu dəfə keçən dəfələrdən fərqli olaraq məşuqələrindən kimisə yanında oturtmadı. Elə maşına oturan kimi sürücüyə dedi:

– Sür.

Sürücü sürdü. Həmişəki kimi rəisi müşayiət edən məşuqələri, bir aşiq və canqoruyanları da, onun ardınca yollandılar.

Rəis Çaykənddən keçərkən, keçmişdə orada yaşayan erməni məşuqəsi yadına düşdü.

Gözünü yumdu. Cavanlıq çağlarında Çaykənddə keçirdiyi günlər gözü önündə canlandı. Əslində o bu düşüncələrə çoxdan qapılmaq istəsə də, belə fürsət olmamışdı. Son vaxtlar

heç nə onun kefini açmırdı. Yol boyu xumarlanaraq erməni məşuqəsi ilə mazaqlaşma-mazaqlaşma xəyala daldı. Birdən əli erməni məşuqəsi Sedanın döşünə toxundu. Rəis əlini Sedanın döşləri arasından içəri salıb onu öpmək istədi. Sedanın ucadan gülərək şaqqılıtısına rəis “bağırma görək”, – deyə cavab verdi. Rəisin yuxuda danışması sürücünü çaşdırdı. Sürücü özündən asılı olmayaraq rulu titrətdi və geri dönüb rəisə baxmaq istəyəndə, rəis özünə gəlmiş kimi: “Sən qabağa bax” – deyə qışqırdı.

Sürücü bir söz demədi, lakin güzgüdən rəisi gözaltı diqqətlə süzdü. Rəis çaşmış kimi bir söz demək istəməsə də, dodağının altında: “Yaxşı yuxu gördüm” – deyə mızıldandı.

Sürücü rəisin yuxu gördüyünü anlamışdı. Ona elə gəldi ki, rəis bu günlər haqqında çox düşündüyü məsələ – general olmaq haqda yuxuda nə isə görüb. Elə ona görə də, özünə cürət verib yavaşca dedi: “Yuxunuz çin olsun rəis”.

Sürücünün bu sözü rəisin xoşuna gəlmədi. Ona elə gəldi ki, sürücü onu ələ salır. Sonra fikirləşdi ki, yox, sürücü özünə o cəsarəti verməz. Sürücü rəisin fikirlərin oxumuş kimi, gec olmadan dedi:

– Rəis, general olmağınızı deyirəm, inşallah, düzələr.

Sonra o öz-özünə dedi: “Əşi, sənin nəyinə lazımdı axı rəis yuxuda nə görüb, kiri, otur yerində də”.

Bundan sonra sürücü lal oldu, kor oldu, düz Göy-gölə çətana qədər rəisi nə gördü, nə də eşitdi.

Yalnız Göy-gölə çatandan sonra o, özünü başqa adamlara qatıb rəisin qəribə baxışlarından canını qurtara bildi.

Rəis maşından düşəndən sonra özünü Yumru dediyi məşuqəsinin yanına verdi. Bu qadın bəstə boyu və dolu bədəni ilə rəisin daha çox xoşuna gəlirdi. Rəis Yumrunu kənara çəkib istədi yolda gördüyü yuxunu ona danışsın. Amma onun girdə sifətinə və dolu bədəninə baxanda yuxunu danışmağı, hətta harada olduğunu belə unutdu. Əlini Yumrunun döşlərinin ara-

sına salıb üzü aşağı apararaq onun yanağından bir öpüş götürdü. Sonra üzünü oradakılara tutub:

–Ay lələ, o aşıq hanı – deyə soruşdu.

Aşıq o saat gəldi. O, rəisə aman vermədən Yumrunun ünvanına bir ağız gözəlləmə söylədi.

Rəis üzünü Yumru ilə aşığa tutaraq: “Aya, vallah siz olmasanız, bu dərdlərə dözmək olmaz” – dedi.

Aşıq rəisin bu sözündən özünü təhqir olunmuş saydı. O, rəisin ifadəsində özünü Yumru ilə eyni sırada gördü. Kefi pozulsa da, başqa əlacı yox idi.

Bu dəfə rəis, dostlarından kimsəni yeyib-içməyə çağırmamışdı. O nə edəcəyini də bilmirdi. Son günlər sadəcə, əlindən necə sıyrılib çıxan bir şikayət ərizəsinin Bakıya, nazirliyə getdiyini düşünür və ona əlac axtarırdı. Axı, o general olmaq istəyirdi...

Gəncədən şikayətin Bakıya getməsi isə onun general olmasında böyük bir əngələ çevrilə bilərdi. Buna görə də o çox düşünürdü. Bu işdə günahkar axtarıb onu cəzalandırmaq istəsə də, özündən başqa kimisə tapa bilmirdi. Son vaxtlar rəisin vurnuxmasına səbəb bax bu idi. Bunu isə kimsə bilmirdi. Ona görə də hamı təlaş keçirirdi. Hətta rəisin məşuqələri də onun təlaş içində olduğunu duyur və onunla necə davranacaqlarını bilmirdilər.

Bu gün rəis onsuz da Yumrudan başqa heç kimlə maraqlanmırdı. Görünür, bu gün Yumrunun öhdəsinə böyük bir iş düşmüşdü. O, rəisin kefin düzəltməli və onlar şəhərə yaxşı əhval-ruhiyyədə qayıtmalıydılar. Əslində bunu oradakılar Yumrudan gözləyirdi.

Rəis bu gün həmişəkindən tez, özü də təmiz dəm oldu. Buna baxmayaraq Yumru nə isə hərəkətə keçmək istəmirdi. O, ilk hərəkəti rəisdən gözləyirdi. Rəis isə içir, içir, yenə də içirdi.

Rəis əllərini Yumrunun budunda gəzdirərkən elə bilir, onun döşlərini əlləşdirir. O əllərini Yumrunun budundan üzü

aşağı onun ayaq baldırlarına doğru aparır və nəhayət Yumrunun ayaq barmaqlarını yalamağa başlayır. Rəis Yumrunun ayağının baş barmağını ağızına salıb yalayır, az qalır gəmirsin. Yumrunun qıdığı gəlir və ayağını tərptədikdə rəisi daha da ehtiraslandırır.

Yumru rəisin təmiz dəm olduğunu bilib, özünü taleyin və dəm rəisin ümidinə buraxır. Bu minvalla rəis Yumrunun ayağının baş barmağından əl çəkə bilməyib, elə Yumrunun barmağını soraraq yuxuya gedir.

Göy-göldə gecənin qaranlığı dözülməz olur. Bu qaranlığı tək otuşdurmək olmaz. Oradakılar mərasimin artıq bitdiyini düşünüb bir yerə toplaşdılar. Düşündülər ki, rəis yuxudan ayılsa, yalnız çay istəyə bilər. Elə ona görə də çayniki isti saxlamağa çalışırdılar.

Belə yuxudan sonra rəis oyanmazdı. Lakin son günlər bütün işçilər təşviş içində idilər. Onlar nə edəcəklərini bilmirdilər. Onlar hər şey ola bilər deyərək düşünərək yatmağa cürət etmirdilər.

Birdən Yumru çadırdan bayıra çıxdı. O:

– Bir köpəyoğlu kef çəkəcək deyərək biz də gecənin bu vaxtı çöllərdə gecələyəcəyik – deyərək deyindi.

Sürücü Yumrunun qabağına getdi, onunla kəlmə kəsmək istədi. Lakin hiss etdi ki, Yumrunun kefi yoxdu. Elə bu zaman rəisin səsi eşidildi. Yumru tez çadıra qayıtdı. Rəis çadıra girən adamın kimliyini bilmədən dedi:

– Qayıdırıq idarəyə.

Yumru kırımışca soruşdu:

– Rəis hara qayıdırıq?

– Gəncə polis idarəsinə.

Rəisin bu bağirtisini çadırın bayırında olan sürücü də eşitdi.

Bir an keçmədən artıq maşınlar Gəncə yoluna düzölmüşdü. Rəis lül-dəm idi. Maşının pəncərəsini açdı və sürücüdən soruşdu:

– Lələ, o Hüseynov maqnitafonu aldı qaytardımı?

Sürücü:

– Hələ yox rəis, qardaşı pul göndərməlidir, onu gözləyir.

Deyir ki, pulum yoxdur.

Bu cavabla elə bil rəisin başına qaynar su tökdülər. O:

– Siz istəyirsiniz Gəncədən Bakıya növbəti şikayət ərizəsi getsin. Ona deyin ki, günü sabah alsın və maqnitafonu oğurlanan vətəndaşa versin. O adam ərizəsini geri götürməlidir. Bir daha Gəncədən Bakıya şikayət ərizəsi getməyəcək!

Sürücü çaşıb qalsa da:

– Baş üstə, rəis, çatdıraram, – dedi.

Rəis:

– Lələ, nə çatdıraram, siz bu işi çoxdan həll etməliydiniz, – dedi.

Rəis sözünə davam edərək soruşdu:

– Hüseynovun qardaşı pulu haradan göndərəcək?

Sürücü:

– Moskvadan, rəis.

Bu cavabdan sonra rəis daha da qızıqdı. Və öz-özünə: “Sən işə bir bax, mənəim generallığım Moskvadan bir alverçinin 200 dollar göndərməsindən asılıdır”, – deyə düşündü.

Rəis şoferdən soruşdu:

– Lələ, o Hüseynov haradadır?

Sürücü:

– Son günlər işə çıxmır, Moskvadakı qardaşı ona deyib ki, mən Moskva ilə Çin arasında on saat təyyarəylə gedib gəlirəm və ayaqqabı satıb pul qazanıram ki, sən kiməsə maqnitafon alasan? Yox, mən o iş üçün pul göndərməyəcəm. Elə isə işdən çıx otur evdə. Mən sənə üçün pul göndərərəm başını dolandırarsan. O da işə çıxmır.

Şoferin bu sözləri rəisi cin atına mindirdi. O:

– Deməli, Hüseynovun qardaşı maqnitafonu almaq üçün heç ona pul göndərmək fikrində də deyil.

Sürücü:

– Rəis, Hüseynovun qardaşı pul göndərəcək, amma maqnitafon almaq üçün yox, ona xəclik göndərəcək.

Rəis:

– Bəs maşınından maqnitafonu oğurlanan vətəndaşın maqnitafonunu kim alıb qaytaracaq?

Sürücü rəisə nə deyəcəyini bilmədi. Lakin bir şey deməli idi. O:

– Rəis mən bunları şəxsi heyətə çatdıraram, – dedi.

Rəis:

– Şəxsi heyətlə mən özüm danışıacam.

Elə bu zaman sürücü maşını Gəncə polis idarəsinin qabağında saxladı. Rəis öz iş otağına keçib həyəcan siqnalını basaraq bütün şəxsi heyəti Gəncə polis idarəsinə çağırırdı.

Hüseynova da zəng vurdular ki, həyəcan siqnalıdır, hamı idarəyə gəlməlidir.

Hüseynov saata baxdı, gecə saat iki idi.

Beş-on dəqiqəyə Gəncə polisinin bütün şəxsi heyəti polis idarəsinin həyətidə hazırlıq vəziyyətinə gətirildi. Hamı həyəcan içində idi. Hər kəs o birisindən soruşurdu:

– Nə olub? Nə baş verib? Müharibə başlayıb?

Gecə saat ikidə bütün şəxsi heyətin həyəcan siqnalı ilə Gəncə polis idarəsinə çağırılmasına müharibənin başlanmasından başqa nədən kiminsə ağına gəlmirdi. Hamı, yəqin ki, ciddi bir hadisə baş verib, yoxsa gecə saat ikidə bizi bura çağırmazdılar, – deyə düşünürdü.

Hamı çaş-baş qalmış və həyəcan içində, hazır vəziyyətdə polis idarəsinin həyətidə sıraya düzülmüşdü. Birdən rəis qapının ağzında göründü. Elə oradaca: Marrrrrr! – deyə bağırdı. Şəxsi heyət marş addımlamağa başladı. Marş irəli. Bir-iki, marş irəli. Gecə saat ikidə, çoxu yaşlı insanlardan ibarət şəxsi heyət marş addımlayırdı.

Hüseynovun qardaşı Çindən Moskvaya uçur və Rusiyaya satmaq üçün ayaqqabı aparırdı. O təyyarədə mürgüləyir və yuxuda görürdü ki, qardaşı Gəncə polisinin həyətində marş addımlayır və yuxulu olduğu üçün ayağı boşa gedir, budrəyir, az qalır yıxılsın.

Himalay dağlarının üstündən uçan təyyarə hava boşluğuna düşür və Hüseynovun qardaşı yuxudan diksinib ayılır. Hüseynov isə polis idarəsinin həyətində marş addımlayır və rəis onun gözü qabağında peyda olur, qorxusundan Hüseynovun dizləri əsir və yerə çökür.

Çindən Moskvaya Himalay dağlarının üstündən uçarkən Hüseynovun qardaşı, hava boşluğuna düşmüş uçaqın silkələnməsindən diksinir. O, qorxusundan oturacaqdan bərk tutur və hiss edir ki, ayaqları boşluğa düşür.

Rəis Hüseynova marş əmri verir, lakin o, yerindən qalxa bilmir. Oturduğu yerdən bərk yapışır. Durmaq istəyəndə ona elə gəlir ki, yer ayağının altından qaçır və irəliyə addım atdıqda ayağı boşluğa düşəcək.

Rəis artıq özünü general kimi hiss edir və bir neçə gündən sonra o artıq general rütbəsi alır.

ƏRDƏBİL ZİNDANI

Bəhmən ayının iyirmi ikisi idi. Gözəl və doğma şəhərimizin mərkəzində dostlarla deyib-gülür, söhbət edə-edə gəzişirdik. Dörd nəfər saqqallı mənə yaxınlaşdı, hər qolumdan biri yapışdı, biri öndə, biri də arxamda dayandı. Mənə hərəkət etməmək, yerimdən tərpənməmək əmri verildi. Öndə dayanan saqqallı mənə diqqətlə baxaraq “Hə, özüdür, aparın!” – dedi.

Dostlarım yerindəcə dayanmışdılar. Onların bəzisi məni birdəfəlik itirdiyini zənn edib taqətdən düşmüş kimi yerə çökdü. Ardımca baxıb addımlarımı sayır, biryolluq vidalaşır və

əbədi bir ayrılığın qəmli-kədərli anlarını yaşayırdılar. Axı, o vaxtlar tutulanları bəzən elə məhkəməsiz güllələyirdilər. Sonra deyirdilər ki, səhv olubsa, günahsızdasa, eybi yoxdur, cənnətə gedər. Bəzən güllələnmiş adamların məhkəməsi 4-5 dəqiqədən çox çəkmirdi.

Arabir zindanda qiyamlar baş verirdi. Bu zaman ucdan-tutma hamını güllələyirdilər. Ərdəbil zindanında baş vermiş qarışıqlıqda Adil Qurbaniyə arxadan üç güllə dəymişdi. Həmin dövrün qəzetlərində yazılmış rəsmi məlumatlara görə, bəzən bir gündə güllənələrin sayı beş yüzü keçirdi. Belə bir dövrdə tutulmağın nə demək olduğunu bilən dostlarım məndən nigaran qalmaqda haqlı idilər. Mən onlara sarı dönüb baxmadım. Qorxdum ki, onlardan kömək umduğumu düşünüb nə isə edərlər.

Xəyalımda onlarla vidalaşib pasdarların mənim üçün gətirdiyi maşına oturdum...

Bura doğma şəhərimizin dustaqxanasıdır. Son vaxtlar bizim şəhərdə də dustaqxanaların sayı artmışdı. Doğrusu, mən bu binanın da dustaqxana olduğunu bilmirdim. Vaxtı ilə bura adi bir dövlət idarəsi idi və tikilərkən dustaqların saxlandığı yer kimi nəzərə alınmamışdı.

Məni zirzəmidə tək bir otağa saldılar. Pəncərədən məni tutan pasdarların biri göründü. O, diqqətlə məni süzdükdən sonra “Partizanlıq dövrəsini harada keçmişən? Sən də Fələstində olmusan?” – deyər soruşdu.

Mən bir söz demədim. Sonra bir neçə oxşar suallar verdi. Məndən cavab eşitmədiyi üçün əsəbiləşdi. Cibindən qılınca bənzər bir bıçaq çıxartdı və “Səni güllə ilə yox, bax bu bıçaqla öldürəcəyəm” – dedi və əlavə etdi:

– O gecə yaman çıxdın aradan, su oldun yerə axdın. Bütün məhəlləni mühasirə etdik, evləri də axtardıq, amma səni tapa bilmədik. Heç aqlımıza gəlməzdi ki, səni günün günorta çağı şəhərin ortasında tuta bilək.

Sonra mən üzümü ona tutub “Siz məni kiminləsə səhv salmısınız, mən sənin dediklərimdən heç nə anlamıram və məni nədən tutub buraya gətirdiyinizi də bilmirəm”, – dedim.

O gülümsəyərək o gecə paylanmış vəərəqələrdən bir neçəsini mənə göstərdi və dedi:

– Bunları sənin başçılıq etdiyən partizan dəstəsinin üzvləri mənim özümə verib, indi nə deyirsən?

O, partizan sözü deyəndə mən güldüm və pasdarın baxışlarından hiss etdim ki, onda bir şübhə var. Az sonra onun öz-özünə danışdığını duydum. Diqqətlə qulaq asıb “Deyəsən, biz bu adamı səhv tutmuşuq, o dəstələrin başçısının günün-günortada çağı şəhərdə nə işi var axı?” – dediyini eşitdim. Sonra pasdar mənə tərs-tərs baxıb getdi.

Bir azdan bir neçə nəfəri mənim otağıma gətirdilər. Bunlar dağçılardı. Dağçılara məxsus əşyaları hər şeyi açıq-aydın göstərirdi. Söhbət zamanı dedilər:

– Biz dağa getmişdik, hava dumanlı olduğundan yolu azıb keçmişik Şurəvi tərəfə. Şurəvilər də bizi tutub təhvil verdilər İrana. Pasdarlar evlərimizi axtararkən, qanunsuz elan edilmiş siyasi təşkilatlara məxsus qəzetlər tapılıb.

Onların dediyindən fərqli olaraq, mən düşündüm ki, bu adamlar Şurəviyə, yəni Sovetlər Birliyinə sığınmaq istəyiblər. Şurəvi dövləti də onları tutub İran dövlətinə təhvil veribdir.

Bir azdan otağımızdakıların sayı çoxaldı. Məni buradan çıxarıb üçüncü mərtəbəyə apardılar. Oradakı dustaqlar məni gördükdə bir az təəccüblə baxıb nə üstündə tutulduğumu soruşdular. Dedim, heç özüm də bilmirəm. Dustaqlar məndən üstümü axtarmaq üçün icazə istədilər. Dedilər ki, birdən üstündə səs yazan olar, sonra biz bədbəxt olarıq. Mən etiraz etmədim və məmnuniyyətlə “Axtarın!” – dedim. Amma axtarmadılar, “İnanırıq” – dedilər.

Mən pəncərənin qabağında dayanıb yola və pəncərənin önündə olan meydana baxırdım. Dustaqlardan biri ara-sıra

mənə baş çəkib deyirdi, darıxma, hələ təzə gəlmisən, öyrəşəcəksən, görürəm, cinayət törədənə də oxşamırsan, yəqin cəzan da ağır olmaz.

Söhbət zamanı başa düşdüm ki, bunlar cinayət törətmiş şəxslərdir. Siyasi dustaqları buraya gətirmirlər. Dustaqların yer olmadığına görə mənə müvəqqəti olaraq buraya yerləşdirmişlər. Ona görə də, mən dustaqların diqqətini çəkmişəm, hətta onlar məndən şübhələnmişdilər.

Yenə pəncərədən bayıra baxırdım. Birdən qarşıdakı meydandan keçən dostum Əsədi gördüm. Əsədin buradan, şəhərin ortasında yerləşən və dustaqların müvəqqəti saxlandığı bu yerin qarşısından keçməsi heç də təəccüblü deyildi. Əlimi tərpedərək onun diqqətini çəkmək istədim. Nəhayət, Əsəd mənə gördü. Mənimlə birlikdə pəncərədən baxan dustaq sevinərək dedi: “İndi bildim səni nəyə görə tutublar. Mən Əsədi yaxşı tanıyaram, o yaxşı adamdı”.

Mən fürsəti itirmədən dedim:

– Bu açarı Əsədə çatdırırsan?

O, diqqətlə mənə baxıb “Mən sizə kömək eləməyə hazırım” – dedi və açarı məndən aldı.

Əsəd meydanda dayanıb bizə baxırdı. O sanki bizim aramızda nədən söhbət getdiyini duymuş kimi, durub gözləyirdi. Dustaq açarı məndən alandan sonra onu qaldırıb Əsədə göstərdi və əlilə ona arxa tərəfə keçməyi işarə etdi. Əsəd binanın arxa tərəfinə keçərkən mənimlə sağollaşdı.

Cinayət törətdiyinə görə tutulmuş dustaqlara dəhlizdə gəzişməyə və başqa otaqlara keçməyə icazə verildiyi üçün açarı məndən alan dustaq ara dəhlizi adlayıb o biri taydakı otaqlara keçdi. Pəncərəni açıb barmaqlıqların arasından açarı bayıra atmış, Əsəd də açarı yerə düşməyə qoymadan elə göydə tutmuşdu. Dustaq açarı Əsədə verdikdən sonra dərhal otağa qayıdıb bunları mənə dedi. O bizə kömək etdiyi üçün ürəkdən sevinirdi və həm də həyəcanlı idi.

O dedi:

– Əsədi bizim məhəllədə hamı tanıyır, şah zamanı ona güllələnmə cəzası verilmişdi. İnqilab olmasaydı, güllələnəcəkdi, inqilab zamanı zindandan çıxdı. Ona bizim hamımızın hörməti var. Sən onun dostu olduğun üçün sənə də hörmətimiz var.

Açar artıq Əsəddə idi. Elə bu zaman Əsəd yenə pəncərə qarşısında göründü, əlini qaldırıb bizimlə sağollaşdı, açarın onda olduğuna əmin oldum. Açar təşkilata məxsus şeylərlə dolu gizli qərargahın açarı idi. Bunu Əsəd bilməmiş deyildi.

Bir gün mənə kömək edən dustağı məhkəməyə aparırdılar. Dustaqlar toplaşıb asta-asta nədənsə danışirdilər. Həyəcanlı olduqlarını görüb onlara yaxınlaşdım. Dedim ki, bəlkə mənim də sizə köməyim dəyər.

Həmən dustaq dedi:

– Mən məhkəməyə getməliyəm. Eşitdiyimə görə, qazı Musəvi Təbrizinin döydürülmüş süni xaldan xoşu gəlmir. Mənim bədənim, hətta əllərimin üstü də doludur döydürülmüş xallarla. Bilmirəm, necə edim ki, o bunları görməsin. Əgər bunları görsə, mənə ən ağır cəza verəcək.

Onlar dustaqxana paltarında idilər, mən isə hələ də öz paltarımda idim. Əynimdəki uzun qollu pəncəyi ona verdim və dedim, çalış əllərini pəncəyin qollarının içində gizlət ki, xalların görünməsin.

O, pəncəyi geyib məhkəmədə necə davranacağını məşq edərkən məni çağırırdılar.

QOŞAÇAY ZİNDANI

Qoşaçayın dustaqxanası qədim və köhnə idi. Bu binanı nə məqsədlə tikdiklərini bilmirdim. İran İslam Cümhuriyyəti qurulandan sonra belə dustaqxanaların sayı artmışdı. Şəhəri tanımayan bizlərə, yəni dustaqlara bu binanın əzəldən dus-

taqxana olub-olmadığını bilmək də çətin idi. Əslində bunun dustaq üçün elə bir əhəmiyyəti də yoxdu. Dustağı maraqlandıran hansı zindanda yerləşməsi deyildi, bəlkə ona hansı cəzanın veriləcəyi idi. Onsuz da artıq bütün zindanlarda ölüm kameraları və güllələnmə meydançaları vardı.

Səhər saat dörd olardı. Qapı açıldı. Altı nəfərin adını oxudular. Səhər vaxtı dustaqları yalnız güllələnmək üçün aparırdılar. Dustaqlar nə edəcəyini bilmirdi, başqaları ilə görüşmək də olmazdı. Yaxınlığımda yatan dustağın durmağa hazırlaşdığını gördüm, sən demə, onun da adını oxuyubmuşlar. Əlimi uzadıb başından yerə basdım. Astaca dedim:

– Hara gedirsən? Uzan yerində!

Dedi:

– Mənim də adımları oxudular.

Dedim:

– Ay bədbəxt, axırı ölümdü də, öz ayağınla niyə gedirsən, axı, nə günahın yiyəsisən? O, diqqətlə mənə baxdı, üzü üstə düşüb, hönkür-hönkür ağladı. Ağlamağının səsini bir özü, bir də mən eşidirdim.

Bir neçə nəfəri otaqdan çıxarıb apardılar. Zindana və kameraya ölüm sükutu çökmüşdü. Dustaqların nəfəs səsi, hətta bəzən ürək döyüntüsü eşidilirdi. Gecənin ağırlığı ölümə əlbəyaxa olan insanları bir daha sıxır və kövrəldirdi. Yaxınlığımda yatan dustaq üzünü mənə tərəf tutub astaca dedi:

– Güllələnmə olmayacaq.

Dedim:

– Haradan bilirsən?

Dedi:

– Pişiklər mırıldamır axı!

Mən onun nə demək istədiyini anlamasam da, bu haqda bir söz demədən soruşdum:

– Bəs bu uşaqları hara apardılar?

Dedi:

– Bilmək olmaz.

Doğrudan da, o gecə güllələnmə olmadı. Təcrübəli dustaqlar hər şeyi əvvəldən duyur və nələr baş verəcəyini hiss edirdilər. Dustaqxanaya mənim kimi yenicə gəlmişlər isə həyəcanla gözləməyə məcbur olurdular.

Səhər kamerada dövrə vurub oturmuşduq. Heç kim danışmırdı. Hamı indicə nə isə baş verəcək deyə, gözləyir və gözlər yol çəkirdi. Qapı açıldı. Təvvablar içində qəddarlığına görə ad çıxartmış və son gülləni vurmaqda mahir olan Qəmbər qapının ağzında göründü. O, gözlərini mənim yaxınlığımda yatan və gecə adı çəkilsə də, yerindən durmayan dustağa dikdi. Belində tapançası əyri dayanmışdı. Əli tapançanın üstündə idi. Elə bil bu saat tapançanı çəkib kimisə vuracaqdı. Deyirdilər ki, o, təvvab (tövbə edən) olduğu üçün dustaqlardan qorxur və dustaqxanada ehtiyatlı davranırdı. Bütün keçmiş yoldaşlarını satmış, çox adamı tutdurmuşdu. Üzünə corab çəkib yollarda dayanar, tanıdığı adamları avtobuslardan yerə endirərək həbs etdirərmiş. Deyilənə görə, onun tutdurduğu adamların çoxu güllələnmişdi. O bilirdi ki, dustaqlar bütün bunlardan xəbərdardır, ona görə də, zindənda həmişə silahlı gəzirdi.

Mən diqqətlə onun üzünə baxdım. Üzündəki cizgilər insan taleyinin dəhşətli anlarından xəbər verirdi. Keçmiş silahdaşlarını güllələməyə hazır olan bu adamın faciəsi sifətindən duyulurdu. O özü də bunu bilirdi. Bilirdi ki, dustaqlar onun kəməmindən asılan tapançaya baxanda nələr düşünür. O bu dustaqları da yaxşı tanıyır və hətta duyurdu. Amma o sınımışdı və təslim olmuşdu, tövbə edib qulluğa baş əymişdi. Elə onun əsl faciəsi də o zəmandan başlamışdı. Onun güllələdiyi dustaqlar bir dəfə ölürdü. Amma o özü dustaqlarla rastlaşdığı zaman min dəfə ölürdü.

Dustaqlar Qəmbərin bu halını duyduqları üçün heç zaman onun üzünə baxmırdılar. Əslində onun üzünə baxılması da deyildi. İnsanın daxili faciəsi üzünə çıxanda və açıq-aydın görünəndə onun üzünə baxmaq mümkün olmur.

Bütün bu hissləri mən bir anlığa onun üzünə baxanda keçirt-dim. Bu duyğular məni dəhşətə gətirdi. Birdən gözümlü ondan çəkdim. Qəmbər məni gözləyirmiş kimi çəkilib getdi. Beləliklə, onun canı məndən də qurtardı. O başa düşdü ki, daha mən də başqa dustaqlar kimi heç zaman onun gözlərinə baxmayacağam, daha doğrusu, baxa bilməyəcəyəm, o məni güllələsə belə.

Qəmbər getdikdən sonra dövrə vurub oturmuş dustaqlar bir-birinə baxıb azad nəfəs aldılar. Araya çökən sükut saatlarla davam etdi. Mən bu sükutun mənasını başa düşmədiyimdən həyəcanlı idim.

Artıq hava qaralır və axşamüstünün qəmli çağları yaxınlaşır. Sükut içinə qərqlənmiş dustaqlar nədənsə bir-birinə də baxmaq istəmirdilər. Birdən pişiklərin mırıltısı eşidildi. Dustaqların üzünə ölüm qorxusu və meyit rəngi çökdü. Onlar bunu bürüzə vermək istəmirdi. Pişiklərin mırıltısı getdikcə çoxalır.

Dustaqlar ayağa durub qucaqlaşdılar, kimsə gülümsəyir, kimsə gözünün yaşını gizlətməyə çalışsa da, bacarmırdı. İxtiyarsız axan göz yaşları görüşdüyü dustaqların yanaqlarını isladır. Birdən qapı açıldı. Bu dəfə Qəmbər tək deyildi, onların sayı çox idi. Hansı işarələrlə istədikləri dustaqları çağırıdılarını mən anlamadım. Bizim bölmədən beş nəfəri apardılar.

Başqa bölmələrdən də kimləri isə çıxartdıqları hiss olunurdu. Dustaxanani bürümüş ölüm sükutu davam edirdi. Sükutu pozan pişiklərin mırıltısı və Quran oxuyanların səsgücləndiricilərlə yayılan səsi idi.

Birdən eyni vaxtda açılan atəş səsləri eşidildi. Mən heç nə başa düşmədim. Onun-bunun üzünə baxaraq nə isə soruşmaq istəsəm də, cürət etmədim. Az sonra tək-tək atəşlər başlandı. Atəş səsi bitəndən sonra dustaqlardan biri dedi:

– On səkkiz nəfər...

Tək-tək atəşləri hamı diqqətlə saymışdı. Bundan sonra mən baş verənlərin mənasını anladım. Anladım ki, pişiklər mırıldadısa, deməli, güllələnmə olacaq. İnsan qanını içməyə

alışmış pişiklər bunu duyduqları üçün həmin gün ertədən mırıldamağa başlayırdı.

Pişiklər mırıldaşanda dustaqxanaya ölüm sükutu çökürdü. Çünki pişiklər heç vaxt yanılmırdı. Kimlərinsə güllələnməyəyi mütləqdir. Burada kimsənin üzünə hökm oxunmurdu. Çoxlarını məhkəməsiz güllələyirdilər. Çox vaxt dustaqlar ölkədə baş verən hadisələrin qurbanı olurdular.

Ümidləri hər yerdən üzülmüş dustaqların əli heç yana çatmırdı. Bu dustaqların çoxu sol fikirli olduğundan Qərb ölkələrindəki uluslararası əfv və başqa insan haqları təşkilatları da edamları sükutla qarşılayır, yaxud elə bir ciddi etirazda bulunmurdular. Adı çəkilən qurumların ara-sıra yaydığı etiraz kəğızları da, sadəcə, protokol xarakteri daşıyırdı. Bunu dustaqların hamısı bilir və onların etirazının ciddi olduğuna inanmırdılar.

Dustaqların eşitdiyi və inandığı şey yalnız pişiklərin mırıltısı idi. Pişiklər mırıldayanda dustaqlardan kimsə başqa-sının üzünə baxmır, hamı başını aşağı salıb, ölüm dəhşətini içində yaşayırdı. Böyük amal və arzular peşində olan bu mətin iradəli insanların keçirdiyi hissləri tam duymaq çətindi və onu yazmaq ondan da çətindir.

Amalı və arzusu insanların xoşbəxtliyi olan bu adamların ömrü beləcə bitirdi. Arzuları yer kürəsinə sığmayan insanların dünyası ölüm siqnalına çevrilmiş pişik mırıltısı ilə dəyişir və həyatlarına son qoyulurdu. Xalqını, vətəninə azad və xoşbəxt görmək istəyən insanlar, indi özünü pişik mırıltısının pəncəsindən qurtara bilmirdi.

Pişiklər atəş səmindən qorxmur, əksinə atəşdən sonra irəli cumaraq güllələnmiş insanların qanını yalayır dılar. Pişiklər son sınaq gülləsini vuranları daha yaxşı tanıyır və ara-sıra onların ardınca qaçır dı.

Deyirdilər ki, nədənsə son sınaq gülləsini həmişə təvvablar vurur...

İNTİHAR

Mikayılı psixiatriya klinikasına gəlini və oğlu gətirmişdi. İçəri girəndən sonra demişdilər ki, Mikayıl özünü öldürmək istəyir. Mikayıl isə, əlüstü cavab vermişdi ki, yox indi elə bir fikrim yoxdur. Evə getmək istəyirəm.

Tibb bacısı öz işlərini görəndən sonra Mikayıla demişdi ki, sən gərək həkimlə danışasan. Həkim müayinəsindən keçməmiş mən səni evə buraxa bilmərəm.

Tibb bacısı:

– Doktor, növbəti xəstəmiz var, intihara cəhd etmiş, tələsir, evə qayıtmaq istəyir.

Həkim:

– Evə buraxma, beş-on dəqiqəyə qəbul edərəm.

Həkim əlindəki işi tamamlayarkən düşündü ki, bu xəstə nədən evə tələsir? Olmaya gedir, yarımçıq qalmış işini bitirsin, özünü öldürsün. Birdən həkimin ağılına gəldi ki, xəstə özünü elə burada, klinikada da öldürə bilər. Odur ki, əlindəki işi yarımçıq buraxıb, xəstəni təcili görmək qərarına gəldi.

Həkim xəstənin olduğu otağa girəndə, gördü ki, xəstədən başqa iki nəfər də onunla yanaşı oturub. Onların biri xəstənin oğlu, o birisi isə gəlini olduğunu dedi.

Həkim qərarını tez verdi və dedi ki, siz gözləyin, mən xəstə ilə təklidə görüşmək istəyirəm.

Həkim əlindəki, xəstəlik jurnalına baxaraq, dodağının altında pıçıldadı:

– Mikayıl...

Mikayıl həkimi diqqətlə izləyirdi. Onun baxışları, davranışı, çiyinə tökülmüş ağ saçları Mikayılın diqqətini çəkdi və fikirləşdi ki, təcrübəli həkimə oxşayır, bunun əlindən qurtara bilməyəcək. Deyəsən, gecəni psixiatriya klinikasında keçirəcək. Dərindən bir ah çəkib başını aşağı saldı.

Həkim gözlərini əlindəki jurnaldan ayırıb, Mikayıl baxdı və soruşdu:

– Nə olub Mikayıl, bura nə üçün gəlmisən?

Mikayıl:

– Mən gəlmirdim, oğlumnan gəlinim məni məcbur etdi.

Həkim:

– Nədən səni məcbur etdilər, nə olub, nə baş verib?

Mikayıl:

– Mən özümü asmaq istədim. Onlar bunu bildi, daha doğrusu, özüm danışdım, sonra dedilər ki, bizimlə psixiatriyaya getməlisən. Oğlum polisə zəng etdi, polis bizi düz bura qədər gətirdi. Biz içəri keçəndən sonra polis getdi... Yoxsa, mən gəlmək istəmirdim.

Həkim:

– Nədən özünü öldürmək istəyirsən, niyə yaşamaq istəmirsən?

Mikayıl:

– Yaşamağa gücüm çatmır, yorulmuşam, həyatda daha heç bir şey mənim üçün maraqlı deyil. Son vaxtlar da bir sıra işlər baş verdi, daha dözə bilmədim. Dedim, yaxşısı budur ki, özümü asım.

Həkim:

– Özünü asmağa cəhd etdinmi, yoxsa hələ fikirləşirsən?

Mikayıl:

– İki dəfə cəhd etdim, hər ikisində ip qırıldı, sərildim yerə. Üçüncü dəfə getdim itimizin ipin götürdüm. İt gördü, elə bildi ki, mən onunla çölə getmək istəyirəm, onu gəzməyə aparmaq istəyirəm. Gəldi ardımca. İpi tavandan asmamış itə baxdım, onu tumarladım, məni ağlamaq tutdu. İtin boynun qucaqlayıb ağladım. Fikirləşdim ki, mən özümü öldürsəm, bu itə kim baxacaq. Sonra gördüm ki, yox, yaşaya da bilmirəm. Bir də itin boynun qucaqladım. Hönkür-hönkür ağladım, dedim məni bağışla, bacarmıram, yaşaya bilmirəm. Bunları deyib

tavandan asılan qarmağa baxdım. İt işin nə yerdə olduğunu başa düşdü, mən tavana baxarkən zingildədi, gözlərindən yaş sel kimi axdı. Əyilib ipi götürmək istəyəndə, ip yox idi. İt ipini götürüb aradan çıxmışdı. Zingildiyə-zingildiyə hara getdi, haradan gəldi bilmədim. Beş-on dəqiqədən sonra qayıtdı. Amma ip yox idi. Qapının ağzında durub gözlərini mənə zillədi. Elə bu zaman gəlinim bir mesaj yazdı: “Bizimlə şam yemək istəyirsənmi?”

Oğlumgilə yola düşdüm. İti bağlamağa ipim olmasa da, o mənimlə gəldi. Daban-dabana məni izlədi. Heç elə bil həmişəki dəcəl və şiltaq it deyildi. İpini buraxan kimi aradan çıxardı, sözə baxmazdı. İndi isə sanki məni qoruyurmuş kimi güdür, gözünü məndən çəkmirdi. Beləcə, it bütün yol boyu qəmli baxışları ilə məni izlədi.

Oğlumgilə gəldik. Gəlinim bizi qarşıladı. “Xoş gəldin” dedi, boynumu qucaqladı. Mən də onu qucaqladım, görüşdük. Oğlumla da görüşdük. Gəlinim də, oğlum da bizi diqqətlə süzdü.

Gəlinim dedi: “Sizə nə olub? Bir təhər görünürsüz. İtin ipi hanı? Nə əcəb dəcəllik eləmir?”

Oğlum üzümə diqqətlə baxıb, başını aşağı saldı və astaca dedi: “Keçin içəri”.

Biz içəri keçdik. İt qapının ağzında oturub gözünü mənə zillədi. Hərdən zingildəyən kimi, nəşə demək istədiyini də oradakılara xatırladırdı. Uzun müddət araya süküt çökdü. Gəlin yemək hazırlayarkən fikrə dalmışdı. Gözaltı məni süzür, itə baxırdı. Oğlum mənimlə üzbəüz otursa da, dinib danışmırdı.

Birdən soruşdu: “Ata, sənə nə olub?”

Özümü saxlaya bilmədim. Hönkür-hönkür ağladım. Gəlinim mənə su gətirdi. Yanımda oturdu. Əlini çiynimə qoydu. Ağlamaq məni xeyli sakitləşdirdi. Bunu onlar da gördü.

Gəlinim astaca dedi: “Danışsana”.

Danışdım. Əhvalatı necə var idi, eləcə də anladım. İki dəfə özümü asdığımı, ipin qırıldığını və nəhayət, itin ipini götür-

düyümü də dedim. İt bunu gözləyirmiş kimi ayağa durdu, bayıra çıxdı. birazdan yenə qayıdıb qapının ağzında oturdu.

Onlar məni sadəcə dinlədi. Ara-sıra bir-birinə baxsalar da bir söz demədilər. Yeməkdən sonra oğlum dedi: “İndi bizimlə xəstəxanaya getməlisən, psixiatriyaya.

Dedim: “Yox, getmirəm. Bu iş bitdi. Mən bir də intihara cəhd etməyəcəyəm”.

Gəlinim mənə yaxınlaşıb dedi: “Bunu orada deyərsən. Biz səni tək buraxa bilmərik. Gedək, müayinə etsinlər. Bu cəhddən sonra qərar həkimlərinə, necə deyərlər, elə də olar”. Mən dirəndim və bura gəlmək istəmirdim.

Oğlum polisə zəng etdi. Polisi qapının ağzında görün kimi dirənişimin yersiz olduğunu anladım və könüllü olaraq gəldim.

Həkim:

– Oğlunla gəlinin haqlıdır. İntihar cəhdi var. Sən müalicə olunmalısən, özü də ən azı bir il bizimlə, yəni kilinika ilə əlaqən olmalıdır. Evə buraxıldıqdan sonra da biz səni vaxtaşırı çağıracağıq. Ümidvaram ki, əməkdaşlığımız alınacaq.

Mikayıl:

– İndi evə gedə bilərəmmi?

Həkim:

– Burada qalmağın istədim. Nə üçün evə tələsirsən?

Xəstə:

– İtim məndən nigarandı. İndi o nə çəkir, mən bilirəm. Gedim, görsün ki, mən yaşayıram.

Həkim xəstəyə inandı və yəqin etdi ki, bu xəstə özünü asmayacaq və dedi:

– Get evə, amma sabah saat 11-də burada ol.

Xəstə sevinərək müayinə otağından çıxdı. Xəstənin oğlu ilə gəlini həkimə diqqətlə baxdı, nəsə demək istədilər, amma həkim onları qabaqladı:

– Nigaran olmayın, bu gecə bir şey olmaz, sabah saat 11-də burada olun.

İntihar

Xəstə evə tələsirdi. O, itini görmək istəyirdi. Evə çatan kimi itini götürüb öz evinə getdi. Yerinə uzanan kimi onu dərin yuxu apardı. O, bu gecə uzun illərin yorğunluğunu kimi yatdı.

Səhər ayılıanda iti başının üstündə gördü. İtin boynunu qucaqladı, ağladı və ona söz verdi ki, bir də özünə qəsd etməyəcək.

İt çölə çıxmaq istəyirdi. Mikayıl qapını açdı. İt götürüldü, harasa getdi. birazdan ağızında ip geri qayıtdı. Qapının ağızında dayanıb, gözlərini Mikayıla zillədi.

İt Mikayıla, Mikayıl itə baxdı.

VALİ GÖZƏTƏN

Vali Gözətən 1964-cü ildə Güney Azərbaycanın Sava bölgəsinin Yarcanlı oymağında anadan olmuşdur.

Bədiî yaradıcılığa orta məktəbdə oxuduğu illərdə başlamışdır.

Siyasi baxışlarına görə üç dəfə həbs olunmuş, yəni-dən azadlığa buraxılmışdır.

İran-İraq savaşında iştirak etmiş, müharibə ilə bağlı təəssüratlarını "Mamacç" romanında əks etdirmişdir.

1995-ci ildə Türkiyəyə, oradan isə Almaniyağa mühacirət etmişdir.

Bir müddət Almaniyanın Köln şəhərində uşaq bağçasında tərbiyəçi kimi çalışmış, həmçinin "Bayquş" (Süleymanoğlu ilə birlikdə) adlı dərgi yayınlamışdır.

Hazırda Almaniyağa mühacirət həyatı yaşayır.

Yaradıcılığı əsasən şeir, hekayə və romanlardan ibarətdir.

*Əsərlərini doğma Azərbaycan türkcəsində yazır.
“Dəyirman kölgəsi” (1992), “Hə” (1995), “Sizlərə”
(1996) və başqa şeir toplularının, “Qaraltılar mahnı-
sı” (1992), “Mamacç” (2000), “Son köçəri” (2010),
“Doqquzlar” (2013) adlı hekayə və romanlardan ibarət
nəsr kitablarının müəllifidir.*

QARABASMA

İki gündür yağış yel üzünə, yel yağış üzünə qamçı çəkir. Günəşin iti – parlaq dirnaqları çürüyübdür. Buludlar hövkürüb bu yandan o yana, o yandan bu yana ayaq döyüb çöpü çəkirlər.

Qaranlıq, yağışlı, yelli gecədə; ırmaq qırağında, xınov-larımla evlərə baxıram. Işıqlar sönmüş, pərdələr çəkilmmiş; yuxu, ağır kölgəsini qara yorğan tək hər yerə səribdir.

Ah! Nə yaxşıdır; yalqız, yağış altında, ırmaq qırığında, bir daş üstündə oturmaq, durğun gözləri dalğalara buraxmaq, dar küçələrdə gizlənmək, sigaret tüstüsündə uşaqılıq yaşlarıma uçmaq.

Ah! O dar küçələr, o kölgə salan, bizi gizlədən dar küçələr, o yaşıl qapı, o bal kimi günlər, o ağı tək günlər, o sarsaq qara günlər, o iti-işiq günəşli günlər, o at kimi qoşub itən günlər, o uşaqılıq günlərimiz, o yenicə dağdan gələn günlərimiz... o dustaq qapısında görüşmə günlərimiz, dədəmi gözləyən günlərimiz...

Ah! O dar küçələr, o yaşıl qapı, o beş yaşındakı uşaq, o çiling-ağac oynayan, yenicə dağdan gələn, farsca bilməyən, Türk, dədəsi dustaqlıqda yatan uşaq. O indi, daha sıqaret tüstüsü ilə dar küçələrə sarı uçub gizlənmək, dincəlmək istəyir. Ancaq buraxmayırlar. O qara gözlər, qara qaşlar, o gözlər dolu baxışlar, çömçə balaca ağızlar buraxmayırlar.

Ah! Bu nə qayğı, nə ağı, nə çilədir məni sarır, sıxır, dəlir bağrımı; özü ilə götürür...

Beş yaşındaydım. Dədəm dustaqlıqdaydı. Bundan ötrü ocağımızı dağda buraxıb şəhərə gəlmişdik. Farsca bilməzdim. Ancaq hələ uşaqdım. Uşaqlarla küçələrdə çiling-ağac oynadım. Günorta, isti, dəli günəş əlindən qaçaraq o dar küçələrin kölgəsinə sığınardıq.

O dar küçə! O dar küçədə təkə bir ev vardı; təkə bir ev! Yaşıl ağac qapısı ilə gizlinlərlə dolu dumanlı bir evdi.

Orada iki uşaq, dədə-nənələriylə yaşayardılar. Onlar eşiyə çıxıb uşaqlarla oynamazdılar. Küçədən keçəndə uşaqlarla danışmazdılar.

Biri altı yaşındaydı; biri də üç yaşında. Nənələrini heç görmədim. Dədələri, uzun donlu, qorxulu gözlü, qara saqqal-sarıqla ürəyimizi titrədərdi.

Dörd il o sirlərlə dolu yaşıl qapı ilə qorxulu kişi kölgəmizi də qovaladı. Ancaq o uşaqlar! Qara, iri gözlər-qaşlar, çömçə – balaca ağızlar; bir baxan min daha baxmaq istərdi. Onların küçəyə çıxmağa, uşaqlarla oynamağa, danışmağa belə iznləri yoxdu. Yalnızca çörək almaq üçün gündə ikisi də eşiyə çıxardılar.

Ah! Ağac qapının səsini duyanda bilərdim; çörək almaq vaxtıdır. İndi onlar başlarını yerə dikib gələcəklər. Sonra bizə yetişər-yetişməz addımlarını ağırlaşdırıb o qara-böyük gözlərini bizə dikib dərin özləmlə baxacaqlar.

O sirlərlə dolu baxışlar məni götürərdi dustaq yollarına, özləm yollarına, xınov yollarına, dəmir qapının arxasında yatan dədəmin yanına...

Gülümsəyərək gözlərinin içinə baxardım. Danışmaq istərdim. Onlar da danışmaq istərdilər. Ancaq baxışlar aman verməzdilər.

Dörd il beləcə keçdi. Yaramaz-yaramaz böyüyürdük. Doqquz yaşına varmışdım. Günlərin bir günündə o yaşıl qapı daha günortalar açılmadı. Daha o qorxulu, uzun donlu kişini görmədim.

Günlər yoldan gəlib keçərdi. Ancaq o iki qara gözlər daha günorta ağac qapını açıb dar küçədən çörək almağa gedib baxışlarımla danışmadılar.

Onlar köçmüşdülər. Ürəyim sıxılırdı. Daha o dar küçənin kölgəsi, alnımın tərini quruda bilməyirdi. Daha o dar küçə, o baxış-yerişləri görmədi. Mən də o iki uşağı daha günorta gözləmədim.

Ancaq o qorxulu uzun donlu kişi, hələ də ürəyimi titrə-dərdi. O dar küçəni “Özümüzdən yeylər” küçəsi adlandır-mışdım. Onlar köçəndən sonra, o dar küçədə boğazımı yox əllər sıxıb, dar ağacı qurub məni ipə çəkərdilər. Dar ağacını çevrəyib ayaq döyüb oynayıb diri-diri dərimi soyardılar. Od yandırıb gedib o iki uşağı gətirib odun içinə atardılar. Onlar diri-diri yanaraq çığırmazdılar, bağırmazdılar. Yalnız baxışla-rını baxışıma dikib kirpikləriylə dədələrini göstərərdilər. Ah... sağ yanıma baxar-baxmaz; uzun donlu, qara saqqal-sarıqlı qorxulu kişini görərdim. O da ayaq döyüb oynardı.

Günlər, aylar yollarımızda sərilib quruyurdular. Bilmə-yirəm neçə ildən sonra, biz də oradan köçdük. O özümüzdən yeylərin dar küçələrini yalnız başına buraxıb getdik. Ancaq o yox əllər, dar ağacı, od, ayaq döymələr, oynamalar ürəyimdə bir qara-qura tək yerləşmişdi.

Daha mən dustaq yollarını unutmuşdum. Görüşmə günlə-ri, daha dəmir qapıların arxasında dədəmi gözləməzdim. Daha farscanı yaxşı, gözəl danışib, yazıb oxuyardım. Daha qarabas-malar da məni buraxıb dar küçələrə dönmüşdülər. Ürəyimdə ayırı nəsnələr coşub qaynamağa başlamışdı.

Ancaq birdən-birə qızların uzun, qara saçlarını ürəyimin əsən yelinin əlində oynatmamış durum dəyişdi, qızların qır-mızı alma tək yanaqlarını duymamış gözüümüz qırmızı, isti qanlara boyandı. Gözəl çiçək qoxar ceyranlar yerinə lastık tüstüsü, barit qoxusu, qan qoxusu yeri-göyü bürüdü. Qurğu-şunlar ürəkləri dəldi. Biz, durumun necə dəyişməsinə, necə illərin gəlib keçdiyini, necə qarabasmaların dəlik-deşiklərdə gizlənməsini belə heç duymadıq.

Ortam duruldu. Qızgın dəniz yüksək, köpüklü dalğalarını dərinliklərinə çəkdi. Odlar söndü. Burulğanlar yenidən orman-larda ağacların dal-budaqlarında yuva bağladı. İldırımlar burulub buludlar içində yox oldu. Qanlar yuyulub səslər-gurultular susdu. Mən yenə dustaq yollarını yüngül əl-ayağımla izlədim.

Yenə dəmir qapılar, yenə qara-quralar, yenə görüşmə günləri, yenə özümüzdən yeylərin dar küçələri, dar ağacları, odları, ayaq döymələri, oynamaları...

Ancaq demək, o dar küçələr, qara-quraları ilə, özümüzdən yeyləriylə, yox əlləriylə bizim baxış-danışmamızı unutmamışdı. Hələ iki uşağın kölgəsi, günortalar dar küçədə get-gəldəydi. Ağac qapı da hələ günortalar səslənib açıları. Onlar yerə dikilmiş başlarıyla bizə sarı gələrdilər. Gözləri gözlərimizə dikilib danışdılar.

Aylar-illər qaçar at sürətilə gəlib keçərdi. Günlərin bir günündə, günbatan çağı bir dördyol ayrımında birini görməliydim. Onu tanımayırdım. Yalnız onun sarı köynəyindən, əlindəki kitabından tanımalıydım. Ürəyim quş ürəyi tək çırpırdı. Durum çox gərgindi. Alnımı tər basmışdı. Gözlüyümü iki yol çıxarıb, silib yenə gözümə taxdım. Sarı köynək oğlan dördyolun o biri ucundan mənə sarı yollandı. Mən də yola düşdüm. Mən öndə o ardımca; bir çörəkçinin yanında dayandım. Sarı köynək oğlan gəldi yetişdi. Başımı qaldırıb əlini sıxdım. Üzünə baxdım. Baxar-baxmaz ağzım açıq qaldı. Gözüm quruyub dikildi gözlərinə. Düşündüklərimin hamısını untdum. Yalnızca o küçə, o dar küçə, o yaşıl qapı, o altı yaşındakı uşaq, o qara-qocaman gözlər, o baxışlar...

“Sən! Bu sən sən?” – İnanmayaraq dedi.

Dilim tutulmuşdu. Hələ əli əlimin içindəydi. Qucaqladım. Buraxdım. Geri çəkildim. Yenə boyuna baxdım. Yenə qucaqladım.

“Sən! Bu sən sən?”. Gözlərimə inanmayaraq soruşdum.

– Hə dostum, bu mənəm, sizin qonşunuz... O dar küçədə oturardıq...

Birdən ürəyim titrədi. O uzun donlu, qorxulu, saqqallı-sarıqlı kişi gözümün önündə ayaq döyməyə qalxdı.

“Ancaq sənin dədən...”. Ağzımdan qaçırdım.

– Aha, o it oğlu iti deyirsən. Onun əlindən qaçağam. İki gün bundan öncə mənə, öz oğlunu satdı.

– Doğrumu? Gəl, gəl buradan bir az uzaqlaşaq. Söylə bu neçə ildə hardaydın? Bilirdinmi, mənə nə gözüşəcəksən?

– Yox, haradan bilirdim. Sən necə?

– Mən də bilməyirdim. Söylə, balaca qardaşın haradadır? O da sənə kimi boy atıbmı? Nənəniz necə? Onu mən heç görmədim.

– Soruşma, balaca qardaşım yaxşıdır. Ancaq nənəm çox qorxur. Dədəmin üzündən artıq sayır-bayıra düşübdür.

– Sənənin durumun olduqca qarmaşıq. İndi evinizdə qalırısanmı?

– Nə deyirsən? Daha ev-eşik qalmışmı?

İnanmayırdım. Bu necə olar? Oğrun-oğrun gözlərinə baxırdım. Özü idi; elə o altı yaşındakı uşaq.

O gecə, o pis, sıxıntılı ortamda, onu götürdüm evimizə. Gəlməyirdi. Dedim, gəl, artıq itirməyə nə qaldı? Uduzmağa da bir zadımız yoxdur. Hər nə olacaq olsun. Dinmədi. Evə getdik birlikdə. Nənəm evdə idi. Gözü ona sataşarkən, bir baxışla onu tanıdı:

“Oğlum, bu igid bizim qədim qonşumuzun oğlu deyil?” anam dedi.

– Nənə can, elə odur. Görürsən necə boy atıb? – Gülüm-səyərək dedim.

– Bunu haradan tapdın? Nənə-dədəsi hardadılar? Bunun da baş-qulağı elə sizə bənzəyir. Çay, samavar üstündə, qoy iki çay süzüm. Yemək yeyibsiz? – Gedərkən soruşdu.

– Yox, mən özüm gəlib bir dürüm peynir çörək bəlləsi tutaram. Əllərin ağrıməsən, nənə can.

– Gənə...

Daha səsini eşitmədim. O gecə dan ulduzu çiçəklənənə-dək uyumadıq. Güldük. Danışdıq. Bu yandan – o yandan, keçmiş-bitmiş illərdən... dar küçədən...

Daha dan ulduzu gözə görünməyirdi. Qalxıb, yorğan-döşək gətirdim. Salar-salmaz dedi:

– Mən yatmayıram. Getməliyəm. Gənə yol ayrımları, küçələr məni gözləyir. Ortam da çox qarışıqdır. Özümdən qorxmayıram. Uşaqların neçəsini o it oğlu it tanıyır. Bu gün onları görməliyəm. Onları da dədəm satıbdır. Çay varsa, bir daha içərəm. Bu gün yaxalanmasam, axşambaşı beşinci yol ayrımında məni gözlə. Özündən göz ol. Gəlmədimsə...

– Yaxşı, yaxşı, özünə yaxşı bax, bir zad olmaz. Axşambaşı...

Sözümü kəsdi. Ancaq danışa bilmədi. Bir-birimizi qucaqladıq. Boğazımızda tikan göyərmişdi, deyəsən. Özümü toparladım. Əlimlə toxundum çiyninə:

Qoçaq dostum, daha bir zadımız yoxdur uduzmağa. Yalnız özündən muğayat ol.

– Sən də...

Qapı səsinə diksindim. Getmişdi. Pəncərədən baxdım. Küçə başında əl salladı; döndü sola. Daha görünməyirdi. Daha onu görmədim. Daha onu görməyəcəyimi bilməyirdim.

Pəncərəni qapatdım. Başım dolanırdı. Yüp-yüngül olmuşdum. Yenə o dar küçələr, o özümüzdən yeylərin dar küçələri, yenə yox əllər, yenə dar ağacı, yenə dar ağacını çevrəyənlər, ayaq döyüb oynayanlar, uşaqları gətirib oda atanlar, yenə uşaqlar od içində yanaraq, çıxırmaz-bağırmaz baxışlarını baxışıma dikərkən, kirpikləriylə dədələrini göstərmələr...

Yorğan-döşək otağın ortasında, büzüşüb-bükülmüş qalmışdı. Hələ də qalır. Yuxu gözümdən uçmuşdu. Siqaret tüstüsündə bir yaşıl qapı yanırdı. Heç görmədiyim o arvadı baş-ayağı yalın, dəlixanaya götürürdülər...

TƏBRİZLİ MƏMMƏDRZƏ

446

Təbrizli Məmməd Rzə 1966-cı ildə Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində anadan olmuşdur. On dörd yaşında ikən atasını itirmişdir.

Yeniyetmə çağlarında məşhur bəstəkar Əli Səlimidən musiqi dərsləri almışdır.

Gənc yaşlarından musiqi ilə məşğul olmaqla yanaşı, ara-sıra şeir və qısa hekayələr yazmağa başlamışdır.

İran istibdad rejiminə qarşı milli hərəkata qatıldığından dəfələrlə həbs olunmuş, işgəncələrə məruz qalmış, nəhayət doğma vətəni tərk etməyə məcbur olmuşdur.

Əvvəlcə Türkiyəyə mühacirət edən yazıçı burada olduğu dövrdə dörd il yaxın Türkiyənin TRT radiosunda çalışmışdır.

Daha sonra Avropaya mühacirət edən Təbrizli Məmməd Rzə Norveçin paytaxtı Osloda məskunlaşmışdır.

İndiyədək onun dörd musiqi albomu işiq üzü görmüşdür.

2011-ci ildə Norveçdə baş vermiş terrora qarşı yazdığı mahnıya görə Norveç kralı və baş nazirin təşəkkür məktubunu almışdır.

“Son gecə” (2009), “Qartal balası” (2011) adlı hekayə və povestlər kitabı Bakıda işıq üzü görmüşdür.

Əsərləri ingilis, boşnak, Norveç və başqa dillərə tərcümə olunmuşdur.

NƏNƏMİN XATİRƏLƏRİ

Haçan yolum çay qırağına düşərsə, xəyalım ilişib qalar körpünün qarşısında, Gümüş qaya məhəlləsində. Buruq-buruq bir-birinə bağlanan küçələr. O xatirələr küçəsi, uşaqlıq çağlarım, atam, anam, nənəm, əmilərim... yenə də nənəm. Onun mehriban, titrəyən əlləri lentə alınmış görüntü kimi gözümlə önündə canlanır. Rəhmətlik nənəm ömrünün sonunadək orada, dədə-baba məhəlləsində, babamın babasından yadigar qalan bağçalı evdə yaşadı. Atamla əmilərimin hamısının toyu o evdə tutulmuşdu. Böyük bir ailənin bütün işlərini təkbaşına görərdi. Nənəmin ölümü ilə bütün ailə dəydi bir-birinə. Nənəm yaşadığı sürə bütün əmilərim, bibilərim, həftə sonları bir yerə yığırdılar. Yadımdadır, atam nənəmin ölümündən sonra dedi:

448

– Heyvanların ilginclikləri var. Bir çox heyvanın yaşam dünyasının pəncərəsindən baxmışam. Hamısının özünəməxsus gəzəllikləri vardır. Gün olub arı pətəklərinin yanında saatlarla oturub, izləmişəm. Arılar dünyasına baxanda, üç cür arı görürsən. Bir cürü eşşək arısıdır, heç bir işə yaramaz. İkinci cürü işçi arısıdır ki, gün boyu kraliçanın qoxusu və ya eşqi ilə durmadan çalışırlar! Üçüncü də qoxusu və gəzəlliyi ilə işçi arıları heyran edən kraliçadır. Hey düşünərdim ki, görəsən kraliçə olmasa, nə olar bu işçi arıların halı? Bu sorğunun cavabını, anam öldükdən sonra başa düşdüm! Çünki bir zamanlar biz də işçi arılar kimi, ananın varlığında bir aradaydıq. O, ata-baba evində hər zaman canlılıq vardı. Hər gün, hər an ailə bir-birini görüb, bir-birindən xəbər tuturdu... Ancaq ananın ölümü ilə biz də dağıldıq. Mən qardaşlarımı haçan gördüyümü xatırlamıram.

Elxan əmimin toyunu yaxşı xatırlayıram: qonaq otağının arakəsdisini qaldıra-qaldıra aşağı enəndə evdə iynə atmağa

yer yoxdu. Rəhmətlik Cəfər Rastkar musiqi dəstəsi ilə gəlmişdi. Cəfər Rastkar Güney Azərbaycanın çox yaxşı səs ustalarından birisiydi və toyları da ancaq Azərbaycan Türk mahnıları ilə yola verərdi.

Atamın dostu Dəmirçi bəy deyirdi ki, yeniyetmə çağlarında, orucluq günləri axşamüstü, Təbrizin Məqsudiyyə küçəsinin qarşısında Hüseyn Qanadı adında çayxana vardı. Hər gecə orada canlı musiqi olardı. Mən də gedib orada ara-sıra bir neçə mahnı oxuyardım. Ancaq o çayxananın baş solisti Cəfər bəy Rastkardı. Bir gecə çox qələbəlikdi, iynə atsaydın yerə düşməzdi. Keçib ansamblın yanında, bir yerdə oturdum. Yeni oturmuşdum, bir baxdım qısa boylu, yumru üzlü, saqqalı döşünə düşmüş, üstəgəl çox pinti bir kefli, aşa-aşa musiqiçilərin yanına gəlməyə can atır. Baxmayaraq ayaqda dura bilmirdi, masaların üstünə aşırıdı, üzdən getməyib, ortanı yara-yara gəlib çıxdı Cəfər bəyin yanına. Elə bir durum yarandı ki, bir neçə masadan az qala qalxıb adamla savaşıcaqdılar. Cəfər bəy öz masasında ona yer verdi. Bəlli oldu ki, Cəfər bəyin dostudur. Bir mahnı mən oxudum, daha sonra Cəfər bəy davam etdi. Arada gördüm ki, saqqallı oğlan Cəfər bəyə dedi:

- Cəfər, onu oxu lütfən.
- Olmaz!
- Lütfən. Bir bəndin oxu.
- Sənə min dəfə demişəm olmaz!

Çaşıb qalmışdım, Cəfər bəyin sir-sifəti tamam dəyişmişdi. Gülərlü Cəfər bəyin, qaşqabağı yer süpürürdü. Bir az keçdi, adam bu səfər yalvararaq, bir daha Cəfər bəydən istədi ki, lütfən oxu! Bu dəfə Cəfər bəy kəskin bir səslə:

– Olmaz! Olmaz! – deyib, məni səhnəyə çağırıdı. Oğlan üzgün şəkildə qapıya aparıb yolçu etdi. Proqram bitdikdən sonra Cəfər bəyi mən maşınla evinə apardım. Yolda Cəfər bəydən soruşdum.

- O saqqallı oğlan kimdir? Nə istəyirdi?

– Baba o, mənim ən yaxın dostumdu. Ancaq bu gün yenə də çox içmişdi, düşünmədən danışırdı. Neçə dəfə demişəm çox içmə. O qədər iç ki, ayaqda dura biləsən. Harada nə etdiyini, nə danışdığını biləsən. Ancaq mən deyib, mən eşidirəm.

– Nə deyirdi?

– Məndən Milli Hökumətin himnini istəyirdi. Bilmir ki, adamı kəsərlər! Kim nə bilir, orada oturanlar kimdir?! Çayxanaya hər cürə adam gəlir. Ona min dəfə demişəm, gəl otur evdə sənə nə qədər istəyirsən milli himni oxuyum. Ancaq bayırda olmaz!

O gecə Dəli Məmi də Elxan əmimin toyuna gəlmişdi. Bir neçə gözəl, özü də yalnız yanıqlı mahnılar oxudu. Dəli Məmi məhəllənin ən təmiz geyinəni idi, heç zaman paltarı ütüsüz olmazdı. Onun köynəyində iynənin ucu boyda qırış tapılmazdı. O, hər gün ertədən üzü qırxılı, ətir qoxulu, çiçək dəstəsi əlində küçə ağzında durub sevgilisinin yolunu gözlərdi. Ancaq bu gözləmək ilgimdan başqa bir şey deyildi...

Nənəmdən eşitmişdim ki, əskidən ona Jüqül Məmi deyərmişlər. Ancaq bir sevgi olayı yaşadı və ondan sonra hər gün səhədən axşama küçənin ağzında durub geri dönməyən sevgilisini gözləməyə başladı. O üzdən də onu Dəli Məmi adlandırdılar...

Məminin sevdiyi qonşu qızı Aynur otuz il bundan öncə erə getmişdi. İndi üç uşaq anası idi. Məmi isə, Aynurun yolunu hələ də gözləyir. Aynur da Məmini çox sevərdi, ancaq çox yazıqlar ki, qızçıgəzin qərar vermə haqqı yox idi. O zamanlar heç bir qızın evlənəcəyi oğlandan xəbəri olmazdı. Hələ erkəklərdən bir çoxu qızı görüb tanımadan evlənərdilər. Əslində qızlara da, erkəklərə də zülm olunurdu. Ancaq arada az fərq vardı, erkəklərə qızlar qədər zor deyə bilmirdilər... Bir çox qızın evlənmə qərarı dükanada, bazarda, atalarının iş yerində verilərdi. Qızlar bəxt evinə gedəndən sonra evləndiyi oğlanı görərdi. Kimisi babası yaşında adama verilərdi, kimisi başqa qadının üstünə gedərdi, kimisi...

Buna baxmayaraq, onlar evləndiyi kişini sevməyə məhkum idilər. Məhəlləmizin aydını olan, ərizə yazan İldırım bəy də qızının duyğularını ayaq altına salıb, qızı Aynuru xalçaçı Göyxan bəyə, daha doğrusu onun puluna verdi. İldırım bəy sanırdı ki, qızını xoşbəxt eləyib. Ancaq Aynur illərdi evdə dustaq idi. Son gördüyüm beş il öncəyə qayıdır, qızı Gülün toyunda görmüşdüm. Çox dalğın, soluxmuş bir durumu vardı. Yaxınlaşıb bir az danışdım, dərdinə ortaq oldum. O gün nəvə ziyəsi olmuşdu, ancaq yenə də itirdiyi sevginin acısı ilə yanıb qovrulurdu.

Ancaq Məmi arada bir qarışdırır, bir çox zaman Aynuru tanımır. Dəfələrlə üz-üzə gəlirlər tanımayıb. Arxa küçəyə yeni bir qonşu daşınıb, onun yeniyetmə qızını Aynur sanıb yolunu gözləyir. Zavallı qız da qorxusundan son zamanlar yolun dəyişib qaranlıq küçədən gedib gəlir...

Elxan ən kiçik əmimidir. Yazıq qadın deyirdi:

– Artıq bu gün ölsəm belə, heç dərdim yoxdu. Çünki rəhmətlik babanızın istəklərini birəbir yerinə yetirmişəm. Elxan yeddi yaşında idi, ata babanız Yılmaz bəy rəhmətə getdi. Elxana əlimdən gələni əsirgəməmişəm, həm analıq, həm də atalıq eləmişəm. Ancaq yenə də düşünürəm ki, ata məhəbbətinin, ata sevgisinin yerini doldura bilməmişəm...

Nə gözəl günlər idi! O küçə, o xatirələr məhəlləsi, çay qırağı... indi də dadı damağımda qalıb. Yolum oraya düşəndə saatlarla daş körpünün qırağında, yaşı-başı bəlli olmayan ağacların altında oturub əldən gedən günlərə heyifsilənirəm, uşaqlıq anları sanki mənə acıq, uşaqlıqda dediyimiz kimi, yandı-qındı verir. Bu gün altında oturduğum ağacların o zaman təpəsində gəzərdik. Sabahdan axşama oynamaqdan doymazdıq, yorğun-arğın evə gəlib, nənəmin pendir dürməyini, göy-göyərti bəlləsini yeyərdik. Ancaq rəhmətlik çox vasvasıydı, bağçaya girər-girməz çıxırdı: “Genə güllük sərçəsi olub gəldiniz”.

Hırlənərdi, amma heç döyməzdi. Bağçada, su şırnasının altında bizi yuyundurur, sonra evə ötürərdi. Qış gecələri bütün nəvələrini başına yığıb nağıllar, öykülər anladardı. Hərdənbir kürsünün altından bizə yemişlər çıxardıb verərdi. Arada bir də çubuğunu doldura-doldura özünü çağlardı. Son zamanlar yazıq qadının üzünün sümükləri görünürdü. Gözləri yaman çuxura düşmüşdü. Zarafat deyil, bütün ailənin hər işinə yetişərdi. Yaman çətin qadındır, hər şeyi yerli yerində görən, bütün işləri dəqiqliklə görən, bir sözlə bütün işlərə özən göstərən qadındır...

O zaman yeniyetmə çağlarım idi, ağılım kəsmirdi. Üstəlik evdə duruş tutmazdım. Oxuldan gəlib həmənin küçəyə qaçardım... İndiki ağılım olsaydı, nənəmin anladıklarını yazardım. Beynimi çox zora saldığымda bir neçə nazlaması, xatirələri, bayatılar və ata sözlərini xatırlayıram. “Tat elə gedək babagilə, indi gəlmişik babagildən, nə deyək gedək babagilə?”, “Eşşək xəbis meymun baş, heç görmüsən yeriyə daş”, “Sən ağa, mən ağa, inəkləri kim sağa”, “Samovar, samovar, samovar bülbül samovar, ağa ilə xanımı güldür samovar, ağa çay içməsə qələm vuramaz, nöker çay içməsə qapıda duramaz!”, “Gülmə gülün dolanar, çörəyi linc olana. Eləsinə gül yenə, qulağı dinc olana.” ... nələr, nələr.

Nənəmin qızlıq çağları Ağababagildən az aşağıda olurdu. Nənəm deyirdi ki, on-altı yaşымda adaxlandım, on-səkkiz yaşımı bitirmişdim Gümüş-qaya məhəlləsinə, elə olduğumuz bu evə gəlin gəldim. O günlər, dün olmuş kimi yadımdadır. Beylanki məhəlləsində gəlin paltarını əynimdə faytona mindirib körpüdən keçib, Qaranlıq küçədən keçib bura gəldik.

O axşam çox qorxmışdım. Qaranlıq küçəyə girəndə Qarabağlı çoban savaşın itləri atların üstünə cumdular, atlar yoldan çıxdılar. Bir an sandım ki, çaya düşdük, – nənəm anladırđı.

İllər öncə minlərlə insanımız işsizlik nədənindən o taya getdilər. Kimi evlənib ailə qurdu, kimisə ailəsini burda buraxıb getdi. Kimsə gedib yoxa çıxdı...

Ancaq bu insanların bir çoxunu 1938-ci ildə işindən, evindən ayıraraq Güney Azərbaycana, geri göndərdilər. Baxmayaraq gedən insanların bir çoxu o tayda ailə qurmuşdular, bir bölümü bütün ailəliklə gəldilər. Kimisə düşünürdü ki, gəlib bir sürə sonra yol tapıb geri dönərlər. Aylar, illər ötdü, ancaq bu ayrılıq bitmədi. Ancaq nə dönmək...

Bu evi yıxılmışlar milləti param-parça etdilər. Gələn insanların bir çoxu burada gəlib küçələrdə qaldı... Nələr etmədilər? Bu millətin başına min bir bəla gətirdilər. Deməklə, anlatmaqla başa gəlməz! Bu geri göndərilən insanların bir çoxunu casus deyərək zindanlarda çürütdülər... Ancaq əsas casusları bəzirləyib, yaxalaya bilmədilər. Daş körpünün yanında dərzi, mühacir Elman. Mühacir Elmanın işi dərziçilikdi, ancaq ruslar gələndə, gecə yatıb səhər gördük ki, dərzi qardaş zabit oldu. Bunun kimilər çoxdur, saya-hesaba gəlmir... Bu geri dönməyən insanların bir çoxunun Güney Azərbaycana çox yararı oldu. Bakıdan, habelə Tiflisdən gələn yerlilərimizin böyük hissəsi təhsil almış aydın insanlardı. Gələnlərin biliyi hər baxımdan azərbaycanlılar üçün yararlı oldu. Demək olar, Milli Hökumətin bünövrəsini qoyanların bir çoxu o tayda təhsil alıb gələn həmyerlilərimiz oldu.

Nənəm axşamlar çox erkən yatardı. Axşam saat yeddi xəbərlərini dinləyə-dinləyə yuxuya gedərdi. "Kənddə kəndlilər" verilişini çox maraqla dinlərdi. Ancaq uzun qış gecələrində oturub keçmişləri anladarkən, bir çox zaman gecə yarısı, saat üçə qədər bizə durmadan danışardı. Bir axşam bütün nəvə-nəticəni kürsünün çevrəsinə yığıb dedi:

– Uşaqlar, bu günə qədər sizə Ağababanızdan heç danışmadım. Rəhmətlik çox qeyrətli kişi idi. Rəhmətlik Ağababanızdan yeri sökülmədən qalxıb işə gedərdi.

Hər gün tezdən qalxıb, samovarı alışdırıb, qəlyanaltı hazırlardım. Bir yaz səhəri hər gün olduğu kimi, sabah tezdən qalxıb, namazımı qılıb, Ağababanızla qəlyanaltı yedik, sonra onu yola saldım. Hər gün Ağababanızı yola salıb, evə keçib, uşaqlar üçün paltar tikərdim. Ancaq o gün evdə oturub qərar tuta bilmədim. Çıxıb həyətdə başımı qatdım. Həyətdə kərdiləri suvarıb, daha sonra içəri keçib bir dəmlə çay süzüb gəlib oturdum hovuzun qırağında. O zaman həyətimizdə iki hovuz vardı. Biri əl-üz yumaq üçün, habelə kərdiləri suvarmaq üçün, bir də bağçanın o başında üstü örtülü hovuz, o da yemək, çay üçün... Çayımı içib bir çubuq doldurdum. Çubuğumu alışdırıb, güllərin qol-budaqlarını kəsdim.

Hovuzun üstündəki çardaqdan düşən üzümlərin yerini düzəldib, kərdidə boynun çiyinə qoymuş qızılgüllərin dibinə haça vururdum. Bu vaxt aman Allahım! Gurultulu, qorxunc bir səs gəldi, az qala bağrım çatladı. Səsin həməndən ardından həyətdə qaranlıq kölgə düşdü, başımı qaldırıb göyə baxanda, başımın üstündən ildırım kimi vıj eləyib, qapqara bir dəmir parçası keçdi. Qorxumdan həməndən yerə oturdum, əlim-ayağım əsirdi. Ürək döyüntüsü ilə düşüb kərdinin qırağında qaldım. Hər yandan çığır-bağır səs gəlirdi. Sonra baxdım bütün qonşular damlara çıxıblar. Mən də dama çıxdım, görəm nədir? Nəyin səsidir? Dama yeni çıxmışdım ki, bir gurultu səsi də gəldi. Səslə yanaşı evlər titrədi, elə bil ki, dəprəm oldu. Evi-mizin qarşı tərəfi Çayqırağındakı, çörəkçi dükanının yanından toz qarışıq tüstü-duman qalxdı. Bir neçə dəqiqənin içində bütün çevrəni alov götürdü. Hələ də bilmirdim nə olub? Nədir bu səs? Başımın üstündən keçən qorxunc qapqara dəmir parçası nədir? Pis kökdə basamaqlardan titrəyə-titrəyə aşağı endim. Artıq demək olardı Təbrizin hər yanından gurultu səsləri gəlirdi. Elxan yaman qorxmışdu, Telman əlindən yapışıb həyətdə gətirdi. Məni görər-görməz ürəklənib ağladı. Elxanı dilə tutub, ürək-dirək verdim. Telman durmadan sorğular soruşurdu.

Bütün millət küçələrə tökülmüşdü. Hər kəs bir-birindən, nə baş verdiyini öyrənməyə çalışırdı. Uşaqların əlindən tutub bayıra çıxdım. Təpəli bağda, tanış bir zabit vardı. Onu təlaşlı qaçarkən görüb, soruşdum:

– İldırım bəy, nə olmuş?

– Qorxmayın, Aytəkin xanım! Qorxulu bir şey yoxdur! Parad keçirdirik.

– Bəs bu duman, alov nədir? Nədir bu səs-küy? Az qalır evlər yığıla...

Tanıdığım zabit başın hərləyib, sağollaşmış, yoluna davam etdi. O gün öyləyə yaxın xəbər gəldi ki, rus savaşı uçaqlarıdır. Çayqırağı və Şeşgilan məhəlləsini, habelə çevrə dağları bombalamışdır... O günəcən belə böyük uçaq görməmişdik. Bir kərə tünbətün düşmüş Məmmədrzanın (İran şahı) Misir kralının qızı Fevziyə ilə evlənməsində Türkiyə uçaqlarını təbrik üçün gəldiyində görmüşdüm. Türkiyə uçaqları təbrik edib dönərkən Təbrizdə kağızlar saldı. Kağızlarda yazılmışdı: “Gözəl vətəninizi ziyarətə və sevincli gününüzə iştiraka göndərilən türk təyyarəçilərinin ürəkləri dostluq və qardaşlıqla doludur”. Ancaq uçaqların biri Təbrizin yaxınlığında dağa dəyib içində olan yeddi kişi öldü. Təbriz xalqı türk təyyarəçilərinə belə bir qoşqu qoşdular: “Yeddi təyyarə çıxdı havaya, cavan canlarını saldı bəlaya, gəl apar məni bala qurban, yetir evimizə sənə qurban”. O da bu uçaqlardan çox fərqli idi. Bir də ki, Təbrizdə dörd dənə uçaq vardı, arada bir havada görünərdi. O gün Təbrizdə deyənlərə görə, qırx nəfərə yaxın adam öldü. Yüzlərlə adam yaralandı... nə qədər insan evsiz-əşiksiz qaldı. Yazıq qonşumuz Aysin xanım o hadisənin qurbanı oldu. Yazıq qız boylu idi. Evdə qorxunc səsdən bağı çıatladı. Yazıq qızın ürəyi üzülmüşdü. Zavallı qızın on doqquz yaşı vardı. Daha sonra həməmən uçaqlar Azərbaycanın hər yanını oda çəkib, milləti xəzəl kimi yerə sərdilər. Axşam radələrində həmin uçaqlar şəhərin hər yanına kağız dağıtdı-

lar. Kağızlar üç dildə yazılmışdı: Türkcə, farsca və ermənicə. Kağızlarda yazılmışdı ki, “Əziz qonşumuz, qorxmayın biz sizin ən yaxın dost və qonşunuzuq, biz sizi Alman faşistlərinədən qorumaq üçün buradayıq”. Ertəsi gün Təbrizə xəbər yetişi ki, ingilis köpəkləri bir yandan, rus quduzları bir yandan yardıma gəlmişik deyə, nə qədər insanın evini yıxdılar. Nə qədər insan evsiz-eşiksiz qaldı. Nə qədər insan ailə başçısını itirdi... Artıq Urmidan, Xoydan keçib, Təbrizə yetişdilər. Güllüstan bağının yanına yetişəndə, Təbrizdə yaşayan ermənilər gül dəstəsi ilə rus əsgərlərini qarşıladılar. Allahdan rus zabitlərinin içində o tay Azərbaycanından olan həmyerlilərimiz də vardı. Onlar ruslara izin vermirdilər hər yerə saldırsınlar. Rus ordusunun gəlişi, bir baxımdan yaxşı oldu. Zindanda yatan bir çox günahsız, siyasi insanlar azadlığa çıxdılar. Zindandan çıxan insanların bir çoxu Azərbaycanın milli azadlıq hərəkatının başında gedən oğullar idi. Ancaq siyasi insanlarla yanaşı, oğrular, cinayətkarlar da azad oldular. Deyərlər qismətə inanmaq lazımdır, uşaqlar. Qonşumuz Ayşinin yoldaşı Çayqırağında çörəkçi dükanında, bombanın düşdüyü yerdə ölmədi. Ancaq yazıq qız qarnında altı aylıq uşaqla birlikdə öldü. Bir axşam Elxan evə girib dili tutar-tutmaz dedi:

– Ay ana! Ay ana!

– Can ana! Nə olub, Elxan? – Ancaq uşağın dili açılmadı danışa. Bir qurtum su içirdib, bir daha soruşdum. – Nə olub?

Uşaq haçandan haçana.

– Qaya, Qaya...

Küçədə səs-küy vardı. Bayıra çıxdım, görəəm nə olub. Qayagilin qapısında nə qədər insan yığılmışdı. Nədənsə ayaqlarım gəlmirdi, qabağa gedib baxam. Yavaş-yavaş yaxınlaşdım, kimsə ağlayırdı, kimsə söyüş verirdi... Deməli, Qaya bəy eşinin ölümündən iki ay sonra bir rus əsgərini öldürdüyü üçün, ruslar aparıb, Payan yolunda dəlik-deşik eləmişdilər. Artıq Azərbaycanın yönətimi rusların əlinə keçmişdi. Ordu başçı-

ları ailələrini götürüb Tehrana qaçdılar. Azərbaycan xalqının dövlətə, orduya nifrət etməsinin bir nədəni də budur.

Təbrizdə çox ağır bir durum yaranmışdı. Bütün dükan, bazar bağlanmışdı. Varlı-karlı insanlar həmənl ilk gündə illik ərzağını alıb evlərinə yığdılar. Yoxsul insanlar bərbad günə qaldılar. O günlər çörək tapmaq çox çətin olmuşdu, bir sürə sonra qənd də tapılmadı, elə oldu ki, millət çay içmək üçün, xurmadan və kişmişdən yararlandılar. Rus ordusunun azərbaycanlı zabıtləri, millətin qanının arasına girdilər. Əsgərlərin yeməklərindən ayırıb yoxsul insanlara, habelə evsiz-eşiksiz qalan xalqa verirdilər. Ölkədə nizam və intizam bir-birinə dəymişdi, evlərdən, dükanlardan, bazardan nə qədər oğurluq olurdu. Qırmızı ordunun buyruğu ilə dükan, bazar normala düşmüşdü. Bir neçə oğrunu tutub şəhərin mərkəzində dara çəkdilər...

Rus ordusundan qorxub qaçan ordu başçıları, Tehrana gedə bilməyənlərin bir çoxu yaxalandı. Dükan-bazarın açılışı ilə şəhərdə bir az sakitlik yarandı. Yaxalanan ordu başçıları'nın silahlarını alıb, azad buraxdılar. Təbriz dükan-bazalarında iki cürə pul işlənirdi. Bizim pulun yanında, rus manatı da artıq dükan-bazarda xərclənirdi. Neçə gün sonra şəhərdə xalq arasında, ingilislərin Qəzvinə yetişməsi və rus ordusu ilə görüşməsindən danışılırdı. Ertəsi gün səhər gün çıxmıdan yenə də uçaqların səsi, habelə topların açılması Təbriz xalqını yuxudan oyatdı. Artıq sanırdıq ki, alman uçaqlarıdır. Sonra bildik ki, ingilislərin uçaqlarıdır, ruslar onların gəlişini bayram edir...

Nənəm o gecə bir nəfəsə, uzun bir hekayəni anlatdı. Rəhmətlik bəzən saatlarla belə yaşadıklarını anladım, dərin xəyala daldım. Bir neçə anlığa öz keçmişinə dalıb, haçandan-haçana dedi:

– Qalxın, uşaqlar. Gedin yatın, sizə başqa bir gün başqa nağıllar danışaram.

Hər gün sabah saat onda atama öylə yeməyi aparardım. Atam restoran yeməyi yeməzdi. Öylə yeməyi də kəsinliklə ət

şorbası olmalıydı. Gündə dükana gedərkən dikilib qalardım küçə-bazarda, ara-sıra yol qırağında pəhləvanların göstərdikləri tamaşalara baxa-baxa saatlarla yubanardım. Hərdən də çayda top oynayanlara gözümlü dikib yarım saatlıq yolu iki-üç saata gedərdim.

Bir gün özümə söz verdim ki, daha yubanmayım, zamanında atama yemək götürüm. Öz-özümü danlayırdım ki, insan haçnadək danlaq eşidər, başısağrı, üzükara olar... Bu düşüncələr içində boğulmuşdum, bir də baxdım ki, Bağmeşə qarısına çatmışam. Ora kimi heç bir yerə taxılmadan gəlmişdim. Yalnız orada, çayxananın önündə insanların yığnağını görüb, yaxınlaşdım.

Bir neçə kişi gözəl oyunlarla insanları güldürürdülər. Bu insanlara baxa-baxa yenə də nənəmin anlatdığı öykülər beynimin bələyində canlandı:

– Rusların gəlişi Azərbaycan mədəniyyətinin yenidən canlanmasına səbəb oldu. Son iyirmi ildə türk dilində hər bir şey yasaqlanmışdı. İllər boyu böyük dram aktyoru Hacı Bağır Hacızadə səhnədən uzaqlaşdırılmışdı. Hacı Bağır Hacızadənin ən yaxın əməkdaşları Sarı Qulu xanla Qəşəngi bəy imiş. Hacızadə o dövrdə Azərbaycanın təkə dram aktyoru idi ki, öz ana dilində oyun oynamasına görə şəhərin boyalı-bəzəkli səhnələrindən qovulmuşdu. Ancaq Hacı Bağır və arkadaşları ayaqdan düşməyib küçədə-bazarda öz mübarizələrini aparırdılar. Oynadıqları oyunlarla insanlara öz varlıqlarını tanıdırırdılar. Ancaq nə yazıq, insanların yalnız oyunları izləyib gülür, əl çalırdılar. Kimsə ölkənin bu böyük sənətçisinə yiyə durmurdu. Milli mübariz Hacı Bağır səhərdən axşama küçə-bazarda millətini güldürərək kimlik davası verirdi.

Yeri gəlmişkən, hazır cavab insan Sarı Qulu xandan danışım. Sarışım, arıq, cılız cüssəli birisi idi. Onun hazır cavablığını çəkə bilməyən bəzi kimsələr yanlış sözlər, düşüncələr ortaya atıb onun varlığını, şəxsiyyətini çirkin göstərməyə çalışırdılar.

Hacı Bağır deyirdi: “Sarı Qulu xana heç zaman göstərilərdən öncə rolunu demərəm. O çox yetənəkli oyunçudur, rolunu demədən çox gözəl yerinə yetirmə bacarığı vardır”.

Sarı Qulu xanın hazırcavablığından deyim. Məşrutə başçısı ölməz Səttar xan Sarı Qulu xanı Tehrandan gələnlərin yanına göndərir ki, onları axşam yeməyinə çağırınsın. Sarı Qulu xan gələnlərlə görüşüb özünü tanıdır, Səttar xanın onları axşam yeməyinə dəvət elədiyini deyir.

Tehrandan gələnlər sataşirlər ki, bəs, Səttar xan adam tapa bilmirdimi səni göndərdirdi?

Sarı Qulu xan dərhal cavab verir:

– Niyə? Vardı, ancaq adamları göndərdi adam çağırmağa, məni də göndərdi sizi çağırmağa...

Hacı Bağır özü haqqında deyirdi: “Atam məni göndərdi Tiflisə, həkim olub gələm. Ancaq mən tibb fakültəsinin yerinə incəsənət fakültəsinə girdim. Atam demişdi ki, həkim olub ölkədə xəstə insanları müalicə edirəm, mən də düşündüm ki, insanların ruhunu müalicə etmək daha gərəkli, daha önəmlidir!”

O gün də hər gün olduğu kimi, gec qaldım. Ancaq bu səfər dalıb qaldım illər öncə nənəmin danışdığı öyküdə. Bir də ayıldım ki, saat iki olub. Düşündüm ki, artıq nə üzle dükana gedib atamın üzünə baxacağam? Axı, gündə atama bir yalan uydururdum, bu yol uydurulacaq sözüm də qalmamışdı. Özümlü danlaq eşitməyə hazırlayıb dükana girdim. Ancaq danlaq nədi, rəhmətlik qulağımın dibindən elə bir şillə vurdu ki, indi də yadıma düşəndə, qulağım cingildəyir... O oldu, bu oldu, bir daha dükana yubanmadım...

FƏRANƏK FƏRİD

Fəranək Fərid 1961-ci ildə Təbriz şəhərində doğulmuşdur. Təbriz Universitetinin laboratoriya elmləri (1983) və ingiliscə tərcüməçilik (2004) bölümlərini bitirmişdir.

Ədəbiyyatın şeir, nəsr, tərcümə və tənqid kimi fərqli sahələrində yazıb yaratmaqdadır.

Bir çox əsərlərini “İpək” təxəllüsü ilə nəşr etdirmişdir.

1985-ci ildən başlayaraq ictimai-mədəni, o cümlədən qadın hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərir. O, dünyanın müxtəlif ölkələrində qadın hüquqları ilə bağlı beynəlxalq konfrans və seminarlarda iştirak etmişdir.

Əməkdaşlıq etdiyi müxtəlif jurnallar içərisində 2007-ci ildə nəşri dayandırılan “Dilmac” aylıq dərgisi xüsusi yer tutur. Dərginin qadın sorunu ilə bağlı özəl buraxılışlarının baş redaktoru olmuşdur.

2001-ci ildə 8 Mart Dünya qadınlar günü münasibətilə Təbriz qadınlar zindanı amfi-teatrında qurulan programın aparıcısı olmuşdur.

2010-cu ildə Nyu-Yorkda BMT-nin 54-cü Qadın Hüquqları Komissiyasının iclasına qatılmış, İran panelində qadın problemi mövzusunda məruzə etmişdir.

2011-ci ilin sentyabr ayında, Urmiya gölünün qurulması faciəsinə qarşı düzənlənən yürüşdə tutuqlanmış və 42 gün həbsdə saxlanılmışdır.

“Yuxuda ayılmaq” (2009) və “Cızıq” (2010) kimi şeir; “Xanıməli” (2013), “Bağlı otaq”, “Afrika macərəsi”, “Brilyant gözlər” (2015) adlı nəsr kitabları yayımlanmışdır.

Əsərləri ilə Güney Azərbaycan ədəbiyyatına qadın baxışını, təcrübələrini və duyğusunu qazandıran bir yazar olaraq tanınmaqdadır.

BƏNZƏRİŞ

Gün gəlib çatdı o günə ki, mənə elçi gəlsin. Hərdən gəlirdilər; əvvəlim deyildi. Dərs oxuyur deyə, başdan elərdik, gərdərdilər. Ancaq bu elçi rahat başdan olasıya bənzəmirdi. Olsaydı da pis düşəcəkdə, bilirdim. Fikir götürdü məni.

Çay aparanda, qonaq otağına girmədən məcməyini bir əlimə alıb, o biri əlimlə üzümə bir canasınər boğma yapışdırdım. Çaylar da bir az ləpələndi, məcməyini islatdı. Özümə də, davaxanaçılara da lənət oxudum. Ancaq ürəyimdən gəlmədi anama lənət oxuyam. Bir söz idi demişdi, mən ucun alıb ucuzluğa getmişdim...

“Adamdı, işdi, olur da! Arvadların bəzisinin uşaqları ərlərinə bənzəməz”. Bunu gülümsünərək, birilərin lağa qoyaraq demişdi anam.

“Nəmkim cığazın qızı, kimə bənzəyir... Hamı deyər, Tahirə xanımın oğlu davaxanaçıya bənzəyir” – deyəndə, qulaqlarımı şüş tutdum, ancaq dalısı gəlmədi. Utandım, sözü iç eləyəm, soruşam: “Hansı davaxanaçıya?!” Axı, bizim xiya-banda üç davaxana var idi.

Sonra başladım Tahirə xanımgili izləməyə. Tahirə xanımın iki qızı var idi, bir oğlu. Onların evləri dərbəndin dibində idi, bizimki dərbəndin ikinci dönümündə. Ona görə hər vaxt Tahirə xanımın oğlu küçədən keçəndə, pəncərədən ona göz gəzdirərdim. Neçə yol gözü mənə sataşmışdı, başın yuxarı tutanda. Çəkildirdim, gözünə görünməyəm.

Baxıb da, onu davaxanaçılarla tutuşdurardım. Çox fikirləşərdim, “Görən, hansına bənzəyir?” Ağzı-burnu birinə bənzəyirdi, boy-buxunu birinə. Şəstli cavan olub, üzünə kişişiqqi qonduqca da ayırısına oxşardı...

O sözü eşidəndən bəri, iynə vurdurduğumuz davaxana-dan üşənməyə başladım, çəkildim oradan. Arakəsdinin da-

lında, divar dibindəki təxtin üstündə uzandıqda, oraya asılan davaxananın girdə tablosunda, cama dolaşan ilan canlanardı gözümün qabağında. Süzülüb mənə sarı gələrdi. Anamın çadrasından bərk yapışardım. Deyərdi bəs iynədən qorxuram. “Bu da təzə çıxdı! Ərə verməli olur bala-bala, indi-indi, uşaq adası gətirir”, – deyərdi evdə.

O davaxanaçı bığıburma bir kişi idi. Doktordan çox, bizim qəssaba bənzəyirdi. Tahirə xanımın oğluna heç bənzəməzdi, küçə başında qalmış qəssaba. Bəlkə də qardaş imişlər. Əti elə şaqqalardı, çapacağı vurardı sümüklü ətə, sümük ikiyə bölünərdi, gahdan da ovulardı... “Axı bunlardan ona nə?!” Tahirə xanımın oğlunun bıqları nazık idi. İncə bir oğlan idi. “Yəni biri sonra belə kobudlaşa bilər, görəsən?”

Bir dəfə dərbəndin ikinci tinin dönəndə lap üzbəüz çıxdıq. Bir an donub qaldıq. Payızın tutuq havalı günlərinin biri idi. O gün gözlərinə baxdım. Alagöz idi! Nə Tahirə xanım alagöz idi, nə əri, nə davaxanaçılar. “Bəlkə geydiyi balboya yağmur-luq gözlərində əks olmuş imiş”. Amma yaz-yay idi bir daha gözlərinə fikir verəndə. Toxlaşmışdı. Qonura çalırdı! Tahirə xanımın gözləri kimi. Ərinin gözləri kimi.

Hələ bir gün Cəlil ağanın davaxanasından pambıq alanda, gördüm o da gəldi. Çəkilib qırağa, növbəmi verdim başqasına. Dayanıb, danışarkən göz dikdim onlara. “Yox, Cəlil ağaya bənzəmirdi”. Amma güləndə ikisinin də zənəxdanı çuxura düşüb, ürəyəyatım eləyirdi onları. Bilmirəm, o gün nə işləri var idi, belə xoş-beşləşirdilər. Amma birdən dönüb gözü mənə sataşanda, doruxsulandı. Üzlərinin görünüşü bir-birinə çalırdı. Mən daha gözümü onlardan ayırmadım. O da gahdan dönüb mənə baxırdı. Axırda Cəlil ağa dilə gəldi, “Xanım, siz nə istədiyiz?” – dedi. Unutmuşdum nəyə gəlmişəm. Cəlil ağa şəkkə düşüb də, dönüb Tahirə xanımın oğluna baxdı. O da başın aşağı saldı.

Günlərin bir günündə, Tahirə xanım bacısı doğandan sonra qonaqlıq vermişdi. Bizi də çağırmışdı. Dazalaq körpə, kişi-

lərin çoxuna bənzəyirdi, dədəsindən savayı. Dədəsinin qara qıvrım saçları vardı. Uşağın başı seyrək, quş tükü kimi uçanaq, özü də sarımtıl idi. Uşağı hərə birinə bənzədəndən sonra, dedilər uşaq min havaya çalar, bir suyu buna bənzər, bir suyu o birinə... Axırda özü olar.

İş lap çətinə düşmüşdü. Odur ki, fikrim öz xiyabanımızın davaxanaçılarından savayı, o biri xiyabanınlara da gedirdi. Bir zad almaq bəhanəsilə getdim birinə... Gördüm danışanda dodaqları girdələnir. İndi gəl bir yol, Tahirə xanımın oğlun danışdır; ya danışanda doqaqlarına göz dik. Bir axşam üstü, saati soruşdum ondan. Dedi, dörd. Özümü danladım. Bəllidi da, dörd deyəndə dodaq girdələnər... Neçə həftə sonra, axşam səkkiz-zad idi. Dedim, bağışlayın, saatım dala qalır... “Xahiş eləyirəm”, – deyib, səkkizə bir rüb qalırı elə dedi, dodaqları qabağa gəlib, girdələnərək. Dodaqları da dolğun idi, onun doqaqlarına tay. “Ay, özüdü, tapdım”, – dedim... “Ancaq o külə kişidən belə ucaboy bir oğlan?” – fikri atıldı zehnimə, qoyma-dı tapdığım ilə öyünəm.

Bildim ki, anam məcməyini islaq gördükdə, hirsli bağırsağın kəsəcək. Çaylar da soyumuş olardı. Hər nə isə, keçdim otağa.

Tahirə xanım məni oğluna istəyirdi. “Əslində oğlan özü sizin qızı bəyənilib”, – dedilər. Mən də “başımə xeyir” – dedim, ürəyimdə. Əl-ayaq itirdiyimdən bir zad oxudu, yazıq oğlan. İndi fikirləşib ki, sevincək düşmüşəm... Kırıklığım ondan çox imiş, ancaq ki, o da donub qaldı.

Cavabım ona baha başa gəldi. Sınıxdı. Ondən bəri, daha başımı aşağı salardım rastlaşanda. Başımı yerə dikərdim, əslində. Az qala özüm də yerə girərdim. O da baxıb sovuşardı...

* * *

İllər ötmüşdü bir daha onu gördükdə. Saçı-başı ağarmışdı. Bu yol yerimdə mıxlanıb qaldım. Saçının-başının ağılığından yox, bənzərişindən.

“Ay, ay, ay, belə də iş olar?” – dedim. “Adam da, adama bu qədər bənzəyər?”

Tahirə xanımın oğlu o tərəfdən gəlirdi, mən bu yandan o yana keçirdim xiyabanda. Məni görüb ayaq saxladı, sonra keçdi.

“Əkslərin görmüşdüm. Neçə il qabaq, bir yol da özü gəlmişdi. Sınıxmış, saçı-başı ağarmış bir kişi idi. Düz Tahirə xanımın oğlunun indisinə bənzəyirdi”. Bunu düşünərkən, çirəq açdı mən qaldım arada, arxadan ona baxa-baxa.

Az qaldı maşın vursun məni. Maşınların siqnal səsinə döndü. Məni görcək qayıtdı gəldi mənə sarı, qolumdan yarışdı, apardı o biri tərəfə. Cavabım ona o qədər ağır gəlibmiş ki, məni bu halda gördükdə belə, özünü saxlayıb, heç zad soruşmadı.

Ağlagəlməz bir zad doğrulmuşdu xiyabanın arasında. İstədiyimi tapmışdım. Ancaq...

Çoxdan idi, davaxanaçılardan yaxam qurtulmuşdu ha...

Ancaq bunu çözmək onlardan da çətin oldu. Tahirə xanımın oğlu eyni bizim Əbi dayı idi.

Anamdan eşitmişdim: “Əbi dayın bir qızı sevərdi, vermə-dilər, kökündən məmləkəti buraxdı, çıxdı getdi”.

Ancaq bu səfər anamdan soruşdum Əbi dayının sevdiyi qızın adını.

Əvvəl nəm-nüm elədi, sonra dedi:

– Tahirə!

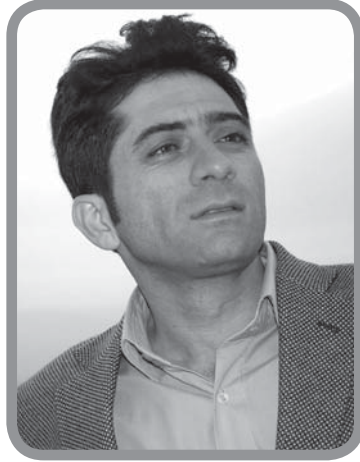
Çaşıb qaldım...

Beynimi yorub, hesab getdikdən sonra düşündüm, “Axı onda ki, Əbi dayı burada deyilmiş”.

“Yəni sevməkdən belə bənzərlik yarana bilər?”

Ya “sevib qovuşmamaq adamları bir-birlərinə bənzədər?”

Yenə mən qaldım; həm suçlu, həm cavabsız.

KÜYÜLÜ SƏİD NƏCCARİ

466

Küyülü Səid Nəccari 1973-cü ildə İranın Gilan vilayətinin Fumən şəhərində anadan olmuşdur. Əslən Güney Azərbaycanın Xalxal mahalının Küyü şəhərindəndir. Hələ uşaq ikən ailəsi doğma şəhərə qayıtmışdır.

Səid Nəccari orta təhsilini Küyüdə almış, Tehrandakı Əllamə Təbatəbai Universitetinin ingilis filologiyası bölümünün bakalavr pilləsini bitirmişdir.

Əsərlərini fars, ingilis və Azərbaycan türkcəsində yazır. Bədii yaradıcılığa şeirlə başlamış, daha sonra nəsrə meyil etmiş, müxtəlif mətbuat orqanlarında hekayələrini dərc etdirmişdir.

O, eyni zamanda tərcümə yaradıcılığı ilə də məşğul olur. Çingiz Aytmatovun "Cəmilə", Con Steynbekin "Mirvari" əsərlərini Azərbaycan türkcəsinə çevirmişdir.

2011-ci ildə "İngilis-Azərbaycan türkcəsi əl sözlüyü" (English-Azerbaijani Turkish Handy Dictionary) lüğətini hazırlayıb nəşr etdirmişdir.

Roman yazmaq sənətindən bəhs edən “Biri var idi, biri yox” (2016) adlı elmi əsərin müəllifidir.

İyirmi ildən artıqdır ki, Tehranda yaşayır. Hazırda özəl bir şirkətdə tərcüməçi işləyən Səid Nəccari Güney Azərbaycanın yeni ədəbi nəslinin ən ünlü simalarından biridir.

YİĞVA

Yaşar, “Güc-bələyla bu gecə üçün bizə vaxt verib. Heç gör telefonunu açır! Qapısına getdim, onunla yaxından danışdım”, – dedi.

Əhməd, “Hə, eşitmişəm bugünlərdə bazarı yaman qızı-şıb, əmioğlum deyirdi şənliyimizə çağırıdığ, dedi gərək iki ay qabaqdan çağırıydınız, vaxtım doludur!” – dedi.

Qasım, “Keçən həftə kiçik qaynımın toyuydu, elə bu Mırtağanı dəvət eləmişdilər, iki saatlıq gəldi, yeriniz boş, yaman güldük, ürəyi keçənlər də oldu”, – dedi.

Mən, “Adı Mırtağadır?” – deyə soruşdum.

Yaşar, “Yox, adı Xanoğlandır, amma el şənliklərində camaatı güldürdüynə görə xalq ona Mırtağa deyir”, – dedi.

Qasım, “Hə, sən axı Tehranda yaşayırsan, ona görə burada olub-keçənlərdən elə xəbərin olmur. Burada toyda həm musiqi var, həm də arada Mırtağa camaatı güldürür, bir neçə il olar toylar belə gedir”, – dedi.

Əhməd, “Hə də, Tehranda Mırtağanı haradan tapacaqsan?” – dedi.

“Tehranda da bəzi restoranlarda Mırtağa kimi adamlar var”, – deyə gülümsündüm.

Qasım, “Hələ de gərək haçan gələcək bura?” – deyə Yaşardan soruşdu.

“Son dəfə dünən günorta çağı onunla danışdım. Öncə telefonunu yenə açmayacaq sandım, amma son zəng siqnalında açdı. Dedi, bu gecə on ikidə burada olacaq. Bir toyda çıxışı var, ondan sonra bura gələcək. Ön ödəniş üçün də əlli min hesabına yatırdım. Öz yanında bir hesab-kitabı var, özü üçün beləsinə bazar qızıdırır”, – deyib güldü.

“Hələ arxayınsan gələcək?” – deyə soruşdum.

Yaşar cavab verməmişdən öncə Əhməd birdən sözün ortasına atıldı.

“Hə də, neçə yol zəng eləyib, gedib yaxından da danışib. Artıq, Yaşar onu gətirmək üçün lazım olası etibarını qazanıb!” – dedi.

Gülüşmə səsi bürüdü otağı. Yaşarın haqqılıtsı, Əhmədin qaqqılıtsı, Qasımın pıqqılıtsı, mənim cıqqılıtsım. Deyəsən, bizim mırtaşovlu gecəmiz elə axşam çağından başlamışdı. Bütün bunlar Mırtağanın məclisinə bir giriş ola bilərdi. Neçə ildən sonra uşaqlıq yoldaşlarımla bir yerə yığışib uşaqlıq illəri kimi bir neçə saat üçün bütün qayğılarımızı, fikirlərimizi unudub, otuz il öncəyə qayıtmaq istəyirdik bu gecə. Hələ başda elə bu Mırtağanın gəlməyi mırta çevrilmişdi, gör indi Mırtağanın özü gəlsəydi, nə olacaqdı! İllər sonra yenə bir gecə bağda keçirəcəkdik. Yaşargilin bağının koması elə uşaqlıqda gəldiyimiz xam kərpicdən tikilmiş komaydı, sadəcə bir az üst-başına əl çəkilməmişdi, təmir işləri aparılmışdı.

Yaşar, “Bu il, deyəsən qış tez gələcək. Hələ kiçik çilləyə bir ay qalmış havalar soyuyub”, – deyib sobanın içinə neçə parça odun itələdi. Sonra altdakı közü bir az eşələdi. “Dünən gecə də buradaydıq, gecələr koma soyuq olur”.

Qasım eşikdən doldurduğu çaydanı sobanın üstünə qoydu. Yaşar komanın qapısını açdı, bağa çıxmaq istədi. Qapının arasından sazaqla birlikdə bozbaşın iyi də içəriyə girdi.

“Deyirəm, yaman acmışam, ay Yaşar”, – deyə gülümsündüm.

Yaşar, “Yemək də bişib, çoxdan asmışam, gedirəm gətirəm”, – deyə komadan çıxdı.

Şamı yeyib yığışdırmağımız bir saatdan çox çəkdi.

Yaşara, “Heç bilmirdim belə yaxşı aşpazsan!” – deyib təyid üçün Əhmədlə Qasıma baxdım.

Yaşar güldü.

Qasım, “Day, adamın arvadı rəis olanda bəzi xeyirləri də adama toxunur. Ac ki qalmayacaq!” – deyib güldü.

Əhməd, “Elədir. Bax, mən ki ancaq yumurtanı suda bişirə bilirəm, o da məcbur qalanda. Allah arvadı bizə çox görməsin!” – dedi.

Onun sözünün ardını tutan Qasım, “Mən də yumurtanı iki cür bişirə bilirəm, yağda, suda”, – deyib güldü.

“Bərəkalla sənə, xanım olmasa, sən Əhməddən bir az daha çox diri qala bilərsən!” – dedim.

Hərə öz gülmək tərzi ilə yenə otağı cingildətdi. Mənim gülməyimin bir azı deyilən sözlərə, bir azı da atılan gülüşlərin səsinə görədi. Uşaqkən Yaşarla Qasım şəhərdəki tanışığımız çeşidli adamların danışığını, gülüşünü, davranışını yamsılayıb bizi güldürərdilər. Neçə il ayrılıqdan sonra bəlkə bu gülüşlər, mənim kimi onlara da o yamsılamaları xatırladırdı.

“Mən də elə çox yemək bişirə bilmirəm, yəni xanım bir həftədən çox evdə olmasa, ikinci həftədən bişirdiyim yeməkləri başdan başlamalı oluram” – deyib gülümsündüm.

Qasım, “Onda yemək bişirməkdə aldığımız xallarla özümüzü sıralamaq istəsək, Yaşara on xal, Aydınə beş xal, mənə üç xal, Əhmədə də bir xal, o da ürəyi sınmasın deyə, yoxsa bir xaldan da az ola bilərdi”, – deyib gülməyə saldı bizi. Əlbəttə, Əhmədin qulaqları bir az qızardı.

Yaşar, “Bizim xanım ki elə ilk gündən məndən gec gəlirdi evə, işi çox olurdu. Ona görə başımın çarəsinə baxmalı oldum. Amma haqdan keçməməliyəm ki, xanıмым restoranları yaxşı tanıyır!” – deyib gülüşüylə doldurdu komanı. Yaşar çayı qurtumlaya-qurtumlaya qolundakı saata bir baxdı. Bənizində bir az nigaranlıq var idi. Qasımla Əhməd hərəsi bir balınca dirsəklənib qışlarını uzatmışdılar. Mənlə Yaşar da kürəyimizi divara söykənən balınca dayayıb bardaş qurmuşduq.

“Mırtağa yubanıb?” – deyə soruşdum.

“Yox, hələ, gəlməyinə bir az qalıb”, – dedi Yaşar.

Əhməd ikinci çayını tökdü fincana. Çayının tilifini qurtul-dadan Qasım kəhildəyərək, “Deyirəm, gülməklərimizdən bir az da saxlayaq Mırtağa üçün, qorxuram o gələncən gülməyimiz kökündən tükənmiş olsun”, – deyib güldü.

Əhməd, “Hə, düz deyirsən, gülməyimiz bitərsə Mırtağaya verəcəyimiz pul batacaq”, – dedi.

Yaşar, “Qorxmayın, onun toxunduğu mövzular yepyeni-dir, məclisə baxır, duruşunu seçir”, – dedi.

“Bu Mırtağanı o qədər tərifləyibsiz ki, səbirsizliklə onu gözləyirəm. Sanıram elə qapıdan içəri gircək məni gülmək basacaq”, – deyib güldüm.

Qasım, “Mırtağanın üz-gözü, üst-başı da gülməlidir, adam əvvəldə onun özünə gülür, danışandan sonra sözünə gülmək də qarışır, özünə gülməyə”, – deyib pıqqıldadı.

“Onda yüz səksən dərəcə güldürür adamı: doxsan özü, doxsan da sözü! Hələ deyın görək bu Mırtağa kimlərdəndir? Buralıdır?” – deyə soruşdum.

“Aslan əminin oğludur. Tanıyırsan da, yox?” – dedi Yaşar.

Baş barmağımla çənəmi qaşığıaraq, “Hansı Aslan əmi?” – deyə soruşdum.

“Bazar Körpüsünün yanında kababçı dükkanı var idi ha”, – deyə Qasım cavab verdi.

Sevinərək, “Hə, hə, yadıma düşdü, uşaqlıqda bir neçə dəfə atamla orada kabab yemişdik. Mirasa qalmış kabablarının yaman iyi gələrdi. Günorta çağı məktəbdən gələndə onun qabağından keçərdik, bir yandan acından qarnımız quruldayardı, bir yandan da kabab iyi burnumuzu şişirdərdi”, – dedim.

“Hə, elə özüdür”, – dedi Əhməd.

“Hə, hə, düzdür, sağ ol. Mən o günləri unutmuşdum, yaxşı sən yadında qalıb, Aydın!” – gülümsünərək dedi Yaşar.

Qasım, “Bir gün məktəbdən evə gəldim, yaman acmışdım, beş oxuyurdum. Gördüm evdə kimsə yoxdur, soraqlaşdım, gördüm anam gedib Balqız xalagilə. Qoca bir qadın idi,

tək yaşayardı, əri ölmüşdü, bir oğlu var idi, o da Ərdəbilə köçmüşdü. Çox işlərinə elə anam yetişərdi. O gün Balqız xalanın başı gicəlmışdi, yerə yığılmışdi. Anam getmişdi ona dəysin, onu o vəziyyətdə görmüşdü. Mətbəxə getdim gördüm günorta yeməyindən xəbər yoxdur. Çoxdan idi Aslan əminin kababının həsrəti ürəyimdə qalmışdi, atama da neçə dəfə demişdim, amma mənə kabab almamışdi. Bir yandan acından gözlərim qaralırdı, bir yandan da naharın olmaması məni fikrə salmışdi. Çanta-zadımı evə qoyub qaça-qaça getdim Aslan əminin dükanına. Yemək çağı olduğuna görə dükanda üç-dörd adam var idi, kənd alverçisiydilər”, – dedi. Bir az udqundu. Soyumuş çay fincanını başına çəkib yerə qoydu.

Hamımız üzü gülüslü onun sözlərini dinləyirdik.

“Hə, bucaqda bir oturacaq boş idi, dükana girib orada oturdum. Aslan əmi mənə təəccüblə baxdı. Hə, nədir oğlum, dedi. Dedim, ay Aslan əmi, atam dedi ki, mənə iki kabab verin yeyim, özü gəlib pulunu ödəyəcək. Aslan əmi də mənim sözümə inanıb, manqalın içindəki közlü kömürün üstünə iki şiş döymə kabab qoydu. Kabab bişənəcən mənim ağızımın suyu axıb töküldü. Sonunda kababı yeyib dükandan çıxanda Aslan əmi soruşdu, xoşuva gəldi, a bala? Dedim, çox yeməliydi, sağ olun, Aslan əmi. Evə qayıtdım, birazdan anam gəldi. Deyəsən, Balqız xalanın halı düzəlmişdi. Atam gündə saat ikidə işdən gələrdi, onacan anam naharı asıb bişirdi. Mən də üzdənkeçmə süfrədə bir əl dolandırdım. Bir ay-zad bu olaydan keçdi, bir gün gördüm atam evə gəldi, çox qeyzli idi, otağa girdi, məni görcək bir şapalaq geydirdi sağ qulağımın dibindən. Anam evdə yox idi məni onun əlindən alsın. Bir şapalaq daha qoydu sol qulağımın dibindən. Ağızım açıq qalmışdi, atam məni niyə vururdu... Ağlaya-ağlaya dedim, ay ata, axı neyləmişəm?! Dedi, özbaşına gedib kababçıda kabab yeyirsən, yalan danışırsan, məni də işindən xəbərsiz qoyursan?! Bugün Aslan qabağımı kəsdi, dedi bəs bizim borcu haçan verəcəksən, de-

dim nə borcu?! Dedi, bəyəm xəbərin yoxdur, axı o gün oğlun gəlib bizim dükanda kabab yedi, dedi atam gəlib hesablaşacaq. Külbaşına, mənim abırımı tökürsən! Bir də bundan sonra bu oyunlardan çıxsan, belə vurram ölün qalar. Atam otaqdan hirsə çıxdı”, – deyib sözünü bitirdi Qasım.

Biz gülməkdən keçinmişdik. Bir çaynik çayı heç bilmədik haçan töküb içmişik.

Yaşar, “Öncə kabab, sonra kötək! Deyirlər, kababdan sonra kötək yaman yapışar!” – deyib güldü.

“Sən lap elə atalar sözü yaratdın a, Yaşar!” – deyib güldüm.

Yaşarın haqqıltısı otağı doldurdu.

Əhməd, “Əcəb oyun olub!” – deyə Qasımın xatirəsinə fikir bildirdi.

Yaşar Qasıma, “İndi ki sən onu dedin, mənim də bir xatirə yadıma düşdü”, – dedi.

Əhməd, “De görək sən kimin başına börk qoyubsan!” – deyib qaqqıldadı.

Əhmədin sözünəmi, yoxsa qaqqıltısınıamı Qasımın gülməyi tutdu. Onun ardınca mən də güldüm, sonra bir anda komada müxtəlif gülüşlər cingildədi.

“Yadınızdadır, isti yay gecələrində sərinləmək üçün hərdən damda yatardıq?” – dedi Yaşar.

Hamımız birdən, “Hə, hə, hə”, – dedik.

“Mən damda yatmağı çox sevərdim, ulduzlara baxa-baxa, onları saya-saya yuxuya dalmağın ayrı bir kefi var idi. Elə indi də xanımın xorultusunu canıma alıb, hərdən damda yataram”, – dedi Yaşar.

Əhməd, “Yaxşı bir fikirdir ə, biz də hərdən xanımdan izin alıb damda yataq”, – deyib güldü.

Bizim gülüşlərimiz Yaşarın sözünü kəsdi. Yaşar da bizə qoşulub güldü.

“Hə, mən uşaq olanda Aslan əmigel bizimlə qonşuydular. Bir il yayda Aslan əminin Tehranda yaşayan qardaşigil onlara gəlmişdilər, o isti gecələrin birində kişi xaylaqları damda yatmağa qərar verirlər. Aslan əmi, qardaşı İmran, qardaşı oğlu Həmid, oğlanları İbanla Mırtağa yatmağa dama çıxırlar. Yorğan-döşək salıb uzanırlar. Həmidin atası deyir ki, mənim oğlum bəzi gecələr durub yuxuda yeriyər, neçə dəfə də gecə durub gedib o yan bu yana dəyib özünü yaralayıb. Ona görə hərdən evdə onu topuğundan pəncərənin tutacağına bağlayırıq. Əlbəttə, təzəlikdə yuxuda yeriməsi bir az azalıb, amma yenə də ehtiyat üçün onu bir yerə bağlasaq yaxşı olar. Nəhayət, Həmidi bir kəndirlə topuğundan taxta bir kətillə bağlayırlar. O gecə biz də damda yatmışdıq, birdən gecə yarısı hay-küy səsiylə yuxudan atıldıq. Bir tərəfdən “vay başım, vay qıçım” sızıltısı gəlirdi, bir tərəfdən “nə oldu, Həmid, başıva nə gəldi” bağirtisi, bir tərəfdən “vay, evim yıxıldı, oğlum” qışqirtisi məhəlləni bürümüşdü. Bütün qonşular Aslan əmigelin qapısına tökülüşdülər. Getdik gördük bəli, Həmid oğlan gecə durub yuxuda yeriyib, kətillə də özüylə sürütləyib, gəlib damdan düşüb dar küçəyə, şansından dam alçaqmış, küçədə də qum varmış, elə o qumun üstünə düşüb”, – dedi Yaşar.

Sözün burasında Yaşarı gülmək tutdu, o xatirə deyərəkən yavaş-yavaş gülən bizlər Yaşarla birlikdə gülməyə boğulduq.

“Sonra nə oldu?” – deyər soruşdum.

“Nə olacaq daha! Oğlanın anasına, özünə su verən kim, onların kürəyini ovan kim, Aslan əmiyə, İmrana ürək verən kim! Daha ara qarışdı, məssəb itdi. Sonunda bir saat müzakirədən, müşavirədən sonra hamı bir qurbanlıq kəsilmək qərarına vardı. Qurbanlığın xərci də Aslan əminin boynuna qoyuldu”, – deyib fincanını götürdü Yaşar.

Əhməd, “Əcəb oyun olub!” – dedi.

Yaşar saatına baxdı. “Mırtağanın gəlməsinə bir saat qalır hələ”, – dedi.

Qasım ayağa qalxıb bayıra çıxdı, qayıdanda əlində bir bulud heyva var idi.

Əhməd gülümsünərək, “Ədə, onları yesək gecə yarısına bir də acarıq ki!” – dedi.

“Eybi yoxdur, durub obaşdan bişirərik!” – dedi Yaşar.

Əhməd qımışdı, qaqqıladı.

Yaşar, “Hə, nə oldu, Əhməd, birdən qıqqıltıya düşdün?” – deyərək dodağı qaçdı.

Əhməd gülə-gülə, “Heç zad, heyvaları gördüm, bir xatirə yadıma düşdü, ona gülürəm”, – dedi.

Qasım, “De görək. Deyəsən sıra sənə çatıb”, – dedi.

“Yenicə yeniyetməlik çağına girmişdim, başım yelli idi. Dayımoğlu Mahmuda qoşulub qalmayan yaramazlıqdan çıxırdıq. Hələ Mahmud lap nadinc idi, daş-divara dırmaşardı, məhəllədə uşaqları döyərdi, hərdən də özü döyülərdi, dərse fikir verməzdi, it-pişik boğuşdurardı. Mən yaramazlıqda Mahmuda çatmazdım, amma ona qoşulanda nadincliyimin dərəcəsi qalxardı. Çox vaxt Mahmudun sözünə uymazdım, amma hərdən də onun şuluqluğuna yoldaşlıq eləmək istəyərdim. Bir gün elə heyva vaxtı dayımoğlu dedi ki, gəl heyva oğurluğuna gedək. Mən onacan heç belə işlər görməmişdim, buna görə oğurluq sözünü eşitcək qorxdum. Amma Mahmud dedi ki, bu ev çapmaq kimi oğurluqlardan deyil ki, bir təhər zarafatdır, həm gizlicə bir-iki heyva dərib yeyəcəyik, həm də bir az əylənib güləcəyik. Belə-belə sözlərlə məni razı saldı. Razılığımı görəndə Mahmud tez dedi ki, bibimgilin qonşusunun bağına gedək, orada yaxşı heyvalar var. Aslan əminin bacısıgil Mahmudun bibisigilin qonşuları idi, Nərgiz xalagilin bağında yeməli, sulu heyvalar var idi. Mahmud dedi ki, Nərgiz xalagil günortadan sonra bağda olurlar, onda gedə bilərik. Qərarlaşdıq məktəbdən gələndən sonra bağa gedək. Saat üç-zad həndəvərində onların heyva bağına getdik, doğrudan da yaxşı, sapsarı, göz oxşayan heyvaları var idi. Heyvası yaxşı yetişmiş

ağacın birinin budağını əyib bir-iki heyva dərdik, ağacın altında oturub yeməyə başladıq. Mən heyvanı yeyə-yeyə o yan bu yana baxırdım birinin gəlməsini görüm, amma Mahmudun heç vecinə də deyildi”, – deyib qabdakı heyvalardan birini götürüb bir diş vurdu, heyvanın yarısı getdi. Əhmədin beləsinə heyva yeməsi bizi də həvəsləndirdi, hərəməz bir heyva götürüb dişləməyə başladıq. Sanıram mənim kimi Qasım-la Yaşar da xatirənin gülməli yerini gözləyirdilər. “Heyvanı yedik qalxdıq gedək, birdən Mahmudun gözü ağacdakı payız armudlarına sataşdı. Armudlar da çox iri idi, adamı çağırırdı. Mahmud dedi ki, sən dur burada, qoy mən çıxım bu ağacdən bir-iki armud dərim, bu armudlar yaman yeməli olur. Mən heç nə demədim. Mahmud ağaca dırmaşdı, bir armud dərib aşağı atdı, mən tutdum. İkinci armudu dərəndə birdən bir bağırtı diksindirdi bizi. Ay köpək oğlanları, bizim bağda nə qələt dartırsınız, indi hesabınıza çataram, deyə-deyə gördük Nərgiz xalanın əri əlində şüvül qaça-qaça bizə sarı gəlir. Onun arxasınca da Nərgiz xala gəlir. Heç bilmədik bunlar birdən-birə haradan tapıldılar. Mən tüpürüb dabana qaçdım, Mahmud da ağacdən atılıb qaçmaq istədi, ancaq ayağı ilişdi, ağacdən yerə düşdü. Bir az uzaqda durub Mahmudu gözlədim, istədi ayağa qalxsın, amma qalxa bilmədi, vay qıçım, deyə qışqırdı. Elə bu anda kişi onun başının üstünü kəsdi, istədi onu əlindəki şüvüllə vursun, amma ondan sonra yetişən Nərgiz xala qoymadı. Kişi qışqırdı, əl çək arvad, qoy bunu bir ədəb eləyim. Şüvüllü qaldırdı onu vursun, birdən Nərgiz xala qışqırdı, ay kişi bəyəm görmürsən qıçından yapışıb, bəlkə qıçı sınıb. Ancaq kişi qadının sözünə baxmayıb onu itələdi. Qadın yerə yıxılıb bayıldı”, – deyib Əhməd, heyvasından ikinci diş qopartdı.

Artıq biz də yavaş-yavaş gülməyə başlamışdıq.

“Hə, kişi əl-haya qaldı, bir tərəfdə ağırdan qıvrılan Mahmud baxırdı, şüvülü qovzayırdı vursun, bir də dönüb o biri tərəfdə baygın düşən xanımına baxırdı. Mən də ki qaçıb-qaç-

mamaq arasında qalmışdım. Sonunda kişi bağdakı komaya sarı qaçdı, əlində bir qab su ilə qayıtdı, suyu qadının üzünə çilədi, onun başını qaldırıb bir az su içirdi. Sonra dönüb Mahmuda qəzəblə baxdı. Nərgiz xala özünə gələndən sonra daha qoymadı əri Mahmudu döysün. Bu səhnəni gördükdə mən də qorxa-qorxa qayıdıb gəldim, dörd-beş metr arayla dayandım. Mahmudun ayağı çıxmışdı. Kişi dönüb mənə də əyri-əyri baxdı, əlindəki şüvülü mənə sarı tolazladı. Bir az geri çəkildim, Nərgiz xala dedi, ay kişi, burax da, iki dənə meyvənin nə dəyəri var ki! Kişi Mahmuda dedi, qoy mən sənin atavı görüm, ipivi eşəcəyəm. Mənə də dedi, gəl götür bu oğlanı, itilin buradan! Çəkinə-çəkinə ora gedib Mahmudun qoltuğu altına girdim, Mahmud səkə-səkə birlikdə oradan uzaqlaşdıq, hələ maraqlısı bu idi ki, dərdiyimiz meyvələri də özümüzlə gətirdik”, – dedi Əhməd, sonra heyvanın toxumlarını da çıxardıb ağzına atdı.

Əhmədin nağılı bitəndən sonra Yaşar qalxdı bir neçə günə-baxan toxumu, bir az da qoz gətirib bir sininin içinə tökdü.

“Yeyin, çirtlayın, bu gecə yaman yağ yandırırıq ha!” – deyib güldü.

Yeyə-yeyə, çirtlaya-çirtlaya birdən üçü də döndülər mənə baxdılar. Xatirə tərifləmək sırası mənə gəlib çatmışdı. Mırtağanın çıxışından öncə məclisi qızıışdıran son adam mən olacaqdım. Əhmədin xatirəsindən sonrakı yaranan sözsüzlüyün yerini günəbaxan toxumunun ağzımızdakı çirtiltısı doldurmuşdu.

“Babam deyərdi ki, bu Aslan əminin atası Qəhrəman əmi çox sadə bir kişiymiş, özü də zarafatcılımış. Qəhrəman əmi bağçıymış, amma bağının çoxu çaylaqmış, çay daşanda basıb onun bağının arasından keçərmiş. Qəhrəman əmi deyərmiş, sağ olsun çayı, qoymur biz darıxaq, hərdən bizi bu taya keçirir hərdən də o taya. Şah zamanı Təbrizdən şəhər qaraqolunun başçılığına bir yüzbaşı göndərmişlərmiş. Çox zəhmli bir adammış, hamı yüzbaşı Cabbardan qorxarmış, hətta şəhərin böyükləri, ağsaqqalları. Hər kimin işi qaraqola düşsəymiş, heç

olmasa döyülməyi göz qabağına alarmış. Bir gün bu yüzbaşı evinə gedirmiş, yolda Qəhrəman əmiyə rast gəlir, Qəhrəman əmi meyvəni tələsdə kürəyində daşıyılmış. Bu vəziyyəti görə yüzbaşı Cabbar Qəhrəman əmiyə acıyır. Deyir, ay qoca, niyə bir eşşək almırsan yüklərivi ona çatasan? Onun bu sözünü məhəbbətli sanan Qəhrəman əmi gülümsünərək deyir, Allaha şükür, hələ ayaqdan düşməmişəm, Allah canınızı sağ eləsin, elə sizin sağlığınız mənə eşşəkdir də. Bu sözü eşidən yüzbaşı birdən qeyzlənib qışqırır, Qəhrəman əmini yamanlayır. Yanındakı gizirə deyir, tutun aparın bu sarsağı, baş-gözünü ovuşdurun. Qəhrəman əmini tanıyan gizir deyir, bu qocanın sözünü özünüə almayın, qurban. Sadə kişinin biridir, şəhərdə hamı bunu tanıyır, sözləri heç kimin ürəyinə dəyməz. Nəhayət, gizirin orada olması Qəhrəman əminin qanının arasına girir”, – dedim.

Yoldaşlarımla gülüşməsinə mən də qatıldım.

Qasım, “Ağzın şirin olsun, çox güldük”, – dedi.

Əhməd, “Onda Mırtağa zarafatçılıqda elə babasına çəkib!” – dedi.

Artıq, toxum da, qoz da tükənmişdi, meyvə qabı boşalmışdı, çaynikdə də sadəcə tilif qalmışdı. Yaşar saata baxdı, gecə yarını aşmışdı, amma hələ Mırtağadan xəbər yox idi. Əhməd, “Bə bu Mırtağa gəlib çıxmadı, ay bala!” – deyib Yaşara baxdı.

Yaşar, “İndi tapılıb gələr”, – dedi.

Bir azdan telefonunu götürüb Mırtağaya zəng elədi, hamımız ona baxdıq. Neçə yol Mırtağanın nömrəsini yığdı, amma cavab çıxmadı.

“Telefonunu açmadı”, – deyib bizə baxdı Yaşar.

Qasım, “Əşi, boşla, bu gecə elə yaxşı güldük. Sanıram daha Mırtağalıq bir şey qalmayıb, inanmıram o bizi daha güldürə bilsin. Bizi güldürmək üçün gərək bir ilin gücünü bir gecədə xərcləsin”, – deyib güldü.

Əhməd, “Hə, Qasım düz deyir”, – dedi.

Yaşarın halı pozulmuşdu, bu sözləri eşitdikdə bir az üzü güldü.

“Eybi yoxdur, gəlməsin, elə bu gecə Mırtağanın kölgəsi altında bura yığışdıq, sən Mırtağaya pul verdin, onun ruhu gəldi bizi burada güldürdü. Neçə ildən sonra gündəlik həyatın içindən bu gecəni oğurlayıb bir araya gələ bildik, birlikdə deyib-güldük. Gəlin Mırtağanın canına dua eləyək. Həmişə onun kölgəsi bizim yığvamızın üstündə olsun! Bundan sonra ildə bir dönə buraya toplaşıb, deyib güləcəyik”, – deyib güldüm.

BABƏKDƏN SONRA

O gün mənim parçalanıb satıldığım gün idi. Neçə kişi bizi görməyə gəldi. Onların danışığından başımıza nə gələcəyini sezdim. Birindən başqa, o günəcən heç birini görməmişdim. Afşini qabaqlar neçə dəfə Babəkin yanında görmüşdüm. Keçmişdə kəndə gələndə göl gəzintisinə çıxarkən neçə yol bizimlə gəlmişdi. Çox danışdı, Tehranda yaşadığından, xarici ölkələri gəzdiyindən, Xəzərin sahilindəki villasından. Hətta bir dəfə məni Babəkdən satın almaq istəmişdi.

Afşinin yanında iki ayrı kişi də var idi, orta yaşlı görünürdülər. Saqqallısı işçi paltarı geymişdi, bığlısının əynində isə Afşin kimi qara pencək-şalvar var idi. Yuxarı çıxıb üstümdəki otaqcığa, onun içindəki sükana, iki sıralı qoşa oturmaqlara, dolaba, güzgüyə göz dolandırdılar. O yan bu yanımı yaxşıca incələdilər. Sonra yerə enib, həndəvərimdə gəzinərək, eşikdən də üz-gözümə baxdılar. Saqqallısı üzünü o biri kişiyyə çevirdi.

“Hə, nə deyirsiz, ağa Sasan?”

Sasan hələ də mənim üz-gözümə baxırdı. Afşinsə gözünü onların ağzına dikmişdi. Ağzı açıq qalmışdı.

Kişi, Sasanın cavabını gözləmədi. “Məncə yaxşıdır, bu qayığın dəmir-dümürü Təbrizdə yaxşı pula gedər”, – dedi. Ağız-burnunun suyu axdı.

Afşin, “Elədir, Kazım düz deyir”, – deyər Sasana yaxınlaşdı.

Sasan, “Hə, yaxşıdır. Gedək o biri qayıqlara da baxaq”, – dedi.

Məndən uzaqlıqda bir sıra kiçik qayıq da var idi. Neçəsi dəmirdən, neçəsi də ağacdən idi. Hamımız duza batıb qalmışdıq. Aramızda fasilə çox idi, səsimiz bir-birimizə aydın çatmırdı. Əlbəttə, uzaqdakı iki ağac qayıq bir-birinə yaxın idi. Sanıram danışa bilirdilər. Bir tərəfdə də iki dəmir qayıq dörd-beş metr arayla dayanmışdı. Onlar da hərdən uca-uca bir-biriylə danışdılar. Amma uzaq olduqlarına görə sadəcə gurultusu gəlib çatırdı mənim qulağıma. Görünən yerlərdə sudan xəbər yox idi, təkcə çox uzaqda, gözün görə biləcəyi üfük xəttində, günəşin batdığı yerdə suya bənzər nəşə hərdən parıldayırdı. O da ilğim idi mən biləni. Bir tərəfdə də kənd qalmışdı. Kənddə kimin olub-olmadığını bilmirdim. Sulu günlərdə hər gecə kəndin iskələsində dincələrdim, o biri qayıqlarla birlikdə kənddən xəbərim olurdu. Amma çoxdan idi kəndə yaxınlaşa bilməmişdim. Sadəcə hərdən bəzi adamların səsinə, maşın, motor qıjıltısını eşidirdim. Son günlərdə böyük maşınların gurultusu çoxalmışdı.

Oradakı qayıqların bütün günləri bir-birinə bənzəyirdi. Babəkin gəlmədiyi ilk ayda hələ ayağımızın altında bir az su var idi. Dodaqlarımız qurumamışdı. Amma o ilki isti yay günlərindən sonra hər şey qurudu. Günəş çıxandan batanacan hər yer ağappaq parıldayırdı. Gözümüz qamaşırdı. Daha axşam düşəndə də gözümüz qaralırdı. Gecələr də ki quru yerdə yatmaq olmurdu. Soyuq olurdu. Hələ duz, pas kəsmiş yerlərimizə dəyəndə, göynərtidən gözümüzün işığı çəkilirdi. Hərdən yağış yağırdı, çala-çuxuru doldururdu, quşdan-zaddan gəlib su içib gedirdi. Hərdən də yel əsirdi, toz qopurdu. Gəlib-gedən yox idi.

Babəkdən xəbərsiz qaldığının bir ili ötmüşdü. Heç belə deyildi, göl gəzintisinə daha çıxma bilməyəcəyimiz ilk gün mənə, heç olmasa iki gündən bir gəlib dəyəcəyini demişdi. İlk aylarda elə gəlib baş vururdu mənə, sonralar neçə gündən bir oldu. Deyirdi bağışla, hərdən uzaq şəhərlərə yük düşür, ona görə də neçə gün kəndə gələ bilmirəm. Ancaq gəlmədiyini günlər bir həftəni ötmürdü. Amma indi bir ildən çox idi gəlməmişdi. Hər dönə gələndə mənim üst-başına baxırdı, silib-süpürüb təmizləyirdi. Üstümdə hər yerin qırmızı boyası tökülmüş olsaydı, yerini sumbata ilə sürtüb, yenidən boyayırdı. Hər gəldiyində heç olmasa mənim yanımda bir çay qoyub içirdi. Birlikdə keçirdiyimiz əski günlərdən danışdı. Sonra gedib yaxındakı bütün qayıqlara yetişirdi. Hərdən bir onların da üst-başına əl çəkirdi.

Gedib qayıtmadığı gündən bir gün öncə bura gəldi. Axşam üstüydü. Həmişəki Babək deyildi. Tutqun görünürdü. Öncə qabağımdakı duz dikkəsi üstündə oturdu. Susmuşdu. birazdan nəsə mızıldamağa başladı. Sonra səsinə ucaldı. Eşitmədiyim bir mahnını oxuduğunu başa düşdüm. Məndə o günəcən yaşamadığım bir duyğu yaratdı, sevmədiyim bir duyğu. Ürəyim sıxıldı. İki saata kimi orada oturdu. Sonra durub gəldi içəri. Sükanın üstündəki güzgünün önünə keçdi. Güzgünün qarşısına keçəndə, mənimlə danışacağını, dərhləşəcəyini bildirdim. Sanki mənim göz-qulağım güzgünün içindəydi.

“Mən neçə günlük bir səfərə çıxıram. İsfahana aparacağım bir yük var. Sanıram uzaqbaşı həftə sonuna qayıda biləm”, – deyərək güzgüyə baxdı.

“Eləyə bilsəm, əmimgilə də baş vuracağam. Özün bilirsən ki!”

Hə, bildirdim. Mənə neçə yol əmisi qızı Elnazdan danışmışdı. Uşaqlıqdan bir böyüklərini, gündə bir-birinin evinə getdiklərini demişdi. Qonşuymuşlar. Elə bu sayaq böyükcə yavaş-yavaş aralarında sevgi yaranmışdı. Diplom alandan sonra Elnaz bilimyurdunda oxumaq üçün Urmiya getdi,

amma Babək daha dərslərini tutmayıb, işə girişdi. Qayıq üstündə atasının yanında işə başladı. Əlbəttə, ondan öncə də Babək atasıyla tez-tez gəlirdi mənim yanıma. Amma məni atası sürərdi. Ancaq atası öləndən sonra Babək onun yerinə keçdi. Bir müddət sonra əmisigil kənddən köçüb Urmiya getdilər. Elnaz dərslərini bitirdikdən sonra əmisigil oradan Tehrana köçdülər.

“İstəyirəm görəyim sözü nədir. Belə ki olmaz! Neçə ildir avara qalmışıq. Məni istəmirsə, üzümə desin. Daha gizlənpaç oynamaq nəyə lazımdır!”

Sonra məndəki vəsaitini toplamağa başladı. Atasının çərvələnmiş fotosu, gündəlik dəftəri, bir neçə kitab. Hamısını şələ çantaya yığıb bir bucağa qoydu. Çıxıb otaqçığın qabağında oturdu. Bir papiros alışdırdı. Birinci dönəydi papiros çəkdiyini görürdüm. Hər dönə çay dəmləyib içərdi, amma bu səfər çaydan xəbər yox idi. Heç çayniyin tərəfinə də getmədi. Papirosu qurtaranacan orada oturdu, sonra yenə qayıdıb otaqçığın içinə gəldi. Qayıqçının oturacağına oturub, çantasından dəftəri çıxartdı. Onu vərəqlədi. Səhifələrindən quru bir xışıltı səsi çıxdı. Dəftərə baxa-baxa Babəkin üzü güldü.

“*Qulaq as, Qızıl Durna, gör bu günü xatırlayırsan... Bugün bir təzə bəy-gəlinlə göl gəzintisinə çıxdıq. Pejman, Solmaz. Deyirdilər Tehrandan gəlirlər. Keçən həftə toylarıymış. Oğlan uca-boy idi, qız da dörd-beş barmaq ondan alçaq olardı. Pejman bir az qaraşın idi, amma Solmaz çox gözəl idi. Bal ayına çıxmışdılar. Üst-başlarından bir az varlı adama oxşayırdılar. Bir saatin yerinə onları iki saat dolandırdım. Sağ olsun Qızıl Durnanı, bizi yaxşı gəzdirdi, həmişəki kimi. Oğlan deyirdi yoldaşlarının ismarıcı ilə bura gəlirlər. İki günlük gəlmişdilər. Kənddə bir otaq kiralamışdılar. Üç gündən sonra onları kənddə gördüm, iki günləri beş günə dönmüşdü. Dedilər buranı çox bəyəndik, səssiz, havası xoş, gəzməli yerdir, yenə gələcəyik. Yadındamı?”*

Hə, yadımdaydı. O gün mənim üçün də unudulmaz bir gün idi. Amma onları bir daha burada görmədim.

Yenə dəftəri vərəqləməyə başladı. Dəftərin sonuna yaxınlaşa-yaxınlaşa gözlərinə başa düşə bilmədiyim bir baxış çökdü. Vərəqləmədi. Bir səhifəyə göz dikdi. Nəsə pıçıldadı. Sənirəm səhifəni oxuyurdu. Nə oxuduğunu anlaya bilmədim. Pıçılısı bitəndən sonra köksünü ötürərək dəftəri bağlayıb çantaya qoydu. Ayağa qalxdı. Otaqçıqdan eşiyə çıxdı. Üstümdən aşağı atıldı. Həndəvərimə dolanıb, hər yerimi gözdən keçirtirdi. Sonra baxışını mənə zillədi. Önümdə durdu. Gözündən süzən bir damla yaşı barmağının ucuyla sildi.

“Qayıdacağam, gözlə məni, Qızıl Durna!” – deyib kəndə sarı yol aldı.

Ay işığında uzaqlaşır, hərdən qanrılıb mənə baxırdı. Kürəyindəki çanta atılıb-düşürdü. Xeylaq uzaqlaşdı, amma mən hələ də ona baxırdım. Sonda kəndin qayıqsız iskaləsindən sovuşub gözdən itdi.

Səhər açılıb-açılmamış kəndin iskaləsindən bir minik maşını ilə bir yük maşınının bizə sarı gəldiyini gördüm. Çox çəkmədi gəlib qayıqların buraxıldığı yerə çatdılar. Minik maşınından Afşin endi, yük maşınından da Kazım bir neçə ayrı kişiylə endilər. Hay-küy düşdü.

“Hə, elə bu qırmızı qayıqdan başlayın. Dəmirkəsənlə bir-bir onları parçalayın”, – Kazım dedi.

Fəhlələrdən üçü yük maşınının dalından uzun bir kapsul, onun yanında şlanqdan quyruğu olan tapançaya bənzər bir şey gətirib, mənim yanımda yerə qoydular.

Kazım qışqıraraq, “Otaqçıqdan başla”, – dedi.

İri gövdəli bir fəhlə çaxmağı çəkib, şlanqın başındakı məşəli yandırdı. Alovun fısqırtısı birdən səpələndi. Bir anda isti bir şey boğazıma toxundu. Çırlıltı qovzandı, yanığı qoxusu çıxırdı. Boğazımdan ətrafa işıltı dirəkləndi. Bütün gövdəmi qızdırma bürüdü.

Mən bu rahatlıqla bunlara can verəsi deyildim. Dayana-
caqdım, dayanmaqda qərarliydim.

Fəhlə, “Nə qalın dəmiri var, mirasa qalmışın!” – deyə mır-
ıldandı.

Məni kəsən fəhlənin gözündə qara gözlük var idi. Alnın-
dan tər axırdı.

Kəsilməkdəyəkən Kazımın Afşinə yaxınlaşdığını gördüm.

“Bu qayıq hamısından böyükdür, deyəsən”, – dedi Kazım.

Afşin, “Hə, o birilər kiçikdir. Babək indi diri olsaydı, də-
dəmizi yandırardı. Qayığını gör nə günə qoyduq”, – deyib şi-
nidi.

“Yiyəsini tanıyırdın?”

“Hə, uşaqlıq yoldaşım idi. Göl quruyandan sonra qayıqla
işləyə bilmədi. Bir maşın alıb yük daşımağa başladı. Eşitdiyimə
görə, Tehrandan qayıdanda maşını yoldan çıxıb aşmışdı”.

“Hə, yazıq, cavan ölüb!.. Tərpənin, uşaqlar. O biri qayıq-
ların da işini qurtarın, günortayacan dəmir-dümür bazarında
olaq”.

Bütün gövdəmi yanğın çulğaladı, içimdə əriməyə başla-
dım, dirəncimi itirdim. Gözlərim qaraldı. Ömrümdə dadmadı-
ğım ağrılar tökülüşdü üstümə. Əyləc cırıltısı qovzandı, Babə-
kin səsi gəldi. Qayıq qalmağımdan utandım.

Özümə gəldikdə beş-altı parçaya bölündüyümü gördüm.
Fəhlələr parçalarımı maşına yükləməyə başladılar. Kazım uca
səslə danışaraq fəhlələrə göstəriş verirdi.

Yük maşını bağıra-bağıra yola düşdü. Maşının arxasınca
toz qopurdu. Parçalarım bir-birinə dəyib taqqıldayırdı.

Bu gün mənim parçalanıb satıldığımın bir ili oldu.

TOĞRUL ATABAY

Toğrul Atabay 1976-cı ildə Güney Azərbaycanın Xoy şəhərində anadan olmuşdur. İbtidai və orta təhsilini doğulduğu şəhərdə almışdır.

Daha sonra İstanbul Universitetinin Türk dili və ədəbiyyatı bölümündə bakalavr pilləsini (2001-2005), Marmara Universitetinin magistraturasını bitirmişdir (2006-2009).

“Manqurd” (Tehran, 2002) hekayələr toplusunun, “Əqaidi-övliyai-səbə” (İstanbul, 2009), “Tarixi-səyyah” (İstanbul, 2009) kitablarının müəllifidir.

Bədii və elmi-publisistik yazıları Güney Azərbaycanın “Ümidi-Zəncan”, “Məhdi-Azadi”, “Nəvidi-Azərbaycan”, “Öyrənci”, “Çağrı” və başqa mətbuat orqanlarında yayımlanmışdır.

Tərcümə yaradıcılığı ilə də ardıcıl şəkildə məşğul olur.

Hazırda İstanbulda yaşayır.

MANQURD

I

Ormanlar, dağlar, bozqırlar qəfəsə salınmış Ala Qurddan uzaqlaşdılar. Xırçın heyvan zəncirlə bağlı ikən qəfəsdə qıvrılaraq vurnuxurdu. Yorulduğunda öfkə ilə, dəmir çubuqların çevrəsini alan dustaq kişilərə baxırdı. Onların gözü maraqla, qorxmaqsızın qıvraq, iri gövdəli Ala Qurda dikilmişdi.

Kişilərdən biri, cır və buyurucu səslə danışırdı:

– Siz mənim peşəmi – vəhşi heyvanları həmilləşdirməyi – doğrudan öyrənmək istəyirsinizsə, “Ac qarnın inamı omaz!” – ilkəsini unutmamalısınız. Düşməninizin qarnı sizin çörək yolunuzdur. Hər türlü ötkəmliyi ovmaq, hər inadı sındırmaq üçün ən kəsə yol!.. Bu Ala Qurda baxın: şişəyən bir yırtıcı canavardır. Özgürlüyünə güvənir; yürüş gücünə öyünür. Sakı, çox sürmədən dəyişib yumşacıq bir bəbə kimi uysallaşacaqdır!”

O – Aryan bəy – dişlərini qıcırdıb loğaz üçün qurddan:

– Görəsən sevgili qonağımız nə kefdə? – deyə sordu.

Elə bil onun dilini bilir; heyvan da onun dilini anlayırdı. Ala Qurd xırıldayıb dar qəfəsdə, zəncirinin uzandığı qədər o yan bu yana vurnuxdu. Hürkunc, qorxunc səslər ilə güvəncsizliyini bildirdi. İki ayağı üstə qalxır, az qalırdı məftillər arından izləyiciləri parçalasın... Bir sürə yad hərifləri hədələdikdən sonra ağzı köpüklənərək susdu.

– Bu o deməkdir ki: “Mənim yemək vaxtım çatıb; bir zadlar gətirin!” Ancaq o, bizim dustağımız olduğunu, burada mənim təkə əmredici olduğumu bilməlidir!

Ala Qurd, dişinin dibində acıqlı-acıqlı qığıldadı.

– İndi isə, “Qurdlar kimsədən fərman dinləməz!” – deyir. Sən artıq qurd deyilsən, – dedi Bay Aryan, – Qəfəsə qatılın-

ca, artıq buyruq qulu bir nökersən! Mənim istədiyimi eyləməlisən. Anladınmı?

Qurd bir daha qorxmaqsızın uladı. Aryan bəy:

– Nəmənə?! “Heç vədə birisinə nöker olmarammı” deyirsən? Sən mənə baş əyməlisən! – dedi. – Çünkü sənin ən ilkin ehtiyaclarını qarşılayan mənəm!

Ala Qurd yenə üsyan əlaməti olaraq zəncirinə gücənib həfildadı.

– Belə isə “yemək istəmirəm!” – deyir. Buraxın ac qalsın. O sevmədiyi işi görməyə məcbur deyil.

Ustad sonra öyrəncilərinə üz tutdu:

– Bu dikbaşın, ac qarnının cavabında necə gücsüz qalacağını tezliklə görəcəksiniz!

Heyvanat bağçasının bu tayına kimsə yanaşammırdı. Tükürpədicə vəhşi bir ulayış duyulurdu; ormanların, dağların, bozqırların özləmi ilə dolu bir çınlayış...

II

İlk öncə işgəncələr başlandı. Əlçatmaz yerdən endirilən qırmanc vuruqları qarşısında qəfəsi qoparmaq istəyən dirnaqları, dişləri ilə özünü barmaqlıqlara çıxparaq kükrəyirdi. Qara geyimli kişinin zopasının başına endirilişi çovumalarına son qoydu. Və qanlı-qadalı gövdəsi bayğın-bayğın yerə sərilirdi. Düşməni, düşündüyündən daha güclü, daha qurnaz, daha bilinməz idi. Bağırışları, ulayışlarıyla belə, hər öynə baylanadək öləsiyə tapdanır, qamçılanır, işgəncə olunurdu. Ancaq əzildiyinə, kiçimsəndiyinə baxmayaraq o hələ heybətlə başını dik tutub məğrur baxışları, ötkəm davranışları ilə mücadiləyə davam edirdi. Hələ də heyvanat bağçasının o bucağına qorxudan kimsə yanaşa bilmirdi...

Axşamlar, heyvanat bağçasının ən quzeyindən bir qurdun yanıqlı ulama səsi eşidilirdi. Bu ulayış, qalın meşələrin

gizəmli qorxusuyla doluykən getdikcə yazıqlaşır, qaranlıq ormanların özləmini yansıdan nisgilli iniltilərlə bitirdi...

Bunlar bir yana, yalquzaq qurdun qarnı ac idi. Yel kimi özgürcəsinə yemini qovalayıb ovladığı o günləri anımsayırdı acı-acı...

O bayılmışkən neçə zopalı heyvərə içəri girdilər. Çiyininə yekə bir şırınqa batırdılar. Uyuşdurucu, damarlarına sızıb qanına qarışırkən içdən-içə dayanılmaz bir uysallıq və uyuşma ilə qarışıq tutarsızlıq və dinclik duyğularına qapıldı...

III

Bay Aryan qəfəsin həndəvərinə toplaşan öyrəncilərinə öyüd verməkdəydi:

– Gördüyünüz kimi, işgəncələr onu daha da qudurdub dirəndirir; onda üsyan ruhunu, qürurlu mücadilə hissini oya-dır. Ancaq görün bu səssiz işgəncə – aclıq deyilən ən yırtıcı heyvan – nə edəcəkdir ona!

Sonra qurda döndü:

– Görünür, yaman acıxmısan! Özünü boş yerə əzaba-ölümə salma. Ac olduğunu etiraf et; istədiyini qədər ət qazan!

Ac qurd eləcə susqun-susqun, zağar-zağar baxırdı.

– Sözümə bax! Dikbaşlıq eləmə, heyvan! Aclığını etiraf et də qarnın doysun!

Ac qurd, onun dediklərindən bir zad qanmır, dilini anlamırdı. Amma yavaş-yavaş buna da məcbur olurdu. Özlüyünü buraxıb, bu ənayın varlığın özəllikləri ilə davranmaqda olduğunu anlayırdı. Çöküb iki qolu üstə uzandı; yavaşca mırıldandı.

Aryan bəy rişxənd ilə qımışdı:

– Həri, indi oldu. Sağ ol, ərđəmli heyvan!

Bay Aryanın bircə çirtiyi ilə qurdun qabağına bir şaqqa ov əti atıldı.

Əti acgözlülüklə yırtmağa başladı. İsti, qanlı təzə ətə çatmazdı; ancaq acın andı and olmaz, – deyə düşündü...

IV

O gün heyvan eyitməni qurda:

– Bu gün yeyəcək istəyirsənsə, dediyimi eyləməlisən! – deyə göstəriş verdi.

Qurd öfkə ilə mırıldandı: “Mən bir yırtıcıyam. Heç də həmil olmam sizə!”

Aryan bəy:

– Çox atılıb düşmə! – dedi. – Səndən istədiyim çox qolaydır: “Odanın içində dolaşib, dur”, – dediyimdə durmalısən!

Qurd öz yanında, bunun önəmsiz bir istək olduğunu, danqazlıq edib dirənərək aclıq çəkməyinin ağılsızlıq olacağını düşünürdü. Və basırığında fırlanmağa başladı. Ağa sərt, buyurğan ifadəylə əmr verdi:

– Dur!

Qurd yerindəcə dondu. Aryan bəy duyğusuz bir biçimdə yavaşdan: “Sağ ol!” – dedi.

Payını aldığında gözləri parıladı. Bu dönə xörəyi dondurulmuş ət idi.

İsti ov ətindən endirgənib donuq ətə razılaşmaq acığına gəlirdi. Amma etiraz etmədən buna da qıyıb dözdü.

Xoca öyrəncilərinə:

– İnadı tamamilə sındırılmışdır, – dedi. – Neçə gündən sonra bu qurd yapmaca kağız canavara dönüşəcəkdir!

V

Heyvanat bağçasında dinclik ilə tamaşaçıların heyran baxışlarına sərgilənmək, onları əyləndirmək elə də ağır bir iş

gəlmirdi ona. Getdikcə belə rahat yaşayışa alışdı. Ətlənmişdi belə.

Onun: “Mən acam. Məndən dolanıb durmamı istə!” – deyən yalvarıcı baxışlarını görən Bay Aryan öyrəncilərinə:

– Görün necə yumuşalmış! – dedi. – Daha əmrlərimi sevərək gerçəkləşdirir!

Sonra qurda qandırdı ki: “İt kimi hürməlidir, yoxsa yemək-içmək verilməyəcəkdir”.

Qurd şaşdı. Amma “Sən köpək soyundansan; itsən, it! Hafilda!” – dediklərində, dişlərini acıqla qıcırdadı. Ancaq hirsini gizləyib özünə “Bu da man deyil!” – dedi, “İt səsi çıxartsam, bir az da başım dümük olar”.

Bir az düşünüb köpək səsini yamsıladı: “Ha-u! Ha-u! Ha-u!”

Ağa qaş-qabağını salladı. Darğın-darğın:

– Bu nə səsdir? – dedi. – Sən bu anqırma-banqırmaya hafildamaqni deyirsən?!

Qurd yenidən içdənliklə köpək səsi çıxartmağa çalışdı. Amma elə-belə qaş-qabaqlı duran Bay Aryan təhqirlə:

– Kəs səsini! Sus artıq! – dedi. – İtlərin də abırını apar-dın! Bu gün köpək dilini yaxşıca öyrənməyə fürsətin var. Saba-h sınayacağam. Sınaqdan keçəmməsən, acılığı gözünə al!

Deyib uzaqlaşdı.

Daha gecələr, heyvanat bağçasının o küncündən keçsəy-din, gördüyün zad yazıq-yazıq baxan, hərdən itlər kimi hafildamağa çabalayan evcil bir qurd idi. Ulamağı unutmmuş, itə dönmüş bir canavar, hafildayır, hafildaya bilmir; buna görə tamaşaçılar tərəfindən gülüncə qoyulurdu ləhcəsi!..

VI

– Hafilda, payını al!

Özünü unutmağa çalışan qurd hafildadı: “Hav, hav, hav!”

Ağa, çəpik çalib sevinclə:

– Sağ ol! – dedi. – İndi mədəniləşdin! Sən, doğrudan da, soylu heyvansan! Lap qulağı təzəcə kəsilmiş küçüklər kimi hafildayırsan!

Ardından qabağına ət şaqqaşı yerinə sür-sümük, şır-şıntır tulladılar. Etiraz yeri yox idi:

– Sən itsən! İt də təkcə sür-sümük yeyər! Yoxsa qanıxıb qudurar!

Nə isə buna da razılaşmaq, alışmaq olurdu...

Daha orman havasını, ov dadını, hürr-ərkın yaşayışını, tosunluğunu, dikbaşlılığını, uzaq çağlara aid hər bir zadını – səsini belə – unudur, yadırğayırdı...

VII

Bəsləyici, qurdun qəfəsinə hələ yanaşmamışkən canavar tələm-tələsik öz-özünə, köpək kimi hafildamağa başladı. Nədənsə bu davranışı Aryan bəyin qaş-qabağını açmadı. Canavar yalmanaraq sanki “Gör necə göyçək hafildayıram!” – deyərcəsinə sürtünür, quyruğunu bulayırdı.

Ağa:

– Haydi, eşşək kimi anqırmalısın! – deyə buyurdu.

Canavar pörtüdü. Dişlərini qııcırdıb dərğınlıqla mırıldadı: “Mən, səsindən bütün canlıların dirin-dirin əsdiyi qurdam; indı bir yol anqırımı? Ölsəm də bu işi görməm”.

Bəsləyici, dinməz-eləmz qurd damından çəkib getdi.

VIII

Eyitmən, yerə sərilmış canavarı görüncə, qımışa-qımışa:

– Elə bil sənın könlün yemək istəmır! – dedi.

Canavarın ağzının suyu axırdı.

– Yeyəcək-ıçəcək istəyirsənsə, anqırsana, verim!

Canavar təbiəti, dağları, ormanları anmağa çalışsa da, bəşəriyyətsiz qaldı. Başladı gözü yumulu anqırmağa.

– Anqırmağın heç də ürəyə yatmır! – dedi soylu patron.
– Ancaq mən olduqca kövrəyəm, acıyıram sənə; deyərəm bir tikə ət versinlər.

O gün qabağına tullanan yemək artıq-urtuq və çörək xırdasından başqa bir zad deyildi. Yenə xörəyində uyuşdurucu dadı vardı. Lakin titizlik bir yerə çatmaz deyə düşündü.

Bunca sıxıntıdan sonra başına gələcək yeni oyunu gözlərkən başına o sıxıcı tasmaları keçirdilər: Beləliklə buruntağa, kəmsiyə, yüyənə də alışmalı olurdu...

IX

Bu gün bəsləyici, canavara dəyişik bir tapşırıqla gəldi:

– Mənim nitqimin giriş bölümü qurtulduqdan sonra, heyranlıqla çəpik çalıb alqışla; hənimi yetir!..

Canavar “olsun” – deyə dizə çökdü.

Bay Aryan danışığına başladı:

– Ey vətəndaşlar! Bilin biz dünyanın ən əski, ən soylu, ən uyğar ulusuyuq!.. Biz həmişə uğurlu, bəşəriyyətsiz!.. Dünyanın ən gəlişmiş, ən qabaqcıl ölkəsi, ən mutlu xalqıyıq!.. Biz üstünük!.. Biz qənirsizik!.. Biz bəşəriyyətsiz! Biz... Biz... Biz!..

Canavar başını bulayıb boğazından bir taxım anlaşılmaz səslər çıxartdı: “Məni bağışlayın! Mən biliksiz, kültürsüz, mədəniyyətsiz biriyəm. Sizin sözləriniz çox maraqlıdır, lakin mən baş tapammıram. Xoşunuza gəlsin deyə çəpik çalırım!”

Və alqışladı.

– Bilirsənmi, mənim alçaqlıqdan, ikiüzlülükdən zəhləm gedər. Buna görə bu gün cərimə olaraq oruc tutacaqsan!

X

Ötəki gün canavarın önünə bir bağ ot atıldı:

– Ye!

Canavar yerindən oynadı. Qavramsız səslərlə uladı. Hürdü. Anqırdı. Qarşı durdu: “Aaau... Aaau... Hav, hav... Anq!..” (Bu nə deməkdir? Mən otcul deyiləm, ətciləm!).

Bay Aryan:

– Sən eşşəksən! İndən belə yalnız ot-alıq yeməlisən! – deyib getdi.

Bir hovur keçdi; canavar yaman acıxdı. Otdan bir az yeməyə yeltəndi. Dadından ürəyi qalxdı. Geri çəkildi. Nə var ki, bir hovur sonra aclıq yenə axın etdi və o, yemə yanaşdı. Yavaş-yavaş otları dadımsadı...

XI

Tөрəli-başlı xaltalanıb uysallaşdığı gün, eyitmən və öyrənciləri, qurd və qəfəs gözdən yox oldular. Canavar dönüb sıradan bir şəhərdaş oldu; qəfəs isə qalabalıq şəhərə döndü...

XII

Tamaşaçıları görüncə kiçimsənən, hər uşağın onunla öcəşməklə əyləndiyi təhlükəsiz bir canavar... Aclıq, inadın, iradənin sınması, aşağılanma... Sirk heyvanı; ayı oynadanın göstərişi ilə oyun bəzəyərək xalqı anormallığı ilə güldürən zavallı... Bağ qoruqçusu: Sovsaqlıq üzündən yarayırsız qalmaq... Davar iti, basaratsız və xain adlandırılmaq; sürünü qurda vermək; işdən atılma...

Şəhərin artıqlarında, küllüklərdə sümsünürkən tren kupeləri kimi zehmindən keçirdi bunlar. Soy-sopunu, kökünü-keçmişini, kimliyini, özgür yabanı yaşamını yadırgamışdı;

səsini, dilini belə unutmuşdu. Özlüyü uyuşdurulmuş, yarıdılışı yozlaşmış, davranışları dəyişmiş, qüruru sınımış, doğəl özəlliklərini itirmişdi. Nə dırnaqlarında, dişlərində, gözlərində o əski kəskinlik var idi, nə də qaşlarında, dimağında o əski güc... Dinc, uslu, başısağğı, yaxşı bir şəhərdaş!

Uşaqqlar gülə-gülə bu təhlükəsizləşmiş köpəyə daş ataraq əyləndirdilər. Artıq öz yemini ovlayammayan, öz ayağı üstündə durammayan canavara, inad və üsyan da ölüm demək idi, şənliyi tərək etmək də...

Bələdiyyə maşını, əlində ov tufəngi olan işçilərlə yaxınlaşmaqdaydı. Görəvlilər hərdən dincliyi, güvənliyi pozan yaramaz sülək itləri birər-birər qurşunlayaraq ovlayırdılar...

HƏMİD ARĞIŞ

Həmid Arğış 1976-cı ildə Güney Azərbaycanın Xoy şəhərində anadan olmuşdur. İbtidai və orta təhsilini doğulduğu Xoyda almışdır. Daha sonra Xoy şəhərində yerləşən Pəyam-nur Universitetini bitirmişdir.

Bədii yaradıcılığa erkən yaşlarında maraq göstərsə də, ilk yazısını 2004-cü ildə dərc etdirmişdir. Hekayə və məqalələri davamlı olaraq mətbuatda çap olunmaqdadır.

“Qarı Ərk” (1998), “Və sənin” (2003) hekayələr kitabının müəllifidir.

Həmid Arğış bədii yaradıcılıqla yanaşı, Güney Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi, təbliği və nəşri ilə də məşğul olur. O, Güney Azərbaycan hekayə antologiyasını hazırlayaraq “80 il hekayəmiz” (2012) adı ilə İstanbulda nəşr etdirmişdir.

SÜMSÜK İT

Günəş batıda olan dağların arxasında gizlənməkdə ikən, neçə bulud hərdən günəşin qabağından keçib çöldə ölü kölgələr törədirdilər. Beynəlxalq yolda böyük və kiçik maşınlar sürətlə gəl-get edirdilər. Göyün sol böyrü narıncı rəngdə idi. Gahdan sərin yel əsib, çölün ot və tikanların oyuna tuturdu.

Yolun qırağında, böyük bir daşın kənarında bir it uzanmışdı. İtin uzandığı yer, şəhərə yaxın bir kəndin torpaq yolu ilə caddənin qovuşacağı yeri idi.

İt, ruzigarı kimi qapqara rəngdə idi. Çox arıq və gücsüz nəzərə gəlirdi. Sağ qıçı üstə bir yaranın dövrəsində neçə çibin fırlanır, gahdan da yara üstə qonurdular. İt isə quyruğu ilə onları qovurdu. Qanı qurduğu yer neçə günlük bir yara idi.

Artıq sürü itinə bənzəyən bu itin quyruğu çənbərəli, qu-laqları da kəsik idi... İndi aralarda qalmış bu it, bir zaman özü görkəm və ötkəmliyə malik idi. Qidası vaxtında hazır olar, vaxtında gedib yuvasında yatardı. Amma ruzigarın çox oyunu olar. Bu it təzəlikcə sümsük it olmuşdu...

Bundan öncə, bu yola yaxın bir kəndin çobanının davar itiydi. Onun işi yüz iyirmi iki davardan müğayit olmaqdı... Bir gecə qurd sürüyə çatır, iki davarı tikə-parça eləyir. Bu isə çobanın yuxulamasına görə idi. Amma çoban iti suçlayıb, davarların zəngin yiyəsinə deyir: “Bu itin davarları qorumağa bacarığı yoxdur”. Ancaq itin gunahı yox idi. Çünki yüz iyirmi iki davardan müğayit olmaq dörd-beş itin işiydi, amma davarların sahibi öz malını təhlükədə gördükdə iti o gün təpiklə eşiyə atdı. Qıroş adlanan it neçə el ərbabına vəfalı qalmağının mükafatın almışdı... İt neçə dəfə ərbabının qapısına və sürünün dalınca getdi, amma hər dəfə neçə söyüş və təpiklə qarşılaşdı... Onun yerinə iki it gətirmişdilər. Bəlli idi ki, neçə gündən sonra ləyaqətsizliklərin göstərəcəklər. Qıroş qovulduqdan sonra daha

qalmağa bir yer tapmadı. Küçələr iti olmuşdu. Uşaqlar əvvəllər qorxub-çəkinərdilər, amma yavaş-yavaş üzləri açılıb, ona daş atmağa başlayırdılar. Qıroş əvvəllərdə hirsələnir, hafildayırdı. Neçə gün onları qapdı. Amma gördü ki, bu işi onları artıq öcəşdirir... Daha onların daşlaması qabağında dinmirdi. Neçə gün öncə bir ufacıq uşaq ona bərk öcəşirkən onun yanın qapdı. Uşağın anası gəlib ağacla o qədər vurdu ki, iki gün yerindən durammadı... Dünən uşaqlar onu daşlayırdılar; qıçı bərk yaralandı... Axırda kənddən çıxıb axsaya-axsaya qaçmağa məcbur qaldı. İt məcbur idi ki, bər-biyabanı bir tikə yemək üçün dolansın. Amma hər öynə ac qalıb, eləcə yatırdı...

İt yatakən qəfildən bir maşın səsi yuxusunu pozdu. Ət aparan bir kamyon, itin yanından keçib getdi. İtin burnuna ət qoxusu dəyincə can tapdı. Tez ayağa durub kamyonun arxasınca qaçmağa başladı. Qıçının ağrısına, inciməsinə baxmayaraq, sürətlə kamyonun dalınca qaçırdı. Günəşin son saçaqları gövdəsini artıq arıq göstərirdi. İndi bir tikə sümük dalınca qaçan bir zaman ət qaynağının qoruyucusu idi. Amma ət maşını ilgim hökmündəydi. Bir göz qırpımında yox oldu. Qıroş daha qaçmayıb dayandı. Geri dönəndə kəndin daş-torpaqlı yolunda tozdan yaranan bir dumanın yaxınlaşmasını gördü. Günün batmağa yönələn saçaqlarında bu tozun nə olduğu bəlli deyildi. Duman yanaşdıqda bir maşın olduğu aydın oldu. İt maşını gördükdə ona sarı qaçdı, bəlkə bir zad onlar atalar...

Maşında dörd kişi oturmuşdu. Birinin qolu açıq yaşıl paltarları vardı. Qarnı yoğun olan bir kişi çiyinlərinə qara rəngdə bir arxalıq atmışdı. Başına da ağ bir börk qoymuş, “hamam boğçasına” oxşayırdı. Sürücünün yanında gənc qılıqlı bir oğlan oturmuşdu. Sürücü isə qara saqqal bir kişi idi. Bunun paltarları kirli idi. Özü də üç nifrin tərsinə deyib, gülməkdə iştirak etmirdi. Yoğun kişi sürücüyə xitabən: “Yavaş get! İstəyirəm bu itin hesabına yetişəm”, – dedi.

Yanıdakı: “Yazıqdı!.. Buraxın getsin!” – dedi.

“Yox, qoy onu hürməkdən salım...” gülə – gülə cavab verdi.

Üç kişi güldülər. Maşın əsas yola çatarkən sürətdən düşdü. İt artıq öcəşib maşına sarı qaçdı. İndi düz maşının sağ tərəfində qaçırdı... Gözləyirdi ki, indi aclıqdan çıxacaq. Amma bilmirdi bu birtərəfli alverin çörəyi olmaz...

İt dalı qapının kənarında qaçdıqda, birdən maşının qapısı açıldı. İt içəri təpilmək istədi, amma təzəcə başı qapıdan içəri girmişdi ki, qarnı yoğun kişi qapını kiplədi. İtin başı qapı arasında qaldı. Birdən qapı açıldı. İt yerə sərildi. İtin başı gicəldi. Daha dövrəsini aşkar görmürdü. Gözləri qaralmışdı. Maşın sürətlə uzaqlaşdı. Dünya başına fırlanırdı... İndi düz yolun ortasında idi. Amma heç yeri görmürdü. Tovlana-tovlana yeridi...

Birdən bir qaraltının yanaşmasını duydu. O bir yük maşını idi. Amma o tərpnəmədən təqətsiz bədəni yük maşınının ağır təkərləri altında qalıb əzildi və yolun qara təkiniə yaxıldı.

İndi günəş tamamilə batmışdı...

CƏHƏNNƏM İLİYİ

Sınmayan və əyilməyən insanlara ithaf

Kimsə onu satmışdı ki, yazın ilk günlərində, ətirli və su pərdəsindən yaranan bir könül oxşayan havada qamarlandı... Gözlərinin önündə qara və ulu kölgələr çaxnaşırdılar. Ağzında acı bir ağrını sezirdi. Ürəyi şiddətlə çırpınmağa başlamışdı. Damarlarında axan qanlar dalğalanırdılar. Bədəninin key olmadığını duyurdu. Tövşüməyə düşmüşdü. Dərin və ağır bir boşluqda görürdü özünü. Qulaqlarında bağırtı səsləri məhv olurdu...

– Deyəcəyəm... Hər nə istəsəz... – öz bağırtısından danışdı. İndi kamil ayılmışdı. Otağın ortasında idi, yataqda... Neçə ləhzə heyranlıqla öz ətrafına baxdı. Otağın tavanından

qaranlıq yağırdı. Açıq pəncərədən gümüş saçaqlı ayı axtarmağa tərpendi. Qara buludlar ayı boğmuşdular. Otağın dərin sükutu sancırdı qulaqlarını. Yanında yatan qadına baxdı, onun çılğın baxışlarına... – Yadıma gəlmir... Yadıma gəlmir nələr demişəm... Heç yadıma gəlmir nələr başıma gətirdilər... – Sən ki... – qadın boğultulu səslə bir zad demək istəsə də: – Dinmə, bir zad demə – onun sözünü kəsdi, – hətmən yenə istəyirsən deyəsən çox fikir eləmə, onlar insan yox, heyvandırlar, hər zad düzələcək...

– Yox!.. Bu dəfə başqa bir zad demək istəyirəm, – qadın tutqun bir səslə dedi.

İçərisini yandıran sözləri dışarı tökməkdən utanırdı. Üç ay idi ki, onun bu davranışına adət edə bilməmişdi. O, gecələr müxtəlif vəziyyətlərdə yuxudan daşlanırdı... Qan-tər içində, heyranlıqda... Sanki dərin huşsuzluqdan ayılıbdı. Gahdan da onu yerini batırmış görürdü.

Pəncərədən əsən yel pərdəni xış-xışa saldı. Hələ dərin bir boşluqda çabalayırdı. Qadın isə dərin bir narahatlıqda, sükutda. Qadın onun bu qeyri-adi işlərinə nə səbəb olduğunu düşünmürdü. Başına nə gəldiyini ondan soruşanda, dərin bir boş uçurumda tapırdı onu. Qaranlıq bir otaq... Bədəninin heç bir yerində yara, ya əzilmə izi tapmamışdı. Gahdan düşünürdü: “Qorxudublar... Ya da...”. Burda qorxurdu... «Hətmən beynini yuyublar». Bu barədə çox qorxulu zadlar eşitmişdi.

* * *

Yenə dərin bir qaranlıq uçurumda çabalayırdı... Qadın sükutu pozdu axırda:

– Yadındamı, bir gün dedin, şeirlərimlə millətimin düşmənlərinə od yağdırıram?..

Üzünün rəngi ölülər kimi idi. Yenə qan-tər içində idi. Keçən gecələr o ayılmamışdı, qadın düşünürdü yenə hər zad əvvəlki kimi olmaqdadır... Amma yenə bu gecə bir bağırçı ilə

ayılmışdı. Qız çağından onun şeirlərini diqqətlə oxuyardı. Elə onu onla tanış edən dilsiz, ancaq sözlü şeirlər idi. O, şeirlərinə də inamlı və yüksək ruhlu bir şair kimi yaranırdı...

İndi isə qadın şeirlərdən söz açmaqla ona ümid vermək istəyirdi... Şeirlərim... şeirlərim... şeirlər... Bir bomba beynində partladı. Bədəninə aydın bir titrətmə qondu. Sanki bədəninə bərq yapışdırmışdılar. Titrədikcə uçurumlar dolur, qaranlıqlar geri çəkilirdilər zehmindən. Ağ bir otaq... Acı bir iynə...

– Buzlu bir su gətir... Yanıram... Səssiz ağlayan qadın neçə ləhzə ona baxdı. Onun səsinə gizli bir inam duydu. Ayağa durdu su gətirsin... Boğazından içəri axan su içəri alovun söndürə-söndürə mədəsinə doldu. Hələ də yanğınlıq duyurdu. Yenə su içdi. Pəncərəyə qonan buludlar ayın önündən yavaş-yavaş geri çəkilirdilər. Yenə əzbər bildiyi təhlükəli şeirlər zehmində idi. Zehninə qonan tozlar indi kamilcə silinmişdi...

Axşamüstü idi. Çalışdığı dükanın qapısını bağlayıb evə sarı gedirdi. Yenicə çapa verdiyi şeir kitabı çoxlarının məzəcinə uyğun düşməmişdi. Biri telefonda demişdi: «Şeirlərində çoxlu zadırlara sataşırısan, bu şeirlər başını uduzacaq». O isə gülüb yalnızca: «Mən şairəmsə, millətimin söylər dili olmalıyam», – demişdi.

Əlindəki siqarı xiyabanın quru arxına atdı. Maşın dalınca idi, evə getmək üçün... Bir anda önündə ağ bir maşın dayandı. Hələ əlini cibindən çıxartmadan, bir quş kimi yerdən qalxıb özünü maşının içində gördü. Qollarından sərt yapışan əllər tərənmə gücünü almışdılar ondan... Gözlərinə bağlanan qara parça sancırdı gözlərini... Gözləri açılarda özünü qəfəs kimi bir otaqda gördü. Qara bir stul üstə bağlanmışdı əllərindən, qollarından. Neçə ləhzə ətrafına baxdı. Neçə kölgəni mat bir şüşə arxasından seçə bildi... Ətraf otaqlardan gələn qeyri-adi və vəhşi bağırta səsləri qorxu salmışdı canına. Önündəki masa üstündən üzünə şaxan közərmə lampanın işığı qamaşdırırdı gözlərini. Sol qoluna sarı baxdı; qolundakı saati işləmirdi...

Qıçları neçə müddət idi qaşınmağa başlamışdı. O anda hazır idi hər nəyin versin, ancaq bir dəfə özünü qaşısın. Dizləri alışırdı. Sanki od vurmuşdular onlara... İndi bədəninin tamam yerləri qaşınırdı. Ətrafındakı boğultulu və anlaşılmaz səslər onu daha vəhşətə salmışdı. Gözlərinə vəhşicə şaxan lampanın işığı söksə də, onları açıq saxlamağa cəhd edirdi. Ətrafında vız-vız səsləri ucalırdı. Dərin bir çılgınlıqda özünü hiss edirdi... Başu üstə birini gördü. Özü görünmürdü. Başu lampanın işığı arxasında qaranlıqda idi. Birdən sağ qolunda acı bir ağrını sezdi.

– İndi qıfillanmış diliniz açılar... Cəhənnəm iliyi açardır... Nəfəsin duydu üzündə... Gözləri şüşə kimi saf və ehsassız idi.

Bir gizlin qorxu canına doldu. Səsi qurudu. Neçə ləhzə səy etdi özünü itirməsin. Lakin damarlarında qan yerinə dağ qurğuşun dolanmasını birdən ehsas etdi. Əlləri keyləşirdi. Barmaqların tərptəməyə çalışdı, tərptənilərin duymadı. Gözlərinin dərisi çəkirdi, bir kimsə maqqaş ilə çəkirdi sanki... Dişləri qıfillandı. Nəfəs çəkmək yavaş-yavaş çətinləşirdi. Nə üçün o vəziyyətə düşdüyündən xəbərsiz idi. Öz vüqar və durumun saxlamağa çalışdı. Səhənd dağı gözü önündə idi. Bəzz qalası dumanda; Babək atlıları ilə məhv olurdu uzaqda... Bir qalın çən dağı bürüyürdü...

Neçə ləhzə idi adi haldan çıxmışdı. Sudan dışarı düşmüş balıq kimi yerə-göyə atılırdı. Otağın sərin havasında havasızlıqdan boğulurdu. Dərindən tövşüyürdü, dalbadal. Ağır gələn nəfəsi boğazından xırıltılı səslə eşiyə çıxırdı. Yavaş-yavaş üzü qaralırdı. Boğazını sıxırdı bir kimsə sanki. Gözləri hədəqədən eşiyə çıxmışdı. Neçə ləhzə idi nəfəs çəkməyi duyulmurdu...

Qadın onun hər an qiyafəsinin dəyişməsinə görəndə axırda: – Nə oldu sənə?! – deyə soruşdu – Qorxubsanmı!?

Başın buladı:

– O ləhzələri bir dəfə də yaşamaq istəmirəm. Bilmirsən, o ağ otaqda huşun başına gələndə, min dəfə arzu edirsən... arzu

edirsən, nə istəyirlər verim, ancaq məni buraxsınlar... Bir dəfə də o cəhənnəm iliyin təcrübə etməyim... – Hansı... ağ otaq... nə cəhənnəmi?! – təəccüblə soruşdu. – Burax!.. Çox dəhşətlidir... Deyə bilmərəm... – Döydülərmi səni?

– Kaş döyərdilər... Bax, iki yol ayrımında qalmışam. Bil-mirəm nə edəm...

Qadın gözlərinə baxdı. Neçə ləhzə sükut yarıqaranlıq ota-ğa hakim oldu.

– Mən sənin şeirlərinə inanıram... Onlarda olan mənalara da... Hətmən millət də sənə inanır. Bir gün bu ölkə sənə gü-vənəcək! – Bilirəm... Bilirəm nə edim...

* * *

Ədəbiyyat və incəsənət məclislərində yeni bir kitabdan söz-söhbət gedirdi. Hamı o kitab haqqında qızgın bəhslər edirdi. Özəlliklə, onun bir şeiri haqqında ətraflı bəhslər olu-nurdu. Hamı o şeiri cəsarətli və təhlükəli bilirdi... O şerin adı «Cəhənnəm iliyi» idi.

TİKANLI MƏFTİLLƏR

Neçə dəfə idi ki, tikanlı məftillər arxasında durmuş, ma-raqla o taya baxırdı .

Tikanlı məftillərdən neçə metr o yanda, enli çay, özünü sahilin daşlarına çala-çala qaranlıqda məhv olurdu.

Neçə gün idi ki, bu məntəqəyə əsgər verilmişdi. Hələ özünə bir yoldaş tapmamışdı.

Neçə yerdən çayın üstünə körpü salınmışdı. Körpülərin ətrafında zəncir, zəncirlərin kənarında silahlı əsgərlər...

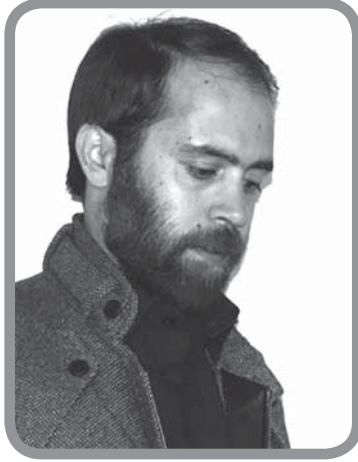
İliq havada, kənardakı körpüyə baxdı. İki sahili bir-birinə qovuşduran körpü üstə kimsəni görə bilmədi. Dərin bir sukut-da, suyun şırıltı səsindən, qulaqları qamaşırdı. Heç bir umu-

du yox idi buraya düşsün! Ölkənin son sərhədi bilirdi buranı. Dərsdə coğrafiya kitablarında belə oxumuşdu. Araz çayı və onun qolları neçə ləhzə gözünün önündə dayandı... Şirin bir əfsanə bu...

Üzbəüz sahilədən sərin bir yel tanış bir mahnı səsini gətirirdi bu taya, sudan, məftillərdən aşağı-aşağı ... uşaqlıqda da belə bir mahnını dinləmişdi, anasının və atasının sazının tellərindən ... buraya gəlmədən demişdilər: “Ölkənin sərhədində xidmət etməyə gedirsiniz! Çox ehtiyatlı olmağınız gərəkdir”.

Neçə ləhzə dərin bir uçurum tərkində özünü gördü, ilhamlı səslər içrə... dərinədən tövşüdü. Əllərini ətrafa açıb qaranlıqda ətirli havanı dərinədən sinəsinə çəkdi. Çox tanış idi bu havanın qoxusu. Yüngüllük duyurdu özündə... Bir daş götürüb tikanlı məftillər üstündən suya atdı... Üzbəüz sahilədə çox uzaqlarda, bəzi yerlərdə çıraqlar pırıl-pırıl yanırdılar ... O taydan isə bir daş suya atıldı. Diqqət etdi; onu gördü. Özü kimi bir əsgər idi o. Əlin tərpətdi ona. Sonra sağ əlin irəli uzatdı. Sanki onunla görüşmək istəyirdi. Aralarında enli bir çay olsa da, əlində bir qızgınlıq və istilik duydu. Ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı.

Axşamdan yatağa girsə də, səhərəcən heç yata bilmədi. Sanki boğazına bir zad tıxanmışdı. İndiyəcən belə bir vəziyyətlə qarşılanmamışdı... Sürətlə axan çay, hər iki ölkənin adının bir olduğu, tanış mahnılar və hər zaddan artıq tikanlı məftillər onu fikrə salmışdı.

VALEH ŞİRİ

504

Valeh Şiri 1977-ci ildə Güney Azərbaycanın Ərdəbil bölgəsinin Kələdərə kəndində anadan olmuşdur.

“Ayaqyalın oxu” (2007), “Sus” (2010), “Vahimə” (2011) adlı hekayələr kitabının müəllifidir.

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox nasir, tərcüməçi və publisist kimi tanınır.

Hazırda Ərdəbil şəhərində yaşayır.

ATA

... Gecə atası evə gələndə daha həmin ata deyildi. Gündə gördüyü, daha doğrusu axşamdan öncə gördüyü ata deyildi!.. Kitablarını qarşısına töküb məşqlərini yazırdı. Məşq yazmırdı. Məşq yazmanı yamsılayırdı... Gözaltı atasını sezirdi. Atası əl-üzünü yumuş, qurulayırdı. Arxası oğluna doğru idi. Oğlan başını dəftərindən qaldırıb hövlnak atasına baxdı. Atası dönəndə tez dəftərinə baxdı. Əlləri işə düşüb nəsə dəftərində yazırdı. Atası otağa keçəndə ayağına qalxıb, “salam” – demişdi. Gündəki kimi, “yorulmayasan” – deməmişdi. “Yorulmayasan”ı ağzında kəsmişdi... İstəmişdi desin, dili ağzında tutulmuşdu. Atası baxanda gözlərini gözlərindən qaçırmışdı. Atası bilmişdi?.. “Niyə belə baxdı?”.

Beyni qarma-qarışıq idi. Boğazına bir qəhər dolmuşdu. Boğazı az qala partlasın deyə, gözləri də dolmuşdu... “Niyə çırpmadım? Niyə çırpmadım təpəsinə?”.

– Hüsnu! Gəl süfrə başına... Görmürsən şam yeyirik? Gərək neçə dəfə bu vurğun vurmuşları səsləyəsən!.. – Anası dillənmişdi.

– Mən yemirəm! – Başını göyə qaldırmadan dedi...

– Gecə yarısı durub süfrə açsan, özün bilirsən daa!

...Oğlan susdu. Dinib danışmadan əlləri dəftərdə yazırdı. Gözaltı atasını sezdi. Yemək yeməkdəydi... “Niyə çırpmadım!.. Niyə çırpmadım təpəsinə?”. Özü ilə barışammırdı. İncə beynində oxuduğu kəlmələri axtarırdı. Canını özünə bürüyən qaranlıq duyğuya bir sözcük tapammırdı. Dartınırdı. İstədiyini dilinə gətirə bilmədən, alını tərə basılmış, qızdırma canına dürtülmüşdü. Dişləri sıxılıb qıfillanırdı. Əlləri titrəmədə, qələm əlində oynayırdı.. “Niyə çırpmadım? Niyə?.. Niyə yumurtaları təpəsinə çırpmadım?”.

... Süfrəni yığışdırıb, çay içirdilər. Anası çaya səsləmişdi... Eşitməmişdi... Çayı gətirib qabağına qoymuşdu.

– Bəsdi daa!.. Nə qədər yazıb-pozacaqsan!.. Götür çayını iç. – Qələm-dəftəri əlindən alıb büküb qatladı. Dayanmadan sözünün ardın tutub: – Axşamnan gözün zilləyib o kar-kağıza... Deyən də yoxdu, kor olarsan bala bəsdi! – Üzün ərinə doğru tutub demişdi.

– Nə işindi qoy yazsın daa! – atası dedi.

ÜRəklənib atasına baxdı. Nəsə istədi desin. Soruşsun. Nə təhər desin! Nə desin?.. Söz boğazında qaldı. Başını aşağı saldı. Sifəti qızarıb qaraldı.

“Niyə?”.

Dəftərini yenə açdı.

“Taq”. Qələmin ucu, əlinin sıxısı altında sındı...

* * *

– Get dükana, atandan iki dənə yumurta al gətir... – Anası dedi, – Küftə salıram tez gəl!

Axşam çağı idi. Dükana getdi...

* * *

... Neçə yol “Ata” dedi... Atası eşitdi, eşitmədi?.. Bilmədi. Atası qəfəsəyə sığınmışdı. Gözləri qarşısındakı çarpayı üstündə oturan kişinin üzündə idi. Yabancı kişinin gözləri atasının üstə bərəlməmişdi. Atası qəfəsəyə sığınmış, huyuxmuşdu... Yenə:

– Ata! Ata! – çağırdı. Eşidilmədi!..

Kişi əlin üzünə ayna eləyib:

– Əlimin içi kimi tanıram! – Atasına deyib susdu.

Atasının rəngi ağarmış, gahdan əlləri əsirdi... Kişi gözləri ilə atasına hədələnirdi. Nə olmuşdu? Bilmirdi. Heç vaxt da bilmədi... Kişiyə qarşı içərisində bir nifrət yarandı... Saxlaşmamadı.

– Ata! – ucadan dedi. Döndü. Kala-key rəngi atmış dili tutar-tutmaz:

– Nədi oğul? Qaç get evə!

Salam, xanım!

Dayanmadan:

– Anam dedi ki, iki yumurta ver... – Kişi qırcandı. Atası qıçların sürüyə-sürüyə yumurtaları gətirib verdi. Əlləri oğlanın əlinə dəyəndə, oğlan üşündü. Sankı can bədənindən çıxmış idi. Ruhsuz bir cisimdi.

“Ata niyə əllərin belə soyuqdu?” – sorğu beynində yarandı.

Kişi qırcandı:

– Oğlundu? – dodağın çəkə-çəkə soruşdu.

– Nökərindi! – atası deyib kişinin yanına getdi.

Kişi sırtıq baxışla oğlanı ətək-baş sezdi. Gözlərini atasının üzünə bərəlti... Kişiyə qarşı nifrət damarlarında yenidən axışdı. Əlindəki yumurtalara baxdı. İstədi kişinin təpəsinə çırpın. Əlin qaldıranda:

– Oğul nəyə durmusan? Qaç get evə! – atasının səsi titrəyirdi.

Atasının sözü qurtarmamış kişi çımxırdı:

– Tula!.. Cəhənnəm ol!..

* * *

... Oğlan dükandan qaçmışdı...

* * *

... O gecə dəftərində yazdığı məşqi başdan-başa ata idi.

SALAM, XANIM!

... İki il büsbütün mən bu xanıma salamladım, sübhlər yuxudan oyananda. İlk dəfələr salamı ucadan deyirdim. Zaman aşırımı ilə salam səsi dilimdən kəsildi. Səssiz salamımı səsim çıxmadan deyirdim. Adət olaraq sübh yuxudan duranda kimsəni görmüş olsam salamlayıram. Sanırdım eşidib cavab

vermir. Zaman aşırımını cavab tapmağı düşünürdüm. Tapa bildimmi?.. Tapıntı yerində!.. Özüm də susqunluğa düşdüm.

* * *

...Unudammıram. Uzlaşammıram o gün gördüyüm olaynan!.. Həyətə çıxdım. Su kranını açıb, hovuz başında əl-üzümü yuyurdum. Dəhlizin iki tağlı qapısı tam açıq idi. Qarı Lehistan səndəlinə əyləşib, barmaqlarını uzun çəliyinin başında bir-birinə salmış, çənəsinə dayaq idi. İlk dəfə o evə daşınandan qarını belə görmüşdüm. Lehistan səndəli, oturmuş halda əlləri çəliyin başında bir-birinə salınmış, çənəsinə dayaq idi. Gözləri düz həyət qapısına dikilmiş... Bu mənim gözlərimdə naxışlanmış əbədi bir şəkil idi qarıdan.

Gözlərim gördüyünü duymaqla, dilim səssiz salamını dedi... “Ötən gecədən səndəlin üstündən tərپənməyib?”. Vaz keçdim. Otağa qayıdıb, rənglərimi yenidən palet üstə sıxdım. Bumun qarşında dayandım. “Yəni gecəni heç yatmayıb?.. Olmaz!”. Fırçanı götürdüm. Ağ rəngi yaydım... “Elə bil rəngi bir az saralmış idi?.. Eləmi?.. Yox! Elə bil ağarmış idi... Pərdəni çək, yana bir bax... Dəhlizə kölgə çöküb görünür... Vaz keç. Məyər həmişə belə deyil?.. Niyə!.. Ancaq ötən gecə yatmayıb? Gün çıxmadan gəlib səndəldə oturmazdı!.. Nə edim?.. Otur çayını iç... Hansı çay? O ötən gecədən qalmışdı... Yaxşı, bir təzəsin dəmlə... Danışma görüm. Deyəsən, gün dəhlizə dolur. Bir az dözsəm qarı kölgədən çıxar... Sifətinin rəngi burdan bəllənər... Gün saçsa yəqin. Necədi, ayaqyolu bəhanəsilə həyətə çıxasan... İndi gəldim?.. Nə olar, bir də get. Bəlkə ayağın sürüşmüş ola?.. Nə bilim... Bilmək istəyirsən?.. Yəqin... Tərپən... Pərdəni burax. Günəş kölgəni basmaz. Dəhlizin bir yönü batırdı... Neyləməli?”

İçərim gərginləşirdi. Get-gedə azacıq olsa da, içərim dalğalanırdı. Gizli bir... Ad tapammıram üstünə taxam. Canımda yırgalanırdı. Bəlkə irpə adlandıram!.. Açıq-aşkar qorxuda,

o gizli adı, bilinməz gücü alqışlayırdı. Qorxudan dilə gəldim. Başladım özümlə danışmağa. Bəlkə danışqla canıma dolmuş bu soyuq qorxunu yuyam? Yaramadı, işə gəlmədi... Canımı dişimə yığıb məchula doğru yönəldim... Şəpirləri ayağıma keçirmədən, ayaqyalın otağın qapısını cırıldatmadan açdım. Gedib dəhlizin qapısında dayandım. Günəş doğu yönümü qızdırmada, batı yönüm kölgədə titrəmədə... Nəfəsimi ürəyimə qapsayıb dəhlizin ağzından keçdim. Bir anlıq olsa da qarını, çökmüş dəhlizdə sezdim. Çevrələnmiş soyuq qaranlıqda, yumurta sifəti ağappaq. Bir də qayıtdım. İyirmi bir saat idi səndəkindən tərپən-məmişdi. Düzdür, mən bu evə daşınandan hər kəs öz işində idi. Kimsə kimin işinə qarışmazdı. Hər kəs öz durumunda... Kimsə kimin otağına baş uzaldıb girməzdi. Amma indi qarı hər şeyi vurmuşdu bir-birinə. Qaydanı pozmuşdu. Daha dayanmadım. Sanışdığım sözlərimlə toxdaqlaşdım... İlk yol olaraq dəhlizə ayaq basdım. Ürəyimdə “Salam, xanım” deyə-deyə!.. Üşündüm. Burnumu geri çəkdim. Canım bir təhər titrədi. Dəhliz nə soyuq idi, nə də isti. Bu hava ilə tam yabançı idim...

“Xanım!” – yavaşdan onu səslədim. Bir dönə, iki dönə xanımı səslədim. Cavab çıxmadı.

Üçüncü dönə xanımı səsləyərkən səndəlin arxasına iki yol döydüm qapı tək: “Taq! Taq!”.

Çəlik iki bölündü.

“Şarap!” – Xanım üzüquylu yerə sərildi!..

“Taq-taq!” – qapı döyüldü.

* * *

“Çömbələk dığırlanar yerini tapar! – Kirayəçi dedi, – lap belə axtarib yerini tapmısan. Daha axtarma. Sənə bir otağım var lap belə öz yaraşığında”.

Bir ucuz, dinc və susqun otaq istədiyimi bu çal papaqlı kişiyə açıqlamışdım. Yorğun-arğın süzdüyü çayı nəlbəkiyə töküüb içdim.

“Aylığı vaxtli-vədəli gətirib özümə verməlisən. Bundan başqa sözüm yox”. – Sağ əli ilə açarı torbalanmış cibindən çıxarıb, sol əlimi açdı. Açarı ovcuma qoyub yumdu. Əlim əlində gizləndi. Əlimi sıxdı. Şaşırb üşündüm. Gözləri parlayıb, şaqqıltı ilə güldü. Ara-sıra ağzında yerləşən sapsarı dişləri dışarı pırtladı.

“Püf! – Ağzının suyu üz-gözümə püskürüldü. Şinelimin qolu ilə üzümü sildim. – Ondan başqa get-gəlini də özün bilərsən!.. Çalış çox get-gəl olmasın”, – deyə artırdı.

“Mən get-gəl adamı deyiləm... Başım özümdə”.

“Daha yaxşı! Niyə dayanmısan?”

“Unutmuşan ünvanını”.

Söz ağzımdan çıxan kimi ətək-baş məni sezib, gözləri gözlərimə zilləndi... Çəkdim. Addım-addım geri qayıdıb divara söykəndim. Kirpik çalmadan gözləri bərəlmişdi. Kirpik çaldı. Nəşə yanılmaya bir də ətək-baş sezdi.

“Məyər bilmirsən hara gedəcəksən?”

“Haradan bilim?”

“Bilmirsən?.. Bəs burada nə qayıırısan?”

Susdum. Ağzımı açdım. Yenə susdum. Danışdım, səsim çıxmada. Dodaqlarım tərənşə də səsim çıxmada... Qolunu qoluma salıb daxmadan bayıra çıxdıq. Şəltəsinin qoxusu gözlərimi yaşartdı. Bayırda qolumu sıxdı. Gözlərim qurudu...

“Buradan düz gedərsən dörd yol ayrımına. Sonra sola dönərsən – Qarağacdı. Qarşında bir darısqal küçə. İki tağlı bir taxta qapıdı... Barmağı ilə yolu göstərdi, görüşərik” – sözün yeyib dodağın dişlədi.

Sap-sarı dişləri dışarı pırtlayıb, yaş öskürüb, quru güldü. Solaxaydan, kürəyimə güpsəyib düz yola saldı... Mən təzə bildim o solaxay imiş. Kürəyimə yatımlı yatırtmışdı...

“Qayıt bura!” – arxadan səsləndi.

Açarı alıb:

“Qapı açdıq” – dedi. Püskürtü ilə quru-quru üzümə güldü. Yaş öskürəkdən keçinib iki əlli qarnını tutmuşdu. Gözlərim

Salam, xanım!

dəhşətə dolmuş, az qala kasasından pırtlasın, əllərimi gözlərimə basdım. Artıq keçinib dizlərinə çala-çala quru şaqqılıya düşdü. Qara soyuqdan sümüklərim giziltidə, iliklərim iniltiyə düşdü. Arxama baxmadan dönüb qaçdım. Səsi kəsilmədən arxamda quru-quru püskürüb keçinirdi...

* * *

... İki tağlı qapı yarım açıq idi. Eşik tağına günəş saçmışdı. Kölgəsi dalana açılan qapının çiyinlərinə ağırlıq edirdi. Ev çökəkdə idi. Dam-daş külələnib yerə batmış idi. Qapını bağlayıb, qaranlıq və darısqal dalana yenən yeddi qat pillələri yendim. Dalanın duvarları şəh çəkmiş, bumbuzdur. Özümdən asılı olmadan əllərim qoltuğuma basıldı. Bir anlıq olsa da qızışdım. Əllərimi hövküyüb həyətə keçdim. Pişik evə qaçdı. Günəş saçırdı. Canımı yumşaldırdı. Gərnəşib, əlim ağzımda əsnəməkdə quruyub qaldım. Qarı dəhlizin ortasında səndəlin üstə əyləşmişdi. Dəhlizin qapısı taybatay açıq idi. Əlimi yanıma salıb əyin-başımı düzəltdim. Ev yiyəsinə “salam” dedim. Cavab eşitmədim. Qarının gözləri gözümdə, uzun çəlik əlində çənəsinə söykənmiş idi. Nə iş gördüyümü bilmədən uzun zaman durduğum yerdə dayandım... Qarı Lehistan səndəlindən qalxıb yola düşdü. Qıçların çəkə-çəkə... Dəhlizin qapısında kölgədə dayandı. Çəlik əlində həyətin doğusunda yerləşən otağı göstərdi. Anladım. “Hə xanım!” – dedim. Yenə məni eşitmədən çəliyini batıya doğru mavalı göstərdi. Dinib-danışmadan ayaqların sürütləyə-sürütləyə çəlik əlində gedib səndəlində oturdu. Hamamı eşiyə getməli idim. Kirayəçi anlatmış idi:

“Qadın hamamına getmək olmaz”.

İlk və son dəfə idi qarını ayaq üstə görürdüm. Niyə?.. Bir yol da gəlib mənim yanımda halva yemişdi... Dayandığım yerdə qarı ilə göz-gözə durmuşdum. Geri çəkilib otağıma sarı yola düşdüm. Qarının gözləri yenə həyət qapısına zilləndi...

* * *

... Səhər çağı həyət yaş idi. Yağış yağmışdı. Bəlkə də gecə qarı ağlamışdı. Zarılısı gecəni qoymamışdı yatam. Pişiyin də iniltisi bir yandan!.. Günəş saçırdı. Cola-cola çuxurlarda yığışan yağışın suyu par-par parlayırdı. Yerə baxdıqda özümdən başqa bir kimsəni görmürdüm. Həyət aynalıq idi. Şəklimi tərsinə görürdüm. Ara-sıra buludlu göy başım üstə sərilmişdi...

“Miyu!”. Pişik miyoldadı. Şəpət tayını ayağımdan çıxarıb pişiyə doğru tolazladım. Gündüzlər sümsünməyə gedib qarını tək buraxır. Bəlkə də cütləşmiş idi. Gecə yarısı da evdə tapılanda erkəklərnən miyoldaşib, məni yuxudan eləmişdi...

Pişiklərin quru-quru miyoltusundan, boğuşub atışmalarından dik yerimdən daşlandım. Elə diskinib qorxmışdum ki, səhər onunla hesablaşmanı özümə söz verdim. Qaranlıq yer-göyü qovuşdurmuşdu. Yuxum qaçmışdı. Yorğanı başıma çəkib, yenidən yatmağa can atdım. Gözlərimi bərk sıxdım. Yuxum gəlmirdi. Sağ-sola axındım... Yavaş-yavaş yuxu gözlərimə dolurdu... Qulağım pıçılıtya düşdü. Nəsə bir səs gəlirdi. Saymadım. Səs ucalırdı... Qulaq yatırdım... Qarabasdı deyildi. Pıçılıtya həyətə özünə bürümüşdü. Yavaş-yavaş axınıb yatağıma dolmuşdu...

Haradandı?.. Bilmirəm!.. Olmoya qarının otağındandı?.. Ola bilməz. Qarı danışammır... Qulaq as, səslər çeşitlənir. Deyimləri fərqlənir... Bəlkə qarının evinə doluşublar... Ola bilməz. Nəyi var onun... Bir güzgüsü, bir darağı... Güzgüsünün də üzünü həmişə divara sarı çevirir... Ancaq özünə baxanda güzgünü üzünə çevirir... Deyirəm, səncə qarı laldı?... Ola bilməz... Bəs bu pıçılıtlar nədi?.. Haradan bəlli qarının ola... Bir qulaq as... Qarı səsinə oxşamır... Uşaq səsi ağlayır... Doğrudan elədi... Durum görüm nədi?.. Dayan, dayan! Arvad-uşaq səsi bir-birinə qarışıb... Görən qarı eşidir? Bilmirəm? Eşitsəydi, salamıma əleyk deyərdi... Bəlkə özü ilə danışır? Kimsə ilə danışmadan fikirləri dilə gəlib ucadan danışır? Qorxmusan?.. Nədən? Bütün günü qarının dodaqları pıçıldayır. Səsi çıxma-

Salam, xanım!

dan!.. Sus! Səslər boğuntulaşır. Ayırd edilmir. Arı vızvızına çevrilir... Bir təhər gülüşə bənzəyir... Nə! Gülüşə?

Həyət şaqqah səsi ilə doluşdu. Piçiltilər bir-birinə qovuşub sual-cavaba çevrildilər!.. Quru-quru şaqqahlar. Yaş-yaş püskürtülər. Ayırd etmək olmurdu. Səs səsin qarnına girirdi. Pişik inildəyirdi. Kimsə zarıldayırdı... Bu qarı səsi idi. Oxşayırdı. Səs titrəyirdi. Pişiklərin səsi bir-birinə qovuşub iniltiyə düşdülər... Yatağımın altı boşa getdi. Bir anlığa göydə qaldım. Güzgü divardan üzüqoylu yerə düşdü. Dam-daşın ağacları cırıltıya düşdü. Pişik çımxırdı. Dik yerimdən sıçradım. Həyətdə qaça-qaç düşdü. Pəncərədən həyətdə qaçdım... Əllərimi başıma sıxaraq divarın bucağına sığındım... Qarıdan bir səs çıxmadı. Otağı sönük idi. Qap-qaranlıq!.. Həyət bomboşdu...

* * *

...Gözlərində heç nə anlamaq olmurdu. Bomboş, quru, soyuq!.. Qarıdan, beynimdə əbədiyyətə qovuşan şəkil, gündəki gündə gördüyüm Lehistan səndəli. Uzun çəlik. Əlləri çəlik başına qıfıllanmış. Çənəsi çəliyə söykənmiş... Gözləri həyət qapısına dikilmiş idi. Kirpik çalmadan nəsə yol gözləyirdi. Bəlli deyilirdi. İki il tas-tamam idi, qapını döyən yox idi. Gözləri gahdan səririrdi... Özünə aid özəl vaxt ayırmışdı güzgüyə baxmağa. Zaman aşırımı adətləri əlimə gəlmişdi. Günəş tərəm üstə mil dayananda, günü dəqiq yarı böləndə, qarı dəhlizdən otağına keçib güzgünü çevirib baxırdı. Özü ilə gülüşüb, sürmələnilib mızıldaıyirdi. Güzgünün üzün divara çevirib qayıdırdı. Səndəl üstə oturub qarıya baxıb dalırdı... Bu anlarda gözlərinə baxmaqdan üşünürdüm. Soyuqluğu, ürəyimin qızmarın almış, quruluğu da dilimin suyun alırdı. Dişlərim qıfıllanıb quru püskürtüyə düşürdüm. İki qat olub əllərim qarnımda, dizlərimə çala-çala, gözlərim püskürtüdən yaşa dolurdu. Şaqqah çəkib gülürdüm!.. Bu anlarda qarıdan çəkinirdim. Daha doğrusu, günün üçdə ikisi belə durumda idi.

Həyətə çıxanda gözlərimi gözlərindən qaçırırdım. Ayaqyoluna gedəndə dəhlizin ağzından keçməyə məcbur idim. Əlimi gözlərimə qəşşər edirdim. Olmasın ki, gözlərim gözlərin sezsinsin. Hər nə olmasa da gözlər bir-birinə sataşanda tanış olub əski əhvalatlarını bir-birindən yoxlayırlar... Mən də bunun dadını bir yol dadmışdım. Bu mənə nəfəsim var ikən yetər idi...

Axşam çağı idi. Günəşin darıxmış çaqları. Otaqda un qovurub halva çalırıdım. Ağac qaşiq əlimdə, ləyən dolusu una şəkər qarışdırırdım. Birdən qaşiq əlimdə qıvrılıb tova düşdü. Qaşiq əlimdən çıxmış ləyəndə gəzirdi. Şaşırib ağzım yarım açıq, gözlərim ləyəndə qurudu. Həndəvərimə baxmağa qadir deyildim. Udqunan yerdə birisi əlimdən yapışdı. Qaşiq dayandı. Başımı qaldıranda, qarı idi. Çəlik əlində başım üstə dayanmış idi.

Özümdən getmiş, haçan durdum bilmədim. Qaranlıq çökmüşdü. Qarı pəncərənin qəşşərində oturmuş, əli ilə halvanı göstərdi. Anlatdı ki, halva yeməyə oturacaq. Ləyəni qoydum ortaya. Həyət qımırqlaşdı. Bir kimsə gözə görünmədən, səs, pıçılı həyəti ağzına almışdı. Qarı ilə üz-üzə oturmuşdum. Cıncırım çıxmadan. Tərpənmədən. Qarı bir əli ləyəndə halvadan bayıra tolazlayırdı. Dayanmadan əli tova düşürdü. Tova düşdükcə də həyətdən pıçılıtlar kəsilirdi. Səs kəsildi. Qarı durdu. Qıçların çəkə-çəkə dəhlizinə doğru yönəldi... Ləyəndə yalnız bir nəfərin payını saxlamışdı... Ayağa qalxanda şalvarım islanmışdı...

* * *

...Qat-qat istəmişdim bu evdən gedim. Bu gün, sabah iki ilə uzanmışdı. Nə az, nə çox. Düz iki il. Nə işə əl-ayağımın suyu alınmışdı. Əlim işə getmirdi... Xərc yerdə idi. İşləməli idim... Sərgim yaxınlaşırdı. Qırx tər sahmanlamalı idim. Düz qırx tər. Sözsüz-sovsuz!.. Hər gün günəş pəncərədən içəri boylananda yuxudan ayılırdım. Palet üstə rənglərimi yenidən düzürdüm... Nədənsə əlim işə getmirdi... Günəş saçırdı. Qarı dəhlizdə kölgədə əsnəyib gözlərin dalana dikirdi,

Salam, xanım!

kirpik çalmadan. Qarı əsnəyirdi, mən əsnəyirdim. Əsnək əsnəyi gətirər... Qarı əsnəyəndə gözlərim çəmləşirdi. Ağzın açıb üst dodağı göyə yapışmış, alt dodağı yeri süpürürdü. Dodaqlarını yumanda sözsüz gözlərindən üç, yalnız üç damla yaş damırdı. Gözlərin qurulamadan dalana dikili qalırdı. Qarının gözləri dalanda, mənim gözlərim qarıda. Əsnək əsnəyə də, damla-damla yaş ardınca... Dirsəklənib əllərim çənəmə dayaq qarıya dalırdım. Gah qarını unudub, dəhlizdə çəlik əlimdə, səndəldə otururdum. Gözlərimi dalana dikirdim. Qaranlıq və şəh çəkmiş dalana. Dibi həyət qapısına açılan darısqal dalana. Gahdan pişik həyətdə miyoldayıb məni özümə qaytarırdı. Daha qulaqlarım səslərə uymuş, dilim pıçıltıya açılmış idi.

Qarı dəhlizdə idi. Onun yerini yaxşı bilirdim. Onun yerini duyduqda, öz yerimi tapırdım. Özümdə itirilib tapılırdım. Qaynayıb coşurdum. Yenidən quruyub donurdum.

...Qorxum tökülmüşdü. Qorxumun bütünlüyü, canımın dəhşəti o gecə tükəndi... Qaranlıq seyvan salmış, gecənin qarını yırtılmış idi. Məmə yeyəndən pəpə deyənə yuxuda idi. Bütün gözə görünüb-görünməyən canlılardan xəbər-ətər yox idi. Hamısı köksünü almış, toxdaq yuxuya dalmışdılar. Ağır-lıqları bizim həyətdə yırğalanırdı. Dayanmadan, ardı kəsilmədən bir havada... Dəhlizdə bir şirin səs oxuyurdu. Səsi yayılıb evi özünə bürüyürdü. Tərənnüm edən qarı idi?.. Bəlli deyildi. Özümlə danışırıdım. Bəlkə qorxunu otağın canından süpürüb, pəncərədən bayıra tökəm. Avaza qapı açıb “buyurun” – deyəm. Avaz ucalıb yayılırdı. Ucaldıqca da mən artıq özümə dalırdım. Daldıqca avazı içərimdən eşidirdim. Sümüklərimdən. Qadın səsi iliklərimdə avaza açılmış idi. Göy ulduzlarla dolmuş, gecənin çadrası zif-zif işarırdı...

* * *

... “Taq-taq!”. Qapı döyüldü... Quru öskürtü susqun küçəni özünə çulğamışdı...

MƏLİHƏ ƏZİZPUR

516

Məlihə Əzizpur 21 fevral 1979-cu ildə Güney Azərbaycanın Əhər şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğulduğu şəhərdə almışdır.

2003-cü ildə Təbriz Universitetinin psixologiya fakültəsinin bakalavr pilləsini bitirmişdir.

2007-2009-cu illərdə İran Mədəniyyət Nazirliyinin təşkil etdiyi jurnalistika kursunu bitirmişdir.

2010-cu ildə siyasi səbəblər üzündən Türkiyəyə mühacirət etmişdir.

2011-2014-cü illərdə Ege Universitetinin Türk Dünyası ədəbiyyatları bölümündə magistr təhsili almışdır.

Hazırda Hacəttəpə Universitetində xalq ədəbiyyatı ixtisası üzrə doktoranturada təhsil alır.

Məlihə Əzizpur yaradıcılığa orta məktəbdə oxuduğu illərdə başlamışdır. “Yağmur” (Təbriz, 2002), “Dəmir

*sevgi” (Təbriz, 2003), “Bədirlənmiş ay” (Təbriz, 2010),
“Ağ gecə” (Təbriz, 2010), “Su pıçılması” (Bakı, 2010),
“Mənə bir küçə bağışla” (Bakı, 2012) poeziya və nəsr ki-
tablarının müəllifidir.*

*Daha çox şair kimi tanınan müəllifin nəsr əsərləri ki-
çik həcmli hekayə və miniatürlərdən ibarətdir.*

SÖYÜD AĞACI

Evimizin önündə, tam pəncərənin altındaydı o qurumuş Söyüd ağacı. Kiçik-incə bir ağaç idi, budaqları və yarpaqları var idi, amma qupquru ydu. Hər axşam məhəllənin qadınları ağacın altında toplaşib oturardılar.

Surə xanım, Bala Ağdəs, Pakizə xanım, Məşə xanım, Gözəl Fəriba və Lal Hacıyə. Qadınlar söhbət edərkən o qədər ciddi olurdular, sanki dünyanın ən önəmli qonusu üzərində dartsırdılar. Pakizə xanım, oğlu Qadirdən danışdı:

– Maşallah Qadir usta bir başmaqçı olub. Bir az pul yığsa evləndirərəm. Vaxtı keçir da yavaş yavaş. Amma heyvan uşağın fətqi var. O demir, amma mən görürəm da, şalvarından çox bəlli olur.

518

Pakizə xanımın qızı Ruqiyyə, babasının ani ölümündən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş və onların həyatını gerçək bir cəhənnəmə çevirmişdi.

Surə xanımın qızları Məhnaz ilə Şəhnaz, məhəllədəki bütün gənc oğlanları qandırıb, əllərindəki pullarını aldıqdan sonra, onları üz üstə buraxdıqlarını hər kəs bilərkən, yenə Surə xanım özünü onda qoymayıb Məhnaz ilə Şəhnazı öyürdü və onların necə etibarlı və zəngin elçiləri olduğunu söyləyirdi. Qadınlar isə bir-birinin üzünə baxıb susurdu. Bala Ağdəs, ilk oğluna hamilə olduğunun sevincini yaşayırdı. Qayınanasının iynəli sözləri və danlağından qurtaracağı üçün Allaha şükür edirdi.

Məşə xanımgilə kənddən bollu sovqat gəlmişdi. Anasının göndərdiyi qovurma ət, sarı yağ, qurut, girdəkan və ərik qaxı onun ailəsi üçün iki-üç ay yetərli olduğunu söyləyirdi.

Gözəl Fəribanın geydiyi ipək köynək, örtüyü ağ çadra və taxdığı qızıl bilərzik və üzüklər, qadınları qısqandıracaq qədər ona yaraşdı. O, ərinin yeni işindən razıydı və gələn

ay Xəzər dənizinə gedəcəkləri, dönüş başda da Ərdəbilə gedib Səreyində gəzəcəklərini söylərkən, qadınlar həsrətlə onu dinləyirdilər. Lal Hacıyə isə çadrasını özünə məxsus tərzdən örtüb, çadra başından sürüşməsin diyə qulağının arxasına taxıb, söylənənləri başa düşməyə çalışırdı.

Uşaqlar, məhəllədə oynayırdı və Hacı Əkbər, aldığı meyvələri göstərişli bir tərzdə evlərinə aparırdı.

Hər axşam, məhəllədə bir-birinə bənzər əhvalatlar yaşanırdı. Yenə də qadınlar o ağacın altına toplaşib söhbət edirdilər və ara-sıra dedi-qodulara dalırdılar. Sonunda ərləri və uşaqları üçün axşam yeməyi hazırlamağa tələsirdilər.

* * *

Gün ortaya yaxın, bələdiyyə işçiləri məhəlləni asfalt etmək üçün hazırlığa başladılar. Axşam üstü küçə dümdüz olmuşdu. Sabah, o söyüd ağacı da kəsilmişdi və küçə artıq keçmiş görüntüyə sahib deyildi.

* * *

Surə xanımın qızı Şəhnaz, bir dul kişiylə qaçmışdı. Lal Hacıyənin əri ölmüşdü. Gözəl Fəribagil başqa məhəlləyə daşınmışdı. Pakizə xəstələnib yatağa düşmüşdü və başqa qadınlar, hərəsi öz həyatına dalmışdı. Sanki o qurumuş Söyüd ağacı kəsilincə, hər kəsin həyatından da bir şeylər kəsilmişdi. Sadəcə, Hacı Əkbər ikinci arvadını almışdı və yenə də əlindəki meyvə paketləri ilə, göstərişli bir tərzdə evlərinə doğru gedirdi.

MİNİATÜRLƏR

Lal Hacıyə

Bozarmış çadrasını belinə bağlayıb, yep-yekə başmaqları ilə küçənin divarına söykənib avara-sərgərdan baxışlarını gəlib-gedənin üzünə sərir.

Önündən keçərkən gülümsəyib salam verirəm. Maraqlıcasına iki addım irəli gəlib səsinin bütün tutqunluğu ilə “Hələm... Şefin?!” deyə qarşımda dayanır. Yenidən kefini sorub getmək istəyirəm. Arxamca bağırır deyir: “Bahbı... Ahəbə öydü”.

Yanlış duyduğumu sanıram. Geri dönüb qarşısında dayanıram. “Necə oldu?” diyə ondan soruram. Əlini əlinin üstünə çırpıb vəysınaraq təkrarlayır: “Ahəbə öydü”.

Onun sözündən şaşırım, həm də gülməyim gəlir. Ona mırt edib deyirəm:

“Hacıyə! Bəs mənim sırğamı havaxt alacaqsan? Toya gedəcəyəm ha!”

Mənə qaş-qabaq edərkən başını tovlayıb, başmaqlarını sürütləyə-sürütləyə gedir. Yolumun davamını tutub gedirəm. Onunla zarafat etdiyim üçün uzulürəm. Axı, o özü məni gördüyü zamanlar sürəkli ərinin ölməsi üçün dua etməmi istəyirdi, mənə özümü o yola vurub deyərdim: “O ölsə mənə muş-tuluq olaraq nə verəcəksən?”

O, iki əlini göyə qaldırır, ərinə qarğayıb, mənə sırğa alacağına and içərdi.

* * *

Ərinin ölməsindən bir həftədir sovuşur. Hacıyə, onun tiryək-siqara qoxulu köynəyini bağrına basıb, küçə başında ağlayarkən uşağcasına bağırır:

“Allaaa... Bəişlə məni... Bilmədim... Bilmədim... Allaa...”

Qonşular onu sakitləşdirməyə çalışırlar, mənsə boğazım-dakı qəhəri yastığımla boğmağa.

Sarı sərçə

Doqquz yaşındaydım. Ən böyük bilgim “yaxşı qız” olmaq üçün çalışmağım idi. Bununla belə yerdə, göydə dayanmayıb keçə kimi dam-duvara dırmaşardım.

* * *

Onlar, qonşuluğumuzda olan kirayə evə yenidən daşınmışdılar. O hər axşam çağrı qapılarının önündə dayanıb küçədə şıltaqlayan uşaqlara baxardı, mənsə onun yeni-yeni bitməyə başlayan bığlarına baxıb qaqqıldayardım. O, qıpqırmızı qızarıb evlərinə gedərdi.

Onların gəlməklərindən iki ay sovuşurdu. Bir axşam yenə də o qapılarının önündə dayanmışdı. Məni görüb qızara-qızara yanına çağırırdı. Addımlarımı dərəkən ona doğru gedib, nə söyləmək istədiyini sordum. O, arxasında gizlətdiyi əlini qarşıya gətirib dedi: «Bax! Bunu sənin üçün tutmuşam. Sarı sərçədi».

Sevincək ona baxdım. Elə utandım ki gözlərindən! Sarı sərçəni alıb evə getdim. Allahım! Nə qədər sevimli bir quş idi. Sarı sərçəm qaçmasın deyər ayağına sap bağlamışdım. Axşamlar artıq küçəyə çıxmayıb, yalnız o quşla oynayırdım. Bir döndə nədənsə səhv edib onu gözdən qaçırmışdım, amma ayağına sap bağladığım üçün onu tezliklə tapacağıma əmin idim.

Sarı sərçəni nə qədər axtarıdım, tapa bilmədim, o üzdən quşu tapmağa yardım istəmək üçün onların qapısına getdim. Qapını çalarkən küçədəki uşaqlar onların keçən gecə köçüb getdiklərini söylədilər. Üzgüncəsinə evə döndüm.

İki gün sonra sarı sərçəmi ayağındakı sap ilə bağçamızdakı qızıl gül butasından asılarkən gördüm.

Körpə

Ana on üçüncü dönə doğdu. Yenə də körpəsinin inqə sə-sini duymadan ayırdılar onları. Ana ağzını yerdən-göyə qədər açıb bağırdı. Doğum sancısından deyil, ayrılıq ağrısından da yox. Döşləri partlayırdı yazıq qadının.

Quduz siçanlar onun əmziyinə daraşdılar. Bir damla südü yerə düşməməli idi yoxsa...

Ana acımadı. Eyni birincidən on üçüncüyəcənin tərsinə. Ana güldü. Eyni birincidən on üçüncüyəcənin tərsinə.

* * *

Körpəni bir daxmaya apardılar. Orası ölüm qanı idi deyəsən! Daxmanın hər bucağına, orada olan köpəkləri illər boyunca aclıqdan qoruyacaq qədər sümük qalanmışdı.

Qancıqlar ulaşırdı. Onların da əmzicləri partlayacaq qədər şişmişdi. O isə körpəni görcək gözləri güldü. Axı, körpə onları o canalıcı ağrıdan qurtaracaq tək kişi idi. Qancıqlar, körpəni əmizdirmək üçün sıra çəkдилər, ancaq onların heç birisinin əmziyini tutmadı uşaq. Onlar öz-özlərini əmməyə başladılar. Onlar əmişdikcə körpə qusdu. Onlar hürüşdükcə körpə susdu.

* * *

Qancıqlar rahatlanmış kimi görünürdülər. Ancaq körpə sancıdan ağlamağa başladı. Onun qarını elə şişmişdi ki, hamilə qadına bənzəyirdi və o görüntü ona heç yaraşmırdı. Qancıqlar, yenə də əmziclərinin ağrısından hürüşməyə başladılar. Körpə onlardan qorxmuş kimi görünürdü. birazdan sonra o da bağıрмаğa başladı. Sanki doğum sancısı çəkirdi zavallı uşaq.

Qancıqların hürüşməsi kəsilirdi asta-asta və bu hal köpəkləri çox şaşırdırdı.

Körpə də susmuşdu artıq. Axı, o da rahatlaşmışdı. Körpə, bir sürü siçan doğmuşdu.

Kölgə

Əllərinə baxdı. Dırnaqları uzanmışdı bir az. Sağ əlinin baş barmağını ağzına aparıb, dırnağını çeynədi. Nişana barmağını da... orta barmağını da... üzük barmağını da... Culu barmağını da habelə.

Sol əlinin də dırnaqlarını çeynədi birbəbir. Barmaqlarının başı göynədi. Sağ əlinin baş barmağını ağzına aparıb o qədər sümürdü ki, barmağı partladı. Nişana barmağı da...orta barmağı da... üzük barmağı da... culu barmağı da habelə. Sol əlinin də barmaqlarını sümürdü birbəbir. Əlləri əyildi. Ürəyi bulandı birdən-birə. Yerə tükürdü. Tüpürcəyi qanlı idi. Ağzını silmək istədi. Əlləri qalxmadı. Güzgü qarşısına keçdi. Dodaqları parçalanmışdı. Dişləri uzanmışdı. Hörümçəyə bənzəyirdi güzgüdə. Acığı gəldi özündən. Güzgünü sındırmaq istədi. Əlləri qalxmadı. Dışarıya qaçdı. Kölgəsi uzanmışdı. Özünü çeynəməyə başladı.

Kilim

Nə divar başında pişik, nə ağac dalında qarğa, nə sərçələr, nə də küçədə şıltaq uşaqlar var. İl bayramına iki gün qalır. Deməli, birisi gün bayram axşamı sayılır. Qışın ən son günləri olduğuna baxmayaraq, soyuq külək bütün gücü ilə əsir. Qadın, çadrası boynunda, çəkmələri ayağında, qollarını çirmalayıb bir köhnə kilimi küçənin çopur simitləri üstə açıb, zinə gələn suyu üzərinə çiləyir və bir külə süpürgə ilə islanmış yerlərini süpürgələyir.

Külək elə sərt əsir ki, birdən kilimi ortaya qədər qalxıb yerə çırpır. Qadın su şlanqını (xortumunu) dəbbəyə qoyub, süpürgəni yerə atır və əlləri tutar-tutmaz, kilimin qırışını açır. Bir kərpic parçası tapıb bir guşəsinə qoyur, bir guşəsinə isə yarıya qədər dolmuş su dəbbəsini qoyur, sonra kilimi yenidən

süpürgələməyə başlayır. Külək yenə də güclənib kilimi qırışdırır. Qadın gözlərini ovuşdurarkən kilimin qırışlarını açıb qalan yerlərini də süpürgələyir.

* * *

Qadın kilimi axıdıb qatlayır. Külək hızlıca əsir. Qadın sabahı yox, birisi günü düşünür, bir də haradasa gizlənmiş olan günəşi.

Ayna

Qapını kilidlədi. Lampanı yandırmısaydı da olardı, amma işıq saçılması daha gözəl olurdu. Bir əsrlik qızışma bədənini aldı. Köynəyinin birinci... ikinci... üçüncü... dördüncü düyməsini belə açdı. Barmaqlarının ucu ilə köynəyinin yaxasından tutub astaca silkələdi. Ah... Necə də yapışırdı o incə sərinlik! Divardakı aynanın qarşısına keçdi. Kiçik barmağı ilə aynanın tərini cizdi. Sallana-sallana köynəyini, sonra da başqa paltarlarını soyundu. Ağappaq süd kimi idi bədəni. Hörüyünü açıb çiyinlərinə dağıtdı. Aynadan uzaqlaşdı bir az. Bütöv olaraq görünmək istəyirdi. “Hiyyy! Nə gözəlmişəm mən! Bir kəşf olunmamış sirr kimi!” – Mızıldandı özü ilə. Aynaya yaxınlaşdı... Yenə yaxınlaşdı... Yenə də. Gözlərinə baxdı, yanaqlarına... Dodaqlarına...və...

Gözlərini yumdu əsrükçəsinə. Sonra aynadakı şəklin dodaqlarına dayadı boyalı dodaqlarını. Şampun, sabun qoxuyurdu öpüşləri.

* * *

İliq su altında gözlərini açmadı. Yalnız yuyunub təmizlənməyi düşünürdü.

Köpək

Bir az gec yetişdi. Kor havası əlilə bir yer tapıb oturdu. Gözləri qaranlığa alışmamışdı hələ. Yerində rahatlanıb qarşıya göz dikdi.

Gəlişinin neçənci dönəsi idi bilmirdi. Gəldiyi hər dönədə birinci, habelə oranı tərk edən sonuncu adam olardı, amma nədənsə bu dönə gec qalmışdı.

* * *

Hələ özünə gəlməmişdi. Səhnə dönə-dönə təkrarlanırdı beynində. Bir tikə dialoq dilinin əzbəri olmuşdu və kəsmədən dəlicəsinə söyləyirdi öz-özünə.

* * *

Qapı açıldı. Göz ağrıdıcı işıq gözlərini qapatdırdı.

* * *

Bir çolaq köpək səssizcəsinə gedirdi.

Ağ gecə

Tam romantikcə yaşayardı. Birisini sevərdi ölümsüzcəsinə. Nədənsə onu itirmişdi bir türlü. Günün, səksən altı min dörd yüz saniyəsi boyunca ancaq onu düşünürdü. Çevrəsində üz verən olaylarda onu anımsadan bir şey arayardı və ona bənzəyən hər kəsə sevdalanardı dəlicəsinə...

* * *

Bir romantik gecədə qarşılaşdılar, ancaq onunla görüşmədi, görüşmək istəmədi.

Ona bənzəyən hər kəsdən nifrət edirdi.

Qar dənələri

Pəncərə arxasında dayanıb, asfalta qonan qar dənələrinə baxır. Əlləri qıpqırmızı qızarıb. Hərdən var gücüylə hovxurur donmuş barmaqlarına.

Bir yadırganmış şeyi anımsamış kimi birdən dönüb, otağın bucağına atılmış qara çadrasını götürüb, başına salar-salmaz qapıya doğru qaçır.

* * *

Xiyabandakı hər kəs, onun neçə dəqiqə öncə döndüyünü bilir.

* * *

Məzarlığa qar yağır...

Bayram

Yenicə evlənib. Ən böyük yatırımı biləyindəki gücüdür, bir də ürəyindəki ümidi.

Adı Bayramdır. Bütün bayram günləri gözləri dolar nədənsə.

Bir şirkətdə çalışır. İş ağır olsa da, qatlaşır ona. “Kişi, üzünə gətirməməlidir çətinlikləri”, – düşünür.

* * *

Bütün işçilər nahar yeməyinə çıxıblar. Hər kəs evindən gətirdiyi yeməklə məşğuldur...

* * *

Bayramı yarım saat öncə apardılar. Deyirlər: – Düz bilək-dən qopmuşdu əli...

Sorğu

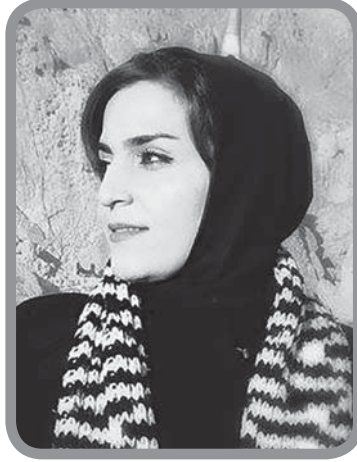
Bir şey çeynəyirdi beynində. Birdən soruşdu: “Mən deyirəm hələ uşaqdı, yaşlanmağına baxma. O böyümür, yalnız köhnəlir”. O deyir: “Yepyekə eşşəkdir, özünü vurub qoduqluğa insan. Sənin fikrin nədir?!”

Mən nə deyəcəyimi bilməyirəm, yalnız qəhqəhə ilə gülürəm.

Yüz tümən

Sapsarı saralmışdı. Üzərində qan ləkəsi görünürdü. Asta – asta sürünüb dayanırdı.

Maraqlandı. Ona doğru getdi. Qulağından tutub götürdü.

RUQİYYƏ SƏFƏRİ

528

Ruqiyyə Səfəri 1979-cu ildə Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində doğulmuşdur. Orta məktəbi həmin şəhərdə fars dilində bitirəndən sonra ana dilində ali təhsil almaq məqsədilə Quzey Azərbaycana gəlmişdir.

2011-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin magistratura pilləsini bitirmişdir. İxtisasca türkoloqdur.

Təhsilini bitirib Təbrizə qayıdan yazıçı öz doğma şəhərində jurnalist və tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərməkdədir.

Bədii yaradıcılıqla erkən yaşlarından maraqlanan yazıçı hələ orta məktəb illərində hekayə, şeir və miniatürlər yazmağa başlamışdır. Müəllifin hekayə və şeirləri İranda və Azərbaycan Respublikasında çıxan müxtəlif qəzet, jurnal və antologiyalarda çap edilmişdir. Yazıcının nəsr əsərlərində şərti-simvolik üslub qabarıq hiss olunur.

2007-ci ildə Tehranda çıxan “Yaşmaq” dərgisinin təşəbbüsü ilə keçirilən hekayə yarışında iştirak etmiş, birinci yeri qazanmışdır.

YAZIÇI

Çevrəsinə əzik kağızlar qalanmışdı. Qələmdəki mürəkkəbin son damcısını işlədirdi. Tez- tez yazırdı. Yazırdı, yazdıqca da pozurdu. Sonra yazılı kağızı əzib, bürmələyib, qırağa atırdı. Sağ əli qələmə tükilmişdi, sol əli isə başına yapışıb hərdən də tüklərini qaşıyırdı. Yenə yazdı. Daha bala-bala yazıların boyası azalırdı. O qədər azaldı ki, heç görünmədi. Qələmi ov-cuna alıb, ucuyla kağızı cızmaladı, cızdı. Amma yazı yenə görünmədi. Tez qələmə baxdı. Mürəkkəb tükənmişdi. Qələmi qırağa atdı. Daha yaza bilmədi. Çevrəsinə baxdı. Kağızdan başqa heç nə görmədi. Başını atıb kağızların qatında yatdı.

* * *

Yumulu gözləri qamaşdı. İynə ucu qədər işıq idi gözlərinə dəyirdi. Kirpikləri tərپəşdi. Gözləri azacıq açıldı. İki qara şəvə kimi bəbək, kirpiklərin arasından çırıldadı. Əllərini qaldırıb kağızları qırağa vurdu. Ay aman! Gecə bürmələdiyi kağızların qatı açılıbdır. Heç əvvəldən əzilməmişdi deyəsən. Yazılar tük çıxartmışdılar. Hamısının bığı, saqqalı var idi. Qələmi axtardı. Erkəklənmiş yazıları qaralayacaqdı. Qaraladı, qaraladı. O qədər qaraladı ki, bütün yazılar qaraltı altında basdırıldı. Əllərinə baxdı. Əl-qolu, barmaqlarına kimi o qədər tükələnmişdi ki, dərisi görünmürdü. Qorxdı. Güzgünün önünə keçdi. Uzun saçları tökülmüşdü. Saqqalı da bir qarış uzanmışdı. Ucadan çığırdı. Səsi borlaşmışdı. Qaralanmış kağızlara yaxınlaşdı. Mürəkkəb altında basdırılmış yazılar, çətinliklə mürəkkəbi qırağa vurub eşiyyə çıxırdılar. Hamısı bağırırdılar. Hamısı bor səslə bağırırdılar. Sən bizi yazıq etdin! Yazıları əlindən qoyub qaçmaq istədi. Kitab rəfinin böyrünə sıxıldı. Kitabların hamısının qatı açıldı. Onların da yazıları erkək idilər. Uca səslə gülürdülər. Yazıçını barmaqlarıyla göstərib

gülürdülər. Qorxunc şəkildə gülürdülər. Yazıçının yazılarına gülürdülər. Qapını açıb bayıra qaçdı. Onu görənlər gülüşdülər. Sallaq ətəyinə güldülər.

– Bax, kişi, qadın paltarı geyinib!

Diz çöküb ağladı.

– Mən qadınam – dedi.

Onu lağa qoydular.

– Kişi qadın paltarı geyib, – dedilər.

DEYİŞMƏ

Qarın yağması avtobusun içərisində heç nəyi dəyişdirmir. Havanın istiliyi cəmiyyətin izdihamındandır bəlkə də. Ən azı yüz nəfərin nəfəsi bundan da böyük avtobusu bu qədər qızışdırı bilər. Keşək, insanların arasındakı münasibət də nəfəsləri qədər isti olsaydı. O zaman bəlkə günəşə də ehtiyac qalmazdı. Bu boyda avtobusda bu izdihamın içində it-pişik kimi bir-birini didib incitməsələr də məqsədə çata bilərlər. Oturduğum oturmaq daş kimi bərk olsa da, ayaq üstə duranları görüb yerimin nə qədər rahatlığını anlayıram. Söykəlib dərinədən nəfəs alaraq xanım Nasirinin cavabını verirəm:

– Paxıl artmaz deyərlər ay xanım. Mən ki sənin yerini dar eləməmişəm. Ya da ki, sənin çörəyini əlindən almamışam. Bəs nədəndir bu qədər ayağımın altına sabun çəkirsən? Niyə cənab rəisin yanında qeybətimi qırıb məni pis edirsən? Mən ki başımı aşağı salıb öz işimi görürəm.

Tez sözümlü yarımçıq qoyub deyir:

– Sən Allah, niyə belə deyirsən? Tək bir balam canı mən heç kəsin pisləyirəm. Kim deyir ki, mən rəisin yanında səni pisləyirəm. Rəis yalan deyir. Bizi bir-birimizlə vururduurmaq istəyir. İnanma ona. Sonra bildiyi bütün müqəddəslərə and içir. Artıq dirənməyirəm. Yalandan and içdiyini

bilirəm. Xanım Nasiri bütün işçilərin arxasınca rəisə danışar. Öz əlində deyil. Dili öyrəşibdir.

Səməd məni çox əsəbləşdirir. O da yalan yerə and içir. Deyir:

– Vallah, vəziyyətimiz yaxşılaşacaq. Əlimə yaxşı pul salıb ev də alacağam, maşın da. Bir az döz.

– Nə qədər dözüm?! Sən işləmirsən ki... Haradan pul gətirib ev də alacağsan, maşın da. Bu qədər yalan danışmaq olmaz ki.

Üzümü döndərirəm. Pəncərəni buxar tutub. Əlimlə buxarı silirəm. Bütün küçə, parklar, damlar hər nə varsa ağarıbdir. Deyirəm:

– Ay Səməd evin kirayə pulun verməsək bizi çölə atacaqlar. Hər şeyimiz qar altında qalacaq. Hələ payızdır belə qar yağır. Qış girsə necə olacaq?!

Rəis yazdığım kağıza qol çəkmədi. Dedi:

– Çox borc alıbsan. Bir-iki ay gözlə, borcun qurtarandan sonra yenə alarsan.

– Evin kirayə pulun yetirə bilmirik. Ev sahibi bizi çölə atır.

Rəis qəzəbli baxır. Nədən belə olduğunu anlamıram. Deyir:

– Xanım, başını aşağı sal, öz işini gör. Hələ işindən razı deyiləm.

Təəccüblə üzünə baxıram:

– Cənab rəis hansı işimdə nöqsan var? Buyurun eyiblərimi bilim.

– İşin mənim arxamca danışmaq olub. Mənim adamlarım var. Hər hansınız arxamca danışsanız gəlib qulağıma çatdırarlar.

– Cənab rəis xanım Nasiri yenə nə deyib sizə?

Xanım Nasiri qolumdan yapışır:

– Bax! Tək balam canı, mən bir söz deməmişəm. Rəis qələt eləyir. Qoy, mən ona yaxşı deyərəm.

Bu qədər deyişmə məni yorur. Başımdan şiddətli ağrı tutur. Səməd cibindən həb çıxarır. İstəmirəm. Mənim dərdim həblə düzələn deyil. Qara baxdıqca ürəyim tutulur. Çətinliklər dağ kimi önümdə dikəlidir. Bir anlığa hər şey dağ kimi olur. Qarlı və uca dağ kimi. İnsanlar belə dağa bənzəyirlər. Səməd də, xanım Nasiri da, rəis də, avtobusdakı hamı.

Gözlərimi yumuram. Hamısı danışır. Biri yalan deyir, biri and içir, biri söyür, biri gülür, biri sızıldayır. Nə qədər səs var. Sanki iki qulaqdan başqa, başımın hər tərəfində qulaq var. Nə qədər çox eşidirəm. Səslər beynimdə bağlaşırlar. Dağlara bənzəyən insanların səsləri bir-birinə dəydikdə yanqılanır. Qulaqlarımı tuturam. Səslər dayanmır. Biri qoluma dəyir. Dönüb baxıram. Səməd deyil. Yaşlı bir kişidir:

– Son duraqdır. Niyə bəs oturubsan?

Avtobusa baxıram. Kimsə yoxdu. Dağlar kimi önümdə dikələn insanlar, Səməd, xanım Nasiri, rəis. Heç birini görmürəm.

Qarların üstünə ayaq basdıqda nə qədər yorğun olduğumu anlayıram. Səhərin şaxtalı havası beynimdə qımıldayan insanları da, səslərini də dondurur.

DƏLİXANA

Otağın qapısı açılır, hamı gözlərini zilləyib bizə baxır. Doqquzu da maraqla bizi izləyirlər. Ürəyim qırt-vırt gedir. Neçə dönə vərdisi etmişdim, yenə də çaşib özümü bəlli etməkdən diksinirdim. Mən körpə uşaq kimi sakit və zərərsiz biriyəm. Yavaş-yavaş yeriyirəm. Yavaş danışırım, heç gülürəm və qəm-kədər gözlərimdən yağır. Hərdən dostum Səidi görürəm. Gülümsəyərək mənə yaxın gəlir.

– Səid, axı sən burada neynisən? – deyirəm.

Səid ancaq gülümsəyib bir məsafədə dayanır, sonra dönüb gedir. Səsləyirəm. Kədərli səslə səsləyirəm. Gedib gözümdən itəndən sonra hönkür-hönkür ağlamağa başlayıram.

Hadisə axşam üstü baş verdi. Mən maşını götürüb, dostum Səidi qapılarından mindirib gəzmək üçün şəhərə sarı gedirik. Məktəbi təzə bitirmişdik. Nə universitetə girməyi, nə də ki, əsgərliyə getməyi heç istəmirdik. İkimiz də qız sevib elçi göndərmişdik. Mənə əsgərliyi bitirməyimi şərt qoyurlar. Səidin atası zəngindi. Qız atasının gözü onu tutub, istəyir ki, evlənsinlər.

Maşın yel kimi gedir və bizim gözümüzə qorxu deyə bir şey yoxdur. Səid hərdən başını pəncərədən çıxarıb həyatda ən böyük bildiyi uğuru üçün, istədiyini qədər sevincini bağırır. Mən də onunla səs-səsə verib içimdəki kədərimi, öfkəmi, qısqanclığımı bağırıram. Uzun və düz yol qıvrılır. Mən hələ də sürətini azaltmaq istəmirəm. Önümü kimsə kəsə bilməz, nə maşınlar, nə yoldan keçənlər, nə əyri-buruq yollar, nə də ki, Məryəmin atası! Bəzən bir balaca nədənlə böyük ümidlər heçə gedir, bəzən də elə həmin balaca nədən – yolun bir balaca burulması – ümitsizlikdən qurtara bilər. Yol burulur, maşının sürətini almaq istəmirəm. Birdən önümüə böyük yük maşını çıxır. Mən maşını parka sarı verirəm. Maşın parkın qırağında çevrilir. Bir uzun tormoz çıxırtısı, bir qorxunc gurultu və izdihamin hay-küyü, diri qaldığımı mənə sübut edir. Heç ağrım yoxdur. Qapını kəsib məni eşiyə çıxarırlar. Yolun ortası bütübütün qan içindədir. Mənim qanım ola bilməzdi. Mən maşının içindəydim. Ancaq başımı yavaşca çevirə bilirəm. Səidin başsız və parçalanmış meyidini görürəm və daha qaranlıqdan başqa heç nə görmürəm. Gözlərimi bir də xəstəxanada açıram.

Əsgərliyə getməmək üçün tək çarəm var idi. Özümü dəli yerinə vurub qırmızı kağızı ala bilmək! Atamla dəlixanaya, həkimin yanına getdik. Mən uşaq kimi yavaş-yavaş yeriyirdim. Nigaran və kədərli baxışlarla baxırdım. Həkim deyir:

– Nə vaxtdan belə olub?

– Qəza keçirib yaralanıb, bir aydan çox xəstəxanada yatıb. İndi də deyir bəs rəhmətlik dostu Səidi görür.

Həkim dəli olduğumu dəqiqləşdirmək üçün iyirmi dörd saat dəlixanada qalmağımı istəyir. Atamın razılığını alandan sonra dəli paltarlarımı geyirəm. Atamın əlini buraxıb həkimin köynəyinin ətəyindən yapışıram. Həkim çox ehtiyatla məni otağıma sarı aparır. Doqquz nəfərlik bir otaq. Otaqda taxtlar sıra ilə düzülüb və hərəsi birin özünə çıxıb. Boş qalan bir taxtın üstündə oturdandan sonra dəlilərlə zarafatlaşaraq otaqdan çıxır. Tutduğum ifadəni dəyişməməliyəm. Kamera ilə izləndiyimi bilirəm. Bunun üçün yatmaq doğru olacaqdı. Taxtımda uzanan kimi dəlilərin biri mənə sarı gəlir. Ağızının ətrafı tüpürcəkli. Məni yerimdən itələyir:

– Dur ayağa bura mənimdi – deyir.

Qorxumdan etiraz etmədən ayağa qalxıb başqa bir taxtın üstünə keçirəm. Dəlilər etiraz edirlər. Taxtların hamısının onların olduğunu deyirlər. Bir qədər ayaq üstə durub, gözlərimi divara zilləyirəm. Səidlə danışıram, səsləyirəm və hönkürmə vurub ağlayıram. Bu işi neçə saatdan bir təkrarlayıram. O qədər vərdiş etmişəm ki, inanmıram biri şübhələnsin. Ayaq üstə durmaqdan yoruluram. Gecədən bir qədər keçib və dəlilərin bir neçəsi yuxudadılar. Divarın dibində yerə uzanıb gözlərimi yuman kimi böyrümə ağır bir zərbənin dəyməsi ilə dik yerimdən qalxıram. Məni taxtımdan qovan dəlini görürəm.

– Burada yatma, bura mənimdi. – deyir.

Gözləri qan çanağına dönüb. Bir balaca etirazla boğazımdan yapışıb boğacağı mümkünsüz deyildi. Sakitcə ayaq üstə dururam. Vaxtı bilmək üçün otağa göz dolandırırım. Başa düşürəm ki, burada saatin anlamı yoxdu. Dəlilər üçün gecə-gündüz birdir. Zamanı danmış kimi olurlar. Bütün gecəni səhərə kimi adi həyatlarını yaşayırlar. Birisi ancaq maşın sürür. Siqnallarının, arada bir tormozlarının səsi eşidilir. Tualetə

gedəndə də maşınını sürür. Qapıya çatan kimi ucadan bir neçə dönə signal verir. Qapını açırlar. Arxa dəndəyə verib ehtiyatla maşınını otağa salır. Deyir həyəətə salıram. Maşından çıxıb dincəlmək üçün taxtına sarı gedəndə də, iki əlini önünə tutub fərmandan yapışır kimi bir əda ilə gedir. Birisi də qaşığının ucuna ip bağlayıb boynundan asıbdır. Bir-bir dəliləri müayinə edir. Dəlixananın öz həkimlərini də müayinə edir. Qaşığı ürəyimin başına qoyur: – sən dəli deyilsən yalan demə, – deyir.

Qorxu ürəyimi bürüyür. Bir dəli haradan dəli olmadığını bilir – düşünürəm. Bəlkə elə bu dəli deyil və bizləri nəzarətdə saxlamaq üçün burada qalır. Bəlkə də dəlidir və dəli olduğu üçün özünə tayları tanıyır. Dəlilərin birisi gəlir, sol əlini irəli gətirib sağ əlinin işarə barmağı ilə ovcunda nəsə yazaraq:

– Sənin pərvanən varmı belə mərizə baxırsan? – soruşur.

Həkim dəli, məni buraxıb onunla dalaşmağa başlayır. Səs qalxır, qapı açılır. Dəlixana işçilərindən biri içəri girir. Hamısının üstünə çığırmağa başlayır. Həkim dəli, qabağına qaçır. Barmağı ilə məni göstərərək:

– Bu dəli deyil, bu dəli deyil – deyə bağırır.

İşçi bir balaca sakitlik yaradıb qapını bağlayıb çıxır.

Dəlilər məni heç istəmirlər. Yuxusuzluqdan, yorğunluqdan və hamısından da pisi qorxudan yarıcan olmuşdum. Hər an birisinin içəri girib məni özü ilə bu dəli oğlu dəlilərin yanından çıxarmasını gözləyirdim.

Qapı açılır, işçilərdən biri içəri girir. Mənə sarı gəlib biləyimdən tutub dünənki həkimin otağına aparır. Atam da oradadır. Onu görçək uşaq kimi ağlamağa başlayıram. Atam boynumu qucaqlayıb toxdaqlıq verir. Həkim bir az məni danışdırır və sonra nəticəni atama deyir.

Qırmızı kağızı ala bilmədiyim üçün başqa yolları sınamalıyam. Bəlkə mollalar məktəbinə girib molla olsam, bəlkə də...

Axşam çağı Məryəmdən bir mesaj gəlir. Heç gözləmədiyim bir mesaj. Atası başqa birisinə ərə verir. Məndən, onu öldü

bilməmi istəyir. İnanmadım. Məni qorxutmaq üçün, ya da hərəkətə gətirmək üçün bu yalanı uydurmuş ola bilərdi. Mesajın cavabını göndərdim. Mesaj geri qayıtdıqda telefonuna zəng açdım. Nömrəsi bağlanmışdı. Min cür fikirlə gecəni səhərə çatdırıb qapılarına getdim. Bir-iki saat gözlədikdən sonra anası evdən çıxır. Başqa çarəm yox idi. Elə anasının qarşısına çıxıb nələr olduğunu soruşdum. Məryəm adaxlanmışdı belə...

Otağın qapısı açılır. İşçilərdən biri məni içəri aparır. Hamısı gözlərini zilləyib bizə baxırlar...

Hər gün kərdidən həkim qıza bir gül dərirəm. Rəisə məktub yazmışam, kərdidə ancaq Məryəm gülü əksinlər. Deyib kərdidəki güllərin hamısı Məryəm gülüdür. Həkim qız nədənsə “qızılgül” deyir onlara. Adı da Məryəmdi. Dərdiyim gülü iyləyib köksümün üstünə qoyub yuxulayıram. Hər zaman Məryəm gəlib götürəndə ayılıram.

ULDUZ SADIQ

Ulduz Sadiq 1979-cu ildə Güney Azərbaycanın Təbriz şəhərində anadan olmuşdur.

Bədii yaradıcılığa erkən yaşlarından başlamış, bir müddət “Şəms Təbrizi” qəzetinin ədəbiyyat bölümündə çalışmışdır 1998-ci ildə yaradılan “Səs” ədəbi dərgisinin qurucularından biri olmuşdur

“Yanaşı” ictimai qadın birliyinin (2002) yaradıcılarından olmuş, onun fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdir.

2005-ci ildə Təbrizin Peyami-Nur Universitetinin sosiologiya fakültəsinin magistraturasını bitirmişdir.

“Məni dovşanların yuxusuna aparır” (2014) adlı kitabı yayınlanmışdır.

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox şair və nasir kimi tanınır.

Hazırda Təbriz şəhərində yaşayır.

GÖRÜŞ

Gülməkdən az qala mədə, bağırsaqlarımız ağızımıza gələ, yan-yana düşmüşdük, o qədər iki əlli dizlərimizə çırpılmışdıq ki, əllərimizin içiylə dizlərimizin üstü qıpqırmızı qızarmışdı.

Aytən bir sözü az qala on dəfə təkrar edirdi. Bizlər hər on dəfəsində də gülməkdən qırılırdıq. “Sən kiminən, kimi birləşdirmisən? “A” ilə “M”-yi birləşdirmisən?”

Sanaz gülməkdən keçinib gömgöy olurdu, üst dodağı qatlanırdı burnuna sarı, gözlərinin içi qıpqırmızı olub, pır-pır su axırdı. Birdən səsi kəsilirdi, güc ilə özünə qayıdıb: “Sən Allah... bəs... bəsdı... öldüm axı... nəfəsim... da gəlmir haa... Ürəyim acıdı”. Yenə qaqqıltıyla deyirdi: “Aytən... Axı bu sözləri... haradan... çıxardırsan?”

Sanazın evi dinc evdi. Rahatca söz-sov olmadan orada yığışib gülüb-danışırıq, gahdan siqar da alışıdırırıq.

Hər birimiz qapıdan içəri girib, başmaqlarımızı çıxardarkən, ərlərimizin necə çiltik çalmalarından deyirik. Ülkərin gözləri gülməkdən işıldayır; deyəsən gələrkən, yolu başa-baş gülübdü. Əyilib “Adidas” başmaqlarının bağını açarkən çalxalanıb bir yanını divara dayayıb üzü pörtüşə-pörtüşə bir az gülüb dedi:

“Canıza and olsun, Sanaz zəng vurmaq həmin ərim quşunu üstünə qoyub qoymaz, gözləri işıldaya-işıldaya dedi, tez ol, gecə Sanazgildəsən, hazırlan səni qoyum Sanazgilə... Yubatma tez ol... tüntünmə”. Ülkər bir başmağını çıxarıb, qapının içəri yanına qoyarkən dedi: “Bilmədi nə sürətnən məni bura çatdıra”. Məni, sonra Sanazı qucaqlayıb öpdü.

Mən Sanazgilə hamıdan tez gəlmişdim. Onu görə-görməz gözüm əynindəki donuna sataşdı. Narıncı-qırmızı boyalı çit parçadan pilisəli bir don idi. Geyimlərdə ən çox donu sevdiyim üçün, hər yerdə olursa gözüm donlara düşər. Qolları

halqa, ətəyi dizlərinin üstə dayanmışdı; dedim: “Yanmayasan, bu donu yenə haradan almısan? Niyə mənnən belə eləyirsən axı... Bilmirsən mən don dəlisiyəm?”.

Sanaz gözlərin süzdürüb donunun o tay bu tayından yapı-şıb bir fırlanıb dedi: “Ərim alıb bə”.

Çox zamanlar olur, Artayla birgə dolaşmağa, bazara, ya da sadə bir yürüşə belə çıxmamışam.

Düyünün suyunu ocaq üstünə qoydum, fəndəki çıqqıldadırkən, qapının zəngi səsləndi. Sanaz qapıya sarı gedib təsviri ayfonda baxıb dedi: “Nazlı da gəldi”.

Mən, Ülkər, Sanaz, qapı qabağında dayanıb Nazlının yolunu gözlədik. Nazlı elə asansordan çıxmaq həmmən sağ əlin döydü sol əlinin üstünə, sonra sol əlinin işarə barmağını dişləri arasına alıb, dişləyib dedi: “Ölməyəsiz, kişilər”.

Ülkər dedi: “Hə, bala! Sən də dərdlisən?”.

Nazlı mantosunun düymələrini açarkən məni, həm də Sanazı öpüb: “Hə, bala; mən deməyin həmmən dedi, dur get mən də bir görün uşaqlar hardadırlar, yığışaq Şahgölündə, biz də bir istiqanlaşaq... Elə bil allahlarındandı, bizi ötürüb bir nəfəs alsınlar”. Ülkəri öpəndə dedi: “Niyə? Bıçaq qoymuşuq boyunlarına?”.

Arta heç otağından eşiyə çıxmadı da, elə oradan səslənib dedi: “Xoş ol, öpdüm”. Uzun zamandır məni öpməyib Arta.

Nazlı mantosunu qapı dalısındaki asmacaya asıb, asma-
canın yanında olan güzgüyə baxıb, tellərini sağ tərəfə yığib dedi: “Tüklərim necə olub qızlar? Düz deyın haa... Bu gün arayışgaha getmişəm... Deyirlər, tel tazaşdan mod olub axı... Mən də çoxdan idi tel vurdurmamışdım... Dedim, qoy bir hal-havam dəyişsin”. Nazlı yenidən barmaqlarını tellərinin arasında gəzdirdi.

Sanaz Nazlının yan saçlarına əl çəkib, onları çiyinlərinə sərələyib dedi: “Əcəb də gözəl vurubdu... Hansı arayışgaha getdin?”

Ülkər atıldı sözün ortasına: “Sağ ol ər... Gör nə xərc qoyur arvadına”.

Nazlı dodağın büzüb, gözlərin süzdürərək dedi: “Hə”. Ülkər divara dayanıb, əllərini bir-birinə qıfillayıb: “Belə, yaşasın elə qədim kişilər!”. Sanaz: “Hən aa... Heç olmasa kişidilər. Vah-vah indikilərin nə kişilikləri var, nə pulları... Nəməne uzunluqda da dilləri”.

Hamımız güldük. Sanaz: “İndi bəs yaşasın feministlər”, – dedi.

Ülkər ləngərin o biri ayağından bu biri ayağına salıb: “Olar da istədilər savab eləyələr, kabab oldu da... Bu kişilərin kişilikləri lap heç oldi, nə olsun ki?”.

Qızlara bir göz dolandırıb dedim: “Hətmən Fərimahda tükələrini vurdurmusan... O gün yoldaşlarımdan biri də orada vurdurmuşdı, çox gözəliydı”.

Nazlına yaxşı tanıyıram, belə işlərin pozunu verməyə can atar; deyə bilməsə də vurnuxar sözünü desin. Bilirdim, Nazlı o an boğulurdu.

Ülkər gözlərini bərəltədi Nazlıya, dedi: “Doğrudan?”

Nazlı gözücu güzgüyə baxıb dedi: “Hə... Da gedəcəyəm Fərimahın yanına... Bir az bahadı, amma işi gözəldi”.

Ülkər kanapələrə sarı yönəlib: “Gəlin oturaq da... Vallah, nənə ürəyi istər ora getmək... Çox-çox bahadı, canım çıxır pulu qazanıram, tökəmmərəm onların cibinə, özü də buradan tükü vurdun oradan uzanacaq”.

Sanaz: “Hə, gəlin oturaq... Uşaqlardan Fərimahgilnən yaxın dostluqları var; deyirdi Fərimahı bahaladan dövrə pullular olublar... Bir karxanadın qızı gəlir deyir payə nırxın bir milyonu, məni iki milyonluq bəzə, sonra o biri karxanadın qızı bəhs-bəhs eləyir, deyir onu iki milyonluq bəzəmişəm, məni üç milyonluq bəzə”, – dedi.

Uzun zamandır bəzək salonuna gedə bilməmişəm, vaxt olmayıb, çox zaman da pulum özüm üçün olmayıb, bəzən də heç

marağımı çəkməyib. Olub o zamanlarım da, hərdən həyəcanlanıb güzgüdə özümü sevib, istəmişəm özümə yetişəm, bəzək salonuna gedib üz-gözümə baxmışam, sonra evə gəlib əyin-başıma yetişib, Artanı gözləmişəm. Arta qapıdan içəri girib, heç üzümə baxmadan biriylə cəng edən kimi qaş-qabaqlı: “Öldüm xəstəlikdən... Bir şey var yeməyə?” – deyib, həvəsdən düşmüşəm. Arta deyir: “Elə sən bu cür gözlənsən... Canım çıxır pulu qazanmağa, aparıb qər-qəhbələrin cibinə tökmə”.

Ülkər dedi: “Allah balam deyib da, bu cür adamlara”.

Ülkər şəhərdən bir saatlıq uzaqda ayran karxanasında işləyir; səhər saat yeddidə evdən çıxıb axşam saat beşə qədər, evlərinə çatdığına yeddi olur. Hər görüşümüzdə gözləri axınar, elə sərələnər kanapəyə, hərdən də bir yaşıl gözləri yuxuya dalar, zorla özünü saxlar, yuxusu dərinləşməsin. Rəngbərəng dörd xanəli köynəkləri vardı, qabaqdan düymələnən köynəklərdən. At quyuğu saçlarını köynəyinin rəngindəki keş ilə bağlayar. Üstəlik özü toxuduğu qolbaqları da köynəyi, corabları ilə uyğun olar. Hər bazara çıxdıqda bir dəstə sadə rəngli keş, bir də onlarla bir rəngdə corab almaq onun dəyişilməz adətidi.

Düyü bir az artıq suda qaynamışdı, Sanazı çağırıb bir az düyülərdən kəfkirə yığıb dedim: “Bir bax gör, deyəsən xəmir oldu, hə?”. Sanaz bir neçə dənə düyülərdən atdı ağına, dodaqlarını yığıb: “Hə... Tez süzək... Başımız qarışdı”. Bir az səsin qısıb dedi: “Yəni Nazlı partları ha, deməşəydi”. Mən gülümsədim. Sumax qabını kasanın üstünə qoyub, oradan qızlara səsləndim: “Qızlar, düyünün suyunu istəmirsiniz? Bütün vitamin B-di haa”.

Qızlar gülüşdü, Nazlı dedi: “Əl çək! Təzə bəzək-düzək eləmişik, sən də elə vitamin fikrində ol”.

Hər bir yeməyin vitaminin ölçüb biçərəm; Arta baş qoşmaz, təkcə yemək olsun deyir.

“Səfeh olmayın... Saxladım gecə yatan vaxta”, – dedim.

Arta nə qədər “vaxtı heçə vermə” desə də, mən elə öz işimdə olaram. Bir vitaminli yemək, ya meyvə suyu ağıma taxılsa, onu hazırlamayanacan, əl çəkmərəm.

Nazlı dedi: “Bu oğlan bir dəqiqə də möhlət vermir ha mənə, elə ayaq üstə işini gördü, başım pozuldu... Nə qədər dedim pozma biləmi, qulağı heç eşitmədi ki”.

Düyünün isti suyunun buxarı üzümü bürüdü.

Arta dedi: “Özün bilərsən gəlirsən, qalırısan... Fərq eləməz bir şey tapıb yeyərəm. Kefində ol... Mənim də bir az oxumalıam var... Gəlsən, özün fikrində ol ha”. Dünən güzgü qabağında başardığım qədər özümə nazlandım.

Düyüdən qalxan buxar gözlərimi yaşlandırdı.

Aytən altı ilə yaxındır Təbrizdə dövlət universitetində hüquq bölümündə dərs oxuyur. Ailəsi Urmı şəhərində yaşayır. Bir başqa urmili qızla Abrəsanda Qulgəşt xiyabanından Maralana sarı, birgə ev kirayə ediblər. İlk gördüyündə özünü elə tutub oturur, tanımayan elə zənn edər ki, çox ciddi, kimsəyə qoşulmayan bir vəkil xanımdır. Ucaboyle, enlikürəkli, qara saçlıdı. Danışığı asta-asta, vücuduna yaraşmayan incə səsi var. Uzun qıçlarını bir-birinin üstünə aşırıb dübbədüz oturacağına dayanağına dayanyıb, iki əlinin içini sağ tərəfində bir-birinin üstünə qoyar. Bu tərz oturmaq Aytənin ilk görüş fiqurlarındandı. Belə görkəm onun dış kobudluğunu bir az alır. Bir neçə saat keçdikdən sonra, bir az ara səmimiləşdikcə, Aytənin buzu açılır, daha saxlamaq olmaz.

Daima qol çantasında əsəb dərmanı olur; iki il öncədən əsəb doktoruna gedir.

Ailəsi Urmı şəhərinin adlım ailələrindən sayılırlar. Aytən iki çay arasında qalana bənzəyir; bir yandan ailəsini daha zirvələrə qalxızmaq istəyir, bir yandan özü istədiyi kimi yaşamaq istəyir. Deyəsən, özünü, ailəsi quran çərçivəyə yerləşdirəmmir.

İki il yarım öncə ərdebilli bir oğlanla tanış olmuşdu. Aytən ona elə vurulmuşdu, az qala özünü universitetdən eşiyə salsın-

lar. Nə özüydü, nə də ailəsinə bağlı olan əxlaqi tərzləriydi, tam bam-başqaydı Aytən. Hər an oğlan istəsəydi, onun evində idi; hər gün dükən-bazarlarda dolaşib özünə rəngbərəng alt geyimləri alırdı, qapı-bacasından sutiyən şort asılıydı; demək olardı ailəsi yollayan hər nə pul varıydı elə alt geyimlərinə xərcləyirdi. İşə özüylə uğraşmaq olmuşdu, canının tükürlə, saçlarıyla. Qaşların nazik aldırıb, uclarını tiqəylə qaşayıb, qaş midadıyla dübbədüz özünə qaş çəkirdi, heç də üzünə yaraşmırdı. Ayağın təpirdi bir başmağa, illah-billah yaraşır, sevgilim deyir: “Çox çəkici olursan”. İşləri ora yetirdi ki, oğlan da daha bu işə məttəl qaldı. Bir neçə ay sonra ona evinə gəlmə deyirdi. Aytənsə onun qapısı önündə ağlayıb yalvarırdı. Heç birimizin də sözünə qulaq asmırdı. Sadəcə gözlərinin suyu axırdı. İki il öncə payızın ikinci ayının ortalarıydı. Aytən, universitetin həyətində oturmuşdu. Payızın od rəngli yarpaqları yel ilə sevişirdilər. Mən Aytənin yanında oturduqda heç anımsamamışdı. Mənlə Aytən bir sinfin öyrəncisi idik. Az-çox bir-birimiznən dostluğumuz varıydı. Amma son zamanlarda Aytən pozuntulara düşəndən, hər gün yanıdaydım. Aytən deyirdi: “Sən olmasaydın, mən dirçələ bilməzdim”.

Arta dedi: “Sən elə bu qız üstə zindəganlığımızı bədə verəcəksən”.

Aytən bir dəfə özünü öldürmək istəmişdi, amma evbir yoldaşı bilib tezlikcə onu mərizxanaya götürmüşdü. Sonra Aytən depressyona girdi, elə o zamandan dərman içməyə başladı, daima uyuyurdu. Yenidən adı yaşama başlamağı bir il çəkdi. Özünü toparlayıb, dərslərini bitirib, yüksək lisanse qəbul oldu. Oldu bizim indiki dadlı-duzlu Aytən, gözlərinin o dərin gülüşlərindən xəbər olmasa belə!

Aytən də gəldi, Sevil hər zaman hamıdan gec gələr.

Kanapələrdə yaylandıq. Dəm almış şimal düyüsünün, qızarmış soğanla zəfəranlı toyuğun qoxusu evi bürümüşdü. Yavaş-yavaş qarınlar quruldamağa başlayırdı. Aytəndən

başqa hər birimizin əlində bir mobil vardı, Sanaz yanakı uzanıb, uzun qəhvəyi rəngində boyanmış saçlarını kanapənin dəstəsinə yaymışdı. Donunun ətkələrini bacaqlarına çəkmişdi: “Hər nə qədər zəng vururam götürmür, görəsən nənəsigilə zəng vurum?.. O da indi sorğu-suala tutacaq... Kim var? Niyə gəlirlər? Neçə nəfərdilər? İndi ayrı qalacaqsız? Vır-vır deyəcək də”. Mobilini mizin üstünə tozlayıb, mətbəxə sarı gedə-gedə: “Qalar-qalar zəng vurur, neynim da”, – dedi.

Mənim mobilim qulağımdaydı, Artanın səsi gələrkən işarə barmağımı dodaqlarıma qoyub, qızlara danışmasınlar deyə, gözlərimi bərəltdim: “Alo... Salam, necəsən? Yaxşısan? Neynirsən? Şamıvı yedin? Süfrəni yığışdır ha. Ayaq altında bir şey qalmasın... Elə evdəsən? Dostların... Oxudun?”. Birdən bir hay telefon arxasından qopdu, “Bəsdə daa...”. Telefonu tez xamuşlayıb qızlara gülümsədim. Mətbəxə sarı getdim: “Yanmayasan, bir gün şirin ol da...” – öz-özümə dedim. Udqundum, göz yaşlarım axmasın deyə, düyü qablmasının qapağını götürdüm, buxarı üzümə vurdu.

Ülkər suratını asıb səssiz oturmuşdu. Qıçlarını kanapənin dəstəsi üstünə aşırırmışdı. Tez-tez mobilinin düymələrinə basırdı.

Sanaz Ülkərə üz döndərüb dedi: “Çox hirslisən, geym oynayırsan?”.

Ülkər üzünü mobilindən çəkmədən: “Gör indi facebookdan əl çəkib mənə bir zəng vurur, yox vallahi... Mən bil-mirəm da bu zəhləm getmiş facebookda nə axtarır. Deyirəm, ləptabı götürüb pəncərədən tullayım aşağı! Day mən yada düşürəm ki...”.

Nazlı mobilini dizləri üstə qoydu, Ülkərə dedi: “Sən Allah, niyə o cür deyirsən axı... Çox da yaxşıdı... Mən çox kefelərəm, evdə başımı qatır, görürsən üç-dörd saat onun qabağında yam, tez-tez işlərimi görürəm, qəzama bişirirəm, qaçam oturam facebook başında”.

Ülkər: “Bekarsan daa... Zəhləm gedir”, – dedi.

“Məcəzi dostluqlar üçün pis deyil, yazılarını oxuyurlar”, – dedim.

Sanaz dedi: “Biz ər-arvad girişməmişik belə zadlara”.

Süfrə salırdıq ki, Sevil gəldi: “Çəkiş-bərkişnən gəldim ha. Deyirdi, yox ki yox. Dedim, bağrım evdə qalmaqdan çatladı... İki saatlıq gətirdi. Dedi, dövrədə fırlanıram, şamını ye, zəng vurram”.

Sanaz: “Əda vermə ha, mən özüm biləsiynən danışaram. Bu gecə burdasan”, – deyib, yemək boşqablarını süfrəyə düzdü.

Sevil gözlərin qıydı: “Yox, narahat olur. Söz alıb məndən”.

“Bu Sevilin hər seri adətidi da, təzə iş deyil ki”, – dedim.

Sevil nazlana-nazlana mənə baxdı.

Arta mobilini söndürmüşdü, ev telefonuna da cavab vermiridi; yenə məndən acıqlanmışdı. Həm nigaran idim, həm də içimdə onunla boğuşurdum. Səsi gəlməsə ölərəm; özü bilir, ən acı günlərim onunla küsülü günlərimdi.

Yemək masasının ətrafına yığışdıq, Sanazın yeməklərinə söz yox idi.

Sanaz rəqs öyrətmənidir. Çox duruşuqlu, gözəl bir bədəni vardı, uşaqlıqdan rəqsə maraqlıydı, toylarda əvvəlcə Sanazı rəqsə dəvət edərlər.

Keçən zamanlar rəqs öyrətmək üçün öyrətmən adlı kimsə yox idi. Marağ göstərən, evdə gizlicə Bakı video filmlərindən öyrənərdi. Tək-tük Azərbaycan rəqsini oynayan olurdu. Biri sevib, biri dodağın büzüb, kəndli rəqsi deyərdi. Amma indi Azərbaycan rəqsini çox, həm də çox sevənlər var, lap da çox Təbriz şəhərində. Həm öyrəncilərin sayı artıb, həm də öyrətmənlərin. Qızlar gəlin olmaqları üçün klaslara gəlib yaxşı oynamaq istəyirlər. Bu üzdən Sanaz da yaxşı bir öyrətmən olduğuna görə yaxşı da öyrənciləri var, həm də yaxşı pul qazanır.

Öz toyunda elə gözəl oynadı, salon ayağa qalxdı. Vağzalı rəqsini elə incə, gözəl ifa etdi ki, salondakı qonaqların ağızı açılıq qalmışdı.

Mən də Sanazın yanında rəqs öyrənmişəm. Amma Arta rəqsi çox da sevməz, hərdən nazlanmaqdan ötrü də olmuş olsa, bir fırlanıb rəqs etdiyimdə, Arta bir balaca gülümsünüb, “sağ ol” deyə, yenə otağına sarı yollarlar.

Sanaz: “Gəl, “Uzundərə”ni də öyrədim”, – dedi; dedim: “Arta sevmir ki”.

Sanazın dadlı yeməklərin yeyəndən sonra, süfrəni yığışdıрмаğa başlarkən Aytən dedi: “Yaxşı, gəlin hələ oturun bir danışaq, durub yığışdırırıq. Deyəsən, boyumuza biçilib işləmək. Doğrudan da, bu arvad rahat durammır. Bir mövzu deyirəm, hər kəs yalan danışmadan cavab versin”.

Sanaz dedi: “Yəni, deyirsən süfrəni yığışdırmayacaq?”

Aytən: “Həyə daa...” – dedi. “Bir az əyləş, birlikdə durub yığışdırırıq”. Sonra yerində bir az tərənib, dübbədüz oturmaqda oturdu, qara saçlarını yana verib: “Görüm doğrudan necə deyəcəksiz”. Bir az gülümsənib, dedi: “İndi ki özünüzü bu qədər boğursuz, deyin görək, gedəsiz evə, görəsiz əriniz bir başqa arvadnandı, neynərsiz? Növbətinən hər kəs düz desin ha, sansör yoxdu”.

Arta deyir: “Ağlın yoxdu da, səfehən, mənim kimi oğlana heç şəkk elərlər, başım öz işimdə”.

Artanın o qədər gizlin-palan işləri olur ki, necə şəkk etməyim? Neçə dönə evə yetişərkən tələsik mobilin cibindən çıxarıb, tez-tez düymələrin basıbdı; mütləq bir şeyləri silirdi. Elə zənn edir mən görmürəm, amma mənim gözümdən bir şey gizlində qalmaz. Bir-iki dəfə soruşanda dil-dodağın bir-birinə dolaşdırıb: “Yenə səfehlədin, uşaqlar sər-səfeh SMS-lər yollayırlar, onları silirəm”.

Aytən oturmaqdan qalxıb tökdüyü, çiyinlərinə şələlələnmiş saçlarını yığıb dedi: “Həyə. Doğrudan da iş indidi. Əvvəl mən başlayıram”.

Ülkər dedi: “Sənin ərin yoxdu ki!”

Aytən: “Olsun da, niyə neştər vurursan, olacaq da. Məni də alan olacaq...” – dedi.

Nazlı isə həyəcanla dedi: “Yaxşı başla, girirsən evə, birdən ərini bir başqasıynan görürsən?”.

Aytən: “Əvvəl mırıldaram bir ərimin üzünə, bir də qəhbənin üzünə! Sonra yapışaram ərimin yaxasından boğa-boğa deyərəm, düz danış, sən kimnən kimi birləşdirmisən?! Sən “A”nan, məsələn, “M”yi birləşdirmisən? Sən məni... məni bundan... bundan... birləşdirmisən?”

Aytən, özünə bir ciddi görkəm tutmuşdu, elə də qəşəng rolun oynayırdı, sağ əlinin içi ilə sinəsinə çırpıb təkrarlayırdı: “Sən “A”nı “R”nan birləşdirmisən”. Hər dönə də bir başqa hərfi “A” hərfinin yanına qoyurdu. Səsi gülməli olurdu. Biz gülürdük. Sonra özünün gülməkləri keçinməyə dönüşürdü. Gülməkdən gözlərindən yaş axırdı.

“Sonra yaxşı çalxalayandan sonra, üzümü ondan döndərrib, o cıندانın üzünə də baxmaram, qapını çırpıb gedərəm, Amma əl çəkmərəm, zəngi zəng üstə vuraram, Sən “A”nan “D”yi birləşdirmisən? Deyim ha, yolu başa-baş zırıldaram. Bilindirmədən”.

Aytən ayaq üstə dolanıb ədayla o tay bu taya gedib özünü yamsılayıb gülürdü; sonra gəlib ortada yerə oturub, işinə davam edirdi, bizlər də ölürdük gülməkdən. Mən özümlə Sannazın dizlərinə çırpmaqdan əllərimin içi qıpqırmızı olmuşdu.

Nazlı: “Dayanın mən deyim”, – dedi. Gözlərimizi, burnumuzu kağız dəsmal ilə silə-silə dedik: “Yaxşı, sən de görək”.

Nazlı saçların daldan yığıb, çəhrayı sancağıyla sancaqlayıb, dedi: “Mən evə girib, belə bir səhnə görsəm”, – bir qaşın yuxarı qovzayıb sonra artırdı: “Bir baxaram ərimə, bir baxaram arvada... Elə doğruca otağıma sarı gedib qapını çırpıram üstünə, onlar utanıb getsinlər da, mən niyə evimi tərkləyim ki”.

Mən özümü tuta bilmədim: “Yəni hirsdən partlamazsan?”

“Partlasam da evimi tərkləməyəm ki, meydanı onlara verəm. Bavər eləyin navarı da açaram ucadan olsa oynaram da! Saymazlığımı görsəyəm. Olsa, sonra elə əvəz də açar-

ram! Onlar qələti dartıblar, mən boğulum... Mən kiçilim... Cəhənnəmin goruna ər varyıdı olmaz olsun”, – dedi Nazlı.

Ülkər dodağın dişlədi: “Qız elə demə, dözməyi ağırdı axı. Necə yəni? Bu rahatlığa? Düzdü ha, mənimki də elə qabaqdan gəlmiş ədalar verər ki, mən qalaram məəttəl. Olub da bir seri hərəkətləri, sonra elə əda verib. Mən bilmirəm, elə tez hər şeyə inanmaram...Gərək dəqiq olam, diqqət eləyəm. Bilmirəm qalıb ki, onları necə görəəm. Məsələn, girib görəəm oturublar”. Ülkər bir az gözlərin yığıb, yenə dedi: “Salam verib oturaram yanlarında”.

Dedim: “Hə, canıza and olsun, bu Ülkər ikini sayınca arvadnan dost da olar, xoş beş on beş! Sonra görərsən cici-bacı da olublar”.

Sanaz gülə-gülə dedi: “Hə, gündə də evlərində olar, deyəndə də deyir, sən Allah bir söz deməyin ha, günahdı, çox da yaxşı qızdı”.

Nazlı isə dedi: “Hə, arvad bir az elə bu cür olar da, deyirlər ağı az”.

Ülkər çiyinlərin atıb: “Axı, mənim ərimin hərdənbir evdə şagirdi olur. Bəlkə şagirdidi! Oturaram zillərəm üzlərinə, baxışlarına. Söz soruşaram, görəəm nəyin nəsidir?”.

Aytən çırpdı iki dizlərinə, gülə-gülə dedi: “Həyə da, görüm doğrudan xəyanət eləyirlər, ya yox! Sən Allah öldüm sancıdan, bir az da gülsəm işəyəcəyəm tumanıma!.. Bir az dayanın gəldim”.

Sevil elə də danışmırdı; az danışan idi, elə xımır-xımır keçinirdi gülməkdən.

Ülkər ona baxıb dedi: “Hə, Sevil! İndi sənin növbəndi ha”.

Aytənin hayı tualetdən çıxdı: “Sən Allah, dayanın, mən gəlim sonra”.

Tualetdən çıxar-çıxmaz dedi: “Yaxşı, indi Sevil de, balamdı”.

Sevil incə səsi ilə dedi: “Axı, bilmirəm ki, mən həmişə evdəyəm da, fikrin də eləməmişəm”.

Aytən isə: “Məsələn, indi burdasan, nə bilirsən nə xəbər olub evinizdə?”

Sevil üzünü cırmaqladı. Bir az oturacağında tərپənib: “Yox a, o cür deməyin da”, – dedi.

Sanaz mənə göz vurub dedi: “Məsələn da, çox o cür deməyin ha, birdən gördüz Sevil oturub zırıldadı”.

Sevil acı gülüşlə: “Hən a, mənim zərfiyətim belə işlərə yoxdu. Yox, mənim ərim belə işlərdən görməz, mən bilirəm belə zadlardan irgənər; mənim ondan sonra bir kəsim yoxdu ki, çox zülm olar. Onda gərək öləm da”.

Aytən atıldı Sevilin sözünün arasına dedi: “Yaxşı da Sevil, bəsdı, demədik ki, yasnamə oxuyasan. İstəmədik, heç nə istəmədik... Sən de Sanaz”.

Sanaz əlindəki qaşığı oynada-oynada bir neçə taqqa boşqaba vurub, sonra boşqabın içinə qoydu: “Mən da, mən... Hən mən... şeydi... zaddı... Vallah, fikir eləyirəm belə bir iş olsa... Evdə bir hay qopar ha. Söz deməyimə qadır ola bilmərəm... Fikir eləyirəm elə qabaqdan gəlməlik elər! Elə hay qopar ki, az qalar mənı o arvadnan yatırda! Ancaq özünə haqq qazandıra; deyə mən həmcinsbazam! Amma o... Bəlkə də etiraf həddinəcə”. Sanaz əllərin qovzadı göyə, başın aldı çiyinləri arasına: “Təslim! Pox yemişəm! Hər neynirsən elə! Deyirsiz, mən də gəlim! Elə qarışaq! Amma yox, onu da çəkəmməz! Bir hay yenə qopar. Gərək deyim siz sağ, mən səlamət. Mən getdim! Amma fikir eləyirəm onu da çəkəmməz ki, pox yeyirsən, hara istəyisən gedəsən? Otur evdə, amma”.

Bizlər ölürdük gülməkdən. Sevil: “İş pis yerlərə çatdı, mən daha gedirəm”, – dedi.

Sanaz gülə-gülə gözlərinin guşəsindən axan yaşı silə-silə gözünün sürməsi gicgahınacan yayıldı: “Hara? Əda vermə.

Qorxma bir zad olmaz. Nigaran olma, gedərsən qalarsan qapıda, zəng vur. Hələ bir az da otur, bir çay gətirim”.

Sevil yerindən qalxdı: “Yox, yox; meylim yoxdu”.

Aytən: “Qız, bəs niyə belə eləyirsən? Bax, hələ az qalır ağlaya”, – dedi. Sevil gözlərin Aytənə süzdürdü: “Bəsdə da, Aytən”. Sanaz Sevilin dalısınca qaça-qaça, dedi: “Qız nəməne oldu sənə axı? Bir şey ürəyivə dəydi?”

Sevil mantosunun düymələrini bağlaya-bağlaya dedi: “Yox, vallah, qapıdadı, heyvandı da, çox məəttəl eləməyim, ürəyim qızışdı birdən”. Sevil elə qapı önündə dayandı. Əlin bizlərə tərpedib: “Qızlar öpdüm, sağ olun”, – deyib, bizlər qarıya yaxınlaşancan, Sanazı öpüb, tələsik pillələrdən aşağı endi.

Ülkər: “Ay canın yanmasın Aytən, uşağın ürəyin lap üz-dün”, – dedi.

Aytən başın döndərib kanapəyə sarı gedərkən dedi: “Uşağın başı batsın, əlcən qoduxdı elə bil... Sanaz özünə çay süzürsən, mənə də süz, qadası”.

Nazlı boşqabları mətbəxə sarı apararkən mənə sarı dönüb dedi: “Doğrudan, axı sən heç bir şey demədin?”.

Arta deyir: “Elə dilin mənə uzundu, hər yerdə son danışan sən olursan. Evdə amma mənim baş-beynimi aparırsan”.

Arta, sadəcə qulaq asar; hərdən də bir siqarasın alışıdır-alışıdır başını tərpedər. Daha sonrakı günlər, dediyim sözə görə bir şey soruşsam deyər: “Nə vaxt dedin ki mənə?”.

Mən dedim: “Mənim ərimə etimadım sonsuzdu, heç şəkk də eləməmə, baxmayın özünüzə”.

Dünən Arta yatanda, mobilin axtarırdım, SMS-lərini oxuyurdum. Arta deyir: “Düz ər-arvad olardı ki, bir-birlərinə o qədər etimadları ola, fikirlərinə də gəlməyə bir an da bir-birlərinin şəxsi vəsaillərini qurdalıyalar”.

Arzum odur bir gün facebook səhifəsinin şifrəsi əlimə düşə.

Ülkər dedi: “Baş-beynimizi yenə aparma. Bildik, sən əri-ni hamımızdan çox sevirsen, elə bir biz sevmirik, deyirik, bəs etimadımız yoxdu”.

Aytən dodağın büzdü: “Düz deyir; elə bir Sevildi nazlanır, istəməyini saxla evinizə”.

Ayaqlarımı kanapə üstündə altıma qoyub qarnımı şalvarı-mın düyməsi sıxdığına görə, üst düyməni aç-aça dedim: “Val-lah, o üzdən ki mən çox tez inanan adamam... Yox... Yox... Niyə yalan danışım? Düzdi ha, Artanı çox sevirəm, amma and içmişəm... İndi yadıma gəldi, doğrudan öz gözümnən görəəm Artanın xəyanətin... Mütləq mən də ona xəyanət eləyəyəm”.

Aytən dedi: “Deməzsən bəs, düz de görüm, sən kimnən kimi birləşdirmisən?”

Hamımız güldük. Sanaz məsum qiyafə ilə dedi: “Yazıq ki-şilər! İndi öz işlərindədilər... Bizlər dəli kimi gəlmişik burda...”

Aytən: “Neyləyirik ki, dedik bir gülək da”.

“Dayanın sizə bir çay gətirim”, – deyib yerimdən qalxdım.

Sanaz dedi: “Bax gör samavarın suyu qurtulmayıb, qur-tulsa doldur, ayağın qovza, beş dəqiqəyə qaynayar”.

Süfrəni birlikdə yığışdırıb, batıq qabları qabyuyan maşını-na yerləşdirib, ləm verdik kanapələrə.

Arta səssiz-səmirsiz evdə dolaşır; televizyonu yandırır söndürür, buz dolabını açıb bağlayır, mətbəxdə dolaşır, otaq-lardan dəhlizə, oradan otaqlara var-gəl edir. Əlin saçlarının arasında dolaşdırıb, boynunu övkələyir; üzünü əlinin içiy-lə övkələyir, sonra divardakı rəsmimizin qabağında dayanır. Deyirəm: “Hə? Özümə baxmaq əvəzinə əksimə baxırsan? Ol-maya könlün istəyib məni?”

Nazlı kanapədən çantasına sarı əyilib bir qara tel sancağı-nı götürüb, tellərinə sancaqlayıb dedi: “Bunlar da lap əsəblə-rim üstədilər ha”.

Ülkər kanapədə uzanıb gözləri xumarlana-xumarlana ayaq barmaqlarıyla çalışırdı corabların çıxartsın: “Gör, nə

canımı gicişdirir bu corablar. Kifli kişiyyə dedim ha, neylon olmasın”.

Sanaz mor rəngində gecəliyin geyinib dedi: “Yaxşı, yerlərinizi salım?”

“Doğrudan da, gecəni qalırıq?” – deyə soruşdum.

Sanaz: “Hə, bəs nə?” – deyib Ülkərə baxdı.

Ülkər: “Bizi itirən tapandan çox söyünür! Kimdi indi bizlərə gecənin bu vaxtı qapı aç”, – deyib gülüşdülər.

Aytən arxayınlıqla gərməşdi: “Doğrudan ha, mən ki yeddi dövldən azadam”.

Nazlı mobilin qurdalaya-qurdalaya dedi: “Mənimki, fikir ələyirəm Şahgövləndən hələ yığışib evə dönməyib. Allahdan xatir bir mobilinə də cavab vermir”.

Aytən: “Hə da. Təzə qulaqları dırı-dırından xilas olub, din-cəlir”.

Nazlı: “Bəlkə də, nə bilim?” – deyib, suratını asdı; üzün qıvrıldı: “Zəhləmi apardı ha bu tellər, dəli şeytan deyir, yolam qoyam yerə” – deyib sancağı tellərində bərkitdi.

Tellərimi, alnıma töküb saçlarımı seşvar çəkib, çiyinlərimə tökmüşdüm; güzgüyə girmişdim, üzümdəki lap narın tüklərimi maqqaşla çəkirdim, Arta üzdə olan tüklərdən iy-rənər; deyər: “Arvadın lap zəhləm getmiş zadlarındandı bu üz tükü”. Mən də güzgünün üstündəki işığı da yandıraram, qoymaram üzümdə bir tel tük qalsın. Arta evə girmək həməən üz çökkəmlə üzümü təmizlədim, iki ildir evliyik, yenə də hər dönə Arta açar salıb evə girdiyində qəlbim döyünür. Otaqdan qarıya qaçarkən yadıma düşdü ətrimi vurmamışam. Tələsik güzgü qabağından götürüb qulaqlarımın dälisinə fısıldatdım. Arta: “Salam, heç kim yoxdu?” – deyəndə, nazlına-nazlına qaçdım qabağına: “Salam, yorulmayasan”, – dedim. “Salam, bir çay varındı?” Dedim: “Əvvəl bir bax mənə, nəçiyəm?” Qaşların yığıb dedi: “Nə olub ki?” Dedim: “Olsun, Arta, tellərimə bax”.

“O nə modeldi? Bağışla ha, heç sevmədim”, – dedi. “Axı dünən televiziya baxanda dedin o qadının telləri nə gözəldi! Mən də elə...”

“Yaxşı baba, ölürəm xəstəlikdən, səndə hövsələyə bax. Bir çay gətir”, – dedi Arta.

Nazlıya dedim: “Doğrudan, dəlilik elədin tüklərini verdin əllərinə, yolub tökdülər yerə!”

Sanaz gözlərini mənə bərəltirdi. Nazlı susdu. Ülkər kanapədən qalxıb əyləşdi: “Qızlar, bilirsiniz nə var? Mən fikirləşdim, doğrudan da, ərim mənə xəyanət eləsə, düz bıçağı soxaram qarnına”, – saçından çəhrayı keşini açıb atdı miz üstünə.

Aytən dedi: “Hələ bax, əl çəkməmişən?”

Sanaz: “Dur, balamsan yataq, əsəblərini pozma, yerləri salmışam”.

Yadıma düşdü düyü suyunu qoymuşdum kənara, yatanda üzümünü yuyaq. Bir yönəldim mətbəxə sarı, qayıtdım: “Tualetə gedən yox?” – dedim.

Arta hər üzümü düyü suyuyla yuduğumda deyir: “Əh! Nəməni iyi gəlir? Düz başmaqda iylənən corab iyidi!”

Sanazın evinin telefonu çalındı, Sanazın səsi yataq otağından gəlirdi: “Gecən xeyrə əzizim! Bağışla da, tək qaldın. Hə, düzdü mamannansan da... Mən bevox yadıma düşmüşəm... Sən əl çək... Mən nə bilim...”

Aytən: “Mən yatdım, səhər tezdən universitetə gedəcəyəm”, – dedi.

Su damcısı beynimə gup-gup vururdu. Nazlı yatdığı yerdən səsləndi: “Ay Sanaz, damcı səsi haradan gəlir? Beynimi dəldi axı...”

Aytənin xorultu səsi qalxdı.

SALEH ƏTAYİ

554

Saleh Ətayı – 1967-ci ildə Güney Azərbaycanın Ərdəbil şəhərində anadan olmuşdur.

“Bəlkə daha deyəmmədim” şeir toplusu, “Don Kixot və Dəli Dömrül körpüsü”, “Mənim adlarım” kimi hekayə və romanlardan ibarət kitabların müəllifidir.

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında şair və nəsir kimi tanınır.

Hazırda Ərdəbil şəhərində yaşayır.

OZAN, MƏN PARADOKSAL OLMUŞAM

Ancaq hələ yadımdadır. Yorğun idik, əyləmişdik. Bəlkə bir yarışda uduzmuş, bəlkə də bir savaşa yenilmişdik. Və danışmağa taqətimiz yox idi, illər boyu danışmadıq.

Yenə sözlərimin ardı kəsilir. Bir nərdivan tap, tap gətir, uzat yolun üstünə... Bir bax! Elə buralardan! Gecədir, qürbətdir... yaxşı, yaxşı... gecədir, qürbətdir, bir daha də! Gecədir, qürbətdir bir daha! Nə də ağır, nə də qır.

Və ozanlar. Ozanların da gəl-gedi üzöldü. Deyirdilər, analarla, babalarla getdilər.

Kaş ki, yolumun üstə bir ozan görüb mindirəydim. Görəsən, sazını ələ alanda yer olardımı? Yerə nə var, çoxdur. Bir mənəm, bir də ozan. Gəl, ozan, gəl, heç olmasa bu gədiyi gəl.

Susmuş idik. Biz hələ də susmuş idik. Ağsaqqallar deyirdilər: siz bilmirsiniz, biz bilirik. Deyirdilər, getməliyik, yerimizi-yurdumuzu yığışdırıb özümüzə aparacağıq. Və yır-yığış etdilər, çatdılar atlarının belinə.

Ozanım, doğrumu ki, yaxşı yaşardız? Toxtaq idiz, atlarınıza minərdiz və mahaldan-mahala at at, qaşqa... kəhər at nalı neylər... buradan bir atlı keçdi, atın oynatdı, keçdi... hə, həvəsli-həvəsli... ozan, haradan bilirdiz? Ozan, sazlı olduğunu haradan bilirdin? Babam sənin atlı olduğunu haradan bilirdi? Mən bilmirəm, bir qoşma qoş, mənim üçün bir qoşma qoş, sürücü olduğuma, maşınım olduğuna, yük daşdığıma, bax, qəflətən görürəm ki, bu işlərə baxıram.

Böyük babamın istəkli yoldaşı ölür. Yuyurlar, basdırırlar, oturlar. Sonra böyük babam bir neçə gün evə dönmür. O, bir ozanın evinə getmiş imiş və ozan ona yanıqlı-yanıqlı çalırmiş. Çal, ozan, çal, "Kərəmi" çal... Sanıram, babam yoldaşı ilə vidalaşmış.

Haçandan-haçana danışdıq. Bilmirəm niyə, bilmirəm nədən, bəlkə elə belə olmalıydı. Bəlkə bacım Hindistana Rac

Kapurun filmlərində oynamağa gedirəm – deyəndən, ya da bir az ondan öncə mən ərəbcə bir şeir kitabı çıxartdığım vaxtdan belə oldu.

Ozan, mən paradoksal olmuşam. Hər şeyə ziddi ilə fikirləşirəm və bəlkə mən yanılıram... Vidalaşmağı deyirəm. Hamıyla qabaqcadan vidalaşdığımı sanıram. Dostlarla, anamla. Bəlkə babam bunu deyirdi və mən bilmirdim.

Gecədir, qürbətdir, necə də qır kimi... Gördüm yolun qıraqına çəkilmişəm. Balıncımı, yorğanımı götürmüşəm və düz yolun ortasında uzanmışam. Gülməliydi. Maşınlar məni basmırdılar. Hansı maşın gəldisə, sükanı çevirib sovuşurdu. Keyimişdim. Özümü bir kal meyvə kimi hiss edirdim. Dişlərimi qısmadan, qolumu-qıçımı sıxmadan hələ uyudum da. Bir səs eşitmirdim. Maşınların nəriltisini eşitmirdim. Məni musiqi sarayına götürdülər. Gördüm, orada da uzanmışam. Və bir çox adam üstüaçıq qəbirlərdə uzanırlar. Bir uşağı bələkdə gətirdilər. Sonra onun başı üstə saz çaldılar. Sonra gördüm, ölülərin barmaqları mizrab vurur kimi tərpnir, əyilib-düzəlirdilər, oynayırdılar... Və gördüm ki, bir sürücü əlimdən tutub silkələyir. Yaman-yovuz deyə-deyə məni maşınının içinə topladı və qapını çırpdı.

Bacım musiqi dərsi verir. O, bir müasir adamdır. Sevinir, kədərlənir, qəriblik edir.

Özgə bir adam kimi özümə tuş gəlirəm. Yol getdiyimi görürəm, illər boyu yol gedirəm. Ozan! Hər şəhər yarıyolda qalıbdır. Şəhərlərdə düşürəm, dolanıram və yenə yol gedirəm. Ozan, niyə çalmadan yığışdırdın? Ozan, hara? Ozanım, dayan... Mənim üçün bir qoşma qoş. De ki, hər şəhər yarı yolda qalıbdır.

XƏLVƏT CADDƏ

Gecədir və caddə xəlvət. Oturarkən, durarkən sürüşüb gedirik. Fırlanırıq. Və bir zənci də truba çalır.

“Şoğərib qızdırdı”. Dururam, çırağın işığından yolun o tayında bir körpü görünür. Kapotu qaldırıram. Hava çox gözəldir. Düzdü, mehdi, amma sərin su kimi də içməlidir.

Plastik qabı götürürəm. Mən gedib-qayıdana qədər radiatorun ağzını açmaq olar.

– Dostum, mən gedirəm.

O, bir daş kimi düşüb. Oyatmağa dəyməz: “Neçə yol deyim, qabın suyun işlədincə yenə də doldur”. Siqarımı alışıdırıb körpüyə sarı cığırı tapıram. Ağacların sızıltısı, uzaqlardan gələn uğultu məni qorxudur. Bəlkə qurd var – deyə, yan-yörəmə baxıram. “Fit çal, qorxun tökülsün”. Çalışıram, məsində qulaq asdığımız musiqidən ayrılmayam.

Körpü üstə bir adam var. Bəli, bir adam körpünün daş haşarında oturub. Cəld ağac dalında gizlənirəm. Haçandan-haçana boylanıb yenə də baxıram. O, indi sis-duman içrə sanki qaladığı bir şeylərə kibrit çəkir. Və birazdan addımlayır. Yekəpər, bəlkə iki adam boyda bir kişi. Qılıncını böyründən asmış, papağı qıvrım qoyun dərisindən, cübbəsi və sarıqlı ayaqqabısı var.

Mən də onları qarabasan adamlardanam. “Gözlərini yum, özünə gəl”. Bir az dincəlirəm. “İndi arxayın dönüb baxa bilərsən”. Hər şey öz yolundadır. Kimsə yoxdur. Qılınclı adam keçmişlərə qayıtmış.

Daşdakı yazının aradan gedən yerləri var. Ancaq oxumaq olur. Körpünü tikənin adıdır. Görəsən, bu adam elə özüdür mü? Ağacları alışıdı, o, haradadır? Birdən bir çığırtı içində “zaman” kəlməsi.

“Dəfələrlə bir qorxulu yuxudan oyanıb su içsən də, yenə yatınca elə həməən yuxuya götürülübəsən”.

Oda yaxın əyləşib və özüylə bəlkə də zamana görə danışıır.

Gəldiyim yoldan arxadan bir səslər gəlir. Taqqırı-tuqqur, taqqırı-tuqqur. Bu, bir atın ayaq səsi ola bilər. Ancaq at deyil, bir arıq qatırdır. Və belində bəlkə də bir şovalye. Nə qədər də şax oturub. Dəmir papağı, dəmir geyimi, qalxanı və əlində yanılmıramsa, “zubin” deyilən bir şey var. O, ucaboy və qatır kimi arıqdır. Odun yanında oturan adam donub qalır. Mən onun şaşırıldığını duyuram. O, bir pəzəvəng və bir div də olsa, buralı kimidir. Və bir şovalyenin yolunu heç gözləməirdi. Belə getsə, divin boynu quruyacaq. Ondan danışmalıdırlar.

– Pəhləvan, adını söylə.

– Əvvəlcə, sən söylə.

– Sanıram, məni dünyanın hər yerində tanıyırlar, səfil şovalye.

– Nə yaxşı, aşağıdan – çaydan sovuşmaq istəmədin. Yoxsa səni döyə-döyə körpüyə alardım.

Şovalye sanki sevinir. Bəlkə ona görə ki, yenə bir qorxunc macərəyə tuş gəlib. Sonra dua edər kimi özünü “sevgilim” deyər Dolsinaya tapşırır. Nizəni endirib ayaqlarıyla qatırın qarnına çırpır və divə doğru çapır. Yaraqlar çaqquşırlar və mən onları odun işığında görürəm. Divin zərbələri ağırdır. Şovalyenin qalxanı düşür. Qatır qorxub mırıldayır və nəhayət, şovalyeni salıb qaçır. Div şovalyenin sinəsi üstə atılır.

– Bilirsənmi! Bir gün atımın ayağı daşa dəydi, hürkdü. Tolazlandım. Və Əzrayıl bir quş kimi üstümə qondu.

Mümkündür, şovalye dilindən əl çəkməsin.

Duman sıxlaşır. Heç nə görmürəm. Və birazdan ikisi də odun qırağında oturublar.

– ...Cavan bir oğlanın canını almışdı. Və mən onu giri-giri axtarırdım.

Şovalye Əzrayilla döyüşməyi ağlından keçirməmişdi. Amma birdən bu pəhləvanın yerində olsaydı... bəlkə Tanrı onu da bağışlardı.

Arada bir neçə kəlmə eşitmirəm. Ya da heç danışan olmur. Div şovalyenin əzilmiş yerlərinə məlhəm qoyur.

Yadımda olsun, dostuma at və maşınla bağlı bunu deyim: “Bir şovalye dörd yolun ayrıcında hansını seçib getmək üçün bütün ixtiyarını atına verər”.

– Gördüyün bu körpünü mən tikmişəm.

Yenə bir neçə kəlmə eşitmirəm. Şovalye əllərini qaldırır və havada ölçüb-biçir.

– Sən o dəli olmalısən. O adlı-sanlı dəli. O, Əzrayıla “sən ortadan çəkil, mən özüm Tanrı ilə danışım” deyən.

Sonra sanki güvəndiyi pəhləvanların adını söyləyir. Özü-nü də onların sırasında, hətta onlardan baş bilir.

– Qatır üstə görə kimisi bir şeylər yadıma gəldi. Yoldaşını neyləyibsən?

– Bilmirəm.

Şovalye verdiyi cavabdan sonra susur. Amma sözü tez dəyişmək olar.

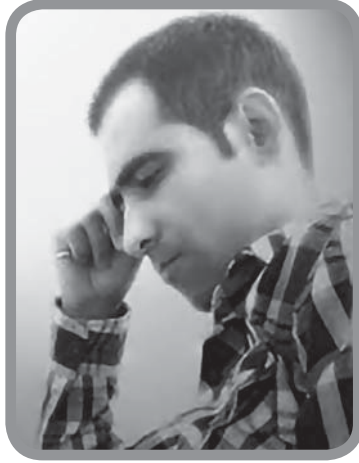
– Qılınc çəkdiyim gecənin bu çağında yolkəsənlərə və hətta bir qaraltıya bənzədiyini üçün idi. Əlbəttə, cəhənnəmdən qaçan şeytan da olsaydın, mən yenə də öz işimi görməliydim.

Hey! Bəlkə dostun oyanıb? Nigarandır. Qabın ağzını çuxurda duran suya dayayıram. Bu çayın körpü tikilən zaman quru olduğunu bilirəm. Və körpünün aşağısından, quru çayın yatağından sovuşmaq istəyənlər döyülə-döyülə... Adlı-sanlı dəli səfil şovalyenin ovcuna nə işə qoyur.

– Bu nədir?

Əl atır qılıncına.

– “Ağça”dır. Pulumuz. Yadigarlıq verirəm.

İLQAR MÜƏZZINZADƏ

560

İlqar Müəzzinzadə 1984-ci ildə Güney Azərbaycanın Xiyav şəhərində doğulmuşdur. Orta məktəbi Xiyavda bitirmişdir (2000-2001) Əvvəlcə inşaat sahəsində (2013), daha sonra isə psixologiya sahəsində bakalavr (2014) təhsili almışdır. Hazırda magistratura tələbəsidir (2016).

2000-ci ildən başlayaraq hekayələr və sərbəst şeirlərini dərc etdirir. Təbriz, Xiyav, Marağa, Ərdəbil və başqa şəhərlərdə keçirilən ədəbi festivalların qalibi və mükafatçısı olmuş, təşkilat komitəsinin üzvü seçilmişdir. Güney Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində fəaliyyət göstərən ədəbi cəmiyyət və dərnəklərlə sıx əməkdaşlıq edir. Muğan ədəbi qurultayının (2004) iştirakçısıdır.

Əsərləri Güney Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində yayımlanan "Güney Azərbaycan", "Soheyl", "Çıraq", "Çağrı Savalan", "Kültür gecəsi" və başqa dərgi, qəzet və toplularda nəşr olunmuşdur. "Üçlük ədəbi qurulu" adlı (2008-2012) ədəbi birliyinin rəhbərlərindən biri, daha sonra "Bulaq" (2012-2015) ədəbi dərnəyinin başqanı olmuşdur.

GÜLLƏ

Bir an öncə yoldaşı ayağa durmuşdu. Bir addım geriyə, bir addım önə. Valaylı-valaylı. Çətinliklə başmaqlarını götürüb önünə atdı. Başmağının dalını dabaniyla qatlayıb tələsik dərəyə sarı endi. İşəməyə enirdi elə bil. Yürüdüm. Bu birisilə işim vardı. Başının üstündə dayanmışdım. Palazın üzərində uzanmışdı, lül kefli. Külək vodkanı aşırmışdı. Bəlkə də mənim ayağım palaza ilişəndə aşmışdı. “İbiqəndi” satan vodkalardan idi.

Əl atıb yerə dağılmadan qaldırıb daşa dayadım. Dizim xırda qablı qatığa batmışdı. Qatıqlı çips qırıntılarını dizimdən silib, şalvarımı palazın ucuyla təmizlədim.

Belimdən qayışımın arxasındakı tapançanı əlimə aldım. Bir an dərəyə enən kişinin fikri beynimə sıçradı. Üç addım qabağa irəliləyib dərəyə sarı boylandım. Məndən qabaq, hülü dənəsi boyda bir daş dığırlandı dərəyə düşmüşdü. Daş dığırlandı aşağı düşərkən qursağım sancdı. Diksinəndə qursağım sancdı.

Yoldaşı daşın böyründə yerə sərilməmişdi. Başını aşağı salmış, uyuyaraq çənəsini sinəsinə dayamışdı.

Bir az öncə dərəyə sarı enən kişi yuxarı qalxmadan işi yerinə qoymalıydım. Bir daha dərəyə sarı boylandım. Dərəyə enən kişi, yarısı islanmış yumru yekə bir daşın böyründə uzanmışdı və daşın ətəyindən yaş bir cızıq sıldırıma sarı süzülməkdə idi. Sidiyi özündən də sərxoş idi, torpağın üzərində sanki kefli bir qarışqa qoşunu yürüyürdü.

Bizim Qulam kimi uzanmışdı. Qulam da bir stəkan artıq içəndə belə uyurdu. Kərim Talver, Behruz, Oğru Qulam və Tarıverdi. Hərdən Oğru Qulamgilin bağında içməyimiz yadıma düşdü. Qulam bu öykünü oxuyarsa, yəqin küsəcək. Polislərə izləm verdiyimə və ləqəbini yazdığma görə. Anlamır! Çox danışsa Kərim Talverə deyərəm elə vurur ki, başı qarpız

kimi açılar. Qollarını çırmalayıb talverini götürəndə Cəmsid Haşimpurun “Düşərgədən uçuş”una¹ bənzəyir. Köhnə bir qarajda qolları çırmalı keçib otuz nəfər boynu yoğunu qırıb çıxar. Heç uf da deməz, burnu da qanamaz, tam hind filmləri kimi. Amma həmişə subay qalacağına da güvənir və sonda da evlənməz, tam İran filmlərinin tərsinə olaraq. Bu öykünün sonunda da evlənməyəcək, nə mən, nə də o.

Geri qayıtdım. Ovcumdakı gülləni beyninin hansı bölümündə yerləşdirmək fikrindəydim. Baş, təzə kürədən çıxmış qıpqırmızı bir boranı kimi pörtmüşdü. Əlimi yandırır. Gülləni başının harasında yerləşdirməyi incələyirdim. Öncə görmə orqanları işdən düşməli idi; yox, danışq bölümündə dilə fərman verən orqan. Yaddaş bölümü, ya da cinsəl hormonlar törənən yeri...

Balaca bir toz dərədən yuxarı qalxdı. Baş yərə qoyub neçə addım geridə olan böyük daşın arxasına qaçdım. Yoldaşı dörd əl-ayaqlı dərədən yuxarı qalxırdı. Elə bil ürəyi qalxmış dərə, kişini qusmaqdaydı. Dizləri yaş, qara şalvarı toz-torpağa bulanmışdı.

Fürsəti əldən vermişdim. Əlimdəki gülləni sıxırdım. Tərləmiş güllə ovcumu qıdıqladı. Darıxma yoldaş! Alın yazımı- zı paylaşacam. Güllə məndən, gövdə səndən. Polislərin də əlindən dincəlim deyə, bu yasaq gülləni hər halda bir yerində gizlətməliyəm. Beynin, ürəyin, gözlərinin giləsi. Sonra, təbiblər açıb götürəcəklər; bir kasa isti qan badəsində kefli güllə, maqqaş ilə tam incə və yumşaq, siqara qutusu boyda bir neylona qoyulacaq və Əkbərli xiyabanındakı “Cinayət işləri mərkəzi”nə təqdim olunacaq. İthaf olarkən bu möhtəşəm güllə, sənin nəfəslərinin üstündə, işarə barmağımla tətəyin mərcələşməsində tikə-tikə cırıq varlığını tətəiyə uduzacaqdır barmağım səni...

¹ İran bədii filmi.

Güllə yalnız qulaq asır, heç dinməyirdi. Ömründə yalnız bir dönə qışqıracaqdı.

Tapançanın lüləsindən doğulub, qan gölündə boğulan çağ.

Küləkli havada dərəyə enən kişinin uca səsi qulağıma doldu. Palaz üstə uzananın qırmızı başını şillələyib çağırırdı:

– Musa...Musa...

Musa dəbərmirdi. Gözlərim bərəldi. Boynum bir az irəliləyib, səsə doğru şəkəndim. Başına bir kola qabı dolu su tökdü. Alnıma soyuq tər oturdu. Alkol onu öldürürsə, gülləni öz beynimə sıxardım. Qıvraqca şəhərə sarı, Kərim Talver avtomobilini saxladığı yerə yürüdüm. Avtomobilə start vurarkən sorğulu gözlərlə üzümə baxdı:

– Neyləyə bildin?

– Heç nə, dayan, döz deyəcəm.

– Sür köşkə, – dedim.

Nədənsə mobilimlə şəhər içi telefonlara zəng açə bilmirdim. Telefon köşkünə keçib, təcili yardımı yığdım. Beş-on dəqiqə sonra, ambulansın ulaması çöllüyə yayılaraq, Musanı götürmüşdülər... Kərim Talver sinirlənmişdi və sükana yumruq vurub məni danlayırdı:

– İşi qurtar görək də, çox yubadırsan. Əlindən gəlmir də, qardaş, sənə gör haçan dedim? Tapşır mən qurtarım da...

– Hövsələm yoxdu Kərim! Bəsdə daha, – dedim.

* * *

Kabuslar hərdən məni çox incidirdi. Yuxudan tərsə durmuşdum. Doktor demişdi pis yatırsan. Əyri yatıb düz yuxulayırdım, toxtayırdım. Amma kabuslarım heç zaman toxtamırdı. Mən yuxudan durmamış bir şeylərin məndən azalmasını duymuşdum. Atamla məhkəməyə gedəcəkdik. Otağına sarı getdim. Ölmüşdü deyəsən! Elə bil məndən əskilib azalan bir şey atam imiş. Yüngüllüyünü duyurdum! Üstünə mələfə çəkilməmiş yuxulu bir kimsənin üzərindən, bir an mələfənin çəkilməsi

kimi, bir şeylərin məndən çəkilməsini balaca bir titrətməylə hiss etmişdim. Bir sərçə oturduğu budaqdan qalxanda, budağın titrəməsi kimi titrəmişdim. Sözünü heç kimsəyə deməzdi. Gedəndə belə heç bir kimsəyə demədi. Bacım qızı Saçlının qırmızı donlu bir metrlik oyuncağı kimi uzanmışdı. “Oyun-oyuncaq çıxartma, kişi, dur ayağa məhkəmə yubandı”, – deyirdim. Sanki atamın batareyasını çıxarmışdılar. Tapsaydım ha, o işi görəni! Verərdim, Kərim Talver ortadan iki şaqqa elərdi. Saçlı axşamlar oyuncağının batareyasını çıxarıb şarja qoyardı. Yox, Saçlının işi ola bilməz. Atamın batareya yeri yox idi ki, hələ yerini də bilməmiş olsun. Yalnız öz oyuncağının yerini bilirdi. Atam oyun-oyuncaq deyildi ki. Saçlı oyuncağının batareyasını çıxarardı və oyuncaq sabaha kimi ölərdi. Elə biz də ölürük! Gecə ölüb səhər dirilirik. Ölürük, dirilirik. Bir yarpaq rəqsi kimi. Lirik bir ölüm-dirim yaşamında. Atam gecə öldü, amma sabahısı dirilmədi. Çox yalvarsam da...

Yoldaşlarıma mesaj atmışdım. Xalının eni-uzunu boyu dəlicə, avaraca yeri yirdim. Batareya axtarmırdım. Amma bir şey itirmiş kimi yirdim. Gözüm yalnız xalçanı axtarırdı. Bir saat sonra dostlarım gəldilər. Əl-üzlərini yumamışdılar, Qulamın başı həmişəki kimi balıqda köndələn qalıb, saçları biz-biz durmuşdu. Nahara yaxın idi. Ev qonaqla dolmuşdu. Kiçik otaqda uzanmış atamın heç nə karına deyildi. Arxası üstə düşən tısbığa kimi boğulurdum. Yavaşca əl-ayağımı havada dəbərdir-dim; nə çönə bilirdim, nə yeriyə, nə danışa, nə dinə, nə məssəbə! Heç nəyə qulluq etmirdim, heç nəyə! Bir tısbığa fatihəsi idim. Gələn fatihə çevirir. Amma məni heç nə çevirmirdi...

Musa yox idi. İki il öncə atamla çörəkxana qabağında dalaşmışdılar. Elə bil heç birinə bir şey olmamışdı. Atamın bir az gözlüyü əyilmişdi, bir az özlüyü. Atam deyirdi “mən onu böyütmüşəm, indi mənə qoduqlanır”. Musa da deyirdi “mən özüm böyümüşəm, qoduq özünsən”. Musa atamın xalası nəvəsi idi. Qoca xalasının yalnız bir oğlu var idi o da arva-

dıyla avtomobil qəzasında olmuşdu. Uşaqlığında məhəllədə qurbağa edamını eşidəndə gülməyim gələrdi həmişə. Baqqal Babaxandan beş dənə iki yüz qramlıq daş alıb, ipək sapını qurbağanın boynuna bağlayıb, ayaqlarının altından daş sallarmış. Hərdənsə elektrik batareyası əldə edə bilirdisə, Amerika edamları sayaq elektrikle edam edərmiş. Qurbağanın əllərindən və boynundan lüt elektrik simini dayayarmış. Kərim deyir ki, onda qurbağanın qiyafəsi çox gülməli olar, gözləri kəlləsinə çıxarmış. Amma pis qoxusu olduğu üçün məhəllə uşaqları Musanın bu cür edamı ilə muxalifət edərmişlər. Qurbağalara edam bəyaniyyəsi də oxuyurmuş. Qurbağalara yazdığı edam bəyaniyyəsində “gəcələr quruldayıb yuxuya bais olmağını və çirkin olduqları üçün adamı iyrendirməklərini” də vurğularmış. Həmişə qurbağaların gülməli edamlarını görmək həsrətində qaldım. Kərim deyir, çox gülməli olurmuşlar. Sonda da məhəllə uşaqları Musanı alqışlamışlar. Hərdənsə məhəllə uşaqlarını evə apararmış və həmişə ağzı açıq yatan qoca nənənin başı üstündə oturub burnunun içini barmağı ilə girdələyib qoca nənənin ağzına atarmış, qoca nənə də tamsınar, uşaqlar pıqqılदाşib gülüşərək eşiyyə qaçarmışlar. Bir dönə də atam onu bu iş üstə bir həftə anbarda sıçanların yanında, ortadakı ağac dirəyinə bağlayıbmiş. Musanın ata-anası avtomobil qəzasına uğrayanda o, iki yaşında imiş. Renault avtomobili ilə Tehran yolunda qəza etmişdilər, amma Musa sağ qalmışmış. Atam deyirdi: “Musanı diplom alana kimi mən saxladım”, diplomdan sonra daha başına buraxmışdı. Amma Musa da deyirdi “məni Allah saxladı”.

Son dönə atamla savaşımaqları qoca nənənin qızilları üstündə idi. Musa anbardakı sandıqçanın içində gizlədilən qızilları götürmüşmüş. Musa deyirdi ki, “sən onları mənə hədiyyə edəcəyinə söz vermişdin, kişi tüpürdüyünü yalamaz”. Atam da deyirdi “yalayar, iki də artıq”.

Son dönə savaşıanda atamın gözlüyü sındı. Gözlüyünü təmirə verib atamın gözünə qaytardım. Amma deyirdi: “gözlük önəmli deyil, özlüyüm sındı”, amma day özlüyünün yerini tapa bilmədim. O andan bəri gündə bir yol axşamlar bazara gedib qayıdırdı və yalnız otağına təpilib pəncərəsiz damın bucağındakı pıncın tüstü çəkən deşiyindən siqara püfləyirdi. Otaqdan asılmış qoca nənəmin gülər tablosuna gözünü zilləyər, gözləri dolardı. Neçə gün idi otağın kilid yerindən izləyirdim... Musa nənəmi dığlatdı öldürdü deyirdi həmişə... Amma nə isə atam suçlu idi. Onunla baş-başa qoşmamalı idi.

Şikayət etdilər sonda. Birinin burnu qanamışdı, birinin gözlüyü sınımışdı, bir yandan qızıl üstə dalaşma, bir yandan yaman-yovuz demək. Musanı maddi cərimə ilə buraxdılar. Atama da il yarım zindan verdilər. Atamın zindandan çıxmağına iki ay qalanda anam öldü. Tələbkarlar dığladıb öldürdü demək. Hər zaman qapımızın önündəki işıq dirəyinə dayanan da atamı apararı qandalı xatırlayırdım və xiyabanın o əlində dayanmış adamları. Qapımız önündə dik-dik dayanan işıq dirəyi hər gün bəlkə on dəfə gözümə girirdi. Məmur aparanda, əlini işıq dirəyinə ilişdirmişdi atam.

* * *

Axşamlar Musa dükanını bağlayarkən, mən də işıq dirəyinin arxasından güdürdüm. Münasib bir yerdə ələ keçirmək istəyirdim. Kərim Talver də xiyabanın o tayında köhnə Peykan ilə mənim işarəmi gözləyirdi. Yaxşı və əlverişli bir fürsətdə tutmaq istəyirdim.

Axşamlar Kərimlə Xiyav çayında bir qabçaq içkini üç stəkanda qarnımıza töküb Ahmet Kayanı dinlərdik. Son stəkanda, qabçağın altını fəndəklə qızdırıb, üstünə çaxmaq çəkərdim. Od birdən qapardı. Od əlimi it kimi qapmışdı neçə dönə, əlim yanmışdı. Amma yenə həyam yox idi. Qızğın kefli qabçağı yandıranda, qabçaqda qapılan alovun içində Musanın

qiyafəsini görərdim. Kərim əlimdən zara gəlmişdi. Neçə dönə talverini götürüb gedib başını əzmək istəmişdi. Amma qoca nənəsinin canına and vermişdim və oturmuşdu.

Atam dünən axşam yenə də yuxuma gəldi. Lüt idi əriyib arıqlamış gövdəsilə. Darıxdığını deyirdi. Bir yastı daşın üstündə oturmuşdu. “Musanın başını daşın üstünə qoyub, ilan başı kimi əzməyincə, içimdəki acı vulkan yatmaz”, – dedi.

Atamın qırxı çıxmaqdaydı və mənim bağırim bir az sökül-müşdü. Uçmuş bir evin kərpicini altında süzülən bir qırxayaq kimi, bir şeylər bağırimda süzülürdü. Beynimin küçələrində bir ayaq addımlayırdı və hər gün bir addım, hər gün bir ayaq; qırx gün sovuşmuşdu, amma darıxmalar sırtıq bir qırxayaq kimi idi, çıxmırdı könlümdən.

Güllə Musanın o dünyaya gediş bileti idi.

Ancaq gülləyə qısqanırdım! Musanın içindən tapılandan sonra illər boyu “Cinayət işləri mərkəzi” dekorunda, neylanda həyat sürməyinə. Darıxdırıcı olmayacaqmı sənə, ey güllə? Yazığım gəlir qan gölünə girdiyin zaman, cümcümədə əbədilik dustaqlanmağına. Nə edə bilərəm ki? Nə bilim, bəlkə də beyində torpağın içində ayrışmış, daha tez başqa bir varlıq çərçivəsində həyata dönə biləsən. Torpağın qucağında ayrışmış, dəmirliyin bitkilərə yararlı olar, tikanlı bir qızılgülün budağı olarsan bəlkə də...

Bu dönə küçənin dönəcəyində Musanı xəfləyəcəkdim. Atam bir həftə idi küsmüşdü. Yuxuma gəlsəydi də, gəlib yastı daşın üzərində oturub, arxasını çevirib, mənə danışdırmazdı. Nə qədər də çağırırdım qulaq asmazdı. Çıxarsızlığımı düşünmüşdü bəlkə də. Yaxınlaşa da bilmirdim. Maqnitdə olan bir meğnatın güc kimi, mənəmlə atam arasında bir meydan yaranmışdı. Nə qədər də güc verirdim, yaxınlaşa bilmirdim. Gecəni sabaha kimi arxası mənə sarı taxta kimi quruyardı. Səhərə yaxın da durub yastı daşın üstündən tüstülü çöllüyə sarı yeriyərdi. Tüstünün içində gözdən itənə kimi. Günbəgün

yuxumda arıqlayıb, solğunlaşdı. Bu həftə işi bitirmək istəyirdim. Həftə başı Musa yoldaşı ilə körpü altına içməyə getdiyində, xəfləməliydim.

İşıq dirəyinin altında Musanı güdürdüm. Güllə cibimdə idi və tapança belimdə. İki güllə idi. Biri çəşsaydı, o birisini qullanacaqdım. Kərim xiyabanın o birisi əlində sükan arxasında uzanmışdı. Musa yoldaşını gözləyirdi, gəlsin körpü altına getsinlər deyə. Mən Musanı gözləyirdim, dükanından çıxıb körpüyə sarı yola düşsünlər deyə və Kərim də məni, ona işarə edim deyə. Güllələrlə son danışıqlarımı aparırdım. Əlimi cibimə salıb barmaqlarımın ucuyla güllələrin qulağına pıçılda-yaraq. Musanın dükanının kirkirəsi aşağı çəkilməklə özümə gəldim. Avtomobilə minib yola düşmüşdülər. Kərimin Peykanına sarı yürüyüb avtomobilə təcildim. Musa bir xiyaban qabaqlıq bir supermarket önündə dayanmışdı və yemək alırdı. Elə bil Kərimin böyrəklərinin sancısı tutmuşdu. Ağrı kəsici dava alsın deyə, düşüb xiyaban qırağındakı davaxanaya yürüdü. Musagil getmişdi və Kərim hələ xiyabanın o tayında mey və şirəsi əlində, supermarketdən çıxmaqdaydı. Sükan arxasında oturub, körpüyə sarı sürdü. Mən də körpüyə sarı gedirdim. Günəş dağlar arxasında batmaqda və hava qaranlıqlaşmaqdaydı. Bir az da qaranlıqlaşdısa, maraqlı olardı. İşıqdan acığım gəlir, gecə qaranlıq olsaydı, qorxum da tökülərdi. Gözləyirdim Musagil neçə stəkan içsinlər və Musanın yoldaşı işəmək üçün dərəyə ensin. Güllə ovcumda tərləmişdi. Daha güllə ilə danışmağa vaxtım yox idi. İkisini də tapançada yerləşdirdim. Hava tam qaranlıqlaşmışdı və Musanın yoldaşı cib telefonunun işığıyla dərəyə sarı enməkdə idi. Yürüdüm. Uzanmışdı. Tapançanı çəkib barmağımı tətiyə süzdüm. Musa ayağa durub ehmalca atama sarı yürüdü. Bir zəncirotu budaqdan buraxılan kimi uçdu. Atam yastı daşın üzərində durmuş, arıq gövdəsilə sümükləri belə dıışı vurmuşdu. Musa atama sarı yürüməkdə idi, amma atamın ona gücü çatmayacaqdı, bilirdim. Mən də

Güllə

---

atamın yanına getsəydim, yaxşı olardı. Anamı da görə bilərdim. Onların yanına getməsəydim, yəqin Musa o dünyada da hər ikisinin dərisini soyacaqdı. Getməyimi düşünürdüm. Güllənin biri də mənim beynimdə oturmuşdu. Musanı izlədik. Atamla birgə Musanı yastı daşın üzərinə aparaq deyə...

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

GÜNEY AZƏRBAYCAN NƏSRİ

Başlanğıcdan bu günə qədər

Antologiya

Vaqif Sultanlı və İrəc İsmayılın
təqdimində

Nəşriyyat redaktoru:
Suğra Osmanova

Səhifələyici:
Sədaqət Kərimova

Yığılmağa verilmişdir: 28.03.2017. Çapa imzalanmışdır: 27.04.2017.
Ölçü: 60x90 1/16. Çap vərəqi: 36,0. Sifariş: 081/17. Say: 500 ədəd.

NURLAR
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzi

Bakı, Az1122, H.Zərdabi pr. 78
Tel: 4977021 / Faks: 4971295
E-poçtu: office@nurlar.az

